

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ZEYD B. SÂBİT'İN HADİS RİVÂYETİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah AYDIN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erdiñ AHATLI

NİSAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ZEYD B. SÂBİT'İN HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah AYDIN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis

Bu tez 17/04/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN	Basarılı	yzk
Doç. Dr. Erdina AHATLI	Basarılı	EA
Dr. Öğr. Üyesi Zule YÜKSEL UYSAL	Basarılı	ZU

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Abdullah AYDIN
Öğrenci Numarası	:	1460Y08014
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı	:	Hadis
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Zeyd b. Sâbit'in Hadis Rivayetindeki Yeri
Benzerlik Oranı	:	%18

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

26/03/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

26/03/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Erdiñç AHATLI

Tarih: 26/03/2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in ve onun beyânı mahiyetindeki hadis/sünnetin sonraki nesillere taşınmasında köprü vazîfesi gören sahâbenin İslamî ilimlerdeki yeri çok önemlidir. İslam'ı doğru anlamak için Hz. Peygamber'i, onu doğru anlamak için de sahâbeyi doğru anlamak gerekir.

Hz Peygamber'in dikkatli birer takipçisi olan sahâbe onun söz, fiil, takrîr ve vasıflarının öğrenilip nakledilmesinde çok mühim vazîfeler icra etmiştir. Bu mümtaz sahâbilerden biri de Medîne dönemi boyunca Rasûlullah 'ın yanından ayrılmayarak vahiy kâtipliğinin yanında diplomatik kâtiplik vazîfesini de icra eden, Kur'ân ve Ferâiz denince akla ilk gelenlerden biri olan Zeyd b. Sâbit'tir.

Bu araştırmada Zeyd b. Sâbit'in hadis rivâyetindeki yeri tetkik edilmiştir. Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun amacı, kullanılan yöntem ve kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Zeyd b. Sâbit'in hayatı anahatlarıyla ele alınıp incelenmiştir. İkinci bölümde ona isnad edilen hadis rivâyetlerinin sened ve metin tetkikleri yapılarak, rivâyetlerin kaynakları belirtilmiş; rivâyetlerinin miktarı, hadis aldığı sahâbiler, ondan hadis alan talebeleri, rivâyetlerinin kaynaklardaki dağılımı değerlendirilmiştir.

Çalışma hazırlanırken değerli önerilerini paylaşan, gerekli yerlerde tashih yapan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Erdinç AHATLI'ya, değerli hocalarım Prof. Dr. Abdullah AYDINLI, Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEMİR, Doç. Dr. Hayati Yılmaz'a ve değerli katkılarıyla tezin son halini almasını sağlayan Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN ve Dr. Öğr. Üyesi Şule YÜKSEL UYSAL'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca, tezi okuyarak gerek üslûp gerekse muhteva açısından çok değerli katkılar sunan Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Arş. Gör. Dr. Ömer Faruk AKPINAR'a özellikle teşekkür ederek en kalbî şükranlarımı sunarım.

Abdullah AYDIN

Nisan / 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ZEYD B. SÂBİT'İN HAYATI, ŞAHSIYETİ VE İSLAM'A HİZMETLERİ	4
1.1. Zeyd b. Sâbit'in Hayatı	4
1.1.1. Doğumu, İsmi, Nesebi ve Künyesi	4
1.1.2. Müslüman Oluşu	5
1.2. İslâm'a Hizmetleri.....	6
1.2.1. Hz. Peygamber Döneminde	6
1.2.1.1. Kur'ân'ı Ezberlemesi ve Vahiy Kâtipliği	7
1.2.1.2. Diplomatik İlişkilerde Tercümanlık Görevi.....	8
1.2.1.3. Katıldığı Savaşlar	10
1.2.2. Râşid Halifeler ve Emevîler Döneminde	12
1.2.2.1. Hz. Ebû Bekîr Dönemi (11-13 / 632-634)	13
1.2.2.2. Hz. Ömer Dönemi (13-23/634-644).....	15
1.2.2.3. Hz. Osman Dönemi (23-35/644-656)	16
1.2.2.4. Hz. Ali (35-40/656-661) ve Muâviye Dönemi (40-45/661-665)	17
1.3. Zeyd b. Sâbit'in İlmî Yönü	18
1.3.1. İlmî Kişiliği	18
1.3.1.1. Kur'ân-ı Kerîm Bilgisindeki Üstünlüğü	19
1.3.1.2. Kırâat ve Tefsir İlmindeki Yetkinliği.....	19
1.3.1.3. Ferâiz İlmindeki Üstünlüğü	20
1.4. Evlilik ve Çocukları	23
1.5. Vefatı.....	24
BÖLÜM 2: ZEYD B. SÂBİT'İN RIVÂYETLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ.	26
2.1. Rivayetleri.....	26

2.1.1. İman/Kadere İman.....	26
2.1.2. İlim	30
2.1.2.1. Hadislerin Yazılması.....	31
2.1.2.2. Yabancı Dil Öğrenme	33
2.1.2.3. İlmi Yaymanın Önemi	38
2.1.2.4. Kur'ân Hakkında Tartışma Yapmak	42
2.1.3. Temizlik/Tahâret	44
2.1.3.1. Ateşte Pişen Şeyleri Yemekten Dolayı Abdest Almak	44
2.1.3.2. Derinin Tabaklanması	50
2.1.3.3. Abdest	51
2.1.4. Namaz/Salât	53
2.1.4.1. Öğle Ve İkinci Namazlarında Kırâat	53
2.1.4.2. Nafil Namazı Evde Kılmanın Fazileti	55
2.1.4.3. Tilâvet Secdesi	60
2.1.4.4. Korku Namazı	64
2.1.4.5. Orta Namaz	67
2.1.4.6. Namaz Sonrasında Tesbîhât	71
2.1.4.7. Akşam Namazında Kırâat	73
2.1.4.8. İkinci Namazından Sonra İki Rekât Namaz.....	78
2.1.4.9. Namaz Kılmanın Yasak Olduğu Vakitler	81
2.1.4.10. Camiye Giderken Adımları Sık Atmak.....	83
2.1.4.11. Cemaatle Namaz Kılmanın Fazîleti	85
2.1.4.12. Sabah Namazının Sünneti	87
2.1.5. Mescidler/Mesâcid	89
2.1.5.1. Kabirleri Mescid Edinmek	89
2.1.5.2. Mescidde Hacamat Olmak	91
2.1.5.3. Takvâ Üzerine Kurulu Mescid	92
2.1.6. Cenâze/Cenâiz.....	94
2.1.6.1. Kabir Azabından Sakınmak	94
2.1.6.2. Kabir Ziyareti	96
2.1.7. Zekât.....	97
2.1.7.1. Fıtır Sadakası.....	97
2.1.7.2. Fıtır Sadakasının Miktarı ve Verildiği Maddeler.....	99

2.1.8. Hac	100
2.1.8.1. İhrama Girerken Gusletmek	100
2.1.8.2. Hac ve Umre'nin Hükümü	102
2.1.8.3. Hayızlı Kadın Veda Tavafı Yapabilir mi?	104
2.1.9. Oruç/Savm-Sıyam	106
2.1.9.1. Sahur Yemeğini Geciktirmek	106
2.1.9.2. Sahurun Vakti	110
2.1.9.3. Kadir Gecesi	112
2.1.9.4. Âşûrâ Günü	113
2.1.10. Alışveriş/Buyû'	115
2.1.10.1. Bey'u'l-Arâyâ	115
2.1.10.2. Zirâf Ortaklık Kurmak/Tarlayı Kiraya Vermek	122
2.1.10.3. Mühâkale ve Müzâbene Satışı	125
2.1.10.4. Meyveleri Olgunlaşmadan Satmak	126
2.1.10.5. Muhâbera Alışverişi	131
2.1.10.6. Satın Alınan Yiyecek Maddesini Teslim Almadan Satmak....	133
2.1.10.7. Şuf'a Hakkı	135
2.1.11. Hibe	136
2.1.11.1. Umrâ Yoluyla Bağış	136
2.1.11.2. Rukbâ	139
2.1.12. Cihâd	142
2.1.12.1. Savaşta Hile Yapmak	142
2.1.12.2. Ganîmetlerin Taksîmi	144
2.1.12.3. Savaşta Ticâret Yapmak	146
2.1.12.4. Gâziyi Techîzatlandırmanın, Ailesine İyiliğin Fazîleti	148
2.1.12.5. Allah İçin At Beslemek	149
2.1.13. Hilâfet ve Emîrlik/İmâre	150
2.1.13.1. Benî Saîde Gölgeğindeki Konuşmalar	150
2.1.13.2. Yöneticiliğin Kerîh ya da Müstehâb Olması	152
2.1.14. Fezâilü'l-Kur'ân	154
2.1.14.1. Kur'ân'ın Mushafta Toplanması	154
2.1.14.2. Fâtiha'nın Fazîleti	156
2.1.15. Tefsir	158

2.1.15.1. Nisâ Sûresi 88. âyet.....	158
2.1.15.2. Nisa Sûresi 95. âyet.....	160
2.1.15.3. Mü'minûn Sûresi.....	164
2.1.15.4. Ahzâb Sûresi	166
2.1.15.5. Fetih Sûresi	168
2.1.15.6. Nasr Sûresi	170
2.1.15.7. Kırâatlerle İlgili Hadisler	172
2.1.16. Menkıbeler ve Faziletler /Menâkıb ve Fezâil.....	176
2.1.16.1. Medîne'nin Harem Kılınması	176
2.1.16.2. Şam'ın Fazîleti	180
2.1.16.3. Yemen'in Fazîleti.....	182
2.1.16.4. Hz. Osman'ın Fazîleti	184
2.1.16.5. Hz. Osman'ın Hayâsı	185
2.1.16.6. Cennetin Kokusu.....	187
2.1.17. İyilik/Birr	189
2.1.17.1. Mü'min Kardeşine Yardım Etmek.....	189
2.1.24.2. Komşuluk İlişkileri	190
2.1.18. Nikâh.....	192
2.1.18.1. Mehir	192
2.1.19. Yiyecek ve İçecekler/ Et'ime ve Eşribe.....	193
2.1.19.1. Yiyecek ve İçeceklere Üflememek	193
2.1.19.2. Yemekten Sonra Parmakların Yalanması	195
2.1.19.3. Rasûlullah'ın Hurmayı Ekmeğe Katık Etmesi.....	196
2.1.19.4. Sarhoşluk Veren Şeylerin Haramlığı	197
2.1.20. Tıb	198
2.1.20.1. Tâûn Hastalığı Hakkında.....	198
2.1.21. Zühd	200
2.1.21.1. Dünyanın Tatlı Oluşu.....	200
2.1.21.2. Cennet ve Cehennemliklerin Sıfatları	202
2.1.21.3. Mâlâyâni Şeyleri Terk Etmek	203
2.1.21.4. Çıplaklığın Hoş Karşılınmaması	205
2.1.21.5. Ecelin Korkunçluğu	206
2.1.22. Duâ ve Zikir.....	208

2.1.22.1. Tekbîr, Tehlîl, Tesbîh ve Zikir	208
2.1.22.2. ‘La Havle ve La Kuvvete İlla Billâh’ Sözü’nün Fazileti.....	210
2.1.22.3. Uykusuzluk Halinde Okunacak Dua.....	212
2.1.22.4. Yatarken Okunacak Dua	214
2.1.22.5. Unutulmayan İlim Talebi.....	215
2.1.23. Mîras / Ferâiz	217
2.1.23.1. Kocanın ve Kız Kardeşin Mirası.....	217
2.1.23.2. Dedenin Mirastaki Payı.....	219
2.1.24. Hadler / Hudûd	220
2.1.24.1. Recm Cezası.....	220
2.1.24.2. Ta‘zîr Cezâsının Mürüvvet Sahibi Kişilere Uygulanmaması	222
2.1.25. Diyetler	223
2.1.26. Hükümler / Ahkâm	225
2.1.26.1. Şâhit ve Yeminle Karar Vermek.....	225
2.1.26.2. Davacının Delilinin Olmadığı Zaman Davalının Yemini	227
2.1.26.3. Kan Akıtan Bir Şeyle Hayvanı Kesmek.....	228
2.1.26.4. Mü‘mini Öldürmenin Büyük Günah Olması	230
2.1.26.5. Babasından Başkasına Babalık Nisbet Etmek	233
2.1.26.6. Cana Kıyma Günahının Büyüklüğü	235
2.1.26.7. Haramlık Oluşturmayan Emzirme	236
2.1.27. Kitab ve Sünnete Bağlılık / İ‘tisâm	238
2.1.27.1. Kitaba Sarılmak ve Ehl-i Beyt’in İzini Takip Etmek.....	238
2.1.28. Nübüvvet Alâmetleri / Alâmâtü’n-nübüvve	241
2.1.28.1. Rasûlullah’a Vahiy İndiği Esnadaki Hali.....	241
2.1.28.2. Rasûlullah’ın Cömertliği.....	243
2.1.28.3. Rasûlullah’ın Ahlâkı ve Tabîliği.....	244
2.1.25.4. Hz. Peygamber’in Bazı Mûcizeleri.....	245
2.1.25.5. Rasûlullah’ın Dünyaya Değer Vermemesi.....	247
2.2. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi	249
2.2.1. Rivâyetlerin Kaynak ve Konu Dağılımı.....	249
2.2.1.1. İmam Mâlik (179/795).....	249
2.2.1.2. Ahmed b. Hanbel (241/855).....	249
2.2.1.3. Dârimî (255/868).....	250

2.2.1.4. Buhârî (256/869)	251
2.2.1.5. Müslim (261/875).....	251
2.2.1.6. İbn Mâce (273/886).....	251
2.2.1.7. Ebû Dâvûd (275/888).....	252
2.2.1.8. Tirmîzî (279/892).....	252
2.2.1.9. Nesâî (303/915).....	252
2.2.2. Hadis Aldığı Sahâbîler	253
2.2.3. Talebeleri.....	253
2.2.4. Tahammül ve Edâ Usûlü	254
2.2.5. Genel Değerlendirme	254
SONUÇ.....	256
KAYNAKÇA	259
EKLER.....	274
EK 1: HADİSLERDE GEÇEN RÂVİLER LİSTESİ	274
EK 2: MEVKÛF RİVÂYETLERİN KONU BAŞLIKLARI.....	287
ÖZGEÇMİŞ.....	292

KISALTMALAR

a.mlf.	: Adı geçen müellif
b.	: Bin/İbn (oğlu)
bt.	: Binti (kızı)
b.y	: Basım yeri yok
Bkz.	: Bakınız
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallâhu anhu
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme eden
Thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarih yok/ tarihsiz
vb.	: Ve benzerleri
v.dğr.	: Ve diğerleri

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Zeyd b. Sâbit'in Hadis Rivâyetindeki Yeri			
Tezin Yazarı: Abdullah AYDIN		Danışman: Doç. Dr. Erdinç AHATLI	
Kabul Tarihi: 17/04/2019		Sayfa Sayısı: ix (ön kısım)+ 292 (tez)	
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı: Hadis			
<p>Bu çalışmada ismi neredeyse Kur'ân-ı Kerîm ile özdeşleşmiş olan sahâbî Zeyd b. Sâbit'in hadis rivâyetindeki yeri incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Zeyd'in elli altı yıl gibi çok uzun sayılamayacak ama verimli geçen hayatı genel hatlarıyla kısaca ele alınmış, teferruâta girilmemiştir. İkinci bölümde ise ondan nakledilen rivâyetlerin kaynakları, râvileri, rivâyetlerin sıhhat durumu incelenmiştir. Zeyd b. Sâbit'in hemen her konu başlığında bir rivâyeti olmakla beraber ibâdet, muâmelât ile ilgili rivâyetlerinin fazlalığı göze çarpmaktadır.</p> <p>Hız. Peygamber hayattayken onun yanından ayrılmayan Zeyd b. Sâbit, dört halife döneminde de Medîne'den ayrılmayıp orada yaşamaya devam etmiş, idârî ve ilmî pek çok görev îfâ etmiştir. Bunlar; Hız. Peygamber döneminde vahiy kâtipliği, diplomatik ilişkilerde tercümanlık vazîfesi, hem Peygamber hem de dört halife döneminde ganîmetleri sayma ve taksîm görevi ile halifeler döneminde beytû'l-mâl sorumluluğu ve dîvân kâtipliğidir.</p> <p>Fıkıh, Kırâat, Tefsir ve özellikle Ferâiz ilminde öne çıkan Zeyd b. Sâbit'in hadis rivâyetleri başta iman olmak üzere ilim, tahâret, salât, oruç gibi temel fıkhi konularla; zühd ve ahlâk ile ilgili konular olmak üzere geniş bir yelpazede yirmi sekiz başlık altında incelenmiştir. Bu çalışmada yer alan 103 rivâyetin 28 tanesinin sahih, 18'inin hasen, 40 tanesinin zayıf, 15'inin çok zayıf, 2 tanesinin de mevzû olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Sadece merfû rivâyetleri inceleme amacıyla yapılan bu çalışmada Zeyd b. Sâbit'ten nakledilen tüm haberler ele alınmamış, ondan gelen mevkûf rivâyetlere/fetvâlarına çalışmanın hacmini artıracak için yer verilmemiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Zeyd b. Sâbit, Hadîs, Rivâyet, Râvi, Cerh-Ta'dîl			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Zayd b. <u>Sābit</u> 's Place in Hadith Transfucion			
Author of Thesis: Abdullah AYDIN Supervisor: Doç. Dr. Erdinç AHATLI			
Accepted Date: 17/04/2019		Number of Pages: ix (pretext)+292 (mainbody)	
Department: Basic Islamic Sciences Subfield: Hadith			
<p>This study examines the place of Zayd b. <u>Sābit</u> whose name is identified with the Holy Quran in hadith narration. While the first section focuses, in general terms, on his life about fifty-six years which cannot be considered as too long, but efficient and does not go into details, the second one studies the sources, narrators and soundness of the narratives transmitted from him. It is obvious that Zayd b. <u>Sābit</u> has a narrative in almost every subject but he has more narratives related to the 'ibādāt (worships), muāmalāt (transactions) and ahkām (provisions).</p> <p>Zayd b. <u>Sābit</u> was the Prophet's shadow when he was alive and he stayed in Madinah in the period of the four caliphs too and performed several administrative and educational tasks. These tasks were a) writing down the Quranic revelation and interpreting in diplomatic relations in the period of the Prophet and b) counting and distributing the prize both in the periods of the prophet and the four caliphs and c) administration of bayt al-mâl (treasury of the state) and clericship in the period of the latter.</p> <p>This study examines the hadith narratives of Zayd b. <u>Sābit</u>, prominent in the sciences of Fiqh, Qirâat, Tafsir and Faraid under a broad range of twenty eight headings which are the basic subjects of Fiqh such as knowledge, cleanliness, prayer, mosques and fasting as well as the subjects related to asceticism and morals. It is determined that 28 of the 103 narratives in this study are authentic, 18 of them are good, 40 are weak, 15 are very weak and 2 were fabricated according to hadith critics. This study, conducted only for the purpose of examining the marfu' narratives, did not address all the narrations that were transmitted from him. Therefore, it examines only the marfu' narratives by Zayd b. <u>Sābit</u> and the mawqûf narratives or his fatwas were not included because it would increase the volume of the study.</p>			
Keywords: Zayd b. <u>Sābit</u> , Hadith, Narration, Narrator, Rejection and Correction			

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Zeyd b. Sâbit'in rivâyetlerinin tetkîk edildiği bu çalışmada, öncelikle onun hayatı genel hatlarıyla ele alınmış, sonrasında da rivâyetleri farklı açılardan incelenmiştir. Ayrıca bu rivâyetlerin hadis kaynaklarında ne ölçüde yer aldığı, rivâyetlerinin konuları, ondan bu rivâyetleri nakleden râviler ve bu râvilerin cerh-ta'dîl durumlarının tespit edilmesi çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Kur'ân-ı Kerîm ile birlikte İslâm'ın ikinci kaynağı sayılan sünnetin ilk şahitleri sahâbîlerdir. Hz. Peygamber'den görüp öğrendiklerini hayatlarına aktaran bu kurucu neslin tanınması İslam'ın ve Hz. Peygamber'in iyi anlaşılması için bir gerekliliktir. Bu çalışmada da önde gelen bir sahâbî olan Zeyd b. Sâbit'in hayatı ve rivayetlerinin tanınması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Kur'ân ve Sünnet'in ahkâmına vâkîf olan, ölümüne kadar farklı idarî görevler ifâ etmiş; dört halife döneminde ve sonrasında yargı, fetva, kırâat ve ferâizle ilgili meselelerde kendisine başvuru alan âlim ve müçtehid sahâbîlerden biri olan Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) hayatının ve rivâyetlerinin incelenmesi bu bağlamda önemlidir. Bu araştırma sayesinde Zeyd b. Sâbit yakından tanınmış olacak, özel olarak hadis ilmindeki önemi ve yeri tesbit edilip rivâyetleri ile ilgili genel bir tablo çizilecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Zeyd b. Sâbit'in hayatı ve rivâyetleri ayrı bölümler halinde ele alınmıştır. İlk bölümde kaynaklardaki bilgiler ışığında hayatı genel hatlarıyla teferruata girilmeden ele alınmıştır. İkinci bölümde ise hadis eserlerinde Zeyd b. Sâbit'e ait olan rivâyetler belirlenmiş, sened ve metin incelemesi yapılmıştır. Öncelikle hadislerin Arapçası yazılmış ardından tercümesi yapılmıştır. Tercüme yapılırken Türkçe'ye çevirilmiş eserlerden istifade edilmiştir. Hadisin senedindeki râvilerin cerh-ta'dîl durumu incelenmiş, hadisin tahrîci yapıp varsa farklı tarikler arasındaki metin farklılıkları gösterilmiştir. Sonunda hadisin tüm tariklerinin birarada görülebilmesi için isnad

şeması yapılmıştır. Rivâyetlerin tahrîci yapılırken tasnif dönemi ale'r-ricâl eserlerinin günümüze ulaşan en eskilerinden olan Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i ile 4. yy'daki hadis eserlerinde yer alan durumu görmek için Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cem*'leri merkeze alınmıştır. Ancak tarama kolaylığının verdiği imkânla diğer kaynaklar da taranmış, bu iki müellifin eserlerinde yer almayıp farklı eserlerde bulunan rivâyetler de çalışmaya dahil edilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan hadis için حدثنا عبد الله حدثني ابي ifadesi sadece ilk hadiste kullanılmış, *Müsned*'de yer alan diğer hadislerde bu ifade hazfedilmiştir. Tercümelerde de aynı yöntem takip edilmiştir. Müsned dışında bir kaynaktan yer alan hadisin başında hangi kaynaktan geçiyorsa رَوَاهُ ___ şeklinde ayırıcı bir ifade eklenmiştir. Örneğin rivâyet Müsned dışında Taberânî'nin herhangi bir eserinde geçiyorsa رَوَاهُ الطبراني şeklinde buna işaret edilmiştir. İkinci bölümün başlıkları genel olarak Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) kitap sıralaması dikkate alınarak oluşturulmuş fakat son kitap olan Nübüvvet Alâmetleri bölümünün Heysemî'nin (ö. 807/1405) *Zevâid*'inde sonlarda olması dikkate alınarak çalışmamızda da bu bölüm son başlıkta ele alınmıştır.

Zeyd b. Sâbit'in hayatının incelendiği ilk bölümde temel tarih, tabakât ve biyografi eserleri öncelikle başvurulan kaynaklar olmuştur. İbn İshâk (ö. 151/768) ve İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *Sîre*'leri, Vâkîdî'nin (ö. 207/823) *el-Meğâzî'si*, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakât*'ı bunlardandır. Sahâbe biyografilerinden İbn Abdilberr'in (ö. 463/1074) *el-İstîâb*'i, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-ğâbe*'si ve İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe*'si kullanılan ana kaynaklardır.

İkinci bölümde, *Müsned*'de yer alan hadislerin tahrîcinde Şuayb el-Arnaût'un (ö. 1438/2016) geniş tahkîkine; Taberânî'nin eserlerinde yer alan rivâyetler için Heysemî'nin *Zevâid*'ine müracaat edilmiştir. Bunların dışında bilgisayar imkânlarının genişliğinden dolayı hadisler el-Mektebetü's-Şâmile isimli programda taratılarak yer aldığı diğer kaynaklar belirtilmiştir. Yanı sıra Kütüb-i Sitte başta olmak üzere ulaşılabilen tüm hadis kitapları ve şerhlere bakılmıştır.

Râvilerin cerh-ta'dîl durumlarının tespitinde İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'i, Buhârî'nin *et-Târîhü'l-kebîr*'i, İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât* ve *el-Mecrûhîn*'i, Zehebî'nin (ö.748/1347) *Mizânü'l-i'tidâl* ve *Siyer*'i,

İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil*'i, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl*'i ve İbn Hacer'in *Takrîbü't-Tehzîb*, *Tehzîbü'z-Zehzîb*, *Lisânü'l-Mîzân* adlı eserleri kullanılan ana kaynaklardandır. Zeyd b. Sâbit hakkında modern dönemde yapılan çalışmalardan tesbit edebildiklerimiz ise şunlardır:

1. Fâiz Hâmid Muhammed Kuraşî'nin "*Zeyd b. Sâbit ve merviyâtühû fi Müsnedi'l-İmâm Ahmed*" adlı 1981 yılında Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde hazırladığı yüksek lisans tezi.
2. Safvân Adnân Dâvûdî'nin "*Zeyd b. Sâbit kâtibü'l-vahy ve câmiu'l-Şur'ân*" adlı eseri.
3. Muhammed Revvâs Kal'acî'nin "*Mevsûâtü Fıkhî Zeyd b. Sâbit*" adlı Beyrût'ta yayınlanan eseri.
4. Durak Pusmaz'ın 1986 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalından Yrd. Doç. Dr. Sadrettin Gümüş'ün danışmanlığında hazırladığı "*Zeyd b. Sâbit ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri*" isimli yüksek lisans tezi.
5. İbrâhim Taşçı'nın, 1999 yılında Selçuk Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalından Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek'in danışmanlığında hazırladığı "*Zeyd bin Sâbit ve Kur'ân-ı Kerîm'e Hizmeti*" doktora tezi ve bu tezden üretilen Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinin 10. Sayısında yayınlanan "*Zeyd bin Sâbit (r.a.)'in Tefsir Anlayışı ve Tefsirinden Bazı Örnekler*" isimli makalesi.
6. Doç. Dr. İbrâhim Kutluay'ın Hadis Tetkikleri Dergisinde (2009/ c.VII, sayı.2) yayınlanan "*Zeyd b. Sâbit'e Yahûdî Yazısını/Dilini Öğretme Tâlimatı Verilmesi ile İlgili Rivâyetler Üzerine*" adlı makalesi.
7. Prof. Dr. Süleyman Ateş'in İslam Medeniyeti dergisinin 1967 yılında yayınlanan dördüncü sayısında yer alan "*Zeyd ibn Sâbit*" adlı yazısı.
8. Prof. Dr. Bünyamin Erul'un Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki "*Zeyd b. Sâbit*" maddesi.
9. Neşet Çağatay'ın Milli Eğitim baskısı olan İslam Ansiklopedisi'ndeki "*Zeyd b. Sâbit*" maddesi
10. Mansur Koçinkağ'ın Tekirdağ İlahiyat Dergisi Tasavvur'da (c.4, s.1) yayınlanan "*Zeyd b. Sâbit'in Ferâiz Risâlesi ve Ebu'z-Zinâd Şerhi*" adlı makalesi.

BÖLÜM 1: ZEYD B. SÂBİT'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE İSLAM'A HİZMETLERİ

1. 1. Zeyd b. Sâbit'in Hayatı

1. 1. 1. Doğumu, İsmi, Nesebi ve Künyesi

Tam ismi Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk b. Zeyd b. Levzân b. Amr b. Abdi avf b. Ganm b. Mâlik b. Neccâr el-Ensârî el-Hazrecî olan Zeyd b. Sâbit (r.a.) hicretten on bir yıl önce vahyin nüzûlünden bir yıl sonra milâdî 611 senesinde Medîne'de doğmuştur.¹

Sahâbe-i kirâm'ın önde gelenlerinden biri olan Zeyd b. Sâbit, Medîne'ye hâkim iki büyük kabileden biri olan Hazrec'in Neccâröğulları kolundandır.²

Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selmâ'nın Neccâröğullarından olması nedeniyle Hz. Peygamber ile akrabalığı da vardır.³ Babası Sâbit b. Dahhâk, Buâs günü öldürüldüğünde kaynaklarda Zeydin altı yaşında olduğu kayıtlıdır.⁴

¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, Thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1421/2001), 5: 306. Hayatı hakkında Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3: 380; İbn Kuteybe, *el-Meârif*, Thk. Servet Ukkâşe, (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 260; Ebû Nu'aym, *Ma'rîfetu's-sahâbe*, Thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî, (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418 /1998), 3:1151; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, Thk. Âdil Mürşid, (B.y.: Dâru'l A'lam, 1423/2002), 245; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, Thk. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrî, (B.y: Dâru'l-Fikr, 1415-1420 /1995-2000), 19: 295-341; İbnü'l-Cevzî, *Sifatü's-Safve*, Thk. Muhammed Ravvâs Kal'acî, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1405/1985), 1:704; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 424; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l İlmiyye, ts.), 1: 200; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1403/1983), 10: 24; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb el-Arnaût. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 2: 426; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lam*, Thk. Dr. Ömer Abdusselam ed-Tedmûrî, (Beyrût: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî, 1410/1990), 4: 53; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Thk. Dr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (B.y.: Dâru'l-Hicr, ts.), 8: 336; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, (Beyrût: Mektebetü'l-Asriye, 1433/2012), 510-511; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l İlmiyye, 1424/2004), 2:537-538; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, Thk. Mahmud el-Arnaût- Abdülkâdir el-Arnaût, (Beyrût: Daru İbni Kesîr, 1406/1986), 1: 237; Zirikli, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâli ve'n-nisâ mine'l arabi ve'l müste'rabîn ve'l müsteşrikîn*, (Beyrût: Dâru'l-İlm, 1422/2002), 3:57. Neşet Çağatay, "Zeyd b. Sâbit", *İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: MEB yayınları, 1963), 13:548-549; Bünyamin Erul, "Zeyd b. Sâbit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2013), 44: 321-322; Safvan, Adnan Dâvûdî, *Zeyd b. Sâbit katibu'l vahyi ve câmiu'l-Kur'an*, (Dimeşk: Daru'l Kalem, 1419/1999), 216. (Zirikli, Zeyd b. Sâbit'in biyografisinde onun Medîne'de doğup, Mekke'de yetiştiğini söylemektedir. İfadesi şöyledir: "ولد في المدينة ونشأ بمكة". Ayrıca şu ifadesinde "هاجر مع النبي صلى الله عليه وسلم وهو ابن ١١ سنة". Ayrıca bu ifadesinde "هاجر مع النبي صلى الله عليه وسلم وهو ابن ١١ سنة" ile birlikte hicret ettiğini zikretmiştir. Kanaatimizce Medîne'de yetişen Zeyd hakkındaki bu bilgiler sehiv eseri yada müstensih hatası olmalıdır. Zira Rasûlullah Medîne'ye geldiğinde Zeyd, ona ilk yemeği götürenin kendisi olduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1:183.)

² İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 245.

³ Çağatay, "Zeyd b. Sâbit", 13: 548.

⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 307.

Annesi ise, en-Nevvâr bt. Mâlik b. Muâviye b. Adî en-Neccâr'dır.⁵ Hz. Peygamber Medîne'ye geldiği zaman Zeyd b. Sâbit hâlâ küçük sayılabilecek bir yaşta idi. Kaynaklarda, onun bu sırada on bir yaşlarında olduğu bildirilmektedir.⁶

Yaygın bir şekilde Ebû Saîd⁷ olarak künyelenen Zeyd b. Sâbit'e Ebû Hârice⁸, Ebû Abdurrahmân⁹, Ebû Sa'd¹⁰ ve Ebû Sâbit¹¹ künyeleri de verilmiştir.

1. 1. 2. Müslüman Oluşu

Hayatının tamamını Medîne'de geçiren Zeyd b. Sâbit'in İslam'a girişi hicretten sonra mı yoksa daha önce mi olmuştur? Bu hususta tam tarih verilmesi mümkün olmasa da genel kanaat onun hicretten önce Müslüman olduğu yönündedir. Zehebî, onun hicretten sonra Müslüman olduğunu belirtir.¹² Ancak onun hicretten önce Müslüman olduğunu gösteren kuvvetli deliller vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Hz. Peygamber Medîne'ye geldiğinde 11 yaşında¹³ olduğunu belirten Zeyd b. Sâbit, kendisinin Rasûlullah'a götürülüp 'Bu çocuk Allah'ın sana inzal ettiği Kur'ân'dan 16-17 sûreyi ezberledi' denilerek arz edildiğini şöyle ifade eder:

"Rasûlullah Medîne'ye geldiğinde Neccaroğulları beni ona götürdü. 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bu çocuk Allah'ın sana inzal ettiği Kur'ân'dan 16-17 sûreyi ezberledi' denilince Hz. Peygamber benden okumamı istedi. Ben de okudum..."¹⁴

⁵ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 245; Çağatay, "Zeyd b. Sâbit", 13: 548.

⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, Thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985), 5:107, 134; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-sahihayn*. Thk. Mustafa Abdülkâdir Ata. (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3: 476; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 1: 237.; Ebû Nu'aym, *Ma'rife*, 3: 1151.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 307.

⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 380.

⁹ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 260.

¹⁰ İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 298-299.

¹¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 510.

¹² Zehebî, *Siyer*, 2: 427-428.

¹³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3: 399.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5:307-308; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 381; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1: 200; Safvân, *Zeyd b. Sâbit*, 27.

16-17 sûreyi ezberlemek için biraz zamana ihtiyacın olduğu aşikârdır. Hicretten hemen sonra bunun yapılabilmesi de pek mâkûl görünmemektedir.

Ayrıca İslâm'ın Medîne'ye hicretten 2-3 yıl önce girdiği, Mus'ab b. Umeyr'in ilk muallim olarak şehirdeki gayretli çalışmaları ve özellikle üvey babası Umâre b. Hazm'ın 2. Akabe Biât'ında bulunduğu bilgisi¹⁵ de ilave edilirse Zeyd b. Sâbit'in İslâm'ın yaşandığı bir aile ortamında büyüdüğü anlaşılır ve İslâm'ı kabul edişinin hicretten önce olduğu söylenebilir.

1. 2. İslâm'a Hizmetleri

Hiz. Peygamber'in Medîne'ye ilk geldiği andan itibaren yanından ayrılmayan Zeyd b. Sâbit gerek Rasûlullah döneminde gerekse sonrasında vahiy kâtipliği, diplomatik ilişkilerde tercümanlık, Kur'ân'ın toplanması ve çoğaltılması, ferâiz ve fikhî konularda fetvâ vermesi gibi ilmî vazîfelerden; divan ve danışma kurulu üyeliği ve devlet başkanlığına vekâlet etmesi gibi idârî görevlere kadar hayatı boyunca farklı hizmetlerde bulunmuştur. Bunlar Hiz. Peygamber dönemi ve sonrası şeklinde iki ana başlık altında ele alınıp incelenecektir.

1. 2. 1. Hiz. Peygamber Döneminde

Hiz. Peygamber döneminde Kur'ân'ı ezberlemiş, vahiy kâtipliği yapmış, Rasûlullah'ın dil öğrenme emrini yerine getirerek diplomatik ilişkilerde tercümanlık görevini ifâ etmiş, ganîmetleri tesbit ve taksim görevinde bulunmuş olan Zeyd b. Sâbit, Hendek Savaşı ile birlikte savaflara da katılmıştır.

¹⁵ İslâm öncesi Medîne'de Evs ile Hazrec arasında uzun yıllardır süregelen bir düşmanlık vardı. Bu iki kabileyi egemenliği altına almak isteyen Medîne Yahûdileri ise bu düşmanlığı kışkırtarak Evs ve Hazrec'i zayıf düşürme amacındaydı. Bu kabileler rakiblerine (Evs kabilesi Benî Nâdir ve Benî Kurayza ile Hazrec ise Benî Kaynuka Yahûdileri ile müttefikti) karşı Kureyş'in desteğini elde etmek için Mekke'ye geldi. Önce Evs kabilesi 619 yılının Hac zamanında Mekke'ye geldi. Hiz. Peygamber onlarla görüşüp İslâm'ı anlattı. Evsliler Medîne'ye dönünce bu durumu kabile mensuplarına anlattı. Onlardan bir yıl sonra Hazrec kabilesi mensupları Mekke'ye gelip Hiz. Peygamberle görüştü. Bu Akabe görüşmesinde onlar İslâm'ı kabul ederek yurtlarına döndü. Bu görüşmeden bir yıl sonra yani 621 yılında Akabe'deki buluşmaya Hazrec'ten 10, Evs'ten de 2 kişi gelerek Rasûlullah'a biat etti. 1. Akabe Biat'ı olarak bilinen bu biâttten sonra Mus'ab b. Umeyr onlara namaz kıldırarak ve Kur'ân öğretmek için görevlendirildi. 622 yılında yapılan 2. Akabe Biat'ında ise ikisi kadın 75 Medîneli Hiz. Peygambere biat etmiştir. Bunların arasında Zeyd b. Sâbit'in üvey babası Umâre b. Hazm da vardı. Müslüman olduğunda Es'ad b. Zürâre ve Avf b. Afra ile birlikte Mâlik b. Neccarogullarının putlarını kırmıştır. (Bkz. İbn Hişâm, *es-Siretü'n nebeviyye*. (Beyrût: Dâr-ı İbn Hazm, 1430/2009), 197-215; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 451; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 893; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Trc. Sâlih Tuğ, (Ankara: Yeni Şafak kültür, 1423/2003), 1:149-167.

1. 2. 1. 1. Kur'ân'ı Ezberlemesi ve Vahiy Kâtipliği

Zeyd b. Sâbit, Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ı tamamen ezberlemiş olduğunda ihtilafın bulunmadığı dört ensârî sahâbî arasında sayılmaktadır. Bunlar, Übey b. Ka'b (ö. 33/654), Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd künyeli bir sahâbîdir.¹⁶

Zeyd b. Sâbit'in Rasûlullah Medîne'ye gelmeden önce 16-17 sûre ezberlemesiyle onun Kur'ân'ı hıfz etmeye hicretten önce başladığı, Rasûlullah'ın gelişiyle birlikte bunu devam ettirip nihayet Kur'ân'ın tamamını ezberlediği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber ümmî yani okuma yazması olmayan (el-A'râf 7/157; el-Ankebût, 21/48.) bir peygamber olduğu için vahyin nüzûlunu takibeden ilk günlerden itibaren okuma yazma bilen sahâbîlerden kâtipler edinerek inen âyetleri onlara yazdırmıştı. Mekke'de vahiy kâtiplerinin ilki Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh (ö. 36/656), Medîne'de ise Übey b. Ka'b (ö. 33/654) olmuştur.¹⁷ Übey'in bulunmadığı zamanlarda Rasûlullah, Zeyd b. Sâbit'i çağırıp inen ayetleri ona yazdırmıştır.¹⁸ Zeyd, vahiy kâtipliği yaptığını şöyle ifade etmiştir:

“Ben Rasûlullah'ın komşusuydum. O, vahiy inince beni çağırır, ben de inen vahiy yazardım.”¹⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in bu şekilde hem yazı hem ezber yoluyla muhafazası Hz. Peygamberin hayatı boyunca devam etti. Ayrıca Rasûlullah'ın o güne kadar inmiş olan ayetleri

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2:306-307; Tirmîzî, “Menâkıb”, 33; İbn Asâkîr, *Târihu Dımeşk*, 19: 307-308; Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, (Kahire: Daru't-Turas, ts.), 1: 241. (Rivâyetlerde Ebû Zeyd şeklinde geçen sahâbînin Enes b. Mâlik'in amcalarından biri olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca kaynaklarda Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ı tamamen ezberlemiş beş veya altı kişi olduğu şeklinde rivâyetler de vardır. Bu rivâyetlerde farklı isimler zikredilmektedir. Rasûlullah zamanında Kur'ân'ı tamamen ezberlemiş olup olmadığında ihtilaf edilse de yukarıdaki isimlerden farklı olarak bazı rivâyetlerde Ebû Eyyûb, Ebu'd-Derdâ, Sa'd b. Ubeyd, Osman b. Affân, Temîm ed-Dârî, Ubâde b. Sâmit isimleri de geçmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın tamamına yakını ezberlemiş olanlar da mevcuttu. Bunlar Rasûlullah'ın vefatından kısa bir süre sonra eksik kalan kısımları da ezberleyerek tamamlamışlardı.)

¹⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 233-244.

¹⁸ İbn Kesîr, *es-Siretü'n-nebeviyye*, Thk. Mustafâ Abdülvâhid, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1395/1976), 4: 669; Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Târihi*, Trc. Abdülaziz Hatip-Mahmud Kanık, (İstanbul: Beyan yayınları 1437/2016), 13.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5:188.

Ramazan ayında Cibrîl ile mukâbele etmesi; vefat ettiği yıl arza-i ahîrada bunun iki defa yapılmış olması da Kur'ân'ın muhafazası noktasında düşünölmelidir.

Zeyd b. Sâbit'in vahiy kâtipliği görevi Hz. Peygamber'in vefatına kadar sürmüştür. Bu görevi yürütmüş olmasına ilave olarak başka vasıflara da sahip olmanın etkisiyle Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Osman (ö. 35/656) dönemlerinde kendisine Kur'ân'ın cemi ve istinsâhı ile ilgili sorumluluklar yüklenmiştir.

1. 2. 1. 2. Diplomatik İlişkilerde Tercümanlık Görevi

Medîne'ye hicretten sonra kurulan İslam devletinin civar devletlerle ilişki kurması kaçınılmazdı. Medîne'de Yahûdi kabileleri; Suriye ve Negrân'da Hristiyanlar yaşamaktaydı. Rasûlullah'a farklı dillerde mektuplar gelmekteydi. Hz. Peygamber de hicretin 6. yılında yapılan Hudeybiye anlaşmasından sonra civar devletlere İslam'a davet mektupları göndermişti. Tüm bunlar için yazıyı ve mektubun geldiği veya gönderileceği devletin/kabilenin dilini bilen insana ihtiyaç duyulmaktaydı. İşte Zeyd b. Sâbit, Rasûlullah'a sadece vahiy kâtipliği yapmamış aynı zamanda onun özel yazışmalarını da yürütmüştür.²⁰

Burada Zeyd b. Sâbit'in Arap yazısını ne zaman ve kimden öğrendiği sorusu akla gelebilir. Zeyd b. Sâbit'in yazıyı ne zaman öğrendiği ile ilgili ilki, hicretten önce Yahûdilerden, ikincisi de Bedir Savaşı'ndan sonra Mekkeli esirlerden öğrendiği şeklinde iki farklı görüş olduğu söylenebilir.

Belâzûrî (ö. 279/892), *Futûhu'l-Buldân*'da Araplarda yazının gelişimi üzerine bilgi verdiği bölümde Kureys'te okuma yazma bilen on yedi kişinin adını sayar.²¹ Medîne'de Evs ve Hazrec'den okuyup yazan kimselerin az olduğunu belirterek bir Yahûdinin Arap yazısını Medîneli çocuklara öğrettiğini nakleder. O Yahûdiden yazı öğrenen çocukların arasında Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'i de sayar. Hatta bu ikisinin sadece Arapça değil İbrânice yazıyı da o zamanlardan öğrendiklerini belirtir.²²

²⁰ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 246.

²¹ Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân*, 660-661.

²² Belâzûrî, *Fütûhu'l-buldân*, 663; Nebi Bozkurt, "Mektep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV yayınları, 2004), 29: 5.

Mu‘tezilî Belhî (ö. 319/931) de Zeyd b. Sâbit’in hicretten önce yazıyı bildiğini söylemektedir.²³ Zeyd’in yazıyı Bedir Savaşı’ndan sonra Mekke’li esirlerden öğrendiği şeklindeki görüş de İbn Sa‘d’ın *et-Tabakât* adlı eserinde geçmektedir.²⁴

Bedir Savaşı’nda alınan esirlere karşı iyi davranılmasını emreden Hz. Peygamber esirlerin malî durumlarına göre 1000-4000 dirhem arasında para ödemelerini şart koşarak, bazılarının karşılıksız olarak, okuma yazma bilenlerin ise on Müslümana okuma yazma öğretilmelerini şartıyla serbest bırakılmalarını kararlaştırmıştı.²⁵ Bu esirlerden okuma-yazma öğrenenler arasında Zeyd b. Sâbit’in adı da geçmektedir.²⁶ Bu iki bilgi, Zeyd b. Sâbit’in yazıyı daha önce öğrendiği ve Bedir esirlerinden aldığı eğitimle bunu geliştirdiği şeklinde cemedilmiştir.²⁷

Rasûlullah Medîne’ye geldiği zaman kendisine on kûsûr sûreyi ezberlemiş diye takdim edilen Zeyd b. Sâbit’in güçlü bir hafıza, kıvrak bir zekâ ve hızlı öğrenme yeteneğine sahip olduğunu anlayınca ondan İbrânice ve Süryanice öğrenmesini istemiştir. Zeyd b. Sâbit bu iki dili kısa süre içinde öğrendiğini şöyle ifade etmiştir:

“Rasûlullah bana, “Zeyd, Yahûdilerin yazısını öğren. Çünkü ben, Yahûdilerin bana yazdıklarına güvenemiyorum.” dedi. “Ben de on beş gece içinde İbrânice’yi yazıp okumasını öğrendim. Artık bundan sonra Yahûdilerin Resulullah’a gönderdikleri mektupları okuyor, onlara verilen cevapları yazıyordum.”²⁸

²³ Belhî, *Kabûlu’l-ahbâr ve ma‘rifetü’r-ricâl*, Thk. Ebû Amr el-Huseyn b. Ömer b. Abdurrahim. (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1420/2000), 1: 202.

²⁴ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 2: 22-23.

²⁵ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 2: 11-25; Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 1992), 5: 325-327.

²⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 2: 22-23; Belâzûrî, *Futûhu’l-buldân*, 663; Mes‘ûdî, *et-Tenbîh ve’l-işrâf*, nşr. Abdullah İsmâil es-Sâvî, (Kahire:y.y, 1357/1938), 4:161; Süheylî, *er-Ravdü’l-ünf fi şerhi’s-Sireti’n-Nebeviyye li’bni Hişâm*, Thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, (Beyrût: Daru İhyai’t-Turas, 1420/2000), 5:167; İbn Abdürabbih, *el-Ikdü’l-Ferîd*, nşr. Abdülmecîd et-Terhîni, (Beyrût: y.y 1404/1983), 4: 244. Bozkurt, “Mektep”, 39: 5. (İbn Sa‘d, Zeyd’in hem Arab hem de İbrani yazısını bildiğini söylemiştir. Bkz. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 5: 309.)

²⁷ İbrâhim Taşçı, *Zeyd b. Sâbit ve Kur’ân-ı Kerîm’e Hizmeti*. (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999), 16.

²⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 5: 308; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5:136; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 19:305; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 337. (Zeyd’in bu dili ‘Masika’ adı verilen okulda/medrese/mekânda, onların yazılanları tahrif edip etmediklerini anlayacak derecede öğrendiği de ifade edilmiştir. İbn Asâkir bu okul/medresenin ismini ‘Basika’ olarak vermiştir.)

Süryanice öğrenmesini ise şöyle anlatmaktadır: Bir gün Hz. Peygamber, Zeyd b. Sâbit'e, "Bana Süryânice mektuplar/yazılar geliyor. Sen Süryâniceyi güzelce yazabilir misin?" buyurdu. Zeyd, "Hayır, bilmiyorum." deyince, Hz. Peygamber "Öyleyse, bu dili öğren" emrini verdi. Ben de bu dili on yedi gün içinde öğrendim."²⁹

Arapça, Süryanice ve İbrânice dillerini/yazılarını bilmesi nedeniyle, gerek komşu devletlerin hükümdarları, emirleri ve Arap kabile reislerinden gelen mektupların okunması gerekse onlara, verilecek cevapların ya da yeni mektupların yazılması işini Zeyd b. Sâbit yürütmekteydi.³⁰

Zeyd b. Sâbit'in İbrânice ve Süryânice dilinden başka Farsça, Rumca, Kıptice ve Habeşçe dillerini de bildiği nakledilmiştir. Farsçayı Kisrâ'nın elçisinden 18 günde öğrendiği, Rumca, Kıptice ve Habeşçe'yi ise Rasûlullah'ın hizmetkârlarından öğrendiği nakledilmiştir.³¹

Rivâyetlerden Rasûlullah'ın Zeyd'e dil öğrenme emri vermesinin, Yahûdilere güvenmemesi, yazışmaların muhtevasının bilinmesini istememesi ve başka birinin yani mektubu yazan-okuyan Yahûdinin mektuplarda artırıp eksiltme yapmasından endişe etmesi şeklinde ifade edilebilecek gerekçeler olduğu anlaşılmaktadır.³²

Zeyd b. Sâbit, Rasûlullah hayattayken yürüttüğü kâtiplik vazîfesi ve diplomatik misyonunu onun ölümünden sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (ö. 23/644) döneminde de sürdürmüştür.³³

1. 2. 1. 3. Katıldığı savaşlar

Zeyd b. Sâbit de İslam'a sadece ilmiyle değil aynı zamanda kılıcıyla da hizmet etmiş, pek çok savaşa katılmıştır.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 425; İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 303-304.

³⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 425; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târihi'l-ümem ve'l-mülûk*, Thk. Muhammed-Mustafa Abdulkadir Ata. (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, 1412/1992), 5; 214; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1: 201; Çağatay, "Zeyd", 13: 548.

³¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5: 214; Bozkurt, "Tercümân", 40: 489.

³² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 425; İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 303-304; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 510.

³³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 425; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1: 201.

Rasûlullah, hicretin ikinci yılında yapılan Bedir Savaşı'na katılmak isteyen pek çok istekli gence yaşı küçük olduğu için izin vermemişti.³⁴ Zeyd b. Sâbit de bu gençlerden biriydi.

Genel kanaat, onun Uhud Savaşı'na katılmasına izin verilmediği yönünde olmasına rağmen bunun aksini söyleyip savaşa katıldığını belirten kaynaklar da vardır.³⁵ Her ne kadar savaşa katılmasa bile savaştan sonra Rasûlullah, Zeyd b. Sâbit'i, Sa'd b. Rebî'yi (ö. 3/625) aramaya göndermiş, "Şâyet bulursan, selâmımı söyle ve kendisini nasıl hissettiğini sor!" demiştir. Savaş meydanını dolaşan Zeyd aradığı kişiyi son nefesini vermek üzereyken buldu. Yanına yaklaşp ona dedi ki: "Ey Sa'd! Rasûlullah'ın sana selâmı var. Kendini nasıl hissettiğini soruyor. Hz. Sa'd, tebessüm ederek şöyle cevap verdi: "Sen de, Hz. Peygamber'e benim selâmımı söyle! Ben şu anda, Uhud'un ardından cennet kokularını duyuyorum. Medîneli Müslümanlara da söyle, tek kişi kalsalar bile; Peygamber efendimize hizmette, kusur etmesinler. Yoksa özürleri kabul olunmaz." Bunları söyledikten sonra ruhunu teslim etti.³⁶

Kendi ifadesine göre Zeyd, Rasûlullah ile birlikte ilk olarak Hendek savaşına katılmıştır. Bedir ve Uhud savaşlarında yaşları küçük olduğu için savaşmasına izin verilmeyen bu sahâbîye Hendek'te izin verilmiştir. Bu durumu kendisi şöyle ifade etmiştir: "Rasûlullah, Hendek savaşına katılmam için izin verdi. Bana kubtiyye giydirdi.³⁷ Müslümanlar Medîne'nin etrafında savunma maksatlı hendek kazarlarken Zeyd, çıkan toprağı taşıma işine yardım ediyordu. Rasûlullah, onu bu durumda görünce: "Ne kadar iyi bir çocuk" diyerek takdirlerini dile getirmiştir.³⁸

Hendekten çıkan toprağı taşımaktan yorgun düştüğü için bir ara uyuyakalan Zeyd'in silahını Umâre b. Hazm şaka olsun diye alıp bir kenara sakladı. Zeyd uyanınca silahını yanında göremedi. Etrafı aramaya başladı. Çevresinde bulamayınca telâşlandı ve korktu.

³⁴ Vâkidi, *el-Meğâzi*, Thk. Marsden Johannes, (Beyrût: Daru'l-Alemi, 1409/1989), 1: 21, 216; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 66; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 245; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1: 201.

³⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 424.

³⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 221. (Hâkim rivâyete sahih demiş, Zehebî de bunu onaylamıştır.)

³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 307; İbnü'l-Cevzî, *Sıfâtü's-safve*, 1: 704; İbn Asâkîr, *Târîhu Dımeşk*, 19: 312; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 10: 29; Zehebî, *Siyer*, II, 432; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2: 538. (Kubtiyye, Mısır Kıptilerinin yaptığı beyaz ince pamuklu giysi olarak tarif edilmiştir.)

³⁸ Vâkidi, *el-Meğâzi*, 2: 448, 453; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 309 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 245.

Hız. Peygamber bu olayı işitince Zeyd'i yanına çağırtdı. Mütebessim bir yüzle ona şöyle takıldı: "Ey uykucuların pîri! Sen uykuya daldın, silâhların da kaybolup gitti!" buyurdu. Peşinden sahâbeye yönelerek: "Bu çocuğun silâhlarının nerede olduğunu bilen var mı?" diye sordu. Umâre b. Hazm (ö. 12/633) ayağa kalktı ve: "Yâ Rasulallâh, ben biliyorum, silâhlar bende" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah, Umâre'ye: "Ey Umâre! Silâhlarını ona teslim et!" diyerek şu ilkeyi söyledi: "Şaka olarak da olsa Müslümanları korkutmak veya onların herhangi bir eşyasını alıp saklamak doğru değildir."³⁹ Zeyd b. Sâbit, Hendek savaşından sonra Kurayzaoğulları Yahûdileri üzerine yapılan sefere (5/627) katılmıştır.⁴⁰ Bundan sonra Rıdvan Bey'at'ında (6/628) bulunmuş,⁴¹ Hayber kuşatması (7/629), Huneyn savaşı (8/630) ve Tebûk seferine (9/631) iştirak etmiştir. Hayber'de Müslümanların sayımı ile Huneyn de ganîmetlerin, esirlerin sayım ve taksîminde görevlendirilmiştir.⁴²

Tebûk seferinde, Rasûlullah, Umâre b. Hazm'ın taşıdığı Mâlik b. Neccâroğulları sancağını ondan alıp Zeyd b. Sâbit'e vermiştir. Umâre'nin Hız. Peygamber'e kendisi hakkında olumsuz bir şey mi duyduğunu sorması üzerine Rasûlullah, Zeyd'in Kur'ân bilgisinin fazla olduğunu, Kur'ân'ı öncelemek için bu şekilde yaptığını belirtmiştir.⁴³

1. 2. 2. Râşid Halîfeler ve Emevîler Döneminde

Rasûlullah'ın vefatından sonra önde gelen sahâbîlerin çoğu Medîne'yi terk etmemiş, orada yaşamaya devam etmiştir.⁴⁴ Zeyd b. Sâbit de bu sahâbîlerden biridir. Hız. Peygamber döneminde yürüttüğü vahiy kâtipliği ve diplomatik ilişkilerde tercümanlık vazîfelerinden sonra Râşid halifeler döneminde de başta Kur'ân'ın cemî ve istinsâhı olmak üzere pek çok ilmî ve idarî görev icra etmiştir.

³⁹ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 2: 448; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 309; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 476.

⁴⁰ Safvân, *Zeyd b. Sâbit*, 149-150.

⁴¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-âsâr*, Thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. (Beyrût-y.y., 1404/1984), 1: 37.

⁴² Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 2: 689,720-721, 3: 949; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 309; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 245; Erul, "Zeyd b. Sâbit", 44: 321; Safvan, *Zeyd b. Sâbit*, 149-151.

⁴³ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, III, 993, 1003; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 309; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 245; Safvan, *Zeyd b. Sâbit*, 149-151. (İbn Abdilber, Tebûk seferinde gerçekleşen Mâlik b. Neccaroğlu sancağının Umâre'den alınıp Zeyde verildiğini bildiren haberi sahih saymamıştır.)

⁴⁴ Talat Koçyiğit, *Hadis Târîhi*, 7. Baskı. (Ankara: TDV yayınları. 1430/ 2010), 90.

1. 2. 2. 1. Hz. Ebû Bekîr Dönemi (11-13 / 632-634)

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında hilâfet problemi meydana gelmişti. Özellikle Ensâr, halifenin kendilerinden olması konusunda ısrar ediyordu. Buna karşılık Muhacirler ise bu görevi Kureyşli bir kişinin yapmasının daha uygun olacağını ileri sürüyordu. Bu esnada yirmili yaşlarda genç bir sahâbî olan Zeyd b. Sâbit, kendisi Medîneli olmasına rağmen "Rasûlullah muhacirlerdendi. Biz de onun yardımcılarıydık. O'nun yerine seçilecek olanların da yardımcıları olmalıyız." demek suretiyle, hilafet meselesinin çözülmesine, ardından da Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine önemli katkı sağladı.⁴⁵

Zeyd b. Sâbit'in bu dönemde yerine getirdiği en önemli vazîfe kuşkusuz Kur'ân'ın iki kapak arasında bir araya getirilmesinde üstlendiği görevdir. Hz. Peygamber zamanında değişik nedenlerle tek bir Mushaf halinde toplanamayan Kur'ân bugünkü halinde değildi. Hz. Peygamber döneminde gelen vahiyler, vahiy kâtipleri tarafından kâğıt parçalarına, tabaklanmış derilere, yassı beyaz taşlara ve develerin kürek kemiklerinin üzerine yazılıyor ayrıca sahâbe tarafından ezberleniyordu. Rasûlullah'ın vefatından kısa süre sonra gerçekleşen Yemâme Savaşı'nda çok sayıda hafızın şehit olması üzerine Hz. Ömer'in yönlendirmesi ile Kur'ân'ın bir mushafta toplanması ihtiyacı hâsıl oldu. Hz. Ömer, zamanla hafızların daha da azalacağından, âyetlerin yazılı bulunduğu vesikaların kaybolabileceğinden ve bazı ayetlerin unutulabileceğinden endişe etmeye başladı. Bu husustaki düşüncesini Halife Hz. Ebû Bekir'e açarak Müslümanların elinde dağınık halde bulunan Kur'ân vesikalarının bir araya getirilerek iki kapak arasında toplanmasını teklif etti. Hz. Ebû Bekir başlangıçta bu konuda tereddüt etti. Zira daha önce Hz. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi yapmayı uygun görmüyordu. Ancak, daha sonra ikna olunca Kur'ân'ın toplanmasına karar verdi. Bu görev için ise Zeyd b. Sâbit uygun görüldü. Daha yirmili yaşlarında olan bir sahâbîye böyle mühim bir görevin verilmesinin birçok sebebi vardı. Her şeyden önce Zeyd, Rasûlullah'ın Medîne'de vahiy kâtipliğini yapmıştı. Ayrıca sahâbe içerisinde Kur'ân'ın tamamını ezberleyen ve en iyi okuyanlardan birisiydi. Genç ve zeki oluşu ile herhangi bir ithama maruz kalmaması da önemli bir etkendi. Aynı zamanda, Peygamberimiz irtihal edeceği yıl Kur'ân'ı nasıl Cebrâil'e okumuşsa, Zeyd de yazdığı bütün âyetleri Rasûlullah'a arz

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5:186; Zehebî, *Siyer*, 2: 433. (Bu olay, genç yaşına rağmen Zeyd b. Sâbit'in ensâr üzerindeki etkisini de açık bir şekilde göstermektedir.)

etmişti. Hz. Ebû Bekir ile Ömer, Kur'ân ayetlerinin bir araya toplanması vazîfesi için, Zeyd b. Sâbit üzerinde karar verdikten sonra onu çağırdılar. Zeyd yanlarına gelince, Hz. Ebû Bekir ona, Hz. Ömer ile aralarında geçen konuşmayı haber verdi ve şöyle devam etti: “Sen genç ve akıllı birisin. Senin aleyhinde hiçbir şey söyleyemeyiz. Sen Rasûlullah'a gelen vahyi yazıyordun, Kur'ân-ı Kerîm'i inceleyip toplar mısın?” Bu vazîfenin zorluğuna işaretle Zeyd b. Sâbit şöyle cevap verdi: “Allah'a yemin ederim ki, bana bir dağı taşımayı teklif etselerdi, Kur'ân'ı toplama işinden daha ağır gelmezdi.” Zeyd, bununla birlikte bu mühim vazîfeyi yapmak gerektiğine inanıyordu. Öncelikli olarak Kur'ân'ın yazılı olduğu sayfeleri araştırmaya başladı. Bu hususta çok ihtiyatlı davranıyordu. Yazılı olarak bulduğu ayetleri hemen kabul etmiyor; bu ayetin, Rasûlullah'ın huzurunda yazıldığına dair iki şahit istiyor, ondan sonra kaydediyordu. Zeyd b. Sâbit, sahâbenin de gayretiyle Kur'ân'ın toplanması işini bir sene gibi kısa bir zamanda tamamladı. Daha sonra ashab bir araya geldi. Toplanan mushafı onlara okudu. Müslümanlar okunanları tasdik ettiler. Bu şekilde iki kapak arasında toplatılan Kur'ân sayfeleri, vefatına kadar Hz. Ebû Bekir'in, sonra Hz. Ömer'in, daha sonra da Hz. Ömer'in kızı ve Rasûlullah'ın hanımı Hafsâ'nın yanında kaldı.⁴⁶

Zeyd b. Sâbit, Hz. Ebû Bekir döneminde halifenin danışma meclisi üyeliğini de yapmıştır. Ayrıca değişik lisanları bilmesi nedeniyle Rasûlullah döneminde sürdürdüğü kâtiplik vazîfesini devam ettirmiştir.⁴⁷

Zeyd, Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde yalancı peygamber Müseyleme ve dinden dönenler ile yapılan Yemâme Savaşına (11/632) katılmış, savaşta kendisine bir ok isabet etmiş ancak herhangi bir zarar vermemiştir.⁴⁸

⁴⁶ Konu şu kaynaklardan metin haline getirilmiştir: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 311; Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 3; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 19: 306-307; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, (Riyâd: Dâru Taybe, 1426/2005), 8: 627-638; Zerkeşi, *el-Burhân*, 1: 233-244. Suyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, (Mısır: Hey'etü'l-Mısriyye, 1395/1974), 1: 156; Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân Târîhi*, 13-63; Muhammed Mustafa A'zâmî, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'ân Târîhi Eski ve Yeni Ahit ile Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Trc. Ömer Türker - Fatih Serenli, (İstanbul: İz yayıncılık, 1435/2014), 117-129; Demirci, Muhsin, *Kur'ân Târîhi*, (İstanbul: İFAV yayınları, 1436/2015), 155-166; Safvân, *Zeyd b. Sâbit*, 87-95.

⁴⁷ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 246; Taşçı, *Zeyd b. Sâbit ve Kur'ân'a Hizmeti*, 27-28.

⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 424; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 338.

1. 2. 2. 2. Hz. Ömer Dönemi (13-23/634-644)

Zeyd b. Sâbit, Hz. Ebû Bekir döneminde yürüttüğü halifenin danışma meclisi üyeliğini Hz. Ömer döneminde de sürdürmüştür. Bu dönemde kâtiplik/tercümanlık vazîfesini de devam ettirmiştir.⁴⁹

Medîne’de kaza/yargı, fetvâ, Kırâat ve Ferâîz ilimlerinde yetkin kabul edilmesinden dolayı Hz. Ömer başka sahâbîlere izin verdiği halde onun Medîne dışına çıkmasına izin vermemiştir. Onu Medîne’de davalara bakması için görevlendirmiş ve kendisine maaş bağlamıştır.⁵⁰ Hatta Hz. Ömer kendisi ile Übey b. Ka’b aralarında ortaya çıkan bir anlaşmazlığı çözüp karar vermesi için Übey ile beraber Zeyd b. Sâbit’in yanına gitmişlerdir.⁵¹ Hz. Ömer, Zeyd b. Sâbit ile birkaç sahâbî hariç, başkalarının fetva vermesini yasaklamış, “Halk, başkasında bulamadığını Zeyd’de buluyor” diyerek onun ilim ve faziletini takdir etmiştir.⁵² Başka bir defa da Suriye seferine çıktığı zaman Câbiye’de yaptığı konuşmasında “kim Ferâîzden bir şey sormak isterse Zeyd b. Sâbit’e gitsin...” diyerek Zeyd’in Ferâîz ilmindeki yetkinliğini belirtmiştir.⁵³

Zeyd b. Sâbit, Hz. Ebû Bekir’in halifeliği zamanında Kur’ân’ın cemi işini yaptığı gibi, Hz. Ömer’in hilafeti döneminde de, Kırâat, yani Kur’ân okuma ilminin öğretilmesi ile meşgul olmuştu. Ayrıca bu ilmî üstünlüğü nedeniyle Hz. Ömer, onu kendi yerine bir kaç defa halife vekili olarak bırakmıştır. Zeyd, Hz. Ömer’in hicretin 16, 21 ve 23. yıllarında hac yolculuğu; 17. yılında umre, 18. yılında ortaya çıkan tâûn salgını nedeniyle gittiği Şam seferinde olmak üzere 5 defa Medîne’de halife vekili olarak görev yapmıştır. Hatta Hz. Ömer bu yolculuklarından dönüşünde Zeyd’e bir arazi/hurma bahçesini iktâ⁵⁴ olarak vermiştir.⁵⁵ Hz. Ömer döneminde Suriye’de Bizans egemenliğini sona erdiren ve

⁴⁹ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 260; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 246. (Kadisiye Savaşı’nda İran ordusu komutanı Hürmüz ile Farsça konuşup Hz. Ömer’e tercüme ettiği nakledilmiştir. Bkz. Taberî, *Târih*, 4:88; Taşçı, *Zeyd b. Sâbit ve Kur’ân’a Hizmeti*, 30.)

⁵⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2: 310, 5: 309.

⁵¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 309; İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 318; Zehebî, *Siyer*, 2: 435.

⁵² İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 316.

⁵³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2: 359.

⁵⁴ İktâ: Sultanın devlete ait bir araziye bir şahsa temlikten değil de istifade etmesi için vermesi. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar yayınları 1434/2013), 212.

⁵⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5:310, 312; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 246; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 424; İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 317; Zehebî, *Siyer*, 2: 434.

Müslümanların bölgeye hâkim olmasını sağlayan⁵⁶ Yermûk Savaşı'na (13/634) katılmıştır. Savaştan sonra elde edilen ganimetleri sayma ve taksîm etme görevini yürütmüştür. Ayrıca Medîne'de ortaya çıkan kıtlık yılında Mısır'dan getirilen buğdayların dağıtım işini üstlenmiş ve herhangi bir sıkıntı olmaksızın dağıtımı gerçekleştirmiştir.⁵⁷ Özetle Zeyd b. Sâbit, Hz. Ömer döneminde kâdı, müftü, kâtip, halife vekîli, danışma meclisi üyesi, mâlî işler sorumlusu, diplomatik ilişkilerde tercüman, ganîmet/mal taksîmi sorumlusu olarak pek çok görevi yerine getirmiştir.⁵⁸

1. 2. 2. 3. Hz. Osman Dönemi (23-35/644-656)

Hz. Ömer'in şehit edilmesinin ardından oluşturulan şuranın halife olarak seçtiği Hz. Osman da önceki halifeler gibi Zeyd b. Sâbit'e pek çok görev tevdi etmiştir. Abdullah b. Erkâm hazinenin sorumluluğunu kabul etmeyince halife, bu görevi Zeyd'e vermiştir. Hatta Hz. Osman, Zeyd'in Vüheyb adlı kölesini beytü'l-mâlde yardım ederken görünce ona da maaş bağlamıştır.⁵⁹ Daha sonra Hz. Osman, beytü'l-mâl idareciliği görevini Zeyd'den alıp Mervân b. Hakem'e (ö. 65/685) vermiştir.⁶⁰ Zeyd, Hz. Ömer döneminde olduğu gibi Hz. Osman'ın döneminde de halife vekilliği yapmıştır. Hz. Osman hacca gittiğinde yerine vekil olarak bıraktığı kişilerden biri de Zeyd b. Sâbit'tir.⁶¹

Zeyd'in bu dönemde yerine getirdiği en önemli görev kuşkusuz Kur'ân'ın istinsâhı/çoğaltılmasında yürüttüğü komisyon başkanlığı vazîfesidir. Hz. Ömer döneminde Irak, Suriye ve Mısır'ın fethiyle başlayıp Hz. Osman döneminde kuzeye yönelerek devam eden fetih hareketleri sonucunda genişleyen İslam coğrafyası Kafkasya-Ermenistan sınırlarına ulaşmıştı. Ermenistan seferinde komutan Huzeyfe b. el-Yemân karşılaştığı farklı kırâatle okumanın sonucunda ortaya çıkan kargaşayı Hz. Osman'a anlatıp bunun önüne geçmesi gerektiğini söylemişti. Hz. Osman, Hz.

⁵⁶ Fayda, "Yermûk Savaşı", 43: 485.

⁵⁷ İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 296; Nevevi, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1: 201; Zehebî, *Siyer*, 2: 427; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 510; Erul, "Zeyd b. Sâbit", 44: 322.

⁵⁸ İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 296; Nevevi, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1: 201; Zehebî, *Siyer*, 2: 427; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 510; Erul, "Zeyd b. Sâbit", 44: 322; Taşçı, *Zeyd b. Sâbit ve Kur'ân'a Hizmeti*, 30.

⁵⁹ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 247-248; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 317; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 425;

⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 576, 17: 481; Taberi, *Târîh*, 4: 222; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 76.

⁶¹ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 246; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 317; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 425.

Hafsa'da bulunan Mushaf'ı istinsâh ettikten sonra geri vereceğini söyleyerek istemiştir. Sonra ensardan Zeyd b. Sâbit, Kureyş kabilesinden de Abdullah b. ez-Zübeyr (ö. 73/692), Saîd b. el-Âs (ö. 59/679) ve Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm'dan (ö. 43/663) müteşekkil bir komisyon oluşturup onlara Kur'ân'ı istinsâh emrini vermiştir. Yazımda ortaya çıkabilecek ihtilaflarda Kureyş lehçesinin dikkate alınmasını söylemiştir. Komisyonun ana Mushaftan çoğalttığı bu Mushaflar İslam beldelerine gönderilmiş diğer Mushafların yakılması talimatı verilmiştir. Bu şekilde farklı kırâatlerden ortaya çıkacak ihtilafların önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁶²

Zeyd b. Sâbit Osmanîydi. Yani Hz. Osman'ın tarafını tutardı. Zeyd, şehid edilmeden önce Hz. Osman'ın evinin muhasara edildiği sırada ona yardım etmeye gidip evine girmiş, dışarıda beraberindeki üç yüz ensarın kendisine ikinci defa ensarlık yaparak yardım edebileceğini söylemiş ancak Hz. Osman kendisi yüzünden kan dökülmesini istemediğini belirterek onun bu teklifini kabul etmemiştir. Bunun üzerine dışarıya çıkıp isyancılara konuşma yapmıştır. Onun konuşmasından sonra bazı isyancılar gruptan ayrılabilir Hz. Osman'ın öldürülmesine engel olunamamıştır.⁶³

1. 2. 2. 4. Hz. Ali (35-40/656-661) ve Muâviye Dönemi (40-45/661-665)

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra halife olarak Hz. Ali'ye (ö. 40/661) biat edildi. Ancak sahâbenin bir kısmı biatı biraz geciktirdi. Zeyd b. Sâbit de bu sahâbilerden biriydi. Hz. Ali devletin yönetim merkezini Kûfe'ye taşıyana kadar Zeyd, Medîne'de divan başkanı olarak görev yaptı.⁶⁴ O, Hz. Ali döneminde yapılan savaşlara katılmamış, fitne ortamından uzak durmaya çalışmıştır. Hz. Ali'nin yanında hiçbir savaşa katılmasa da onun faziletini kabul edip, ona olan sevgisini izhar ederdi.⁶⁵

Hz. Ali'nin şehit edilmesi ve ardından gelişen siyasi olaylar sonucunda Muâviye'nin (ö. 60/680) halife oluşuyla Emevîler dönemi başlamış oldu. Muâviye'nin Medîne'ye vâli

⁶² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 312; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 247; İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 308; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 425; (İbn Abdilber bu konuda varid olan haberleri manevi mütevatir saymıştır.)

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 312-313; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 248; İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 320; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 425; Zehebî, *Siyer*, 2: 435.

⁶⁴ Çağatay, "Zeyd b. Sâbit", 13: 549.

⁶⁵ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 247-248; Taşçı, *Zeyd b. Sâbit ve Kur'ân'a Hizmeti*, 34-35.

olarak gönderdiği Mervân b. Hakem orada özellikle devlet işlerinde pek çok hizmeti olan divan başkanı Zeyd b. Sâbit ile iyi ilişkiler kurdu. Divan başkanlığı görevini ölümüne kadar sürdüren Zeyd b. Sâbit vali Mervân b. Hakem'e pek çok hususta yardımcı olmuştur.⁶⁶

1. 3. Zeyd b. Sâbit'in İlmî Yönü

Bu bölümde Zeyd b. Sâbit'in sahip olduğu ilmî birikim, yaptığı evlilikler ve çocukları hakkında genel bilgiler verilecektir.

1. 3. 1. İlmî Kişiliği

Hayatının sonuna kadar Rasûlullah'ın yanından ayrılmayan ve Medîne'de bir ilim meclisine sahip olduğu da anlaşılan Zeyd b. Sâbit, Kur'ân, Ferâiz, Fetvâ, Kaza/Yargı ve Kırâat konusunda önde gelen sayılı âlim sahâbeden biridir.⁶⁷ Onun ilmî yetkinliği hakkında talebesi Kabîsa b. Züeyb (ö. 86/705), Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın, bu ilimlerde kimseyi ona öncelemediğini söylerdi.⁶⁸ Kendisi de âlim bir sahâbî olan Abdullah b. Abbâs (ö. 68/688), Zeyd'in evine gelir, ondan ilim almaya çalışırdı. Niçin böyle davrandığı kendisine sorulduğunda da "İlim gelmez, ilme gidilir." cevabını verirdi.⁶⁹

Kaza/yargı kararlarının ve fetvâlarının çoğunun kaynağı Zeyd olan Fukahâ-i Seb'a'dan Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), başkalarından duyduklarını Zeyd b. Sâbit'e sormadan kabul etmezdi.⁷⁰ Kûfeli âlim tâbiî Mesrûk (ö. 63/683), Medîne'ye gelip Zeyd b. Sâbit'e bir konudaki görüşünü sorunca arkadaşları ona, "Ne o, yoksa Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652) görüşünü terk mi ediyorsun?" diye sorunca o, "Hayır, ancak ben Medîne'de Zeyd'i ilimde derinleşmiş olarak buldum" şeklinde cevap vermiş ve böylece Zeyd'in

⁶⁶ Çağatay, "Zeyd b. Sâbit", 13: 549; Taşçı, *Zeyd b. Sâbit ve Kur'ân'a Hizmeti*, 35. Zeyd b. Sâbit'in Muâviye'nin halifeliğini kabul ettiği şu rivâyetten de anlaşılmaktadır. حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنْتِ زَيْدٍ، عَنْ كُبْرَاءِ آلِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ كَتَبَ بِهَذِهِ الرِّسَالَةِ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، لِعَبْدِ اللَّهِ مُعَاوِنَةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، مِنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، سَلَامٌ عَلَيْكَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، فَإِنِّي أَحْمَدُ إِلَيْكَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، أَمَّا بَعْدُ

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 290. (Zührî'den gelen bir haberde Süleyman b. Yesâr şöyle demiştir: Ben, Saîd b. el-Müseyyeb ve Kabîsa b. Züeyb, Zeyd b. Sâbit'in ve İbn Abbâs'ın meclisinde bulunurduk. Ebû Hureyre'nin rivâyetlerini en iyi bilenimiz akrabası olduğu için Saîd b. el-Müseyyeb idi.)

⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 310.

⁶⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 1: 238.

⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 311; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 247.

ilimde ulaştığı konumu nakletmiştir. Yine Mesrûk, ilmin Rasûlullah'ın ashabından altı kişide toplandığını söyler ve bunların arasında Zeyd b. Sâbit'i de sayar.⁷¹

Ali b. el-Medîni (ö. 234/850) onun ilmî mirasının devam ettiğini "Rasûlullah'ın ashabından izinin takip edildiği, fetvâlarının ezberlendiği, sözlerinin uygulandığı üç kişi vardır: Zeyd b. Sâbit, İbn Mes'ud ve İbn Abbâs" şeklinde veciz bir şekilde belirtmiştir.⁷²

Enes b. Mâlik (ö. 93/711), "Bizim nazarımızda insanların önderi/imamı Hz. Ömer'den sonra Zeyd b. Sâbit'tir"⁷³ sözüyle onun yüksek mevkiini vurgulamış, tâbiûn âlimlerinden Şa'bî (ö. 104/722) de "Zeydin insanlara iki şeyde/iki ilimde yani Kur'ân ve Ferâiz'de üstün olduğunu" belirtmiştir.⁷⁴ Yine Şa'bî, Kudât (kadılar) dört, Duhât (dâhiler) da dört kişidir..." diyerek Zeyd'i dört kudâtın arasında saymıştır.⁷⁵ Zeyd b. Sâbit'in bu denli takdîr görmesi onun Kur'ân, Kırâat ve Tefsir ve Ferâiz ilmindeki üstünlüğü nedeniyledir.

1. 3. 1. 1. Kur'ân-ı Kerîm Bilgisindeki Üstünlüğü

Zeyd b. Sâbit Hz. Peygamber zamanında Kur'ân'ı ezberlemiş dört Ensâr arasında sayılmıştır. Medîne döneminde vahiy kâtipliği yapması, Rasûlullah'ın ölümünden hemen önce Kur'ân'ı ona arz etmesi bu hususta ona bir üstünlük sağlamıştır. Bundan dolayı da Kur'ân'ın cemi ve istinsâhı faaliyetlerinde aktif olarak görev almıştır.⁷⁶

1. 3. 1. 2. Kırâat ve Tefsir İlmideki Yetkinliği

"Kırâat tabi olunan bir sünnettir"⁷⁷ diyen Zeyd b. Sâbit kırâatte de önde gelen sahâbilerdendir. Hatta onun bu bilgisine işaret etmek için "İnsanlar, Kırâat ve Ferâizi Zeyd'den almıştır" denilmiştir.⁷⁸

⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 311; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 3: 1153.

⁷² İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 327; Zehebî, *Siyer*, 2: 438.

⁷³ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih*, Thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. (Medîne: Mektebetü'd-Dâr, 1410/1990), 1: 486; İbn Abdilber, *e-İstâb*, 247; Zehebî, *Siyer*, 2: 436

⁷⁴ İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 312, 321; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 10: 29; Zehebî, *Siyer*, 2: 432; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2: 538. (Aynı söz İbn Sîrîn'in sözü olarak da nakledilmiştir.)

⁷⁵ İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 315.

⁷⁶ Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 17; Tirmîzî, "Menâkıb", 32; Suyûtî, *el-İtkân*, 1:72.

⁷⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 75.

İmam Âsım'ın da hocası olan Ebû Abdurrahman es-Sülemî, (ö. 73/692) “Hz. Osman’a bazı âyetleri okuyup yanlışlarımı düzeltmesini istedim” deyince, o da bana “Sen beni insanların işleri ile uğraşmaktan alı koyuyorsun. Zeyd b. Sâbit’e git. O bu iş için daha uygundur. Ona oku. Benim kırâatimle onun kırâati arasında hiçbir fark yoktur.” dedi. Bunun üzerine es-Sülemî, Zeyd’den Medîne’de Kur’ân okumuştur.⁷⁹

Hz. Ömer, Zeyd’in kırâati ile Übey’in kırâatini karşılaştırır Zeyd’in kırâatini tercih ederdi. Tefsir ilminde de yetkin olan Zeyd b. Sâbit birçok ayetin nüzûl sebebini bilen, ayetlerin hikmetlerine vâkıf bir sahâbîydi. O diğer pek çok sahâbe gibi bazı kelime ve ayetlerden ne anlaşılması gerektiğini de açıklamıştır.⁸⁰

1. 3. 1. 3. Ferâiz İlimindeki Üstünlüğü

Zeyd, sadece Kur’ân-ı Kerîm’i ezberlemekle kalmamış, aynı zamanda mirasla ilgili bir ilim olan Ferâizi de çok iyi öğrenmişti. Rasûlullah onun bu ilimdeki üstünlüğünü ashâbına: “Ferâizi en iyi bilen Zeyd’dir....” şeklinde ifade etmiştir.⁸¹ Hz. Ömer’in Câbiye’de yaptığı konuşmada söylediği “... Kim Ferâizden bir şey sormak isterse Zeyd b. Sâbit’e gelsin” sözü⁸² de Rasûlullah’ın belirttiği hakikatın tekraren bildirilmesi ve insanlara duyurulmasından başka bir şey değildir. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) “Eğer Osman b. Affân ve Zeyd b. Sâbit olmasaydı Ferâiz ilmi yok olup giderdi” diyerek bu iki sahâbenin Ferâiz ilmi için önemini ortaya koymuştur.⁸³ Yine İbn Şihâb’ın, “Zeyd, Ferâizi yazmasaydı bu ilim yok olur giderdi” sözü⁸⁴ onun Ferâizi yazdığını da gösteren bir delildir.

⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, 2: 436.

⁷⁹ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ ve kemâlû'l-ikrâ*, Thk. Mervân Atıyye-Muhsin Harâbe, (Beyrût: Dâru'l-Me'mûn, 1418/1997), 556-559.

⁸⁰ Müslim, “Mesâcid”, 106; Ebû Dâvûd, “Salât”, 5; Tirmîzî, “Salât”, 17; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5:130.

⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 309-310, 5: 308; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 247; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 10: 29.

⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 309-310.

⁸³ Zehebî, *Siyer*, 2: 436.

⁸⁴ Fesevî, *Târîh*, 1: 486. (Arapça kaleme alınan bir makalede Zeyd b. Sâbit'in Ferâiz risalesinin Saîd b. Mansûr'un ve Beyhâkî'nin *Sünen*lerinde nakledildiği belirtilmiştir. Makalade Ferâiz Risâlesinin Ebu'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân şerhi ile birlikte inşa denemesi yapılmıştır. Bkz. Mansur Koçinkağ, “Zeyd b. Sâbit'in Ferâiz Risalesi ve Ebu'z-Zinâd şerhi”, *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/1 (2018): 329-353;

Mesrûk'tan rivâyet edilen bir haberde şöyle geçmektedir: Mesrûk, kendisine ana-baba bir kız-kardeşler ile baba-bir erkek ve kız kardeşlerin birlikte mirasçı olmaları halindeki miras payları nasıl paylaşılır şeklinde sorulan bir soruya “Ana-baba bir kız kardeşlere mirasın üçte ikisi verilir. Geriye kalan ise, kadınlara bir şey verilmeksizin erkeklerindir” şeklinde cevap vermiştir. Daha sonra Medîne'ye gelmiş ve Zeyd'in bu konudaki görüşünü işitince bu hoşuna gitmişti. O zaman arkadaşlarından bazıları O'na; “Abdullah b. Mes'ûd'un görüşünü bırakıyor musun?” deyince O şöyle cevap vermişti: “Doğrusu ben Medîne'ye geldim ve Zeyd b. Sâbit'i ilimde derinleşmiş olanlardan gördüm!” Ebû Şihâb'a “Zeyd bu konuda nasıl görüş beyan etmişti?” diye sorulunca “Onları mirasa ortak etmişti” şeklinde cevap verdi.⁸⁵

Süfyân es-Sevrî'ye (ö. 161/778) “Ferâiz ile sorumlu olsaydın kimin görüşünü alırdın” diye sorulunca “Zeyd b. Sâbit” diye cevap verir.⁸⁶ İmam Şâfiî (ö. 204/820) de, çoğu Ferâiz meselesinde onun görüşleri ile amel ettiğini belirtmiştir.⁸⁷ Fuat Sezgin (ö. 1439/2018), Zeyd'in Ferâiz kitabının h. 6. yy'a kadar mütedâvel olduğunu, Mâlik (ö. 179/795) ve Şâfiî'nin kitaplarındaki Ferâiz bölümlerinde bu kitaba dayandığını ifade etmiştir.⁸⁸

Zeyd b. Sâbit'in bir özelliği de gerçekleşmemiş/farazî olaylara fetva vermemesidir. Bir adam gelip ona bir şey sorarsa Zeyd, adama önce sorulan bu şeyin gerçekleşip gerçekleşmediğini sorardı. Adam “evet, gerçekleşti” derse, bildiği kadar

Ayrıca İbn Hayr el-İşbilî, Zeydin Ferâiz kitabını senediyle zikretmektedir. Bkz. İbn Hayr el-İşbilî, *Fehresetü İbn Hayr*, nşr. Muhammed Fuâd Mansûr, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 230.)

⁸⁵ Dârimî, “Ferâiz”, 8. (Ölenin oğlu, oğlunun oğlu... ("furû'u") ve babası, babasının babası... ("usûlü") bulunmaz, birden fazla öz kızkardeşi ile baba-bir kız ve erkek kardeşleri bulunursa, öz kızkardeşler üçte iki pay alırlar. Baba-bir kızkardeşler ise erkek kardeşlerle birlikte asabe olur ve geriye kalanı, erkeğe iki, kadına bir pay olmak üzere, paylaşırlar. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "Eğer (ölenin) iki kızkardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Ve eğer (mirasçılar) erkek kadın birçok kardeş olurlarsa, erkeğe iki kadının payı kadar (pay) verilir." (en-Nisa 4/176) Bu meselede âlimlerin cumhuru, bu arada Zeyd b. Sâbit, bu ayetin zahirine uygun olarak yukarıdaki şekilde içtihad etmişlerdir. Bu hususta Abdullah b. Mes'ûd ise farklı içtihadta bulunmuş ve sadece baba-bir kardeşlerin asabe olacağını, baba-bir kızkardeşlere mirastan pay düşmeyeceğini söylemiştir. Çünkü O'na göre mirasta kızların payı olan üçte ikiyi öz kızkardeşler almış, geriye kalan kızlar için birşey kalmamıştır. Bkz. Aydınlı, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, 6: 152-153.)

⁸⁶ Dârekutnî, *es-Sünen*, 5: 145.

⁸⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 174; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 425

⁸⁸ Fuat Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-arabî*, (Riyad: Câmiatu İmâm b. Muhammed b. Suûd, 1411/1991), 3: 6.

fetvasını/cevabını verir; “hayır, gerçekleşmedi” derse ona herhangi bir cevap vermez oluncaya kadar bekle derdi, adam da yanından ayrılırdı.⁸⁹

Rasûlullah’ın ‘Ferâzi en iyi bilen Zeyd’dir’ sözü; Hayber Kuşatması, Huneyn Savaşı, Yermûk Savaşı’nda Müslümanların, esirlerin ve ganimetlerin sayım ve taksîminde görev verilmesi; Hz. Ömer’in Ferâz ile ilgili sorusu olanın Zeyd b. Sâbit’e başvurmasını istemesi, Hz. Osman’ın ona bir süre beytü’l-mâl sorumluluğunu / hazine bakanlığını vermesi, Zeyd b. Sâbit’in hesap işlerinde de uzman sayıldığını göstermektedir.

Hadisleri sebep-ortam bütünlüğü içinde, söz- bağlam ilişkisini kurarak anlayan⁹⁰ Zeyd’in hadis rivâyetindeki yeri ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Sonuç olarak onun ilmî kişiliğinin temel özellikleri şöyle sıralanabilir:

1 – Vahiy kâtibi olmasının da etkisiyle Kur’ân kırâatında ve bugün Ulûmu’l-Kur’ân dediğimiz ilimlerdeki yetkinliği. Bu durum, ona Kur’ân’ı cem ve istinsah faaliyetlerinde öncelikli olarak görev verilmesinden de anlaşılmaktadır.

2 - Özellikle Ferâz ilmi başta olmak üzere, diyetler, nikâh, talak gibi fikhî hususlarda⁹¹ daha Rasûlullah zamanında bile fetvâ sorulan bir sahâbî olması.

3- Dil öğrenme istek ve yeteneğine sahip olması. Süryanice, İbrânice, Rumca, Farsça, Habeşçe ve Kıptîce yazısını/dillerini bilen Zeyd, bu bilgisini de İslam’ın hizmetinde etkin bir şekilde kullanmıştır.

4- Gerçekleşmemiş/farazî olaylara fetva vermemesi. Hz. Ömer’de de gördüğümüz bu özellik daha sonra Hicaz ekolu diye isimlendirilecek fıkıh ekolunun temel hususiyetlerinden biri olmuştur.

⁸⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2: 310-311; İbn Asâkîr, *Târîhu Dımeşk*, 19: 328; Zehebî, *Siyer*, 2: 438.

⁹⁰ Erul, “Zeyd b. Sâbit”, 44: 312.

⁹¹ Onun bu konularda verdiği fetvaları için hadis külliyatlarının Ferâz, Nikâh, Talâk, Diyet bölümlerine bakmak yeterlidir. Özellikle Ferâz ve Diyet bölümlerinde hemen her babın/başlığın altında Zeyd b. Sâbit’in ismini ve fetvâsını/görüşünü bulmak mümkündür. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 10: 247-311; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5: 344-472, 6: 239-303; Dârimî, “Ferâz”, 3, 4, 8; Buhârî, “Ferâz”, 5. Ayrıca Ferâz ile ilgili görüşlerini toplu olarak görmek için Bkz. Koçinkağ, “Zeyd b. Sâbit’in Ferâz Risalesi ve Ebu’z-Zinâd Şerhi”, 329-355.

Zeyd b. Sâbit'e farklı ilimlerlerdeki bu üstünlüğünden dolayı sahâbe tarafından büyük saygı gösterilmiştir. İbn Abbâs, bir gün, Zeyd'in bineğinin üzengisini tutmuştu. Bu durumdan mahcubiyet duyan Zeyd'in 'yapma' demesi üzerine 'Biz âlimlerimize böyle saygı gösteririz' cevabını vermiştir. Zeyd de bunun üzerine İbn Abbâs'a elini göstermesini söyler. O elini gösterince tutup öper, ardından da "Biz de Peygamberimiz'in ehli beytine böyle davranmakla emrolunduk" demiştir.⁹²

1. 4. Evlilikleri ve Çocukları

Yezîd b. Sâbit (ö. 12/633) isimli bir abisi⁹³ olan Zeyd, üç hanım, iki ümmü veled'den toplam yirmi sekiz çocuğu olan bir aile babasıdır. Zeyd'in ilk eşi dul bir hanım olan Ümmü Cemil bt. Muhavvel⁹⁴ ya da Mücell'el'dir.⁹⁵ Ümmü Cemîl ilk eşi Muhammed b. Hâtıb ile ikinci Habeşistan hicretine katılmış, eşi orada vefat edince oradan Medîne'ye hicret etmiş bir sahâbî hanımdır.⁹⁶ Zeyd'in bu eşinden Saîd isimli çocuğu olmuştur. Bu nedenle Zeyd, Ebû Saîd olarak künyelenmiştir.

İkinci eşi Ümmü Sa'd bt. Sa'd b. Rebî'dir. Uhud Savaşında Rasûlullah'ın Zeyd'i kendisini aramaya gönderdiği ve onun da son demlerini yaşarken bulduğu sahâbî Sa'd b. Rebî'nin kızıdır. Zeyd'in bu eşinden Hârice, Süleyman, Yahyâ, Umâre, İsmâil, Es'ad, Ubâde, İshâk, Hasene, Amre, Ümmü İshâk ve Ümmü Gülsüm isimli 12 çocuğu olmuştur.⁹⁷ Zeyd'in Ebû Hârice künyesi bu hanımından olan, Medîne'nin de yedi fakihinden biri sayılan Hârice isimli çocuğundan gelmektedir.

Üçüncü eşi Âmirâ bt. Muaz b. Enes'dir. Bu eşinden de İbrâhim, Muhammed, Abdurrahman, Ümmü Hasan isimli dört çocuğu olmuştur. Zeyd'in Ebû Abdurrahman künyesi bu eşinden olan Abdurrahman'dan gelmiştir.⁹⁸

⁹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 310.

⁹³ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 260; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimesk*, 19: 297. (Yezîd b. Sâbit, Yemâme Savaşında şehit olan Bedir ehli bir sahâbîdir.)

⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 307; Zehebî, *Siyer*, 2: 428.

⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 426.

⁹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 510.

⁹⁷ Vâkîdî, *el-Meğazi*, 1: 331; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 307; Zehebî, *Siyer*, 2: 428.

⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 307; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 10: 26-27.

İki cariyesinin/ümmü veledin ilkinden, Zeyd, Abdurrahman, Ubeydullah, Ümmü Gülsüm isminde dört; diğerinden Selî, İmrân, Hâris, Sâbit, Safiyye, Karîbe ve Ümmü Muhammed isimli altı çocuğu olmuştur.⁹⁹

Zeyd'in yedi çocuğu h. 63 yılında vuku bulan Harre Savaşı'nda¹⁰⁰ öldürülmüştür. Bu çocukları şunlardır: Esa'd, Süleyman, Yahyâ, Selî, Abdurrahman, Ubeydullah, ve Zeyd.¹⁰¹

Zeyd b. Sâbit'in ailesi ile kurduğu sıcak ve samimi ilişkiyi mevlâsı Sâbit b. Ubeyd şöyle ifade eder: “Ben, toplum içinde oturduğunda Zeyd b. Sâbit'ten daha vakûr/ağırbaşlı, ailesi ile birlikte evinde olduğunda ondan daha hoş sohbet ve şakacı birini görmedim.”¹⁰²

1. 5. Vefatı

Hayatının tamamını Medîne'de geçiren bu büyük Sahâbî, hayata gözlerini orada yummuştur. Oğlu Hârice onun vefatını şöyle anlatır: “Babam Zeyd b. Sâbit güneş doğmadan önce vefat etti. Benim düşüncem onun sabah olmadan/ hava aydınlanmadan hemen defnedilmesiydi. Gürültüler üzerine yanımıza gelen ensâr, insanların toplanması için gündüz vaktinin beklenmesinin iyi olacağını söyledi. Bu esnada sesleri duyan vali Mervân yanımıza gelip sabah gömülmesinin uygun olacağını belirtti. Sabah olunca babam ilki su; ikincisi su ve sidr, üçüncüsü de su ve kâfûr ile olmak üzere üç defa yıkandı. Güneş yükselince Mervân b. Hakem cenaze namazını kıldırdı. Mervân'ın gönderdiği deve kesilip insanlara ikram edildi. Medîne'nin civarından/avâli gelen kadınlar ile Ensâr kadınlarına ağlamayınız dememe rağmen benim sözümü dinlemeyerek babama üç gün yas tutup ağladılar.”¹⁰³

⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 307; İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 19: 298.

¹⁰⁰ Harre Savaşı: Medineliler ile Emevî kuvvetleri arasında h. 63 yılında gerçekleşen savaş. Bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Harre Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 1997), 16: 245-247.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 258-261; İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 260.

¹⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 317; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 108; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 247.

¹⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 314-315; İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 19: 336; Zehebî, *Siyer*, 2: 440.

İlmi ve sahâbe olmanın şerefini cem eden¹⁰⁴ Zeyd b. Sâbit'in vefat tarihi hakkında çok farklı rivâyetler olsa da genel kabul gören, onun h. 45 senesinde 56 yaşında öldüğüdür. Vefat yılı olarak 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57 olmak üzere on beş farklı tarih verilmiştir.¹⁰⁵

Ölmeden önce idrarını tutamama hastalığına yakalanan ve bu hastalık nedeniyle genç yaşta ölmüş olması muhtemel olan Zeyd, her namaz için abdest almış, abdestten sonra gelen idrarı ise önemsememiştir.¹⁰⁶

Onun ölümü üzerine İbn Ömer “Bugün insanların en âlimi öldü!” derken, Ebû Hureyre (ö. 58/678) “Bugün, bu ümmetin âlimi öldü. Umulur ki, Allah, İbn Abbâs'ı ona halef kılar” demiştir. İbn Abbâs da onun kabrini işaret ederek kimsenin bilmediği pek çok şey bilen bir âlimin ilmiyle toprağa gömüldüğünü “İşte, ilmin gömülmesi böyledir.” sözüyle ifade etmiş ve onun ilmi yetkinliğini dile getirmiştir.¹⁰⁷ Hassân b. Sâbit (ö. 60/680), Zeyd'in ölümü üzerine şu beyti söylemiştir¹⁰⁸:

فَمَنْ لِلْقَوَافِي بَعْدَ حَسَّانَ وَابْنِهِ ... وَمَنْ لِلْمَثَانِي بَعْدَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ

Kimdir Hassân ve oğlundan sonra şiir yazacak?

Kimdir Zeyd b. Sâbit'ten sonra Kur'ân'ın manasını anlaşılır kılacak?

¹⁰⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 1: 237.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 314-315; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 3: 380; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 3: 1152, 1155; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, 247; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 425; İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 301, 336-341; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1: 201; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 10: 31; Zehebî, *Siyer*, 2: 440; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 511. (Muâviye Hz. Ali'ye karşı başlattığı mücadele iktidarı ele geçirince Mervân'ı kısa bir süre Bahreyn valiliğiyle görevlendirdi ve ardından merkezi Medîne olan Hicaz valiliğine getirdi. 42-49 (662-669) yılları arasında bu görevi sürdüren Mervân beş yıllık bir aradan sonra tekrar bu göreve tayin edildi ve iki yıl daha valilik yaptı (54-56 / 674-676 veya 677). Görevden alınca Medîne'de oturmaya devam etti. Bkz. İrfan Aycan, “Mervân 1”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayımları, 2004), 29:225-227. Mervân'ın vâililik yaptığı yıllar gözönüne alınırsa Zeyd'in ölüm tarihi olarak verilen 40, 41, 50, 51, 52, 53 ve 57 yılları Mervân'ın valilik yılları olmadığı için dışarda bırakılabilir.)

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 313.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 312, 5: 313; Fesevî, *Târih*, 1: 484-485; İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 333-334.

¹⁰⁸ Ebû Nu'aym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 3: 1154. İbn Asâkîr, *Târihu Dimeşk*, 19: 341; Zehebî, *Siyer*, 2: 440; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 511. (Şiirdeki *لِلْمَثَانِي* kelimesi *el-İsâbe*'de للمعاني şeklinde geçmektedir.)

BÖLÜM 2: ZEYD B. SÂBİT'İN RİVÂYETLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeyd b. Sâbit'in hayatını anahatlarıyla ele aldığımız ilk bölümden sonra bu bölümde O'nun Rasûlullah'dan aktardığı ya da bir şekilde karşılaştığı durumlarda tasdik ettiği rivâyetler ile hakkında nakledilen haberler, ale'l-ebvâb/konularına göre tasnif edilerek yirmi sekiz ana başlık altında incelenecektir.

2.1. Rivâyetleri

2. 1. 1. İman/Kadere İman

Zeyd b. Sâbit'ten iman esasları ile ilgili kadere imana dair bir rivâyet dışında hadis gelmemiştir. İmanın altıncı şartı olan kadere iman konusu, yüzyıllar boyu tartışma konusu olmuş ve konuya yaklaşım farklılıklarından dolayı değişik itikâdî mezhepler ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹ Zeyd b. Sâbit'in kadere imanla ilgili rivâyeti şudur:

1 حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي¹¹⁰ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَبُو سَيْنَانَ سَعِيدُ بْنُ سِنَانَ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ ابْنِ الدَّيْلَمِيِّ، قَالَ: لَقِيتُ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا الْمُنْذِرِ، إِنَّهُ قَدْ وَقَعَ فِي نَفْسِي شَيْءٌ مِنْ هَذَا الْقَدْرِ، فَحَدَّثَنِي بِشَيْءٍ، لَعَلَّهُ يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِي. قَالَ: "لَوْ أَنَّ اللَّهَ عَذَّبَ أَهْلَ سَمَاوَاتِهِ وَأَهْلَ أَرْضِهِ، لَعَذَّبَهُمْ وَهُوَ غَيْرُ ظَالِمٍ لَهُمْ، وَلَوْ رَحِمَهُمْ، كَانَتْ رَحْمَتُهُ لَهُمْ خَيْرًا مِنْ أَعْمَالِهِمْ، وَلَوْ أَنْفَقْتَ جَبَلٌ أَحَدٍ ذَهَبًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، مَا قَبِلَهُ اللَّهُ مِنْكَ حَتَّى تُؤْمِنَ بِالْقَدْرِ، وَتَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَمَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ، وَلَوْ مِتَّ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ، لَدَخَلْتَ النَّارَ " قَالَ: فَأَتَيْتُ حُدَيْفَةَ، فَقَالَ لِي مِثْلَ ذَلِكَ، وَأَتَيْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ، فَقَالَ لِي مِثْلَ ذَلِكَ، وَأَتَيْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، فَحَدَّثَنِي عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَ ذَلِكَ

Abdullah bize tahdîs etti. (o) dedi ki: Bana babam anlattı. (o) dedi ki: Bize Yahyâ b. Saîd anlattı. (o) dedi ki: Bize Süfyân tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Sinân Saîd b. Sinân anlattı. (o) dedi ki: Bize Vehb b. Hâlid'in İbnü'd-Deylemî'den naklettiğine göre o, şöyle dedi: Übey b. Ka'b ile karşılaştım ve şöyle dedim: "Ya Eba'l-Münzir! İçimde kader ile ilgili birtakım şeyler (şüpheler) oluştu. Bana bir şey rivâyet et de belki bu şüpheler kalbimden çıkar gider." Übey şöyle cevap verdi: "Eğer Allah, göklerdekilere ve

¹⁰⁹ Talat Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münâkaşalar*, 4. Baskı (Ankara: TDV yayınları, 1989) 67- 97.

¹¹⁰ Bu ifadeyi giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi bundan sonraki rivâyetlerde kullanmadık. Arapça kısım ve tercüme doğrudan Ahmet b. Hanbel'in hadisi aldığı hocasından başladık. Rivâyet *Müsned* dışında başka bir kaynakta geçiyorsa onu rivâyetin başında belirttik.

yeryüzündekilere azab etseydi onlara zulmetmiş sayılmazdı. Eğer onlara rahmetle muamele etseydi bu (onlar için) amellerin(in karşılığında) daha hayırlı olurdu. Eğer sen Allah yolunda Uhud (dağı) kadar altın harcasan, kadere iman etmedikçe, (kaderde) sana isabet eden (yazılan) şeyin sana (mutlaka) erişeceğini, (kaderde) sana isabet etmeyen şeyin de sana erişemeyeceğini bilmedikçe, Allah bunu senden kabul etmez. Eğer bundan başka bir inanç üzerinde ölürsen cehenneme girersin” dedi. İbnü'd-Deylemî dedi ki: Sonra Abdullah b. Mes'ûd'un yanına vardım. O da (bana) buna benzer sözler söyledi. Sonra Huzeyfe b. el-Yemân'ın yanına vardım. O da aynı şeyleri söyledi. Sonra Zeyd b. Sâbit'e vardım. O da bana Hz. Peygamber'den buna benzer sözler nakletti.¹¹¹

Ahmed b. Hanbel'in hocası olan Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ı (ö.198/814), cerh-ta'dîl otoriteleri, emîrû'l-mü'minîn fi'l-hadîs, hâfız, sika, mutkin, sebt gibi en üstün vasıflarla nitelemiştir. Ahmed b. Hanbel ve daha başka ricâl âlimleri onun hakkında 'bu gözler böylesini görmedi', 'tesebbütte zirve noktası' gibi övgü dolu ifadeler kullanmıştır. Şu'be ve Süfyân es-Sevrî gibi meşhur muhaddislere yirmi yıl talebelik yapmıştır. Müteşeddîd hadisçilerden sayıldığı için sadece sika râvîlerden hadis almıştır.¹¹² Hocası Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî (ö. 161/778) ise, zamanının çoğunu ilim merkezlerine seyahatler yaparak meşhur hocalara talebelik yapmak suretiyle geçirmiş, ilmî birikimini artırarak pek çok ilim dalında söz sahibi olmuştur. Hadiste emîrû'l-mü'minîn sayılan Süfyân, meşhur sika, hâfız, imam ve mutkin bir hadis âlimidir.¹¹³ Tedlîs yapması ve kezzâb râvîlerden hadis rivâyet etmesi ile eleştirilmiştir. Ancak Zehebî, Sevrî'nin ricâl eleştirisinde ince bir anlayış sahibi olmasının (ولكن له نقد وذوق) bu eleştiriye önemsiz kıldığını söyler.¹¹⁴ İbn Hacer de Buhârî'nin Sevrî hakkındaki 'tedlis yapması onun

¹¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 183. ; a. mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 465.

¹¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 294; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8: 276; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9:150; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 611; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 329-343; Zehebî, *Siyer*, 9: 175-188.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7: 44-47; a.mlf, *Takrîbü't-Tehzîb*. Nşr. Âdil Mürşid. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1428/2007), 1055.

¹¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 492-495; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 92-93; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1: 55-129 ve 4: 222-225; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6:401-402; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11: 154-169; Zehebî, *Siyer*, 7: 229-280; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, 2:169; İbn Hacer, *Takrîb*, 394.

¹¹⁴ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 169.

değerini azaltmaz' sözünü aktarır.¹¹⁵ Süfyân'ın hadisi aldığı râvi Ebû Sinân Saîd b. Sinân (ö. ?) ise Yahyâ b. Maîn (ö. 233/849), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Ebû Hâtim (ö. 277/890) ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) 'sika' olduğunu söylediği bir râvîdir. Ahmed b. Hanbel onu, 'leyse bi'l-kavi' ve 'sâlih bir insan olmasına karşın hadisi mustakîm değildir' şeklinde değerlendirmiştir. İbn Hacer, onun hakkında 'sadûktur ancak vehimleri vardır' der. İbn Adî *el-Kâmil*'inde onun teferrüd ettiği rivâyetleri olduğunu söyleyerek 'yalana dayanmayan biri olmasını umarım' şeklinde bir temenni ile onun zayıf olduğu görüşünde olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶ Saîd b. Sinân'a hadisi rivâyet eden Vehb b. Hâlid el-Hımyerî (ö. ?) Ebû Dâvûd, Tirmîzî (ö. 279/892) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen* 'lerinde hadislerine yer verdiği sika bir râvîdir.¹¹⁷ Kaderle ilgili şüphesini sahâbî Übey b. Ka'b'a soran ve aldığı cevabı üç sahâbîye daha onaylattıran Abdullah b. Feyrûz ed-Deylemî (ö. ?) sahâbî olan babası ve daha pek çok sahâbîden rivâyeti bulunan tâbiînin büyüklerinden sika bir râvîdir. Kendisinden Ebû Dâvûd, Tirmîzî ve İbn Mâce hadis tahrir etmişlerdir.¹¹⁸ Zehebî, İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *el-Muhallâ* isimli eserinde bu râvî için 'meçhûl' demesinin şâz olduğunu söyler.¹¹⁹

Ahmed b. Hanbel bu hadisi, *Müsned*'de iki farklı hocasından daha nakleder. İlkinde İshâk b. Süleymân'dan,¹²⁰ diğesinde Kurrân b. Temmâm'dan¹²¹ gelen rivâyetin diğeri râvîleri - Süfyân es-Sevri bulunmaksızın - yukarıdaki ile aynıdır. Rivâyetin metinlerinde herhangi bir farklılık yoktur. Ahmed b. Hanbel'in diğeri hocalarından İshâk b. Süleymân (ö. 200/815), etbâu't-tâbiîn'in küçüklerinden olup rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de tahrir

¹¹⁵ İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müde'llisin*, Thk. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî. (Ammân: Mektebetü'l-Menar, 1404/1983), 32.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 384; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 477; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 27-8; İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr. (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.) 4: 403-405; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 492-5; Zehebî, *Siyer*, VI, 406; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 143; İbn Hacer, *Takrîb*, 381.

¹¹⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 165; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 24; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 556; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 126-7; Zehebî, *Kâşif*, 2: 357; İbn Hacer, *Takrîb*, 1043.

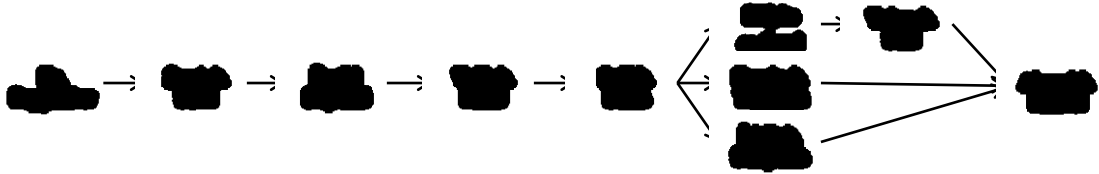
¹¹⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 80-1; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 23; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15: 435; İbn Hacer, *Takrîb*, 535; a.mlf, *el-İsâbe*, 5: 157 (İbn Hacer burada bazılarının onu sahâbîler arasında zikrettiğini ancak bunun yanlış olduğunu, kendisinin kibâr-ı tâbiînden, babasının ise bilinen bir sahâbî olduğunu belirtir.)

¹¹⁹ Zehebî, *Kâşif*, 1: 585.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185, a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 486.

¹²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 189, a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 511.

edilen sika bir râvîdir.¹²² İbn Hanbel'in diğeri hocası Kurrân b. Temmâm (ö. 181/795) ise, Ahmed ve İbn Maîn'in tevsik ettiği, Ebû Hâtim'in 'leyyin' dediği bazen hata yapabilen sadûk bir râvîdir.¹²³ Bu sened, râvîleri zayıf demeyi gerektirecek bir kusurdan hâlî oldukları ve isnad muttasıl olduğu için sahihtir. Rivâyetin *Müsned*'deki isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin sonunda geçen 'bana peygamberden nakletti' ifadesinden de anlaşıldığına göre Übey b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ûd ve Huzeyfe b. el- Yemân'ın rivâyetleri mevkûf, Zeyd b. Sâbit'in rivâyeti ise merfûdur.

Hadis şu kaynaklarda da geçmektedir: **Abd b. Humejd**, Abdurrezâk > Süfyân... tarihiyle; **İbn Mâce**, Ali b. Muhammed > İshâk b. Süleyman... ; **Ebû Dâvûd**, Muhammed b. Kesîr > Süfyân...; **İbn Ebî Âsım**, İbn Ebî Şeybe > İshâk b. Süleyman...; **İbn Hibbân**, Fadl b. Hubâb > Muhammed b. Kesîr > Süfyân... tarihiyle hadisi eserlerine almışlardır.¹²⁴ **Taberânî**, Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > İshâk b. Süleyman... tarihiyle tahrir etmiştir.¹²⁵ **Taberânî** ayrıca *Müsnedü's-Şamiyyîn*'de Bekr b. Sehl > Abdullah b. Sâlih > Muâviye b. Sâlih > Ebu'z-Zahiriye (Hadir b. Kerib) > Kesîr b. Mürre > İbnü'd- Deylemî > Zeyd b. Sâbit tarihiyle merfû olarak ve “وَتَعَلَّمَ أَنَّ مَا “ وَأَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَمَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبِكَ” kısmı olmaksızın rivâyet etmiştir. Ayrıca senetteki Abdullah b. Sâlih, seyî'u'l-hıfz¹²⁶ olmakla yani hafızasının iyi olmaması

¹²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 429-432.

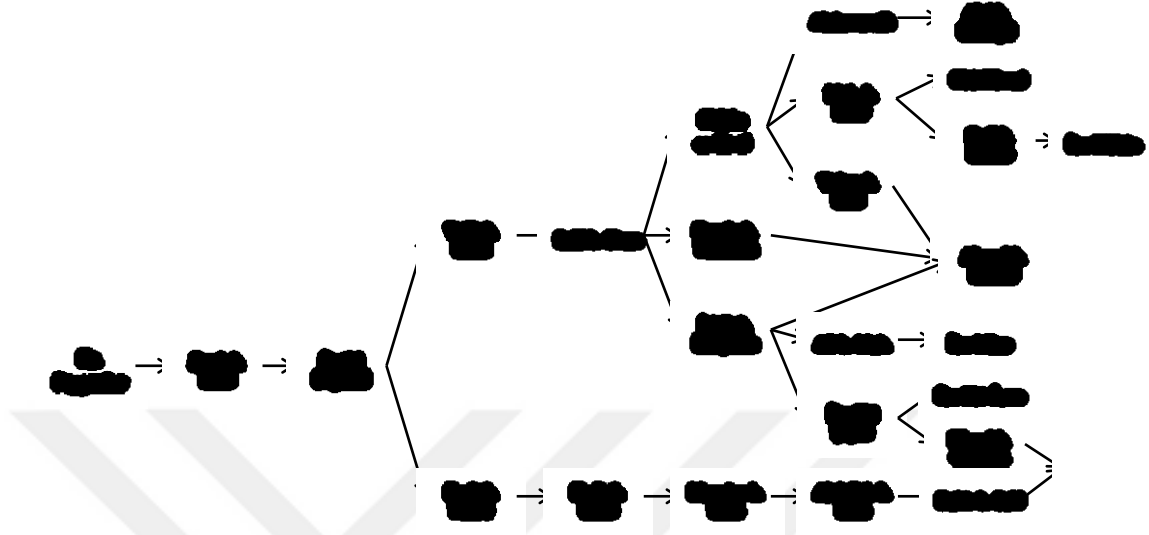
¹²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23: 559-562; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 386-387.

¹²⁴ Abd b. Humejd, *Müsned*, 1: 217; İbn Mâce, “Mukaddime”, 10; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 17; İbn Ebî Âsım, *Kitabü's-Sünne*, 1: 109; İbn Hibbân, *Sahih*, 2: 505-6.

¹²⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 160.

¹²⁶ Seyyü'l-Hıfz: 1) Cerhin Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığı araştırılmak ve ona göre değerlendirilmek üzere (i'tibâr için) almır. 2) Hadis rivâyetinde hafızasının zayıflığından dolayı doğruları yanlışlarına eşit ya da yanlışları fazla olan râvî. Bkz: Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV yayınları, 1428/2008), 276.

sebebiyle tenkit edilmiştir.¹²⁷ Bu zikredilenler doğrultusunda hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Yine Taberânî'nin zayıf bir senetle rivâyet ettiği başka bir hadiste kaderle ilgili şüphe duyanın Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) olduğu, soruyu sorduğu sahâbînin de İmran b. Husayn (ö. 52/672) olduğu geçmektedir. Bu rivâyette ayrıca Ebu'l-Esved'in kaderî görüşteki bazı kişilerle tartıştığı bilgisi de mevcuttur. Muhtemeldir ki kendisinde bir takım şüphelerin oluşması da bu tartışma sonucunda olmuştur.¹²⁸ Rivâyetin zayıflığı hadisi Ebu'l-Esved'den nakleden Ömer b. Abdullah'ın, zayıf ve çok irsâl yapan biri¹²⁹ olmasındandır. Bununla birlikte Hadisin Ubâde b. Sâmî'ten (ö. 34/654) gelen şâhidi vardır.¹³⁰

2.1.2. İlim

İslam'ın ilme verdiği önem, Kur'ân-ı Kerîm'de ve Rasûlullah'ın söz ve fiillerinde açık ve net bir şekilde görülmektedir. Sahâbîlerin de ilme verilen bu önemi hayatlarında

¹²⁷ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 3: 144. (وَتَعْلَمُ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِخَطِيئِكَ، وَمَا أَخْطَاكَ لَمْ يَكُنْ لِصِيئِكَ) kısmının şahidi için Bkz. Tirmîzî, "Ebvâbu'l-kader", 10; Taberânî *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 11: 123; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 624. Buradaki rivâyetler İbn Abbâs'tan gelmiştir.)

¹²⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 10: 232.

¹²⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 169; Zehebî, *Mîzanü'l-i'tidâl*, 3: 210-211; İbn Hacer, *Takrîb*, 722-723; Âlâî, *Câmiu't-tahsîl*, 1: 242.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 317; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 37: 378; İbn Ebî Âsım, *Kitabu's-Sünne*, 1: 51-52.

yaşayarak ve yaşatarak somutlaştırmış oldukları müşahede edilebilir. Âlim ve fakih sahâbilerden biri olan Zeyd b. Sâbit'ten ilimle ilgili gelen rivâyetler şunlardır:

2.1.2.1. Hadislerin Yazılması

Hadislerin kitâbeti, Hz. Peygamber döneminden itibaren tartışılabilen konulardan biridir. Yazmayı yasaklayan ve buna izin veren rivâyetler şeklinde farklı iki rivâyet grubunun olduğu ve bu konuda eski ve yeni pek çok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir.¹³¹ Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyet şöyledir:

2 حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا كَثِيرٌ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: دَخَلَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ عَلَيَّ مُعَاوِيَةَ، فَحَدَّثَهُ حَدِيثًا، فَأَمَرَ إِنْسَانًا أَنْ يَكْتُبَ، فَقَالَ زَيْدٌ: "إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ نَكْتُبَ شَيْئًا مِنْ حَدِيثِهِ، فَمَحَاهُ"

Bize Ebû Ahmed rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Kesîr b. Zeyd, Muttalib b. Abdullah'tan naklettiğine göre (Muttalib) şöyle dedi: Zeyd b. Sâbit, Muâviye'nin yanına girdi ve ona bir hadis rivâyet etti. Muâviye orada bulunan bir adama (hadisi) yazmasını emretti. Bunun üzerine Zeyd ona: "Rasûlullah (sav) bize kendi sözlerinden herhangi bir şeyi yazmamızı yasakladı, dedi. (O adam ya da Zeyd b. Sâbit yazılmış olan) bu hadisi sildi."¹³²

Ahmed b. Hanbel'in hadisi duyduğu şeyhi Ebû Ahmed, Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 203/819) Kûfe ehlinden sika, sebt olarak vasıflandırılan güvenilir bir râvîdir. Kütüb-i Sitte'de hadisleri tahrir edilmiştir. Ancak Süfyân es-Sevrî'nin hadislerinde hataları olduğu da söylenmiştir. Ebû Hâtim onun hadis hafızı olmakla birlikte vehimleri bulunduğunu belirtmiş, İclî (ö. 261/875) onu Teşeyyu'¹³³ ile itham etmiştir.¹³⁴ Hadisin

¹³¹ Bu konu için Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, (Beyrût: İhyaü's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts), 17-147; İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlihi*, nşr. Mâhir Şemlâvî - Hasen Şelebî, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1436/2015), 1:268-320; Râmehurmuzî, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâi*, Thk. Muhammed Acâc el-Hatîb, (Beyrût: Daru'l-Fikr, 1971), 363-402; Talat Koçyiğit, *Hadislerin Toplanması ve Yazı ile Tesbiti*, (Konya: Hüner Yayınları 1990) ; Abdullah Aydın, "Hadis Rivâyetinde Yazının Kullanımı ve Güvenilirliği", *Hadis Yazıları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 37-50; Ahmet Yücel, "Hadislerin Yazılması ile İlgili Rivâyetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16-17 (1998-1999): 91-121.

¹³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 456.

¹³³ Teşeyyu': (Mütekaddim dönemde) Sahâbenin en faziletlisinin Hz. Ali olduğuna inanmak ya da Hz. Ali'nin Hz. Osman'dan üstün olduğuna inanmak, (Müteahhir dönemde) Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den üstün olduğunu söylemekle birlikte Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e kötü sözler söyleyip kızgınlığını açıklamak şeklinde tanımlanmıştır. Bkz: Aydın, *Hadis İstılahları*, 319; Ayrıca bu

bir diğerk râvîsi Kesîr b. Zeyd (ö. 158/773) ise, ‘bazen hata yapabilen sadûk’, ‘sadûk, fihî lîn’, ‘sâlih, leyse bi’l kavi’ şeklinde değerkendirilen yani hadisleri i’tibâr için alınabilecek bir râvîdir. Yahyâ b. Maîn ise onun sika olduğunu ifade etmiş, İbn Hibbân ona *es-Sikât*’ında yer vermiştir. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce onun rivâyetlerini eserlerine almıştır.¹³⁵ Kesîr b. Zeyd’in hadisi aldığı râvî Muttalib b. Abdullah (ö. 120/742’den sonra) hakkında, Ebû Zür’a ve Dârekutnî ‘sika’ olduğunu, İbn Sa’d ise çok irsâl yaptığı için hadisleri ile ihticâc edilemeyeceğini belirtir. İbn Hacer onu ‘sadûktur, ancak irsâli ve tedlîsi çoktur’ şeklinde değerkendirir. Hz. Ömer, Aîşe ve pek çok sahâbîden¹³⁶ yaptığı rivâyetlerin tamamının mürsel olduğu da ona yöneltilmiş bir eleştiridir.¹³⁷ Sünen sahipleri onun hadislerine kitaplarında yer vermiştir.¹³⁸ Ölüm tarihi, kaynaklarda 120 yılında hala yaşıyor olduğu bilgisine bakılarak 120’den sonra olduğu söylenebilir.¹³⁹

Hadis diğerk kaynaklarda da yer almıştır. **Dârimî**, İbn Sîrîn’den gelen bir tarikleye; **Ebû Dâvûd**, Nasr b. Ali > Ebû Ali... tarikiyle; **Hatîb el-Bağdâdî** ve **İbn Abdilber** de Ebû

kavramının Târîhi gelişimi ve anlamı için Bkz. M. Enes Topgöl, “Bir cerh sebebi olarak teşeyyu” kavramına Târîhsel bir bakış”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42/1 (2012): 47-76.

¹³⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8: 526; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 1: 133-4; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 297; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 58; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25: 476-482; Zehebî, *Siyer*, 9: 529-532; İbn Hacer, *Takrîb*, 861.

¹³⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 565; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 7: 216; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 150-151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 354; İbn Adî, *el-Kâmil*, 7: 204-207; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24: 113-117; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 3: 404; İbn Hacer, *Takrîb*, 808.

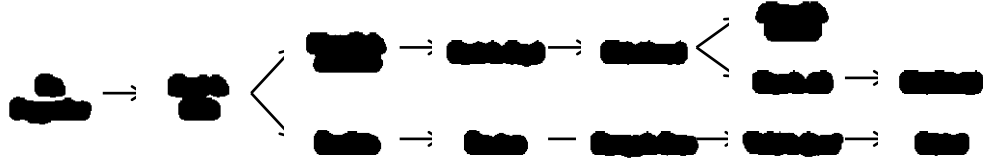
¹³⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 359. (İbn Ebî Hâtim, burada onun irsâl yaptığı sahâbîlerin isimlerini sayar: İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebû Mûsâ, Ümmü Seleme, Ebû Katâde, Ebû Hureyre, Ebû Râfî’. Câbir b. Abdullah’tan yaptığı rivâyetleri ‘Câbirle görüşmüşe benziyor’ diyerek ayırır. Ebû Zür’a’ya, Muttalib’in Hz. Aîşe’den yaptığı rivâyetleri için ne dersin? diye sorulunca ‘ondan duymuş olmasını umarım’ şeklinde bir cevap verir. İbn Ebî Hâtim, onun irsâl yaptığı sahâbîler arasında Zeyd b. Sâbit’in ismini saymaz. Şuayb el-Arnaût ise, *Tehzîbü’l-Kemâl*’de geçen İbn Ebî Hâtim’in babasından aktardığı “Muttalib, Sehl b. Sa’d, Enes ve Seleme b. el-Ekva’ dışında hiçbir sahâbîden hadis işitmemiştir” bilgisine istinaden hadise Munkatî’ hükmünü verir. Bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 456.)

¹³⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 409-410; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 8: 7; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 359; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 450; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 28: 81-85; Zehebî, *Siyer*, 5: 317; İbn Hacer, *Takrîb*, 949; a.mlf, *Tabakâtü’l-müdezzisin*, 66.

¹³⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 28: 85.

¹³⁹ Zehebî, *Siyer*, 5: 317.

Dâvûd'dan gelen rivâyeti eserlerine almıştır.¹⁴⁰ Senedi zayıf olan bu hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.2.2. Yabancı Dil Öğrenme

3 حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ عُبَيْدٍ، قَالَ: قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تُحْسِنُ السُّرْيَانِيَّةَ؟ إِنَّهَا تَأْتِيَنِي كُتُبٌ" قَالَ: قُلْتُ: لَا. قَالَ: "فَتَعَلَّمَهَا" فَتَعَلَّمْتُهَا فِي سَبْعَةِ عَشَرَ يَوْمًا

Bize Cerîr, A‘meş’ten, o, Sâbit b. Ubeyd’den tahdîs etti. (o) dedi ki, Zeyd b. Sâbit şöyle dedi: “Rasûlullah (s.a.v.) bana Süryanice’yi iyi biliyor musun, çünkü bana mektuplar geliyor? deyince ben de: ‘Hayır’ dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) ‘onu öğren’ dedi. Ben de Süryanice’yi 17 günde öğrendim.”¹⁴¹

Ahmed b. Hanbel’in hadisi aldığı Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî (ö. 188/803), sika, hüccet ve sahîhu’l-kitâb¹⁴² bir râvîdir. Ömrünün sonlarında zabt problemleri yaşasa da çocukları onu kontrol altında tutmuşlardır.¹⁴³ A‘meş ise meşhur sika, hüccet, şeyhu’l-

¹⁴⁰ Dârimî, “Mukaddime”, 42; Ebû Dâvûd, “İlim”, 3; Hafîb el-Bağdâdî, *Takyîdü’l-ilm*, 35, İbn Abdilberr, *Câmiu beyânî’l-ilm ve fadlihi*, 1: 273. (Ahmet Yücel hadislerin yazılması konusunu ele aldığı makalesinde, yaptığı incelemeler sonucu hadislerin yazılmasını yasaklayan rivâyetlerin -Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Zeyd b. Sâbit, Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer ve Ebû Saîd el-Hudrî’den olmak üzere- 6 sahâbîden geldiğini, bunlardan sadece Ebû Saîd el-Hudrî rivâyetinin sahih olduğunu diğerlerinin delil olabilecek seviyede olmadığını belirtir. Yazıma izin veren diğer rivâyetleri incelemesinin ardından vardığı netice ise, zayıfları olmakla birlikte sahih olanların fazla olduğudur. Hatta bu gruptaki rivâyetlerin topluca değerlendirildiğinde manevi mütevatir seviyesine bile çıkabileceğini belirten araştırmacıların olduğunu da söyler. Yazma yasağının genel olmayıp belirli sebeplerle ilgili olduğunu belirtir. Bkz. Yücel, *Hadislerin Yazılması*, 116-118.)

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 463.

¹⁴² Sahîhu’l-kitâb: Kendi hadis kitabını her türlü tahrifattan koruyan, kitabından rivâyet ettiğinde hataya düşmeyen râvî. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 270.

¹⁴³ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 384; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 2: 214; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 2: 505; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 4: 544; Zehebî, *Mîzanü’l-i’tidâl*, 1: 394; Zehebî, *Siyer*, 9: 9-15; İbn Hacer, *Takrîb*, 196.

muhaddisîn Süleyman b. Mihrân el- Kâhilî'dir.(ö. 147/762)¹⁴⁴ Sâbit b. Ubeyd, Zeyd b. Sâbit'in mevlâsıdır. Buhârî dışında Kütüb-i Sitte müelliflerinin hadislerini tahrir ettiği sika bir râvîdir. Buhârî de onun hadislerine *el-Edebü'l-müfred*'inde yer vermiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ında zikretmiştir.¹⁴⁵ Onun sâlihu'l-hadîs olduğu görüşünde olanlar da mevcuttur.¹⁴⁶ Sâbit b. Ubeyd'in Zeyd b. Sâbit'ten yaptığı rivâyetlerinin munkatı' olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁷ *Müsned* muhakkiki Şuayb el-Arnaût, 'hadisin senedi, Sâbit b. Ubeyd, Zeyd b. Sâbit'ten hadisi işitmiş ise sahihtir. Aksi halde munkatı' olduğu için zayıf bir senettir.' der.¹⁴⁸

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **İbn Ebî Dâvûd** *el-Mesâhif* adlı eserinde¹⁴⁹; **Tahâvî**, İbrâhim b. Merzûk > Tayâlisî... ve Fahd b. Süleyman > Ali b. Ma'd... tarihiyle; **Hâkim**, Ebû Bekir b. Kureyş > Hasen b. Süfyân > Kuteybe b. Saîd... ; **İbn Hibbân**, İbn Huzeyme > Yusuf b. Mûsâ...; **Taberânî**, Abbâs b. Fadl > Tayâlisî... ve Hüseyin b. İshâk > Osman b. Ebî Şeybe yoluyla Cerîr'den gelen rivâyeti tahrir etmişlerdir.¹⁵⁰ **İbn Sa'd** hadise Yahyâ b. İsa... kanalıyla, **Taberânî** de Ubeyd b. Ganm > Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe > Yahyâ b. İsa... yoluyla A'meş'ten gelen rivâyete eserlerinde yer vermiştir.¹⁵¹

Zeyd b. Sâbit'in Süryanice'yi öğrenme süresi olarak İbn Ebî Dâvûd'un (ö. 316/929) *el-Mesâhif*indeki rivâyette geçen 19 gün ifadesi dışında bu hadisin metinlerinde manayı etkileyecek herhangi bir farklılık mevcut değildir.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 461-3; Buhârî, *et-Târihu's-sağîr*, 2: 91; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 146; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 76; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, Thk. Zekeriyâ Umeyrât, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998), 1: 154; Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, 2: 224; Zehebî, *Siyer*, 6: 226-248.

¹⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 91.

¹⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 362-365; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 454;

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 423. Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, sene:101-120, 332.

¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 423.

¹⁴⁹ İbn Ebî Dâvûd, *Kitabu'l-Mesâhif*, Thk. Muhammed b. Abde, (Kahire: el-Farûku'l-Hadâse, 1422/2002), 7. (Bu rivâyette Zeyd'in bu dili öğrenme süresi 19 gün olarak geçmektedir.)

¹⁵⁰ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, Thk. Şuayb el-Arnaût. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1994), 5: 280-281; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 477; İbn Hibbân, *Sahih*, 26: 84; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5:155.

¹⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 309; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 155.

Ahmed b. Hanbel aynı hadisi daha uzun şekliyle Zeyd b. Sâbit'in oğlu Hârice'den naklen *Müsned*'de iki ayrı yerde daha zikretmiştir. İlkinde Süleyman b. Dâvûd > Abdurrahman > Ebu'z-Zinâd > Hârice kanalıyla, ikincisinde de Süreyc b. Numan > İbn Ebî'z-Zinâd > Ebu'z-Zinâd > Hârice tarikiyle tahric etmiştir.¹⁵² Bu rivâyetlerde Allah Rasulü'nün Zeyd'den Yahûdi yazısını öğrenmesini talep etmesindeki neden/arka plan da anlatılmıştır. Bu rivâyet şöyledir:

3.1 حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الرَّبَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدٍ، أَنَّ أَبَاهُ زَيْدًا، أَخْبَرَهُ: أَنَّهُ لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ، قَالَ زَيْدٌ: ذَهَبَ بِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْجَبَ بِي، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا غُلَامٌ مِنْ بَنِي النَّجَارِ، مَعَهُ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ بِضْعَ عَشْرَةَ سُورَةً، فَأَعْجَبَ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: "يَا زَيْدُ، تَعَلَّمَ لِي كِتَابَ يَهُودَ، فَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَمِنَ يَهُودَ عَلَى كِتَابِي" قَالَ زَيْدٌ: فَتَعَلَّمْتُ لَهُ كِتَابَهُمْ، مَا مَرَّتْ بِي خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حَتَّى حَذَقْتُهُ وَكُنْتُ أَقْرَأُ لَهُ كُتُبَهُمْ إِذَا كَتَبُوا إِلَيْهِ، وَأُجِيبُ عَنْهُ إِذَا كَتَبَ "

Bize Süleyman b. Dâvûd tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman babası Ebi'z-Zinâd'dan, o da Hârice b. Zeyd'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten anlattı. Ona babası haber vermiş: Nebî (a.s) Medîne'ye gelince O'nun yanına götürüldüm. Oradakilerin (Zeyd'i Allah Rasulü'nün yanına götürenlerin): "Ey Allah'ın Rasulü! Bu çocuk Neccaroğullarındandır. Allah'ın size inzâl ettiği sûrelerden 10 kûsûr tanesini ezberlemiştir." diye beni övmesi Nebî'nin hoşuna gitti ve bana şöyle dedi: "Ey Zeyd! Benim için Yahûdi yazısını öğren. Çünkü Allah'a yemin ederim ki yazışmalarım da bir Yahûdi'ye güvenemiyorum. Zeyd b. Sâbit dedi ki: Onların dilini Rasûlullah için öğrendim. 15 gece geçmemişti ki o dilde uzmanlaştım. Allah Rasulü'ne bir şey yazdıklarında onu okur, Allah Rasulü onlara bir şey yazacağı zaman onu ben yazardım.¹⁵³

Senetteki Süleyman b. Dâvûd (Ebû Dâvûd et-Tayâlisî) (ö. 204/820) Şu'be'nin önde gelen talebelerinden *Müsned* sahibi sika, sebt ve hafız bir râvîdir. Hafızası binlerce hadisi ezberinden nakledecek kadar kuvvetli olan Tayâlisî, naklettiği bazı hadislerde hata yaptığı şeklinde eleştirilmiştir. Rivâyetleri Buhârî hariç diğer Kütüb-i Sitte

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 490-491.

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 183; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 490.

müelliflerince tahrir edilmiştir.¹⁵⁴ Hadisi et-Tayâlisî'den alan ve asıl adı Abdurrahman b. Abdullah b. Zekvân olan İbn Ebî'z-Zinâd (ö.174/790) hafızasının kötülüğü nedeniyle hadisleri hasen sayılan bir râvîdir. İbnü'l-Medînî, onun Medîne'de rivâyet ettiği hadislerin mukârib¹⁵⁵- başka bir defasında sahih olduğunu söyler- Bağdat'taki rivâyetlerinin ise muztarib¹⁵⁶ olduğunu belirtir. Abdullah b. Ahmed babasının onun hakkında leyyin¹⁵⁷ dediğini de aktarır.¹⁵⁸ Babası Ebu'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân kibârî tâbiînin dördüncü tabakasından sika ve hüccet bir râvîdir. 130/748 ya da 131/749 tarihinde öldüğü söylenmiştir.¹⁵⁹ Zeyd b. Sâbit'in oğlu olan Hârice Medîneli yedi fakihten biri olarak kabul edilir. Zehebî'nin ikinci tabakada yer verdiği sika bir râvî, fakih ve imam olan Hârice 99/717 ya da 100/718 yılında vefat etmiştir.¹⁶⁰ Hadisin diğer rivâyetinde geçen Süreyc b. Numan b. Mervân da (ö. 217/833) sika ve önde gelen muhaddislerdendir.¹⁶¹

¹⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 299; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 6: 10; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 111; İbn Hibbân, *es-Sikât*, ; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11: 401-409; Zehebî, *Siyer*, 9: 378-385; İbn Hacer, *Takrîb*, 406.

¹⁵⁵ Mukâribu'l-Hadîs: Rivâyet ettiği hadis, diğer sika râvîlerle yakın muhtevada olan yani şazz ve münker olmayan râvî; hadisleri i'tibâr için alınan râvî. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 207.

¹⁵⁶ Muztarib: Birbirlerine zıt oldukları halde diğerine tercih imkânı bulunmayan hadis. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 242.

¹⁵⁷ Leyyin: Irâkî'ye göre cerhin beşinci, İbn Hacer ve Sehâvî'ye göre altıncı tabakasından olup rivâyetleri i'tibâr için alınan râvî. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 164.

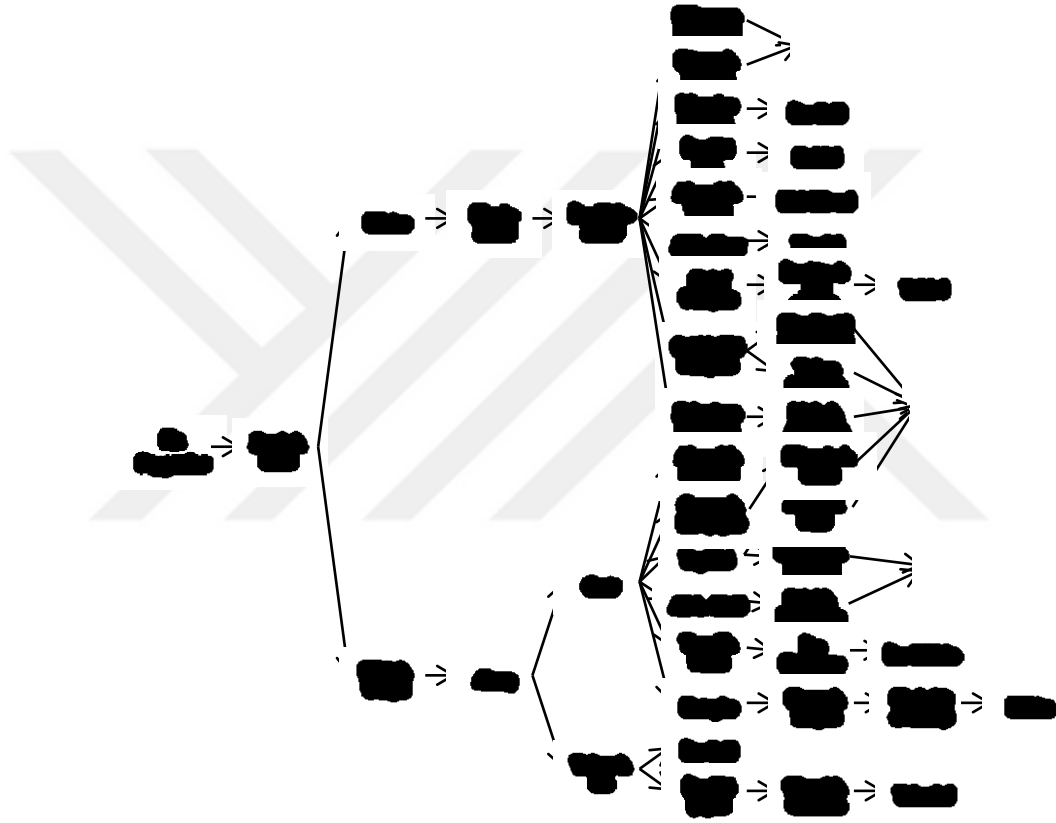
¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35: 455; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 5: 315; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34: 443; Zehebî, *Siyer*, 8: 167-170; İbn Hacer, *Takrîb*, 578.

¹⁵⁹ Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 5: 83; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 476-483; Zehebî, *Siyer*, 5: 445-451.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 258; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8: 8-13; Zehebî, *Siyer*, 4: 437-441.

¹⁶¹ Zehebî, *Siyer*, 10: 219; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 218-220.

Hadisin yer aldığı diğer kaynaklar şunlardır: **İbn Sa‘d**, Muâviye b. Muhammed... yoluyla; **Buhârî**, İbn Ebî Evs... ; **Ebû Dâvûd**, Ahmed b. Yûnus...; **Tirmîzî** ise Ali b. Hucr... yoluyla İbn Ebî’z-Zinâd’dan gelen rivâyeti eserlerine almıştır.¹⁶² **Tahâvî**, İbrâhim b. Ebî Dâvûd > Halef b. Hişâm... tarikiyle, **Taberânî** ise ilki Ebû Yezîd el-Karatîsi ve Yahyâ b. Eyyûb > Saîd b. Ebî Meryem...; ikincisi Muhammed b. Abdullah > Zekeriyya b. Yahyâ... kanalıyla İbn Ebî’z-Zinâd’dan gelen rivâyeti eserlerine almıştır.¹⁶³ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

¹⁶² İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 2: 309; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 491; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3: 380-1; Ebû Dâvûd, “İlim”, 2; Tirmîzî, “İsti‘zan”, 22.

¹⁶³ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 5: 281; Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebîr*, 5: 155. (Bu konuda bazı sorular akla gelebilir. Bu rivâyetlerde Allah Rasulü, Zeyd’den iki farklı dil öğrenmesini mi talep etmiştir? Yahûdi yazısı ile Süryanice farklı mıdır? Bir dili 15-20 gün gibi kısa sürelerde öğrenmek mümkün müdür? Dil öğrenme ile o dilin yazısını öğrenmek aynı şeyler midir? Tezimizin konusu bunları tartışmak olmadığı için bu sorular bağlamında yazılmış *Zeyd b. Sâbit’e Yahûdi Yazısını/Dilini Öğretme Talimatı Verilmesi ile İlgili Rivâyetler Üzerine* adlı makalenin yazarı İbrâhim Kutluay’ın ulaştığı sonuçlardan ilki, bu rivâyetlerin isnad ve metin açısından ciddi bir problem teşkil etmemesidir. Bir diğeri Zeyd’den gelen toplam 15 rivâyetin 10’u da ‘Yahûdi yazısı’, beşinde ise ‘Süryanice’ öğrenme talimatının verilmesidir. Bir diğeri de Zeyd b. Sâbit’in 15-17 gün gibi kısa bir sürede öğrendiği ve bu dilde gelen mektupları okuyup onlara cevap verecek dereceye ulaştığı dilin Süryanice ya da İbrânice (Yahûdi dili) değil, onun ‘Yahûdi alfabesi/kitâbe yehud’ oluşudur. Yazar, Süryanice öğrenmeyi emreden rivâyetlerin ise ayrı bir emir ya da râvî tasarruflarının sonucu oluştuğunu söyler. Bkz. İbrâhim, Kutluay, “Zeyd b. Sâbit’e Yahûdi Yazısını/Dilini Öğrenme Talimatı Verilmesi İle İlgili Rivâyetler Üzerine” *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7/ 2 (2009): 129-157.)

Bazı müsteşrikler Zeyd b. Sâbit'in buradaki rivayetlerde geçtiği üzere İbrânice/yahûdi yazısını kısa sürede öğrenmesi ve âşûra gününü tesbit edebildiği ile ilgili rivayetten yola çıkarak onun Yahûdi kökenli olduğunu iddia etmişlerdir. Oysa Hz. Peygamber'in onu vahiy kâtibi olarak yanında bulundurması, ona diplomatik mektupları yazma ve okuma sorumluluğu verebilmek için 'bu dili öğren' şeklinde tâlimat vermesinin gerekçesi olarak Yahûdilere güvenmeyişini ifade etmesi; Hz. Ebû Bekir'in ona Kur'ân'ın bir mushafta toplanması vazifesini vermesi ve onu 'sen, itham etmediğimiz bir gençsin' sözünü övmesi ve onu danışma meclisine alması, Hz. Ömer'in onu beş defa yerine halife vekili olarak bırakmasının yanı sıra devlet kademelerinde pek çok idârî ve ilmî vazîfeler vermesi, Hz. Osman'ın da aynı şekilde kendi döneminde onu çeşitli görevlerde istihdam etmesi, bu iddiaların asılsız olduğunu göstermeye yeten örneklerdir.¹⁶⁴

2.1.2.3. İlmî Yaymanın Önemi

Sahip olduğu ilmi/bilgiyi yaymak bir müslümanın inancının gereğidir. Bu gereklilik, dayanağını "İndirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti biz kitapta insanlara açıkça belirttikten sonra gizleyenler var ya; işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet edebilenler lânet eder..." (el-Bakara 2/159-160) âyeti ile "Kendisine bir ilim sorulup da bunu gizleyen kimseye kıyamet gününde ateşten bir gem vurulacaktır."¹⁶⁵ hadisinde bulur. Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyette bu husus teşvik ve terğib şeklinde ifade edilmiştir. Hadis şöyledir:

4 حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَلِيمَانَ، مِنْ وَلَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، خَرَجَ مِنْ عِنْدِ مَرْوَانَ نَحْوًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ، فَقُلْنَا: مَا بَعَثَ إِلَيْهِ السَّاعَةَ إِلَّا لِشَيْءٍ سَأَلَهُ عَنْهُ. فَقُمْتُ إِلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: أَجَلٌ، سَأَلْنَا عَنْ أَشْيَاءَ سَمِعْتَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "نَصَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مِنَّْا حَدِيثًا، فَحَفِظَهُ حَتَّى يُبَالِغَهُ غَيْرُهُ، فَإِنَّهُ رَبُّ حَامِلٍ فَفَقِهَ لَيْسَ بِفَقِيهِ، وَرَبُّ حَامِلٍ فَفَقِهَ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ" "ثَلَاثُ خِصَالٍ لَا يَعْلُقُ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُسْلِمٍ أَبَدًا: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ، وَمُنَاصَحَةُ وُلَاةِ الْأُمْرِ، وَكُلُوبُ الْجَمَاعَةِ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ"

¹⁶⁴ Bu konuda ayrıca Bkz. Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler (İsrâiliyyât-Hadis ilişkisi)*, (İstanbul: İnsan yayınları, 2018), 301-314.

¹⁶⁵ Tirmizî, "İlim", 3; Ebû Dâvûd, "İlim", 9; İbn Mâce, "Mukaddime", 24.

وَقَالَ: "مَنْ كَانَ هَمُّهُ الْآخِرَةَ، جَمَعَ اللَّهُ شَمْلَهُ، وَجَعَلَ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ، وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ، وَمَنْ كَانَتْ نِيَّتُهُ الدُّنْيَا، فَرَّقَ اللَّهُ عَلَيْهِ صَبِيغَتَهُ، وَجَعَلَ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مَا كُتِبَ لَهُ "

وَسَأَلْنَا عَنْ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى، وَهِيَ الظُّهُرُ

Bize Yahyâ b. Saîd rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Şu'be anlattı. (o) dedi ki: Bize Ömer b. Süleyman, (o, Ömer b. Hattâb'ın torunlarından.) Abdurrahman b. Ebân b. Osmân'dan, o, babasından nakletti. Ebân şöyle dedi: "Zeyd b. Sâbit, gün ortası gibi Mervân b. Hakem'in yanından çıktı. Biz dedik ki, 'Bu saatte Mervân'ın yanından çıktığına göre muhakkak Mervân kendisine bir şey sormuştur.' Ben de kalkıp bunu ona sordum. O , 'Evet' dedi, bize Rasûlullah'dan işittiğim bir hadis sordu. Ben Rasûlullah'ı şöyle derken işittim: Allah, bizden bir hadis işitip de onu ezberleyen, sonra da kendisinden daha iyi ezberleyip muhafaza edecek olana nakleden kişinin yüzünü ağartsın. Zira nice bilgi taşıyıcısı vardır ki iyi anlayışlı (fakîh) değildir. Bilgiyi (fikhî) kendisinden daha iyi anlayışlı olana taşıyan niceleri vardır!

Bir müslümanın kalbi üç şey üzerinde ona ihanet etmez. Ameli Allah için ihlâsla yapmak, buyruk sahiplerinin, (idarecilerin, âmirlerin) iyiliğini istemek, onlara nasihat etmek, cemaate bağlı kalmak. Çünkü onların (cemaatin) duaları, onları arkalarından kuşatır.

Kimin niyeti âhiret olursa Allah onun dağınıklığını toplar (işlerini düzene koyar), zenginliğini kalbine kor, (ona gönül zenginliği verir) ve dünya, boyun eğerek ona gelir. Kimin de niyeti bu dünya olursa, Allah onun topluluğunu dağıtır, (düzenini bozar), korkusunu iki gözünün arasına kor, dünyadan da kendisine, başkası değil sadece takdir edilmiş olan (miktar) gelir.

(Ebân) Dedi ki, Zeyd'e 'orta namazını' sorduk:

' Öğle namazdır' dedi."¹⁶⁶

Ahmed b. Hanbel'in hocası, meşhur muhaddis Yahyâ b. Saîd el-Kattân hakkında 1. hadiste bilgi verildi. Onun hadisi aldığı Şu'be (ö.160/776), imam, hafız ve hadiste

¹⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5.183; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 467.

mü'minlerin emiri şeklinde vasfedilen, râvî isimlerinde çok az hata yapan sika ve sebt bir râvîdir.¹⁶⁷ Onun hadisi aldığı Ömer b. Süleyman (ö. ?), Hz. Ömer'in oğlu Âsım'ın torunudur. Yahyâ b. Maîn ve Nesâî'nin tevsîk ettiği, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ında yer alan, Ebû Hâtim'in ise sâlih olarak değerlendirdiği bir râvîdir. Ahmed b. Hanbel onun sika sayılması için Şu'be'inin ondan rivâyette bulunmasını yeterli görür.¹⁶⁸ Onun hocası Abdurrahmân b. Ebân (ö. ?) hakkında Nesâî, 'sika' demiş, İbn Hibbân da ona *es-Sikât*'ında yer vermiştir. İbn Sa'd onun sika ancak 'kalîlü'l-hadîs'¹⁶⁹ olduğunu söyler. Sünen-i Erbaa'da rivâyetleri tahrir edilmiştir.¹⁷⁰ Abdurrahman'ın hadisi aldığı babası Hz. Osman'ın oğlu Ebân'ın (ö. 105/821) sika ve fakih bir râvî olduğu belirtilmiştir. Buhârî hariç diğer kaynaklarda hadislerine yer verilmiştir. Buhârî ise *el-Edebü'l-Müfred*'de onun hadislerini tahrir etmiştir. Tirmizî bu hadisi hasen olarak değerlendirmiştir.¹⁷¹

Hadisin bulunduğu diğer kaynaklar şunlardır: Hadisin tamamını **Ahmed b. Hanbel**, *Zühd* isimli eserinde aynı isnadla; **Dârimî**, İsmet b. Fadl > Harâmî b. Umâre... yoluyla tahrir etmiştir.¹⁷²

Hadisin, ilmi aktarma ile ilgili ilk kısmını tahrir eden müellifler şunlardır: **Tayâlisî**, Şu'be'den... ; **İbn Mâce**, Muhammed b. Abdullah b. Numeyr > Muhammed b. Fudayl > Leys b. Ebî Süleym > Yahyâ b. Abbâd Ebi Hübeyra el-Ensari > Abbâd > Zeyd b. Sâbit tarikiyle; **Ebû Dâvûd**, Müsedded > Yahyâ... yoluyla; **Tirmizî**, Mahmud b. Gaylân > Tayâlisî... yoluyla; **Nesâî**, Ahmed b. Abdullah > Yahyâ b. Saîd... yoluyla;

¹⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 280; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 244-245; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1: 126-176; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 446; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 479- 495; Zehebî, *Siyer*, 7: 202-228; İbn Hacer, *Takrîb*, 436.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 3: 106; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 173; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21: 380-381; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 721. (Bu ismin Amr b. Süleyman olarak okunduğu da kaydedilmiştir.)

¹⁶⁹ Kalîlü'l-hadîs: Çok hadis bilse de, özellikle bu işe kendini veren hadisçiler gibi fazlaca rivâyet etmeyen, hadis rivâyeti az olan kimse. Bkz. Aydın, *Hadis Istılahları*, 147.

¹⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 449-450; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5: 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 210; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 66; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16: 492-6; Zehebî, *Siyer*, 5: 10-11; İbn Hacer, *Takrîb*, 569.

¹⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 150-151; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* 1: 450; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 37; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 16; Zehebî, *Siyer*, 4: 351-353; İbn Hacer, *Takrîb*, 103.

¹⁷² Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-Zühd*, 30; Dârimî, "Mukaddime", 24.

Tahâvî, Abdülmelik b. Mervân > Haccâc b. Muhammed... tarikiyle gelen rivâyeti eserlerinde tahrir etmiştir.¹⁷³

Hadisin ilk iki kısmını eserlerine alan müellifler şunlardır: **İbn Mâce**, Ali b. Muhammed > Muhammed b. Fudayl > Leys b. Ebî Süleym > Yahyâ b. Abbâd Ebî Hübeyra el-Ensârî > Abbâd > Zeyd b. Sâbit tarikiyle; **İbn Ebî Âsım**, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî > Yahyâ b. Saîd... kanalıyla; **Taberânî**, Yusuf el-Kâdî > Amr b. Merzûk... tarikiyle tahrir etmişlerdir.¹⁷⁴

Hadisi orta namazı olmadan ilk üç kısmını eserlerinde tahrîç eden Musannifler şunlardır: **İbn Hibbân**, Ömer b. Muhammed > Bündâr > Tayâlisî...yoluyla eserine almıştır.¹⁷⁵

Hadisin sadece üçüncü bölümünü **İbn Mâce**, Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca'fer... kanalıyla eserine almıştır.¹⁷⁶

Hadisin farklı kısımları ile ilgili ayrıca İbn Mes'ûd¹⁷⁷ (ö. 32/652), Cübeyr b. Mut'im¹⁷⁸ (ö. 59/679), Nûman b. Beşîr¹⁷⁹ (ö. 64/684), Ebû'd-Derdâ (ö. 32/652) , Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir b. Abdullah, Muâz b. Cebel ve daha pek çok sahâbîden gelen rivâyetleri bulunmaktadır.¹⁸⁰ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

¹⁷³ Tayâlisî, *Müsned*, 1: 505; İbn Mâce, "Mukaddime", 18; Ebû Dâvûd, "İlim", 10; Tirmizî, "İlim", 7; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5: 363; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 4: 282.

¹⁷⁴ İbn Mâce, "Mukaddime", 18; İbn Ebî Âsım, *Kitabu's-Sünne*, 1: 45; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 143.

¹⁷⁵ İbn Hibbân, *Sahih*, 2: 454-455.

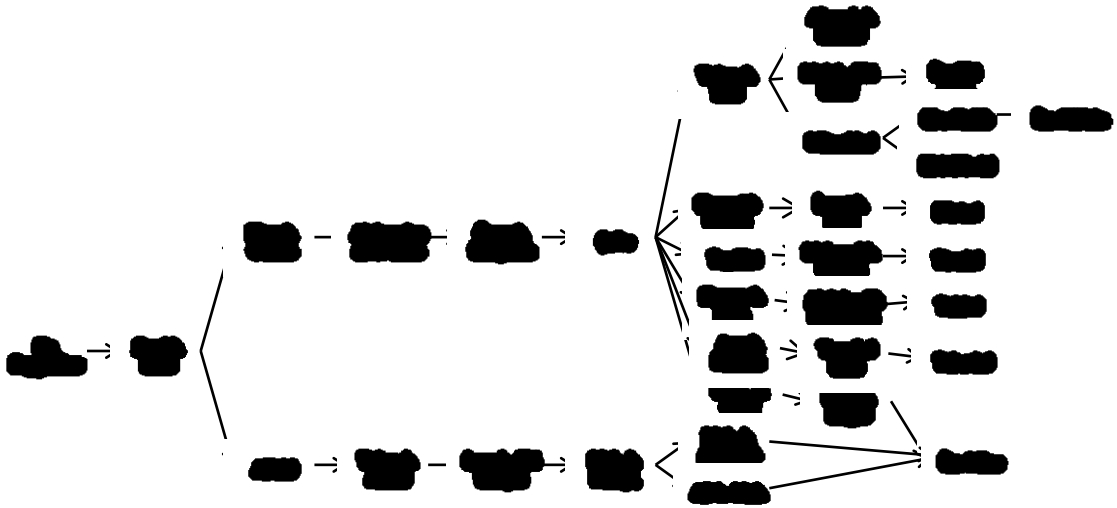
¹⁷⁶ İbn Mâce, "Zühd", 2; Ayrıca Bkz. Râmehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-fasıl*, 1: 164; Beyhâkî, *Şuabu'l-iman*, 3: 245,247; Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadis*, Thk. M. Saîd Hatiboğlu, (Ankara: DİB yayımları 1411/ 1991), 17-18; a.mlf, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, Thk. Ebu Abdurrahman Adil b. Yusuf el-Gazârî, (Suud: Daru İbnü'l-Cevzi, 1421/2001), 2: 139-140; İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, 1: 175-191.

¹⁷⁷ İbn Mâce, "Mukaddime", 18; Tirmizî, "İlim", 7.

¹⁷⁸ İbn Mâce, "Mukaddime", 18; "Menâsik", 76.

¹⁷⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 164.(Hâkim, bu konuda Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere pek çok sahâbîden rivâyet olduğunu söyler. Nu'man b. Beşîr'in rivâyetinin de sahih olduğunu ilave eder.)

¹⁸⁰ Abdurrahman el-Bennâ, *el-Fethu'r-rabbânî li tertibi'l-Müsnedi İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî ve meahû kitâbu Bülûğu'l-Emânî min esrâri'l-Fethi'r-Rabbânî*. (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts.) 24: 164-166

2.1.2.4. Kur'ân Hakkında Tartışma Yapmak

5 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، ثنا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ الطُّوسِيُّ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَمَالُ الْأَصْفَهَائِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْخَلِ النَّيْسَابُورِيُّ قَالَ: ثنا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنِ ابْنِ مَوْهَبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُمَارُوا فِي الْقُرْآنِ فَإِنَّ الْمِرَاءَ فِيهِ كُفْرٌ»

Taberânî şöyle rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize Mûsâ b. Hârûn tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ali b. Müslim et-Tûsi tahdis etti. (Taberânî: Ayrıca: Bize Ahmed b. Muhammed el-Cemâl el-İsfehâni tahdis etti. (o) dedi ki: Bize, Muhammed b. Münehhal en-Neysâbüri aktardı.) O ikisi (Ali b. Müslim et-Tûsi ve Muhammed b. Münehhal en-Neysaburi) dedi ki: Bize İbn Ebî Fûdeyk, İbn Mevheb'den, o, Abdullah b. Abdurrahman'dan, o, Zeyd b. Sâbit'ten şunu tahdis etti. Rasûlullah şöyle buyurdu: “Kur'ân hakkında tartışma yapmayın. Onun hakkında tartışma yapmak küfür (nankörlük)dür.”¹⁸¹

Taberânî'nin şeyhi Mûsâ b. Hârûn (ö. 294/907) sika ve hafız bir râvîdir.¹⁸² Ali b. Müslim et-Tûsi (ö. 253/867) Buhârî ricalinden sika, sadûk bir râvîdir.¹⁸³ Onun hadisi aldığı râvî İbn Ebî Fûdeyk (ö. 200/818) ise, Muhammed b. İsmâil b. Müslim b. Ebî

¹⁸¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 152

¹⁸² Zehebî, *Siyer*, 12: 116-119; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi ve'd-dâni ila terâcîmi şüyûhu't-Taberânî*. (Riyad: Dâru'l-Kiyan, 1426/2006), 659.

¹⁸³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21: 132-135.

Füdeyk'tir. Rivâyetlerine Kütüb-i Sitte'de yer verilen sadûk bir râvîdir.¹⁸⁴ İbn Mevheb ise (ö. 154/770), Ubeydullah b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mevheb'tir. Buhârî'nin *el-Edebü'l Müfred*'inde hadislerine yer verdiği, sâlihu'l-hadîs olarak değerlendirilen bir râvîdir.¹⁸⁵ İbn Maîn ise onu zayıf saymış, İbn Hibbân ona *es-Sikat*'ında yer vermiştir.¹⁸⁶ Abdullah b. Abdurrahman (ö. ?) mechûl bir râvîdir. Heysemî, bu senedin ricalinin tevsik edildiğini söyler.¹⁸⁷ Her ne kadar Heysemî, hadisin râvîlerinin tevsik edildiğini söylemiş olsa da Abdullah'ın mechûl oluşu, İbn Mevheb hakkındaki değerlendirme ve hadisin ferd bir rivâyet olması sebebiyle isnadın zayıf olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla birlikte rivâyetin şahidleri bulunmaktadır. **İbn Ebî Şeybe**, 'Kur'ân hakkında tartışmaktan/ihtilafa düşmekten nehiy babı'nda Yezîd b. Hârûn > Yahyâ b. Saîd > Muhammed b. İbrâhim > Sa'd Mevla Amr b. el-Âs... tarihiyle gelen mürsel bir rivâyete yer vermiştir.¹⁸⁸ Yine **İbn Ebî Şeybe**, benzer bir hadisi Abdullah b. Amr'dan zayıf bir isnadla rivâyet etmiştir.¹⁸⁹ **Ahmed b. Hanbel**, Amr b. el-Âs ve Ebû Hureyre'den gelen sahih bir rivâyete yer verir.¹⁹⁰ Ebû Hureyre rivâyetini Ebû Dâvûd da eserinde tahrîç

¹⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 615; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 37; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 188; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 42; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 485-8; Zehebî, *Siyer*, 9: 486-487; İbn Hacer, *Takrîb*, 826.

¹⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 323; Moğoltay b. Kılıç, *İkmalü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, Thk. Ebu Abdurrahman Adil b. Muhammed. (B.y: el-Fârûku'l-Hadîse, 1421/2001), 9: 43-44.

¹⁸⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 147-148; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 4: 513.

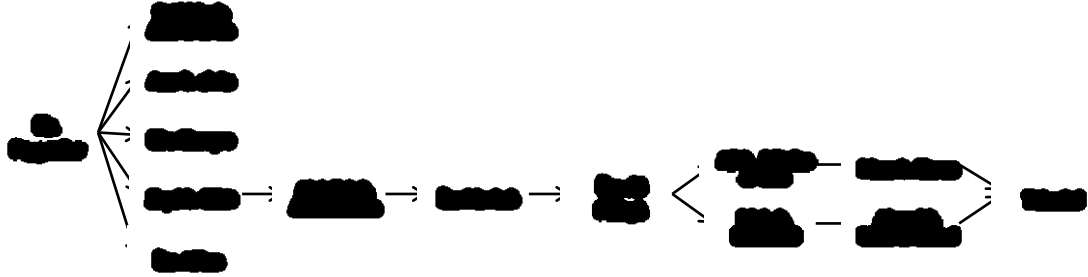
¹⁸⁷ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 1: 157. (Heysemî'nin ifadesi şöyledir: رَجَالُهُ مُؤْتَفُونَ...)

¹⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 142. [Bu rivâyette hadisin söylenme sebebi de geçmektedir. İki adamın Kur'ân'da bir ayet hakkında tartıştıkları ve bu tartışmayı Rasulullah'a taşıdıkları bunun üzerine Rasulullah'ın "Kur'ân hakkında tartışma yapmayın. O'nun hakkında tartışma yapmak küfür (nankörlük)dür." Sözüne serdettiği geçer. Rivâyet mürsel olmakla birlikte râvîlerinin güvenilir olduğu söylenmiştir. İbn Hibbân, Sa'd Mevlâ Amr'ı '*es-Sikât*'ına almış ve 'mürsel rivâyetleri vardır' demiştir.]

¹⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 142. (Aynı yerde İbn Abbâs'tan gelen «لَا تَضْرِبُوا الْقُرْآنَ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ، فَإِنَّ» «Kur'ân'ın ayetlerini birbiri ile karşılaştırmayın/vuruşturmayın zira bu kalplere şüphe düşürür» rivâyeti ile Ebû Hureyre'den gelen «جِدَالٌ فِي الْقُرْآنِ كُفْرٌ» «Kur'ân üzerinde tartışmaya girmek küfürdür.» rivâyetleri de bu konuyu destekler mahiyettedir.)

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 169-170; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 39: 354-355. (Muhakkik, buradaki rivâyetleri Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahih sayar. Bir âyetin kırâati üzerinde ihtilafa düşen iki sahabenin olayı Rasulullah'a taşımalarını, Kur'ân'ın yedi harf üzerine indiğini, onlardan biri ile okunursa isâbet edileceği bildirildikten sonra bunlar (ya da Kur'ân ayetleri) hakkında tartışma yapmanın küfür ya da küfür işareti olduğu belirtilir.)

etmiştir.¹⁹¹ **Beyhâkî** de bu rivâyetlere yer vermiştir.¹⁹² Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.3. Temizlik/Tahâret

2.1.3.1. Ateşte Pişen Şeyleri Yemekten Dolayı Abdest Almak

Bu konuda Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyet şudur:

6 حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي ذَيْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "تَوَضَّؤُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ"

Bize Ebû Amir, İbn Ebî Zi'b'den, o, Zührî'den, o, Abdülmelik b. Ebî Bekr'den, o, Hârice b. Zeyd'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten naklettiğine göre Nebi (a.s) şöyle buyurdu: "Ateşin değdiği şeyden dolayı abdest alınız."¹⁹³

Ahmed b. Hanbel'in hocası Ebû Âmir, Abdülmelik b. Amr el-Basrî'dir. Sika, me'mûn, ve sadûk olarak vasıflandırılan bu râvînin hadisleri Kütüb-i Sitte'de tahrir edilmiştir. Ölüm tarihi olarak 204/820 ve 205/821 yılları belirtilmiştir.¹⁹⁴ Onun hadisi aldığı İbn Ebî Zi'b sika bir muhaddistir. Adı Muhammed b. Abdurrahman b. Muğîre olan bu

¹⁹¹ Ebû Dâvûd, "Sünne", 5.

¹⁹² Beyhâkî, *Şuabu'l-iman*, 3: 531-532.

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 184; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 477.

¹⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 301; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 5: 425; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 359; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 388; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 18: 364-370; Zehebî, *Siyer*, 9: 469-472; İbn Hacer, *Takrib*, 625.

râvînin ölüm yılı 159'dur.¹⁹⁵ O, hadisi muhaddis ve müdevvin Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydullâh İbn Şihâb ez-Zührî'den (ö.124/744) almıştır. Sika ve sebt oluşunda ihtilafın olmadığı Zührî, kendisinden sonra hadis ilminin tarihi seyrini etkileyen müstesna bir yere sahiptir.¹⁹⁶ İbn Şihâb'ın hadisi aldığı râvî Abdülmelik b. Ebî Bekr b. Abdurrahman b. el-Hâris, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ında yer verdiği, Nesâî'nin tevsîk ettiği sika, sadûk bir râvîdir. Ölüm yılı olarak Hişâm'ın hilafetinin başlangıcı verilir. Hişâm b. Abdülmelik hicri 105-125/723-743 yılları arasında¹⁹⁷ halife olduğuna göre 105/723 ya da ondan sonra birkaç yıl içinde ölmüş olmalıdır.¹⁹⁸ Zeyd b. Sâbit'in Medîneli yedi fakihden biri olarak kabul edilen oğlu Hârice hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti.

Ahmed b. Hanbel, hadise beş ayrı isnadla daha yer verir. İlki, Haccâc > Leys > Ukayl... kanalı; ikincisi, Abdurrezzâk > Ma'mer... ; üçüncüsü, Abdula'la > Ma'mer... ; dördüncüsü İsmâil b. Ömer > İbn Ebî Zi'b ... ; diğeri de Ebu'l-Yemân > Şuayb... yoluyla Zührî'den gelen rivâyetlerdir. Üçüncü rivâyette Zührî ile Hârice arasında diğerlerinde bulunan Abdülmelik b. Ebî Bekr bulunmamaktadır.¹⁹⁹

Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsi, sika, sebt, hafız bir râvîdir. İbn Cüreyc'in hadislerini iyi bilmesi ile meşhurdur. Bağdat'a geldiği ömrünün son demlerinde ihtilata maruz kalmış ve 206/822 yılında orada ölmüştür.²⁰⁰ Leys ise, meşhur âlim, sika, sebt, fakih muhaddis Leys b. Sa'd b. Abdurrahman el-Fehmî'dir (ö. 175/791). Müslim, Ebû Dâvûd

¹⁹⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 152-3; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 390-391; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25: 630-644; Zehebî, *Siyer*, 7: 139-149; İbn Hacer, *Takrîb*, 871.

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 429-439; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 220; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 71; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 349; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 419-444; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 40; Zehebî, *Siyer*, 5: 326-350; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6: 48-52; a.mlf, *Takrîb*, 896.

¹⁹⁷ Nadir Özkuyumcu, "Hişâm b. Abdülmelik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998.), 18: 148-150.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 448; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 407-8; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 344; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 93; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18: 289-293; İbn Hacer, *Takrîb*, 621.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 188, 189, 190, 192.

²⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 335, ; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2: 380; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 166; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 201; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5: 451-457; Zehebî, *Siyer*, 9: 447-450; İbn Hacer, *Takrîb*, 224. (Ölüm Târîhi 205 olarak da söylenmiştir. İbn Hibbân ise onun öldüğü Târîhi 235 ya da 236 olarak vermiştir.)

ve Nesâî onun hadislerine eserlerinde yer vermişlerdir.²⁰¹ Leys'in hadisi aldığı Ukayl ise Ukayl b. Hâlid, Ebû Hâlid el-Eylî'dir(ö.144/760). Hz. Osman'ın ailesinin mevlâsıdır. Gerek mukim iken gerekse yolculukta İbn Şihâb'tan ayrılmayan sika ve sebt bir râvîdir. Zührî'den rivâyette bulunan en sağlam üç-dört râvîden biri sayılır.²⁰² Diğer tarikteki râvîlerden Abdurrezzâk ise meşhur *el-Musannef* sahibi Abdurrezzâk b. Hemmâm'dır(ö. 211/827). Sika ve hafız bir muhaddistir. Kütüb-i Sitte müellifleri onun hadislerini eserlerine almıştır. Ahir ömründe gözlerini kaybetmesi nedeniyle telkine maruz kaldığı söylenmektedir. Hakkındaki teşeyyu' iddiası ise Hz.Ali ve Ehl-i Beyt'in fazileti ile ilgili başka sika râvîlerin rivâyet etmediği hadisleri rivâyet etmesiyle ilgili olsa gerektir.²⁰³ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi* adlı eserin sahibi; sika, sebt ve sâhibu'l-kitâb bir râvîdir. Bununla birlikte bazı hocalarından yaptığı rivâyetlerde eleştirilmiş, özellikle Basra'da yaptığı rivâyetlerde kitapları yanında olmadığı için hatalar yaptığı yönünde tenkit edilmiştir. Meğâzi ve Tefsir konusunda kitapları²⁰⁴ da bulunmakla birlikte günümüze ulaşmamıştır. Ölüm tarihi olarak 152/769, 153/770, 154 /771 olmak üzere birbirine yakın 3 farklı tarih verilir.²⁰⁵ Rivâyeti Ma'mer'den alan Abdula'la b. Abdula'la es-Sâmi'yi (ö.189/805) Yahyâ b. Maîn ve İbn Hacer, sika olduğunu söyleyerek ta'dîl eder. Ahmed b. Hanbel ise kaderî düşüncede olduğunu belirtir. Kütüb-i Sitte imamlarının ondan hadis tahrîç etmiş olmaları hesaba katılırsa râvînin sika olduğu, kaderî düşüncede olsa bile propagandasını yapmadığı anlaşılabilir.²⁰⁶ Diğer bir tarikteki İsmâil b. Ömer

²⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 524; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7: 246; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 179-180; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 360; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 255-290; Zehebî, *Siyer*, 8: 136-164; İbn Hacer, *Takrîb*, 817. (Leys'in ölüm Târîhi olarak İbn Sa'd 165, Yahyâ b. Bükeyr ise 199 yılını verir.)

²⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 528; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7:94; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 43; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 305; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 242-6; Zehebî, *Siyer*, 6: 301-314; İbn Hacer, *Takrîb*, 687.

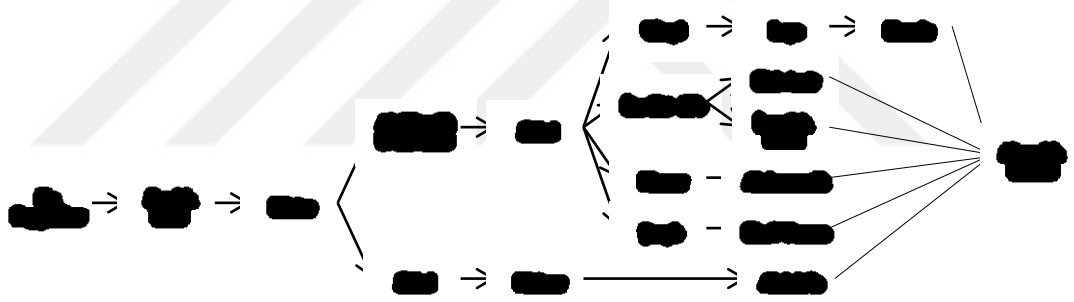
²⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 108; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 130; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 38; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 412; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 52-63; Zehebî, *Siyer*, 9: 563-580; İbn Hacer, *Takrîb*, 607. [Abdurrezzâk bu rivâyeti, senette geçen " قَرَأْتُ فِي كِتَابِ مَعْمَرٍ " ifadesinden anlaşıldığına göre, hocası Ma'mer'den vicâde yoluyla rivâyet etmiştir.]

²⁰⁴ Bünyamin Erul, "Ma'mer b. Râşid'in el-Câmii Hakkında Gereksiz Tereddütler Gerekli Tespitler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2003): 91-109

²⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 105; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7: 378-379; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 255-257; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 484; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 303-312; Zehebî, *Siyer*, 7: 5-18; İbn Hacer, *Takrîb*, 961.

²⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 291; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 73; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 28; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 130; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16: 359-363; Zehebî, *Siyer*, 9: 242-4; a.mlf; *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 531; İbn Hacer, *Takrîb*, 562.

el-Vâsîfî, hadislerine imam Buhârî'nin *Halku efâli'l-ibâd*'da, Müslim'in ise *Sahih*'inde yer verdiği bir râvîdir. Ali b. el-Medînî onun sika, Ebû Hâtim ise sadûk olduğunu belirtmiştir. 200 yılından sonra ölmüştür.²⁰⁷ Diğer bir râvî Ebu'l-Yemân künyesi ile meşhur olmuş Hakem b. Nâfi'dir.(ö. 222/838) Kütüb-i Sitte'de hadisleri tahrir edilen sika, sebt bir râvîdir. Şuayb'den aldığı hadislerin çoğunu münavele²⁰⁸ yoluyla aldığı da ifade edilmiştir.²⁰⁹ Şuayb ise, Şuayb b. Ebî Hamza'dır. Sika, mutkin ve sebt olarak vasıflandırılır. Buhârî, *Sahih*'inde ondan hadis rivâyet etmiştir. İbn Maîn de onun Zührî'nin hadislerini en iyi bilen kişi olduğunu söyler. Ahmed b. Hanbel, Şuayb'ın, babasından ne sema, ne de arz/kırâat yoluyla hadis almadığını belirterek babasının ona icazet verdiğini, bunları da Şuayb'ın kendisinden öğrendiğini söyleyerek onun hadislerini i'tibâr için yazdığını ifade eder. Başka bir defasında da onun sahip olduğu kitapları iyi muhafaza ettiğini belirtir.²¹⁰ Hadisin *Müsned*'de geçen isnad şeması şöyle gösterilebilir:

²⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 326; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 1: 370; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 189; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 94; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3: 156-8; Zehebî, *Kâşif*, 1: 248; İbn Hacer, *Takrîb*, 142; a.mlf, *Tehzîb*, 1: 299.

²⁰⁸ Hadis tahammül yollarından biri olan münâvele şöyle tanımlanmıştır: Hocanın, rivâyet hakkına sahip olduğu hadisleri ihtiva eden kitabı/defteri öğrencinin eline vermesi, böylece içindeki hadisleri öğrencisine rivâyet etmiş olmasıdır. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 204. Ahmed b. Hanbel'in bu yaklaşımı ilk dönemlerde sema ve arz usulünün daha muteber olduğunu gösterir. Bu tahammül yolunun yani münâvelenin muteber olup olmaması meselesine gelince, âlimlerin çoğu onu muteber sayar.

²⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 477; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 2: 344; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 129; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 194; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7: 146-155; Zehebî, *Siyer*, 10: 319-326; İbn Hacer, *Takrîb*, 264; a.mlf, *Tehzîb*, 3: 176-178.

²¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 473; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 4: 223; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 354; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 516-522; Zehebî, *Siyer*, 7: 187-192; İbn Hacer, *Takrîb*, 437; a.mlf, *Tehzîb*, 3: 174-175.

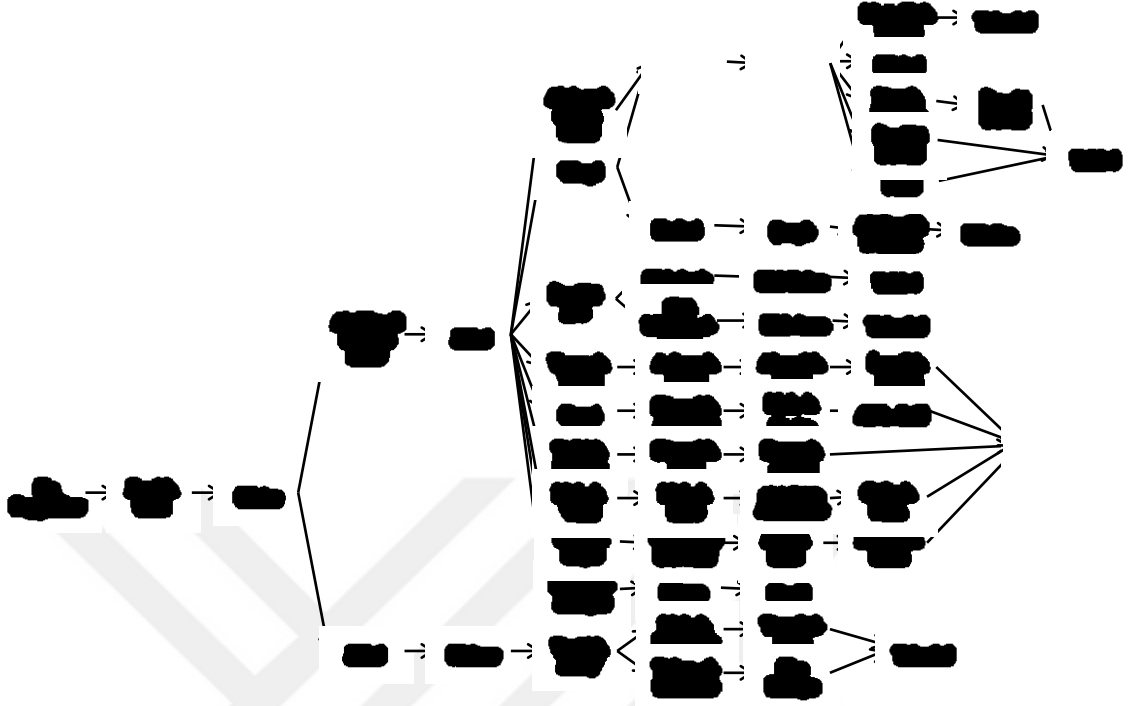
Hadis diğer kaynaklarda Şu Şekilde geçmektedir: **Dârimî**, Abdullah b. Sâlih > Leys > kayl...; **Müslim**, Abdulmelik b. Şuayb > babası > dedesi > Ukayl... ; **Nesâî**, Hişâm > Muhammed ez-Zubeydi... yoluyla Zührî'den gelen hadisi tahrîç etmiştir.

Tahâvî, Ebû Bekre > Ebû Amir... yoluyla aynı isnatla gelen hadisi eserine almıştır. Ayrıca İbn Ebî Dâvûd ve Nasr b. Merzûk > Abdullah b. Sâlih > Leys > Ukayl... ; İbn Ebî Dâvûd ve Fehd > Abdullah b. Sâlih > Leys, Abdurrahman b. Hâlid... tarihiyle Zührî'den gelen hadisi tahrîç etmiştir.

Taberânî, Ebû Müslim el-KeşŞî > Ebû Âsım... yoluyla İbn Ebî Zi'b'ten gelen bir rivâyete yer vermiştir. **Taberânî** ayrıca, ilki, Ahmed b. İŐhâk > Amr b. Kust > Ubeydullah b. Amr > İŐhâk b. Râşid...; ikincisi, Muttalib b. Şuayb > Abdullah b. Sâlih > Leys > Ukayl...; üçüncüsü, İsmâil b. Hasen > Ahmed b. Sâlih > Anbese b. Hâlid > Yûnus b. Yezîd...; dördüncüsü Ali b. Saîd > Muhammed b. Hâşim > Süveyd b. Abdülazîz > Evzâî...; beşincisi, Kâsım b. Abbâd > Süveyd b. Saîd > Velid b. Müslim...; altıncısı, Ca'fer b. Muhammed > Abdullah b. Abdulcebbâr > Muhammed b. Harb > Muhammed b. Velîd... yoluyla ile Zührî'den gelen tarikleri eserine almıştır. Ayrıca Zührî'nin Hârice ile arasındaki râvîyi zikretmediği Şu iki tarik de eserde görülebilir: Yusuf el-Kâdî > Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddemî > Yezîd b. Züray' > Ma'mer > Zührî > Hârice... kanalı; Ebû Husayn > Yahyâ el-Hımmânî > Yezîd b. Züray' > Ma'mer > Zührî > Hârice... tariki.

Beyhâkî Abdulmelik b. Şuayb > babası > dedesi > Ukayl... kanalıyla İbn Şihâb ez-Zührî'den gelen rivâyetleri eserine almışlardır.²¹¹ Bu rivâyetlerin isnad Şeması Şöyle gösterilebilir:

²¹¹ Dârimî, "Tahâret", 51; Müslim, "Hayz", 351; Nesâî, "Tahâret", 145; Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsar*, Thk. Muhammed Zehra en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câde'l-Hak. (Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1414/1994) 1: 62; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 127-129. ; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1: 240.

Bu hadisin Ümmü Seleme (ö. 62/681), Ümmü Habîbe (ö. 44/664), Ebû Hureyre, İbn Ömer, Ebû Saîd, Ebû Talhâ'dan gelen şahid rivâyetleri de mevcuttur.²¹² Bu hadis, Muhtelifu'l-Hadîs ilmine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü Rasûlullah'dan bu durumun tam aksini ifade eden sahih kavî ve fiilî hadisler de rivâyet edilmiştir. Tahâvî, hadislerdeki ihtilafları çözmek için yazdığı eseri *Şerhu Meâni'l-âsar*'da ilk olarak ateşte pişen şeyleri yemekten dolayı abdestin gerekliliğini ifade eden hadis grubunu, ikinci olarak bunun gerekmediğini bildiren hadis grubunu, sonrasında ise sahâbe ve tâbiîn uygulama ve sözlerini aktararak problemi nesh ile yani Rasûlullah'ın bu konudaki son uygulamasının yemek yedikten sonra abdest üzerine abdest almamak şeklinde olduğunu söyleyerek izah etmektedir. Cumhuru ulema da bu hadisi mensûh saymıştır.²¹³

²¹² Bu rivâyetleri toplu bir şekilde görmek ve değerlendirmeleri okumak için Bk. Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 201-230.

²¹³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 216-230; Ayrıca Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 505; Aydın, Abdullah, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, (İstanbul: Madve Yayınları, 1416/1996), 2: 194, 195-196.

1.3.2. Derinin Tabaklanması

7 رواه الدارقطني حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ هَارُونَ بْنِ مَرْدَانَشَاهُ , وَ مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ , قَالَا: نَا إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ الصَّمَّعَارِيُّ , نَا الْوَالِدِيُّ , نَا مُعَاذُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِيُّ , عَنْ عَطَاءِ الْخُرَّاسَانِيِّ , عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ , عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ , عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «دَبَاغُ جُلُودِ الْمَيْتَةِ طَهُورُهَا»

Dârekutnî şöyle rivâyet etti: Bize İsmâil b. Hârûn b. Merdanşâh ve Muhammed b. Mahled anlattı. O ikisi dedi ki: Bize İshâk b. Ebî İshâk es-Saffâr tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Vâkıdî anlattı. (o) dedi ki: Muâz b. Muhammed el-Ensârî, Atâ el-Horasânî'den, o, Saîd b. el-Müseyyeb'ten, o, Zeyd b. Sâbit'ten, o da Hz. Peygamber'den şunu rivâyet etti. (Allah Rasulü) şöyle buyurdu: “Ölü hayvanın derisinin tabaklanması onun temizlenmesidir (yani kullanımı helal kılar).”²¹⁴

Sadece Dârekutnî'nin *Sünen* 'inde geçen bu rivâyeti müellif iki şeyhinden işitmiştir. İlki İsmâil b. Hârûn b. Merdenşah (ö. ?) Dârekutnî'nin şeyhlerini incelediği kitabında Nayif b. Salah'ın Mechûlu'l-hâl olarak değerlendirdiği bir râvîdir.²¹⁵ Dârekutnî'nin, rivâyeti aldığı diğer şeyhi Muhammed b. Mahled (ö. 331/948) ise kitabından imla yoluyla hadis aldığı sika ve hafız bir muhaddistir.²¹⁶ Bu iki şeyhin hadisi aldığı râvî, İshâk b. Ebî İshâk es-Saffâr (ö. 262/876) Dârekutnî'nin sika olarak tavsîf ettiği bir râvîdir.²¹⁷ Meşhur tarihçi Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (ö. 207/823) farklı ilimlerdeki bilgisinin genişliğine rağmen hadis ilmi açısından metrûk sayılmış ayrıca hadis uydurmakla da itham edilmiş bir râvîdir.²¹⁸ Onun rivâyeti aldığı Muâz b. Muhammed el-Ensârî (ö. ?)

²¹⁴ Dârekutnî, *Sünen*, 1: 71. (Bir hastalık veya başka bir sebeple ölen hayvanın eti haramdır, yenilmez. Ancak o hayvanın derisinden ve yününden veya kılından yararlanılır. Çünkü deriyi tabaklamak, kılları, tırnak ve boynuzları yıkamak suretiyle temizlemek mümkündür. Deriyi temizleme yöntemi olan tabaklama ile amaçlanan şeyin, sağlığı korumak, eşyayı kirinden arındırmak ve israfı önlemek olduğu söylenebilir. Dârekutnî'nin *Sünen*inde Tahâret kitabının *babu'd-dibağ* bölümü s.57-73 arası.)

²¹⁵ Hatîb el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 7: 298-299; Nâyif b. Salâh, *ed-Delilü'l-Muğni lişüyûhi'l-imâm ebi'l-Hasen ed-Dârekutnî*. (Riyad: Daru'l-Kiyan, Riyad, 1427/ 2007), 154.

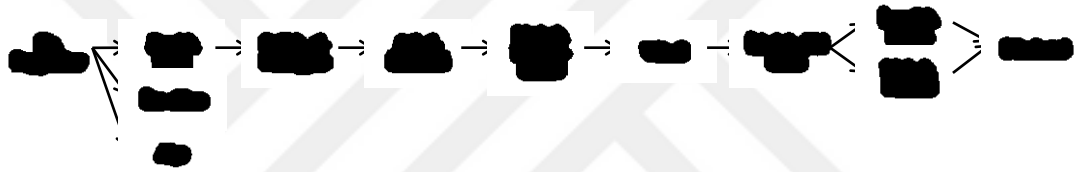
²¹⁶ Hatîb el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, 4: 499-501; Zehebî, *Siyer*, 15: 256-257; Nâyif b. Salâh, *ed-Delilü'l-Muğni*, 451-452.

²¹⁷ Hatîb el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, 7: 402-403; Mahmud Mehdi v.dğr. , *Mevsûatu akvâli'd-Darekutnî fi ricâli'l-hadîs ve ilelihi*, (B.y.: Alemü'l-kütüb, ts), 1:109.

²¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 603-611; 9: 336-337; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 187; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8: 20; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16: 180-195; Zehebî, *Siyer*, 9: 454-465; İbn Hacer, *Takrib*, 882.

rivâyetlerini Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece İbn Mâce'nin tahrir ettiği; Zehebî'nin 'tevsik edilmiştir' dediği, İbn Hacer'in de makbûl olarak nitelediği bir râvidir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır.²¹⁹ Atâ b. Ebî Müslim el-Horasânî'yi (ö. 135/753) İbn Maîn, İbn Hanbel sika olarak değerlendirmiştir. Tedlîs ve irsâl yapması ve yanlışlarının çok olmasından dolayı 'sadûk ancak sıklıkla yanlış ayrıca tedlis ve irsâl yapmakla bilinen bir râvî' şeklinde eleştirilmiştir. Buhârî hariç Kütüb-i Sitte müellifleri ondan hadis tahrir etmiştir.²²⁰ Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/712) Medîne'nin meşhur yedi fakihinden sika ve sebt bir muhaddistir.²²¹

Hadis, sadece bu tarikle bilinen ferd bir rivâyettir. Hadisin senedi İsmâil b. Hârûn'dan dolayı da zayıftır. Ancak bu hadis pek çok farklı tarikten nakledilmiş, mânevî mütevâtir sayılmıştır. Bu sebeple metninin sahih olduğunu söylemek mümkündür.²²²

2.1.3.3. Abdest

8 رواه البزار، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَ عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَا: نَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، قَالَ: نَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ " تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَقَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ "

Bezzâr şöyle rivâyet etti: Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve Amr b. Ali tahdîs etti. O ikisi dedi ki: Bize Osman b. Ömer tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Füleih b. Süleyman,

²¹⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7: 364; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8: 247; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 177; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28:130-132; Zehebî, *Kâşif*, 2: 273; İbn Hacer, *Takrib*, 952.

²²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 373; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 474; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 334-335; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20:106-117; Zehebî, *Siyer*, 6: 140-143; İbn Hacer, *Takrib*, 679; ; a.mlf, *Tabakatü'l-Müdekkisîn*, 64; Alâî, *Câmiu't-tahsil*, 238. (Ahmed b. Hanbel, onun İbn Ömer'i gördüğünü ancak ondan seması olmadığını, Yahyâ b. Maîn ise Ata b. Ebî Müslim'in sahâbî'den herhangi bir kişi ile görüşüğünü bilmediğini söyler.)

²²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 119-143; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 510-511; Zehebî, *Siyer*, 4: 217-246.

²²² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1: 468. (Tahâvî, burada Hz. Aîşe ve İbn Abbâs'tan gelen sahih rivâyetler serdederek konuyu tartışıp yukarıdaki hadiste geçen ifade doğrultusunda sonuca bağlamaktadır. Bkz: Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1: 468-473.

Saîd b. el-Hâris'ten, o, Hârice b. Zeyd b. Sâbit'ten, o, babasından, o, Osman (b. Affân) dan şunu anlattı: Hz. Osman abdest uzuvlarını üçer kere yıkayarak şöyle dedi: “Ben Rasûlullah'ı (s.a.v.) bu şekilde abdest alırken gördüm.”²²³

Bezzâr'ın rivâyeti aldığı ilk hocası, Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252/866) kendisinden Kütüb-i Sitte müelliflerinin rivâyette bulunduğu sika ve sebt bir muhaddistir.²²⁴ Diğer hocası Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249/863) da aynı şekilde sika, sebt ve hafız bir muhaddistir.²²⁵ Amr'ın hadisi aldığı Osman b. Ömer (ö. 208/824) için her ne kadar Ebû Hâtim, Yahyâ b. Saîd'in ondan pek hoşnut olmadığını ve hakkında ‘sadûk’ şeklinde değerlendirme yaptığını söylese de birçok ricâl âliminin sika ve sebt olarak kabul ettiği bir râvîdir.²²⁶ Fülehy b. Süleyman'ı (ö. 168/784) İbn Maîn, Ali b. el-Medînî, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim ve Nesâî (ö. 303/915) ‘leyse bi'l-kavi’ şeklinde değerlendirmiştir. Buna mukabil Zehebî onun rivâyetlerini hasen, Dârekutnî ve İbn Adî gibi münekkitler ise zayıf saymıştır. Onun, rivâyetleri i'tibâr için yazılabilen ‘sadûk ama çok hata yapan’ bir râvî olduğu belirtilmiştir.²²⁷ Saîd b. el-Hâris (ö. 120/738) Kütüb-i Sitte'de hadislerine yer verilen sika bir râvîdir.²²⁸ Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Senedin iki sahâbî râvîsinden Zeyd b. Sâbit burada hadisi Hz. Osman'dan aktaran bir râvî konumundadır. Bezzâr'ın (ö. 292/904) değerlendirmesine göre rivâyetin isnadının Fülehy'ten dolayı hasen olduğu söylenebilir.²²⁹ Bununla birlikte Hz.

²²³ Bezzâr, *Müsned*, 2: 7.

²²⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 95; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 111; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 359-365; Zehebî, *Siyer*, 12: 123-126; İbn Hacer, *Takrîb*, 892.

²²⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 249; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22: 162-166; Zehebî, *Siyer*, 11: 470-472.

²²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 298; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 240; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 159; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 451; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29: 461-467; Zehebî, *Siyer*, 9: 557-559; İbn Hacer, *Takrîb*, 667.

²²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 594; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7: 133; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 84-85; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 324; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23: 317-322; Zehebî, *Siyer*, 7: 351-355; İbn Hacer, *Takrîb*, 787.

²²⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 463; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 12; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4:282; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 379-381; Zehebî, *Siyer*, 5: 164-165; İbn Hacer, *Takrîb*, 375.

²²⁹ Bezzâr, bu rivâyeti zikrettikten sonra Zeyd b. Sâbit'in Hz. Osman'dan bu hadisten başka bir hadisinin olduğunu bilmediğini, bu rivâyetin de Zeyd'den sadece bu tarikle geldiğini söylemiştir. Bkz. Bezzâr, *Müsned*, 2:7. Tirmizî de *el-İlelü'l-kebir*'de hadisin hasen olduğunu, sadece bu tarikten bilinen fert bir rivâyet olduğunu belirtir. Bkz. Tirmizî, *el-İlelü'l-kebir*, 1: 36.

Peygamber'in abdesti, azaları üçer kere yıkamak suretiyle aldığına dair gerek Hz Osman'dan gerekse farklı sahâbîlerden başka sahih rivâyetler gelmiştir.²³⁰

2.1.4. Namaz/Salât

Zeyd b. Sâbit'ten Namaz konusunda gerek merfû gerekse mevkûf birçok rivâyet gelmiştir.

2.1.4.1.Öğle ve İkinci Namazlarında Kırâat

Bu hadislerden biri de Zeyd b. Sâbit'ten gelen şu rivâyettir:

9 حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: تَمَارَوْا فِي الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، فَأَرْسَلُوا إِلَى خَارِجَةَ بِنِ زَيْدٍ، فَقَالَتْ: قَالَ أَبِي: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطِيلُ الْقِيَامَ، وَيُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ" " فَقَدْ أَعْلَمُ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ إِلَّا لِقِرَاءَةٍ، فَأَنَا أَفْعَلُ "

Bize Ebû Ahmed tahdîs etti. (o) dedi ki: Kesîr b. Zeyd bize Muttalib b. Abdullah'tan şöyle rivâyet etti. (Muttalib) şöyle dedi : “(İnsanlar) öğle ve ikinci namazlarında Kırâat konusunda tartıştılar/ihtilafa düştüler ve (sorması için birisini) Hârice b. Zeyd'e gönderdiler. O şöyle dedi: ‘Babam dedi ki: ‘Rasûlullah (s.a.v.) kıyamı uzatır ve (kıyamda) dudaklarını hareket ettirirdi. Bunu ancak Kur’ân okumak için yaptığını biliyorum ve ben de öyle yapıyorum.’”²³¹

Hadisin râvîlerinden Ebû Ahmed künyesiyle ma‘ruf Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî, Kesîr b. Zeyd ve Muttalib b. Abdullah hakkında 2. hadis, Hârice b. Zeyd hakkında da 3. hadiste bilgi verilmişti. Kesîr b. Zeyd hadisleri i’tibâr için alınabilecek bir râvî²³² olması nedeniyle bu rivâyetin isnadı hasen olmaktadır. Ancak şahidleri

²³⁰ Hz. Osman'dan gelen abdestle ilgili rivâyetlerin tahric ve tahlili için bkz: Ömer Faruk Akpınar, *Hz. Osman'ın Hadis Rivâyetindeki Yeri*. (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011)

²³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5:182; a.mlf., *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 457. (Sahâbî, hafî (kırâatin sessiz yapıldığı) namazlarda Rasulullah'ın kırâatini sakalının ya da dudaklarının oynamasından bilirdi. Ayrıca Rasulullah okuduğunu hissettirmek için bazen sahâbeye duyururdu. Bkz: Saâtî, *el-Fethu'r-Rabbâni*, 5: 219.)

²³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 113-117; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 404; İbn Hacer, *Takrîb*, 808.

olduğu için sahih ligayrihi seviyesine çıkmıştır.²³³ Hadis *Müsned*'de Veki' b. Cerrâh > Kesîr b. Zeyd > Muttalib b. Abdullah > Zeyd b. Sâbit şeklinde munkatı' bir senetle tekrarlanmıştır.²³⁴

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **İbn Ebî Şeybe** Veki' > Kesîr > Muttalib > Zeyd... yoluyla gelen munkatı' rivâyeti²³⁵; **Abd b. Humeyd** de hadisi İbn Ebî Şeybe'nin tarikinden almıştır.²³⁶ **Buhârî**, Ali b. el-Medîni > Ebû Bekir el-Hanefî > Kesîr b. Zeyd... yoluyla hadise *Kırâa halfe'l-imâm* adlı eserinde yer vermiştir.²³⁷ **Taberânî** de Abdullah b. Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Ebî Bekir el-Mukaddemî > Ebû Bekir el-Hanefî > Kesîr b. Zeyd > Hârice > Zeyd ... ; Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Veki' > Kesîr ...; Huseyn b. İshâk > Osman b. Ebî Şeybe > Veki' > Kesîr... şeklinde üç farklı tarikle gelen munkatı' rivâyetlere eserinde yer vermiştir.²³⁸ **Beyhâkî**, Kesîr > Muttalib > Hârice tarikinden gelen rivâyeti eserine almıştır.²³⁹ İsnad şeması şöyle gösterilebilir:

²³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 457.

²³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 186; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 492. (Muttalib'in Zeyd'den seması olmaması nedeniyle sened munkatı'dır.)

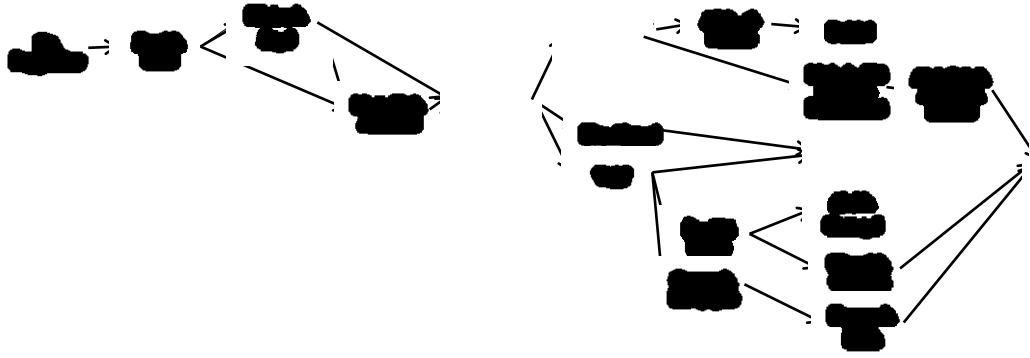
²³⁵ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 1: 104; *el-Musannef*, 2: 262. (Bu rivâyetlerde فَأَنَا أَفْعَلُ، فَأَنَا أَفْعَلُ، فَأَنَا أَفْعَلُ، فَأَنَا أَفْعَلُ، فَأَنَا أَفْعَلُ kısmı bulunmamaktadır.)

²³⁶ Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 220.

²³⁷ Buhârî, *Kırâa halfe'l-imâm*, 69-70.

²³⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 141, 152.

²³⁹ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2: 275.

Bu konuda Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/694), Habbâb b. Eret (ö. 37/657), Abdullah b. Ebû Evfâ (ö. 86/705), Ebû Katâde (ö. 54/674) ve Câbir b. Semûra'dan gelen şahit rivâyetler de vardır.²⁴⁰

2.1.4.2. Nafile Namazı Evde Kılmanın Fazileti

İslam cemaatle namazı teşvik etmiş, farz namazlarını topluca eda etmenin tek başına kılmaktan 25 ya da 27 derece daha faziletli olduğunu bildirmiştir.²⁴¹ Bununla birlikte evlerin kabirlere çevrilmemesi düşüncesiyle nafile namazların da evlerde kılınmasını tavsiye etmiştir. Zeyd b. Sâbit'in konuyla ilgili rivâyeti şudur:

10 حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا النَّضْرِ، يُحَدِّثُ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ حُجْرَةً فِي الْمَسْجِدِ مِنْ حَصِيرٍ، فَصَلَّى فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلًا، حَتَّى اجْتَمَعَ إِلَيْهِ نَاسٌ، ثُمَّ فَقَدُوا صَوْتَهُ، فَطَنُوا أَنَّهُ قَدْ نَامَ، فَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَتَنَحَّنُ لِيُخْرِجَ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ: "مَا زَالَ بِكُمْ الَّذِي رَأَيْتُمْ مِنْ صَبِيحِكُمْ حَتَّى خَشِيتُمْ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيْكُمْ، وَلَوْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ، مَا قُتِمْتُمْ بِهِ، فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ، فَإِنَّ أَفْضَلَ صَلَاةِ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ"

Bize Affân tahdîs edip şöyle dedi: Bize Vüheyb tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Mûsâ b. Ukbe anlattı. (o) dedi ki: Ben Ebu'n-Nadr'ı işittim. O, Büsr b. Saîd'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten şöyle tahdîs ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) mescid içinde hasırdan bir hücre edinmişti. Geceler boyunca burada namaz kılıyordu. Nihayet insanlar orada toplanmıştı. Rasûlullah'ın (s.a.v.) sesini hücrelerinde işitmediklerinde uyudu zannettiler. Çıksın diye sahâbîlerin bâzısı öksürmeye başladı. Bunun üzerine Rasûlullah, bekleyen cemâate hitâb edip şöyle dedi: “ Yaptıklarınızın farkındayım. Devam etmem halinde size farz

²⁴⁰ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1: 205-211.

²⁴¹ Buhârî, “Ezan”, 30; Müslim, “Mesâcid”, 42.

kılınmasından endişe ettim. Şayet üzerinize farz kılınacak olsaydı, onu yerine getiremezsiniz. O halde ey İnsanlar! Namazlarınızı evlerinizde kılınız. Zira farzlar hariç kişinin en kıymetli namazı evinde kıldığıdır.”²⁴²

İbn Hanbel’in hocası Affân b. Müslim es-Saffâr (ö. 220/836), hadis rivâyetinde titizliği ile meşhur sika, sebt bir muhaddistir. Öyle ki tek harfinde bile tereddüt ettiği hadisleri rivâyet etmediği söylenmiştir. Hocasından dinlediği rivâyeti bir de hocasına kendisi okurdu. Kuvvetli bir hafızası vardı. Devrinin önde gelen bazı muhaddisleri onun rivâyet etmediği hadisleri rivâyet etmezlerdi.²⁴³ Affân’ın hadisi aldığı Vüheyb b. Hâlid (ö. 165/783) sika, sebt bir râvîdir. Şu‘be’den sonra hadis ricalini ondan daha iyi bilen olmadığı söylenir. İbn Hacer, ömrünün sonlarında durumunun biraz değiştiğini ifade eder.²⁴⁴ Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/757) sika, fakih ve meğazi’de imam sayılan bir muhaddistir. İbn Hacer, İbn Main’in onun hakkındaki ‘leyyin’ değerlendirmesinin doğru olmadığını belirtir. İbn Sa’d onun için ‘kalîlü’l-hadîs’ der.²⁴⁵ Onun hadisi aldığı Ebu’n-Nadr, Sâlim b. Ebî Ümeyye, (ö. 129/747), sika, sebt ve kesîru’l-hadîs bir râvîdir. İbn Hacer onun irsâl yapmakla eleştirildiğini söyler. 133/751 yılında öldüğü de söylenmiştir.²⁴⁶ Büsr b. Saîd (ö. 100/718) de sika bir muhaddistir. Ömer b. Abdülazîz döneminde 78 yaşında ölmüştür.²⁴⁷ Ricali güvenilir râvîlerden oluşan bu sened sahihtir.

Hadise *Müsned*’de metinlerinde ele almayı gerektirecek bir farklılık olmadan dört farklı tarikle daha yer verilmiştir. Veki’dan aynı senetle gelen iki rivâyet olayın anlatılmadığı sadece “farzlar hariç kişinin en kıymetli namazı evinde kıldığıdır” kısmının yer aldığı

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 458-459.

²⁴³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 300; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7: 72; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 30; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 522; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20: 160-176; Zehebî, *Siyer*, 10: 242-255; İbn Hacer, *Takrîb*, 681-682.

²⁴⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 288; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 8: 127; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9: 34; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 560; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31: 164-168; Zehebî, *Siyer*, 8: 223-226; İbn Hacer, *Takrîb*, 1045.

²⁴⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 519; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7: 292; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 8: 154; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 404-405; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10: 360; Zehebî, *Siyer*, 6: 114-118; İbn Hacer, *Takrîb*, 983.

²⁴⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 506; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 4: 111; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4: 179; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 407; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10: 127-130; Zehebî, *Siyer*, 6: 6-7; İbn Hacer, *Takrîb*, 359.

²⁴⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 277-278; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 2: 123; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 78-79; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 4: 72-75; Zehebî, *Siyer*, 4: 594; İbn Hacer, *Takrîb*, 166.

muhtasar rivâyetlerdir. Uzun rivâyetlerin birinde Mûsâ b. Ukbe arada Ebu'n-Nadr olmadan Bûsr'den rivâyet etmiştir ki bu rivâyet Mûsâ b. Ukbe'nin Bûsr'den seması olmadığı için munkatı'dır. Diğer tarik ise Mekkî b. İbrâhim'den gelmiştir.²⁴⁸

Bu rivâyetlerdeki râvîlerin cerh-ta'dîl durumları şöyledir: Veki' b. Cerrâh (ö. 197/813) sika, hafız, hüccet, hadiste müminlerin emîri ve zamanın Evzâî'si gibi niteliklerle anılan güvenilir bir muhaddistir. Hafızasının çok kuvvetli olduğu belirtilir.²⁴⁹ Mekkî b. İbrâhim (ö. 215/831) Buhârî ve Müslim'in ricâlinden sika, sebt ve hafız bir muhaddistir. 90 yaşında Belh'te ölmüştür.²⁵⁰ Abdullah b. Saîd b. Ebû Hind (ö. 147/763) İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn tarafından sika olduğu söylenmesine karşın, ona 'vehimleri olan sadûk' şeklinde eleştiriler de yöneltilmiştir. İbn Ebî Hâtim ve Ebû Zûr'a onun hadisinin zayıf olduğunu söyler. Kütüb-i Sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.²⁵¹ Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı Muhammed b. Bişr (ö. 203/819) etbâu't-tâbiîn'in küçüklerinden, 9. tabakadan sika, sebt ve kesîru'l-hadîs bir râvîdir. Ebû Dâvûd, onun Kûfe'nin en hâfızı olduğunu söyler.²⁵² Muhammed b. Bişr'in hadisi aldığı hocası Muhammed b. Amr (ö. 145/761) sadûk ve sâlihu'l-hadîs olarak değerlendirilmiştir. Buhârî ondan makrûnen²⁵³, Müslim de mütabaât olarak hadis tahrir etmiştir. Ebû Hâtim de 'yüktebû hadîsuhu' diyerek rivâyetlerinin i'tibâr için

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 183, 184, 186, 187; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 471, 482, 493, 497.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 517; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 179; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1: 219; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 562; Zehebî, *Siyer*, 9: 140-168; İbn Hacer, *Takrîb*, 1037.

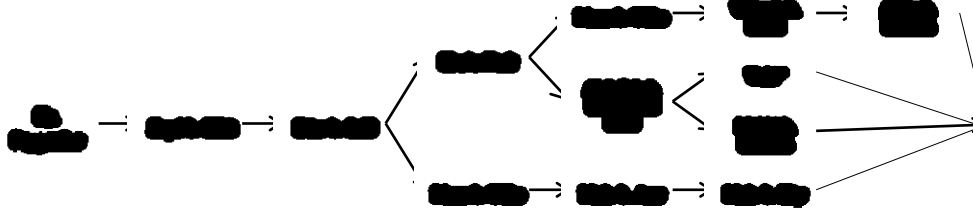
²⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 377; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 71; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 441; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 526; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 476-481; Zehebî, *Siyer*, 9: 549-553; İbn Hacer, *Takrîb*, 969.

²⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 529; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 104; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 70-71; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 12; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15: 37-41; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 429; İbn Hacer, *Takrîb*, 512. (Hişâm b. Abdülmelik döneminde (h.105-125/623-643) doğmuştur.)

²⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 516; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 45; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 210; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 441; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 520-523; Zehebî, *Siyer*, 9: 265-267; İbn Hacer, *Takrîb*, 828.

²⁵³ Makrûnen: Zayıf bir râvînin rivâyet ettiği bir hadisi, bu râvîsinden dolayı sika bir râvînin rivâyetiyle birlikte zikretme usulü. Bkz: Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 170.

alınabileceğini ifade etmiştir.²⁵⁴ *Müsned*'deki rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar ise şunlardır: **Abd b. Humeyd** hadisi, Affân... tarihiyle; **Buhârî**, İshâk > Affân...; **Nesâî**, Ahmed b. Süleyman > Affân...; **İbn Huzeyme**, Muhammed b. Ma'mer > Affân...; **Ebû Avane**, Affân... yoluyla; **Tahâvî**, İbn Merzûk > Ali b. Abdurrahman > Affân... tarihiyle; **Beyhâkî**, Ebû Abdullah el-Hâfiz > Ahmed b. Ya'kûb es-Sekafî > Hasan b. Müsennâ > Affân... tarihiyle eserlerine almışlardır.²⁵⁵

Buhârî, Abdula'la b. Hammâd > Vüheyb... tariki; **Müslim**, Muhammed b. Hâtim > Behz > Vüheyb...tariki; **Ebû Avâne**, Ebû Ubeydullah el-Varrak > Habbân b. Hilal > Vüheyb... yoluyla; ayrıca Sâğânî > Abdula'la b. Hammâd > Vüheyb... yoluyla; **İbn Hibbân**, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ > Abdula'la b. Hammâd > Vüheyb... yoluyla hadisi eserlerine almışlardır.²⁵⁶

Ebû Dâvûd, Ahmed b. Sâlih > Abdullah b. Vehb > Süleyman b. Bilâl > İbrâhim b. Ebî'n-Nadr > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebû Ümeyye... tarihiyle; **Tahâvî**, Rebi' b. Süleyman > Ebû'l-Esved ve Esed > İbn Lehâ > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebî Ümeyye... tarihiyle; ayrıca İbn Ebî Dâvûd > el-Vuhâzi > Süleyman b. Bilâl > İbrâhim b. Ebî'n-Nadr > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebû Ümeyye... tarihiyle; **Taberânî**, Ali b. Abdülaziz > Muallâ b. Esed > Abdulaziz b. Muhtar yoluyla Mûsâ b. Ukbe'den gelen rivâyeti tahrir

²⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 529-530; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 191-192; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 30; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 377; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 212-218; Zehebî, *Siyer*, 6: 136-137; İbn Hacer, *Takrib*, 884.

²⁵⁵ Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 218; Buhârî, "İ'tisam", 3; Nesâî, "Kıyamu'l-leyl", 1; İbn Huzeyme, *Sahih*, 2: 211; Ebû Avâne, *Müsned*, 2: 20; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 350; a.mlf, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 2: 72; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3: 155.

²⁵⁶ Buhârî, "Ezan", 81; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 213; Ebû Avâne, *Müsned*, 2: 20, 32, 254; İbn Hibbân, *Sahih*, 6: 236.

etmiştir.²⁵⁷ Ayrıca Ali b. el-Mübârek es-San'anî > Ali b. Cebele el-İsfehâni > Muhammed b. Nasr > İsmâil b. Ebî Üveys > Süleyman b. Bilâl > İbrâhim b. Ebî'n-Nadr > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebû Ümeyye... tarikiyle hadisi eserine almıştır. **İbn Adî**, Muhammed b. Ca'fer > İsmâil b. Ebî Üveys Süleyman b. Bilâl, İbrâhim b. Ebî'n-Nadr > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebû Ümeyye ... tarikiyle hadisi eserlerine almıştır.²⁵⁸

İbn Ebî Şeybe, Veki' > Abdullah b. Saîd > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebî Ümeyye... tarikiyle; **İbn Huzeyme**, Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca'fer > Abdullah b. Saîd > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebî Ümeyye... tarikiyle; ayrıca Selm b. Cünade > Veki' > Abdullah b. Saîd > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebî Ümeyye... tarikiyle; **Taberânî**, Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Veki' > Abdullah b. Saîd > Ebû'n-Nadr Salim b. Ebî Ümeyye... tarikiyle hadisi eserlerine almıştır.²⁵⁹

Dârimî, Mekkî > Abdullah b. Saîd... tarikiyle muhtasar bir şekilde; **Buhârî** de aynı tarikle uzun şekliyle; **Ebû Dâvûd**, Hârûn b. Abdullah > Mekkî > Abdullah b. Saîd... tarikiyle; **Ebû Avâne**, Sâğânî > Mekkî > Abdullah b. Saîd... tarikiyle; Ya'kûb b. Süfyân > Mekkî > Abdullah b. Saîd... tarikiyle hadisi tahrir etmiştir.²⁶⁰

Ayrıca **Buhârî**, Muhammed b. Ziyâd > Muhammed b. Ca'fer... ; **Müslim**, Muhammed b. Müsennâ > Muhammed b. Ca'fer... ; **Tirmîzî**, Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca'fer... ; **Ebû Avane**, Ebû Ümeyye > Abdullah b. Hurmân > Abdülhamid b. Ca'fer... ; **Taberânî** Abdurrahman b. Selm > Sehl b. Osman > Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribi > Abdülhamid b. Ca'fer yoluyla Abdullah b. Saîd kanalıyla gelen rivâyeti muhtasar olarak aktarmışlardır.²⁶¹

²⁵⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 143.

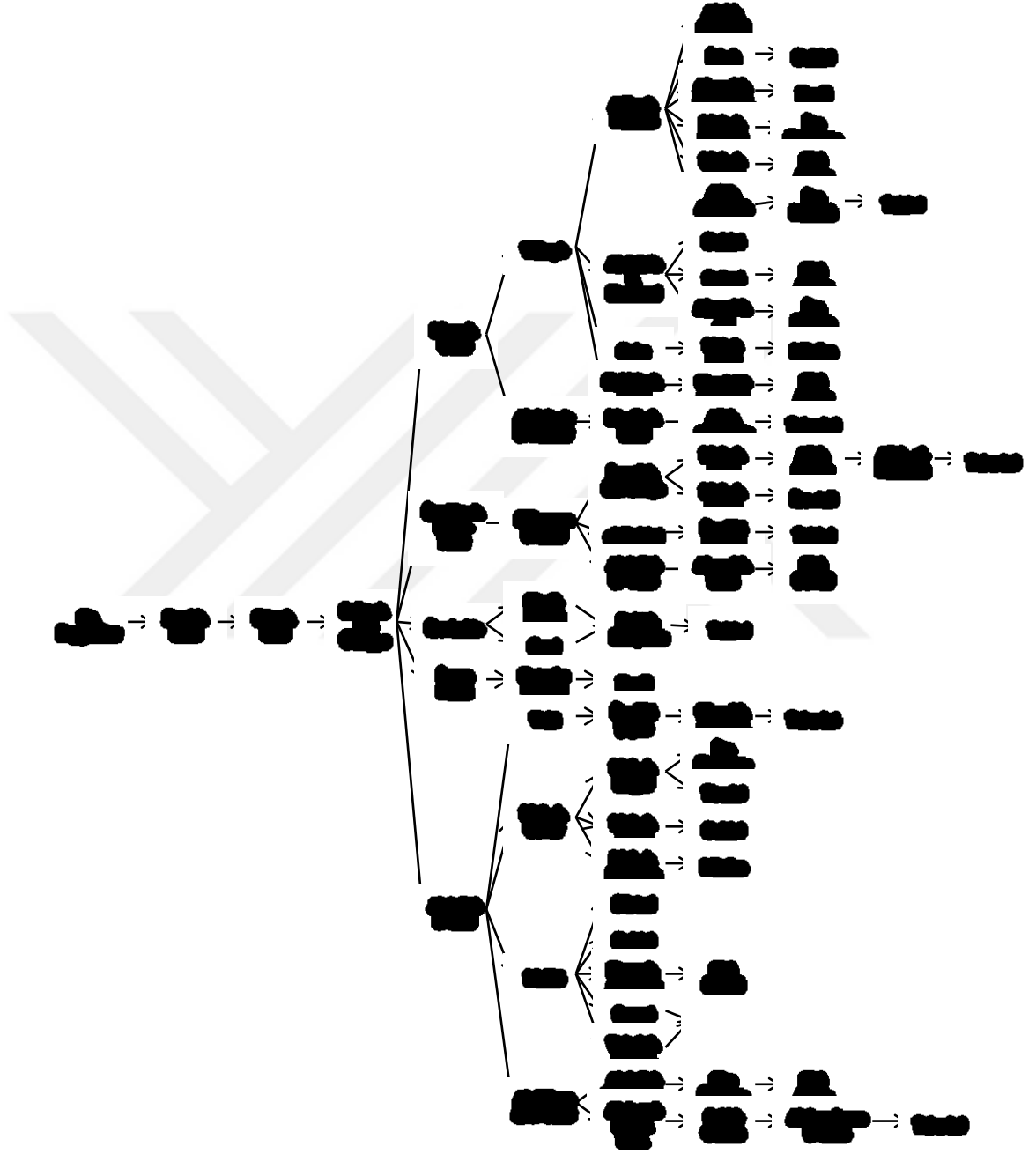
²⁵⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 204; Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsar*, 1: 351; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 144; İbn Adî, *el-Kâmil*, 1: 526 (151.Biyografi- İsmâil b. Ebî Üveys biyografisinde); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 4: 129-131.

²⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2: 52; İbn Huzeyme, *Sahih*, 2: 211; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 144.

²⁶⁰ Dârimî, "Salât", 96; Buhârî, "Edeb", 75; Ebû Dâvûd, "Vitr", 11; Ebû Avane, *Müstahrec*, 2: 20, 33, 254.

²⁶¹ Buhârî, "Edeb", 75; Müslim, "Salâtü'l-Müsafirîn", 29; Tirmîzî, "Salât", 331; Ebû Avâne, *Müstahrec*, 2: 254; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 144.

Hadis Zeyd b. Sâbit'in kavli olarak da nakledilmiştir. **İmam Malik**, Ebu'n-Nadr > Büsr b. Saîd... yoluyla; **Nesâî**, Kuteybe b. Saîd > Mâlik... kanalıyla hadisi mevkûf olarak tahrir etmişlerdir.²⁶² Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

²⁶² Muvatta', "Kitâbu Salâti'l-Cemâa", 4; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2: 112.

2.1.4.3. Tilâvet secdesi

Hükmü mezheplerde farklı şekilde değerlendirilen tilavet secdesi²⁶³ ayetlerinden biri de Necm sûresinde yer almaktadır. Zeyd b. Sâbit'ten gelen aşağıdaki rivâyette buradaki secde söz konusu edilmektedir. Hadis şöyledir:

11 حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذُنُبٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ قُسَيْطٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: "قَرَأْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّجْمَ، فَلَمْ يَسْجُدْ"

Bize Yahyâ b. Saîd, İbn Ebî Zi'b'den, o, Yezîd b. Kuseyt'den, o, Atâ b. Yesâr'dan o, Zeyd b. Sâbit'ten bize şunu nakletti. Zeyd şöyle dedi: "Nebi'ye (s.a.v.) Necm sûresini okudum, o secde etmedi."²⁶⁴

Önde gelen muhaddislerden olan Yahyâ b. Saîd el-Kattân hakkında 1. hadiste, İbn Ebî Zi'b hakkında 6. hadiste bilgi verilmişti. Yezîd b. Kuseyt (ö.122/740), sika ve kesîru'l-hadîs bir râvîdir. Ancak Ebû Hâtîm'in onu 'leyse bil-kavi' şeklinde değerlendirdiği, İmam Mâlik'in kendisinden çok az rivâyette bulunduğu ve İbn Maîn'in 'onun hadisleri sâlihtir' dediği bilgisi de mevcuttur. Zehebî, onun Kütüb-i Sitte'deki hadislerinin hasen olduğunu belirtir.²⁶⁵ Atâ b. Yesâr, müminlerin annesi Meymune bt. el-Hâris'in azatlısı, Medîne'nin yedi fakihinden biri kabul edilen Süleyman b. Yesâr'ın kardeşidir. İbn Sa'd onu sika ve kesîru'l-hadîs bir râvî şeklinde değerlendirmiştir. İbn Maîn ve Ebû Zür'a onu sika olarak vasıflandırmıştır. Vefat yılı, kabul edilen genel görüşe göre 104/722

²⁶³ Kur'ân-ı Kerîm'de 14 yerde geçen secde ayetlerini okuyan ve işiten herkesin yapması gereken secde olan tilavet secdesinin yapılması Hanefilerde vacip, diğer mezheplerde ise sünnettir. Ayrıca A'raf, Ra'd... sûrelerinde geçen secde ayetini okuyunca secde etmek 'farz'; Furkan, Fussilet... Sûrelerindeki secde ayetleri okununca secde etmek 'vacip'; söz konusu hadiste geçen ifadeye binaen Necm sûresindeki ve İnşıkak, Alak... sûrelerindeki secde ayeti okunduğunda secde etmenin 'sünnet' olduğunu söyleyen âlimler de vardır. Mâliki fakihler ise Mufassal sûrelerde tilavet secdesi olmadığına dair bu hadisi delil olarak kullanmışlardır. Mufassal Sûre: Hucûrât sûresi ile Nas sûresi arasındaki kısa sûrelere denir. Hucûrât ile Buruc arası Tıval-ı Mufassal, Buruc ile Beyyine arası Evsat-ı Mufassal, Beyyine'den sonrası Kısâr-ı Mufassal şeklinde üçe ayrılır. Bkz. Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, Trc. Beşir Eryarsoy v.dğr. (İstanbul: Risale yayınları, 1414/1994), 2: 234-252.)

²⁶⁴ Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, 5: 183; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 469.

²⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 486; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 344; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9: 273; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 543; Zehebî, *Siyer*, 5: 266; amlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 430-1; İbn Hacer, *Takrib*, 1078.

yılıdır.²⁶⁶ Bu değerlendirmeler ışığında hadisin isnadı Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahih olmaktadır.²⁶⁷

Müsned'de geçen diğer rivâyet Veki' b. Cerrâh ve Yezîd b. Hârûn > İbn Ebî Zi'b tarikinden gelmektedir. Burada geçen Veki' b. Cerrâh hakkında 10. hadiste bilgi verildi. Yezîd b. Hârûn (ö.206/822) Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsinin kendisinden hadis aldığı mutkin, sika ve sebt bir râvîdir. Ali b. el-Medînî onu, 'ondan daha hafızını görmedim' şeklinde överek tevsîk eder.²⁶⁸

Hadis şu kaynaklarda da geçmektedir: **İbn Huzeyme**, Bündâr... tarihi; **İbn Hibbân**, İbn Huzeyme > Bündâr... yoluyla Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan gelen rivâyeti eserlerinde tahrir etmişlerdir.²⁶⁹

Tayâlisî, İbn Ebî Zi'b'ten... ; **İmam Şâfiî**, İbn Ebî Füdeyk... yoluyla; **İbn Ebî Şeybe**, Veki b. Cerrâh... kanalıyla; **Abd b. Humeyd**, Abdullah b. Mûsâ...; **Dârimî**, Ubeydullah b. Mûsâ... yoluyla; **Buhârî**, Adem b. Ebî İyas... kanalıyla; **Ebû Dâvûd**, Hennâd b. es-Serrî > Veki' b. Cerrâh... yoluyla; **Ebû Avâne**, Sâgânî > Ubeydullah b. Mûsâ... yoluyla; **Tahâvî**, Ebû Bekre > Ravh... kanalıyla; **İbn Hibbân**, es-Sûfi > Ali b. Ca'd... yoluyla; **Taberânî**, Muhammed b. Abdûs ve Muhammed b. Ca'fer > Ali b. Ca'd... yoluyla; Ayrıca **Beyhâkî** ve **Beğavî** de, İbn Ebî Zi'b tarikinden gelen rivâyeti eserlerine almışlardır.²⁷⁰

Buhârî, Süleyman b. Dâvûd > İsmâil b. Ca'fer > Yezîd b. Husayfe... kanalıyla; **Müslim**, Yahyâ b. Yahyâ > İsmâil b.Ca'fer > Yezîd b. Husayfe... ; Yahyâ b. Eyyûb > İsmâil b.Ca'fer > Yezîd b. Husayfe... ; Kuteybe b. Saîd > İsmâil b.Ca'fer > Yezîd b.

²⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 172-3. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 461; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 338; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 199; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 125-7; Zehebî, *Siyer*, 4: 448-9; İbn Hacer, *Takrîb*, 679.

²⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 469.

²⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 316; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 368; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 295; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 632; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32: 261-270; Zehebî, *Siyer*, 9: 358-372; İbn Hacer, *Takrîb*, 1084.

²⁶⁹ İbn Huzeyme, *Sahih*, 1: 285; İbn Hibbân, *Sahih*, 6: 475.

²⁷⁰ Tayâlisî, *Müsned*, 1: 502; Şâfiî, *Müsned*, 1: 272; İbn Ca'd, *Müsned*, 1: 989; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1: 368; Abd b. Humeyd, *Müsned*, 218-219; Dârimî, "Salât", 124; Buhârî, "Sücûdu'l-Kur'ân", 6; Ebû Dâvûd, "Sücûdu'l-Kur'ân", 2; Tirmizî, "Sefer", 404; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 352-362; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2: 444; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 3: 310.

Husayfe... kanallarıyla; **Nesâî, Ebû Avâne** ve **İbn Huzeyme** Ali b. Hucr > İsmâil b. Ca'fer > Yezîd b. Huseyfe... kanalıyla; **İbn Huzeyme**, Ebû Sahr > Yezîd b. Husayfe... ve İbn Vehb > Ebû Sahr, Yezîd b. Husayfe... kanallarıyla; **Tahâvî**, Ali b. Ma'bed > İsmâil b. Ebî Kesîr... kanalı ile Yezîd b. Kuseyt tarikiyle gelen rivâyeti eserlerine almışlardır.²⁷¹ Yezîd b. Kuseyt kanalından gelen bu rivâyetlerde şu ziyade bulunmaktadır: “**أَنَّ أَحَبَّهُ أَنَّهُ سَأَلَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ الْإِمَامِ؟ قَالَ: لَا قِرَاءَةَ مَعَ الْإِمَامِ فِي شَيْءٍ**”

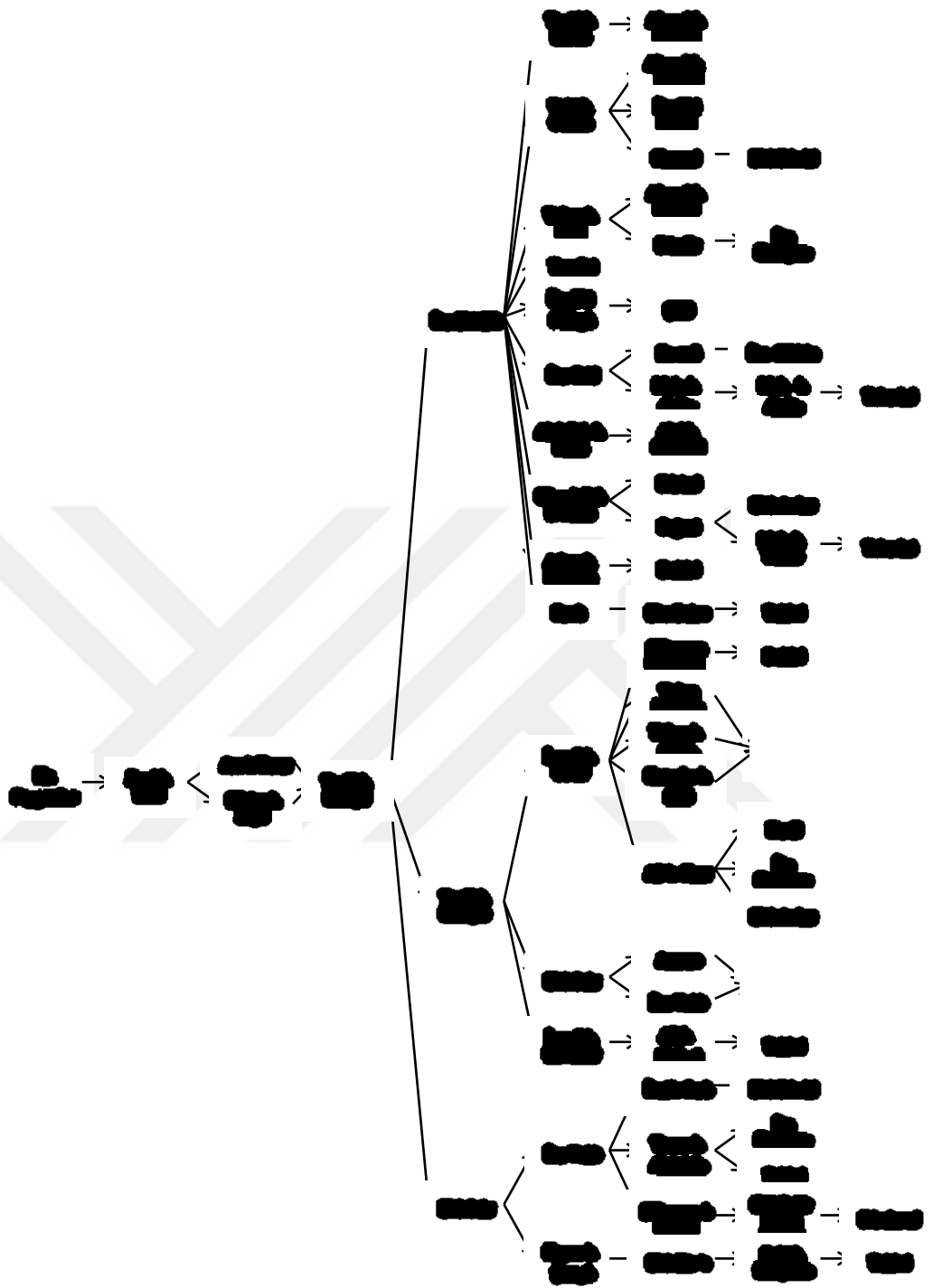
Atâ b. Yesâr, Zeyd b. Sâbit'e “İmamla birlikte kılınan namazlarda kırâat var mıdır? (Fatihayı cemaat de okur mu)” diye sorunca Zeyd b. Sâbit kırâatin olmayacağını beyan etmiştir.

Bu rivâyet sadece Atâ b. Yesâr değil, Zeyd b. Sâbit'in oğlu Hârice b. Zeyd kanalından da gelmiştir: **Ebû Dâvûd**, İbnü's-Serh > İbn Vehb > Ebû Sahr > İbn Kuseyt... yoluyla; **İbn Huzeyme** ve **Tahâvî** Yûnus b. Abdula'la > İbn Vehb > Ebû Sahr > İbn Kuseyt... ; **Tahâvî** ayrıca, Rebi' b. Süleyman > Ebû Zür'a > Hayve b. Şûrayh > Ebû Sahr > İbn Kuseyt... kanalıyla; **Dârekutnî**, Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd > Tayâlisî > İbn Vehb > Ebû Sahr > Yezîd b. Kuseyt... yoluyla Hârice 'den gelen rivâyeti eserlerine almışlardır.²⁷² Hadislerin metinlerinde herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak İbn Huzeyme ve Dârekutnî'de yer alan rivâyette metnin sonunda Ebû Sahr'ın şu sözü bulunmaktadır: “**قال أبو صخر: وَصَلَّيْتُ خَلْفَ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، وَأَبِي بَكْرٍ بْنِ حَزْمٍ فَلَمْ يَسْجُدَا**” “**Ebû Sahr şunu dedi: Ömer b. Abdülaziz ve Ebû Bekir b. Hazm'ın arkasında namaz kıldım o ikisi secde etmedi.**”²⁷³ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

²⁷¹ Buhârî, “Sücûdu'l-Kur'ân”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 106; Nesâî, “İftitah”, 50; Ebû Avane, *Müstahrec*, 1: 522; İbn Huzeyme, *Sahih*, 1: 258; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 352.

²⁷² Ebû Dâvûd, “Sücûdu'l-Kur'ân”, 2; İbn Huzeyme, *Sahih*, 1: 258; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 352; Dârekutnî, *Sünen*, 2: 274.

²⁷³ Ebû Sahr Humejd b. Ziyad, bu sözüyle Ömer b. Abdülaziz ve Ebû Bekir b. Hazm'ın bu hadisi uyguladıklarını ifade etmeye çalışmıştır. Dârimî'nin *Sünen*'ine yazdığı şerhte Abdullah Aydınlı'nın bu hadis ile ilgili açıklaması şöyledir: “Bu hadis, Necm Sûresinin sonundaki âyette secde edilmeyeceği görüşünde olan âlimlerin delillerinden biridir. Daha önce de zikredildiği gibi Mâlikiler, içlerinde Necm Sûresinin de bulunduğu mufassal sûrelerde secde olmadığı görüşündedirler. Diğer üç mezhebe göre ise Necm, İnşikak ve Alak Sûrelerinde secde vardır. Onlara göre Zeyd b. Sâbit'in naklettiği olayda Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) secde etmemiş olması ya o zaman abdestli olmadığından yahut o vaktin kerâhat vakti olduğundan dolayı veya onda secde edilmemesinin caiz olduğunu açıklamak içindir. Bkz. Aydınlı, *Sünen-i Dârimî*, 3: 274-275.

2.1.4.4. Korku namazı

12 حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الرَّكَّازِيِّ الْقَزَارِيِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةَ الْخَوْفِ، فَذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ بْنِ صَخْبَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثَيْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْخَوْفِ بِدِي قَرْدٍ، أَرْضٌ مِنْ أَرْضِ بَنِي سَلِيمٍ، فَصَفَّ النَّاسُ خَلْفَهُ صَفَّيْنِ: صَفًّا مُوَازِي الْعُدُوِّ، وَصَفًّا خَلْفَهُ، فَصَلَّى بِالصَّفِّ الَّذِي يَلِيهِ رُكْعَةً، ثُمَّ نَكَصَ هَؤُلَاءِ إِلَى مَصَافِّ هَؤُلَاءِ، وَهَؤُلَاءِ إِلَى مَصَافِّ هَؤُلَاءِ، فَصَلَّى بِهِمْ رُكْعَةً أُخْرَى "

Bize Veki' tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Süfyân, Rukeyn el-Fezârî'den, o Kâsım b. Hassân'dan, o, Zeyd b. Sâbit'ten şunu nakletti: Zeyd, Rasûlullah'ın (s.a.v.) korku namazı kıldırıldığını söyleyerek İbn Abbâs hadisinin aynısını zikretti. Bize Veki' tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Süfyân, Ebi Bekr b. Ebi'l-Cehm'den, o, Ubeydullah b. Utbe'den, o, İbn Abbâs'tan şunu nakletti. Dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) Zî-Karad – Benî Süleyym toprakları içinde bulunan bir yer- mevkiinde korku namazı kıldı. İnsanlar onun arkasında iki saf oldu. Bir saf düşmana karşı, bir saf da onun arkasında durdu. Arkasındaki safa bir rekât kıldırıldıktan sonra onlar arkaya (düşmana karşı durmaya) geçti. Düşmana karşı duranlar onların yerine geçti. Diğer rekâtı onlara kıldırıldı." ²⁷⁴

Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı hocası, sika bir muhaddis olan Veki' b. Cerrâh hakkında 10. hadis, hocası Süfyân es-Sevrî hakkında 1. hadiste bilgi verilmişti. Süfyân'ın hadis aldığı râvî Rukeyn b. Rebi' b. Umeyle el-Fezârî'dir. Buhârî'nin *el-Edebü'l-müfred*'inde ve Kütüb-i Sitte müelliflerinin eserlerinde hadislerine yer verdiği sika râvîlerdendir. Ebû Hâtim onun hakkında sâlih demiştir. İbn Sa'd ölüm tarihi olarak Velîd b. Yezîd b. Abdümelik fitnesinin olduğu yılı verir. Bu bilgiden yola çıkarak II. Velîd döneminde Ehl-i Beyt'ten Yahyâ b. Zeyd'in ayaklanmasının²⁷⁵ olduğu hicri 125 ya da 126 yılında vefat ettiğini söyleyebilir. İbn Hacer ise onun 131/ 749 yılında vefat ettiğini söyler.²⁷⁶ Kâsım b. Hassân (ö. ?) ise, tâbiînden bir râvîdir. İbn

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 183; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 470.

²⁷⁵ İsmâil Hakkı Atçeken, "Velîd II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2013), 43: 31-33.

²⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 443; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 330; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 513-514; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 32; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9: 224-226; İbn Hacer, *Takrib*, 329

Hibbân onu *es-Sikât*'ında zikretmiş, Ahmed b. Sâlih onu sika olarak kabul etmiştir. Ebû Dâvûd ve Nesâî ondan hadis tahrir etmiş, İbn Hacer de onu makbûl olarak değerlendirmiştir.²⁷⁷ Şuayb el-Arnaût bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.²⁷⁸

Zeyd b. Sâbit'ten gelen bu hadisi **Abdurrezzâk**, Süfyân'dan; **İbn Ebî Şeybe**, Veki'den naklen eserine almıştır.²⁷⁹ **İbn Huzeyme**, Bündâr > Yahyâ... yoluyla; **Tahâvî**, Ali b. Şeybe > Kabîsa... yoluyla; **İbn Hibbân**, Ebû Ya'lâ > Ebû Hayseme > Bişr b. es-Serî... kanalıyla; **Taberânî**, İshâk b. İbrâhim > Abdurrezzâk... kanalıyla Süfyân es-Sevrî tarikinden gelen rivâyeti tahrir etmişlerdir. Ayrıca **Taberânî**'de Muhammed b. Abdullah > Yahyâ el-Hımmânî ve İbrâhim b. Hasen > Şerik > Rûkeyn... tarikinden gelen hem muhtasar hem ziyadeli şu rivâyet bulunmaktadır: "Rasûlullah (s.a.v.) bize bir defa korku namazı kıldırdı. Ne öncesinde ne sonrasında onu bir daha kıldırmadı."²⁸⁰

Bu rivâyette belirtilen korku namazının bir defa kılınması hususunun, aynı sahâbînin diğer rivâyetleri ile diğer sahâbîlerden gelen rivâyetler incelendiğinde onlarla çeliştiği görülecektir. Bu senetteki Şerik (ö. 177/793, 178/794), yani İbn Abdullah en-Nehâî; sika, me'mûn ve kesîru'l hadîs' olarak vasıflandırılmakla birlikte, hafızasının zayıflığı ve kesretü'l-ğalat cihetinden eleştirilmiş bir âlimdir. Bu zayıflığın Kûfe kadılığı döneminden sonra olduğunu söyleyenler olmakla birlikte kadılık görevinden önce bu kusurun kendisinde mevcut olduğu da söylenmiştir. Buhârî onun hadislerine istişhad olarak yer vermiştir. Müslim de mütâbaât için *Sahih*'ine almıştır. İbn Hibbân, onun Kûfe kadılığı döneminde rivâyet ettiği hadislerde pek çok vehme rastlandığını söyler. Zehebî onun rivâyetlerini hasen kabul eder.²⁸¹

²⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 470. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 7: 108; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 305; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23: 341-2; İbn Hacer, *Takrîb*, 790.

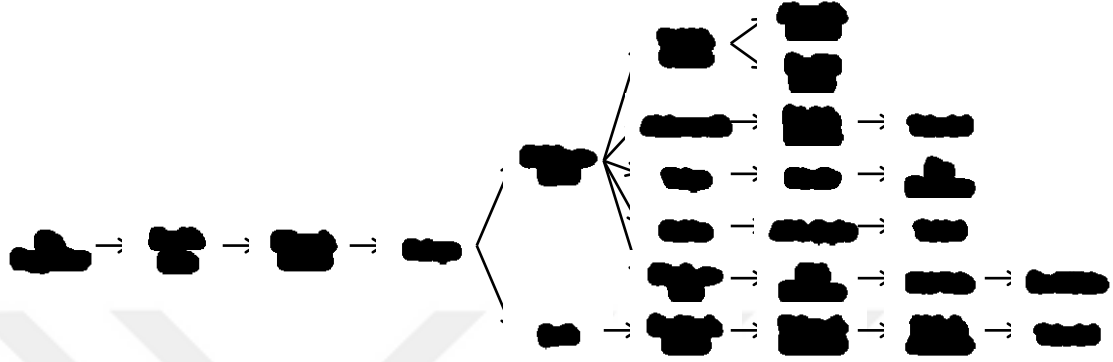
²⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 470.

²⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2: 213; 7: 422.

²⁸⁰ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2: 520; İbn Huzeyme, *Sahih*, 2: 293; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 310; İbn Hibbân, *Sahih*, 7: 119; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 153. (İfadenin Arapçası şöyledir: «صَلَّى بِنَا (رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْخَوْفِ مَرَّةً لَمْ يُصَلِّ بِنَا قَبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا»)

²⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 499-500; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 471; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 237; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4: 365; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 444; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 462; Zehebî, *Siyer*, 8: 200-216; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 270; a.mlf, *Tezkiratü'l-huffâz*, 1: 232; İbn Hacer, *Takrîb*, 436.

Hadis bu senetle hasen olsa da farklı sahâbîlerden gelen pek çok şahid mevcuttur. Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Câbir b. Abdullah, İbn Ömer (ö. 73/692), Sa'd b. el-Âs'tan gelen rivâyetler²⁸² bu rivâyeti desteklemekte ve sahih seviyesine yükseltmektedir. Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.4.5. Orta Namazı

Beş vakit namazın her bir vaktinin ayrı ayrı önemi bulunmaktadır. Ancak âyette gelmiş olması nedeniyle biraz daha önemi haiz ve ilgi çeken ‘orta namazı’ ifadesinin hangi namaz olduğu sahâbe arasında merak edilmiş, muhtelif gerekçelerle farklı namazların orta namazı olduğu söylenmiştir. Orta namazın öğle, ikindi ve sabah namazı olduğunu hatta akşam ve cuma namazı olduğunu belirten merfû ve mevkûf rivâyetler mevcuttur.²⁸³ Orta namazının öğle namazı olduğunu belirten rivâyetlerin içinde Zeyd b. Sâbit'ten gelen şu rivâyet de bulunmaktadır:

13 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الرَّبْرَقَانَ، يُحَدِّثُ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الرَّبْرِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَلَمْ يَكُنْ يُصَلِّي صَلَاةَ أَشَدَّ عَلَى أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا، قَالَ: فَتَزَلْتُ: {حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ} [البقرة: ٢٣٨] ، قَالَ: "إِنَّ قَبْلَهَا صَلَاتَيْنِ، وَبَعْدَهَا صَلَاتَيْنِ

Bize Muhammed b. Ca'fer rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Şu'be rivâyet etti. (o) dedi ki: Bana Amr b. Ebî Hakîm rivâyet etti. (o) dedi ki: Ben ez-Zibrikân'ı, Urve b. Zübeyr'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten şunu rivâyet ettiğini duydum. Zeyd b. Sâbit şöyle dedi: “Rasûlullah

²⁸² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2: 213; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 3: 493; İbn Huzeyme, *Sahih*, 2: 293; Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsar*, 1: 309.

²⁸³ Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsar*, 1: 167-176; Ayrıca Bkz. Savaş Nuh, “Kur’ân’da es-Salâtü'l-Vüstâ”. *Usûl Dergisi*, 15/1 (2011): 31-52.

(s.a.v.) öğle namazını, vaktin girdiği ve sıcakın çöktüğü zaman kıldırırdı. Ashabına ondan daha meşakkatli bir namaz olmazdı. Bundan dolayı “Namazlara ve orta namazına devam ediniz.” (Bakara 2/238) âyeti indi. (Zeyd) Ondan önce iki namaz ve sonra iki namaz vardır’ dedi.”²⁸⁴

Hadisin râvîlerinden Muhammed b. Ca‘fer el-Hüzelfî (ö. 194/810), Ahmed b. Hanbel’in şeyhlerinden Gunder diye ma‘rûf, sika, hafız ve sahîhu’l-kitâb bir râvîdir. İbn Maîn onu ‘insanların içinde kitabı en sahih olan odur. Bazıları ona hatalar isnad etmeye çalışsa da başarılı olamamışlardır’ şeklinde tevsîk eder. İbn Sa‘d onun hakkında ‘sikatün inşallah’ der. Ebû Hatîm onun sikalığının Şu‘be’nin hadislerine has olduğunu, onun dışındakilerden yaptığı rivâyetler ile ihticâc edilemeyeceğini söylemiştir. Muğaffel²⁸⁵ olduğu da söylenmiştir.²⁸⁶ Meşhur sika muhaddislerden Şu‘be hakkında 4. hadiste bilgi verilmişti. Şu‘be’nin hadisi aldığı râvî Amr b. Ebî Hakîm (ö. ?), Ebû Hâtim’in ‘sâlihu’l-hadîs’ dediği, İbn Maîn ve İbn Hibbân’ın tevsîk ettiği bir râvîdir.²⁸⁷ Amr’ın rivâyeti aldığı ez-Zibrikân, İbn Amr b. Ümeyye ed-Damrî’nin(ö. ?) Nesâî, sika olduğunu belirtmiş, İbn Hibbân ona *es-Sikât*’ında yer vermiştir. Mizzî onun Zeyd b. Sâbit ve Üsâme b. Zeyd’den yaptığı rivâyetlerin mürsel olduğunu belirtir.²⁸⁸ Hadis tedvinini ilk başlatan nesil içinde yer alan Urve b. Zübeyr (ö. 94/712) sika ve sebt bir muhaddistir.²⁸⁹ Ali b. el-Medînî, Urve’nin, Zeyd b. Sâbit’le likâsının olup olmadığını tesbit edilemediğini söyler.²⁹⁰ Şuayb el-Arnaût ise hadisin isnadının sahih olduğunu belirtir.²⁹¹

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 183; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 471.

²⁸⁵ Muğaffel: Çok hata yapan, çok dalgın râvî. Böyle birinin rivâyet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, 201.

²⁸⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 297; Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, 1: 57; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 7: 221; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 50; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25: 5-10; Zehebî, *Siyer*, 9: 98-103; amlf, *Mizânü’l-i’tidâl*, 3: 502; İbn Hacer, *Takrîb*, 833.

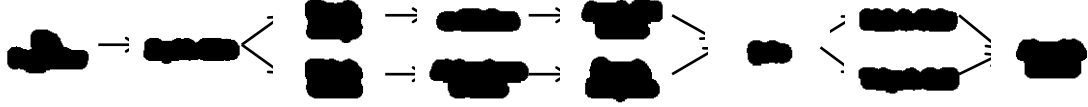
²⁸⁷ Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, 6: 326; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 6: 256-257; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 219-220; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 21: 589-521; Zehebî, *Kâşif*, 2: 75; İbn Hacer, *Tehzîb*, 5: 20-21.

²⁸⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 7: 244; Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, 3: 433-4; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 3: 611; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 340; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9: 285-6; Zehebî, *Kâşif*, 1: 317; İbn Hacer, *Takrîb*, 334. Alâî, *Câmiu’t-tahsil*, 176.

²⁸⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 2: 333; 7: 177-181; Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, 7: 31-2; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 6: 395-6; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 194-5; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20: 11-25; Zehebî, *Siyer*, 4: 421-437; İbn Hacer, *Takrîb*, 674.(Meşhur sahâbi Zübeyr b. Avvâm’ın oğlu ve hadis tedvinini ilk başlatan nesil içinde yer alan bir tâbiîdir.)

²⁹⁰ Alâî, *Câmiu’t-tahsil*, 236.

Hadis *Müsned*'de Yahyâ b. Saîd > Şu'be > Ömer b. Süleyman > Abdurrahman > Ebân ... tarikiyle tekrar geçmektedir.²⁹² Buradaki râvîler Yahyâ b. Saîd hakkında 1. hadis, Ömer b. Süleyman, Abdurrahman ve Ebân hakkında 4. Hadiste bilgi verilmişti. Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar ise şunlardır: **Ebû Dâvûd**, **Nesâî** ve **Taberî**, Muhammed b. Müsennâ > Muhammed b. Ca'fer tarikinden gelen rivâyeti tahrir etmişlerdir.²⁹³

Buhârî, İshâk > Abdussamed b. Abdülvâris... kanalıyla; **Tahâvî**, Fehd > Amr b. Merzûk... yoluyla; **Taberânî**, Yusuf b. Ya'kûb > Amr b. Merzûk... kanalıyla; **Beyhâkî** ise Ali b. Muhammed > Muhammed b. İshâk > Yusuf b. Ya'kûb > Amr b. Merzûk... kanalıyla Şu'be'den gelen rivâyete eserlerinde yer vermişlerdir.²⁹⁴

Nesâî, Amr b. Ali > Ebû Dâvûd > İbn Ebî Zi'b > Zibrikân, Zühre > Zeyd b. Sâbit / Üsâme b. Zeyd tariki; Muhammed b. el-Müsennâ > Osman b. Osman el-Ğafatani > İbn Ebî Zi'b > Zührî > Saîd b. el-Müseyyib > Zeyd b. Sâbit tariki; ve Muhammed b. Râfi' > Ebu'n-Nadr > Şu'be > Katâde > Saîd b. el-Müseyyeb > İbn Ömer > Zeyd b. Sâbit tariki olmak üzere üç farklı tarik verir. **Taberânî** de, bu tariklerden ikincisi ile rivâyete yer vermiştir.²⁹⁵

Nesâî'nin zikrettiği ikinci tarikte rivâyetin sonunda Hz. Peygamber'in «لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامًا، أَوْ لِأَحْرَقَنَّ بِيُونْتَهُمْ» ifadesi mevcuttur. Bu ifadelerinde Allah Rasulü (s.a.v.) cemaate gelmeyen

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 471.

²⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 183; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 467. (Tezimizde incelediğimiz 4. hadisin son kısmında geçmektedir.)

²⁹³ Ebû Dâvûd, "Salât", 5; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2: 24; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5: 206; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 2: 236.

²⁹⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 3: 434; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 167; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 125; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1: 672.

²⁹⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2: 25; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 121.

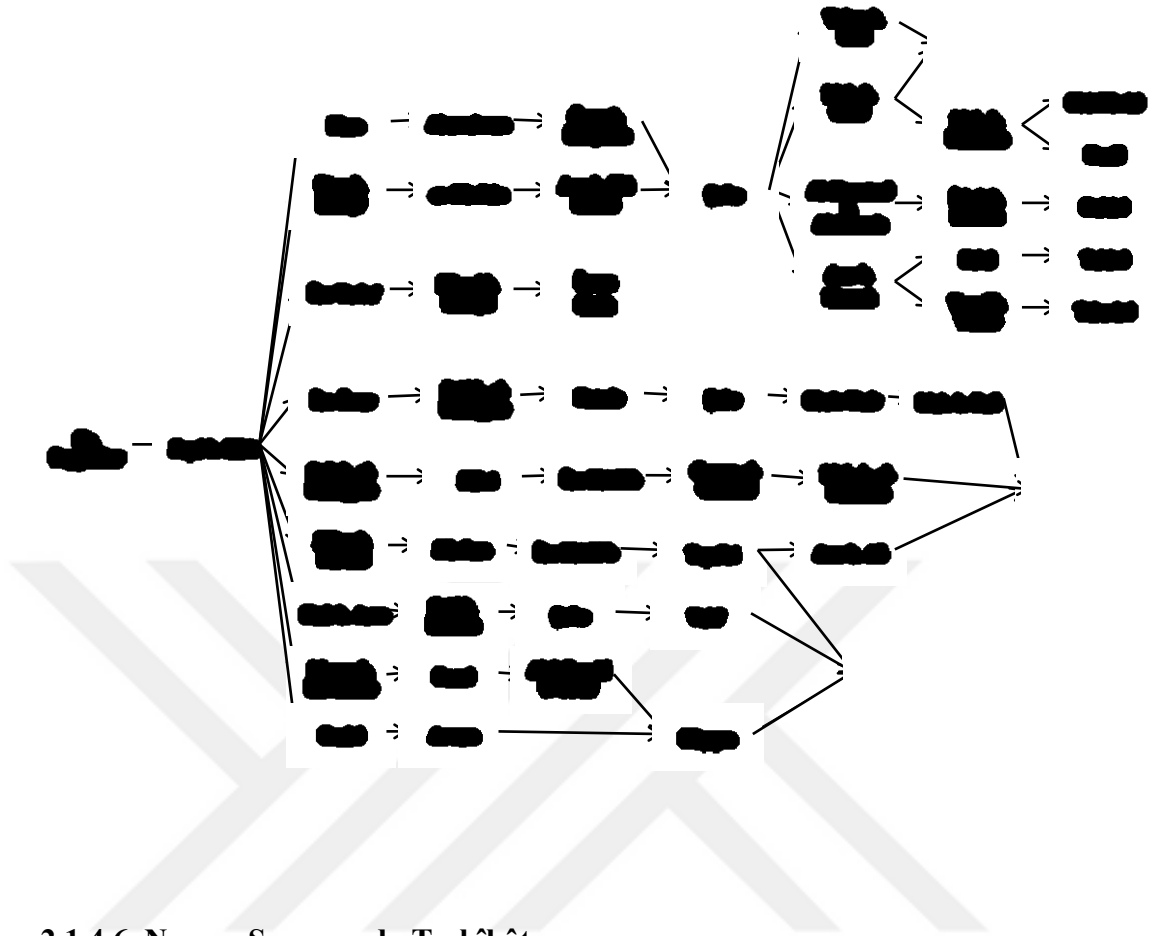
sahâbeyi muhatap alarak ‘ya orta namazına cemaate gelmemekten vazgeçerler ya da evlerini yakarım’ şeklinde işin ciddiyetini gösteren ağır bir ifade kullanmıştır. Bu aynı zamanda öğle namazının (aşırı sıcaktan dolayı) cemaatle kılınmasında gevşeklik gösterildiğini de ifade eder. Ancak Rasûlullah’ın ‘evlerini yakarım’ sözünün öğle namazı için söylendiği kesin değildir. Sabah, yatsı ve cuma namazı için söylendiğine dair rivâyetler de vardır.²⁹⁶ Nesâî’nin zikrettiği üçüncü tarik ise orta namazının öğle namazı olduğunu belirten “صَلَاةُ الْوُسْطَى هِيَ الظُّهْرُ” ifadesidir. Nesâî’de geçen bu hadis, Zeyd b. Sâbit’in orta namazının öğle namazı olduğu görüşüne gerekçe olarak sunduğu Rasûlullah’ın arkasında bir iki saf cemaatin bulunduğunu ve Hz. Peygamber’in bu duruma kızdığını gösteren bir rivâyettir. Ayrıca bu rivâyet muhtasar bir şekilde “صَلَاةُ الْوُسْطَى هِيَ الظُّهْرُ” şeklinde mevkûf olarak *Muvatta*’da, İbn Ebî Şeybe’nin *Müsned* ve *el-Musannef*’inde, Tayâlisî’nin *Müsnedi*’nde farklı tariklerle tahrir edilmiştir.²⁹⁷

Zeyd b. Sâbit’ten gelen bu rivâyetler sahih olmakla birlikte merfû değildir. Bunun aksine orta namazının ikindi namazı olduğunu belirten merfû rivâyetler vardır.²⁹⁸ Zeyd’den gelen hadislerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

²⁹⁶ Tahâvî, *Şerh-u Meâni’l-âsâr*, 1: 201-230.

²⁹⁷ Muvatta’, “Salâtü’l-Cemâa”, 27; Tayâlisî, *Müsned*, 2: 20; İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 1: 122; *el-Musannef*, 2: 244-245.

²⁹⁸ Tahâvî, *Şerh-u Meâni’l-âsâr*, 1: 216-221.

2.1.4.6. Namaz Sonrasında Tesbîhât

Namazın ardından yapılan tesbîhât konusunda Zeyd b. Sâbit'den gelen rivâyet şudur:

14 حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: أَمَرْنَا أَنْ نُسَبِّحَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَنَحْمَدَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَنُكَبِّرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ، فَأَتَى رَجُلٌ فِي الْمَنَامِ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقِيلَ لَهُ: أَمَرَكُمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُسَبِّحُوا فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ كَذَا وَكَذَا؟ قَالَ الْأَنْصَارِيُّ فِي مَنَامِهِ: نَعَمْ، قَالَ: فَاجْعَلُوهَا خَمْسًا وَعِشْرِينَ خَمْسًا وَعِشْرِينَ، وَاجْعَلُوا فِيهَا التَّهْلِيلَ. فَلَمَّا أَصْبَحَ، غَدَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَأَفْعَلُوا

Bize Osman b. Ömer anlattı. (o) dedi ki: Bize Hişâm, Muhammed'den, o, Kesîr b. Eflah'tan, o, Zeyd b. Sâbit'den şunu haber verdi. Zeyd şöyle dedi: “Biz, her namazın ardından otuz üç defa Allah’ı tesbîh etmekle, otuz üç defa O’na hamd etmekle ve otuz dört defa da tekbir getirmekle emrolunduk. Sonra ensâr’dan bir adama rüyasında gelinmiş ve ona “Rasûlullah (s.a.v.) size her namazın ardında Allah’ı otuz üç defa tesbîh etmenizi, hamd ve tekbiri mi emretti?” denmiş. O da rüyasında “Evet” demiş. Bunun üzerine o: “Artık bunları yirmi beş defa, yirmi beş defa yapın ve onlarla beraber tehlîl

de getirin (yani yirmi beş kere de “Lâ İlâhe İllallah” deyin!) demiş. Sabah olunca adam Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelip rüyasını haber verdi. Rasûlullah “yapın!” buyurdu.”²⁹⁹

Ahmed b. Hanbel’in hadisi aldığı râvî Osman b. Ömer hakkında 8. hadiste bilgi verilmişti. Onun hadisi aldığı Hişâm b. Hassân el-Kurdûsî (ö. 147/763), İbn Sîrîn ve Hasân-ı Basrî’nin hadislerini en iyi bilenlerden sika, sebt, hafız bir râvîdir. Atâ b. Ebî Rabâh’dan irsâl yaparak naklettiği rivâyetlerde eleştirilmiştir.³⁰⁰ Muhammed b. Sîrîn (ö.110/728) ise sika, sebt, kibâr-ı tâbînin ikinci tabakasından ve hadis ilminin önde gelen sembol isimlerinden büyük bir muhaddistir.³⁰¹ Onun hadisi aldığı râvî Kesîr b. Eflah el-Medenî hakkında Nesâî, sika olduğunu söylemiş, İbn Hibbân es-*Sikât*’ında ona yer vermiştir. Buhârî, Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin azatlısı olan bu râvînin, Harre günü yaralandığı, İbn Hibbân ise öldürüldüğü bilgisini verir.³⁰² Ahmed b. Hanbel bu hadisi Ravh b. Ubâde el-Basrî’den (ö. 207/823) tekrar nakletmiştir. İbn Hanbel’in hocası Ravh, sika, hafız ve sâhibu kitâb bir muhaddistir.³⁰³

Hadisin râvîleri Kesîr b. Eflah hariç Buhârî ve Müslim’in râvîlerinden oluşmaktadır. Kesîr de sika kabul edildiğine göre rivâyetin her iki tariki de sahihtir.³⁰⁴ *Müsned*’de geçen hadislerin isnad şeması şöyle gösterilebilir.

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 184; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35:479.

³⁰⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 271; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 8: 197; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9: 54-55; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 566; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 30: 182-194; Zehebî, *Siyer*, 6: 355-363; a.mlf, *Mizânü’l-i’tidâl*, 4: 295-8; İbn Hacer, *Takrîb*, 1020-1.[Hasan’ın hadislerini en iyi bilen olduğu söylenmekle birlikte ondan hadis aldığı zaman küçük olduğu da belirtilmiştir.]

³⁰¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 192-205; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 1: 90; Fesevi, *Târîh*, 2: 54-63; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 280-1; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 348-9; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25: 344-354; Zehebî, *Siyer*, 4: 606-622; a.mlf, *Tezkiratü’l-huffâz*, 1: 77-8; İbn Hacer, *Tehzîb*, 5: 626-8.

³⁰² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 294; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7: 207; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 149; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 330; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24: 105-6; Zehebî, *Kâşif*, 2: 143; İbn Hacer, *Takrîb*, 807.

³⁰³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 297; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 3: 309; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 3: 498; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 243; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9: 238-246; Zehebî, *Siyer*, 9: 402-408; a.mlf, *Mizânü’l-i’tidâl*, 2: 58; İbn Hacer, *Takrîb*, 329.

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 480, 515.

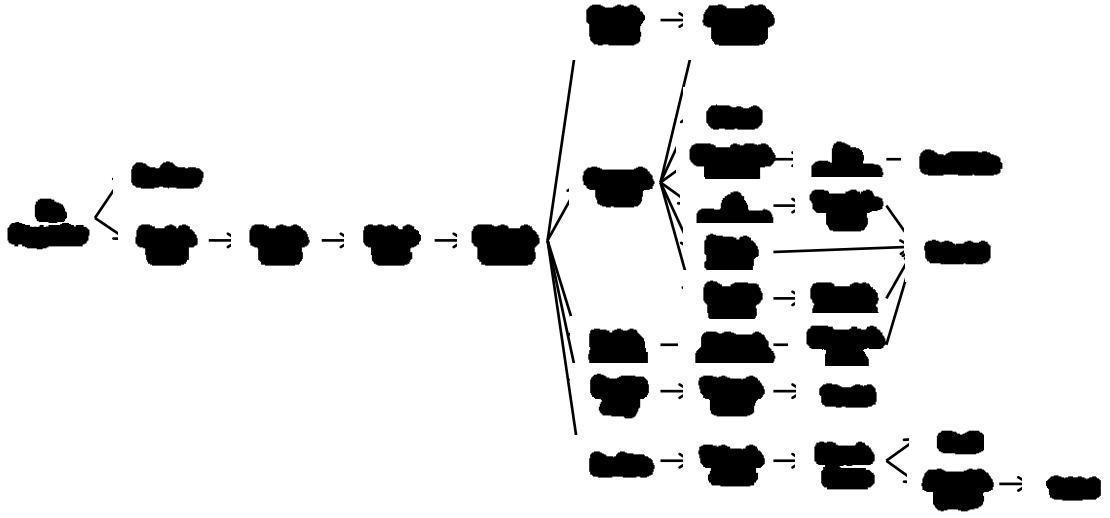
Hadis şu farklı kaynaklarda da geçmektedir: **Dârimî**, Osman b. Ömer... tarikiyle; **İbn Huzeyme**, Ubeydullah b. Saîd > Osman b. Ömer... ; Hüseyin b. Hasen es-Sekafî > Hişâm b. Hassân... tarikleriyle; **İbn Hibbân**, İbn Huzeyme > Ubeydullah b. Saîd > Osman b. Ömer... tarikiyle; **Taberânî**, Yusuf el-Kâdî > Ebû Bekir el- Mukaddemî > Osman b. Ömer... tariki; İdris b. Ca'fer > Osman b. Ömer... tariki; Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Osman b. Ömer... tariki ve Hüseyin b. İshâk > Hediyye b. Abdilvehhâb > Nadr b. Şümeyl > Hişâm b. Hassân... tarikiyle eserinde yer vermiştir.³⁰⁵

Abdullah b. Mübârek, Ebû Amr b. Hayeveyh > Yahyâ > Huseyn es-Sekafî > Hişâm b. Hassân... tarikiyle; **Tirmizî**, Yahyâ b. Halef > İbn Ebî Adiy > Hişâm b. Hassân... tarikiyle; **Nesâî**, Mûsâ b. Hızam > Yahyâ b. Adem > İbn İdris > Hişâm b. Hassân... tarikiyle; **Tahâvî**, Ahmed b. Şuayb > Mûsâ b. Hızam > Yahyâ b. Adem > İbn İdris > Hişâm b. Hassân... tarikiyle hadisi eserine almıştır.³⁰⁶ Hadisin sadece Nesâî'nin rivâyet ettiği İbn Ömer'den gelen bir şahidi de mevcuttur.³⁰⁷ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

³⁰⁵ Dârimî, "Salât", 90; İbn Huzeyme, *Sahih*, 1: 370; İbn Hibbân, *Sahih*, 5: 360; Taberânî, *Dua*, 2: 1135; a.mlf, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 145. (Aliyyü'l-Kâri, bu hadiste bildirilen şekli ile tesbîhat yapmanın, yüz sayısına ilave olarak tehlîli de kapsamasından dolayı daha câmi olduğunu söyler. Bkz. Aliyyü'l-Kâri, *Mirkâtü'l-me'fâtih şerhu Mişkati'l-Mesâbih*. (Beyrût: Daru'l-Fikr, 1422/2002), 3: 47-49. Dârimî şerhinde Aydınli ise şu açıklamayı yapmıştır: "Namazın arkasında yapılan tesbîhât meşrû'dur ve önceki hadise göre yapılmaktadır. Çünkü o şekilde tesbîhât yapılacağını belirten hadisler meşhur olmuşlardır. Bununla beraber, sahih olan son hadisten, namazdan sonra 25 tesbîh, 25 tahmîd, 25 tekbîr ve 25 tehlîl ile tesbîhât yapılmasının daha üstün olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hadiste Ensârî zatın rû'yasını "takrîr" (tasvîb) etmiştir. Binaenaleyh buna göre amel edildiğinde, Peygamber olmayan birinin rû'yasıyla değil, Hz. Peygamber'in takririyle amel edilmiş olur. Hz. Peygamber ise bu rû'yanın hak olduğunu vahiy, ilham veya herhangi bir yolla bilmiş olabilir." (Aydınli, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, 3:166-167.)

³⁰⁶ Abdullah b. Mübarek, *Kitabu'z-zühd*, 503; Tirmizî, "Deavât", 25; Nesâî, "Sehv", 92; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 10: 290.

³⁰⁷ Nesâî, "Sehv", 92. (Söylenen tesbîh miktarları ile ilgili değişik rivâyetler vardır. Bu tesbîh miktarlarının bir kısmında 10'ar, bir kısmı 11'er, bir kısmı da 25'er defa söylenmesi bildirilir. 33'er defa söylenmesi istenen rivâyetler daha çoktur ve meşhur olmuştur. Bkz. Nesâî, "Sehv", 92-96.)

Zeyd b. Sâbit'ten gelen bu rivâyet her ne kadar sahih ise de fakihler bu hadis ile amel etmemiş, mezheb kaynaklarında buna değinilmemiştir. Mezheplerde ma'mulun bih olan rivâyetler, 33'er defa tesbîh, tahmîd ve tekbîrin söylenmesini tavsiye eden hadisler olmuştur.

2.1.4.7. Akşam Namazında Kırâat

15 حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ هِشَامٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، أَوْ أَبَا أَيُّوبَ، قَالَ لِمَرْوَانَ: "أَلَمْ أَرَكَ قَصَرْتَ سَجْدَتِي الْمَغْرِبِ؟ رَأَيْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِيهَا بِالْأَعْرَافِ"

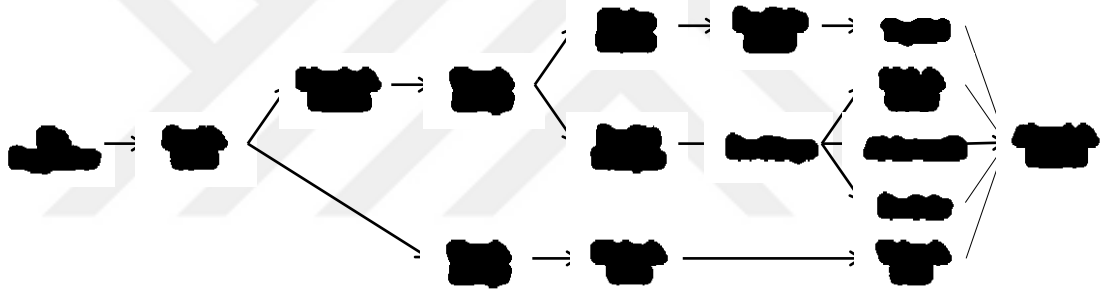
Bize Yahyâ b. Saîd, Hişâm'dan nakletti. Hişâm dedi ki: Bana babam haber verdi. Zeyd b. Sâbit ya da Ebû Eyyûb, Mervân'a şunu dedi: "Seni akşam namazının iki secdesini kısa yaparken (iki rekatta kısa sûreleri okurken) görüyorum. Ben, Rasûlullah'ı (s.a.v.) akşam namazında A'raf sûresini okurken gördüm."³⁰⁸

Sika râvî Yahyâ b. Saîd hakkında 1. hadiste bilgi verilmişti. Urve b. Zübeyr'in oğlu Hişâm b. Urve (ö.146/762) pek çok münekkidin sika, sebt, hadiste imam ve kesîru'l-hadîs şeklinde ta'dîll ettiği bir râvîdir. Bağdat'taki rivâyetlerinde tedlis yaptığı, ahir ömründe hafızasının gerilediği ve rivâyetleri karıştırdığı şeklinde de eleştirilmiştir. Zehebî, hafızasının gerilemesini yaşlılığın getirdiği normal bir sorun olarak kabul etmekle birlikte rivâyetleri karıştırdığı/ihtilata maruz kaldığı eleştirisine katılmaz.

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 485.

Medînelilerin ondan yaptığı rivâyetlerin daha sağlam olduğu da söylenmiştir.³⁰⁹ Medîne'nin yedi fakihinden biri olan Urve b. Zübeyr hakkında 13. hadiste bilgi verildi. Hz. Osman'ın, Medîne valiliği de yapmış olan amcasının oğlu olan Mervân b. Hakem (ö. 65/685) siyasi olaylarda ismi pek hoş anılmasa da, hadiste itham edilmeyen bir râvîdir. Hz. Peygamber'e mülakî olmadığı için sahâbîliği yoktur. Müslim hariç Kütüb-i Sitte müellifleri onun rivâyetlerine yer vermiştir.³¹⁰

Hadis *Müsned*'de 3 ayrı yerde daha geçmektedir.³¹¹ Bu üç rivâyette Urve ile Zeyd b. Sâbit arasında Mervân b. Hakem vardır. İlk rivâyet Tayâlisî > İbn Ebi'z-Zinâd > Hişâm... tarikiyle; İkincisi, Muhammed b. Ca'fer > İbn Cüreyc > İbn Ebî Müleyke > Urve b. Zübeyr ... tariki; diğeri de Abdurrezzâk ve Muhammed b. Bekr el-Bursânî yoluyla ikinci tarikle aynıdır. Bu hadislerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Buradaki râvîlerden Tayâlisî hakkında 3. hadis, İbn Ebi'z-Zinâd ve Abdurrezzâk hakkında 6. hadis, Muhammed b. Ca'fer hakkında 13. hadiste bilgi verildi. Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı diğeri şeyhi Muhammed b. Bekr el-Bursânî'yi (ö. 204/820) Ebû Hâtim, 'sadûk'; Nesâî, 'leyse bi'l-kavi' şeklinde vasıflandırır. İbn Sa'd, İbn Maîn, Ebû

³⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 462; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 193; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 63-4; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 502; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30: 232-242; Zehebî, *Siyer*, 6: 34-47; a.mlf, *Tezkiratü'l-huffâz*, 1: 144-5; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 301-2; İbn Hacer, *Takrîb*, 1022.

³¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 39-47; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7: 368; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 271; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27: 387; Zehebî, *Siyer*, 3: 476-479; İbn Hacer, *Takrîb*, 931. (İbn Hacer'in belirttiğine göre Urve b. Zübeyr onun hakkında, hadislerinin alınabileceği anlamına gelen şu ifadeyi kullanır: "كان مروان لا يهتم في الحديث" "Mervân, hadiste itham edilmezdi." Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6: 222-223.)

³¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 187, 188, 189; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 497, 504, 507.

Dâvûd, İclî gibi muhaddis ve münekkitler onun sika olduğunu söylemişlerdir.³¹² Abdülmelik b. Abdülazîz b. Cüreyc (ö. 150/767), pek çok ilimde temayüz etmiş sika, sebt ve hafız bir âlimdir. Ancak yazılı kaynaklar dışından yaptığı rivâyetlerde eleştirilmiştir. Mesela Ahmed b. Hanbel ‘bana söylediğine göre’, şeyh adı zikretmeksizin ‘filan dedi ki’, ‘bana ulaştığına göre’ vb. ifadelerle yaptığı rivâyetler dışında, şeyh adı zikrederek ‘ahberanî, semî‘tu’ gibi ifadelerle yaptığı rivâyetlere güvenilebileceğini belirtmiştir. Hakkında tedlîs ve irsâl yaptığı eleştirileri de mevcuttur. Dârekutnî, onun tedlisini ‘İbn Cüreyc’in tedlîsi en kötü tedlistir’ şeklinde eleştirmiştir.³¹³ İbn Ebî Müleyke (ö. 117/735) yani Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke tâbiûndan sika bir muhaddistir.³¹⁴

Hadislerin metinlerinde anlamı etkilemeyen küçük farklar vardır: İlk rivâyette Rasûlullah’ın A’raf sûresini okuduğu açıkça belirtilirken diğer üç rivâyette bunun yerine “بَطُولَى الطُّولَيْنِ” ifadesi kullanılmıştır. Son iki rivâyette râvîlerden birinin bu ifadenin ne anlama geldiğini sorması üzerine yapılan açıklamada bunun “A’raf sûresi” olduğu beyan edilmiştir.

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **İbn Ebî Şeybe**, rivâyeti Abde b. Süleyman > Hişâm... yoluyla eserine almıştır. *Müsned*’deki rivâyette yer alan Mervân b. Hakem’in kısa sûre okuması kısmı burada bulunmayıp ilave olarak ‘iki rekâtta tamamını (okudu)’ ifadesi mevcuttur.³¹⁵ **İbn Huzeyme**, Muhammed b. Alâî > Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme... ve Veki’, Şuayb b. İshâk > Hişâm... kanalı; ayrıca Muhammed b. Yahyâ > Muhâdır b. el-Müverri... kanalıyla; **Tahâvî**, İbn Huzeyme > Haccâc b. Minhal > Hammâd b. Zeyd... kanalıyla aynı isnada yer vermiştir. **Hâkim**, Muhammed b. Abdullah es-Saffâr > Ahmed b. Yûnus > Muhâdır b. el-Müverri... kanalıyla Hişâm’dan

³¹² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 297; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 1: 48; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 212; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 442; 9: 38; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24: 530-534; Zehebî, *Siyer*, 9: 421-422; İbn Hacer, *Takrîb*, 829.

³¹³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8: 53-54; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5: 422; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5: 356-357; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 93; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12: 142-153; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 18: 338-354; Zehebî, *Siyer*, VI, 325-336; İbn Hacer, *Takrîb*, 624; a.mlf, *Tabakâü’l-Müdezzin*, 41; Âlâî, *Câmiu’t-tahsil*, 229.

³¹⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8: 33; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5: 137; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5: 99; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 2; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15: 256-9; Zehebî, *Siyer*, 5: 88-90; İbn Hacer, *Takrîb*, 24. (İbn Hacer, onun sahâbîden otuz, İbn Hibbân seksen kadarı ile görüşüp hadis aldığı söyler.)

³¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1: 314.

gelen rivâyeti eserlerine almıştır. **Taberânî** de Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Veki'... ve Osman b. Ebî Şeybe > Ebû Kureyb > Firdevs b. el-Eş'arî > Leys b. Sa'd... kanalıyla Hişâm'dan gelen rivâyete eserlerinde yer vermiştir.³¹⁶

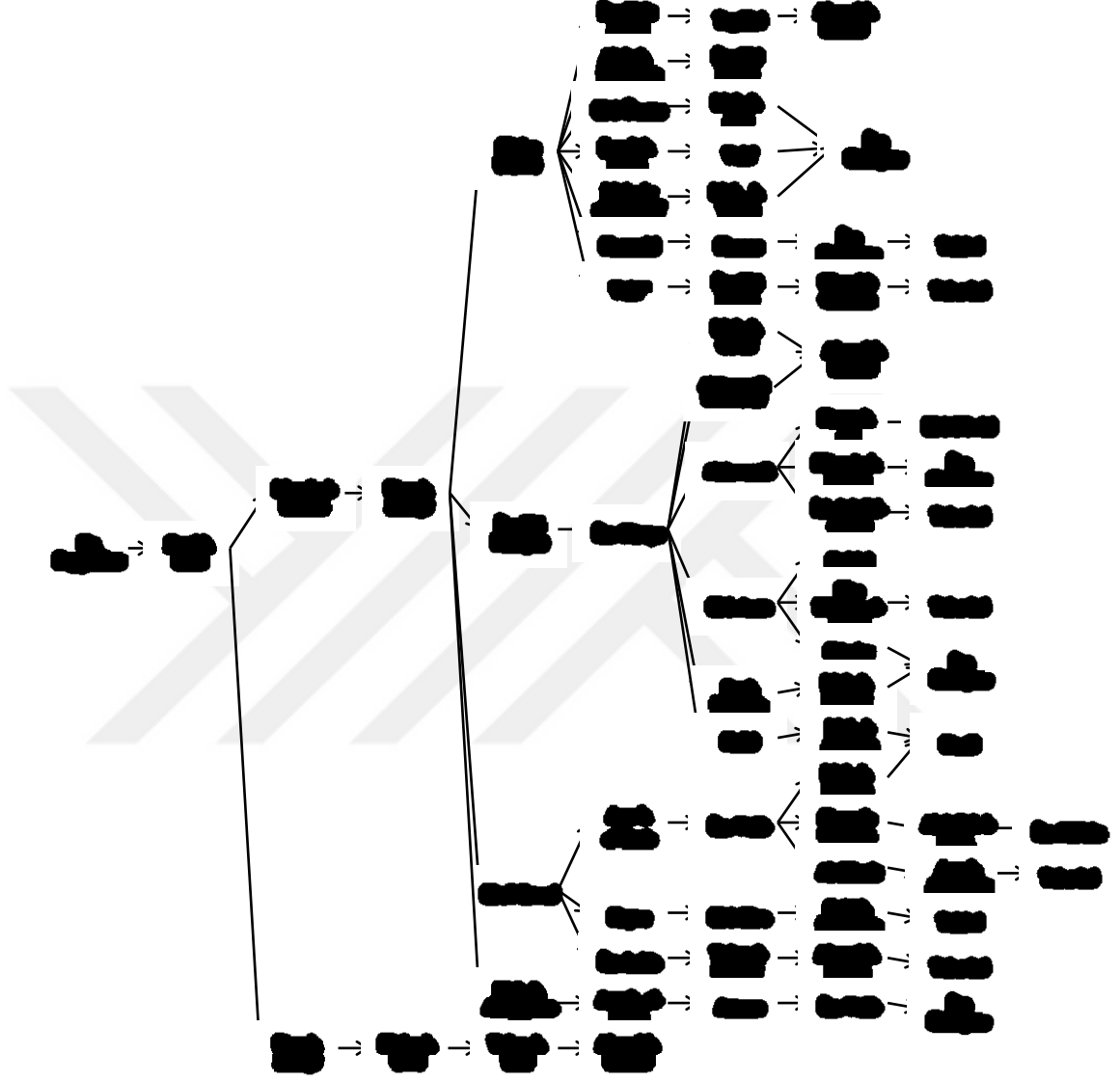
Hadis Urve'den, Hişâm'dan başka Ebû'l-Esved, İbn Ebî Müleyke ve Muhammed b. Abdirrahman da rivâyet edilmiştir. **Nesâî**, Muhammed b. Seleme > İbn Vehb > Amr b. Hâris > Ebu'l-Esved... kanalıyla Urve'den rivâyet etmiştir. Bu rivâyette Zeyd b. Sâbit'in, Mervân'a akşam namazında 'İhlâs ve Kevser sûrelerini mi okuyorsun?' şeklinde okuyuşun uzunluğunu eksik görme anlamı taşıyan bir sorusu mevcuttur. **Nesâî** rivâyeti, Muhammed b. Abdula'la > Hâlid > İbn Cüreyc > İbn Ebî Müleyke > Urve tarikiyle de vermiştir. Bu rivâyetteki soru, sûre belirtmeksizin "kısâr-ı suver" ifadesi ile gelmiştir. **İbn Huzeyme**, İbn Vehb > Amcası > Amr b. el-Hâris > Muhammed b. Abdirrahman > Urve... kanalıyla; **Tahâvî**, Rebi' b. Süleyman > Ebû Zür'a > Hayve > Ebu'l-Esved > Urve ... yoluyla; **İbn Hibbân**, Abdullah b. Muhammed > Harmele b. Yahyâ > İbn Vehb > Amr b. el-Hâris > Ebu'l-Esved > Urve... kanalıyla; **Taberânî**, Amr b. Abdülazîz > babası > İbn Vehb > Amr b. el-Hâris > Ebu'l-Esved > Urve... ve Ahmed b. Rışdîn > Yahyâ b. Bükeyr > İbn Lehîa > Ebu'l-Esved > Urve... tarikiyle hadisi eserlerine alan müelliflerdir.³¹⁷

Abdurrezzâk, İbn Cüreyc'den; **Buhârî**, Ebû Âsım...yoluyla; **Ebû Dâvûd**, Hasan b. Ali kanalıyla Abdurrezzâk'tan; **Nesâî**, Muhammed b. Abdula'la > Hâlid b. el-Hâris ... kanalıyla; **İbn Huzeyme**, Bündâr > Ebû Âsım... ve Muhammed b. Ma'mer > Ravh b. Ubâde... yoluyla; ayrıca Husayn b. Mehdi > Abdurrezzâk... kanalıyla; **Taberânî**, Ebû

³¹⁶ İbn Huzeyme, *Sahih*, 1: 260; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 211; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 125; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 363.

³¹⁷ Nesâî, "İftitah", 66; İbn Huzeyme, *Sahih*, 1: 271; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 211; İbn Hibbân, *Sahih*, 5: 143-4; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 122, 126. (Tahâvî, akşam namazında mufassal sûrelerin kısa olanlarından okunması gerektiğini, Rasulullah'ın genel uygulamasının bu yönde olduğunu söyler. Buna delil olarak, bu konuda varid olan rivâyetleri, Medîne'nin dış mahallelerinde oturan bazı sahâbilerin akşam namazını Rasulullah ile birlikte kıldıktan sonra yurtlarına dönerken ok attıkları ve okların düştüğü yeri gördüklerini ifade eden rivâyetleri gösterir. Ayrıca Rasulullah'ın A'raf sûresinin tamamını değil bir kısmını okumuş olabileceğinin ihtimal dâhilinde olduğunu söyleyerek Akşam namazında kısa okumanın genel bir uygulaması olduğunu vurgular. Bkz. Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 1: 211-215.)

Müslim el-Keşî > Ebû Âsim... ; ve İshâk b. ed-Deberî > Abdurrezzâk kanalıyla İbn Cüreyc'ten gelen rivâyete yer vermiştir.³¹⁸ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.4.8. İkinci Namazından Sonra İki Rekât Namaz

16 حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ هَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هُبَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ قَبِيصَةَ بْنَ دُوَيْبٍ، يَقُولُ: إِنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْ آلَ الرَّبِيعِ أَنَّ

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عِنْدَهَا رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ، فَكَانُوا يُصَلُّونَهَا. قَالَ قَبِيصَةُ: فَقَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: يَغْفِرُ اللَّهُ لِعَائِشَةَ نَحْنُ أَعْلَمُ

³¹⁸ Abdurrezzâk, *el-Musanef*, 2: 107; Buhârî, “Ezan”, 88; Ebû Dâvûd, “Salât”, 127; Nesâî, “iftitah”, 68; İbn Huzeyme, *Sahih*, 1: 259; Taberânî, *el-Mu‘cemul-kebir*, 5: 122. (İbn Huzeyme’deki rivâyetten de أُتْقِرُوا فِي الْمَغْرِبِ بِفُلِّ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، وَإِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوفِرُ okunan sûrelerin ihlâs ve Kevser olduğu teyid edilmiş olmaktadır.)

بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَائِشَةَ، إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ لِأَنَّ أَنَا سَأَلْتُ مِنَ الْأَعْرَابِ أَتُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحَجِيرٍ، فَمَعَدُوا يَسْأَلُونَهُ وَيُغْتَابُهُمْ، حَتَّى صَلَّى الظُّهْرَ وَمَ بَصَلَ رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ مَعَدَ يُغْتَابُهُمْ حَتَّى صَلَّى الْعَصْرَ فَأَنْصَرَفَ إِلَى بَيْتِهِ، فَذَكَرَ أَنَّهُ لَمْ يُصَلِّ بَعْدَ الظُّهْرِ شَيْئًا، فَصَلَّاهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ، يَعْفِرُ اللَّهُ لِعَائِشَةَ، نَحْنُ أَعْلَمُ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَائِشَةَ، " نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْعَصْرِ "

Bize Hasan b. Mûsâ tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İbn Lehîa tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Abdullah b. Hübeyre anlattı. (o) dedi ki: Kabîsa b. Züeyb'i şunu söylerken işittim: "Âişe (r.ha) Zübeyr ailesine Rasûlullah'ın (s.a.v.) ikinci namazından sonra yanında iki rekât namaz kıldığını, kendilerinin de bunu kılmaya devam ettiklerini haber verdi. Kabîsa dedi ki: Zeyd b. Sâbit bunun üzerine şöyle dedi: Allah Âişe'yi affetsin, biz Rasûlullah'ı ondan daha iyi biliriz. Bedeviler öğle vakti Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına gelip oturdular ve soru sordular. O da onlara fetvâ verdi. Rasûlullah (s.a.v.) öğle namazını kıldırılmış ancak iki rekât kılmamıştı. İkinci namazını kılincaya kadar onlara cevap vermeye devam etti. Ardından ayrılıp evine gitti. Öğle namazının farzından sonra hiç bir şey kılmadığını hatırladı. İki rekâtı ikinci namazından sonra kıldı. Allah Âişe'yi affetsin, biz Rasûlullah'ı (s.a.v.) ondan daha iyi biliriz. Rasûlullah ikindiden sonra namaz kılmayı yasakladı."³¹⁹

Ahmed b. Hanbel'in şeyhi Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb (ö. 210/825) sika ve sebt bir râvîdir.³²⁰ O'nun hadisi aldığı Abdullah İbn Lehîa'yı (ö. 174/790), güvenilir sayanlar olduğu gibi ömrünün sonlarında geçirdiği hastalık nedeniyle hafızasının zayıflığı ve çok iyi tanımadığı râvîlerden hadis rivâyet etmekle eleştirilenler de vardır. Ona, kitapları yandığı için rivâyetlerinde hata yaptığı ve hocasının zayıflığını gizlemek için tedlis yaptığı yönünde eleştirilerde yöneltmiştir. Zehebî, tüm rivâyetlerini yok sayacak kadar tenkitte ileri gidilmesinin doğru olmadığını belirtir.³²¹ Rivâyetleri bazı şartlarla tahrir

³¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 479.

³²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 339; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2: 306; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3: 37-8; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 170; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6: 328-333; Zehebî, *Siyer*, 9: 559-560; İbn Hacer, *Takrîb*, 243.

³²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 524; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 182; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8: 335; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1: 502-505; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15: 487-503; Zehebî, *Siyer*, 8: 11-32; İbn Hacer, *Takrîb*, 538; a.mlf, *Tabakâtü'l-Müde'llisin*, 54; Alâî, *Camîu't-tahsil*, 215.

edilmiştir.³²² Abdullah b. Hübeyre (ö. 126/744) Sahih-i Müslim’de rivâyetleri bulunan sika bir râvîdir.³²³ İbn Hacer, hadisin tâbî râvîsi Kabîsa b. Züeyb’in küçüklüğünde Hz. Peygamber’i gördüğünü belirtir. Ancak ondan hadis nakledecek yaşta olmadığını ifade etmek için ‘lehu ru’ye’ tabirini kullanmıştır.³²⁴ Sika, me’mûn ve kesîru’l-hadîs şeklinde tevsîk edilen Kabîsa 87/706 senesinde Şam’da vefat etmiştir.³²⁵

Ahmed b. Hanbel, bu hadisin Yahyâ b. İshâk > İbn Lehîa tariki ile de rivâyet edildiğini belirtmiştir. Ahmed, hocası Yahyâ b. İshâk’ı (ö. 210/825) sadûk olarak değerlendirir. Yahyâ b. Maîn ve Osman ed-Dârimî onu, ‘sadûku’l-miskîn’ şeklinde vasfeder. İbn Sa’d sika ve hafız olduğunu, Zehebî hadislerinin hasen derecesinin altına düşmediğini belirtir. Müslim onun rivâyetlerini *Sahihine* almıştır.³²⁶ Bu iki rivâyetin isnadı, İbn Lehîa’nın hafızasının kötü olması nedeniyle zayıftır. Ancak hadis, şevâhidinin bulunması nedeniyle Hasen liğayrihi olarak değerlendirilmiştir.³²⁷ Bu rivâyetlerin isnad şeması şu şekildedir:

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **Taberânî**, Ahmed b. Yahyâ > Muhammed b. Muâviye > İbn Lehîa kanalıyla gelen rivâyeti eserine almıştır. Bu rivâyette sadece “نَهَى

³²² Kütüb-i Sitte müellifleri, ondan aldıkları rivâyetlerin ya meşhur ve güvenilir talebeli vasıtasıyla gelmesine veya başka bir yolla da nakledilmiş olmasına dikkat etmişlerdir. Bkz. Nihat Dalgın, “İbn Lehîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2000), 20: 158-159.

³²³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 518; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5: 222; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5: 194; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 54; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16: 242-4; Zehebî, *Kâşif*, 1: 605; İbn Hacer, *Takrîb*, 554.

³²⁴ Lehu Ru’ye: Hz.Peygamber’i temyiz yaşından önce görenler. Bunlar sahâbî sayılmaz. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları*, 162.

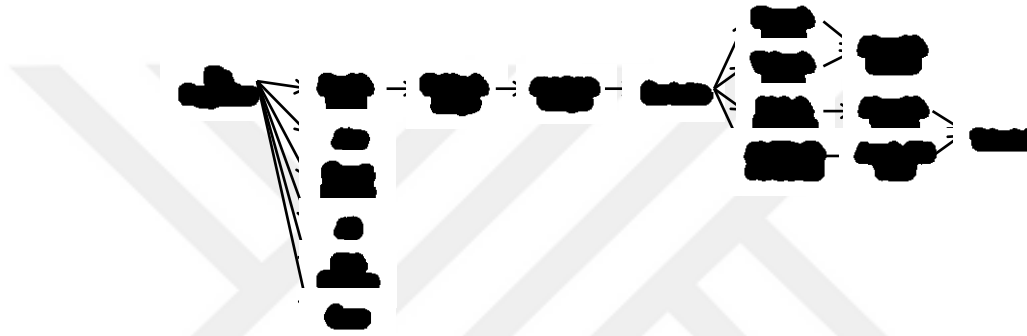
³²⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 174-175; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7: 174; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 125; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 317; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 13: 476-483; Zehebî, *Siyer*, 4: 282-383; a.mlf, *Tezkiratu’l-huffâz*, 1: 60; İbn Hacer, *Takrîb*, 797. (İbn Şihâb, Mekke’nin fethedildiği yıl doğan Kabîsa hakkında sorulan soruyu ‘bu ümmetin âlimlerinden biridir’ şeklinde cevaplamıştır. Zeyd b. Sâbit’in verdiği hükümleri/fetvaları/yargı kararlarını en iyi bilen Kabîsa olduğu da belirtilmiştir.)

³²⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 342; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 8: 259; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9: 126; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 260; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31: 195-197; Zehebî, *Siyer*, 9: 505-507; İbn Hacer, *Takrîb*, 1048.

³²⁷ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 487-488.

”رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْعَصْرِ“ kısmı bulunmakta, sebab-i rivâyet³²⁸ denilen olay ise anlatılmamıştır.³²⁹ Taberânî bu rivâyetin uzun halini ayrıca Amr b. Ebî Tâhir > Abdülğaffâr b. Dâvûd > İbn Lehîa... kanalıyla eserine almıştır.³³⁰

Hadisin Hz. Âişe (ö. 58/678), Ümmü Seleme (ö. 62/681), Ömer, Ali ve Ebû Hureyre'den gelen şahitleri vardır. Bu konuda Rasûlullah'tan ikindiden sonra iki rekât namaz kılmayı bırakmadığını belirten rivâyetlerle, hadisimizde olduğu gibi ikindiden sonra namaz kılmayı yasakladığını belirten birbiri ile çelişik gibi görünen pek çok rivâyet vardır.³³¹ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.4.9. Namaz Kılmanın Yasak Olduğu Vakitler

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ نَابِتٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يُصَلَّى إِذَا طَلَعَ قَرْنُ الشَّمْسِ أَوْ غَابَ قَرْنُهَا، وَقَالَ: "إِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ" أَوْ "مِنْ بَيْنِ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ" 17

³²⁸ Sebebi rivâyet: Sahâbenin bir hadisi zikretmesine sebep olan duruma verilen isimdir. Bkz. Yaşar Ünlü, “Sahâbenin hadis rivâyetine etki eden unsurlar- bir giriş denemesi-“İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe-II, Sahabe ve Rivâyet ilimleri, ed. Abdullah Aydın- Erdinç Ahatlı-Hayati Yılmaz v.dğr., (İstanbul: Ensâr Yayınları, 1437/2016), 168-196.

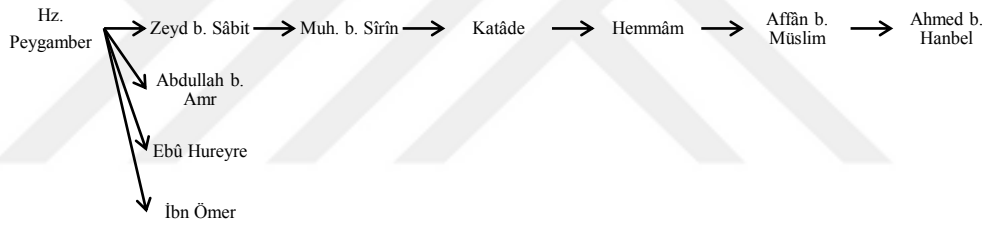
³²⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebir*, 5: 146.

³³⁰ Taberânî, *Müsnedü’s-şâmiyyîn*, 3: 228.

³³¹ Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsar*, 1: 300-306. (Tahâvî, öncelikle Hz. Aişe'den gelen Rasûlullah'ın ikindiden sonra iki rekât namaz kıldığını ve bunu hiç terketmediğini ifade eden rivâyetleri serdedir. Konu o zamanlarda da tartışılmış olmalı ki Muâviye, konuyu sorması için Hz. Aişe'ye birini gönderir. Hz. Aişe gelen kişiye bir rivâyette “ben bilmiyorum, Ümmü Seleme'ye sorun”; diğesinde, “o iki rekâtı benim evimde kılmadı, Ümmü Seleme'nin bana naklettiğine göre onun yanında kılmış” şeklinde önceki rivâyetlerle çelişen bir cevap verir. Muâviye, bu kez Ümmü Seleme'ye birini gönderip bu durumu sordurmuştur. Ümmü Seleme'nin gelen kişiye verdiği cevapta bu iki rekâtın öğle namazının iki rekât sünneti olduğunu Rasûlullah bizzat gerekçesiyle birlikte ifade etmektedir. Hz. Ömer'in de bu iki rekâtı kılanları azarladığı hatta dövdüğü rivâyetlerde geçmektedir. Bunların ardından Tahâvî, içinde Hz. Aişe'nin de bulunduğu pek çok sahâbe'den gelen ikindi namazından sonra namaz kılmanın yasaklandığı rivâyetleri serdedip bunların mütevatir olduğunu söyler ve ashâbın uygulamasının da bu yönde olduğunu, buna muhalefet edilmemesi gerektiğini belirterek konuyu noktalar.)

Bize Affân tahdîs edip dedi ki: Bize Hemmâm tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Katâde, İbn Sîrîn'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten şunu nakletti: “Hz. Peygamber güneş doğduğunda ve battığında namaz kılmayı yasakladı ve şunu söyledi: Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasında/arasından doğar.”³³²

Hadisin râvîleri Affân b. Müslim hakkında 10. hadis, Muhammed b. Sîrîn hakkında 14. hadiste bilgi verilmişti. Katâde b. Diâme es-Sedûsî (ö. 117/735) duyduğu her şeyi ezberleyecek kadar güçlü bir hafızaya sahip sika, sebt ve hafız bir râvîdir.³³³ Affân'ın hadisi aldığı Hemmâm b. Yahyâ (ö. 164/782) rical âlimlerinin kendisini, “bazen vehimleri bulunsa da sika, hafız, hüccet” olarak vasıflandırdığı güvenilir bir râvîdir.³³⁴ Ahmed b. Hanbel'in teferrüd ettiği bu hadisin isnadı râvîlerinin Buhârî-Müslim râvîlerinden olması nedeniyle sahihtir.³³⁵ Hadis benzer lafızlarla Ebû Hüreyre, Abdullah b. Amr (ö. 65/685) ve İbn Ömer'den de nakledilmiş ve kaynaklarda yer almıştır.³³⁶ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Âlimler bu rivâyetleri iki şekilde yorumlamışlardır: 1) Hakiki manada yorumlayanlara göre; kâfirler, doğarken ve batarken güneşe tapıyorlar. Bu vakitlerde şeytan boynuzlarıyla güneşin hizasına kadar yükselmeye çalışarak, söz konusu kâfir insanların aynı zamanda kendisine de secde ettiklerini avenelerine hayal ettirir ve kendi içinde de

³³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 191; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 516.

³³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 228-230; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7: 185; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7: 133; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 321; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23: 498-518; Zehebî, *Siyer*, 5: 269-283; İbn Hacer, *Takrîb*, 798.

³³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 281; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 237; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9: 107-109; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 586; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30: 302-311; Zehebî, *Siyer*, 7: 296-301; İbn Hacer, *Takrîb*, 1024.

³³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 516.

³³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 191; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 8: 226-227; Buhârî, “Mevâkit”, 30; “Bedü'l Halk”, 11; Müslim, “Salâtu'l Müsafirin”, 290, 291; (Ayrıca Abdullah b. Amr'dan gelen “Güneş doğdu mu namazdan vazgeç. Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından doğar.” hadisi için bkz. Müslim, “Mesâcid”, 173; Ebû Dâvûd, “Salât”, 2; Nesâî, “Mevâkit”, 15.)

hayal etmeye başlar. 2) Bunu mecâzî manada anlayanlara göre; hadisteki bu ifadeler, o vakitlerde şeytanın insanlar üzerindeki tasallutunun zirveye çıktığı manasına gelir. Namazların en faziletlisi olan sabah ve ikinci namazlarını te'hîr ettirerek, daha sonra çok acele ile bunu kılmalarını sağlaması, şeytanın manen -bulunduğu aldatma makamı itibariyle- doruk noktada yükselişinin bir simgesidir.³³⁷

2.1.4.10. Camiye Giderken Adımları Sık Atmak

İlâhi rızaya ulaşmanın pek çok vesilelerinden biri de cemaatle namaz için mescide giderken atılan adımlardır.³³⁸ Bu konuda Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyet şu şekildedir:

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ بْنِ الْوَلِيدِ النَّزَّيِّيُّ، ثنا أَبُو حَفْصٍ عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، ثنا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتِ الْبُنَائِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ إِلَى الْمَسْجِدِ فَقَارَبَ بَيْنَ الْخُطَى، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرِي لِمَ مَشَيْتُ بِكَ هَذِهِ الْمَشْيَةَ؟ قُلْتُ: لَا، قَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَارَبَ بَيْنَ الْخُطَى فَقَالَ: «أَتَدْرِي لِمَ مَشَيْتُ بِكَ هَذِهِ الْمَشْيَةَ؟» قُلْتُ: لَا، قَالَ: «لِتُكْفِرَ خُطَانَا فِي الْمَشْيِ إِلَى الصَّلَاةِ» 18

Taberânî şöyle rivâyet etti: Bize Muhammed b. Sâlih b. Velid en-Nersî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Hafs Amr b. Ali tahdîs etti: (o) dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Sâbit el-Bünânî babasından, o, Enes b. Mâlik'ten şunu nakletti. Enes dedi ki: Zeyd b. Sâbit ile beraber mescide yürüyordum, o adımlarını sıklaştırdı sonra 'niçin bu şekilde yürüdüğümü biliyor musun ?' diye sordu. Ben 'hayır' dedim. O, şöyle dedi: Ben Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte yürürken O, adımlarını sıklaştırıp bana 'niçin böyle yürüdüğümü biliyor musun ?' diye sorunca ben de 'hayır' demiştim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle demişti: Namaz için yürürken adımlarımızı çoğaltmak (la daha fazla sevap elde etmek) için.³³⁹

Taberânî'nin şeyhlerinden Muhammed b. Sâlih b. Velîd, meçhul bir râvîdir.³⁴⁰ Ebû Hafs Amr b. Ali (ö. 249/862) sika ve hafız bir muhaddistir.³⁴¹ Ebû Hafs'ın hadisi aldığı

³³⁷ Nevevi, *el-Minhâc*, 5: 124.

³³⁸ Müslim, "Mesâcid", 282.

³³⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 117-8.

³⁴⁰ Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 562. (Nâyif b. Salâh'ın bu eserinde onun tercemesinin bilinmediğine ilave olarak şu bilgiler geçer: Heysemî onun da senedde bulunduğu bir rivâyetin ricali için "رجاله ثقات" ifadesini kullanır. Heysemî'nin hocası Irâkî ise aynı sened için, "onda ma'rûf olmayan bir râvî vardır" der ama bunun kim olduğunu söylemez. Elbânî, Irâkî'nin ismini söylemediği bu râvînin Taberânî'nin hocası

Tayâlisî hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Muhammed b. Sâbit el-Bünânî, (ö. ?) Ebû Hâtîm'in 'hadisleri yazılır fakat onlarla ihticâc edilmez' dediği, Buhârî'nin de kendisini 'fihi nazar' diyerek cerhettiği zayıf bir râvîdir.³⁴² Babası Sâbit b. Eslem el-Bünânî (ö. 127/744) önde gelen sika muhaddislerden biridir. Enes b. Mâlik'in rivâyetlerinde Zührî'den sonra en sağlam kişinin o olduğu söylenmektedir.³⁴³ Bu rivâyetin isnadı Muhammed b. Sâbit el-Bünânî'nin zayıf olması nedeniyle zayıf olmaktadır.

Hadis, *Mu'cem*'de birkaç farklı tarikten daha zikredilmektedir. Bunlar şöyledir: Abdullah b. Muhammed > Muhammed b. Yusuf > Serî b. Yahyâ... kanalından gelen tarikte Serî, hadisin Zeyd b. Sâbit'in sözü/uygulaması olduğunu yani merfû değil mevkûf olduğunu söyler. Ayrıca Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Ubeydullah > Dahhâk... ; Hüseyin b. İshâk > Osman b. Ebî Şeybe > Ubeydullah > Dahhâk... ; Ali b. Saîd > Hasan b. Ali > Harâmî b. Umâre... ; Ahmed b. Muhammed > Müslim b. İbrâhim > Dahhâk yoluyla gelmiştir. Dahhâk kanalıyla gelen bu rivâyette Zeyd'in ismi geçmemekte, olay Enes b. Mâlik tarafından kendi başına gelmiş gibi nakledilmektedir. Heysemî'nin de işaret ettiği gibi³⁴⁴ bu senedde Hz. Peygamberle Enes arasında Zeyd olmalıdır. Ayrıca senedteki Dahhâk zayıf bir râvîdir.³⁴⁵ Hadisin tüm tarikleri zayıftır. Ancak bu zayıflık birbirini desteklemekte ve hadis hasen liğayrihi seviyesine çıkmaktadır.³⁴⁶ Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Muhammed b. Sâlih b. Velid'in olabileceğini söyler. Gerekçe olarak da onun tercemesini bulamadığını gösterir.)

³⁴¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 355; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6: 249; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 487; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 162-166; Zehebî, *Siyer*, 11: 470-472; İbn Hacer, *Takrîb*, 741.

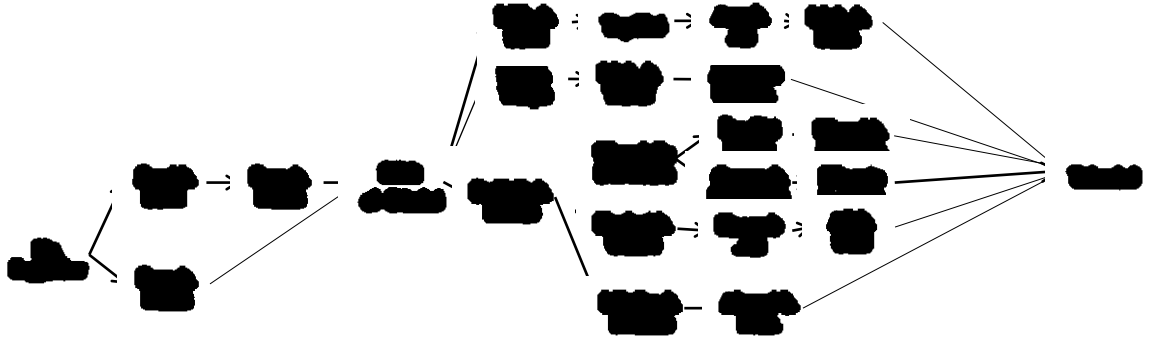
³⁴² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 50; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7: 217; İbn Hibbân, *el-Mecrûhin*, 2: 252; İbn Adî, *el-Kamil*, 7: 313-315; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 547-549; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3: 495; İbn Hacer, *Takrîb*, 830.

³⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 231-2; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2: 159-160; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2: 449; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 89; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 342-9; Zehebî, *Siyer*, 5: 220-5; İbn Hacer, *Takrîb*, 185. (Ölüm Târîhi olarak genel kabul gören görüş 127 târîhi olmakla birlikte 121, 123, 126, şeklinde farklı tarihler de mevcuttur.)

³⁴⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 2: 32.

³⁴⁵ İbn Adî, *el-Kamil*, 5: 152-3; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 2: 326.

³⁴⁶ Ayrıca 'fezâil-i a'malda zayıf hadisle amel olunur' ilkesi düşünüldüğünde namaza giderken adımların sıklaştırılmasında sevap umulabilir. Hadis zahiri manası üzere adımların sayısının çok olması anlamına geldiği gibi cemaate gitmeyi aksatmamanın, namazı mümkün olduğunca cemaatle kılmanın gerekliliği de vurgulanmış olabilir. Bu rivâyeti destekleyen şahid rivâyetler de mevcuttur. Bkz. Buhârî, "Ezan", 31, 37; Müslim, "Mesâcid", 277-285; Ebû Dâvûd, "Salât", 48, 50; Tirmizî, "İman", 8; İbn Mâce, "Mesâcid", 15.

Hadisin bulunduğu diğer kaynaklar şunlardır: **Tayâlisî** ve **İbn Ebî Şeybe** hadise eserlerinde yer vermiştir.³⁴⁷ **Buhârî**, *el-Edebü'l-müfred*'ine,³⁴⁸ **Beyhâkî** de Tayâlisî kanalından gelen rivâyeti *Şuabu'l-iman*'ına almıştır.³⁴⁹

2.1.4.11. Cemaatle Namaz Kılmanın Fazileti

Hz. Peygamber , cemaatle namaz kılmayı teşvik etmiş, cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan yirmi küsur derece daha faziletli olduğunu bildirmiştir.³⁵⁰ Bu konudaki rivâyetlerden biri de Zeyd'den gelen şu hadistir:

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَلْمٍ الرَّازِيُّ، ثنا سَهْلُ بْنُ عَثْمَانَ، ثنا الرَّبِيعُ بْنُ بَدْرِ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «صَلَاةُ الْجَمِيعِ تَفْضُلُ عَلَى صَلَاةِ الرَّجُلِ وَحْدَهُ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ سَهْمًا إِلَى صَلَاتِهِ أَوْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ»

19

Taberânî dedi ki: Bize Abdurrahman b. Selm er-Râzî anlattı. (o) dedi ki: Bize Sehl b. Osman anlattı. (o) dedi ki: Bize er-Rebi' b. Bedr, el-Cürayrî'den, o, Ebû Nadre'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten anlattı. Zeyd şöyle dedi: Ben Rasûlullah'ı (s.a.v.) şöyle derken işittim: “Cemaatle kılınan namaz kişinin tek başına kıldığı namazdan 24 ya da 25 kat daha faziletlidir.”³⁵¹

³⁴⁷ Tayâlisî, *Müsned*, 1: 497; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1: 107.

³⁴⁸ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 162.

³⁴⁹ Beyhâkî, *Şuabu'l-iman*, 4: 343.

³⁵⁰ Buhârî, “Ezân”, 29, 30; Müslim, “Mesâcid”, 250, 251, 260; “Salât”, 129; Ebû Dâvûd, “Salât”, 46, 47, 49.

³⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 158-159.

Abdurrahman b. Selm er-Râzî (ö. 291/904) İsfahân'ın sika hadis hafızlarından³⁵². Heysemî, onun hakkında bir şey bilmediğini söylemiş, Elbânî ise onun sika bir râvî olduğunu ifade etmiştir.³⁵³ Abdurrahman b. Selm'in hadisi aldığı râvî Sehl b. Osman'ı (ö. 235/849) Ebû Hâtim sadûk olarak değerlendirmiş, İbn Hibbân da ona *es-Sikât*'nda yer vermiştir.³⁵⁴ Sehl'in hadisi aldığı er-Rebi' b. Bedr (ö. 178/793) hadisi ihticâc için değil, i'tibâr için yazılan, bir kısım münekkidin zayıf, vâhi; diğer bir kısmının ise metrûk şeklinde değerlendirdiği bir râvîdir.³⁵⁵ el- Cürayrî, Ebû Mes'ûd Saîd b. İyâs (ö. 144/759) ise, sika olmakla birlikte ölümünden birkaç yıl önce ihtilata maruz kalmış, hafızası kötüşmüş bir râvîdir. Ebû Hâtim, onu hasenü'l hadîs olarak değerlendirir. İbn Hibbân onu, ihtilatının çok fahiş olmaması nedeniyle *es-Sikât*'ına aldığını ayrıca belirtir.³⁵⁶ Hadisi Zeyd'den alan, Ebû Nadra, künyesiyle meşhur el-Münzir b. Mâlik (ö. 109/716) sika bir muhaddistir. İbn Sa'd onu 'sikatün inşallah, her bir rivâyeti ile ihticâc edilmese de kesîru'l-hadîstir" şeklinde vafeder. Bazı sahâbîlerden irsâl yaptığı da bildirilmektedir.³⁵⁷ Hadisin isnadı Heysemî'nin belirttiği gibi er-Rebi' b. Bedr'den dolayı zayıftır.³⁵⁸

Hadisi **Abdurrezzâk**, Ma'mer > Eyyûb > İbn Sîrîn > Kesîr b. Eflah > Zeyd b. Sâbit tariki ve "بِضْعًا وَعَشْرِينَ" ifadesiyle mevkûf olarak tahrîç etmiştir. Bu rivâyette Zeyd'in,

³⁵² Zehebî, *Siyer*, 13: 530-531; a.mlf, *Tezkiratü'l-huffâz*, 2: 690-1; Zirikli, *el-A'lam*, 3: 324; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsî*, 356-357. (Zehebî, onun 'müsned ve Tefsîr'ine ilave olarak pek çok eserinin olduğunu kaydeder.)

³⁵³ Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsî*, 357.

³⁵⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 102; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 203; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 292; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 197-200; Zehebî, *Siyer*, 11: 454-5; İbn Hacer, *Takrîb*, 420. (Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Müslim'in ve Ebû Dâvûd'un da Kader bölümünde kendisinden hadis tahrîc ettiği 'garâib'i çok olan bir râvîdir.)

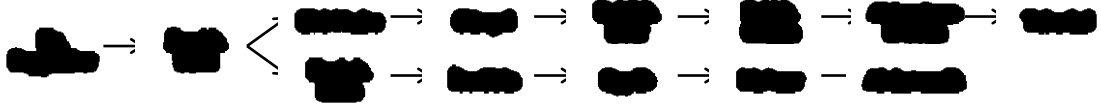
³⁵⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3: 279-280; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 455; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1: 365-366; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9: 63-64; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 38-9; İbn Hacer, *Takrîb*, 319.

³⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 260; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3: 456-457; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 1-2; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 351; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 338-342; Zehebî, *Siyer*, 6: 153-155; İbn Hacer, *Takrîb*, 374.

³⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 207; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7: 355; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 241; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 420; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 508- 511; Zehebî, *Siyer*, 4: 529-532; İbn Hacer, *et-Takrîb*, 971.

³⁵⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 2: 39.

beytü'l mâl'e girip orada bulunanlara ikindi namazını kıldırırdıktan sonra bu sözü söylediği bilgisi de mevcuttur.³⁵⁹ İsnad şeması şöyle gösterilebilir:

Taberânî'nin *Mu'cem*'inde geçen bu merfû hadis her ne kadar zayıf olsa da cemaatle namaz kılmanın ferd olarak kılmaya belli derece üstün olduğunu belirten pek çok sahih rivâyet vardır.³⁶⁰

2.1.4.12. Sabah Namazının Sünneti

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ رِشْدِينَ قَالَ: نا عَبْدُ الْمُنْعِمِ بْنُ بَيْشِيرٍ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: نا أَبُو مُؤَدُّودٍ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ الْهَدَلِيُّ، عَنْ أَبِي صَخْرِ حُمَيْدِ بْنِ زِيَادِ الْحُرَّاطِ قَالَ: سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، يَقُولُ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَبِلَالٌ يُقِيمُ لِلصُّبْحِ، فَرَأَى رَجُلًا يُصَلِّي رُكْعَتَيِ الْفَجْرِ، فَقَالَ لَهُ: «أَصَلَاتَانِ مَعًا؟» 20

Taberânî şunu rivâyet etti: Bize Ahmed b. Rişdîn anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdülmün'im b. Beşîr el-Ensârî anlattı. (o) dedi ki: Bize Ebû Mevdûd Abdulazîz b. Ebî Süleyman el-Hüzelî, Ebû Sahr Humejd b. Ziyâd'dan nakletti. Ebû Sahr, Zeyd b. Sâbit'i şöyle derken işittim, dedi: “Rasûlullah (s.a.v.) Bilâl sabah namazı için kamet getirirken (mescide) girdi. Sabah namazının iki rekât (sünnetini) kılan bir adam gördü. Ona şöyle dedi: “İki namaz birlikte (kılınır) mı?”³⁶¹

Hadisin râvîlerinden Ahmed b. Rişdîn (ö. 292/906) hakkında Ebû Hâtim, “ondan Mısır'da hadis sema ettim ancak hakkındaki tenkitlerden dolayı onları rivâyet etmedim” demiştir.³⁶² İbn Adî, onun zayıf bir râvî olduğunu, buna rağmen hadislerinin i'tibâr için

³⁵⁹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1: 529.

³⁶⁰ Buhârî, “Ezân”, 29, 30; Müslim, “Mesâcid”, 245-249. (Bu üstünlük derecesi rivâyetlerde 24, 25, 27 ve 20 küsur şeklinde gelmiştir. Abdurrezzâk'ın *el-Musannef*'inde mevkûf olarak geçen rivâyetin de hükmen merfû olduğu söylenebilir.)

³⁶¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 1: 86.

³⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2: 75.

yazılabileceğini söyler.³⁶³ Ona sika diyenler, ‘O’nun menâkirini bilmedikleri için ona sika demişlerdir’ şeklinde eleştirilmişlerdir. Onu kızble itham edenlerden biri de Elbâni’dir. Zayıf bir râvî olduğu, kezzâb olarak vasıflandırmayı gerektirecek bir durumunun olmadığı da söylenmiştir.³⁶⁴ Abdül Mün’im b. Beşîr el-Ensârî (ö. ?) Ebu’l-Hayr künyesi ile meşhur, hadisleri ile ihticâcın câiz olmadığı münkeru’l-hadîs bir râvîdir. Hocası Ebû Mevdûd’dan rivâyet ettiği hadislerin mütâbîi de yoktur.³⁶⁵ Ebû Mevdûd, Abdulaziz b. Ebî Süleyman el-Hüzeli, pek çok münekkidin ‘sika’ saydığı bir râvîdir. İbn Hacer ise onu makbûl olarak vafeder.³⁶⁶ Kaynaklarda Abbâsi Halifesi Mehdi’nin döneminde öldüğü kayıtlıdır. Bu bilgiye göre onun 159/776-168/785 yılları arasında öldüğü söylenebilir.³⁶⁷ Onun hadisi aldığı râvî, Ebû Sahr Humeyd b. Ziyâd’ı (ö. 189/805) Ahmed b. Hanbel ‘leyse bihi be’s’ şeklinde ta’dîl etmiş, Yahyâ b. Maîn -bir rivâyette- onu zayıf saymıştır. İbn Adî onu ‘sâlihu’l-hadîs’, İbn Hacer ‘vehimleri olan sadûk’ olarak niteler. Hadisleri i’tibâr için alınabilecek bir râvîdir.³⁶⁸

Hadisin senedi Ahmed b. Rişdîn ve Abdül Mün’im b. Beşîr el-Ensârî’den dolayı zayıftır. Heysemî de bu rivâyetin Zeyd b. Sâbit’ten sadece bu isnadla geldiğini ve Abdül Mün’im’in teferrüd ettiğini söyler.³⁶⁹ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Ancak bu konuda varid olmuş sahîh rivâyetler mevcuttur. Bu ve şahidi olan rivâyetler³⁷⁰, Ebû Hureyre’den gelen “Herhangi bir vaktin namazı için kamet

³⁶³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1: 326.

³⁶⁴ Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl*, 1: 133-4; Nâyif b. Salâh, *İrşadü’l-kâsi*, 155-156.

³⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7: 35-36; Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl*, 2: 669.

³⁶⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 577; Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr*, 6: 15; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5: 384; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 114; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 18: 142-5; Zehebî, *Kâşif*, 1: 655; İbn Hacer, *Takrîb*, 612.

³⁶⁷ Zehebî, *Kâşif*, 1: 655.

³⁶⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 554; Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr*, 2: 350; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 3: 222; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7: 366-372; Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl*, 1: 612; İbn Hacer, *Takrîb*, 274.

³⁶⁹ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, 2: 76.

³⁷⁰ Muvatta’, “Salâtu’l-Leyl”, 31.

getirildiğinde o vaktin farzından başka namaz kılınmaz³⁷¹ hadisi ile birlikte ele alınmıştır. Yukarıdaki hadisle aynı minvalde yani sabah namazının farzı için kamet getirilirken sünnet kılmaya başlayanların uyarıldığı başka rivâyetler de bulunmaktadır.³⁷² Tahâvî (ö. 320/932) de bu rivâyetlerdeki hoş karşılanmayan durumu sabah namazının farzının kılınacağı saflar içinde sünnet kılmaya hamlederek sünnet kılmayan birinin bunu mescidin arka tarafında kılıp sonra farz için saflara dahil olmasının kınanmadığını ifade eder.³⁷³

2.1.5. Mescidler/Mesâcid

2.1.5.1. Kabirleri Mescid Edinmek

Yeyüzünün mescid kılındığı³⁷⁴ dinimizde kabirlerde namaz kılmak kerih görülmüştür.³⁷⁵ Bu konuda Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyet şöyledir:

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَيْبٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ نَوْبَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ نَابِتٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ 21

Bize Osman b. Ömer tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İbn Ebî Zi'b tahdîs etti. O, Ukbe b. Abdurrahman'dan, o Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân'dan, o da Zeyd b. Sâbit'ten şunu nakletti. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah Yahûdilere lanet etsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescid edindiler.”³⁷⁶

³⁷¹ Dârimî, “Salât”, 149.

³⁷² Muvatta’, “Salâtu’l-leyl”, 31; Buhârî, “Ezân”, 38; Müslim, “Salâtü’l-Müsafirîn”, 63. (Rasulullah iki namaz diye, sabah namazının farzı ile sünnetini kastediyor. Bu hadisten, farz için kamet getirilince camide sünnete başlamadan bütün cemaatin farza durması gerektiği anlaşılmaktadır. Hanefî mezhebinde sabah namazının farzından sonra sünnet kılınmadığı için, farza kamet edilince cemaate ulaşabileceğini kestiren kimse çabucak sünneti kılar, farza yetişir.)

³⁷³ Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsâr*, 1: 371-377.

³⁷⁴ Buhârî, “Salât”, 56.

³⁷⁵ Namaz kılmanın yasak olduğu diğer yerler: Yol ortasında; çünkü gelip geçenlere engel olur ve herkesin o yoldan geçme hakkı zedelenir. Develerin çöküp yattığı yerde. Çöplüklerde, hayvan boğazlanan yerde (mezbahanedede), helâ yapılan yerde, yıkanılan yerde (gusülhanede), hamamda, kabristanda, Kâbe’nin damında. İbn Mâce, “Mesâcid”, 4. (Ayrıca bkz. Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı*. (İstanbul: Uysal Kitabevi, ts), 1: 214-216)

³⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 184; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 482.

Ahmed b. Hanbel'in hocası Osman b. Ömer b. Fâris hakkında 8. hadis, İbn Ebî Zi'b hakkında 6. hadiste bilgi verilmişti. Ukbe b. Abdurrahman (ö. ?) meçhûl bir râvîdir. Ondan sadece İbn Ebî Zi'b rivâyette bulunmuş, kendisi de sadece Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân'dan hadis rivâyet etmiştir. Buhârî, onun hakkında 'hadisi sahih değildir' demiş, İbn Hibbân ise ona *es-Sikât*'ında yer vermiştir.³⁷⁷ Hadisi Zeyd'den nakleden râvî Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân ise, 'la yüsel an mislih, sika ve kesîru'l hadis' olarak değerlendirilen bir tâbiûdir.³⁷⁸

Ahmed b. Hanbel, bu rivâyeti Abdülmelik b. Amr > İbn Ebî Zi'b kanalıyla iki yerde daha zikreder. Ebû Âmir olarak bilinen Abdülmelik b. Amr hakkında 6. hadiste bilgi verilmişti. Ahmed b. Hanbel'in Abdülmelik'ten aldığı rivâyetin Osman b. Ömer rivâyetinden farklılığı "لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ" yerine "قَاتَلَ اللَّهُ الْيَهُودَ" ifadesinin bulunmasıdır. Abdülmelik'ten alınan iki rivâyetin farklılığı ise tahammül lafızlarındaki şu farklılıktır: Abdülmelik'ten alınan ilk rivâyette İbn Ebî Zi'b'den أَخْبَرَنَا, ikincisinde ise حَدَّثَنَا lafzı kullanılarak alınmıştır. Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin *Müsned*'de geçen bu iki isnadı da Ukbe b. Abdurrahman'ın meçhûl olması nedeniyle zayıftır.³⁷⁹ Ancak hadisin Hz. Aişe, İbn Abbâs ve Ebû Hureyre'den gelen Yahûdilerle birlikte Hristiyanların da aynı yanlışı yapmalarından dolayı lanetlendiği sahih hadisler mevcuttur.³⁸⁰

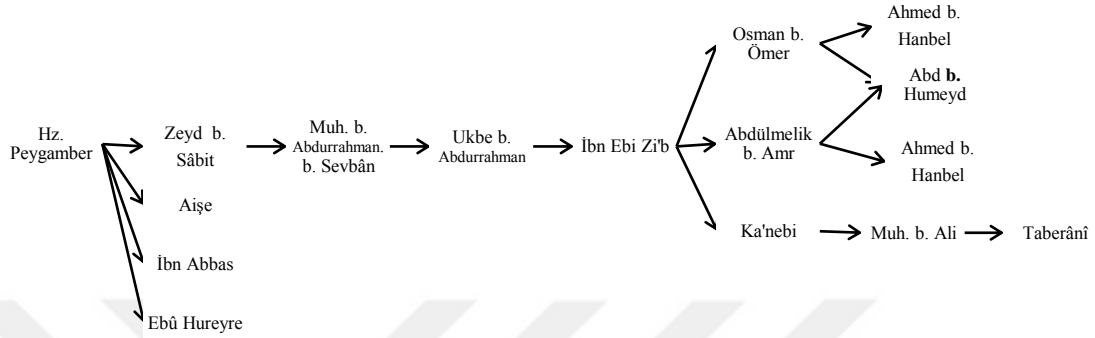
³⁷⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 435-6; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 314; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 244; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 208-9; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3: 86; İbn Hacer, *Takrîb*, 684. (O'nun hadislerini Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece İbn Mâce eserine almıştır.)

³⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 278; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 145; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 312; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 369; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25: 596-8; Zehebî, *Kâşif*, 2: 192; İbn Hacer, *Takrîb*, 869.

³⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 25: 482.

³⁸⁰ Buhârî, "Salât", 48,54; "Cenâiz", 61, 96; "Enbiyâ", 52; "Meğâzi", 85; "Libâs", 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 3: 221, 374; 13: 226; Müslim, "Mesâcid", 19-22.

Hadisi diğer Mûsânniflerden **Abd b. Humejd** hem Abdülmelik b. Amr hem de Osman b. Ömer tarikiyle *Müsned*'ine almıştır.³⁸¹ **Taberânî** de Muhammed b. Ali > Ka'nebî > İbn Ebî Zi'b ... tarikiyle hadise yer vermiştir.³⁸² Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.5.2. Mescidde Hacamat Olmak

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ هَيْعَةَ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، يُخْبِرُنِي عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِحْتَجَمَ فِي الْمَسْجِدِ " قُلْتُ لِابْنِ هَيْعَةَ: فِي مَسْجِدِ بَيْتِهِ؟ قَالَ: "لَا، فِي مَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Bize İshâk b. İsa tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İbn Lehîa anlattı. (o) dedi ki: Mûsa b. Ukbe bana yazdığı bir mektupta dedi ki: Büsr b. Saîd, Zeyd b. Sâbit'ten şunu haber verdi: "Rasûlullah (s.a.v.) mescidde hacamât yaptırdı. Ben de İbn Lehîa'ya "evindeki mescidde mi" diye sordum. O, 'Hayır, Rasûlullah'ın (s.a.v.) mescidinde' şeklinde cevap verdi."³⁸³

Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı İshâk b. İsa b. Necîh (ö. 215/831) sika olarak değerlendirilmiştir.³⁸⁴ Mısır'ın önde gelen muhaddislerinden olan İbn Lehîa 16. hadiste tanıtılmış, Mûsa b. Ukbe ve Büsr b. Saîd hakkında 10. hadiste bilgi verilmişti.

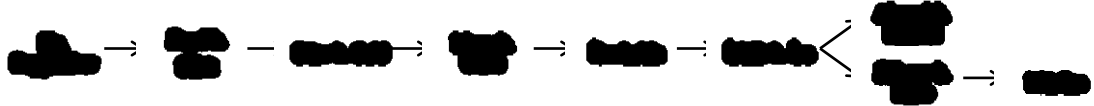
³⁸¹ Abd b. Humejd, *Müsned*, 1: 216.

³⁸² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 150.

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 484. (İbn Lehîa'nın " قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ" ifadesinden hadisi tahammül yollarından kitabet yoluyla aldığı anlaşılmaktadır.)

³⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 245; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 399; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 230-231; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 214; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 462-466; İbn Hacer, *Takrîb*, 131. (Buhârî ve Ebû Dâvûd hariç Kütüb-i Sitte müellifleri onun hadislerini eserlerine almıştır. Buhârî onun için "meşhûru'l hadîs" ifadesini kullanır.)

Bu rivâyet usul eserlerinde tashif/Musahhaf konusuna örnek olarak verilen meşhur bir rivâyettir.³⁸⁵ Hadisteki اَحْتَجَمَ lafzı احتجر lafzının yerine kullanılmış, ر harfi م harfine dönüştürülerek tashif yapılmıştır. Bunun delili de yine Zeyd b. Sâbit'in Rasûlullah'ın Ramazan ayında mescid içinde hücre edindiğini bildiren sahih hadisidir.³⁸⁶ Mûsâhhaf hali ile sadece *Müsned*'de geçen, Müslim'in *Temyiz*'de İbn Lehia'nın fâhiş vehimlerine örnek olarak verdiği³⁸⁷ bu rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.5.3. Takva Üzerine Kurulu Mescid

23 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى الْحُلْوَانِيُّ، ثنا مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّبِيعِيُّ، ثنا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْمَسْجِدِ الَّذِي أُسِّسَ عَلَى الثَّقْوَى: «هُوَ مَسْجِدِي هَذَا»

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. (o) dedi ki: Bize İbn Ebî Hâzim, Abdullah b. Âmir'den, o, Ebu'z-Zinâd'dan, o, Hârice b. Zeyd'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten şunu nakletti. Rasûlullah'a (s.a.v.) takva üzerine kurulan mescidin hangisi olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: “O, benim bu mescidimdir.”³⁸⁸

Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî (ö. 296/906) sika bir muhaddistir.³⁸⁹ Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 236/851) Yahyâ b. Maîn ve Dârekuţnî gibi münekkitlerin sika dediği bir râvîdir. İbn Hacer onun sadûk olduğunu söylemiştir. İhticac edilebilen güvenilir bir râvî

³⁸⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, 280; Suyûti, *Tedribu'r-râvî*, 280-281.

³⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 458-459; Buhârî, “Edeb”, 75; Müslim, “Salâtü'l-Misafirîn”, 231. Ayrıca Bkz. Ahmet Tahir Dayhan, *Hadislerde Tashif ve Tahrif*. (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2005), 159-160. (Bu hadis, tezimizde “*Nafîle Namazları evde kılmanın fazileti*” adıyla Namaz/Salât bölümünde yer alan 10. hadistir.)

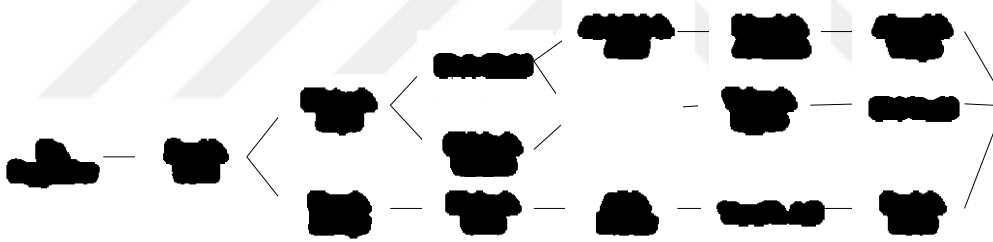
³⁸⁷ Müslim, *Temyiz*, 187-188.

³⁸⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5:133.

³⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, 6: 457; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 3: 410; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 192-193.

olduğu söylenebilir.³⁹⁰ Onun hadisi aldığı Abdulaziz b. Ebî Hâzım Seleme b. Dînâr'ı (ö. 184/800) Yahyâ b. Maîn, sadûk olarak değerlendirir. İbn Hibbân ona *es-Sikât*'ında yer vermiştir.³⁹¹ Abdullah b. Âmir el-Eslemî (ö. 151/768) rivâyatleri i'tibâr için alınabilecek zayıf bir râvî olarak değerlendirilmiştir.³⁹² Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verildi.

Taberânî, Ebû Yezîd el-Karâtîsî > Yahyâ b. Eyyûb > Saîd b. Ebî Meryem > Ebu'z-Zinâd ve Süfyân b. Uyeyne > Hârice > Zeyd kanalıyla mevkûf olarak gelen bir rivâyeti de eserine almıştır.³⁹³ Ayrıca Ravh b. Ferec > Yusuf b. Adî > Ali b. Müshir > Hişâm b. Urve > Urve b. Zübeyr > Zeyd yoluyla yine mevkûf olarak tahrir etmiştir. Bu rivâyetin sonunda Urve'nin "Mescid-i Nebî daha hayırlı olsa da âyet-i Kerîme Kûba Mescidi hakkında inmiştir" sözü bulunmaktadır. Heysemî, merfû rivâyetin senedinin Abdullah b. Âmir'in zayıf olması nedeniyle zayıf olduğunu, mevkûf rivâyetlerden sadece birinin ricalinin sika olduğunu belirtir.³⁹⁴ Taberânî'de geçen bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

³⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 617; 9: 347; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7: 354; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8: 309; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 175; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 34-39; Zehebî, *Siyer*, 11: 30-32; İbn Hacer, *Takrîb*, 946. (Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı sorulduğunda tevakkuf edip bunu yapmayanları (tevakkuf etmeyenleri) ayıpladığı için eleştirilmiştir. Müslim *Sahih*'inin, Ebû Dâvûd, *Süneni*'nin dışında onun rivâyetlerini tahrir etmiş, İbn Mâce de ondan sadece bir hadis rivâyet etmiştir.)

³⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 602; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 25; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 382; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 117; Kelâbâzî, *Ricalu Sahih-i Buhârî*, 1: 472; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18: 120-125; Zehebî, *Siyer*, 8: 363-365; İbn Hacer, *Takrîb*, 611. (Ahmed b. Hanbel, 'İmam Mâlik'ten sonra Medîne'de ondan fakihî yoktu' diyerek hadis talebi ile ma'rûf biri olmadığını vurgular.)

³⁹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 557; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 156; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 123; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15: 150-153; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 448-449; İbn Hacer, *Takrîb*, 517; Mahmud Mehdi v.dğr. , *Mevsuât-ı akvâl-i Dâreku'nî*, 2: 361.

³⁹³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 133.

³⁹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 126. (Heysemî, Urve'nin bu sözü söylemesini merfu rivâyete muttali olmamasına bağlar. Bkz. Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 7: 77-78.)

Hadisin bulunduğu diğer kaynaklar şunlardır: Nesâî, Zekeriyya b. Yahyâ > İbn Ebî Ömer > Süfyân b. Uyeyne > Ebu'z-Zinâd > Hârice > Zeyd kanalıyla tahric etmiştir.³⁹⁵

İbn Ebî Şeybe de Süfyân b. Uyeyne > Ebu'z-Zinâd > Hârice > kanalıyla maktu' olarak eserine almıştır.³⁹⁶

Bu konuda İbn Ömer, Übey b. Ka'b, Sehl b. Sa'd ve Ebû Saîd el-Hudrî'den sahih merfû rivâyetler mevcuttur.³⁹⁷

2.1.6. Cenâze

2.1.6.1. Kabir Azabından Sakınmak

24 حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا أَبُو مَسْعُودٍ الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ نَابِتٍ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ، فِيهِ أَقْبُرٌ، وَهُوَ عَلَى بَعْثِهِ، فَحَادَثَ بِهِ، وَكَادَتْ أَنْ تُلْقِيَهُ، فَقَالَ: "مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هَذِهِ الْأَقْبُرِ؟" فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَوْمٌ هَلَكُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَقَالَ: "لَوْلَا أَنْ لَا تَدَافِنُوا، لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ." ثُمَّ قَالَ لَنَا: "تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ." فُلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ. ثُمَّ قَالَ: "تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ." فُلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ. ثُمَّ قَالَ: "تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ." فُلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. ثُمَّ قَالَ: "تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ." فُلْنَا: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ.

Bize Yezîd b. Hârûn tahdîs etti: (o) dedi ki: Bize Ebû Mes'ûd el-Cürayrî, Ebû Nadre'den, o, Ebû Saîd el-Hudri'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten haber verdi. Zeyd şöyle dedi: Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.v.) ile – içinde mezarların bulunduğu- şehir duvarlarından birinin yanında beraberdik. Rasûlullah (s.a.v.) katırının üstündeydi. Hayvan aniden huysuzlandı, az daha Rasûlullah'ı (s.a.v.) düşürüyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “Bu kabirlerin sahiplerini kim biliyor?” diye sordu. Bir adam: Ey Allah'ın Rasulü! Onlar cahiliye içinde ölmüş bir topluluktur, dedi. Bunun üzerine

³⁹⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10: 120.

³⁹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2: 148.

³⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2: 148; Müslim, “Hac”, 514; Tirmîzî, “Tefsir-Tevbe sûresi-”, 10; İbn Hibbân, *Sahih*, 4: 483-484; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1: 212; 4: 10; 7: 34. (İbnü'l Cevzî, sahihayndaki müşkil hadisleri ele aldığı eserinde takva üzerine kurulu mescidin hangisi olduğu hususunda iki görüş olduğunu söyler. İlki İbn Ömer, Zeyd b. Sâbit, Ebû Saîd el-Hudrî'den oluşan bu mescidin Mescid-i Nebî olduğunu söyleyenlerdir. İkincisi de İbn Abbâs, Ebû Seleme, Saîd b. Cübeyr ve Katâde'nin bulunduğu Kûba Mescidi olduğunu kabul edenlerdir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-müşkil min hadisi's-sahihayn*, Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, (Riyad: Daru'l-vatan, ts.) 4: 384.)

Hız. Peygamber : “Eğer defnetmememiz endişesi olmasaydı, kabir azabını size de işittirmesi için Allah'a dua ederdim.” dedi. Sonra bize “Cehennem azabından Allah'a sığının!” buyurdu. Biz: Cehennem azabından Allah'a sığınırız, dedik. (Bu sefer) : “Mesih-Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığının!” buyurdu. Biz, Mesih-Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığınırız! dedik. (Bu sefer) “Kabir azabından Allah'a sığının!” buyurdu. Biz, kabir azabından Allah'a sığınırız, dedik. (Bu sefer) “Hayatın ve ölümün fitnelerinden Allah'a sığının!” buyurdu. Biz, hayatın ve ölümün fitnelerinden Allah'a sığınırız, dedik.”³⁹⁸

Müsned'de tek yerde geçen bu hadisin râvîleri Yezîd b. Hârûn hakkında 11. hadis, Ebû Mes'ûd el-Cürayrî ve Ebû Nadre hakkında 19. hadiste bilgi verilmişti. Hadisi Zeyd b. Sâbit'ten işiten meşhur sahâbî Ebû Saîd el-Hudrî'dir. Hadisin isnadı râvîlerin Buhârî ve Müslim ricali olması nedeniyle sahihtir.³⁹⁹

Rivâyet farklı râvîler tarafından da el-Cürayrî'den nakledilmiştir. Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **Abd b. Humeyd**, İbn Ebî Şeybe > İbn Uleyye... yoluyla; **Müslim**, Yahyâ b. Eyyûb > İbn Ebî Şeybe > İbn Uleyye ... tarikiyle; **Tahâvî**, Ebû Gassân Mâlik b. Yahyâ > Abdülvehhâb b. Atâ > el-Curayrî... yoluyla gelen hadisi eserlerine almıştır.⁴⁰⁰

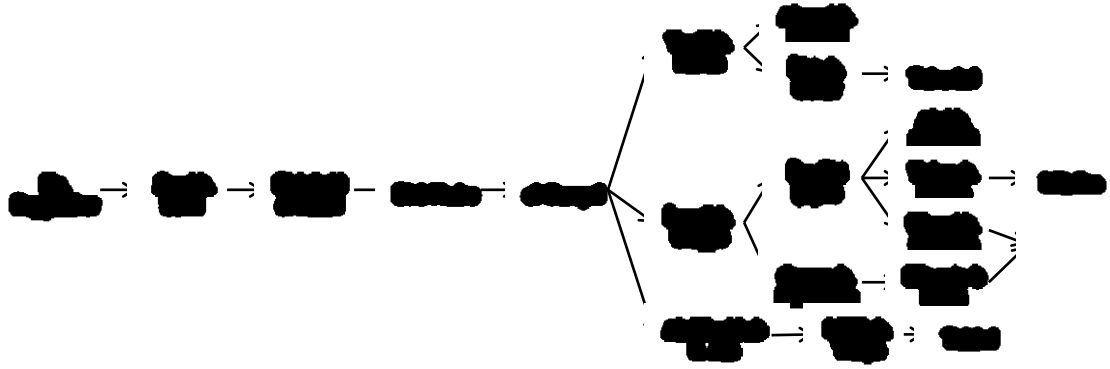
Taberânî de İdris b. Ca'fer > Yezîd b. Hârûn > el-Curayrî >... ; Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > İbn Uleyye > el-Curayrî ...; Hüseyin b. İshâk > Osman b. Ebî Şeybe > İbn Uleyye > el-Curayrî... şeklinde üç farklı tarikte eserine almıştır.⁴⁰¹ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

³⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 190; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 514.

³⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 514.

⁴⁰⁰ Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 220; Müslim, “Cennet”, 67; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 23: 199.

⁴⁰¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 114. (Kabir azabı, Târîhin her döneminde tartışıla gelen konulardan biridir. Beyhâkî, *İsbâtü azâbi'l-kabri ve süâli'l-melekeyn* isimli eserinde kabir azabı konusunu tafsilatlı bir şekilde ele almıştır. Hadisin, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Âişe, Berâ b. Âzib'ten gelen ve “Allah'ım kabir azabından sana sığınırım” şeklindeki ortak kısmı hemen hemen tüm hadis külliyatında geçmektedir. Kabir azabıyla ilgili bab başlıkları oluşturulmuş, kabir azabına neden olan hususlar belirtilmiştir. Namazda teşehhütte kabir azabından sığınma duaları yapıldığını gösteren rivâyetler de vardır. Bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 21: 119; Buhârî, “Cenâiz”, 86, 87, 88; Müslim, “Mesâcid”, 123-134; Ayrıca Kabir azabı ile ilgili şu iki makaleye bakılabilir: Özdemir, Veysel, “Kabir azabı ile ilgili bazı hadislerin isnadları üzerine bir inceleme”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 59 (bahar-

2.1.6.2. Kabir Ziyareti

25 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَصِيبِيِّ أَبُو بَكْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ بْنُ مَرْوَانَ الْفَلَسْطِينِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزَّيَّادِ، عَنْ

أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «رُؤُوا الْقُبُورَ ، وَلَا تَقُولُوا هُجْرًا»

Taberânî şöyle rivâyet etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Abde el-Missîsî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr b. Mervân el-Filistinî anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd, babasından, o, Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. Rasûlullah (s.a.v.) “Kabirleri ziyaret edin, (fakat ziyaret esnasında sakın) kötü söz söylemeyin” dedi.⁴⁰²

Taberânî'nin hadisi aldığı Muhammed b. Abde el-Missîsî (ö. 288/796'den sonra) 'mechûlu'l-hâl' olarak nitelen bir râvîdir. İbn Manzûr *Muhtasarü Tarihi Dimeşk*'in de onun bir rivâyetinin tarihini 288 olarak verir. Bundan dolayı bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır.⁴⁰³ Muhammed b. Kesîr b. Mervân (ö. 230/845) ise, batıl şeyler rivâyet eden metrûk, münkeru'l-hadîs bir râvîdir.⁴⁰⁴ Diğer râvîler hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Başka bir kaynakta bulunmayan bu rivâyetin isnadı, Muhammed b. Kesîr'den dolayı çok zayıftır.⁴⁰⁵

2014), s. 265-330; a.mlf, “Kabir azabı ile ilgili bazı hadislerin metin ve içerikler üzerine inceleme”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2014): 55-123.)

⁴⁰² Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, 2: 118.

⁴⁰³ İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dimeşk*, 23: 35; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 584.

⁴⁰⁴ İbn Adî, *el-Kamil*, 7: 501-503; Zehebî, *Siyer*, 10: 385; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 20.

⁴⁰⁵ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 3: 58-9. (Elbânî bu hadise sahih hükmünü vermiştir. Bkz. Elbânî, *Sahihi Camiu's-Sağîr*, 669. . Elbânî, İbn Mâce'de bulunuyor anlamına gelen he rumuzuyla verdiği rivâyet Ebû Hureyre rivâyetidir. Ayrıca lafzın da ilk kısmı aynı ikinci kısmındaki فَايَهَا تُذَكَّرُكُمْ الْآخِرَةَ şeklindedir. İbn

Ancak bu konuda sahih rivâyetler mevcuttur. Kabir ziyareti İslam'ın ilk yıllarında, Müslümanların cahiliye âdetlerinden yeni kurtulmaya çalıştıkları bir dönem olduğu için yasaklanmıştı. Yasağın amacı sahâbeyi İslam dışı davranışlardan korumak, İslâm'ın düsturlarını onların kalplerine ve içtimai hayatlarına yerleştirmekti. Bu durum onların hayatına iyice hâkim olduktan sonra, Rasûlullah (s.a.v.) kabir ziyareti için gereken âdab ve erkâna riayet etmek şartıyla yasağı, yukarıdakine benzer bir söz ile kaldırmıştır. Bu konuda Ebû Hureyre'den (r.a), “Kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü onlar size ölümü/ahireti hatırlatır” hadisi ile Âişe'den (r.ha) “Allah Rasulu kabir ziyaretine ruhsat verdi.” ve isnadı zayıf da olsa Abdullah b. Mes'ûd'dan “Önceleri sizi kabir ziyaretinden men etmiştim. Artık ziyaret edebilirsiniz...” hadisi nakledilmiştir.⁴⁰⁶ Hadisin isnad zinciri şöyle gösterilebilir:

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Hârice → Ebu'z-Zinâd → İbn Ebi'z-Zinâd → Muh. b. Kesîr b. Mervân → Muh. b. Abde el-Missîsi → Taberânî

2.1.7. Zekât

Zekât ibadeti hakkında Zeyd b. Sâbit'ten gelen iki rivâyet bulunmaktadır. Her ikisi de fitır sadakası hakkında olan bu rivâyetler şöyledir:

2.1.7.1. Fıtır Sadakası

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَدُّوعِيُّ الْقَاضِي، ثنا عَلِيُّ بْنُ نَصْرِ بْنِ عَلِيٍّ، ثنا عُثْمَانُ بْنُ الْيَمَانِ، ثنا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: 26

حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا زَيْدُ، أَعْطِ زَكَاةَ رَأْسِكَ مَعَ

النَّاسِ وَإِنْ لَمْ تَجِدْ إِلَّا صَاعًا مِنْ حِنْطَةٍ»

Taberânî dedi ki: Bize Muhammed b. Muhammed el-Cezûî el-Kâdî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ali b. Nasr b. Ali tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Osman b. el-Yemân tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Abdüssamed b. Süleyman tahdîs etti. Dedi ki: Bana Yahyâ b. Abdulhamîd, Abdullah b. Yezîd'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Rasûlullah (s.a.v.)

Mâce cenaze kitabının 'kabirleri ziyaret' başlıklı 47. babında Ebû Hureyre, Hz. Aişe ve İbn Mes'ud'dan olmak üzere 3 rivâyet tahrîc etmiştir. Bu üç rivâyetin dışında kabirleri ziyaret ile ilgili herhangi bir hadis bulunmamaktadır. Elbânî muhtemelen hadisin metnine sahih demiş olmalıdır.)

⁴⁰⁶ Müslim, “Küsûf”, 105, 106; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 76; İbn Mâce, “Cenâiz”, 47.

şöyle buyurdu: “Zeyd! Bir ölçek buğdaydan başka bir şey bulamasan bile insanlarla birlikte başının zekâtını ver.”⁴⁰⁷

Hadisin râvilerinden Taberânî'nin hocası Muhammed b. Muhammed el-Cezûî 291/903 senesinde Bağdat'ta vefat etmiş sika ve âlim bir kadıdır.⁴⁰⁸ Onun hadisi aldığı râvî Ali b. Nasr b. Ali (ö. 250/864) Müslim ricalinden sika ve hafız bir râvîdir.⁴⁰⁹ Ali b. Nasr'ın hocası, Osman b. el-Yemân'a (ö. ?) İbn Hibbân, *es-Sikât* 'ında yer vermiş ancak bazen hata yapardı kaydını koymuştur. İbn Hacer onu, rivâyetleri i'tibâr için alınan makbûl bir râvî olarak değerlendirir.⁴¹⁰ Abdüssamed b. Süleyman el-Ezrak (ö. ?) Buhârî ve Ebû Hâtim'in münkeru'l hadîs, Dârekutnî'nin, metrûk şeklinde değerlendirdiği bir râvîdir.⁴¹¹ Yahyâ b. Abdulhamîd kendisinden sadece Amr b. Merzûk el-Vâhîşî'nin rivâyette bulunduğu meçhûl bir râvîdir.⁴¹² Onun rivâyeti aldığı sahâbî râvî Abdullah b. Yezîd el-Hatmî genç sahâbîlerdendir. Zeyd b. Sâbit ve Huzeyfe b. el-Yemân'dan pek çok rivâyeti vardır. On yedi yaşındayken Hudeybiye'ye şahid olduğu bilinen Abdullah b. Yezîd, Abdullah b. Zübeyr'in hilafeti döneminde 70/689 yılından önce ölmüştür.⁴¹³ Heysemî'nin zayıf olarak değerlendirdiği⁴¹⁴ bu rivâyeti Taberânî, *el-Evsat* 'ında farklı bir hocasından naklen tekrar zikretmiştir. Bu rivâyette buğday (hinta) yerine iplik (hayt) kelimesi zikredilmektedir.⁴¹⁵ Bu senetlerin şeması şöyle gösterilebilir:

⁴⁰⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 120.

⁴⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 14: 727; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 607.

⁴⁰⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 299; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 207; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 471; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21: 159-161; Zehebî, *Siyer*, 12: 138-141; İbn Hacer, *Takrîb*, 706.

⁴¹⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 256; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 173; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 450; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 510-1; İbn Hacer, *Takrîb*, 670.

⁴¹¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 106; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 51; Dârekutnî, *ed-Duaîfâ*, 173; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18: 98; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 2: 620; İbn Hacer, *Takrîb*, 610.

⁴¹² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 290.

⁴¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6: 560-562, 8: 141; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 197; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3: 279; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16: 301-304; Zehebî, *Siyer*, 3: 197-198; İbn Hacer, *Takrîb*, 557.

⁴¹⁴ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 3: 81.

⁴¹⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 2: 335.

2.1.7.2. Fıtır sadakasının miktarı ve verildiği maddeler

27 رواه الدارقطني حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْعَبَّاسِ الْبَغَوِيُّ , ثنا أَبُو بَدْرِ عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ , ثنا عَبَّادُ بْنُ زَكْرِيَّا الصُّرَيْمِيُّ , ثنا ابْنُ أَرْقَمٍ , عَنِ الزُّهْرِيِّ , عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ دُوَيْبٍ , عَنْ زَيْدِ بْنِ نَابِتٍ , قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ , فَقَالَ: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ فَلْيَتَصَدَّقْ بِبِصْفِ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ , أَوْ صَاعٍ مِنْ شَعِيرٍ , أَوْ صَاعٍ مِنْ تَمْرٍ , أَوْ صَاعٍ مِنْ دَقِيقٍ , أَوْ صَاعٍ مِنْ زَبِيبٍ , أَوْ صَاعٍ مِنْ سُلْتٍ» .

Dârekutnî şöyle rivâyet etti: Bize Ahmed b. el-Abbâs el-Beğavî nakletti. (o) dedi ki: Bize Ebû Bedr Abbâd b. el-Velîd nakletti. (o) dedi ki: Bize Abbâd b. Zekeriyya es-Suraymî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İbn Erkâm, Zührî'den, o, Kabîsa b. Züeyb'ten, o da Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Zeyd dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) bize hitab etti ve şunları söyledi: “Yanında bir şeyler bulunan kişi, yarım sa‘ arpa, bir sa‘ buğday, hurma veya bir sa‘ un, bir sa‘ kuru üzüm ya da bir sa‘ beyaz buğday sadaka olarak versin.”⁴¹⁶

Dârekutnî'nin rivâyeti aldığı Ahmed b. el-Abbâs el-Beğavî (ö. 322/934) sika bir muhaddistir.⁴¹⁷ Onun şeyhi, Ebû Bedr Abbâd b. el-Velîd'i (ö. 258/872) Ebû Hâtim sadûk olarak değerlendirmiştir. Sika olduğu da söylenmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'na almış, İbn Hacer, rivâyetleri ile ihticâc olunan sadûk bir râvî olarak değerlendirmiştir. Onun rivâyetlerini Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece İbn Mâce tahrir etmiştir. 262 yılında öldüğü de söylenmiştir.⁴¹⁸ Abbâd b. Zekeriyya es-Suraymî (ö. ?) meçhul bir râvîdir. Onun hadisi aldığı etbâi't-tâbiînden Süleyman b. Erkâm (ö. ?) Hasan-ı Basrî ve Zührî'den hadis almıştır. Buhârî, onu ‘terekûhu’; İbn Maîn, ‘leyse bi şey’; Dârekutnî, ‘metrûk’; Ebû Zür‘a ‘zâhibu'l-hadîs’ olarak değerlendirmiştir. İbn Hacer ise onu ‘zayıf’ olarak vafsetmiştir.⁴¹⁹ İbn Şihâb ez-Zührî hakkında 6. hadis, Kabîsa b. Züeyb hakkında ise 16. hadiste bilgi verilmişti.

⁴¹⁶ Dârekutnî, *Sünen*, 3: 83-84.

⁴¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5: 538-540; Mahmud Mehdi v.dğr. *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 1: 68; Nâyif b. Salâh, *ed-Delîlü'l-muğni*, 93.

⁴¹⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 43; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6: 87-88; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 436; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12: 407; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 172-175; İbn Hacer, *Takrîb*, 483.

⁴¹⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 2; İbn Adî, *el-Kâmil*, 4: 228-238; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11: 351-355; Zehebî, *Mîzanü'l-i'tidâl*, 2: 196; İbn Hacer, *Takrîb*, 404. (Ebû Dâvûd, *Merâsil* adlı eserinde, Tirmizî ve Nesâî *Sünen*lerinde ondan sadece bir hadis tahrir etmişlerdir.)

Hadisin sonunda Dârekutnî'nin, *لَمْ يَرَوْهُ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَهَذِهِ الْأَلْفَاظِ غَيْرُ سُلَيْمَانَ بْنِ أَرْقَمَ وَهُوَ مَتْرُوكٌ*, "Bu hadisi bu isnad ve bu lafızla Süleyman b. Erkâm'dan başka kimse rivâyet etmedi. O da metrûku'l-hadîs bir râvidir." değerlendirmesi bulunmaktadır.

Hâkim en-Nisâbü'rî'nin aynı senetle *Müstedrek*'ine aldığı bu rivâyet⁴²⁰ Süleyman b. Erkâm'ın metrûk olmasından dolayı çok zayıf olsa da aynı konuda Kütüb-i Sitte'de bu ve buna yakın lafızlarla pek çok sahih rivâyet bulunmaktadır.⁴²¹ Bu rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.8. Hac

İslam'ın beş esasından biri olan Hac ibadeti hakkında Zeyd b. Sâbit'ten gelen hadisleri şu başlıklar altında zikretmek mümkündür:

2.1.8.1. İhrama Girerken Gusletmek

Rükünü, niyet ve telbiye olan ihrama girmenin sünnetlerinden biri de gusül abdesti almaktır. Bu konuda Zeyd b. Sâbit'den gelen rivâyet şudur:

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الْبَصْرِ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْدَرِ الْحِزَامِيُّ، ثنا أَبُو عَزِيزَةَ مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى 28
الْقَاضِي الْأَنْصَارِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي الزَّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اغْتَسَلَ لِإِحْرَامِهِ حَيْثُ أَحْرَمَ»

Taberânî şunu rivâyet etti: Dedi ki: Bize Ahmed b. İbrâhîm b. Anber tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İbrâhîm b. Münzir el-Hızâmî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Gâziyye Muhammed b. Mûsâ, İbn Ebî'z-Zinâd'dan, o, babasından, o, Hârice b. Zeyd'den, o da

⁴²⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 571.

⁴²¹ Buhârî, "Zekât", 73-76; Müslim, "Zekât", 12-16; Ebû Dâvûd, "Zekât", 19.

Zeyd b. Sâbit'ten Rasûlullah (s.a.v.) ihrama girdiği yerde/zamanda gusûl abdesti aldığı nakletti.”⁴²²

Taberânî'nin hadisi aldığı şeyhi, Ahmed b. İbrâhim b. Anber (ö. ?) mechûlu'l-hâl bir râvîdir.⁴²³ Münekkitler İbrâhim b. Münzir el- Hızâmî'yi (ö. 236/850) sadûk bir râvî olarak vafeder.⁴²⁴ Ebû Gâziyye Muhammed b. Mûsâ (ö. 207/823) farklı zamanlarda kadılık görevinde bulunmuş fetvâ vermede basîret sahibi bir âlim ve fakih olmasına karşın pek çok münker rivâyetinin bulunması hatta hadis hırsızlığı ile itham edilmiş zayıf bir râvîdir.⁴²⁵ İbn Ebî'z-Zinâd, babası Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verildi. Bu hadisin senedi Ahmed b. İbrâhim ve Ebû Gâziyye'den dolayı çok zayıftır.⁴²⁶

Hadisi eserlerine alan diğer musannifler şunlardır: **Dârekutnî**, Yahyâ b. Muhammed b. Saîd > Yahyâ b. Hâlid > Ebû Gâziyye tarikiyle *Sünen* 'ine almıştır. Dârekutnî'nin şeyhi Yahyâ b. Muhammed, bu hadisin garîb olduğunu sadece bu vecihten duyduklarını belirtmiştir.⁴²⁷ **Beyhâkî** de hadisi 'Ebû Gâziyye rivâyet etti' şeklinde muallâk olarak vermiştir.⁴²⁸

Dârimî, **Tirmizî** ve **İbn Huzeyme**, bu rivâyeti Abdullah b. Ebî Ziyâd > Abdullah b. Ya'kûb > İbn Ebî'z-Zinâd... kanalıyla “رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَجَرَّدَ لِإِهْلَالِهِ وَأَعْتَسَلَ” lafzıyla eserlerine almıştır.⁴²⁹

⁴²² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 135.

⁴²³ Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 86.

⁴²⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 331; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 139; Zehebî, *Siyer*, 10: 689-692; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 207-211; İbn Hacer, *Takrîb*, 116.

⁴²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 618; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 238-239; İbn Adî, *el-Kamil*, 7: 515; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 4: 49

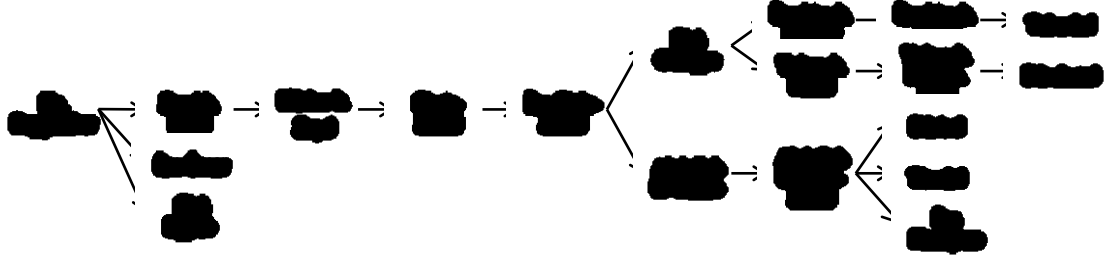
⁴²⁶ Ukaylî, *Kitâbu'd-duafâ*, Thk. Hamdî b. Abdülmecîd b. İsmâil es-Selefi, (Riyad: Daru's-Samiî, 1420/2000), 4: 138; İbn Hacer, *ed-Dirâye fi tahrîci ehadîsi Hidaye*, Thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemanî, (Beyrût: Daru'l-Marife, ts.), 2: 7.

⁴²⁷ Dârekutnî, *Sünen*, 3: 223.

⁴²⁸ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5: 48.

⁴²⁹ Dârimî, “Hac”, 6; Tirmizî, “Hac”, 16. İbn Huzeyme, *Sahih*, 4:161. (Tirmizî, hadisin hasen garib olduğunu söyleyerek bazı ilim ehlinin ihrama girerken gusûl almayı müstehab gördüğünü, Şâfî'nin de bunlardan biri olduğunu belirtir. Elbânî, Tirmizî'de geçen bu hadisin senedinin Abdullah b. Ya'kûb el-Medenî'nin mechûlu'l hâl olması nedeniyle sahih olmadığını ancak Hâkim'in *Müstedrek*'inde İbn

Bu hadis, İbn Ömer⁴³⁰ ve İbn Abbâs'tan da nakledilmiştir.⁴³¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in sadece başını yıkadığına dair bir hadis Ebû Eyyûb'den rivâyet edilmiştir.⁴³² İsnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.8.2. Hac ve Umre'nin hükmü

İslam'da umre yapmanın hükmünde ihtilaf edilmiş, sünnet ya da farz olduğu şeklinde farklı görüşler söylenmiştir.⁴³³ Umrenin farz olduğunu belirten rivâyetlerden biri de Zeyd b. Sâbit'ten gelmiştir:

رواه الدارقطني ثنا علي بن الحسين بن رستم ، نا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو يَحْيَى الْعَطَّارُ ، نا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْكُوَيْبِيُّ ، نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُسْلِمٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَرِيضَتَانِ لَا يَصْرُكُ بَابَهُمَا بَدَأَتْ» 29

Dârekutnî bize şunu rivâyet etti: Dedi ki: Bize Ali b. Hasan b. Rüstüm nakletti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Saîd Ebû Yahyâ el-Attar nakletti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr el-Kûfî nakletti. (o) dedi ki: Bize İsmâil b. Müslim, Muhammed b. Sîrîn'den, o

Abbâs'tan gelen sahih bir şahidi olduğunu söyler. Bk. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, 3: 17; Aydınli, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, 4:108-109.)

⁴³⁰ Buhârî, "Hac", 38.

⁴³¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 615. (Müstedrekte yer alan rivâyet şudur: عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «اِعْتَسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ لَبَسَ ثِيَابَهُ فَلَمَّا أَتَى دَا الْخَلِيفَةَ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَعَدَ عَلَى بَعِيرِهِ، فَلَمَّا اسْتَوَى بِهِ عَلَى الْبَيْدَاءِ أَحْرَمَ بِالْحَجِّ» Hâkim, İbn Abbâs'dan gelen bu rivâyet için sahihu'l isnad demiş, Zehebî de onun bu değerlendirmesine katılmıştır.)

⁴³² Muvatta', "Hac", 4; Dârimî, "Hac", 6; Müslim, "Hac", 91,92; İbn Mâce, "Menâsik", 22; Ebû Dâvûd, "Hac", 37; Nesâî, "Menâsik", 27.

⁴³³ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 3: 147-151; Yeniél - Kayapınar, *Şerhu Ebû Dâvud*, 7: 428-432; Mehmet Boynukalın, "Umre", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları,1995), 42: 150-152. (Kabe'yi tavaftan ve Safâ ile Merve tepelerinin arasında sa'y etmekten ibâret olan ve küçük hac olarak da isimlendirilen Umre, Arefe günü ile Kurban Bayramı'nın dört gününde mekruh olmasının dışında sene içinde her zaman yapılabilir. Hanefilerin çoğunluğu ve Malikiler'e göre ömürde bir defa umre yapmak müekked sünnettir.Şâfiî ve Hanbelî Mezheplerinde tercih edilen görüşe göre farzdır. Bk. Boynukalın, "Umre", 42: 151. Ayrıca bu konuda varid olan rivâyetlerin değerlendirmesi için Bkz. Aynî, *Umdetü'l-kâri*, 10: 106-108.)

da Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Hac ve Umre her ikisi de farzdır. İkisinden biriyle başlaman sana zarar vermez.”⁴³⁴

Dârekutnî hocası Ali b. Hasen'i (ö. 322/934'den sonra) sadûk olarak değerlendirmiş, Zehebî ise sika olduğunu söylemiştir.⁴³⁵ O'nun rivâyeti aldığı Muhammed b. Saîd Ebû Yahyâ el-Attâr (ö. 261/875) Ebû Hâtim'in sika ve sadûk olarak ta'dîll ettiği güvenilir bir râvîdir.⁴³⁶ Muhammed b. Kesîr el-Kûfî (ö. ?) hadis münekkitlerinin 'zayıf' saydığı bir râvîdir.⁴³⁷ İsmâil b. Müslim (ö. ?) hadisleri i'tibâr için yazılabilen zayıf bir râvîdir.⁴³⁸ Muhammed b. Sîrîn hakkında 14. hadiste bilgi verilmişti. Bu sened Muhammed b. Kesîr ve İsmâil b. Müslim'den dolayı zayıftır. Hâkim'in, Ebu'l-Velîd > Muhammed b. Münzir > Muhammed b. Saîd kanalıyla *Müstedrek*'ine aldığı merfû hadisteki bu ifadenin Zeyd b. Sâbit'in sözü olarak doğru olduğunu söyleyip mevkûf rivâyeti serdetmiştir.⁴³⁹ İbn Hacer de mevkûf rivâyetin mahfûz olduğunu belirtir.⁴⁴⁰ Bu rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁴³⁴ Dârekutnî, *Sünen*, 3: 346.

⁴³⁵ Nâyif b. Salâh, *ed-Delilü'l-muğni*, 285.

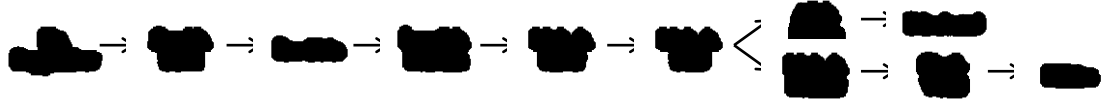
⁴³⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 266; Zehebî, *Siyer*, 12: 345.

⁴³⁷ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 4: 17-18; İbn Hacer, *Takrîb*, 891.

⁴³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 274; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 372; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 198-199; İbn Adî, *el-Kamil*, 1: 454-463; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3: 198-204; İbn Hacer, *Takrîb*, 144.

⁴³⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 643. Mevkûf rivâyet şöyledir: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ نَعِيمٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُرَيْدٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، سَمِعَ عَنِ الْعُمَرَ قَبْلَ الْحَجِّ، قَالَ: «صَلَّاتَانِ الْمَقَابِرِيُّ، ثنا عَبَادُ بْنُ عَبَّادٍ الْمُهَلْبِيُّ، ثنا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، سَمِعَ عَنِ الْعُمَرَ قَبْلَ الْحَجِّ، قَالَ: «صَلَّاتَانِ لا يَصْرُكَ بِأَيِّهِمَا بَدَأَتْ»

⁴⁴⁰ İbn Hacer, *ed-Dirâye*, 2: 47. (Sahabeden umrenin farz olduğunu düşünenler içinde Hz.Ömer, İbn Ömer, Zeyd b. Sâbit ve İbn Abbâs vardır. İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde yer alan rivâyetlerin tümü mevkûf ve mürseldir. *el-Musannef*'te Zeyd b. Sâbit'ten gelen mevkûf bir rivâyet bulunmakta merfû rivâyet yer almamaktadır. Umrenin vacip olduğunu düşünenlerden İbn Abbâs Bakara Süresi 196. âyetini delil alıp umrenin vacip olduğu fikrine varmış ve “umre küçük hacdır” demiştir. Vacip olduğunu kabul edenler Hz.Âişe'den gelen onun “kadınların Cihâdı nedir ?” diye sorusuna Hz. Peygamber'in “hac ve umre” şeklinde cevap verdiği merfû rivâyettir. Umre'nin vacip değil sünnet olduğunu savunanların delil aldığı rivâyetler Cabir b. Abdullah'tan gelen merfû bir rivâyet, İbrâhim en-Nehâî'den mürsel bir rivâyet ve Şa'bi'nin görüşü yer almaktadır. Şa'bi Bakara Süresi 196. âyetinde geçen وَأَتُّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ umre kelimesini merfû okuyarak düşüncesine delil getirmiştir. (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3: 223-224.) Câbir b. Abdullah'tan gelen merfû rivâyette bir bedevinin Hz. Peygambere umrenin vacip olup olmadığını sorması üzerine verilen cevap “لا، وَأَنْ تَعْتَمِرَ خَيْرٌ لَكَ” “Hayır, umre yapman senin için hayırlıdır.” şeklinde olmuştur. Ancak bu hadisin, müdellis râvî Haccâc b. Erta'nın anane ile rivâyet etmesi ve senette bulunan İbn Lehîa nedeniyle zayıf olduğu söylenmiştir. Bu hadisin Câbir b. Abdullah'tan mevkûf olarak da nakledildiği ve mevkûf rivâyetin mahfuz olduğu da belirtilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 22: 290-291.) Ehli ilim umrenin vacipliği konusunda ihtilaf etmiş; çoğu âlim hac gibi vacip olduğu fikrini benimsemiştir. Hz. Ömer, İbn Ömer, İbn Abbâs, Tâvûs, Atâ, Mucâhid, Sevrî, Şâfî, İshâk ve Ahmed b. Hanbel gibi sahabe, tabiinin ve âlimlerin umrenin vacip olduğu fikrindedir. Şa'bi, İmam

2.1.8.3. Hayızlı Kadın Veda Tavafı Yapabilir mi?

30 حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ لَهُ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: أَنْتَ تُفِي الْحَائِضَ أَنْ تَصُدَّرَ قَبْلَ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهَا بِالْبَيْتِ " قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَلَا تُفْتِ بِذَلِكَ، قَالَ: إِمَّا لَا، فَاسْأَلِ فُلَانَةَ الْأَنْصَارِيَّةَ: هَلْ أَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ؟ فَرَجَعَ زَيْدٌ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ يَضْحَكُ، فَقَالَ: مَا أَرَاكَ إِلَّا قَدْ صَدَقْتَ

Bize Yahyâ, İbn Cüreyc'den nakletti. (o) dedi ki: Bana el-Hasen b. Müslim, Tâvûs'tan nakletti. O, İbn Abbâs ile beraberken Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs'a "hayızlı bir kadının yapacağı son iş olan Kâbe'yi tavaf etmeden (veda tavafı yapmadan) önce yola çıkabileceğine fetva vermişsin öyle mi?" diye sorunca o, "Evet" dedi. Zeyd b. Sâbit bunun üzerine 'bu şekilde fetva verme' deyince İbn Abbâs, "sen ensardan filan kadına Peygamber'in (s.a.v.) kendisine (veda tavafı yapmadan) ayrılabilceğini emredip emretmediğini sor." dedi. (Biraz zaman geçtikten sonra) Zeyd, İbn Abbâs'ın yanına gülerek geldi ve "senin doğrudan başka bir şey söylemediğini görüyorum" dedi.⁴⁴¹

Yahyâ b. Saîd hakkında 1., İbn Cüreyc hakkında 15. hadiste bilgi verilmişti. Hasan b. Müslim (ö. 100/718'den biraz sonra) sika bir râvîdir.⁴⁴² Onun hocası Tâvûs b. Keysân (ö. 106/724) pek çok sahâbîden ilim almış sika, hafız bir tâbîidir.⁴⁴³ Şuayb el-Arnaût, hadisin senedinin Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahih olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁴ İbn

Mâlik ve Hanefiler de vacip değil sünnet olduğu düşüncesinde olan âlimlerdir. (Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 7: 15.)

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 226; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 3: 448-449.

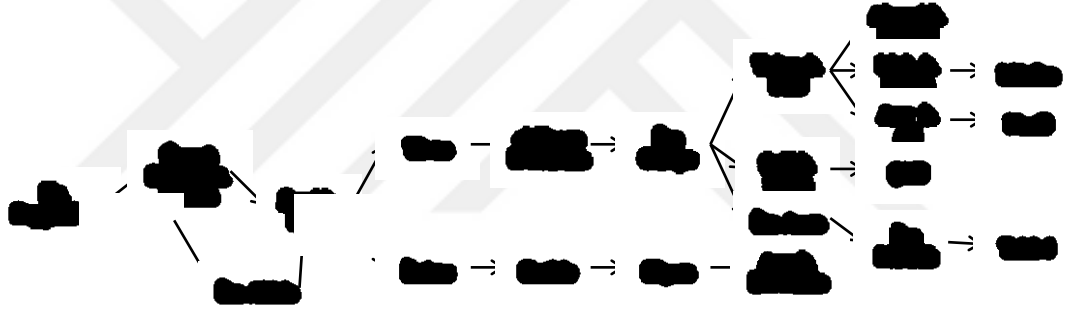
⁴⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 40; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2: 306; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 36; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 167; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6: 325-326; İbn Hacer, *Takrîb*, 243. (Tâvûs'tan önce öldüğü bilgisinden yola çıkarak 100'den biraz sonra yani 100 ile 106 yılları arasında vefat ettiği söylenmiştir.)

⁴⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 97-102; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 4: 365; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 500; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 391; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13: 357-375; Zehebî, *Siyer*, 5: 38-49; İbn Hacer, *Takrîb*, 462. (Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de tahrir edilen Tâvûs için Kerâbîsi, İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan aldığı ilmi, ismini anmayarak aktardığı ve başka sahabelerden de seması olmadığı halde rivâyette bulunduğu için tedlîs yaptığını söylemektedir. Bkz. Âlâî, *Câmiu't-tahsil*, 107, 201.)

⁴⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 3: 448.

Abbâs'ın Zeyd b. Sâbit'i konuyu sorması için gönderdiği kadının da farklı rivâyetlere göre ensârdan Ümmü Süleym bt. Milhân olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁵

Hadisin yer aldığı diğer kaynaklar şunlardır: **İmam Şâfiî**, Saîd b. Sâlim > İbn Cüreyc... ; **Müslim**, Muhammed b. Hâtim > Yahyâ b. Saîd > İbn Cüreyc ...; **Nesâî**, Amr b. Ali > Yahyâ b. Saîd > İbn Cüreyc...; **Tahâvî**, İbn Merzûk > İbn Âsım > İbn Cüreyc yoluyla hadisi eserlerine almıştır. **Tahâvî** ayrıca, İbn Merzûk > Amr b. Ebî Razîn > Hişâm > Katâde > İkrime > Zeyd ve İbn Abbâs şeklinde farklı bir tarike de yer vermiştir.⁴⁴⁶ Tahâvî'nin verdiği ikinci tarikte Zeyd ile İbn Abbâs'ın görüş ayrılığına düştüğü, Zeyd'in hayızlı kadının veda tavafi yapmadan Mekke'den ayrılmaması gerektiğini söylediği, ensârın da İbn Abbâs'a hitaben biz Zeyd'in görüşünü alırız demeleri üzerine İbn Abbâs'ın o zaman siz ensardan Ümmü Süleym'e sorun bakalım diye cevap verdiği ifade edilmiştir.⁴⁴⁷ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Yukarıdaki hadisten daha önce hayızlı kadının veda tavafi yapmadan Mekke'den ayrılmaması gerektiği yönündeki görüşü⁴⁴⁸ savunduğu anlaşılan Zeyd b. Sâbit'in, İbn Abbâs'ın fetvasına dayanak olarak gösterdiği ensârî hanımdan Rasûlullah'ın verdiği ruhsatı öğrendikten sonra görüşünden vazgeçtiği ve İbn Abbâs'ı tasdik ettiği anlaşılmaktadır. Bu rivâyetten hareketle Ziyaret (ifada) tavafını yapmış bir kadının veda

⁴⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 3: 448; Buhârî, "Hac", 146.

⁴⁴⁶ Şâfiî, *Müsned*, 132; Müslim, "Hac", 381; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4: 227; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2: 233-234.

⁴⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6: 430-431; a.mlf., Thk. Şuayb el-Arnaût, 45: 418-419; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2: 234.

⁴⁴⁸ Müslim, "Hac", 379; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 83. (Hz. Ömer ve İbn Abbâs'dan gelen "hiç kimse son olarak Kâbe'yi tavaf etmedikçe Mekke'den ayrılmam" hadisini delil alan görüş.)

tavafını yapmadan önce hayız olması durumunda bu tavafı yapmadan ayrılabilmesine ruhsat verilmiştir.⁴⁴⁹

2.1.9.Oruç/ Savm,Sıyam

2.1.9.1. Sahur Yemeğini Geciktirmek

31 حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ هِشَامٍ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ نَابِتٍ، قَالَ: "تَسَحَّرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ، فَخَرَجْنَا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَأُفِيِمَتِ الصَّلَاةُ"، قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: قَدْرُ مَا يَقْرَأُ الرَّجُلُ خَمْسِينَ آيَةً

Bize Yahyâ, Hişâm'dan rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Katâde, Enes'ten, o da Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet etti. Zeyd: "Biz Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber sahur yemeği yedik. Ardından mescide gittik." demişti. Namaz kılındı." Ben: " İkisi (Namazla sahur) arası ne kadardı?" dedim. Zeyd, "Kişinin elli ayet okuyacağı kadar" cevabını verdi.⁴⁵⁰

Sika râvi Yahyâ b. Saîd hakkında 1. hadiste bilgi verilmişti. Onun hocası Hişâm ed-Destuvâî, (ö. 154/771) nisbesiyle meşhur sika, sebt ve emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs şeklinde vafedilen hafızası kuvvetli bir muhaddistir. Kaderî görüşte olmakla suçlanmışsa da mezhebinin propagandasını yapmadığı ya da bu görüşlerinden vazgeçtiği için ondan hadis rivâyet edilmiştir.⁴⁵¹ Onun rivâyeti aldığı Katâde, 17. hadiste tanıtılmıştı. Rivâyeti Zeyd b. Sâbit'ten nakleden Enes b. Mâlik (ö. 93/711) ise muksirûndan meşhur sahâbîdir. Bu değerlendirmelerle birlikte hadisin senedinin sahih olduğu söylenebilir.

Ahmed b. Hanbel, bu hadisi Veki' > Hişâm > Katâde...; Affân, Yezîd, Behz > Hemmâm > Katâde... tariki; son olarak da Hasan b. Mûsâ > Ebû Hilâl > Katâde... tariki olmak üzere 5 ayrı hocasından daha nakletmiştir.⁴⁵²

⁴⁴⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2: 232-235.

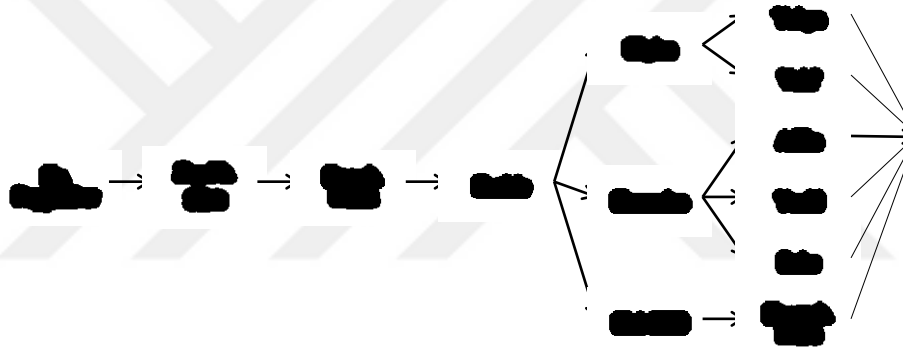
⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 461.

⁴⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 279; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 8: 198; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 59-61; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 569; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30: 215-223; Zehebî, *Siyer*, 7: 149-156; İbn Hacer, *Takrîb*, 1022.

⁴⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185, 186, 188, 192; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 489, 491, 492, 500, 523-524.

Bu râvîlerden Veki' b. Cerrâh ve Affân b. Müslim hakkında 10. , Hemmâm b. Yahyâ hakkında 17. , Yezîd b. Hârûn hakkında 11. , Hasan b. Mûsâ hakkında 16. hadiste bilgi verilmişti. İbn Hanbel'in hocası Behz b. Esed el- Ammî Ebu'l-Esved (ö. 197/813), sika, sebt ve hüccet bir muhaddistir.⁴⁵³ Ebû Hilâl, Muhammed b. Süleym er-Râsîbî (ö. 167/785) sadûk, fihi leyyin, leyse bi'l-kavi olarak değerlendirilen, hadisi i'tibâr ve ihtibar için alınan bir râvîdir.⁴⁵⁴ Dolayısıyla Ebû Hilâl Muhammed b. Süleym er-Râsîbî'nin bulunduğu bu tarik hasen, diğerleri sahihtir.⁴⁵⁵

Bu rivâyetlerin metinlerine bakıldığında Yezîd b. Hârûn'dan gelen rivâyette نَحْوًا مِنْ خَمْسِينَ آيَةً ifadesi, Behz'den gelen tarikte ise أَوْ سِتِّينَ آيَةً ifadesi ziyade olarak bulunmaktadır. Bunun dışında bir farklılık yoktur. Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

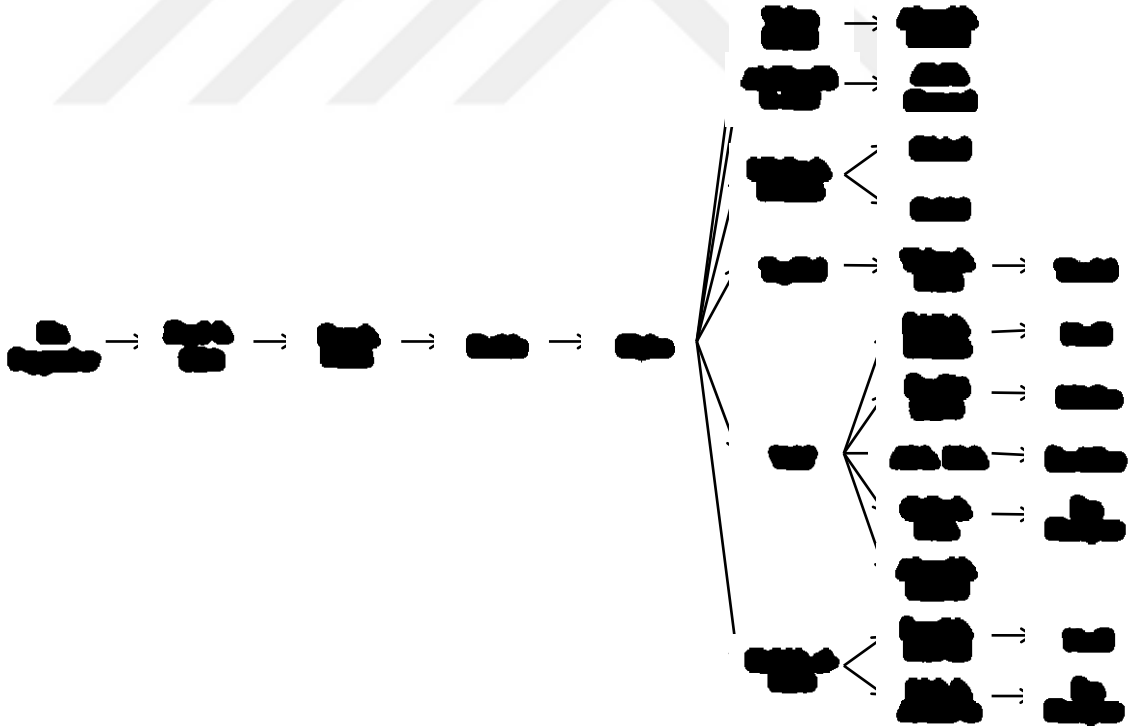

⁴⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 299; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2: 143; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 431; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 257-9; Zehebî, *Siyer*, 9: 192; İbn Hacer, *Takrîb*, 178. (Vefât Târîhi olarak 200 yılı da verilmektedir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan önce öldüğü söylenmiştir. Zehebî de onun 197 yılında öldüğünü söyler.)

⁴⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 278; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 105; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 273-274; İbn Adi, *el-Kamil*, 7: 436-445; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2: 293-294; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25: 292-295; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3: 574; İbn Hacer, *Takrîb*, 849.

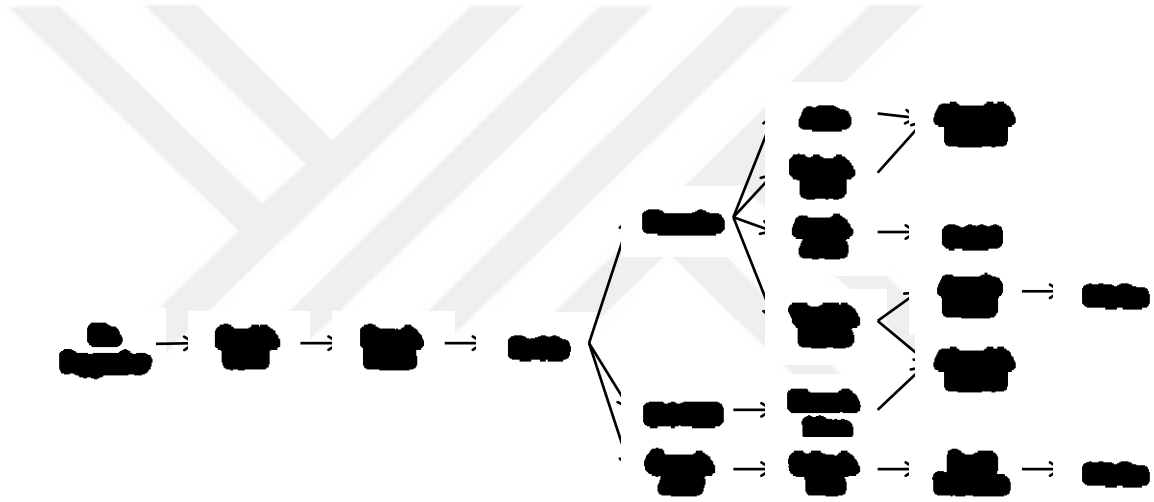
⁴⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk.Şuayb el-Arnaût, 35: 524.

Hadis diğ er hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Hişâm'dan gelen tariki, **Abd b. Humeyd**, Abdülmelik b. Amr.. tarikiyle; **Dârimî** ve **Buhârî**, Müslim b. İbrâhim... yoluyla; **Müslim**, İbn Ebî Şeybe > Veki' ... yoluyla; **İbn Mace**, Ali b. Muhammed... tarikiyle; **Tirmîzî**, Yahyâ b. Mûsâ > Tayâlisî ... tarikiyle; **Nesâî**, İshâk b. İbrâhim > Veki'... ve İsmâil b. Mes'ûd > Hâlid b. el-Hâris ... tarikiyle; **İbn Huzeyme**, biri, Muhammed b. Abdüla'la > Hâlid b. el-Hâris... tariki; diğ eri de, Ca'fer b. Muhammed > Veki'... yoluyla; **Ebû Avâne**, Sâğânî > Ravh b. Ubâde > Yûnus b. Habib > Tayâlisî... tarikiyle; yine **Ebû Avâne**, Muhammed b. İsmâil > Sâğânî > Ravh b. Ubade > Yûnus b. Habib > Tayâlisî ... tarikiyle; **Tahâvî**, İbn Merzûk > Ebû Âmir el-Kâdi... tarikiyle; **Taberânî**, Yusuf el-Kâdî > Müslim b. İbrâhim... tarikiyle; ayrıca Ebû Müslim el-Keşşî > Müslim b. İbrâhim... tarikiyle; **Beyhâkî**, Muhammed b. Ya'kûb > Muhammed b. Muhammed b. Yusuf > Muhammed b. Eyyûb > Müslim b. İbrâhim... tarikiyle rivâyetleri eserlerine almışlardır.⁴⁵⁶ Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁴⁵⁶ Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 217; Dârimî, "Savm",8; Buhârî, "Mevâkîtu's-salât", 27; Müslim, "Sıyam", 47; İbn Mâce, "Sıyam", 23; Tirmîzî, "Savm", 14; Nesâî, "Sıyam", 21; İbn Huzeyme, *Sahih*, 3: 215; Ebû Avâne, *Müstahreç*, 2: 180; Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsâr*, 1: 177; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 116; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 400.

Hemmâm'dan ve Ebû Hilâl'den gelen tariki, **Buhârî**, Amr b. Âsım > Hemmâm, ... yoluyla; **Müslim**, Amr en-Nakid > Yezîd b. Hârûn > Hemmâm... tarikiyle; **İbn Huzeyme**, Muhammed b. Beşşâr > Sâlim b. Nuh > Ömer b. Amir... yoluyla; **Ebû Avâne**, Ya'kûb b. Süfyân > Amr b. Âsım > Muhammed b. İsmâil > Affân > Hemmâm... yoluyla; **Tahâvî**, Muhammed b. Süleyman > Amr b. Avn > Hüseyim > Mansûr b. Zâdan... tarikiyle; **Taberânî**, Ali b. Saîd > Kâsım b. İsa > Hüseyim > Mansûr b. Zâdan... tarikiyle; ayrıca, Zekeriyya b. Yahyâ > Muhammed b. Müsennâ > Salim b. Nuh > Ömer b. Âmir... yoluyla Katâde'den gelen rivâyetleri tahrir etmişlerdir. Ayrıca **Müslim** rivâyeti, İbnü'l-Müsennâ > Salim b. Nuh ... yoluyla Ömer b. Amir'den nakletmiştir.⁴⁵⁷ Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Sened ve metin bakımından herhangi bir sıhhat problemi olmayan bu hadis sahur yemeğini fecrin doğuşuna kadar geciktirmenin teşvik edildiğine delil olarak kullanılan hadislerdendir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Buhârî, “Savm”, 29; “Mevâkıtı’s-salât”, 27; Müslim, “Sıyam”, 47; İbn Huzeyme, *Sahih*, 3: 215; Ebû Avâne, *Müstahreç*, 2: 180; Tahâvî, *Şerhu Meani’l-âsâr*, 1: 177; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 5: 116.

⁴⁵⁸ Yeniçel-Kayapınar, *Şerhu Sünen*, 9: 177-187. Sahurun geciktirilmesi konusunda “Ümmetim sahurunu geç yaptığı müddetçe hayırda olmaya devam eder.”, “Biz peygamberler topluluğu, sahurunu geciktirmeyi emrettik.” şeklinde farklı sahabelerden gelen rivâyetler için Bkz. Buhârî, “Savm”, 45; Müslim, “Sıyam”, 48; Tirmizî, “Savm”, 13,15; Ebû Dâvûd, “Savm”, 17; Nesâî, “Sıyam”, 30.

2.1.9.2. Sahurun Vakti

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو الْحَصَنِ الْقَاضِي، ثنا يَحْيَى الْحَمَّانِيُّ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزُّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدٍ وَ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ بِاللَّيْلِ يُؤَدَّنُ بَلِيلٌ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَدَّنَ ابْنُ أُمَّ مَكْتُومٍ» 32

Taberânî şöyle rivâyet etti: Dedi ki: Bize Ebû'l-Husayn el-Kâdı tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Yahyâ el-Hımmânî tahdis etti. (o) dedi ki: Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd, babasından, o, Hârice b. Zeyd ve Kâsım b. Muhammed'den, o ikisi de Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Zeyd dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Bilâl geceleyin ezan okur. Siz, İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için.”⁴⁵⁹

Rivâyetin râvîlerinden Taberânî'nin şeyhi Ebû'l-Husayn el-Kâdı (ö. 296/910) Dârekutnî'nin sika, Zehebî'nin hafız, imam şeklinde vafettiği Kûfeli sika bir muhaddistir.⁴⁶⁰ Yahyâ b. Maîn, onun hocası Yahyâ el-Hımmânî'nin (ö. 228/842) sika olduğunu söylemiştir. Ancak onu zayıf kabul eden pek çok münekkit bulunmaktadır. Hadis çalmakla da itham edilmiştir.⁴⁶¹ İmam Müslim ondan mütabaât olarak bir tane merfû, bir tane de mevkûf rivâyet tahrîç etmiştir.⁴⁶² Diğer râvilerden Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd, babası Abdullah b. Zekvân ve Hârice hakkında 3. hadisin tahrıcinde bilgi verilmiş, bunlardan İbn Ebi'z-Zinâd'ın zayıf kabul edildiği belirtilmişti. Bu sened Yahyâ el-Hımmânî ve İbn Ebi'z-Zinâd sebebiyle zayıftır.

Hadisi Zeyd b. Sâbit'ten nakleden diğer tabîî Kâsım b. Muhammed (ö. 106/713) ise Hz. Ebû Bekir'in torunudur. Fukaha-i Seb'a'dan sika bir râvîdir.⁴⁶³ Kâsım ise Hz. Ali'nin Halifeliği zamanında doğmuştur.⁴⁶⁴ Kâsım, Hz. Ali'nin halifeliğinin başladığı yıl (h.

⁴⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 124.

⁴⁶⁰ Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*, Thk. Muvafık Abdullah b. Abdülkadir. (Riyad:Daru'l-Garbi'l-İslâmi, 1406/1986), 2: 533; Zehebî, *Siyer*, 13: 569; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 3: 410; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 534

⁴⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 535; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 8: 291; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 168; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 31: 419-435; Zehebî, *Siyer*, 10: 526-540; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 392; İbn Hacer, *Takrîb*, 1060.

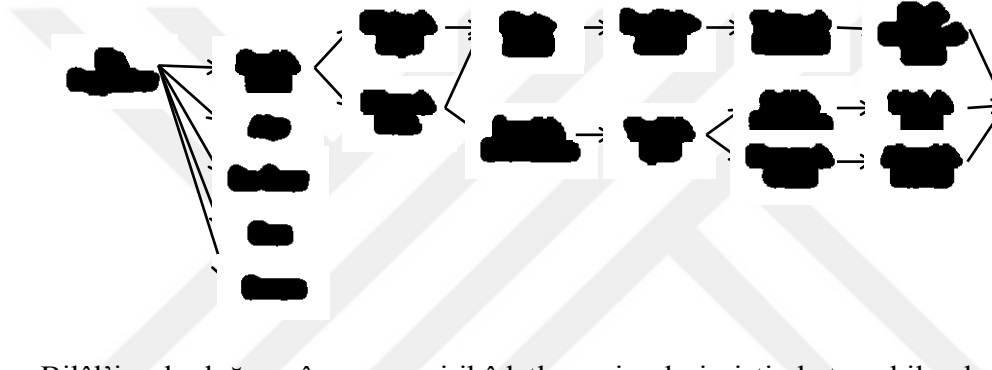
⁴⁶² Müslim, “Salâtü'l-Müsafirîn”, 68; “Mukaddime”, 6.

⁴⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 186-193; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 7: 157; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 118; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 302; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 23: 427-436; Zehebî, *Siyer*, 5: 53-60; İbn Hacer, *Takrîb*, 794.

⁴⁶⁴ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 24: 541; Zehebî, *Siyer*, 5: 54.

35/646) doğduğu düşünülürse, Zeyd b. Sâbit ile görüştüğünde en fazla 10 yaşında olabilir. Ancak Ali b. el-Medîni onu, Zeyd b. Sâbit ile likası Sâbit olmayanların arasında zikretmiştir.⁴⁶⁵

Taberânî hadisi iki farklı senetle daha eserine almıştır. Bu hadislerin senetlerinde, zayıf bir râvî olduğu hususunda ittifak olan⁴⁶⁶ hatta kizb ile itham edilen, Buhârî'nin münkerü'l-hadîs diye cerhettiği râvî Yezîd b. İyâd⁴⁶⁷ bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tarik çok zayıftır. Ancak hadisin sahâbeden Hz. Aîşe, Semüre, İbn Ömer ve Enes'ten gelen sahih şahidleri bulunmaktadır.⁴⁶⁸ Bundan dolayı rivâyetin isnadı zayıf olsa da muhtevasının sahih olduğu söylenebilir. Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Bilâl'in okuduğu ezânın geceyi ibâdetle geçirenlerin istirahate çekilmelerini, uyumakta olanların kalkmalarını sağlamak⁴⁶⁹ için fecr-i sâdik⁴⁷⁰ girmeden önce okuduğu ezân olduğu; İbn Ümmü Mektûm'un Bilâl'den sonra okuduğu ezânın sabahın vaktinin

⁴⁶⁵ Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, 45.

⁴⁶⁶ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 2: 2. (Heysemî, burada Yezîd'in zayıflığında icma olduğunu söylerken başka bir yerde onu metrûk olarak vafeder. Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 3: 153-154)

⁴⁶⁷ Zehebî, *Mîzanü'l-i'tidâl*, 4: 436-437; İbn Hacer, *Takrîb*, 1081.

⁴⁶⁸ Buhârî, "Ezân", 11; Müslim, "Sıyâm", 36, 44; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 2: 2; 3: 153-154.

⁴⁶⁹ Abdullah b. Mesud'dan gelen rivâyet şöyledir: «عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ أَدَانُ بِلَالٍ مِنْ سُحُورِهِ، فَإِنَّهُ يَنَادِي، أَوْ يُؤَدِّنُ، لِيَرْجِعَ غَائِبِكُمْ، وَلِيُنْتَبِهَ قَائِمِكُمْ» وَقَالَ: «لَيْسَ الْفَجْرُ أَوْ الصُّبْحُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَجَمَعَ أَصْبَعِيهِ وَفَرَّقَهُمَا» وَفِي حَدِيثٍ زُهَيْرٍ خَاصَّةٌ وَرَفَعَ زُهَيْرٌ يَدَهُ وَحَفَّضَهَا حَتَّى يَقُولَ هَكَذَا، أَوْ مَدَّ زُهَيْرٌ يَدَيْهِ عَرْضًا فَقَدْ أَخْبَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ ذَلِكَ النَّدَاءَ كَانَ مِنْ بِلَالٍ، لِيُنْتَبِهَ النَّائِمُ وَلِيَرْجِعَ الْغَائِبُ لَا لِلصَّلَاةِ. Bkz. Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsar*, 1: 139. Hadiste geçen لِيَرْجِعَ غَائِبِكُمْ, ifadesi Buhârî'de ليرجع قائمكم şeklinde. Bu ifade 'evinde olmayanların, teheccüd için mescide gelmiş olanların dönmesi uyuyanların uyanması' şeklinde anlaşılmalıdır. Bkz. Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsar*, 1: 139-140; Aynî, *Umdetü'l-kâri*, 5: 129-131;

⁴⁷⁰ Fecr-i sâdik, hakîki, gerçek fecir demektir. Gece karanlığının kaybolmaya başlayıp güneş ışığının belirtilerinin görünmeye başladığı, ufuktaki aydınlığın enlemesine, uzunlamasına ufka yayıldığı vakittir. Gündüzün başlangıcı olan fecr-i sâdikla, sabah namazının vakti girer ve imsak vakti başlar. Fecr-i kâzip, yalancı fecr demektir. Fecrin doğuşundan önce, ufukta göğe doğru dikine yükselen aydınlık için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 137-138.

girdiğine delâlet ettiği söylenmiştir.⁴⁷¹ İbn Şihâb da, İbn Ümmü Mektûm'un âma biri olduğunu ona 'sabah oldu' denilmeden ezan okuyamayacağını söyler.⁴⁷² Buna göre Bilâl'in okuduğu ezânın fecri kazibte okunan ve namaz için okunmayan, İbn Ümmü Mektûm'un ise imsakin, gündüzün ve sabah vaktinin başlangıcını haber veren ve fecr-i sâdıka okunan ezan olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷³

2.1.9.3. Kadir Gecesi

Kadir gecesinin ramazan ayının hangi günü olduğuna dair farklı rivâyetler vardır. Bunlardan biri de Zeyd b. Sâbit'in şu rivâyetidir:

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ خَفْصِ السَّدُوسِيِّ، ثنا أَبُو بَلَالٍ الْأَشْعَرِيُّ، ثنا ابْنُ أَبِي الزَّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدِ بْنِ نَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ 33
أَنَّهُ كَانَ يُحْيِي لَيْلَةَ ثَلَاثِ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَلَيْلَةَ سَبْعِ وَعِشْرِينَ وَلَا كَأَحْيَائِهِ لَيْلَةَ سَبْعِ عَشْرَةَ فَقِيلَ لَهُ: كَيْفَ تَخْصُ لَيْلَةَ سَبْعِ
عَشْرَةَ؟ فَقَالَ: «إِنَّ فِيهَا نَزَلَ الْقُرْآنُ وَفِي صَبِيحَتِهَا فُرُقَ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ وَكَانَ فِيهَا يُصْبِحُ مُبْهَجَ الْوَجْهِ»

Taberânî şunu rivâyet etti. Dedi ki: Bize Ömer b. Hafs es-Sedûsi rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Bilâl el-Eş'arî rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize İbn Ebi'z-Zinâd babasından, o, Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. Zeyd, "Ramazanın 23 ve 27. gecesini 17. gecesini ihya ettiği gibi ihya etmezdi. Ona "17. geceyi nasıl bu derece hususi görüyorsun?" diye sorulunca şöyle cevap verdi: " O gecede Kur'ân nazil oldu. Sabahında hak ile batılın arası ayrıldı ve o gün yüzlerde sevinç vardı."⁴⁷⁴

Sadece *Mu'cem*'de geçen bu rivâyette Taberânî'nin şeyhi Ömer b. Hafs es-Sedûsi (ö. 293/905) Hatib el-Bağdâdî, İbnü'l-Cevzî ve Heysemî'nin sika kabul ettiği bir râvîdir.⁴⁷⁵ Ebû Bilâl el-Eş'arî (ö. 222/838) Dârekutnî'nin zayıf saydığı bir râvîdir. İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiş ama garib rivâyetleri olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁶ Abdurrahman b.

⁴⁷¹ Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsâr*, 1: 137-142; 2: 52-54.

⁴⁷² Buhârî, "Ezân", 11-13.

⁴⁷³ Tahâvî, *Şerhu Meani'l-âsâr*, 1: 137-142; 2: 52-54; Yeniçel- Kayapınar, *Şerhu Sünen*, 9: 180-181.

⁴⁷⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 135.

⁴⁷⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13: 59-60; Nâyif b. Salâh, *İrşâdü'l-kâsi*, 447. (Ayrıca Ziya el-Makdisî'nin ondan aldığı hadis için Bkz. Ziyaüddin el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l- muhtâre*, 4: 51)

⁴⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9: 350; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 199; Zehebî, *Siyer*, 10: 582-583; a.mlf, *Mizanü'l-i'tidâl*, 4: 507; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 8: 26-7; 9: 32.

Ebi'z-Zinâd, Abdullah b. Zekvân ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Bu rivâyetin isnadı Heysemî'nin belirttiği gibi Ebû Bilâl el-Eş'arî sebebiyle zayıftır.⁴⁷⁷

Bu konuda İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde İbn Mes'ûd'dan gelen 'Kadir gecesinin sabahında Bedir Savaşı'nın yapıldığı on yedinci gecede arama tavsiyesinin' yer aldığı bir rivâyet bulunmaktadır.⁴⁷⁸ Ayrıca bu rivâyete Ebû Dâvûd ve Bezzâr da eserlerinde yer vermişlerdir. Elbânî bu isnada, Ebû İshâk es-Sebî'nin müdellis ve muhtelit bir râvî olması sebebiyle zayıf demiştir.⁴⁷⁹ Bu rivâyette 17. gün ile birlikte 21 ve 23. günlerin de ihya edilmesi tavsiye edilmiştir.⁴⁸⁰ Bu konuda Zeyd b. Erkâm'dan gelen rivâyetler de vardır.⁴⁸¹ İsnad şeması şu şekildedir:

2.1.9.4. Âşûrâ Günü

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَوَارِيُّ الْوَاسِطِيُّ، ثنا زَيْدُ بْنُ أَحْرَمٍ، ثنا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، عَنْ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: «لَيْسَ يَوْمٌ عَاشُورَاءَ بِاليَوْمِ الَّذِي يَقُولُهُ النَّاسُ، إِنَّمَا كَانَ يَوْمٌ تُسْتَضْرَفُ فِيهِ الْكَعْبَةُ وَتَقْلَبُ فِيهِ الْحَبَشَةُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَانَ يَدُورُ فِي السَّنَةِ، فَكَانَ النَّاسُ يَأْتُونَ فَلَانَا الْيَهُودِيَّ، فَيَسْأَلُونَهُ، فَلَمَّا مَاتَ الْيَهُودِيُّ أَتَوْا زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ فَسَأَلُوهُ» 34

Taberânî şunu rivâyet etti. Dedi ki: Bize Ahmed b. Muhammed el-Cevârî rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Zeyd b. Ehram nakletti. (o) dedi ki: Bize Ebû Âmir el-Akadî, İbn Ebi'z-Zinâd'dan, o, babasından, o, Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. Zeyd b. Sâbit şöyle dedi: “Âşûrâ günü insanların onu konuştukları günde değildir. O gün, Kabe'nin örtüldüğü, Habeşilerin Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında (geleneksel) oyunlarını

⁴⁷⁷ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 3: 177.

⁴⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1: 251. (Rivâyet şöyledir: «الْتَمَسُوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ، لَيْلَةَ سَبْعِ عَشْرَةَ، فَإِنَّهَا صَبِيحَةُ بَدْرِ يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَى الْجَمْعَانِ» - Zeyd'in hadisinde geçen 'sabahında hak ile batılın arası ayrıldı' sözünden kastın Bedir Savaşı olması muhtemeldir.)

⁴⁷⁹ Elbânî, *Zaifu Ebû Dâvûd*, 2: 65-66.

⁴⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 319; Bezzâr, *Müsned*, 5: 76. (Bezzâr hadisten sonra yaptığı değerlendirmede sika olan Zeyd b. Ebî Enise'in bu rivâyette teferrüd ettiğini söyler.)

⁴⁸¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 9: 315; 10: 130. (Ramazan gecelerinin ihyasındaki fazilet ve Kadir Gecesinin kaçınıcı gece olduğu hakkındaki 46 farklı görüş ve izahları için Bkz: Yeni-el-Kayapınar, *Şerhu Sünen*, 5: 225-275.)

oynadıkları gündedir ve yıl içinde (yeri değişerek) dönmektedir. İnsanlar onu öğrenmek için bir Yahûdiye gelip sorarlardı. O Yahûdi ölünce gelip Zeyd b. Sâbit'e sordular."⁴⁸²

Taberânî'nin kendisinden çokca rivâyette bulunduğu hocası Ahmed b. Muhammed el-Cevârî,⁴⁸³ (ö. ?) mechûlu'l-hal bir râvidir.⁴⁸⁴ Zeyd b. Ehram (ö. 257/871) sika ve hafız bir muhaddistir.⁴⁸⁵ Ebû Âmir el-Akadî hakkında 6. hadis, İbn Ebi'z-Zinâd, Abdullah b. Zekvân ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadisin tahricinde bilgi verilmişti. Hakkında pek çok eleştirinin olduğu İbn Ebi'z-Zinâd'a, Ahmed b. Muhammed'in mechûlu'l-hâl oluşu ilave edilince isnadın zayıflığı artmaktadır.⁴⁸⁶

Heysemî, bu hadisi değerlendirmek için kullandığı (وَلَا أُدْرِي مَا مَعْنَاهُ) ifadesiyle hadisteki kastın ne olduğunu bilmediğini ifade etmiştir. Hadise Âşûra Günü orucu babındaki⁴⁸⁷ hadisleri değerlendirirken değinen İbn Hacer, Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî'nin '*el-Âsâru'l-kadîme*' adlı eserinde şunu söylediğini nakleder: "Cahil Yahûdiler oruç ve bayramlarını yıldızlara bakarak hesapları. Onların sene hesabı hilalî değil şemsî idi. Yahûdiler Âşûra gününü hesaplamada farklı gruplara ayrılmışlardı. Allah, Müslümanlara o günü doğru bir şekilde hesaplamayı nasip etti. Sonra Yahûdilerden bu hesabı bilen ölünce hesap bilen birine ihtiyac duydular' demiş ve rivâyetin senedini hasen olarak değerlendirmiştir.⁴⁸⁸ Keşmîrî (ö. 1353/1933) *Feyzu'l-bâri*'de 'yıl hesabının Hz. Âdem'den beri kamerî olduğunu, Yahûdilerin de kamerî hesapla yıl tespiti yaptıklarını söyler. Sonra bazı Yahûdilerin ay sayısını artırıp zamanda genişlik oluşturmak gerekçesiyle güneş hesabını kullandıklarını ve bu şekilde âşûra gününün yerini

⁴⁸² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 138.

⁴⁸³ Senette 'el-cevârî' şeklinde geçen bu nisbe Taberânî'nin şeyhlerini inceleyen Nâyif b. Salâh'ın eserinde 'el-Cevârîbî' şeklindedir. Ayrıca yazar Taberânî'nin şeyhinden çok rivâyet etmesinin onu (şeyhini) mechûlu'l-ayn olmaktan çıkartacağını da belirtir. Bkz. Nâyif b. Salâh, *İrşâdü'l-kâsî*, 153.

⁴⁸⁴ Nâyif b. Salâh, *İrşâdü'l-kâsî*, 152-153. (Nâyif b. Salâh, Taberânî'nin ondan çok rivâyette bulunmasının onu mechûlu'l-ayn olmaktan çıkardığını ifade eder.)

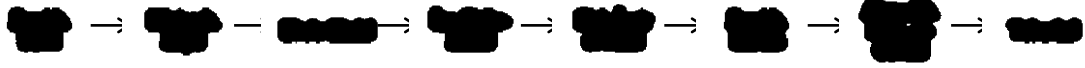
⁴⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3: 556-557; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 8-10; Zehebî, *Siyer*, 12: 260-261; İbn Hacer, *Takrîb*, 350.

⁴⁸⁶ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 3: 187.

⁴⁸⁷ Buhârî, "Savm", 69.

⁴⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 4: 191.

kaybettiklerini belirtir. Çünkü günlerin kameri aylarda yeri değişmektedir.⁴⁸⁹ Sadece Taberânî'de geçen bu mevkûf hadis inşad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.10. Alışveriş/Buyu'

2.1.10.1. Bey'ul Arâyâ

Ariyye satışı⁴⁹⁰ hakkında Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyet şöyledir:

حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الرَّثَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدٍ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، قَالَ: "رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْعِ
الْعَرَايَا أَنْ تُبَاعَ بِخَرْصِهَا كَيْلًا" 35

Bize Süreyc rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize İbn Ebi'z-Zinâd babasından, o, Hârice b. Zeyd'den nakletti. Zeyd b. Sâbit şunu söyledi: " Rasûlullah (s.a.v.) ariyyeler hakkında göz kararıyla/tahminen ölçerek satışa ruhsat verdi."⁴⁹¹

Hadisin râvileri Süreyc b. Numan, İbn Ebi'z-Zinâd, babası Ebu'z- Zinâd Abdullah b. Zekvân ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. Hadiste bilgi verilmişti. Bu isnad İbn Ebi'z-Zinâd'ın zabt yönünden tenkit edilmesi dolayısıyla hasen olarak değerlendirilse de⁴⁹² hadis, gerek *Müsned*'de gerekse başka hadis kaynaklarında pek çok şahidi bulunduğu için sahihtir. Bu farklı tarikler şunlardır:

⁴⁸⁹ Keşmîrî, *Feyzu'l-bâri ala sahihi'l-Buhârî*, Thk. Muhammed Bedr, (Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2005), 3: 372-373.

⁴⁹⁰ Ariyye / ç. Arâyâ: Bir kimsenin yoksul birisine hurma ağacını bir yıl süre ile vermesi ve böylece onun ağacın hurmalarından istifade etmesini sağlaması şeklinde de tanımlanmıştır. İkinci bir tanım, taze hurmanın henüz ağacın dalında iken ölçü-tartı kullanmadan tahmin yoluyla kuru hurma karşılığında alınıp satılması şeklinde yapılmıştır. Bu uygulama riba yasağı ilkesine göre caiz olmaması gerekirken dayanışma ilkesine göre câiz görülmüştür. Çünkü taze hurması olmayan insanların ellerindeki kuru hurmaları karşılığında böylesi muamelelere ihtiyaçları vardır. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk ve Terimleri Sözlüğü*, 28. Ayrıca Bkz. Nezih Hammâd, *İktisadi Fıkıh Terimleri*. Trc. Recep Ulusoy, (İstanbul: İz yayınları 1416/1996)

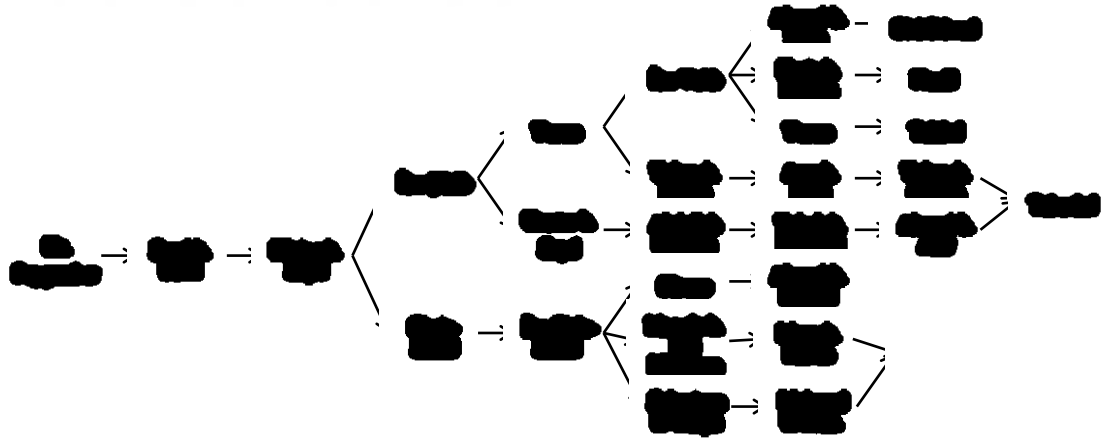
⁴⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 181; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 455.

⁴⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 455.

Hârice b. Zeyd'den gelen rivâyetler

Hadisin Hârice b. Zeyd kanalından gelen tariklerinin bulunduğu eserler şöyle gösterilebilir: **Ebû Dâvûd**, Ahmed b. Sâlih > İbn Vehb > Yûnus > İbn Şihâb > Hârice... yoluyla; **Nesâî**, Hâris b. Miskîn > İbn Vehb > Yûnus > İbn Şihâb > Hârice ... yoluyla; **Tahâvî**, Yûnus > İbn Vehb > Yûnus > İbn Şihâb > Hârice... tarikiyle eserlerinde hadise yer vermişlerdir. **Taberânî**, Yahyâ b. Osman > Amr b. Rebî > Yahyâ b. Eyyûb > Yûnus > İbn Şihâb > Hârice... tariki; Ahmed b. Amr > Ya'kûb b. Humeyd > Abdullah b. Mûsâ > Üsâme b. Zeyd > İbn Şihâb > Hârice... tariki; Mûsâ b. Hârûn > Mansûr b. Ebî Müzâhım > İbn Ebi'z-Zinâd > Ebu'z-Zinâd > Hârice... tariki ve Mahmûd b. Muhammed > Zekeriya b. Yahyâ > İbn Ebi'z-Zinâd > Ebu'z-Zinâd > Hârice... tarikiyle gelen rivâyeti eserlerine almıştır.⁴⁹³

Müsneddeki rivâyette yer alan **أَنْ تُبَاعَ بِحَرْصِهَا كَيْلًا** ifadesi yerine, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tahâvî'de **بِالتَّمْرِ وَالرُّطَبِ** ifadesi bulunmaktadır. Taberânî'de geçen rivâyetlerde her iki ifade de yer almıştır. Hârice'den gelen rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadis ayrıca İbn Ömer tarafından da Zeyd b. Sâbit'ten nakledilmiştir. İbn Ömer tariki, onun oğlu Sâlim ve azatlısı Nâfi yoluyla gelmiştir.

⁴⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 181; Ebû Dâvûd, "Buyû", 20; Nesâî, "Buyû", 33-34; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 4: 28-32; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 131,134.

Sâlim > İbn Ömer kanalıyla gelen rivâyetler

Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Mus'ab el-Karkasânî > Evzâî > İbn Şihâb > Sâlim > İbn Ömer > Zeyd kanalıyla gelen hadisi tekrar etmiştir.⁴⁹⁴

İbn Hanbel'in hadisi aldığı hocası Muhammed b. Mus'ab İbn Sadaka el-Karkasânî (ö.208/824) ezberinden yaptığı rivâyetlerde hatası çok olan zayıf bir râvî olmasına karşın Evzâî'den yaptığı rivâyetlerin geneli makbûl olarak değerlendirilmiştir.⁴⁹⁵ Evzâî (ö.157/774) sika, sadûk ve çok hadis rivâyet eden, Şam bölgesinin fakihî Abdurrahman b. Amr'dır.⁴⁹⁶ İbn Şihâb ez-Zührî hakkında ise 6. hadisin tahrîcinde bilgi verilmiştir.

Bu rivâyetlerde hadisin sonunda ' وَلَمْ يُرَخَّصْ فِي غَيْرِ ذَلِكَ ' [bunun (arâyâ satışı) dışında başka bir şeye (ürünü ürün ile satma) ruhsat vermedi] ifadesi mevcuttur. Bu ifadeden Allah Rasulü'nün arâyâ dışında meyvesinin olgunlaşmadan yaş ile kuru ürünün takası şeklinde bir değişime izin vermediği anlaşılmaktadır. Ahmed b. Hanbel hadise, Süfyân b. Husayn > Zührî > Salim... kanalıyla da yer vermiştir. Bu hadiste İbn Ömer'in " لَا تُبَاغُ " " لَا تُبَاغُ ثَمْرَةٌ بِثَمْرَةٍ، وَلَا تُبَاغُ ثَمْرَةٌ حَتَّى يُبْنَى صَلَاحُهَا " sözüne mukabil Zeyd b. Sâbit'in Rasûlullah'ın araya satışına ruhsat verdiği sözü ve hadisin sonunda Süfyân b. Huseyn'in arâyâ alışverişini tarifi bulunmaktadır.⁴⁹⁷

Hadisin bu tarihinin yer aldığı diğer kaynaklar şunlardır: **Dârimî**, Muhammed b. Yusuf > Evzâî > Zührî...tarikiyle; **Nesâî**, Ebû Dâvûd > Ya'kûb b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa'd > Sâlih > Zührî...yoluyla; **İbn Hibbân**, Abdullah b. Muhammed b. Selim > Abdurrahman b. İbrâhim > Velîd b. Müslim > Evzâî > Zührî... yoluyla bunu tahrîc etmişlerdir. **Taberânî** ise birçok tarikte rivâyete yer vermiştir.⁴⁹⁸ Onun zikrettiği tarikler şunlardır:

⁴⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182.

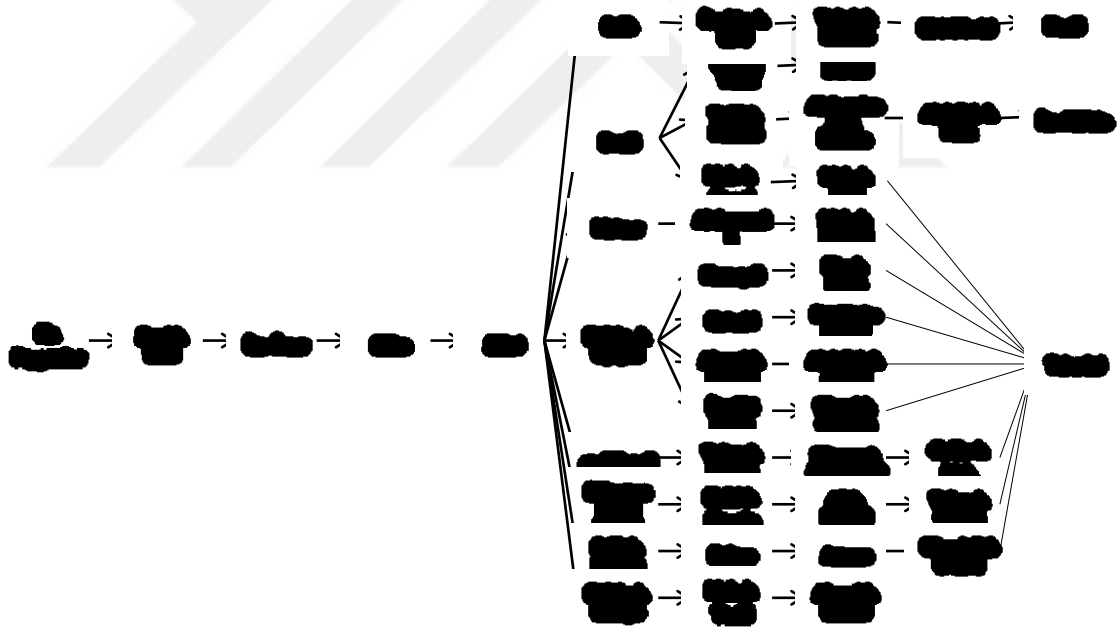
⁴⁹⁵ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 1: 239; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8: 102-3; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 460-465; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 42.

⁴⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 494; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 5: 326; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 1: 184- 219; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 62- 3; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27: 307- 316; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 520; Zehebî, *Siyer*, 7: 107-134; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 102-105.

⁴⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 192; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 524. (Şuayb el-Arnâvût Süfyân b. Huseyn'in Zührî'nin hadislerinde zayıf olduğunu ancak bu hadisin mutabilerinin bulunduğu söylemektedir.)

⁴⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; Dârimî, "Buyû", 24; Nesâî, "Buyû", 35; İbn Hibbân, *Sahih*, 11: 380; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 110.

- 1- Muhammed b. Saîd > Muhammed b. Yusuf > Evzâî > Zührî... tariki ;
- 2- Muhammed b. Süveyd > Abdurrezâk > Ma‘mer > Zührî... yoluyla ;
- 3- Bişr b. Mûsâ > Humeydî > Süfyân > Zührî... ;
- 4- Ebû Müslim el-Keşşî > Ka‘nebî > Süfyân > Zührî... ;
- 5- Abdullah b. Ahmed > Ahmed b. Hanbel > Süfyân > Zührî... ;
- 6- Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Süfyân > Zührî... ;
- 7- Ca‘fer b. Muhammed > Süleyman b. Abdurrahman > Yahyâ b. Hamza > ez-Zubeydî > Zührî... ;
- 8- Yahyâ b. Osman > Ali b. Ma‘bed > Hâlid b. Hayyân > Süleyman b. Ebî Dâvûd > Zührî... ;
- 9- Ahmed b. Züheyr > Ubeydullah b. Sa‘d > Amcası > Babası > Sâlih b. Keysân > Zührî... yoluyla eserine almıştır. İbn Ömer’den gelen rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin Süfyân b. Uyeyne’den gelen tarikinde İbn Ömer’in “ أَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ” نَهَى ” عَنْ بَيْعِ التَّمْرِ بِالتَّمْرِ ” yaş meyve ile kuru meyvenin satılmasını yasakladığı bu sözüne

karşılık Zeyd b. Sâbit'in ona Rasûlullah'ın araya satışına ruhsat verdiğini bildiren sözü yer almaktadır. Hadis bu şekliyle *Müsned* ile birlikte bir kaç kaynakta mevcuttur.⁴⁹⁹

Nâfi > İbn Ömer kanalıyla gelen rivâyetler

Ahmed b. Hanbel, Nâfi'nin sika öğrencilerinden Eyyûb, Mâlik, Ubeydullah, Yahyâ b. Saîd ve Muhammed b. İshâk'ın rivâyetleriyle hadise yer vermiştir.

O, Eyyûb tarîkini İbn Uleyye'den nakleder.⁵⁰⁰ İsmâil b. Uleyye 193/809 (ya da 183/799)⁵⁰¹ senesinde vefat etmiş sekizinci tabakadan sika ve hafız bir muhaddistir.⁵⁰² Eyyûb, meşhur sika muhaddis Eyyûb es-Sahtiyâni'dir. (ö. 131/749)⁵⁰³ Eyyûb'un hadisi aldığı râvî İbn Ömer'in azatlısı kibâr-ı tâbiînden Ebû Abdullah künyeli Nâfi'dir. Vefat tarihi 117/735'dir.⁵⁰⁴ Mâlik tarîkini Abdurrahmân b. Mehdî'den nakleder. İnci tüccarı olması nedeniyle el-Lü'lûî nisbesiyle anılan İbn Mehdî'nin (ö. 198/814) sika, sebt ve hıfz sahibi bir hadis âlimi olduğu hususunda münekkidler arasında ittifak vardır.⁵⁰⁵ Mâlik ise, meşhur muhaddis ve fakih Mâlik b. Enes'tir (ö.179/795).⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182, 186, 188, 190; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 460, 494, 500, 512, 513; Buhârî, "Buyû", 82; Müslim, "Buyû", 59; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5: 504.

⁵⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 460.

⁵⁰¹ İbn Hacer, *Takrîb*, 136.

⁵⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 327; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 342; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 153; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3: 23; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 216; a.mlf, *Siyer*, 9: 107; İbn Hacer, *Takrîb*, 136.

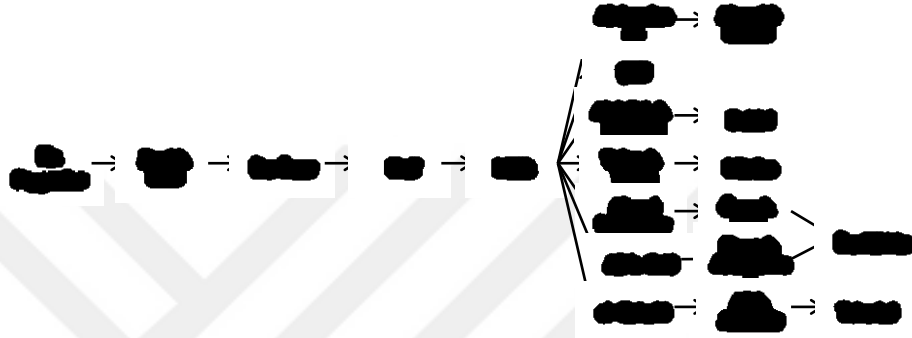
⁵⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 246-250; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 409-410; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 255-256; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 53; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 457-464; Zehebî, *Siyer*, 6: 15; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1: 374-375.

⁵⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 423; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 84-5; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 452-453; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 467; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29: 298; Zehebî, *Siyer*, 5: 95-101; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6: 521-523.

⁵⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 288-289; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 137-139.

⁵⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 570-5; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 204-6; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 91-121; Zehebî, *Siyer*, 8: 48-135; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6: 140-3.

Mâlik tarîkine, **İmam Şâfiî**, Malik'ten ...; **Buhârî**, Abdullah b. Mesleme > Mâlik... yoluyla; **Müslim**, Yahyâ b. Yahyâ > Mâlik ... tarikiyle; **İbn Hibbân** Ömer b. Saîd > Ahmed b. Ebî Bekr > Mâlik ...; ayrıca Hasan b. Abdulcebbar > Ali b. Ca'd > Mâlik ... tarikleri ile; **Taberânî** de Ali b. Abdülaziz > Ka'nebî > Mâlik ...yoluyla gelen rivâyetleri eserlerine almıştır. **Beyhâkî** de mevcut rivâyetin İmam Malik'e ulaşan üç farklı tarikini süneninde tahrir etmiştir.⁵⁰⁷ Bu tarikten gelen rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

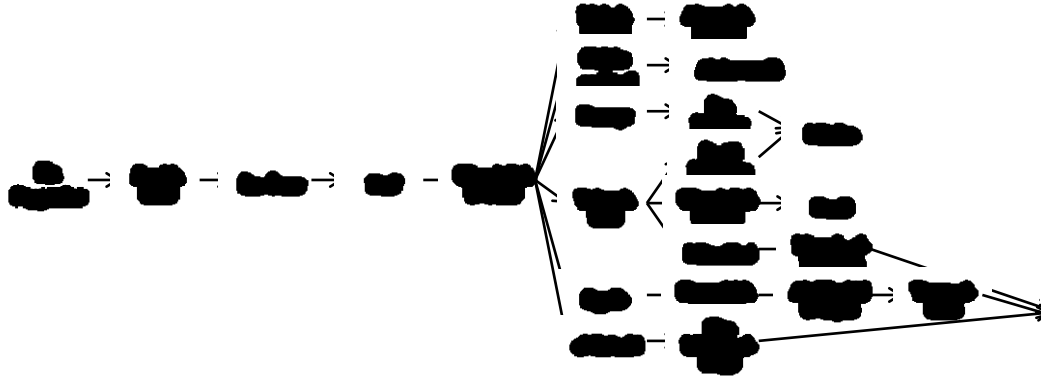
Ahmed b. Hanbel, Ubeydullah tarîkini Muhammed b. Ubeyd'den nakleder. Bu hocası Muhammed b. Ubeyd (ö. 204/820) sika ve hafız bir muhaddistir.⁵⁰⁸

Hadisin bu tarikle yer aldığı diğer kaynaklar ise şunlardır: **Abdurrezzâk**, Süfyân es-Sevrî > Ubeydullah b. Ömer... ; **Müslim**, İbnü'l-Müsennâ > Yahyâ b. Saîd > Ubeydullah... ile İbn Nümeyr > Nümeyr > Ubeydullah...tariki olmak üzere iki tarikle hadisi tahrir etmiştir. **Nesâî**, Ubeydullah b. Saîd > Yahyâ b. Saîd > Ubeydullah... kanalıyla, **Taberânî** de üç farklı tarikle hadisi eserlerine almışlardır.⁵⁰⁹ Bu tariklerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁵⁰⁷ Muvatta', "Cihâd",14; Buhârî, "Buyû'", 82; Müslim, "Buyû'", 59; Şâfiî, *Müsned*, 2: 311-312, İbn Hibbân, *Sahih*, 11: 374; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 111; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5: 504; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 8: 86-87.

⁵⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, 9: 436-438.

⁵⁰⁹ Abdurrezak, *el-Musannef*, 8: 103; Müslim, "Buyû'", 64-65; Nesâî, "Buyû'", 34/32; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* 5: 112.

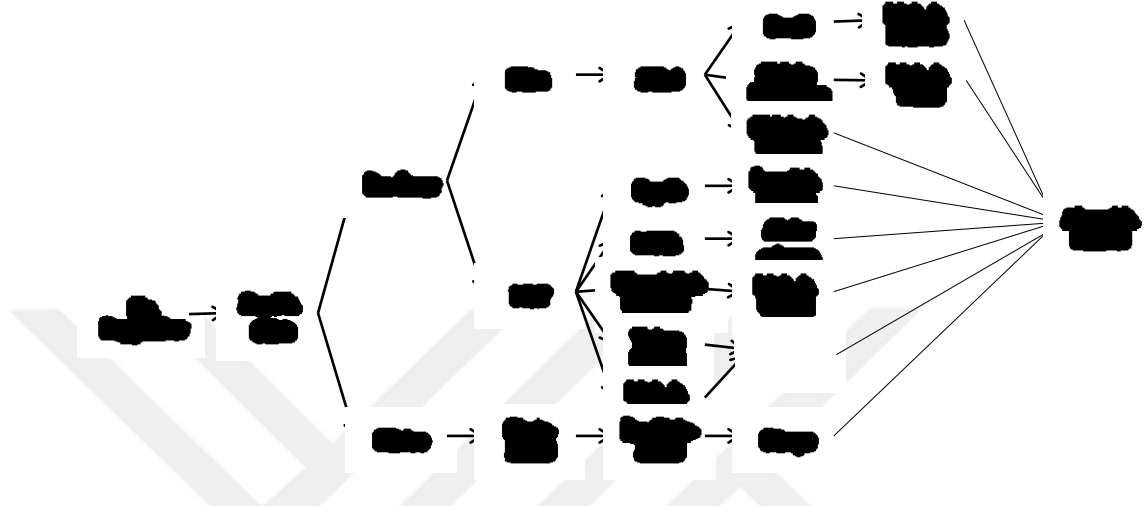
Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Saîd tarîkini hakkında 11. hadisin tahricinde bilgi verilen Yezîd b. Hârûn'dan nakleder. Yezîd tarîkini **Abdurrezzâk**, Süfyan es-Sevrî tarikiyle eserine almış ancak Yahyâ ile Nâfi arasında Ubeydullah b. Ömeri de zikretmiştir. **Müslim** ilki, Yahyâ b. Yahyâ > Süleyman b. Bilâl > Yahyâ b. Saîd > ..., ikincisi Muhammed b. Müsennâ > Abdülvehhâb > Yahyâ b. Saîd >..., üçüncüsü Yahyâ b. Yahyâ > Hüseyim > Yahyâ b. Saîd >... diğeri de Muhammed b. Rumh > Leys b. Sa'd > Yahyâ b. Saîd >... olmak üzere dört farklı tarikle; **İbn Mâce** Muhammed b. Rumh > Leys b. Sa'd > Yahyâ b. Saîd >... tarikiyle; **Taberânî**, ilki Muhammed b. Saîd > Muhammed b. Yusuf > Süfyan > Yahyâ b. Saîd > ..., ikincisi Hafs b. Ömer > Kabîsa b. Ukbe > Süfyan > Yahyâ b. Saîd >..., diğeri de Ebû Yezîd > Abdullah b. Sâlih > Leys > Yahyâ b. Saîd > ... olmak üzere üç farklı tarikle hadisi eserlerinde tahric etmişlerdir.⁵¹⁰

Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. İshâk tarikini de hocası Yezîd b. Hârûn'dan nakleder. Bu tarikte bulunan Muhammed b. İshâk (ö. 151/768) emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs' vasfı ile 'kezzâb' arasında hakkında çok çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı meşhur siyer ve meğazi yazarıdır. Zayıf ve meçhul râvîlerden tedlis yapmakla meşhûr sadûk bir muhaddis olarak vasedilmiş, teşeyyu' ve kaderî olmakla itham edilmiştir. İhtilaf, onun hadisinin i'tibâr için alınabileceği konusunda değil, ihticâc edilip edilmemesi hususundadır. حدثنا demedikçe onunla ihticâc olunmaz diyenler olduğu gibi mutlak olarak ihticâc edilir görüşünde olanlar da vardır. Mesela İbn Hibbân onun rivâyetlerine *Sahih*'inde yer vererek mutlak olarak ihticâc etmiştir.⁵¹¹ Buradaki metinde diğer

⁵¹⁰ Abdurrezak, *el-Musannef*, 8: 104; İbn Mâce, "Ticarât", 55; Müslim, "Buyû'", 61-63; Nesâî, "Buyû'", 35; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 5: 112.

⁵¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 552-553; 9: 323-324; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 40; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 191-194; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 380-385; Zehebî, *Siyer*, 7: 33-55; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*,

metinlerden farklı olarak müzâbene ve muhâkale türü satışları yasaklayan bir ifade bulunmaktadır. Ayrıca Muhammed b. İshâk “muzâbene ve muhâkaleyi yasakladı” ifadesinde teferrüd etmiştir.⁵¹² Ariyye rivâyetinin *Müsned*'de bulunan tüm tariklerinin şeması şöyle gösterilebilir:

Bu konuda Zeyd b. Sâbit dışında Abdullah b. Ömer, Sehl b. Ebî Hasme (41/661), Cabir b. Abdullah ve Ebû Hureyre'den gelen sahih rivâyetler mevcuttur.⁵¹³

2.1.10.2. Zirâî Ortaklık Kurmak/Tarlayı Kiraya Vermek

36 حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمَّارٍ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ عُزْوَةَ بْنِ الرَّبِيعِ، قَالَ: قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، أَنَا وَاللَّهِ أَعْلَمُ بِالْحَدِيثِ مِنْهُ، إِنَّمَا أَتَى رَجُلَانِ قَدْ اقْتَسَلَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنْ كَانَ هَذَا شَأْنَكُمْ، فَلَا تُكْرُوا الْمَزَارِعَ" قَالَ: فَسَمِعَ رَافِعٌ قَوْلَهُ: "لَا تُكْرُوا الْمَزَارِعَ"

Bize İsmâil tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. İshâk, Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr'dan, o, el-Velîd b. Ebû'l-Velîd'den, o, Urve b. ez-Zübeyr'den nakletti. (Urve) Dedi ki: Zeyd b. Sâbit şunu söyledi: “Allah, Râfi‘ b. Hadîc’i affetsin. Vallahi, ben (bu) hadisi ondan daha iyi bilirim; Rasûlullah’a (s.a.v.) sert şekilde tartışan

3: 468-475; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 405-429; İbn Hacer, *Takrîb*, 825; a.mlf, *Tabakatü'l-Müde'llisin*, 51. (Buhârî ta'liklerinde, Müslim makrûnen, diğerk müellifler de eserlerinde ona yer vermiştir.)

⁵¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 190; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 513. (Müzâbene ve muhâkale türü satışlar tezimizde alışveriş konusunun 3. hadisi olarak incelenmiştir.)

⁵¹³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 4: 28-32.

iki adam geldi. Rasûlullah (s.a.v.): “Eğer durumunuz bu ise, arazileri kiraya vermeyiniz” buyurdu. Zeyd şöyle dedi: “Râfî‘, sadece Hz. Peygamberin, ‘arazileri kiraya vermeyin’ kısmını duydu.”⁵¹⁴

Ahmed b. Hanbel’in hadisi aldığı şeyhi İsmâil b. Uleyye hakkında 35. hadisin tahrıcinde bilgi verilmişti. Onun hadisi aldığı râvî, Abdurrahman b. İshâk (ö. ?) için Ahmed b. Hanbel sâlihu’l-hadîs, Ebû Dâvûd, sika ancak kaderîdir şeklinde değerlendirme yapar. İbnü’l-Kattân onu Medîne’de sorduğunu, öven kimse bulamadığını belirtir. Dârekutnî de zayıf olduğunu belirtir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ına almış, İbn Hacer onun sadûk bir râvî olduğunu söylemiştir.⁵¹⁵ Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr’ı (ö. ?) Yahyâ b. Maîn ve pek çok kişi sika olarak vâsfetmesine karşı Ebû Hâtim onun münkerü’l-hadîs olduğunu söyler. Sünen-i Erbaa’da rivâyetleri yer almıştır. Zehebî onu sadûk inşaallah şeklinde, İbn Hacer de makbûl olarak vâsfeder.⁵¹⁶ Velîd b. Ebû’l-Velîd (ö. ?) isminde biri mevlâ İbn Ömer, diğeri mevlâ Âli Osman olmak üzere iki farklı kişi olduğu söylenmekle birlikte aslında tek kişi olduğu kimin mevlâsı olduğu konusunda ihtilaf bulunduğu da söylenmektedir. Ebû Zür‘a, İbn Ömer’in mevlâsı olan Velîd b. Ebû’l-Velîd’in sika olduğunu söyler. İbn Hibbân da Buhârî gibi ikisinin farklı kişi olduğunu söyleyerek *es-Sikât*’ında onlara ayrı ayrı yer vermiştir. Zehebî onun sika olduğunu belirtir.⁵¹⁷ Urve b. Zübeyr hakkında 13. hadiste bilgi verilmişti. Ş.el-Arnaût bu isnadı Abdurrahman b. İshâk dolayısı ile hasen saymaktadır.⁵¹⁸ Hadis *Müsned*’de aynı sened ve metinle bir yerde daha tekrar edilmiştir.⁵¹⁹

Rivâyetin yer verildiği diğeri hadis kitapları şunlardır: **İbn Ebî Şeybe**, doğrudan İbn Uleyye’den ; **İbn Mâce**, Ya‘kûb b. İbrâhim... ; **Ebû Dâvûd**, İbn Ebî Şeybe ; **Nesâî**,

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182, 187; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 464,494-495.

⁵¹⁵ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5: 258; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5: 212-3; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 86; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16: 519-525; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 2: 546-8; İbn Hacer, *Takrîb*, 570. (Buhârî *el-Edebü’l-Müfred*’in de ondan hadis tahrir etmiştir. Diğeri Kütüb-i Sitte müellifleri de eserlerinde O’nun rivâyetlerine yer vermiştir.)

⁵¹⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9: 405; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 34: 61-63; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 4: 549; İbn Hacer, *Takrîb*, 1175.

⁵¹⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 176; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 8: 156; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9: 19-20; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 494; 7: 552; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31: 107-109; Zehebî, *Kâşif*, 2: 356; İbn Hacer, *Takrîb*, 1042.

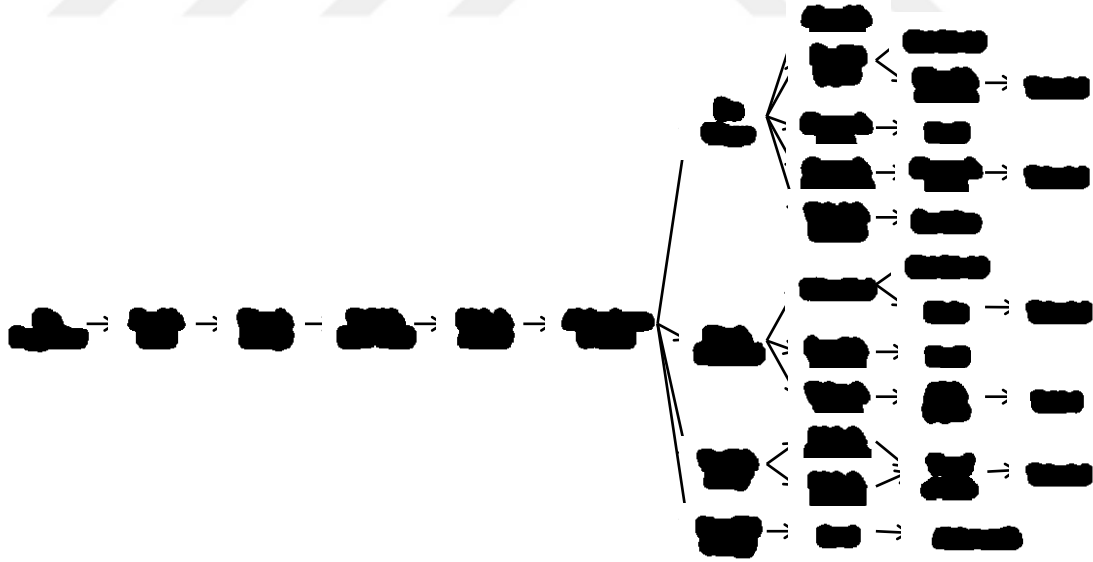
⁵¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 464.

⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 494-495.

Hüseyin b. Muhammed ; **Taberânî**, Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe >... ve Hüseyin b. İshâk > Osman b. Ebî Şeybe >...den İbn Uleyye > Abdurrahman b. İshâk >... tarikiyle gelen rivâyeti eserlerinde tahrir etmiştir.⁵²⁰

Abdurrezzâk, Sevrî > Nasr Ebî Cüzeyy > Abdurrahman b. İshâk... ; **Ebû Dâvûd**, Müsedded > Bişr el-Mufaddal > Abdurrahman b. İshâk... ; **Tahâvî**, Ali b. Şeybe > Yahyâ b. Yahyâ > Bişr b. Mufaddal > Abdurrahman b. İshâk... ; **Taberânî**, Muaz b. Müsennâ > Müsedded > Bişr b. Mufaddal > Abdurrahman b. İshâk ... ; Yusuf el-Kâdî > Muhammed b. Ebî Bekir > Yezîd b. Zürey' > Abdurrahman b. İshâk >... ; üçüncüsü Yusuf el-Kâdî > Muhammed b. Minhal > Yezîd b.Zürey' > Abdurrahman b. İshâk... olmak üzere üç farklı tarikle gelen rivâyete eserlerinde yer vermişlerdir. **Beyhâkî** de Abdurrahman b. İshâk'tan gelen bu rivâyete eserinde yer vermiştir.⁵²¹

Rafî' b. Hadîc, Rasûlullah'ın sözünün son kısmını işittiği için tarla kiralamanın mutlak olarak yasak olduğu sonucuna varmıştır. Buna karşın Zeyd b. Sâbit'in olayın nedenini bilmesi ona daha doğru bir hüküm vermesinde yardımcı olmuş ve bu yasağın mutlak bir yasak olmadığını ifade etmiştir. Bu rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁵²⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 378; 7: 323; Ebû Dâvûd, "Buyû'", 31; İbn Mâce, "Rühûn", 9; Nesâî, "Müzâraâ", 2; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5: 125.

⁵²¹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 8: 97; Ebû Dâvûd, "Buyû'", 31; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 4: 110; a.mlf, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 7: 115; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5: 125. Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6: 222.

2.1.10.3. Muhâkale ve Müzâbene satışı

Muhâkale⁵²² ve Müzâbene⁵²³ satışının yasaklığına delil teşkil eden rivâyetlerden biri de Zeyd b. Sâbit'ten gelen şu rivâyettir:

37 حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُحَاقَلَةِ وَالْمُزَابَنَةِ"

Bize Ya'kûb tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize babam, İbn İshâk'tan nakletti. (o) dedi ki: Bana Nâfi, İbn Ömer'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Zeyd b. Sâbit şunu söyledi : “ Rasûlullah (s.a.v.), Muhâkale ve Müzâbene'yi yasakladı.”⁵²⁴

İbn Hanbel'in hadisi aldığı râvî, Ya'kûb b. İbrâhim b. Sa'd (ö. 208/824) pek çok münekkidin sika olarak vafettiği bir râvîdir. Ebû Hâtim ise onun için sadûk der.⁵²⁵ Babası İbrâhim b. Sa'd (ö. 183/799) sika bir hadis hafızıdır. Yaşadığı dönemde Medîne'nin en çok hadis bilen olduğu ve 185/801 yılında öldüğü söylenmiştir.⁵²⁶ Muhammed İbn İshâk hakkında 35. hadis, Nâfi hakkında 24. hadiste bilgi verilmişti. Bu isnad senette yer alan İbn İshâk dolayısıyla Hasen sayılmış ancak hadisin sahih olduğu belirtilmiştir.⁵²⁷

Hadis *Müsned*'de sadece İbn Hanbel'in şeyhinin değiştiği aynı isnadla ikinci defa daha geçmektedir. İbn Hanbel'in hadisi aldığı şeyhi Yezîd b. Hârûn hakkında da 9. hadiste bilgi verilmişti. Yezîd b. Hârûn kanalından gelen bu ikinci rivâyetin metninde ilave

⁵²² Muhâkale: Buğdayı, tahmini olarak henüz başındaki buğday karşılığında satmak şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 389; Hammâd, *Sözlük*, 239.

⁵²³ Müzâbene: Miktarı belli malı, kendi cinsinden miktarı belli olmayan bir mal karşılığında satmak şeklinde tanımlanmıştır. Başka bir tanımda şöyle yapılmıştır: Miktarı meçhul bir malı yine kendi cinsinden miktarı meçhul bir mal karşılığı satmak. Ağaç üzerindeki hurmayı, miktarı belli hurma ile satmak gibi. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 441; Hammâd, *Sözlük*, 258-259. (Hammâd'ın eserinde, ‘yaş bir şeyi kendi cinsinden kuru bir şey karşılığında satmak’ şeklinde biraz daha geniş bir tarif yapılmıştır.)

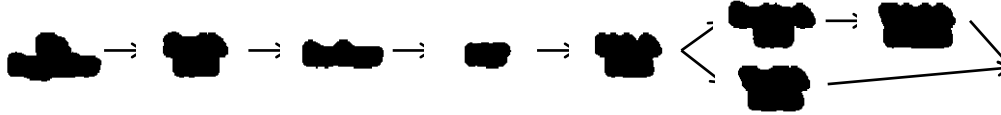
⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 488.

⁵²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 345-6; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 8: 396; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9: 202; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 284; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32: 308-311; Zehebî, *Siyer*, 9: 491-3; İbn Hacer, *Takrib*, 1087.

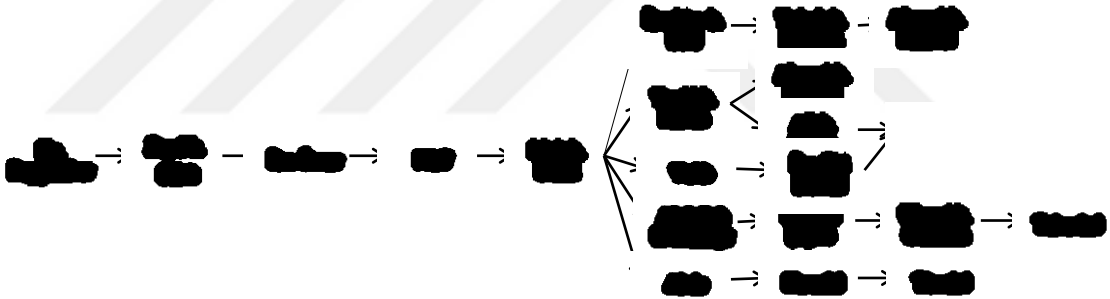
⁵²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 582; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 1: 188; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2: 101; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 7; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 88-94; Zehebî, *Siyer*, 8: 304-310; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 33; İbn Hacer, *Takrib*, 108.

⁵²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 488.

olarak " إِلَّا أَنَّهُ رَخَّصَ لِأَهْلِ الْعَرَايَا أَنْ يَبِيعُوهَا بِمِثْلِ خَرْصِهَا " istisnası mevcuttur.⁵²⁸ Arâyâ satışı şeklinde ifade edilen bu kısım başlı başına bir hadis olarak 35. hadiste incelenmişti. Bundan dolayı o kısım hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmayacaktır. Hadisin *Müsnede* geçen iki isnadı şöyle gösterilebilir:

Hadisin *Müsned* dışında yer aldığı kaynaklar şöyle gösterilebilir: **İbn Ebî Şeybe**, Abdullah b. Numeyr > İbn İshâk... ; **Tirmîzî**, Hennâd, Abde > İbn İshâk..... kanalıyla; **Tahâvî**, ilki, Ali b. Şeybe > Yezîd b. Hârûn > İbn İshâk ... ; ikincisi de İbn Ebî Dâvûd > Vehbî > İbn İshâk... kanalıyla; **Taberânî**, Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Nümeyr > İbn İshâk... tarikiyle gelen rivâyeti eserlerine almıştır.⁵²⁹ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Bu konuda sahâbeden İbn Ömer, Sehl b. Ebû Hasme, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Râfî' b. Hadîc'den gelen rivâyetler de vardır.⁵³⁰

2.1.10.4. Meyveleri Olgunlaşmadan Satmak

Muhâdara⁵³¹ adı verilen bu satış türünün yasaklığını bildiren Zeyd b. Sâbit rivâyeti şöyledir:

⁵²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 190; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 513.

⁵²⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 507; Tirmîzî, "Buyû", 63; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 4: 112; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 113.

⁵³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8: 75-78; Buhârî, "Musâkât",18; Müslim, "Buyû", 81-86; Nesâî, "Muzâraâ", 2; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 4: 112.

38 حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَبِيعُوا الثَّمَرَ حَتَّى يَبْدُوَ صَالِحَهَا "

Bize Ya'kûb tahdîs etti. (o) dedi ki: Bana babam, İbn İshâk'tan nakletti. (o) dedi ki: Bana ez-Zührî, Hârice b. Zeyd'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Zeyd b. Sâbit dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Meyveleri olgunlaştıkları belli oluncaya kadar satmayın"⁵³²

Ya'kûb b. İbrâhim, İbrâhim b. Sa'd hakkında bir önceki, Muhammed b. İshâk hakkında 35. hadiste, ez-Zührî hakkında ise 6. hadiste bilgi verilmişti. Bu isnad, İbn İshâk'tan dolayı hasen kabul edilmiştir. Hadis *Müsned'de* iki defa daha tekrar edilmiştir. Bu rivâyetlerde yasağın sebebi de nakledilmiştir. İlk rivâyet şöyledir:

38.1 حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ، وَنَحْنُ نَتْبَايَعُ الثَّمَارَ قَبْلَ أَنْ يَبْدُوَ صَالِحَهَا، فَسَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُصُومَةً، فَقَالَ: "مَا هَذَا؟" فَقِيلَ لَهُ: هَؤُلَاءِ ابْتَاغُوا الثَّمَارَ، يَقُولُونَ: أَصَابْنَا الدُّمَانَ وَالْقَشَامَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَلَا تَبَايَعُوا حَتَّى يَبْدُوَ صَالِحَهَا"

Bize Yûnus b. Muhammed tahdîs etti. Dedi ki: Bize Abdurrahman b. Abdillah b. Ebu'z-Zinâd babasından, o, Hârice b. Zeyd'den nakletti. Dedi ki: Zeyd b. Sâbit şunu söyledi: "Rasûlullah (s.a.v.) Medîne'ye geldiği zaman, biz olgunlaştığı belirmeden önce meyveleri alıp satardık. Rasûlullah (s.a.v.) kavga seslerini işitince 'bu nedir?' diye sordu. O'na 'bunlar meyveleri birbirlerine olgunlaşmadan sattılar. Sonra da ürüne duman/hastalık isâbet etti, kuşam vurdu (yeşillenmeden/olgunlaşmadan meyveleri döküldü)' dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) 'Meyveleri salâhı görününceye/olgunlaştıkları belli oluncaya kadar satmayın' buyurdu."⁵³³

⁵³¹ Buhârî, "Buyû", 85-87, 93; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 4: 22-28. (Bu ifade Enes b. Malik'ten gelen merfu bir rivâyette Rasûlullah'ın yasakladığı beş farklı satış türü olan Muhâkale, Müzâbene, Muhâdara, Mülânese, Mülâbeze'den biri olarak geçmektedir. Buhârî bu konuyu iki rivâyete yer verdiği 'Muhâdara babı'nda ele almıştır.)

⁵³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 488.

⁵³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 190; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 516.

Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı şeyhi Yûnus b. Muhammed (ö. 207/823) rivâyetlerine Kütüb-i Sitte'de yer verilen sika, sebt, hafız bir muhaddistir. Ebû Hâtim ise onun sadûk olduğunu söylemiştir.⁵³⁴ Diğer râvîler Abdurrahman b. Abdullah b. Ebi'z-Zinâd, babası Abdullah b. Zekvân ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Bu isnad da İbn Ebi'z-Zinâd dolayısıyla hasen sayılmıştır.⁵³⁵

İlk kısmı İbn Ömer rivâyeti, ikinci kısmı Zeyd'den gelen arâyâ satışı ile ilgili olan diğer rivâyet de şu şekildedir:

38.2 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَرِيدٍ، أَنبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ حُسَيْنٍ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا تُبَاعُ ثَمْرَةٌ بِثَمْرَةٍ، وَلَا تُبَاعُ ثَمْرَةٌ حَتَّى يَبْدُوَ صَلَاحُهَا". قَالَ: فَلَقِي زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، عَبْدَ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فَقَالَ: "رَخِّصَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عَرَايَا" قَالَ سُفْيَانُ: "الْعَرَايَا نَخْلٌ كَانَتْ تُوهَبُ لِلْمَسَاكِينِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يَنْتَظِرُوا بِهَا، فَيَبِيحُونَهَا بِمَا شَاءُوا مِنْ ثَمَرِهِ"

Bize Muhammed b. Yezîd nakletti. (o) dedi ki: Bize Süfyân b. Huseyn, Zührî'den, o Sâlim'den, o İbn Ömer'den, o da Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şunu haber verdi: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Meyve meyveyle satılmaz. Meyveleri salâhı görününceye/olgunlaştıkları ortaya çıkıncaya kadar satmayın.” Sâlim dedi ki: Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer'le karşılaşınca ‘Rasûlullah arâyâyâ ruhsat verdi.’ dedi.⁵³⁶ Süfyân şöyle dedi: “Arâyâ, yoksullara hibe edilen fakat onların beklemeye güç yetiremedikleri ve diledikleri meyve karşılığında sattıkları hurmadır.”

Bu tarikin râvîlerinden İbn Hanbel'in hocası Muhammed b. Yezîd (ö. 190/806) sika, sebt, hüccet bir muhaddistir.⁵³⁷ Onun hadisi aldığı Süfyân b. Huseyn (ö. 169-187/785-803 arası) sika sayılan bir râvîdir. Ancak Zührî'den yaptığı rivâyetlerde sağlam kabul edilmemiştir. Çok hata yapmakla da eleştirilmiştir. Halife Mehdi zamanında (h. 169-185/785-801) öldüğü söylenmekle birlikte Hârûn Reşid zamanının (h.186-193/802-809) ilk yıllarında öldüğü de belirtilir. İbn Hibbân onun sika olduğunu söylemekle kalmaz

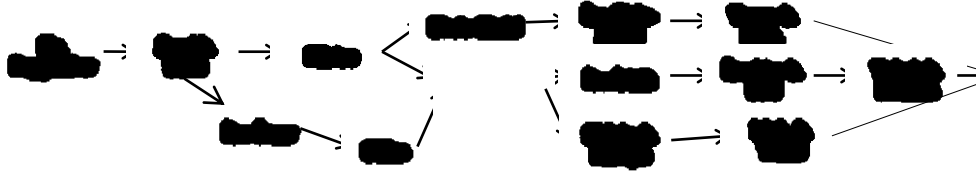
⁵³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 339; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 410; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 246; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 289; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32: 540-543; Zehebî, *Siyer*, 9: 273-276; İbn Hacer, *Takrîb*, 1099.

⁵³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 516.

⁵³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 192; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 524.

⁵³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 316; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 260; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 126; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 442; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27: 30-34; Zehebî, *Siyer*, 9: 302-303; İbn Hacer, *Takrîb*, 909.

ayrıca ‘*Mecrûhin*’ türü kitaplardan isminin silinmesi gerektiğini de vurgular.⁵³⁸ Zührî hakkında 6. hadiste bilgi verilmişti. Sâlim b. Abdullah b. Ömer (ö. 106/724) ise İbn Ömer’in Medîneli yedi fakihten sayılan sika âlim oğludur. Onun Hz. Ebû Bekir ve dedesi Hz. Ömer’den yaptığı rivâyetlerin mürsel olduğu da ifade edilmiştir.⁵³⁹ *Müsned*’de geçen bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Müsned’deki bu rivâyetler İbn İshâk ve İbn Ebi’z-Zinâd’ın birbirini mütâbaâtı nedeniyle sahih liğayrihi olmaktadır. Ayrıca İbn Ömer, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, İbn Ömer, Hz. Âişe ve Ebû Hureyre’den gelen rivâyetlerde⁵⁴⁰ vardır.

Bu rivâyetlerin yer aldığı diğer kaynaklar şunlardır: **Buhârî**, Leys > Ebu’z-Zinâd > Urve, Sehl b. Ebû Hasme > Zeyd yoluyla gelen bir tarike yer verir. Ayrıca bu senedin metninden sonra Ali b. Bahr > Hakkâm > Anbese > Zekeriyya > Ebu’z-Zinâd > Urve > Sehl > Zeyd şeklinde bir tarik daha verir.⁵⁴¹

Ebû Davûd, Ahmed b. Sâlih > Anbese > Yûnus > Ebu’z-Zinâd > Urve > Sehl > Zeyd kanalıyla; **Tahâvî**, Muhammed b. Abdullah > Anbese > Yûnus > Ebu’z-Zinâd > Urve > Sehl > Zeyd; Muhammed b. Süleyman > İbrâhim b. Humeyd et-Tavîl > Sâlih b. Ebi’l Ehdar > Zührî > Hârice... yoluyla gelen rivâyetleri eserlerine almıştır. **Taberânî**, Mûsâ b. Hârûn > Kâmil > İbn Lehîa > Ebu’l-Esved > Urve > Zeyd; Abdullah b. Ahmed >

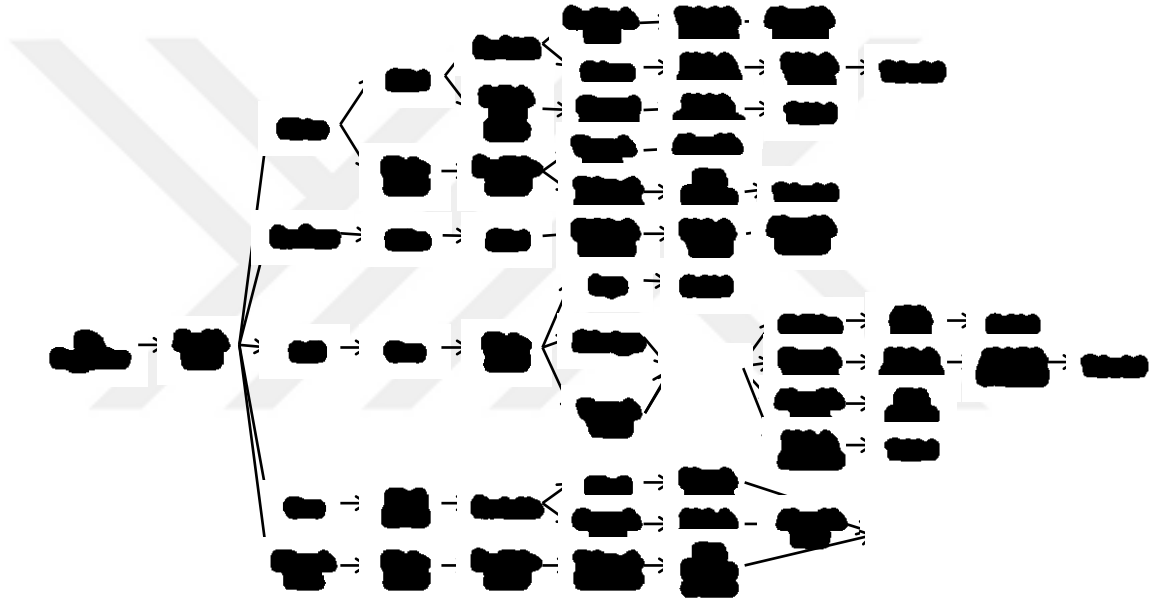
⁵³⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 314; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 4: 89; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 6: 227-228; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 404; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 11: 139-141; Zehebî, *Siyer*, 7: 302-303; İbn Hacer, *Takrîb*, 393.

⁵³⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 194-200; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 4: 115; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*; İbn Hibbân, *es-Sikât* 4: 305; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10: 145-154; Zehebî, *Siyer*, 4: 457-465 ; İbn Hacer, *Takrîb*, 360; Alâî, *Camîu’t-Tahsil*, 180.

⁵⁴⁰ Buhârî, “Buyû”, 85; Ebû Davûd, “Buyû”, 23; Tahâvî, *Şerhu Meani’l-âsar*, 4: 22-28. (Bu rivâyetlerin bir kısmında meyvenin olgunlaşmasının ne olduğuna dair sorulan soruya, Rasulullah’nın (sav) renklenmesi yani kızarması ya da sararması, yenilebilmesi, afetten etkilenmemesi, şeklinde aynı şeyi ifade eden farklı cevaplar bulunmaktadır.)

⁵⁴¹ Buhârî, “Buyû”, 85. (İbn Hacer, *Fethu’l-Bari’de* Leys’ten gelen bu rivâyetin mevzûl tarihini görmediğini söyler. Bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bari*, 4: 461.)

Muhammed b. Humeyd > Hârûn b. Muğîra > Anbese > Zekeriyya > Ebu'z-Zinâd > Urve > Sehl > Zeyd; Ebû Huseyn el-Kâdî > Yahyâ el-Himmâni > İbn Ebi'z-Zinâd > Ebu'z-Zinâd > Hârice; Ebû Huseyn el-Kâdî > Yahyâ el-Himmâni > İbn Ebi'z-Zinâd > Ebu'z-Zinâd > Kâsım b. Muhammed > Zeyd ; Ahmed b. Nadr > Muhammed b. Mûsâffa > Osman b. Saîd > İbn Lehîa > Ebu'l-Esved > Urve > Zeyd; Muhammed b. Yahyâ > Muhammed b. Humeyd > Seleme b. Fadl > Muhammed b. İshâk > Zührî > Hârice şeklinde beş farklı tarikle gelen rivâyetleri eserine almıştır.⁵⁴² Bu hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁵⁴² Ebû Dâvûd, “Buyû”, 23; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 4: 23, 26, 28; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 8: 110; a.mlf, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 115, 124, 126, 131. (Hadisten anlaşıldığına göre, henüz olgunlaşmadan ağacındaki meyveyi satın alan müşteriler; meyveleri toplayıp da bedellerin ödenmesi söz konusu olduğunda, meyvelerin çürük, kalitesiz, hastalıklı olduğunu ileri sürerek fiyatları düşürmek istiyorlardı. Bu hal, satıcılarla alıcılar arasında anlaşmazlıkların çıkmasına sebep oluyordu. Bu tür anlaşmazlıklar artınca Hz. Peygamber, hadisteki nehyi irad Buyûrmuştu. Yani mezkûr nehye sebep alıcı ve satıcı arasındaki niza ve ihtilâftır. Ayrıca bu yasağın haramlık oluşturan bir yasak değil, yol göstermek, fikir vermek bağlamında istişari bir söz olduğu rivâyetin farklı bir tarikindeki Zeyd b. Sâbit'in şu sözünden de anlaşılmaktadır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَالْمَشُورَةِ يُشِيرُ بِهَا فِيمَا لَا فَلَ تَتَّبِعُوا النَّمْرَةَ حَتَّى يَبْدُوَ صَلاَحُهَا»، لِكثْرَةِ خُصُومَتِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ
 “O, bu sözlerini, huzurundaki anlaşmazlık ve davaların çoğalmasından dolayı onlara yol göstermek için (istişari mahiyette) söylemişti.” Bkz. Tahâvî, *Serhu Meâni'l-âsar*, 4: 28.

2.1.10.5. Muhâbera Alışverişi

39 حَدَّثَنَا كَثِيرٌ، حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ بْنُ الْحَجَّاجِ، قَالَ: قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: "نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُخَابَرَةِ" فَلْتُ: وَمَا الْمُخَابَرَةُ؟ قَالَ: تَأْجُرُ الْأَرْضَ بِيَصْفٍ، أَوْ يَثْلُثُ، أَوْ يَرْبُوعٍ "

Bize Kesîr nakletti. (o) dedi ki: Bize Ca‘fer nakletti. (o) dedi ki: Bize Sâbit b. el-Haccâc nakletti. (o) dedi ki: Zeyd b. Sâbit şunu söyledi: Rasûlullah (s.a.v.) bizi muhâberadan nehyetti. Sâbit b. el-Haccâc: (Zeyd’e), muhâbera nedir? dedim. Zeyd şöyle dedi: “Tarlayı, (çıkan mahsulün) yarısı, üçte biri veya dörtte biri karşılığında alman kiralamandır.”⁵⁴³

Ahmed b. Hanbel’in hadisi aldığı Kesîr b. Hişâm er-Rakkî (ö. 207/823) çoğu münekkidin sika olarak vafettiği bir râvîdir. Ebû Hâtim onu ‘yüktebu hadisuhû’ şeklinde değerlendirir.⁵⁴⁴ Kesîr’in hadisi aldığı râvî Ca‘fer b. Bürkân (ö. 154/771) İbn Maîn’in sika, diğer pek çok münekkidin sadûk olarak değerlendirdiği bir muhaddistir.⁵⁴⁵ Sâbit b. el-Haccâc (ö. ?) güvenilir bir râvîdir.⁵⁴⁶

Bu isnadı sahih sayılan⁵⁴⁷ hadisi Ahmed b. Hanbel, aynı senedle başka bir hocasından tekrar zikretmiştir. Buradaki farklı râvî, Feyyâz b. Muhammed Ebû Muhammed er-Rakkî (ö. 200/816) sadûk bir râvîdir. İbn Hibbân onu *es-Sikat’ında* zikretmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5:187; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 496-497.

⁵⁴⁴ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 336; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 7: 218; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 7: 158; İbn Mencûye, *Ricalu Sahihi Müslim*, 2: 152; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 9: 26; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24: 163-165; Zehebî, *Kâşif*, 2: 147; İbn Hacer, *Takrib*, 810.

⁵⁴⁵ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 487-8; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 2: 187; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 2: 474-475; İbn Mencûye, *Ricalu Sahihi Müslim*, 1: 117; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 6: 136; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 5: 11-19; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1: 403; İbn Hacer, *Takrib*, 198.

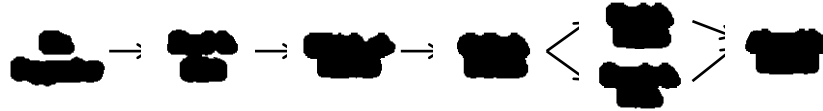
⁵⁴⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 485; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 2: 162; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 2: 450; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 4: 93; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 4: 351-2; Zehebî, *Kâşif*, 1: 281; İbn Hacer, *Takrib*, 185.

⁵⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 497.

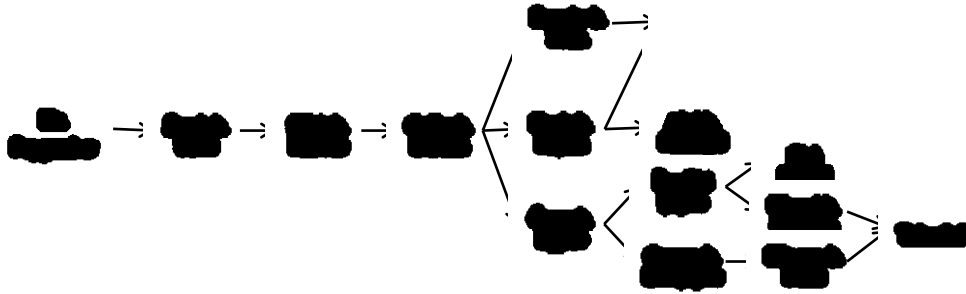
⁵⁴⁸ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 7: 135; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 7: 87; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 9: 11; Halil el-Arabî, *el-Ferâid ala Mecmeu’z-zevâid. (tercümetü’r-ruvât ellezîne lem ya’rifhum el-hafiz el-Heysemi)*. (Duha/Katar: Daru’l İmami’l-Buhârî, 1428/2008), 253.

Arnaûd da Feyyâz b. Muhammed’i sadûk, ‘lâ ba’se bih’ şeklinde değerlendirmiş, isnadın ceyyid olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁹

İkinci hadiste, تَأَخَّرَ kelimesi yerine تَأَخَذَ kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca rivâyetin sonunda بِأَشْبَاهِ هَذَا أوْ ifadesi bulunmaktadır. Hadisin *Müsnedde* geçen iki isnadının şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **İbn Ebî Şeybe**, Ömer b. Eyyûb > Ca’fer b. Bürkân... tarikiyle; **Abd b. Humeyd**, Kesîr b. Hişâm > Ca’fer b. Bürkân... tarikiyle; **Ebû Dâvûd**, İbn Ebî Şeybe > Ömer b. Eyyûb > Ca’fer b. Bürkân... tarikiyle; **Taberânî**, Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Ömer b. Eyyûb > Ca’fer b. Bürkân... ve Hüseyin b. İshâk > Osman b. Ebî Şeybe > Ömer b. Eyyûb > Ca’fer b. Bürkân... tarikiyle; **Beyhâkî** de Ebû Dâvûd’un tarikiyle gelen rivâyeti eserlerine almıştır.⁵⁵⁰ Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadis, Zeyd b. Sâbit’ten sadece bu yolla bilinmektedir. Ancak muhâbera alışverişinin yasaklandığına dair Câbir b. Abdullah, Rafî’ b. Hadîc ve İbn Ömer’den de hadisler nakledilmiştir.⁵⁵¹

⁵⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 499.

⁵⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 379; Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 249; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 34; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 5: 159; Beyhâkî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 220.

⁵⁵¹ Buhârî, “Müsâkât”, 18; Müslim, “Talâk”, 81, 93; İbn Mâce, “Ruhûn”, 7; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 34; Tirmîzî, “Buyû”, 72; Nesâî, “Müzâraâ”, 2. (Bunların hepsi muhâberanın caiz olmadığına delâlet etmektedir. Ama âlimlerin büyük çoğunluğu bu akdin caiz olduğu görüşündedir. Bu görüşü benimseyen âlimler, muhâbera ve müzâraayı yasaklayan hadisleri; ya içerisinde ark kenarları gibi belirli kısımlardan

2.1.10.6. Satın Alınan Yiyecek Maddesini Teslim Almadan Satmak

40 حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو الرَّزَّادِ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَدِمَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ بَرِيَّةً فَسَاوَمْتُهُ فِيمَنْ سَاوَمَهُ مِنَ التُّجَّارِ، حَتَّى ابْتَعْتُهُ مِنْهُ، حَتَّى قَالَ: فَقَامَ إِلَيَّ رَجُلٌ فَرَبَّحَنِي فِيهِ حَتَّى أَرْضَانِي، قَالَ: فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ لِأَضْرِبَ عَلَيْهَا، فَأَخَذَ رَجُلٌ بِذِرَاعِي مِنْ خَلْفِي، فَالْتَفَتُّ إِلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، فَقَالَ: "لَا تَبِعْهُ حَيْثُ ابْتَعْتَهُ حَتَّى تَحُوزَهُ إِلَى رَحْلِكَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ نَهَى عَنْ ذَلِكَ" فَأَمْسَكْتُ يَدِي.

Bize Ya'kûb nakletti. (o) dedi ki: Bana babam, İbn İshâk'tan tahdis etti. (o) dedi ki: Bana Ebu'z-Zinâd, Ubeyd b. Huneyn'den, o da Abdullah b. Ömer'den nakletti. İbn Ömer şunu söyledi: “ Şam ahalisinden bir adam zeytinyağı getirdi. Onunla pazarlık yapanlar içinde satın alıncaya kadar ben de pazarlık yaptım. Bir adam geldi ve iyi kâr vererek beni razı etti. Ben de adamın elini tutup yağı satmak istediğim sırada arkamdan bir adam kolumu tuttu. Döndüm baktım ki Zeyd b. Sâbit! Şunu söyledi: “Malı, kendi malına katmadıkça satın aldığın yerde satma. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) bunu yasakladı.” Bunun üzerine ben elimi çektim.⁵⁵²

Bu rivâyetin râvîleri Ya'kub b. İbrâhim, babası İbrâhim b. Sa'd ve Muhammed b. İshâk hakkında 35. hadiste, Ebu'z-Zinâd hakkında ise 3. hadiste bilgi verilmişti. Onun hadisi aldığı râvî Ubeyd b. Huneyn (ö. 105/723) ise, tâbiûndan sika ve kalîlu'l-hadîs bir râvîdir. Ebû Hâtim onu sâlihu'l-hadis şeklinde vâsfeder.⁵⁵³ Bu isnad İbn İshâk'tan dolayı hasen sayılmıştır.⁵⁵⁴ *Müsned*'de bir defa geçen bu rivâyetin isnad şeması şöyledir:

kalkacak mahsulü bir taraf için şart koşmak gibi akdi ifsad eden bir şartın bulunmasına hamletmişler ya da hadislerdeki yasağı tenzîhen kerahete almışlardır. Bkz. Yeniçel-Kayapınar, *Şerhu Sünen*, 12: 469-470.)

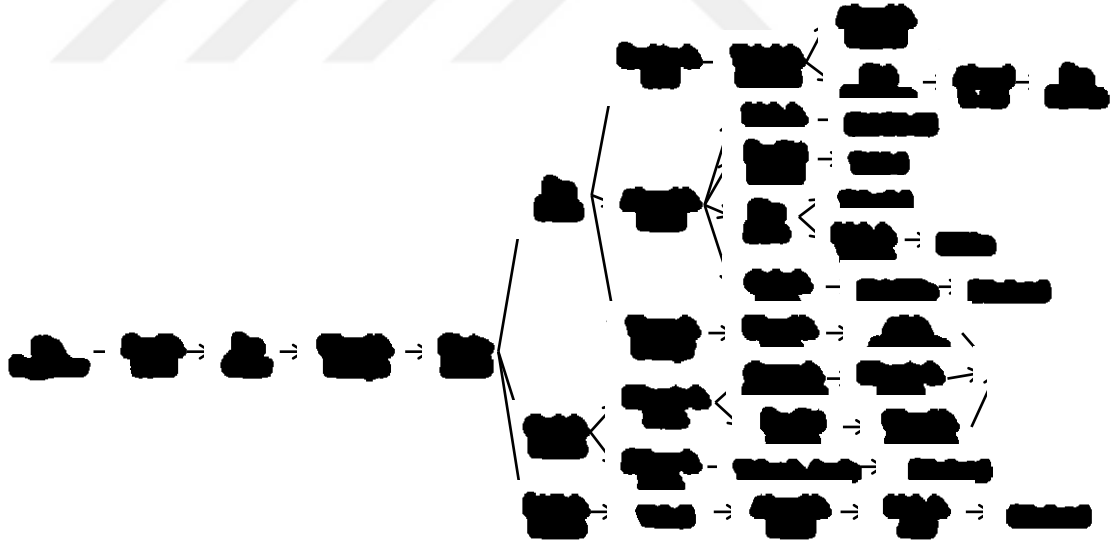
⁵⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 191; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 522.

⁵⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 281; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5: 446; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5: 404-405; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29: 197-200; Zehebî, *Siyer*, 4: 605; İbn Hacer, *Takrîb*, 649.

⁵⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 522.

Rivâyetin geçtiği diğer eserler ise şunlardır: **İbn Ebî Şeybe**, Huseyn b. Muhammed > Cerir b. Hâzım > Ebu'z-Zinâd >... kanalıyla; **Ebû Dâvûd**, Muhammed b. Avf., **Tahâvî**, İbn Ebî Dâvûd..., **Taberânî**, Ebû Zür'a'dan Ahmed b. Hâlid > İbn İshâk > Ebu'z-Zinâd >... kanalıyla gelen rivâyeti, ayrıca Ali b. Abdülaziz > Ubeyd b. Yaiş > Yûnus b. Bükeyr > İbn İshâk > Ebu'z-Zinâd >... tarikini; **Dârekutnî**, Ebû Talip > Ca'fer b. Muhammed >... ; **Hâkim**, Muhammed b. Ya'kûb > Ebû Zür'a >... yoluyla Ahmed b. Hâlid > İbn İshâk > Ebu'z-Zinâd'dan gelen rivâyeti tahrir etmişlerdir.⁵⁵⁵

İbn Hibbân, Ahmed b. Ali > Ebû Hayseme > Ya'kub b. İbrâhim > İbrâhim b. Sa'd > İbn İshâk > ... kanalıyla rivâyeti tahrir etmiştir. **Taberânî**, Huseyn b. İshâk > Osman b. Ebî Şeybe > Huseyn b. Muhammed > ... kanalı ve Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Huseyn b. Muhammed >... kanalıyla; **Dârekutnî** de Yahyâ b. Ayyaş > Züheyr b. Muhammed >..yoluyla Cerir b. Hâzım > Ebu'z-Zinâd'dan gelen rivâyet ile Muhammed b. Amr > Ahmed b. Hâlid > Vâkîdî > İshâk b. Hâzım > Ebu'z-Zinâd>... yoluyla gelen rivâyeti eserlerine almıştır.⁵⁵⁶ İsnad şeması şöyle gösterilebilir:

Yukarıda “ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ نَهَى عَنْ ذَلِكَ ” şeklinde Rasûlullah'ın yasağını ifade eden kısım Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i ve Hâkim'in *Müstedrek*'indeki metinde

⁵⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 1: 111; Ebû Davûd, “Buyû”, 65; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 4: 38; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 113,114; Dârekutnî, *Sünen*, 3: 397-398; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 46.

⁵⁵⁶ İbn Hibbân, *Sahih*, 11: 360; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 113,114; Dârekutnî, *Sünen*, 3: 397, 398.

tafsilatlı olarak şu şekilde bulunmaktadır: “ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ تُبَاعَ السَّلْعُ ” burada geçen “ السَّلْعُ ” kelimesinin sadece yiyecek maddelerini değil ‘her eşya’yı kapsadığı belirtilmiştir. Bu kelimenin Müslim’in *Sahih*’inde yer alan İbn Ömer ve Ebû Hureyre’den gelen “ مَنْ اشْتَرَى طَعَامًا فَلَا يَبِيعُهُ حَتَّى ” ⁵⁵⁷ hadisindeki طَعَامًا kelimesinden daha kapsamlı olduğu belirtilmiştir. Bu ve benzeri hadislerde geçen ‘teslim alınmadan satılabilecek/satılamayacak malların’ neler olduğu hususunda farklı değerlendirmeler yapılmış ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁸

2.1.10.7. Şuf’a Hakkı

Şuf’a (ön alım) hakkı, satılan ya da bedel şartı ile hibe edilen bir akarı veya o hükümde olan bir malı müşteriye veya kendisine hibe edilen şahsa kaç mal olmuşsa o miktar ile müşteriden veya satıcıdan ya da hibe edilenden cebren alıp temellük etmektir. Şuf’a hakkı sırasıyla satılan akarda şerîk (ortak), halît (aynı çıkmaz yolu kullanmak gibi irtifak hakkında ortak olma) ve câr-ı mülâsık (akara bitişik komşu) olma sebeplerinden biriyle doğmaktadır.⁵⁵⁹ Taberânî, şuf’a konusunda Zeyd b. Sâbit’ten şu rivâyeti nakletmiştir:

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْمُرُوزِيُّ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ زُرْعَةَ، ثنا أَبُو غَرِيْبَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي الزَّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا وَقَعَتِ الْخُدُودُ فَلَا شُفْعَةَ» 41

Taberânî şunu rivâyet etti: Dedi ki: Bize Muhammed b. Ali el-Mervezî tahdis etti. Dedi ki: Bize Ahmed b. Zür’a, Ebû Gâziyye’den tahdis etti. O, İbn Ebî’z-Zinâd’dan, o, babasından, o, Hârice b. Zeyd’den, o da Zeyd b. Sâbit’ten o da Hz. Peygamber’den şöyle tahdis etti: Nebî (sav) şöyle buyurdu: “Sınırlar belirlenince şuf’a yoktur.”⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Müslim, “Buyû”, 34, 35, 39.

⁵⁵⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsar*, 4: 36-41; Nureddin İtr, *İ’lâmu’l-enâm şerhu Buluği’l-Merâm min ehâdisi’l-ahkâm*. (Dimeşk: Daru’l-farfur, 1419/1999), 2: 617-620.

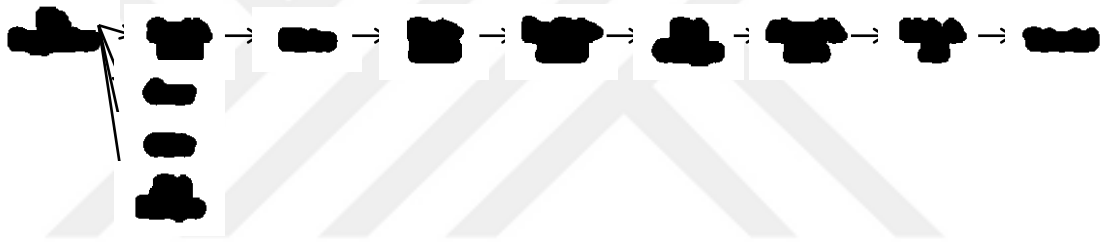
⁵⁵⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 529. Ayrıca tafsilât için bkz. Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsar*, 4: 120-126; Ö. Nasuhî Bilmen, *Hukuku İslâmîyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen yayınları, ts.), 6: 12, 131; İ. Kâfi Dönmez, “Şuf’a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2010), 39: 248-252; İtr, *İ’lâmu’l-Enâm*, 3: 134-144; Hammâd, *Sözlük*, 323.

⁵⁶⁰ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 5: 135.

Taberânî'nin hadisi aldığı şeyhi Muhammed b. Ali el-Mervezî (ö. 306/922) sika, mutkîn ve hafız bir râvî olarak vasfedilmiştir.⁵⁶¹ Ahmed b. Zür'a (ö. ?) meçhul bir râvîdir. Onun hadisi aldığı Ebû Gâziyye Muhammed b. Mûsâ hakkında 28. hadisin, diğer râvîler hakkında ise 3. hadisin tahririnde bilgi verilmişti.

Diğer kaynaklarda tespit edilemeyen ve sadece *Mu'cem*'de geçen bu hadisin isnadı, İbn Ebi'z-Zinâd'ın zayıf, Muhammed b. Mûsâ'nın metrûk ve Ahmed b. Zür'a'nın meçhûl oluşu nedeniyle çok zayıf olarak değerlendirilmiştir.⁵⁶²

Taksim edilip her hissenin sınırları tâyin ve tespit edildikten sonra şuf'a hakkının kalmadığını ifade eden farklı sahâbîlerden gerek merfû gerek mevkûf rivâyetler nakledilmiştir.⁵⁶³

2.1.11. Hibe

2.1.11.1. Umrâ Yoluyla Bağış

Ömür, hayat anlamına gelen Umrâ, bir evde oturma hakkı gibi bir menfaati bir kimseye ömrü boyunca kullanmak üzere bağışlamak şeklinde tanımlanmıştır. Bir çeşit hibe olan umrâ ‘ bu evimi ömrüm/ömrün boyunca ya da yaşadığım/yaşadığın müddetçe ya da sağ olduğum/olduğun sürece sana verdim.’ gibi ifadelerle yapılır. ‘Ömür boyu’ ile

⁵⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4: 115; Zehebî, *Siyer*, 14: 311.

⁵⁶² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 4: 202.

⁵⁶³ Dârimî, “Buyû’”, 83; Buhârî, “Buyû’”, 97; Şuf'a, 1; Müslim, “*Mûsâkât*”, 133-135; İbn Mâce, “Şuf'a”, 3; Ebû Dâvûd, “Buyû’”, 73; Tirmizî, “*Ahkâm*”, 33; Nesâî, “Buyû’”, 109; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 4: 120-126.

sınırlandırıldığı için bu ismi almıştır.⁵⁶⁴ Bu konuda Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyet şöyledir:

42 حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ حَجْرِ الْمَدْرِيِّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ الْعُمَرَى لِلْوَارِثَةِ وَقَالَ مَرَّةً: "قَضَى بِالْعُمَرَى

Bize Süfyân, Amr'dan, o Tâvûs'tan, o Hucr el-Mederî'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten şunu nakletti: “ Rasûlullah (s.a.v.) umrânın mirasçıya ait bir hak olduğuna hükmetti.” Bir keresinde de “Umrâ ile hüküm verdi.” demiştir.⁵⁶⁵

Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı şeyhi Süfyân, büyük hadis imamı, meşhur sika muhaddis Süfyân b. Uyeyne'dir.(ö.198/814) Amr b. Dînâr'ın hadislerini ondan daha iyi bilen olmadığı, ömrünün sonlarına doğru hafızasının biraz gerilediği söylenmiştir.⁵⁶⁶ Amr b. Dînâr da (ö. 126/744) sika, sebt oluşunda ihtilafın olmadığı tâbiûnun fakih ve muhaddislerindedir.⁵⁶⁷ Onun hocası Tâvûs b. Keysân (ö. 106/724) hakkında 30. hadiste bilgi verilmişti. İbn Hacer, Tâvûs'un hadisi aldığı râvî Hucr el-Mederî'yi (ö. ?) Baki b. Mahled'in sahâbe içinde saymasını Hucr'un irsâl yapmasına bağlar ve onun sahâbî olarak değerlendirilemeyecek kadar ma'rûf biri olduğunu belirtir.⁵⁶⁸ Bu isnad, râvîlerinin sika kimseler olması sebebiyle sahihtir.⁵⁶⁹

Bu rivâyet *Müsnedde* dört defa tekrar edilmiştir. Bunların birinde, Abdurrezâk > Süfyân > İbn Ebî Necîh > Tâvûs > Racul > ... şeklinde Hucr el-Mederî'nin isminin müphem bırakıldığı bir tarikle gelmiştir. Bu hadisin umrâ ile birlikte rukbâ konusunu da

⁵⁶⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 587; Hammâd, *Sözlük*, 357; H.Mehmet Günay, “Rukbâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2008), 35: 218-219.

⁵⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 461.

⁵⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 59; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 4: 94; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 1: 32, 54; 4: 225; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 403-404; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, 11: 177-8; Zehebî, *Siyer*, 8: 454-475; İbn Hacer, *Takrib*, 395.

⁵⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 40-41; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 6: 328; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 6: 231; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 167; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, 22: 5-13; Zehebî, *Siyer*, 5: 300-307; İbn Hacer, *Takrib*, 734.

⁵⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 95; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 3: 73; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 3: 267; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 177; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, 5: 475; Zehebî, *Kâşif*, 1: 314; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 300; a.mlf, *Takrib*, 226.

⁵⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 461.

içeren metni şöyledir: “ أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ الرَّقُبَى لِلَّذِي أُرْقِبَهَا، وَالْعُمَرَى لِلَّذِي أُعْمِرَهَا ” İkinci tarik, Abdurrezzâk > Ma‘mer > Amr > Tâvûs > Hucr el-Mederî >... yoluyla اَلْعُمَرَى فِي الْمِيرَاثِ metniyle yer almıştır. Üçüncüsü, Abdurrezzâk, İbn Bekr ve Ravh >İbn Cüreyc > Amr b. Dînâr > Tâvûs > Hucr el-Mederî >... tariki ve اَلْعُمَرَى فِي الْمِيرَاثِ lafzıyla; dördüncüsü de Abdullah b. el-Hâris > Şibl > Amr > Tâvûs > Hucr el-Mederî tarikiyle umrâve rukbânın birlikte yer aldığı “ مَنْ أَعْمَرَ عُمَرَى، فَهِيَ لِمُعْمِرِهِ مَحْيَاةٌ وَمَمَاتُهُ، لَا ” مِنْ أَرْقَبَ شَيْئًا، فَهُوَ سَبِيلُ الْمِيرَاثِ ” lafzıyla tahrir edilmiştir.⁵⁷⁰

Bu tariklerde bulunan râvîlerden Abdurrezzâk ve Ma‘mer hakkında 6. hadis, İbn Cüreyc hakkında 15. hadis, Ravh b. Ubâde hakkında ise 14. hadisin tahririnde bilgi verilmişti. Hadisi Tâvûs’tan alan İbn Ebî Necîh (ö. 131/749) sika kabul edilmekle birlikte tedlis yapması ve kaderî düşüncede olması sebebiyle eleştirilmiş bir râvîdir. Amr b. Ubeyd ile dostluğunun bu görüşü benimsemesinde etkili olduğu belirtilmiştir. Buhârî onu ‘fihî nazar’ şeklinde cerhetmiştir.⁵⁷¹ Ahmed b. Hanbel’in hocalarından olan İbn Bekr, Muhammed b. Bekir b. Osman el-Bursânî hakkında 15. hadiste bilgi verilmişti. Abdullah b. el-Haris (ö. ?) Müslim ricalinden İbn Hibbân’ın *es-Sikât*’ında yer verdiği sika bir râvîdir.⁵⁷² Onun hocası Şibl b. Abbâd el-Mekkî (ö.148/764) kaderî düşüncede olmakla eleştirilmiş sika bir râvîdir.⁵⁷³ Şuayb el-Arnaût *Müsned’e* yaptığı tahkikinde bu rivâyetlerin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁴ *Müsned*’de geçen rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

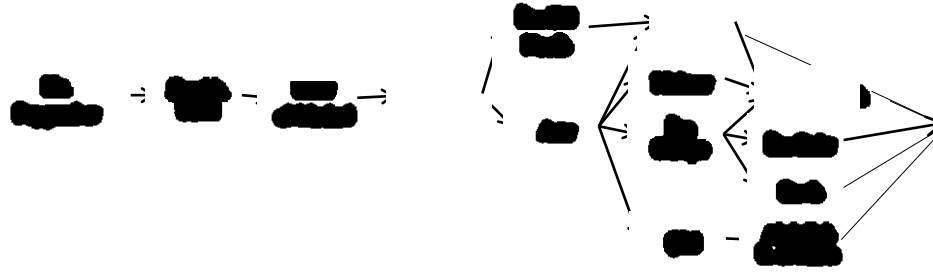
⁵⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 189; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 506, 508, 509, 510.

⁵⁷¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 8: 44; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5: 233; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5: 3; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3: 141; Zehebî, *Siyer*, 6: 125-126; İbn Hacer, *Takrîb*, 552.

⁵⁷² Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5: 67; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5: 147; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 336; İbn Mencûye, *Ricalu Sahihi Müslim*, 1: 349; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 14: 394-395; Zehebî, *Kâşif*, 1: 544; İbn Hacer, *Takrîb*, 498.

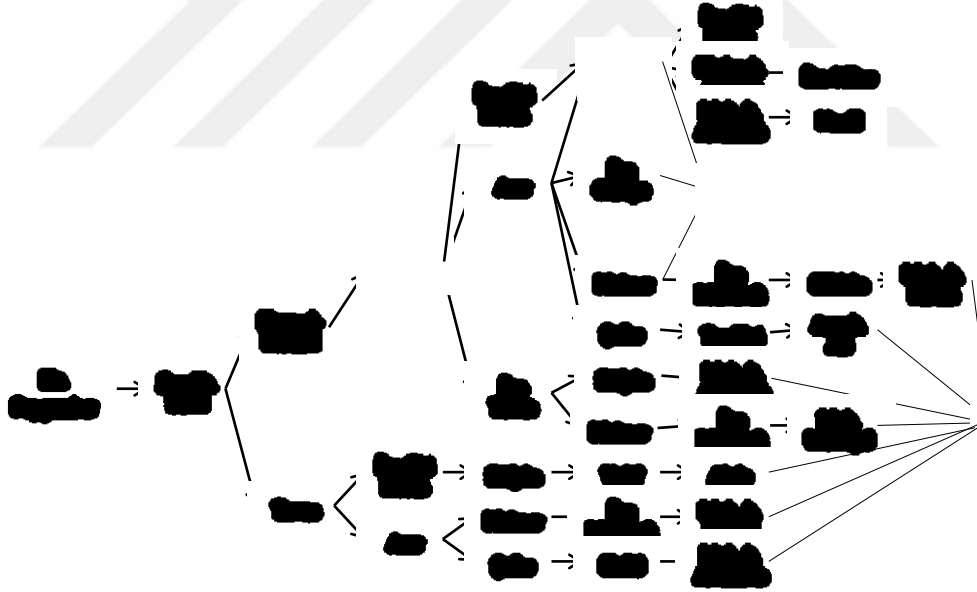
⁵⁷³ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 4: 257; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4: 380-381; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 312; Kelâbâzi, *Ricalu sahihi Buhârî*, 1: 355; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 12: 356-358; Zehebî, *Kâşif*, 1: 478; İbn Hacer, *et-Takrîb*, 430.

⁵⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 461.

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar ise şunlardır: **Tayâlisî**, Şu‘be >Amr >.. tarikiyle; **Abdurrezzâk**, Süfyân >İbn Ebî Necîh >...; ayrıca Ma‘mer, İbn Cüreyc > Amr > ... tarikiyle; **İbn Ebî Şeybe**, Süfyân > Amr > ... tarikiyle; **İbn Mâce**, Hişâm b. Amr > Süfyân >Amr > ... tarikiyle rivâyete yer vermiştir. Rukbâ ve Umrâ isimli bab başlıkları açan **Nesâî** ise hadisi pek çok tarikle eserine almıştır.⁵⁷⁵

Bu hadisi Zeyd b. Sâbit dışında pek çok sahâbî de rivâyet etmiştir.⁵⁷⁶ Zeyd b. Sâbit rivâyetlerinin isnad şeması şu şekilde gösterilebilir:

2.1.11.2. Rukbâ

Ölüm şartlı hibe adı da verilen rukbâ mal sahibinin başka birine: “Şu evi sana rukbâ yolu ile verdim. Sen benden önce ölürsen mal bana geri dönecek. Ama ben daha önce

⁵⁷⁵ Tayâlisî, *Müsned*, 1: 506; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 9: 186; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 509; a.mlf, *Müsned*, 1: 101; İbn Mâce, “Hibât”, 3; Nesâî, “Rukbâ”, 2; “Umrâ”, 1.

⁵⁷⁶ Buhârî, “Hibe”, 30; Müslim, “Hibât”, 20-32; Ebû Dâvûd, “Buyû’”, 85-86; Tirmizî, “Ahkâm”, 15.

ölürsem mal senin olacak” demesi sureti ile yapılır. Bu durumda iki kişiden her biri arkadaşının ölümünü beklediği için böyle isimlendirilmiştir.⁵⁷⁷ Bu konuda Zeyd b. Sâbit’ten gelen rivâyet şudur:

43 حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، أُمْلَاةُ عَلَيْنَا، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ الرَّقِيَّ لِلْوَارِثِ "

Bize Abdurrahman tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Süfyân imla ettirerek İbn Ebî Necîh’ten, o Tâvûs’tan, o bir adamdan, o da Zeyd b. Sâbit’ten Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) rukbânın vârise (ait bir hak olduğuna hüküm) verdi.”⁵⁷⁸

Ahmed b. Hanbel’in hocası büyük muhaddis Abdurrahman b. Mehdî hakkında 24. hadis, Süfyân b. Uyeyne, İbn Ebî Necîh, Tâvûs ve bu tarikte racul olarak geçmesine karşın diğer tariklerden isminin Hucr el-Mederî olduğu bilinen râvî hakkında 42. hadisin tahrinde bilgi verilmişti.

Hadis *Müsned*’de üç defa daha tekrar edilmiştir. İlki, Abdurrezzâk > Süfyân... şeklinde gelmiştir. İkincisi, İbrâhim b. Hâlid > Rabah b. Zeyd es-San‘ânî > Ömer b. Habîb ... ; üçüncüsü de, Abdullah b. el-Hâris > Şibl > Amr > Tâvûs > Hucr el-Mederî ... şeklinde mübhem râvînin isminin Hucr olarak zikredildiği tarikle tahrir edilmiştir.⁵⁷⁹

Bu rivâyetlerde yer alan râvilerden İbrâhim b. Hâlid b. Ubeyd el-Kureşî (ö. 200/816) İbn Hibbân’ın *es-Sikât*’ında yer verdiği sika bir muhaddistir.⁵⁸⁰ Onun hadisi aldığı râvî Rabâh b. Zeyd es-San‘ânî (ö. 187/803) Ebû Hâtim ve Nesâî’nin sika dediği güvenilir bir râvîdir.⁵⁸¹ Ömer b. Habib (ö. ?) de Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel’in sika ve

⁵⁷⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 483; Hammâd, *Sözlük*, 284; Günay, ‘*Rukbâ*’, 35: 218-219. Ayrıca bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhi*, 6: 156; Itr, *İ‘lâmu’l-enâm*, 3: 199-202.

⁵⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 187; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 493.

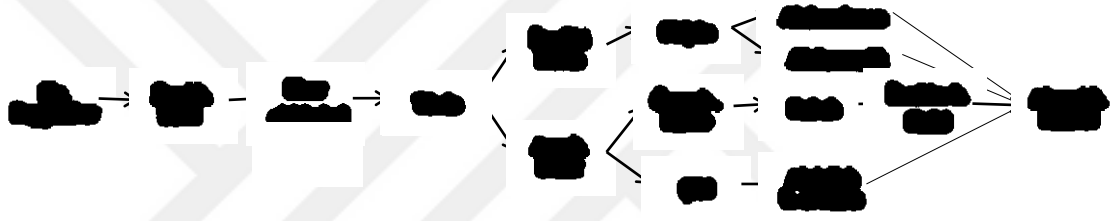
⁵⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 189; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 506, 509, 510.

⁵⁸⁰ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 1: 248; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 2: 97; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 59; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 2: 79-80; İbn Hacer, *et-Takrîb*, 107; Muhammed Mehdi v.dğr. , *Mevsuati akvâli Dârekutnî*, 35. (Onun hadislerini sadece Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin tahrir etmiştir.)

⁵⁸¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8: 108; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 3: 315-316; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 3: 490; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 241; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9: 43-45; ; Zehebî, *Kâşîf*, 1: 390; İbn Hacer, *Takrîb*, 317. (Sadece Ebû Dâvûd ve Nesâî ondan hadis tahrir etmiştir.)

hafız şeklinde vafettiği güvenilir bir muhaddistir.⁵⁸² Mübhem râvînin Hucr el-Mederî olduğu kabul edilirse, ravîleri sika kimseler olan bu rivâyetin isnadı sahih olmaktadır.⁵⁸³

Abdurrezzâk kanalıyla gelen ilk hadiste daha önce geçen umrâ konusu ile ilgili وَالْعُمْرَى وَالَّذِي أُعْمِرَهَا kısmı bulunmaktadır. Yukarıda müphem bırakılan râvînin de Hucr el-Mederî olduğunu gösteren İbrâhim b. Hâlid kanalıyla gelen rivâyette de, rukbâ yapmayın لَا تَرْكَبُوا şeklinde nehiy sîgası ile gelmiştir. Sonrasında ise “ فَمَنْ أَرْقَبَ، فَسَبِيلُ الْمِيرَاثِ ” kısmında rukbâ yapılan malın, rukbâ yapılan kişinin mirasına dahil olduğu belirtilmiştir. Yine umrâ konusunun da yer aldığı, Abdullah b. el-Hâris kanalıyla gelen son rivâyetin metni şu şekildedir. “ مَنْ أَعْمَرَ عُمْرَى، فَهِيَ لِمُعْمِرِهِ مَحْيَاهُ وَمَمَاتُهُ، لَا تَرْكَبُوا، فَمَنْ أَرْقَبَ شَيْئًا، فَهُوَ سَبِيلُ الْمِيرَاثِ ” *Müsned*'de geçen rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

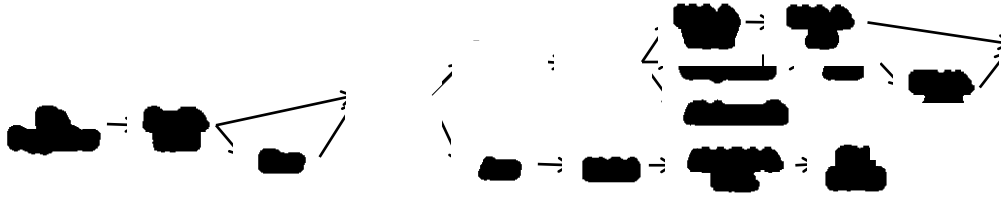
Hadisin geçtiği diğer kaynaklar ise şunlardır: Hadis **Abdurrezzâk**'ın *Musannef*'inde de bulunmaktadır. **Ebû Dâvûd**, Abdullah b. Muhammed > Ma'kıl > Amr > Tâvûs > Hucr > ... tarikiyle hadisi eserine almıştır.⁵⁸⁴ **Nesâî**, Hilâl b. Alâî > Alâî > Ubeydullah b. Amr > Süfyân > İbn Ebî Necîh > Tâvûs > Zeyd ve Muhammed b. Ali > Muhammed b. Yusuf > Süfyân > İbn Ebî Necîh > Tâvûs > Zeyd tarikiyle mürsel olarak hadise yer vermiştir. **İbn Hibbân** ve **Taberânî** de hadisi eserlerine almıştır.⁵⁸⁵ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁵⁸² Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 6: 148; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3: 104; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 172; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21: 288-290; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 185; İbn Hacer, *Takrîb*, 715. (Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*'ine onun rivâyetlerini almıştır.)

⁵⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 493.

⁵⁸⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, IX, 186; Ebû Dâvûd, “Buyû’”, 87.

⁵⁸⁵ Nesâî, “Rukbâ”, 1; İbn Hibbân, *Sahih*, 11: 534; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 162, 163.

2.1.12. Cihad

2.1.12.1. Savaşta hile yapmak

44 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ، وَ أَحْمَدُ بْنُ رِشْدِينَ الْمِصْرِيُّ قَالَا: ثنا فَصَّالَةُ بْنُ الْمُفَضَّلِ بْنِ فَصَّالَةَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجَلَانَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْحَرْبُ خَدْعَةٌ»

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Yahyâ b. Osman b. Sâlih ve Ahmed b. Rişdîn el-Mısırî tahdîs etti. O ikisi dedi ki: Bize Fedâle b. el-Mufaddal b. Fedâle anlattı. (o) dedi ki: Bana babam (Mufaddal b. Fedâle) Muhammed b. Aclân'dan, o, Ebu'z-Zînâd'dan, o, Hârice b. Zeyd b. Sâbit'den, o da babasından, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Savaş hiledir" dediğini rivâyet etti.⁵⁸⁶

Taberânî'nin hocalarından Yahyâ b. Osman b. Sâlih (ö. 282/895) teşeyyü' ile itham edilmiş ve zayıf olduğu söylenmişse de İbn Hacer onu sadûk olarak değerlendirmiştir. Kendi kitaplarının dışından yaptığı rivâyetlerde zayıf olduğu yönündeki tenkide ilave olarak ma'rûf olmayan rivâyetleri olduğu şeklinde de eleştirilmiştir. Zehebî ise, Ebû Hâtim'in 'onu tenkit ettiler' (تكلموا فيه) şeklindeki cerhini eleştirerek bunun müfesser olmadığını ve böyle bir alimin bu şekilde cerh edilemeyeceğini söylemiştir.⁵⁸⁷ Fedale b. Mufaddal b. Fedale'yi (ö. 226/841) İbn Hibbân *es-Sikât*'ında zikretmiştir. Ancak Ebû Hâtim, onu kendisinden ilim yazılan biri olmamakla, Ukaylî de 'fi hadîsihî nazar'

⁵⁸⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 136. (Hadiste geçen Had'a kelimesi aldatmak, hile yapmak, niyetinin aksini göstermek anlamına gelmektedir. Bu kelime "hud'a" ve "hudea" şekillerinde de okunabilirse de en meşhur kırâati "had'a"dır. Sa'leb ve diğer Lisân âlimleri:"Hz. Peygamber'in (s.a.v.) lügati budur." demişlerdir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 2: 14. Ayrıca Nevevi, Harpte küffara hile yapmanın bütün ulemânın ittifakı ile caiz olduğunu, nasıl imkân bulunursa öyle yapılacağını ancak yalnız küffara verilen söz ve emânı bozmanın câiz olmadığını ifade eder. Nevevi, *el-Minhâc*, 12: 67-68.)

⁵⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9: 175; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 31: 462-464; Zehebî, *Siyer*, 13: 354-355; İbn Hacer, *Takrib*, 1062; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 686-687.

şeklinde cerhetmiştir.⁵⁸⁸ Babası Mufaddal b. Fedâle (ö. 181/797) Kütüb-i Sitte ricalinden sika, hafız bir muhaddistir. Cerh-ta'dîl âlimleri, İbn Sa'd'ın onu 'münkeru'l-hadîs' olarak değerlendirmesini şaz bir görüş sayarlar.⁵⁸⁹ Mufaddal'ın şeyhi Muhammed b. Aclân (ö. 148/765) sika bir râvîdir. Ancak hafızasının zayıf olduğu söylenerek cerhedilmiştir.⁵⁹⁰ Hadisin diğer râvîleri Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadisin tahrıcinde bilgi verilmiştir. Bu isnad seneddeki Fedâle b. Mufaddal b. Fedâle'nin zayıf oluşu ve bu hadisteki teferrüdü dolayısıyla zayıftır.⁵⁹¹

Ancak hadisin Câbir b. Abdullah, Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Enes ve Âişe ve daha pek çok sahâbîden gelen şahitleri vardır.⁵⁹² Hatta bu hadis mütevatir hadislerden sayılmıştır.⁵⁹³

Hadisin yer aldığı diğer kaynaklar ise şunlardır: **Ebû Avâne**, Allân b. Muğîra > Osman b. Hurrazâd, Ebû Yusuf el-Fârisî, Ebû'l-Ehvas el-Kâdî > Fedâle...kanalıyla tahrir etmiştir.⁵⁹⁴ **Tahâvî**, Abdurrahman b. Cârud ve Ali b. Abdurrahman > Fedâle... yoluyla; **Temmâm**, Ebu'l-Meymûn > Ca'fer b. Muhammed > Fedâle... ve Hasan b. Habîb > Allân b. Muğîra > Fedâle... yoluyla hadisi eserlerine almıştır.⁵⁹⁵

⁵⁸⁸ Ukaylî, *Kitabü'd-Duafâ*, 3: 1143; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 79; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 10. Zehebî, *Târîh*, 16: 318.

⁵⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 524; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 317; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 184; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 415-419; Zehebî, *Siyer*, 8: 171-172; İbn Hacer, *Takrîb*, 967.

⁵⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 526-527; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 196; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 49; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 386-388; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 101-108; Zehebî, *Siyer*, 6: 317-323; İbn Hacer, *Takrîb*, 877.

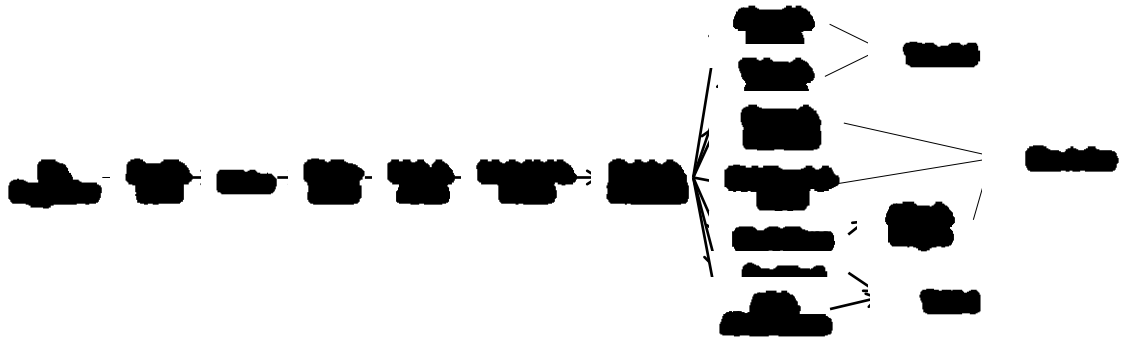
⁵⁹¹ Heysemî *Mecmeu'z-zevâid*, 5: 412.

⁵⁹² Buhârî, "Cihâd", 156; Müslim, "Cihâd", 17-18; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 92; Tirmîzî, "Cihâd", 5; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 5: 411-412; Suyûtî, *Camîu's-sağîr*, 232.

⁵⁹³ Kettâni, *Nazmu'l-mütenâsir minel hadisi'l-mütevatir*, Thk. Şeref Hıcazi, (Mısır: Daru'l-kütübi's-Selefiye, ts.), 143.

⁵⁹⁴ Ebû Avâne, *Müstahrec*, 4: 212.

⁵⁹⁵ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 7: 367; Temmâm, *el-Fevâid*. Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1412/1992), 2: 281.

2.1.12.2. Ganîmetlerin Taksimi

Harbîlerden muharebe esnasında veya muharip iki ordunun karşılaşmasında gazilerin gücü ile kazanılıp beşte biri devlet hazinesi için alınan, geri kalan gaziler arasında paylaştırılan mal anlamına gelen ganîmet ⁵⁹⁶ hakkında Zeyd b. Sâbit'ten gelen hadis şöyledir:

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَسْفَاطِيُّ، ثنا عَبْدُ الْجُبَّارِ بْنُ سَعِيدِ الْمَسَاحِقِيُّ، ثنا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي الرَّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَسَمَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّجُلِ سَهْمًا» 45

Taberânî şöyle rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize el-Abbâs b. el-Fadl el-Esfâtî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Abdulcebbâr b. Saîd el-Mesâhikî anlattı. (o) dedi ki: Bize Mâlik b. Enes, Ebu'z-Zinâd'dan, o, Hârice b. Zeyd'den, o da babasından şunu nakletti : Hz. Peygamber (s.a.v.) 'at için iki pay, asker için bir pay taksim etti.' ⁵⁹⁷

Taberânî'nin hocalarından el-Abbâs b. el-Fadl el-Esfâtî (ö. 283/896) Dârekutnî'nin sadûk olarak vafettiği bir râvîdir. ⁵⁹⁸ Onun hocası Abdulcebbâr b. Saîd el-Mesâhikî ⁵⁹⁹ (ö. 226/842) rivâyetlerinde mütâbî olmayan münker hadisler bulunması nedeniyle eleştirilmiş ancak İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. ⁶⁰⁰ Diğer râvîler Ebu'z-Zinâd ve

⁵⁹⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 153; Hammâd, *Sözlük*, 102.

⁵⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 136. (Bu rivâyet Muvatta'da Ömer b. Abdulazîz'in sözü olarak geçmektedir. Bkz. Muvatta', "Cihâd", 21.

⁵⁹⁸ Dârekutnî, *Suâlâtü'l-Hâkim*, 128; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 345-346; Halil b. Muhammed, *el-Ferâid ala Mecmai'z-zevâid*, 129.

⁵⁹⁹ Senette 'mesâhikî' şeklinde mimin fethiyle geçen bu nisbeyi, İmam Buhârî, mim harfini dammeli olarak 'Müsâhikî' şeklindeki okunuşu tercih etmiştir. Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 109.

⁶⁰⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 109; Ukaylî, *ed-Duaqâ*, 3: 86; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 418; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 533; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 5: 57.

Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadisin, Mâlik b. Enes hakkında ise 35. hadisin tahririnde bilgi verilmişti. Heysemî, bu senedi Abdulcebbar b. Saîd'den dolayı zayıf saymıştır.⁶⁰¹

Hadisin yer aldığı diğer kaynaklar şunlardır: **Tahâvî**, Muhammed b. Ali > Saîd b. Dâvud > Mâlik > Ebu'z-Zinâd > Hârice tarikiyle maktu' bir rivâyet nakletmiştir. Burada Hârice, Hz. Peygamber'in Hayber günü Zübeyr b. Avvâm'a biri kendisi, ikisi atı, diğer bir payı da akrabalık nedeniyle olmak üzere 4 pay verdiğini belirtmiştir.⁶⁰²

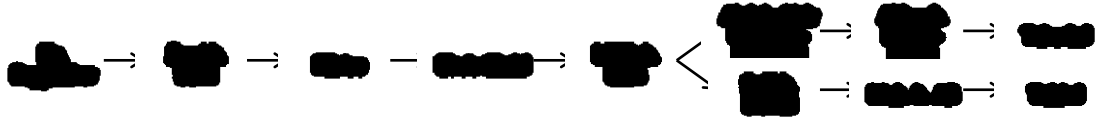
Beyhâkî, Tahâvî'de yer alan aynı metni, Ali b. Muhammed > Ahmed b. Ubeyd > Muhammed b. el-Ferac > İbn Ebî Zenber (Saîd b. Dâvud) > Mâlik > Ebu'z-Zinâd > Hârice > Zeyd kanalıyla muttasıl bir senedle nakleder.⁶⁰³ Zenberî'nin Mâlik'ten yaptığı bu rivâyetin mutâbî yoktur. Zaten Zenberî de Mâlik'ten mutâbî olmayan münker rivâyetler nakletmekle eleştirilmiştir.⁶⁰⁴ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁶⁰¹ Heysemî *Mecmau'z-zevâid*, 5: 441.

⁶⁰² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 3: 283.

⁶⁰³ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6: 531.

⁶⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 417-423. (Alimler, bir mücahidin ganimet mallarından alması gereken pay hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Esasen bir mücahid, savaşta ya süvari olarak bulunur ya da piyade olarak bulunur. Savaşa piyade olarak katılan bir mücahidin, ganimet mallarından sadece bir hisse alması gerektiğinde tüm ulema ittifak etmişlerdir. Fakat, süvari olarak katılması halinde, alması gereken hissenin miktarı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. (Bkz. Sehârenfûrî, *Bezlü'l-Mechûd fi halli ebi Dâvûd*. (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 12:333-335) Fakihlerin çoğunluğu ganimet paylaşılırken bir hisse kendisine, iki hisse de atına olmak üzere süvariye üç hisse verileceği görüşünü benimsemiştir. Başta Ömer b. Abdülazîz, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd ve İbn Sîrîn olmak üzere birçok fakih bu görüşleri için Hz. Peygamber'in Hayber'deki uygulaması ile ilgili olarak Abdullah b. Ömer'in rivâyet ettiği, "Resûlullah ganimet taksiminde at için iki pay, sahibi için bir pay ayırdı" (Buhârî, "Cihâd", 51; "Meğazi", 40; Müslim, "Cihâd", 57.) hadisini esas almışlardır. Ebû Hanîfe ve İmam Züfer ise Hz. Peygamber'in Hayber'de Hudeybiyeli süvarilere iki hisse, piyadelere bir hisse verdiğini bildiren rivâyeti (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 143) esas alarak atın payının bir hisse olacağını ileri sürmüştür." Ayrıca Bkz. Salim Ögüt, "A", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV yayınları, 2010), 4:32. (Konuyla ilgili İmam Ebû Hanîfe kendisine göre tesbit ettiği bazı deliller sebebiyle İbn Ömer hadisiyle amel etmeyi uygun görmemiştir. Çünkü İbn Ömer hadisinde, sözü geçen ganimet taksiminin hangi savaşta elde edilen ganimetlerle ilgili olduğu açıklanmamıştır. Bu ganimetlerin Hayber savaşından önceki savaşlarda ele geçen ganimetlerle ilgili olması ihtimali vardır. Oysa Rasûlullah'ın (s.a.v.) Hayber savaşından önceki ganimetlerle ilgili uygulaması daha sonraki ganimetlerin taksimi için bir ölçü olamaz. Allah Teâlâ Hayber ganimetlerini hiçbir ölçüye tabi olmaksızın istediği şekilde dağıtmak üzere Hz. Peygamberin arzusuna bırakmıştı. Ayrıca konumuzla ilgili bu hadiste at için verildiği ifade edilen, iki hisseden birinin normal ganimet payı olarak diğerinin de tenfil olarak verilmiş olması, savaşta kullanılan atlar için iki hisse değil bir hisse verilmesi, ihtimal dahilindedir. Ayrıca ihtilafın kaynağı feres kelimesinde olduğu söylenebilir. At anlamındaki Feres kelimesinin aslında atlı anlamına gelen faris olduğu halde yanlışlıkla elifi düşerek metne "feres" şeklinde geçmiş daha sonraki devirlerde gelen râvîler bu metne itibar ederek, "bir ata iki hisse bir piyadeye de bir hisse verildiğine göre bir atlıya üç hisse verilmesi icabeder." mantığından hareketle, bu mevzudaki hadisleri "Bir süvariye üç hisse verilir" şeklinde rivâyet etmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim İbn Ebî Şeybe'nin *Müsned'inde* (2:745) ve *Musannef* (6:489) Hudeybiye ve Hayber ile ilgili uzunca bir rivâyetin sonunda "... her atlıya iki pay verildi." mealindeki

2.1.12.3. Savaşta Ticaret Yapmak

46 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ خَالِدِ بْنِ حَيَّانَ الرَّقِّيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي خَالِدِ بْنِ حَيَّانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ يُونُسِ بْنِ زَيْدٍ،

عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: رَأَيْتُ رَجُلًا سَأَلَ أَبِي عَنْ رَجُلٍ يَغْزُو وَيَبِيعُ وَيَشْتَرِي وَيَسْجُرُ فِي غَزْوَتِهِ؟ فَقَالَ لَهُ أَبِي:

«كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَبُوكَ نَشْتَرِي وَنَبِيعُ وَهُوَ يَرَانَا فَمَا يَنْهَانَا»

Taberânî şöyle rivâyet etti: Bize Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid b. Hayyân er-Rakkî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bana babam, dedem Hâlid b. Hayyân'dan, o, Ali b. Urve'den, o, Yûnus b. Zeyd'den, o, Ebu'z-Zinâd'dan, o da Hârice b. Zeyd'den nakletti. Hârice şöyle dedi: "Ben bir adamı, babama 'bir kişi savaşa gider de savaş (seferi esnas)ında alım-satım ve ticâret yaparsa (bunun hükmü nedir)?" sorusunu sorarken gördüm. Bu soru üzerine babam ona dedi ki: 'Biz Tebûk (savaşında) Rasûlullah'ın (s.a.v.) beraberinde idik, (mal) satın alır ve satardık. O, bizi görüyor ama (bu işi) bize yasaklamıyordu."⁶⁰⁵

Taberânî'nin şeyhi Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid b. Hayyân (ö. 294/906) sadûk olarak vasfedilmiştir.⁶⁰⁶ Babası Yahyâ b. Hâlid b. Hayyân (ö. ?) hakkında Mısır'da yaşadığı dışında başka bir bilgi bulunmamaktadır. Yani meçhûl bir râvîdir.⁶⁰⁷ Hâlid b. Hayyân'ın (ö. 191/807) sika ve sebt olduğu belirtilmiş; İbn Hibbân, onu *es-Sikât*'ına almış, Ebû Hâtim de onu 'lâ be'se bih' şeklinde değerlendirmiştir. İbn Hacer, onu, rivâyetleri i'tibâr için alınabilecek bazen hata yapabilen sadûk bir râvî; Zehebî ise 'sadûk, fihi lîn' bir râvî olarak vasfetmiştir.⁶⁰⁸ Ali b. Urve (ö. ?) metrûk bir râvîdir. İbn Hibbân onun

hadis-i şerifle benzerleri bu gerçeği te'yid etmektedir. Darekutnî'nin *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif* isimli eserinde de bu hadiste geçen el-feres kelimesi el-faris şeklinde rivâyet edilmiştir. Bu kelimeyi, Faris şeklinde rivâyet eden râvîlerin tümünü görmek için Bkz. Sehârenfüri, *Bezlü'l-Mechûd*, 12: 333-336)

⁶⁰⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 138.

⁶⁰⁶ Zehebî, *Târîh*, 12: 88; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 193-194.

⁶⁰⁷ Halil b. Muhammed, *el-Ferâid ala Mecmai'z-Zevâid*, 282.

⁶⁰⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 491-492; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 145; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 326; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 223; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 8: 42-45; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 629; İbn Hacer, *Takrib*, 285.

hadis uydurduğunu söyler.⁶⁰⁹ Onun hadisi aldığı Yûnus b. Yezîd (ö. 159/776) sika ve sebt muhaddislerdendir. İbn Sa‘d, onun hüccet olmadığını belirtmiş olsa da Zehebî, bu değerlendirmeyi hatalı bulmuştur.⁶¹⁰ Bununla birlikte onun bazı hocalarından rivâyetlerinde hatalar yaptığına dikkat çekilmiştir. İbn Hacer, İbn Şihâb ez-Zührî’den yaptığı rivâyetlerde biraz vehmin, diğer şeyhlerinden yaptıklarında ise hatalarının olduğunu belirtir.⁶¹¹ Diğer râvîler Ebu’z-Zinâd ve Hârice hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Ali b. Urve’nin metrûk bir râvî olması nedeniyle bu isnad çok zayıf sayılmıştır.⁶¹²

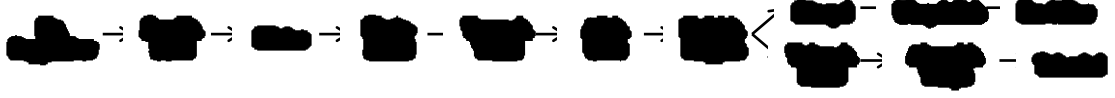
⁶⁰⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 6: 198; İbn Adi, *el-Kamil*, 6: 356-358; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 21: 69-71; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 3: 145; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 9: 376. (Sadece İbn Mâce bu rivâyetle birlikte ondan gelen iki rivâyeti sünenine almıştır. Bkz. İbn Mâce, “Ticaret”, 69; “Et’ime”, 55. Elbânî, bu iki rivâyeti de mevzû olarak nitelemiştir.)

⁶¹⁰ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 529; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 4: 484.

⁶¹¹ Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, 8: 406; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9: 247-248; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 648; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 32: 551-558; Zehebî, *Siyer*, 6: 297-301; a.mlf, *Mizânü’l-i’tidâl*, 4: 484; İbn Hacer, *Takrib*, 1100; a.mlf, *Tehzib*, 7: 274-276.

⁶¹² Haydar Hatîboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*. (İstanbul: Kahraman yayınları, 1402/1982), 7: 548-549. (Şarih burada şöyle bir izah da yapar: Bu hadis zevâid türündendir. Zeyd’e soru soran adamın maksadı şudur: Allah yolunda savaşmaya giden bir Müslüman, savaş seferinde ticâret maksadıyla bir mal satar veya satın alırsa bu durum onun savaşa çıkma sevabını giderir mi, gidermez mi? Zeyd’in cevâbindan çıkan sonuç, Allah rızâsı için savaşa giden bir müslümanın bu sefer esnasında ticarî maksatla bir alışverişte bulunmasının câiz olmasıdır. Ancak ticâretle meşguliyetin cihâd hizmetini gölgelememesi gerekir. Aksi halde asıl hizmet olan savaşma faaliyeti baltalanacağından bu gibi meşguliyetler meşrû sayılmaz. Fakat belirtildiği gibi hadîsin senedi zayıftır. Ayrıca Ebû Davûd, cihâd kitabının savaşta ticaret yapmak adlı babta farklı bir senetle sahabe râvînin isminin söylenmediği mürsel bir rivâyete yer vermiştir. Rivâyet şöyledir: Hz. Peygamberin sahâbilerinden bir adam, Ubeydullah b. Süleyman’a şöyle demiştir: Biz, Hayber’i fethettiğimiz zaman mücâhidler mal ve esirden ele geçirdikleri tüm ganimetlerini çıkarıp paylaştılar. Bunun üzerine halk ganimetlerini değiştirmeye başladı. Derken Hz. Peygamberin huzuruna bir adam geldi ve “Ey Allah’ın Rasûlü! Bugün ben şu vadi halkından hiçbirinin benzerini kazanmadığı bir kazanç elde ettim.” dedi. Hz. Peygamber de: “Vay, yazıklar olsun sana! Sen ne kazandın?” dedi. O zat ta “Alışverişe devam ettim. Nihayet üçyüz okka kazanç elde ettim” cevabını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah: “Ben sana kişinin kazandığı kazancın en hayırlısını haber vereyim mi? Buyurdu (O zat ta): “O nedir ey Allah’ın Rasûlü?” diye sordu. (Hz. Peygamber de): (Farz olan) namazdan sonra (kılınan) iki rekat (nafil namaz) dır Buyurdu.” (Ebû Davûd, “Cihâd”, 168.) Şâfiî alimleri, Ebû Dâvûd’un süneninde geçen bu hadisin zahirine bakarak, savaş alanında alışveriş yapmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Hanefiler ise savaş alanında yapılan alışveriş sahihse de, bu fiili işlemenin mekruh olduğunu söylemişler. Çünkü bu hadiste, sözkonusu edilen alışverişin Hayber ganimetleri ile ilgili olduğunu metinde açıkça ifade edilmekte olduğunu ve hadis-i şerifte, bu alışverişin ganimet mallarının mücâhidler arasında taksim edilmeden ya da orası İslâm ülkesi haline gelmeden önce yapılan başka bir alışveriş olduğuna dair bir ifade olmadığını belirtmişlerdir. Savaş alanında ganimetlerin taksimi ve satış meselesinin caiz olup olmaması meselesinde Hanefî alimleri ile Şâfiî alimleri arasında ihtilafın aslı, ganimet mallarının ne zaman mülk haline geleceği meselesindeki bu anlayış farkından kaynaklanmaktadır. Bkz. el-Mevsili, *el-İhtiyar li-ta’lîl-i’l-muhtar*, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1411/1991), 4: 126-128; Yeniçel, Kayapınar, *Şerhu Sünen*, 10: 244-246.)

Hadisi İbn Mâce, Ubeydullah b. Abdülkerîm > Süneyd > Hâlid b. Hayyân > Ali b. Urve tarikiyle eserine almıştır.⁶¹³ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.12.4. Gâziyi Techizatlandırmanın, Ailesine İyilik Yapmanın Fazileti

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، نَا وَهْبٌ، أَنَا خَالِدٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ، وَمَنْ خَلَّفَ غَازِيًا فِي أَهْلِهِ بِخَيْرٍ، أَوْ أَنْفَقَ عَلَى أَهْلِهِ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ» 47

Taberânî şunu rivâyet etti: Dedi ki: Bize Mahmûd tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Vehb anlattı. (o) dedi ki: Bize Hâlid, Abdurrahman b. İshâk'tan, o, Muhammed b. Zeyd'den, o, Büsr b. Saîd'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten, o da Nebî'den (s.a.v.) şunu haber verdi: “Kim Allah yolundaki bir gâziyi techiz ederse, o gâzinin ecir gibi ecir alır. Kim bir gâzinin ailesine iyilikle bakar ya da onlar için harcamalarda bulunursa, ona da gâzinin ecir gibi ecir vardır.”⁶¹⁴

Taberânî'nin hadisi aldığı şeyhi Mahmud b. Muhammed el-Vâsıtî⁶¹⁵ (ö. 307/919), Vehb b. Bakiyye⁶¹⁶ (ö. 239/852) ve onun hadisi aldığı Ebu'l-Heysen Hâlid b. Abdullah el-Vâsıtî⁶¹⁷ (ö. 182/798) sika râvîlerdir. Abdurrahman b. İshâk el-Medenî (ö. ?) Dârekutnî'nin onu zayıf saymasına karşın sika, sâlihu'l-hadîs olarak da ta'dîl edilmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân onun Medîne ehli arasında pek kabul gören biri olmadığını belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn, onun sika olduğunu belirtir. Ebû Hâtim, 'leyse bi'l-kavi' şeklinde nitelendirdikten sonra 'yuktebu hadisuhû' diyerek, 'hasenü'l-hadîs' sayılan

⁶¹³ İbn Mâce, “Cihâd”, 23.

⁶¹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 8: 35.

⁶¹⁵ Zehebî, *Siyer*, 14: 242-243; Nâyif b. Salâh, *İrşâdü'l-kâsi*, 644. Mahmud Mehdi v.dğr. , *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 641.

⁶¹⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 170; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 28; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 229; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 115-118; Zehebî, *Siyer*, 11: 462-464; İbn Hacer, *Takrîb*, 1043;

⁶¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 315; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 160; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 340; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 267; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8: 99-104; Zehebî, *Siyer*, 8: 277-280; İbn Hacer, *Takrîb*, 287.

İbn İshâk'a yakın görür ve rivâyetlerinin i'tibâr için alınabileceğini ifade eder. Kütüb-i Sitte Müellifleri onun hadislerini eserlerine almış sadece Buhârî, onun rivâyetlerine *el-Edebü'l-Müfred*'inde yer vermiştir.⁶¹⁸ Onun hocası Muhammed b. Zeyd b. el-Muhâcir b. Kunfuz (ö. ?) güvenilir bir râvîdir.⁶¹⁹

Senedin tâbiî râvîsi Büsr b. Saîd hakkında 10. hadiste bilgi verilmişti. Hadisin sonunda garib olduğunu gösteren şu değerlendirme bulunmaktadır: *لَمْ يَرَوْ هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ*: "Bu hadisi Muhammed b. Zeyd'den sadece Abdurrahman b. İshâk rivâyet etmiştir."

Heysemî, bu hadisin ricalinin sahih hadis ricali olduğunu belirtir.⁶²⁰ Zeyd b. Hâlid'den gelen müttefekun aleyh bir hadise ilave olarak bu konuda pek çok sahâbîden rivâyet gelmiştir.⁶²¹ Başka kaynakta tespit edilemeyen bu hadisin isnad şeması şöyledir:

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Büsr b. Saîd → Muh. b. Zeyd → Abdurrahman b. İshak → Halid b. Abdullah → Vehb b. Bakıyye → Mahmud b. Muh. el-Vasîfî → Taberânî

2.1.12.5. Allah İçin At Beslemek

رواه عبد بن حميد حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ الْوَأَقِدِيُّ، ثنا سَلِيطُ بْنُ يَسَارِ بْنِ سَلِيطِ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ مَرْثَمِ بْنِ سَعْدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أُمِّ سَعْدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ -وَهِيَ أُمُّ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ- عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ: "مَنْ حَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، كَانَ سِتْرَهُ مِنَ النَّارِ" 48

Abd b. Humeyd şunu rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Selîf b. Yesâr b. Selîf b. Zeyd b. Sâbit, Meryem bt. Sa'd b. Zeyd b. Sâbit'ten, o, Ümmü Sa'd bt. Sa'd b. Rebî'den, ki o, Hârice b. Zeyd'in de annesidir.

⁶¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 481-482; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 258-259; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 212-213; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 86; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16: 519-525; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 546-548; İbn Hacer, *Takrîb*, 570. Mahmud Mehdi v.dğr. *Mevsuât-ı akvâl-i Dârakutnî*, 2: 392.

⁶¹⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 84; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7: 255-256; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 364; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25: 230-232; Zehebî, *Kâşif*, 2: 172; İbn Hacer, *Takrîb*, 846. (Buhârî dışında Kütüb-i Sitte müellifleri onun hadislerini tahrîç etmiştir.)

⁶²⁰ Heysemî *Mecmeu'z-zevâid*, 5: 367.

⁶²¹ Buhârî, "Cihâd", 38; Müslim, "İmâre", 135. Ebû Dâvûd, "Cihâd", 22; Heysemî *Mecmeu'z-zevâid*, 5: 367. (Buhârî bu hadisi zikrettiği baba 'gaziyi techizatlandıran ve ardında bıraktıklarına iyilik yapmanın fazileti' adını vermiştir.)

Ümmü Sa'd da Zeyd b. Sâbit'ten şöyle nakletti. Zeyd dedi ki: Ben Rasûlullah'ı (s.a.v.) şöyle derken işittim: "Kim Allah yolunda bir at beslerse, at ona ateşe karşı perde olur." dedi.⁶²²

Meşhur tarihçi Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî hakkında 7. hadiste bilgi verilmişti. Onun hadisi aldığı Selîb b. Yesâr b. Selîb'in (ö. ?) hakkında bilgi bulunmayan meçhul bir râvîdir.⁶²³ Zeyd b. Sâbit'in torunu Meryem bt. Sa'd (ö. ?) da meçhul bir râvîdir.⁶²⁴ Uhud Savaşı'nda şehit düşen Sa'd b. Rebî'nin (ö. ?) kızı olan Ümmü Sa'd, Zeyd b. Sâbit'in sahâbî hanımıdır.⁶²⁵ Sened Vâkıdî'nin metrûk, Selîb b. Yesâr ve Meryem bt. Sa'd'ın meçhûl oluşu nedeniyle çok zayıftır. Zeyd b. Sâbit'ten gelen şekliyle sadece Abd b. Humeyd'in eserinde geçen bu rivâyetin Ebû Hureyre ve başka sahâbîlerden sahih şahitleri vardır.⁶²⁶ Bu tarihin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.13. Hilâfet ve Emîrlik/İmâre

2.1.13.1. Benî Saîde Gölgeğindeki Konuşmalar

49 حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: لَمَّا تُوفِّي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ خُطْبَاءُ الْأَنْصَارِ، فَجَعَلَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنْكُمْ قَرَنَ مَعَهُ رَجُلًا مِنَّا، فَتَرَى أَنَّ يَلِي هَذَا الْأَمْرَ رَجُلَانِ: أَحَدُهُمَا مِنْكُمْ، وَالْآخَرُ مِنَّا. قَالَ: فَتَتَابَعَتْ خُطْبَاءُ الْأَنْصَارِ عَلَى ذَلِكَ، قَالَ: فَقَامَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، فَقَالَ: "إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، وَإِنَّ الْإِمَامَ إِنَّمَا يَكُونُ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، وَنَحْنُ أَنْصَارُهُ كَمَا كُنَّا أَنْصَارَ

⁶²² Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 219.

⁶²³ Buhârî, *et-Târîhu 'l-kebîr*, 4: 190 (Abd b. Humeyd'in rivâyeti aldığı Selîb, Zeyd'in cariyesi Zeynep'ten olan ve Harre günü öldürülen çocuğu Selîb b. Zeyd'in torunudur. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 260.)

⁶²⁴ Şamile programında مَرِيَمَ ismi ile yaptırdığımız aramada çıkan sonuçları tek tek incelediğimiz isimler arasında Meryem bt. Sa'd b. Zeyd ismini bulamadık.

⁶²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10: 442; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 6: 3510; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2002.

⁶²⁶ Buhârî, "Cihâd", 45; İbn Mâce, "Cihâd", 14; Nesâî, "Hayl", 11. Hadisin şahidleri ve değerlendirmeleri için ayrıca bkz. İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavdih li şerhi'l Camii's-Sahih*. (Dimeşk: Daru'n-nevâdir, 1428/2008), 17: 503-504; Özdemir, Kemâleddin Özdemir, *Abd b. Humeyd ve Müntehab Müsnedi*. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1980), 54.

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"، فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ، فَقَالَ: "جَزَاكُمْ اللَّهُ خَيْرًا مِنْ حَيِّ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ، وَنَبَّتَ فَاتِلِكُمْ"، ثُمَّ قَالَ: "وَاللَّهِ لَوْ فَعَلْتُمْ غَيْرَ ذَلِكَ لَمَا صَالِحْنَاكُمْ"

Bize Affân tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Vüheyb tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Dâvûd, Ebî Nadre'den, o da Ebû Saîd el-Hudrî'den anlattı. Ebû Saîd şöyle dedi:“ Rasûlullah (s.a.v.) vefat edince Ensârın hatiplerinden bir kısmı kalkıp şöyle konuşmaya başladı: ‘Ey Muhacirler! Rasûlullah bir işte sizden bir adam kullanmak isteyince bizden birisini de onun yanına verirdi. Biz, bu işi (halifeliği) biri sizden diğeri bizden olan iki kişinin üstlenmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.’ Ebû Saîd dedi ki: Ensâr’ın hatipleri bu minvalde konuşmalar yaptı. Bunun üzerine Zeyd b. Sâbit kalktı ve şöyle dedi:‘ Rasûlullah muhacirlerdendi. O halde imam da (halife/emir) sadece muhacirlerden olur. Biz Rasûlullah’ın yardımcıları olduğumuz gibi onun da yardımcısı oluruz.’ Bunun üzerine, Hz. Ebû Bekir, ‘Ey Ensâr topluluğu! Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın, sözlerinizi sâbit kılsın’ şeklindeki duasının ardından Allah’a andolsun ki eğer bundan başka bir şey yapsaydınız bunu size yakıştıramazdık/bunda size muvafakat etmezdik.’ dedi.”⁶²⁷

Ahmed b. Hanbel’in şeyhi Affân b. Müslim ve onun hadisi aldığı râvî Vüheyb b. Hâlid hakkında 10. hadis, Ebû Nadre künyesi ile ma‘rûf Münzîr b. Mâlik hakkında 19. hadiste bilgi verilmişti. Dâvud b. Ebî Hind Dînâr b. Uzâfir (ö. 140/756) ömrünün sonlarında hafızasının gerilemesi nedeniyle ezberinden yaptığı rivâyetlerde biraz vehimler bulunsa da sika, mutkin ve hafız bir muhaddis olarak değerlendirilmiştir.⁶²⁸ Zeyd b. Sâbit’in, mensûbu olduğu Ensâr müslümanları üzerinde ne kadar etkili ve sözü dinlenir olduğunu gösteren bu mevkûf hadisin isnadı sahihtir.⁶²⁹

Hadisin geçtiği diğerkaynaklar şunlardır: **Tayâlisî**, hadisi aynı tarikle Vüheyb’den ⁶³⁰ **İbn Ebî Şeybe** Affân’dan nakletmiştir.⁶³¹ **Taberânî**, Ahmed b. Kasım el-Cevherî >

⁶²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 186; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 489-490.

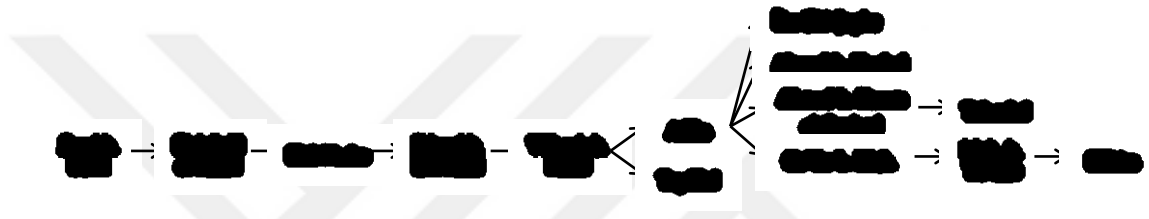
⁶²⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 254; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 3: 231; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 3: 411-412; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 278-279; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 9: 461-467; Zehebî, *Siyer*, 6: 376-379; İbn Hacer, *Takrîb*, 309.

⁶²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 490.

⁶³⁰ Tayâlisî, *Müsned*, 1: 495.

⁶³¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7: 430.

Affân >... yoluyla hadisi eserine almıştır.⁶³² **Hâkim**, Muhammed b. Ya‘kub > Ca‘fer b. Muhammed > Affân b. Müslim >... yoluyla hadisi tahrir ederek Buhârî ve Müslim’in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir. Zehebî ise Hâkim’in bu değerlendirmesine sessiz kalmış her hangi bir yorumda bulunmamıştır. Hâkim’in bu rivâyetinde Hz. Ebû Bekir’in elini tutup biat aldırmanın Zeyd b. Sâbit olduğu, buradan mescide geçildiği, Hz. Ebû Bekir’in minberden yaptığı konuşmada Hz. Ali’yi ve Zübeyr b. Avvâm’ı göremeyişini ifade etmesi ve sonrasındaki konuşmalar da yer almıştır.⁶³³ **Beyhâkî** de rivâyeti eserinde tahrir etmiştir.⁶³⁴ Sakîfe hadisi olarak bilinen ve Hz. Ömer ’den gelen bir şahidi de bulunan⁶³⁵ bu hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.13.2. Yöneticiliğin Kerîh ya da Müstehab Olması

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الرَّقِّيُّ، ثنا أَبُو حَدَيْقَةَ، ثنا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ شَرِيكَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّهُ قَالَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بِنَسِ الشَّيْءِ الْإِمَارَةُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نِعْمَ الشَّيْءُ الْإِمَارَةُ لِمَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا وَحَلَّهَا، وَبِنَسِ الشَّيْءِ الْإِمَارَةَ لِمَنْ أَخَذَهَا بِغَيْرِ حَقِّهَا فَتَكُونَ عَلَيْهِ حَسْرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» 50

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Hafs b. Ömer er-Rakkî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Huzeyfe anlattı. (o) dedi ki: Bize Züheyr b. Muhammed, Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemr’den, o, Atâ b. Yesâr’dan, o da Zeyd b. Sâbit’ten, onun Nebi’nin (s.a.v.) yanında ‘emirlik/yöneticilik ne kötü şey’ demesi üzerine Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle

⁶³² Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 5: 114.

⁶³³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 80

⁶³⁴ Beyhâkî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 8: 246.

⁶³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 55; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 1: 449-455.

dediğini nakletti: “Emirlik/yöneticilik hakkı olanı ve helali alan kişi için ne güzeldir! Hakkı olmayanı alan bu sebeple ahirette kaybedecek kişi için ne kötü şeydir!”⁶³⁶

Taberânî'nin şeyhlerinden olan Hafs b. Ömer (ö. 280/883) sadûk olarak değerlendirilen bir râvîdir. İbn Hibbân, ona bazen hata yapardı kaydıyla *es-Sikât*'ında yer vermiştir.⁶³⁷ Ebû Huzeyfe künyesiyle meşhur Mûsâ b. Mes'ûd en-Nehdî'yi (ö. 220/836) münekkidler sika olarak değerlendirmiş, İbn Hibbân da ona *es-Sikât*'ında yer vermiştir. İbn Hacer ise hafızasının iyi olmaması nedeniyle onu sadûk olarak değerlendirmiştir.⁶³⁸ Züheyr b. Muhammed (ö. 162/779) sika bir muhaddistir.⁶³⁹ Onun hadisi aldığı hocası Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemr (ö. 140/756) de sika bir râvîdir. İbn Hibbân da ona bazen hata yapardı kaydıyla *es-Sikât*'ında yer vermiştir. Rivâyetlerinin en azından i'tibâr için alınabileceğini ifade eden ‘sadûk yuhti’ ifadesiyle de değerlendirilmiştir.⁶⁴⁰ Atâ b. Yesâr hakkında 11. hadiste bilgi verilmişti. Heysemî râvîlerin Hafs b. Ömer dışında sika olduğunu, onu da İbn Hibbân'ın tevsîk ettiğini belirterek senedin sahih olduğunu söylemiştir.⁶⁴¹

Hadis, İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî'nin hadis cüzünde Ali b. Hucr > İsmâil b. Ca'fer > Şerik > Atâ b. Yesâr > Racul şeklinde mürsel bir senetle, metnin sonunda *وَنَدَامَةً* ziyade kelimesiyle geçmektedir.⁶⁴² Hadis farklı sahâbîlerden aynı manayı ifade edecek şekilde farklı metinlerle de tahrir edilmiştir.⁶⁴³ Nevevî, Müslim'in tahrir ettiği Ebû Zer

⁶³⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 127.

⁶³⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 201; Zehebî, *Siyer*, 13: 405-406; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 566; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3: 236; Nâyif b. Salâh, *Irşadü'l-kâsi*, 292-293.

⁶³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 305; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7: 295; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 163; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 160; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29: 145-149; Zehebî, *Siyer*, 10: 137-139; İbn Hacer, *Takrîb*, 985.

⁶³⁹ Zehebî, *Siyer*, 8: 187-190.

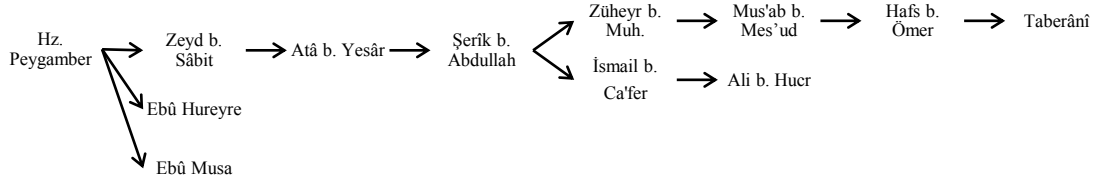
⁶⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 488; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 4: 236; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 363-364; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 360; İbn Adî, *el-Kamil*, 5: 9; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 475-477; Zehebî, *Siyer*, 6: 159-160; İbn Hacer, *Takrîb*, 436. (İbn Adî, onun için ‘sika birinin ondan yaptığı rivâyeti aktarmakta bir beis yoktur’ demiştir.)

⁶⁴¹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 5: 200.

⁶⁴² İsmâil b. Ca'fer, *Hadisu Ali b. Hucr es-Sa'dî an İsmâil b. Ca'fer el-Medenî*, Thk. Ömer b. Rafud, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1998), 441.

⁶⁴³ Buhârî, “Ahkâm”, 7.

hadisinin⁶⁴⁴ şerhinde, zayıf olanların yani yapamayacak özellikte olanların yöneticiliği istememesinde hadisin önemli bir delil olduğunu belirtir.⁶⁴⁵ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.14. Fezâilü'l-Kur'ân

Kur'ân-ı Kerîm'in tümünün veya bazı sure ve ayetlerinin faziletleri hakkında Hz. Peygamber ve sahâbeden nakledilen haberler⁶⁴⁶ şeklinde tanımlanan 'Fezâilü'l-Kur'ân' konusunda Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyetler şunlardır:

2.1.14.1. Kur'ân'ın Mushafta Toplanması

51 حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: "أُرْسِلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مَقْتَلِ الْيَمَامَةِ، فَإِذَا عُمَرُ عِنْدَهُ جَالِسٌ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: يَا زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، إِنَّكَ غَلَامٌ شَابٌّ عَاقِلٌ، لَا نَتَّهِمُكَ، قَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَتَّبِعُ الْقُرْآنَ، فَاجْمَعُهُ". قَالَ زَيْدٌ: "فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ، مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ، فَقُلْتُ: أَتَفْعَلَانِ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ. فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي بِالَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا "

Bize Ebû Kâmil anlattı. (o) dedi ki: Bize İbrâhim b. Sa'd tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İbn Şihâb, Ubeyd b. es-Sebbâk'tan, o Zeyd b. Sâbit'ten tahdîs etti. Zeyd şöyle dedi: "Ebû Bekir, bana Yemâme'de öldürülenleri bildirdi. Ömer de yanında oturuyordu. Ebû Bekir şöyle dedi: 'Zeyd! Sen akıllı bir gençsin. Seni (herhangi bir kusurla) itham etmiyoruz. Sen Rasûlullah'ın (s.a.v.) vahiy kâtipliğini yapardın. Kur'ân ayetlerini topla, onu bir araya getir.' Buna karşılık Zeyd: 'Vallahi, bana şu dağlardan birini taşıma

⁶⁴⁴ Müslim, "İmâre", 16.

⁶⁴⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 12: 289-296; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13: 134-136.

⁶⁴⁶ Ömer Fârûk Akpınar, "Fezâilü'l-Kur'ân Edebiyatı", *İstem: İslâm San'at, Târih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 17, (2011): 177-194

görevini verselerdi, Kur'ân'ı toplama emrinizden daha ağır gelmezdi. Siz Rasûlullah'ın (s.a.v.) yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsınız ?' dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir: 'Vallahi bu hayırlı bir iştir.' dedi. Ebû Bekir, Allah'ın o ikisinin kalplerini yatıştırdığı şeye benim kalbimi de yatıştırmaya kadar bana bu işi teklif etmeye devam etti."⁶⁴⁷

Hadisin râvîlerinden İbn Hanbel'in şeyhi Ebû Kâmil, Muzaffer b. Müdrîk (ö. 207/823) sadece sika râvîlerden hadis aktaran 'sika, me'mûn ve mutkin' bir muhaddistir.⁶⁴⁸ İbrâhim b. Sa'd hakkında 37. hadis, İbn Şihâb ez-Zührî hakkında 6. hadiste bilgi verildi. Hadisin tâbî râvîsi Ubeyd b. es-Sebbâk (ö. ?) ise 'sika ve sadûk' olarak değerlendirilmiş bir râvîdir. Kütüb-i Sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.⁶⁴⁹ Ebû Kâmil dışındaki râvîleri Buhârî ve Müslim'in râvîlerinden olan bu hadisin senedi sahih olmaktadır.⁶⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, bu hadisi aynı isnad ile muhtasar olarak Hz. Ebû Bekir'in hadisleri arasında da zikretmiş ancak orada Zeyd b. Sâbit ile aralarında geçen diyalog yer almamıştır.⁶⁵¹

Bu rivâyetin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **Tayâlisî**, İbrâhim b. Sa'd > Zührî...; kanalıyla; **Buhârî**, Ebû'l-Yemân > Şuayb > Zührî... ; Mûsâ b. İsmâil > İbrâhim b. Sa'd >... ; Muhammed b. Ubeydullah > İbrâhim b. Sa'd >... tarikleriyle hadisi tahrîc etmiştir.⁶⁵² **Tirmîzî**, Muhammed b. Beşşâr > Abdurrahman b. Mehdi > İbrâhim b. Sa'd > ... tarikiyle,⁶⁵³ **Nesâî**, Heysem b. Eyyûb > İbrâhim b. Sa'd > ... tarikiyle hadisi tahrîc etmiştir.⁶⁵⁴ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁶⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 188-9; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 506.

⁶⁴⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8: 74; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 442; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 200; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 96-103; Zehebî, *Siyer*, 10: 124-127; İbn Hacer, *Takrîb*, 950.

⁶⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 248; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5: 448; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 407; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 207-209; İbn Hacer, *Takrîb*, 649.

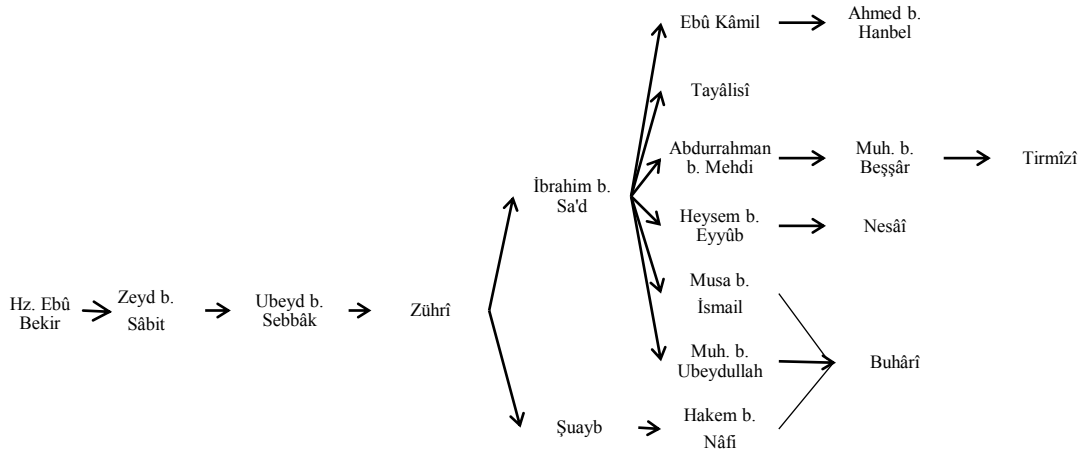
⁶⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 506.

⁶⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 10; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 1: 224.

⁶⁵² Tayâlisî, *Müsned*, 1: 5; Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 3; "Ahkam", 37; "Tefsir", 156.

⁶⁵³ Tirmîzî, "Tefsir", 10.

⁶⁵⁴ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7: 249, 364.

2.1.14.2. Fâtiha'nın Fazileti

52 حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَزْقِ الْحِمَصِيِّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُصَفًّى، ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ ابْنِ تَوْبَانَ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَمَّنْ رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ
 سَمِعَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا أَنْزَلَ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَالْمُرْقَانِ مِثْلَهَا ،
 وَهِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي» يَعْنِي فَاتِحَةَ الْكِتَابِ

Taberânî şunu rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize İbrâhim b. Muhammed b. Irk el-Hımsî anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Musâffa anlattı. (o) dedi ki: Bize Bakıyye, İbn Sevân'dan, o, el-Alâ b. Abdurrahman'dan, o da Zeyd b. Sâbit'ten duyan kişiden nakletti. Zeyd dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Nefsimi kudret elinde tutana yemin ederim ki, Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkân'da bir benzeri indirilmemiş olan şey es-Sebu'l-Mesânî'dir.” Yani Fâtihatü'l-Kitâb'tır.⁶⁵⁵

Hadisin râvilerinden Taberânî'nin hocası İbrâhim b. Muhammed b. Irk el-Hımsî'yi (ö. ?) Zehebî *Mizân*'da Taberânî'nin 'gayru mu'temed şeyhi' olarak vasıflandırır. İbn Hacer de *Lisân*'da bunu onaylar. Taberânî'nin şeyhlerini ele aldığı eserinde Nâyif b. Salâh onu 'mechûlu'l-hâl' olarak vassfeder.⁶⁵⁶ Onun hocası Muhammed b. Mûsâffa (ö. 246/860) garib rivâyetleri olan sika ve sadûk biri olarak değerlendirilmiştir. İbn Hibbân

⁶⁵⁵ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 1: 97.(Bu rivâyet *Müsnedü's-Şâmiyyîn*'de aynı sened ve metinle bir defa daha geçer. Bkz. 1: 170)

⁶⁵⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 63; İbn Hacer, *Lisânü'l- Mizân*, 1: 355; Nâyif b. Salâh, *İrşâdül-kâsi*, 70-71.

onu *es-Sikât'ına* almıştır.⁶⁵⁷ Bakiyye b. Velid b. Saîd (ö. 197/813) zayıf ve meçhul râvîlerden çok fazla tedlîs yapmakla meşhur bir râvîdir.⁶⁵⁸ İbn Sevbân, Abdurrahman b. Sâbit el-Ansî'yi (ö. 165/783) Yahyâ b. Maîn, sâlihu'l-hadîs ve zayıf/leyyîn şeklinde iki farklı değerlendirmiştir. Sika olarak değerlendirenler olmakla birlikte kaderî görüşte olmakla da itham edilmiştir. Ömrünün sonlarına doğru halinin değiştiği belirtilen râvîyi İbn Hacer 'sadûk, yuhti' şeklinde değerlendirmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât'ına* almıştır.⁶⁵⁹ Onun hadisi aldığı el-Âlâi b. Abdurrahman b. Ya'kûb (ö. 138/745) hakkında İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân onun sika olduğunu belirtmiş, Ebû Hâtim ise onun münker bir hadisini bilmediğini ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn ise onun için 'hadisleri delil olarak kullanılmaz, hüccet değildir' ifadelerini kullanmış ancak bu değerlendirme kabul görmemiştir. Buhârî hariç Kütüb-i Sitte müellifleri onun rivâyetlerini almıştır.⁶⁶⁰

Bu hadisin senedi, Taberânî'nin şeyhinin zayıflığı, müdellis râvîlerin anane ile rivâyet etmesi ve Âlâi b. Abdurrahman'ın zayıf oluşu ve Zeyd'den işiten kişinin meçhul oluşu nedeniyle çok zayıf olarak değerlendirilmiştir.⁶⁶¹ Ancak Seb'ul-Mesâni'nin Fâtiha Sûresi olduğunu belirten Saîd b. Mualla, Übey b. Ka'b ve Ebû Hureyre'den gelen şahidleri⁶⁶² olduğu için bu isnad zayıf olsa da hadis sahihtir. Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁶⁵⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 246; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 8: 104; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 100; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 465-470; Zehebî, *Siyer*, 12: 95; İbn Hacer, *Takrîb*, 897; a.mlf, *Tabakatü'l-müdezzisin*, 45. (Onu Ebû Hâtim 'sadûk' olarak, İbn Hacer, 'sadûk lehu evham' şeklinde değerlendirir. Ayrıca tedlîs yaptığını da belirtir. Zehebî ise 'sıkadır ancak garib rivâyetleri vardır' şeklinde niteler.)

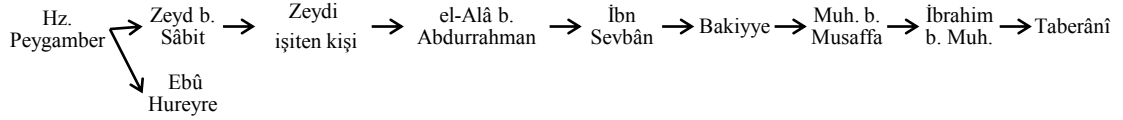
⁶⁵⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2: 150; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2: 434-436; İbn Hibbân, *el-Mecrühîn*, 2: 227-231; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 192-201; Zehebî, *Siyer*, 8: 518-534; İbn Hacer, *Takrîb*, 174; a.mlf, *Tabakatü'l-müdezzisin*, 49. (Buhârî ta'liklerinde diğer müellifler de eserlerinde ondan hadis tahrir etmişlerdir. Çoğu münekkit, sikalardan işittiği hadislerde onu güvenilir saymıştır. Nesâî de 'eğer haddesene, ahberana derse sıkadır' şeklinde onu tevsik etmiştir.)

⁶⁵⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 265; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 219; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 92; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17: 12-18; Zehebî, *Siyer*, 7: 313-314; İbn Hacer, *Takrîb*, 572. (Buhârî *el-Edebü'l-müfred*'inde, Sünen müellifleri eserlerinde rivâyetlerini tahrir etmiştir.)

⁶⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 514; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 508; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 357; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 241; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22: 520-524; Zehebî, *Siyer*, 6: 186-187; İbn Hacer, *Takrîb*, 761.

⁶⁶¹ İbn Hacer, *el-Metalibu'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*, Thk.Sa'd b. Nasr eş-Şetri, (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419/1998), 14: 438.

⁶⁶² Buhârî, "Tefsir", 177; Ebû Dâvûd, "Vitr", 15; Tirmîzî, "Tefsir", 16; Nesâî, "İftitah", 26.

2.1.15. Tefsir

2.1.15.1. Nisâ Sûresi 88. âyet

53 حَدَّثَنَا بِهِزُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ: أَخْبَرَنِي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى أُحُدٍ، فَرَجَعَ أَنَسٌ خَرَجُوا مَعَهُ، فَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِمْ فِرْقَتَانِ : فِرْقَةٌ تَقُولُ بِقَتْلِهِمْ ، وَفِرْقَةٌ تَقُولُ: لَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: {فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ} [النساء: ٨٨] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّهَا طَيْبَةٌ، وَإِنَّهَا تَنْفِي الْخَبَثَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِصَّةِ "

Bize Behz tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Şu'be anlattı. (o) dedi ki: Adî b. Sâbit bana Abdullah b. Yezîd'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten haber verdi. Rasûlullah (s.a.v.) Uhud'a gitti. Onunla birlikte yola çıkan bir grup insan geri döndü. Rasûlullah'ın ashabı onlar hakkında iki gruba ayrıldı: Bir grup onların öldürülmesi görüşünde iken diğer grup öldürülmemesi görüşündeydi. Bunun üzerine Allah, {Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba bölünüyorsunuz. en-Nisa, 4/88} ayetini indirdi. Bunun üzerine Rasûlullah(s.a.v.): "O (Medîne) Taybe'dir. Muhakkak ki o, ateşin gümüşün pisliğini giderdiği gibi pisliği giderir." buyurdu.⁶⁶³

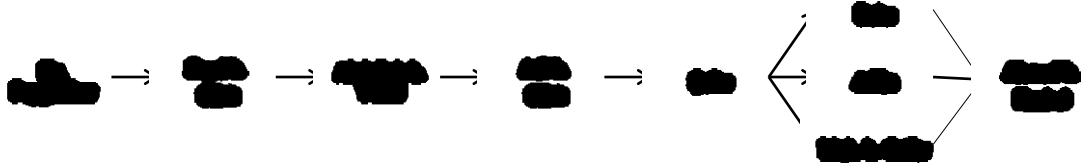
Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı hocası sika muhaddis Behz b. Esed el-Ammî sika, sebt ve hafız bir muhaddistir.⁶⁶⁴ Onun hadisi aldığı Şu'be hakkında 4. hadiste bilgi verilmişti. Şu'be'nin hadisi aldığı Adî b. Sâbit (ö. 116/734) ise, Kûfeli sika muhaddislerden biridir. Şîî olmakla itham edilmiş olsa da bu, şîî mescidinde imamlık yapmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Sadûk olduğu da söylenmiştir.⁶⁶⁵ Adî b. Sâbit'in hadisi aldığı Abdullah b. Yezîd hakkında 26. hadisin tahririnde bilgi verilmişti.

⁶⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 184; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 478.

⁶⁶⁴ Zehebî, *Siyer*, 9: 192.

⁶⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 425; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7: 44; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 2; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 270; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 522-4; Zehebî, *Siyer*, 5: 188-9; İbn Hacer, *Takrîb*, 671.

Ahmed b. Hanbel, rivâyeti sika hocaları Affân b. Müslim ve Muhammed b. Ca'fer'den aynı tarikle eserine almıştır. Hadisin diğer tariklerinde geçen Affân b. Müslim hakkında 10. hadis, Muhammed b. Ca'fer hakkında da 13. hadiste bilgi verilmişti. Sika kimselerden oluşan bu isnadlar sahih olmaktadır.⁶⁶⁶ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

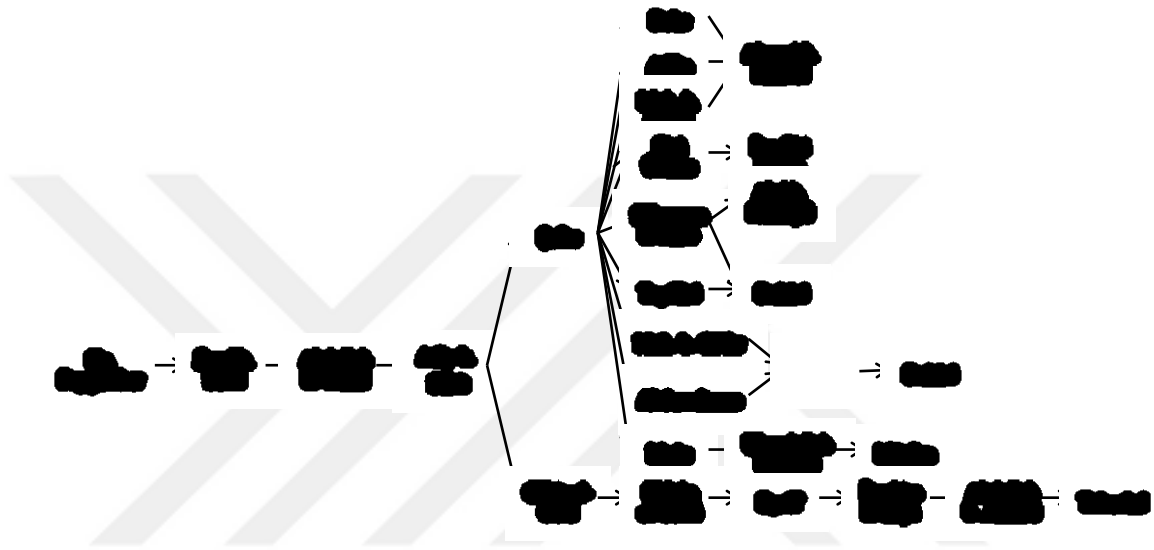
Hadisin bulunduğu diğer kaynaklar ise şunlardır: **İbn Ebî Şeybe**, Ebû Üsâme > ...; **Abd b. Humeyd**, Süleyman b. Harb > ... ; **Buhârî**, Süleyman b. Harb > ... ; Ebu'l-Velid > ... ; Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca'fer ve Abdurrahman > ...; **Müslim**, Ubeydullah b. Muâz > Muâz >...; **Tirmizî** ve **Nesâî Kübrâ**'sında Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca'fer > yoluyla Şu'be'den gelen hadisi eserlerine almıştır.⁶⁶⁷

Ayrıca **Fesevî**, Ebu'l Velîd Hişâm b. Abdulmelik ve Süleyman b. Harb > Şu'be... ; **Taberî**, Fadl b. Ziyad > Ebû Dâvûd > Şu'be ... ve Ebû Kureyb > Ebû Üsâme > Şu'be... kanalıyla; ayrıca Züreyk b. Saht > Şebâbe > Adî b. Sâbit şeklinde Şu'be'nin zikredilmediği munkatı' bir bir tarikle daha tahric eder. **Ebû Avâne**, Sâğânî > Hâşim b. el-Kâsım >... ; **Tahâvî**, Muhammed b. İbrâhim > Şebâbe b. Sevvâr > ...; İbrâhim b. Merzûk > Bişr b. Ömer > ...; Ahmed b. Dâvûd > Müsedded > Ümeyye b. Hâlid > ...; Ahmed b. Dâvûd > Süleyman b. Harb > ... yoluyla; **Taberânî**, Ebû Müslim el-Keşşî > Süleyman b. Harb > ... ve Amr b. Merzûk >... ; **Beyhâkî**, Huseyn b. Fadl > Abdullah b. Ca'fer > Ya'kûb b. Süfyân > Ebu'l-Velîd Hişâm b. Abdulmelik >... ve Süleyman b. Harb > ... kanalı diğeri de Hâkim > Muhammed b. Yusuf > Muhammed b. Eyyûb >

⁶⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 478.

⁶⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7: 372; Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 215; Buhârî, "Fedâil-i Medîne",10; "Meğazi", 17; "Tefsiru'l-Kur'ân", 92; Müslim, "Sıfatu'l-Münâfikîn", 6; Tirmizî, "Tefsir", 5; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10: 69.

Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî > ... yoluyla Şu 'be'den gelen rivâyeti eserlerine almışlardır.⁶⁶⁸ **Taberânî** ayrıca, hadisin Abdullah b. Ahmed b. Hanbel > İbrâhim b. Leys > Eşcâî > Süfyân es-Sevrî > Câbir el-Cu'fi >... kanalıyla Adî b. Sâbit'e ulaşan bir isnad daha verir ki bu, Câbir el-Cu'fi'nin zayıflığı nedeniyle zayıftır.⁶⁶⁹ Müslim rivâyetin sonundaki Medîne ile ilgili kısım aynı senedle bir yerde daha tekrarlamıştır.⁶⁷⁰ Lafzında bir farklılık bulunmayan bu hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir.

2.1.15.2. Nisa Sûresi 95. Âyet

54 حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ قَبِيصَةَ بِنِ دُوَيْبٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: كُنْتُ أَكْتُبُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: "اَكْتُبْ {لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ} [النساء: 95] {وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ} [النساء: 95]" فَجَاءَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَحِبُّ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَلَكِنْ بِي مِنَ الزَّمَانَةِ، وَقَدْ تَرَى، وَدَهَبَ بَصْرِي. قَالَ زَيْدٌ: فَتَقُلْتُ فَجَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيَّ فَخَدَيْ، حَتَّى خَشِيتُ أَنْ تَرْضَهَا فَقَالَ: "اَكْتُبْ {لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ} [النساء: 95]"

⁶⁶⁸ Fesevî, *Târih*, 1: 351; Taberî, *Tefsir*, 8: 8; Ebû Avâne, *Müstahrec*, 2: 439; Tahavi, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 13: 170-172; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 120; Beyhâkî, *Delâilü'n-nübüvve*, 3: 222.

⁶⁶⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 120. (Bu rivâyette ayetin iniş sebebi olarak Uhud Savaşı yerine Münafıkların bir evde oturan sahabe arasında çıkan tartışma gösterilir. Münafıkların durumları açığa çıksa da onları öldürsek diyen bir gruba karşılık diğerleri bunu hoş karşılamadı. Aralarında tartışma sertleşince Rasulullah içeri girdi ve Zeyd, yaz deyip bu ayeti okuduğu da belirtilir. Ayrıca Sevrî, Câbir'in rivâyetlerinde uzman kimselerdendir. Onun zayıf rivâyetleriyle sahih rivâyetlerini ayırt edebildiğini söyler.)

⁶⁷⁰ Müslim, "Hac", 490.

Bize Abdurrezzâk tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ma‘mer, Zührî’den, o, Kabîsa b. Züeyb’ten, o, Zeyd b. Sâbit’ten haber verdi. Zeyd b. Sâbit “ Ben Rasûlullah (s.a.v.) için (vahiyleri) yazardım. Bir gün bana Nisa Sûresi 95. âyetini yaz dedi. Abdullah ibn Ümmü Mektûm geldi ve şöyle dedi :‘Ey Allah’ın Rasulü, ben Allah yolunda cihad etmeyi severim fakat senin de gördüğün üzere uzun zamandan beri göremez oldum.’ Bunun üzerine Zeyd şöyle dedi: Rasûlullah'ın (s.a.v.) benim dizimin üzerinde olan dizi o kadar ağırlaştı ki dizimin kırılacağından korktum. Ardından bana şunu yazmamı emretti: “Mü’minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar ile Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.” (en-Nisa 4/95)⁶⁷¹

Senette geçen meşhur muhaddisler Abdurrezzâk, Ma‘mer ve İbn Şihâb hakkında 6. hadis, Kabîsa b. Züeyb hakkında ise 16. hadiste bilgi verilmişti.

Ahmed b. Hanbel, hadisi, Ya ‘kûb b. İbrâhim b. Sa‘d > İbrâhim b. Sa‘d > Sâlih b. Keysan > Zührî > Sehl b. Sa‘d tarihiyle tekrar verir. Burada Sehl b. Sa‘d, yanına oturduğu Mervân b. Hakem ile birlikte Zeyd’in bu âyetin iniş nedenini anlatışına şahit olduğunu ifade eder. Bu senedde geçen Ya‘kûb b. İbrâhim b. Sa‘d ve oğlu İbrâhim b. Sa‘d hakkında 26. hadiste bilgi verilmişti. Sâlih b. Keysân, rivâyetleri Kütüb-i Sitte’de yer alan sika, sebt muhaddis ve fakih bir âlimdir. Ölüm tarihi olarak kaynaklarda ‘130 yılı ve 140 yılından sonrası’ şeklinde iki farklı tarih verilir.⁶⁷²

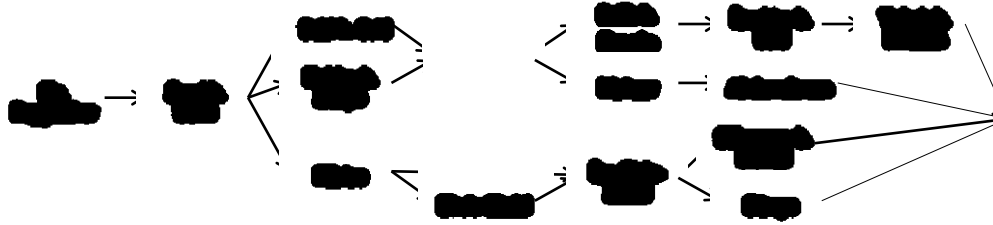
Mervân b. Hakem hakkında 15. hadiste bilgi verildi. Sehl b. Sa‘d da meşhur sahâbîlerden biridir.

Ahmed b. Hanbel rivâyeti, Süleyman b. Dâvûd > İbn Ebi’z-Zinâd > Hârice b. Zeyd > Zeyd b. Sâbit şeklinde munkatı‘ bir isnadla tekrar vermiş; ardından gelen rivâyette ise Hocası Süreyc’den bu rivâyeti İbn Ebi’z-Zinâd ile Hârice’nin arasına Ebu’z-Zinâd’ı eklemek suretiyle mevsûl olarak zikretmiştir. Bu tarikteki râvîler Süleyman b. Dâvûd, Süreyc b. Numan, İbn Ebi’z-Zinâd, Ebu’z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Hârice b. Zeyd,

⁶⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 184; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 480-481, 518-519.

⁶⁷² İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 7: 513; Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr*, 4: 288; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4: 410; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 454-455; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 13: 79-84; Zehebî, *Siyer*, 5: 454-456; İbn Hacer, *Takrîb*, 447.

hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. *Müsned*'de geçen bu tariklerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **Abdurrezzâk**, Ma‘mer > Zührî > Kabîsa... tarikiyle hadisi *Tefsir*'ine almıştır. **Taberî** de aynı tariki Hasan b. Yahyâ > Abdurrezzâk... yoluyla tahrir etmiştir.⁶⁷³ **İbn Hibbân** İbn Kuteybe > İbn Ebi's-Serrî > Abdurrezzâk... ; **Taberânî**, Abdân b. Muhammed > İshâk b. Râhuye > Abdurrezzâk... ; ayrıca, Mûsâ b. Cumhur > Muhammed b. Humeyd > Abdullah b. Mübarek > Ma‘mer... yoluyla eserlerinde tahrir etmişlerdir.⁶⁷⁴

Abd b. Humeyd, Nadr b. Şümeyl > Şu‘be > Sa‘d b. İbrâhim > İbrahim > Zeyd tarikiyle hadisi eserine almıştır.⁶⁷⁵ **Müslim**, Muhammed b. el-Müsennâ ve Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca‘fer > Şu‘be > Sa‘d b. İbrâhim > Racul > Zeyd tarikiyle; **Taberî** de, Muhammed b. el-Müsennâ yoluyla aynı isnadla eserinde yer vermiştir.⁶⁷⁶

İbn Sa‘d, Ya‘kûb b. İbrâhim > İbrahim > Sâlih b. Keysan > Zührî > Sehl b. Sa‘d ... tariki; **Tirmizî**, Abd b. Humeyd ... yoluyla; **Nesâî** ve **İbnü'l-Cârûd**, Muhammed b. Yahyâ... yoluyla Ya‘kûb b. İbrâhim'den gelen tarike eserlerinde yer vermişlerdir.⁶⁷⁷

Buhârî, Abdülaziz b. Abdullah ve İsmâil b. Abdullah > İbrâhim b. Sa‘d > Sâlih b. Keysân > Zührî > Sehl ... tarikleriyle; **Tahâvî**, İbrâhim b. Ebî Dâvûd > Abdülazîz b.

⁶⁷³ Abdurrezzâk, *Tefsiru'l-Kur'ân*. Thk. Dr. Mustafa Müslim Muhammed. 1. Baskı. (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989), 1:169; Taberi, *Câmiu'l-beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 9: 91.

⁶⁷⁴ İbn Hibbân, *Sahih*, 11: 12; Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebir*, 5: 146.

⁶⁷⁵ Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 214.

⁶⁷⁶ Müslim, İmâre, 40; Taberi, *Tefsir*, 9: 88.

⁶⁷⁷ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 4: 197; Tirmizî, “Tefsir”, 5; Nesâî, “Cihâd”, 4; İbnü'l-Cârûd, *el-Müntekâ*, 258-259.

Abdullah >... ve Muhammed b. Ali b. Dâvûd > İbrâhim b. Hamza > İbrâhim b. Sa'd... ; **Taberânî**, Muhammed b. Nasr > İbrâhim b. Hamza > İbrâhim b. Sa'd ...; **Beyhâkî**, Ali b. Ahmed > Ahmed b. Ubeyd > Muhammed b. Ya'kûb > Muhammed b. Abdi'l-Hakem > İbrâhim b. Hamza > İbrâhim b. Sa'd ...; Sâlih b. Keysân > Zührî > Sehl... yoluyla gelen rivâyeti eserlerine almışlardır.⁶⁷⁸

İbn Sa'd, Affân b. Müslim > Bişr b. Mufaddal > Abdurrahman b. İshâk > Zührî...; **Nesâî**, Muhammed b. Abdullah > Bişr b. Mufaddal > Abdurrahman b. İshâk ...; **Taberânî**, Ali b. Abdülaziz ve Muhammed b. Abdullah ve Muâz b. el-Müsennâ > Müsedded > Bişr b. Mufaddal > Abdurrahman b. İshâk ... ve Mahmûd b. Muhammed > Vehb b. Bakıyye > Hâlid > Abdurrahman b. İshâk... tarikiyle gelen rivâyeti eserlerine almışlardır.⁶⁷⁹

Saîd b. Mansûr, İbn Ebi'z-Zinâd > Abdullah b. Zekvân > Hârice.... tarikiyle; **İbn Sa'd** ve **Ebû Dâvûd**, Saîd b. Mansur > İbn Ebi'z-Zinâd ...; **Ebû Dâvûd** ayrıca, Muhammed b. Süleyman > Haccâc b. Muhammed > İbn Ebi'z-Zinâd...; **Tahâvî**, Rebî b. Süleyman > Abdullah b. Vehb > İbn Ebi'z-Zinâd...; **İbn Kâni'**, Muhammed b. Ahmed > Muâfa b. Süleyman > Züheyr > İbn Ebi'z-Zinâd ...; **Taberânî**, Ca'fer b. Muhammed > Adem b. Ebi İyâs > İbn Ebi'z-Zinâd ... ; Ebû Yezîd el-Karâtîsî ve Yahyâ b. Eyyûb > Saîd b. Ebî Meryem > İbn Ebi'z-Zinâd... ; Ebû Huseyn el-Kâdî > Yahyâ el-Himmânî > İbn Ebi'z-Zinâd... ; Muhammed b. Amr > Amr > Züheyr b. Muâviye > İbn Ebi'z-Zinâd... tarikiyle gelen hadise eserlerinde yer vermişlerdir.⁶⁸⁰

Ayrıca bu hadisin Berâ b. Âzib, İbn Abbâs ve Câbir'den gelen şâhidleri de mevcuttur.⁶⁸¹

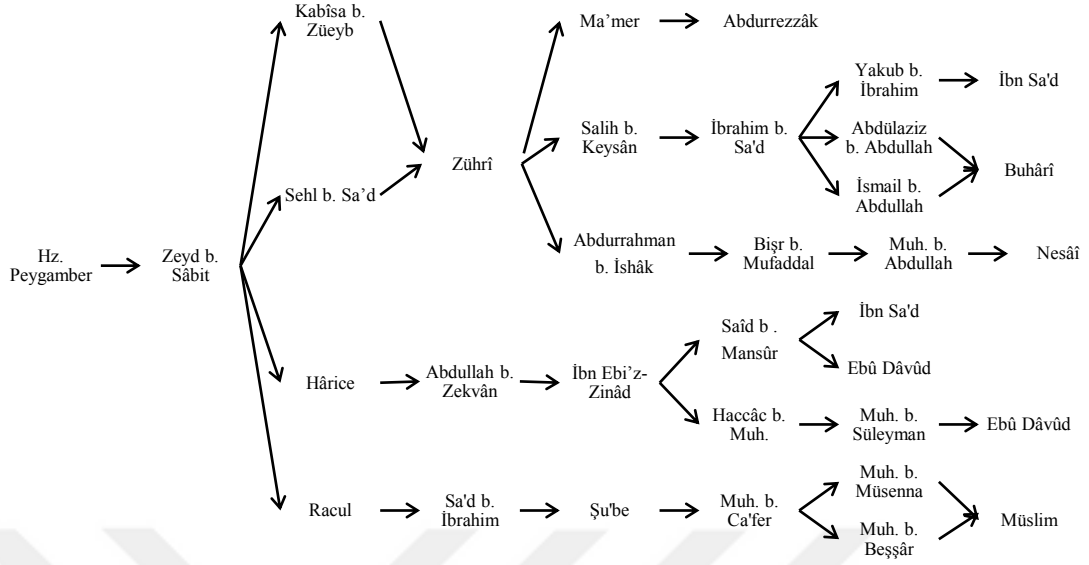
Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁶⁷⁸ Buhârî, "Cihâd", 32; "Tefsir", 91; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 4: 142; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 123; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9: 40.

⁶⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 197; Nesâî, "Cihâd", 4; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 122-123.

⁶⁸⁰ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, 2: 122; İbn Sa'd, *et-Tabakat*, 4: 196; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 20; "Huruf ve'l-Kırâat", 1; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 4: 143; İbn Kâni', *Mu'cemu's-sahâbe*, 1: 218-219; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 131-2; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 91; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9: 41.

⁶⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30: 439; Buhârî, "Cihâd", 32; "Tefsir", 91; Müslim, "İmâre", 40; Tirmizî, "Tefsir", 5.

2.1.15.3. Mü'minûn Sûresi

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرٍو أَبُو زُرْعَةَ قَالَ: نَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيسَى قَالَ: نَا شَيْبَانُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ عَامِرِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: أَمَلَى عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذِهِ الْآيَةَ: {وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ} [المؤمنون: ١٢] إِلَى {ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ} [المؤمنون: ١٤] ، فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ: فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ، فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ مُعَاذٌ: مِمَّ ضَحِكْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «بِهَا خْتِمَتْ» {فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ} [المؤمنون: ١٤]

Taberânî şunu rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Amr Ebû Zür'a tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Âdem b. İyâs anlattı. (o) dedi ki: Bize Şeybân, Câbir'den, o, Âmir eş-Şa'bi'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten şunu nakletti. Zeyd şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.v.) bana 'Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık' (el-Mü'minûn 23/12) ayetinden, "sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik" (el-Mü'minûn 23/14) ayetine kadar imla ettirdi. Bunun üzerine Muâz b. Cebel "Yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir." dedi. Rasûlullah (s.a.v.) buna güldü. Muâz da "Ey Allah'ın Rasulü! Niçin güldünüz?" diye sorunca Rasûlullah şöyle cevap verdi: 'Ayet senin söylediğin "Yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir." (Mü'minûn 23/14) sözüyle bitirildi.'⁶⁸²

⁶⁸² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 5: 56.

Taberânî'nin şeyhi, Ebû Zür'a ed-Dimeşkî, Abdurrahman b. Amr (ö. 281/893) sika, sebt ve hafız olan güvenilir bir muhaddistir. Arkadaşı olan Ebû Hâtim ise onu 'sadûk' olarak niteler.⁶⁸³ Âdem b. Ebî İyas (ö. 220/836) Müslim hariç Kütüb-i Sitte müelliflerinin kendisinden rivâyette bulunduğu, sünnete bağlılığı ile de tanınan sika, me'mûn bir muhaddistir.⁶⁸⁴ Ebû Muâviye künyesiyle tanınan Şeybân b. Abdurrahman et-Temimi (ö.164/782) münekkitlerin sika ve hüccet kabul ettiği rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de tahrir edilen güvenilir bir muhaddistir.⁶⁸⁵ Şia'nın önde gelen imamlarından biri olan Câbir b. Yezîd b. el-Haris el-Cu'fi'yi (ö. 127/744) Abdurrahman b. Mehdi, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi pek çok münekkit 'kezzâb', 'metrûk' olarak vasıflandırmıştır. Kendisinden rivâyette bulunan Şu'be'nin, onun hadiste güvenilir olduğunu söylemesi şaz bir görüş olarak kabul görmemiştir. Onun müdellis oluşunu 'Câbir'in 'haddesena, semi'tu' dediği rivâyetlere yapış, bunun dışındakilerde tevakkuf et" şeklinde ifade eden Sevrî'ye ilaveten İbn Sa'd ve İclî de onun tedlîs yaptığını söylemiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Abdurrahman b. Mehdi, onu terk etmiş, hadislerini almamıştır. Ebû Zür'a onu leyyin, Ebû Hâtim hadisi yazılır ama ihticâc edilmez; Dârekutnî zayıf olarak değerlendirmiştir. Tirmizî ve İbn Mâce onun rivâyetlerine yer vermiş, Ebû Dâvûd da onun sadece bir hadisini 'Câbir'in ne görüşü ne de hadisi benim yanımda kuvvetli değildir'⁶⁸⁶ diye belirterek eserine almıştır.⁶⁸⁷ Kendi sözüne göre beş yüz sahâbîyi gören ve isnadın başlatıcılarından sayılan Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722) güvenilir bir muhaddis ve âlimdir. Onun mürsellerinin sahih sayılması ona olan güveni göstermektedir. Hafızasının, duyduğunu bir defada ezberleyecek kadar kuvvetli olduğu anlatılır.⁶⁸⁸ Sadece *el-*

⁶⁸³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 267; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 384; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17: 301-304; Zehebî, *Siyer*, 13: 311-314; İbn Hacer, *Takrîb*, 592-593; Nâyif b. Salâh, *İrşadi'l-kâsi*, 356.

⁶⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 496; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2: 39; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 268; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 134; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 301-307; Zehebî, *Siyer*, 10: 335-338; İbn Hacer, *Takrîb*, 102.

⁶⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 498; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 355-356; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 449; Zehebî, *Siyer*, 7: 406-409; İbn Hacer, *Takrîb*, 441.

⁶⁸⁶ Ebû Dâvûd'u bu sözü söylemeye iten şey muhtemelen Ahmed b. Hanbel'den naklettiği "Câbir, hadislerinden değil görüşlerinden dolayı eleştirildi." sözüdür. Buna binaen olsa gerek, "onun ne hadisi ne de görüşü benim yanımda kavi değildir" demiştir.

⁶⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 464; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2: 210-211; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 497-498; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 465-472; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 379-384; İbn Hacer, *Takrîb*, 192-193.

⁶⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 365-374; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 450; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 185; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 28-41; Zehebî, *Siyer*, 4: 294-319; İbn Hacer, *Takrîb*, 475-476.

Evsat'ta geçen bu hadisin isnadı Câbir el-Cu'fi'nin zayıflığı nedeniyle zayıf sayılmıştır.⁶⁸⁹

Mü'minûn sûresi mekkî sûrelere aittir. Zeyd b. Sâbit ve Muâz b. Cebel ise Medîne'de İslam'a girmiş orada vahiy kâtipliği yapmışlardır. Rivâyet bu bakımdan da tenkit edilmiştir.⁶⁹⁰ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Şa'bi → Câbir → Şeybân → Âdem b. İyâs → Ebû Zür'a → Taberânî

2.1.15.4. Ahzâb Sûresi

56 حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدٍ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، قَالَ: لَمَّا نَسَخْنَا الْمَصَاحِفَ "فَقِدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ الْأَحْزَابِ، فَذَكُّتُ أَسْمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا"، فَالْتَمَسْتُهَا، فَلَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ إِلَّا مَعَ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ، الَّذِي جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهَادَتَهُ شَهَادَةَ رَجُلَيْنِ، قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ} [الأحزاب: ٢٣]

Bize el-Hakem b. Nâfi' tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Şuayb, ez-Zührî'den haber verdi. (o) dedi ki: Bana Hârice b. Zeyd, Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini haber verdi: "Biz mushafı çoğaltırken Ahzâb Sûresinden bir âyet kayboldu. Ben onu Rasûlullah (s.a.v.) okurken duyardım. Onu araştırdım fakat Rasûlullah'ın (s.a.v.) şahitliğini iki adamın şahitliğine denk saydığım Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî dışında kimsede bulamadım. Allah'ın sözü şuydu: "Mü'minlerden öyle erler vardır ki Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar..." (el-Ahzâb 33/23)"⁶⁹¹

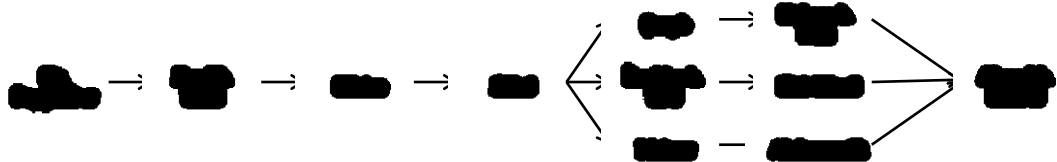
Seneddeki râvîler Ebu'l-Yemân Hakem b. Nâfi 10. hadis, Şuayb b. Ebî Hamza ve Zührî hakkında 6. hadis, Hârice hakkında da 3. hadiste bilgi verilmişti. Ahmed b. Hanbel bu rivâyeti Ebû Kâmil > İbrâhîm b. Sa'd > Zührî ile Abdurrezzâk > Ma'mer > Zührî tarikleriyle iki yerde daha zikretmiştir.

⁶⁸⁹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 7: 72; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye*, 15: 66.

⁶⁹⁰ Mahmud b. Muhammed, *el-Ehâdisü'z-zâife ve'l-mevdûa elleti hakeme aleyha el-hâfiz İbn Kesîr fi Tefsirihi*. (Medîne: Mektebetü'l- Ulum ve'l-Hikem, 1431/2010.), 287.

⁶⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 188; (Zeyd b. Sâbit, buradaki 'âyeti bulamadım' ifadesiyle ezberden bulamadığımı değil,yazılı olarak bulamadığımı kastedmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 501-502.)

Ebû Kâmil, Muzaffer b. Müdrîk hakkında 51. hadiste, onun şeyhi İbrâhim b. Sa‘d hakkında 37. hadis, Abdurrezzâk ve Ma‘mer hakkında 6. hadiste bilgi verilmişti. Zeyd b. Sâbit ikinci rivâyetin metninde âyeti kendisinin kaybettiğini belirtir. Ayrıca metnin sonunda ‘onu mushafa ekledim’ kısmı da bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar ise şunlardır: **Abdurrezzâk**, Ma‘merden; **Abd b. Humeyd**, Abdurrezzâk’tan; **Beğavî**, Abdurrezzâk kanalıyla Ma‘mer’den gelen rivâyeti eserlerine almıştır.⁶⁹²

Buhârî, Ebu’l-Yemân > Şuayb > Zührî.. ve Süleyman b. Bilâl > Muhammed b. Atik > Zührî... ; Mûsâ b. İsmâil > İbrâhim b. Sa‘d > Zührî...yoluyla gelen rivâyetleri eserine almıştır.⁶⁹³ **Taberânî** de farklı tariklerle hadisi eserlerine almıştır.⁶⁹⁴

Tirmizî, Muhammed b. Beşşâr > Abdurrahman b. Mehdi > Ebû Kamil... yoluyla; **Nesâî**, Heysem b. Eyyûb > Ebû Kamil... ; **Ebû Ya‘la**, Abdülazîz b. Ebî Seleme > Ebû Kamil... yoluyla İbrâhim b. Sa‘d’dan gelen rivâyeti eserlerine almıştır.⁶⁹⁵

Hadiste kaybolduğu söylenen ayetlerin Tevbe Sûresi’nin son iki ayeti olduğuna dair rivâyetler de mevcuttur.⁶⁹⁶ Hadisin Enes b. Mâlik’ten gelen bir şahidi de vardır.⁶⁹⁷ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

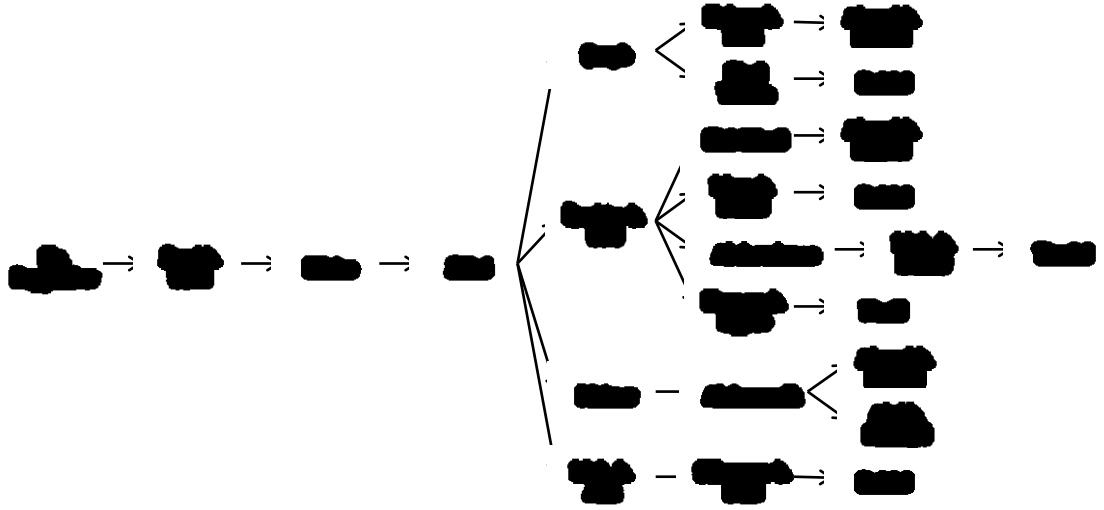
⁶⁹² Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 8: 367; 11: 235; Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 216; Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 14: 185. (Bu rivâyetlerde isimde şüphe olmamasına ilave olarak sonunda Zührî’nin ‘Huzeyme siffin günü Hz. Ali’nin yanında savaşırken öldü’ sözü de vardır.)

⁶⁹³ Buhârî, “Cihâd”, 12; “Meğazi”, 17; “Tefsir”, 240.

⁶⁹⁴ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 5: 129; a.mlf, *Müsnedü’ş-Şâmiyyin*, 4: 253.

⁶⁹⁵ Tirmizî, “Tefsir”, 10; Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 10: 217; Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 1: 92; Beyhâkî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2: 60. (Tirmizî’nin rivâyetinin baş kısmından, bu olayın Hz. Osman döneminde gerçekleştirilen Kur’ân’ın istinsahı esnasında gerçekleştiğini anlaşılmaktadır. Ayrıca rivâyetin sonunda Zührî’nin, İbn Mes’ûd’un bu durumdan (istinsahdan dolayı farklı nüshaların yakılması) hoşlanmadığını ve bunu da ifade ettiğini belirten sözleri yer alır.)

⁶⁹⁶ Buhârî, “Tefsir”, 156; Taberânî, *Müsnedü’ş-Şâmiyyin*, 4: 242.

2.1.15.5. Fetih Sûresi

57 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ سَهْلٍ الْعَسْكَرِيُّ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ الصَّبَّاحِ الْأَصْبَهَانِيُّ، قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ لَوْثٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ

جَابِرٍ، عَنْ أَبِي فَرَوَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: "كُنْتُ أَكْتُبُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِنِّي لَوَاضِعٌ

الْقَلَمَ عَلَى أُذُنِي إِذْ أُمِرَ بِالْفِتَالِ إِذْ جَاءَ أَعْمَى فَقَالَ: كَيْفَ بِي وَأَنَا ذَاهِبُ الْبَصَرِ؟ فَتَزَلْتُ {لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ} [الفتح: ١٧]"

Taberânî şunu rivâyet etti: Bize Muhammed b. Yahyâ b. Sehl el-Askerî ve Abdullah b. es-Sabbâh el-Esbahânî tahdîs etti. (o ikisi) Dedi ki: Bize Muhammed b. Süleyman Lüveyn anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Câbir, Ebû Ferve'den, o, Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan, o da Zeyd b. Sâbit'ten şöyle nakletti. Zeyd dedi ki: "Ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) vahiy katibiydim. Kalem kulağımın ardında hazır beklerdim. Savaş emredilince

⁶⁹⁷ Buhârî, "Cihâd", 12; "Tefsir", 240; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10: 218. (Buhârî ve başka kaynaklarda geçen bazı rivâyetlerde şahitliği iki kişinin şahitliğine eş tutulan sahâbînin ismi iki farklı şekilde Huzeyme el-Ensari ya da Ebû Huzeyme el-Ensârî şeklinde geçmektedir. Bkz. Buhârî, "Fezâilu'l-Kur'an", 3; "Tevhîd", 22; "Ahkâm", 37; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 148; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2: 60. Tirmîzî, Ebû Ya'lâ ve başka kaynaklarda ise isim Huzeyme b. Sâbit olarak geçmektedir. Bkz. Tirmîzî, "Tefsir", 10; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 1: 72; İbn Ebî Dâvûd, *Mesâhif*, 1: 12-5; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 148. Bazı rivâyetlerde ise açık isim yerine racul mine'l-ensâr ifadesi geçmektedir. Bkz. İbn Ebî Dâvûd, *Mesâhif*, 1: 14; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 149. Hangi ismin doğru olduğu konusunda çoğunluğun söylediği Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî ismi doğruya yakın görünmektedir. Buhârî'de geçen Ebû Huzeyme isminde Mûsâ b. İsmâil, İbrâhim b. Sa'd'dan teferrüd etmiştir. Konu için ayrıca bkz. Abdulvahap Özsoy, "Sahâbe Yorumunun Mutlaklaşması, Huzeyme'nin Şahitliği Örneği", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 20/ 65 (2016): 1-40.)

bir âma geldi ve şöyle dedi: ‘Gözlerim görmüyor. Benim durumum ne olacak?’ Bunun üzerine “köre bir zorluk yoktur.” (el-Fetih 48/17) âyeti nâzil oldu.”⁶⁹⁸

Taberânî’nin hadisi aldığı Muhammed b. Yahyâ b. Sehl el-Askerî (ö. ?) meçhûlu’l-hâl bir râvîdir.⁶⁹⁹ Diğer hocası Abdullah b. es-Sabbâh el-Esbahânî’nin (ö. 294/906) ‘sadûk’ olduğu söylenmiştir.⁷⁰⁰ Muhammed b. Süleyman b. Habîb Lüveyn (ö. 245/861) Nesâî’nin tevsik ettiği güvenilir hafız bir râvîdir.⁷⁰¹ Muhammed b. Câbir es-Sühaymî’yi (ö. 170/786) Yahyâ b. Maîn, Nesâî, Dârekutnî ‘zayıf’, Buhârî de ‘leyse bi’l-kavi’ diyerek cerh etmiştir. Ebû Hâtim’e Muhammed b. Câbir ve İbn Lehîa hakkında sorulunca “ikisinin de yeri sadûk olmaktır” şeklinde onları ta’dîl etmiş ardından Muhammed b. Câbir’i İbn Lehîa’ya üstün tuttuğunu belirtmiştir. Hadisleri yazdığı kitapları elinden gidince pek çok şeyi karıştırması, hafızasının kötü olması ve gözlerini kaybettikten sonra telkîni kabul etmesi ile eleştirilir. Dârekutnî, onun hakkında ‘zayıf ama terk edilmez, i’tibâr için alınır’ demiştir.⁷⁰² Ebû Ferve el-Cühenî olarak bilinen Müslim b. Sâlim en-Nehdî (ö. ?) Yahyâ b. Maîn ve pek çok münekkiddin tevsik ettiği güvenilir bir râvîdir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ına almış, Dârekutnî, ‘la be’se bih’ diyerek onu ta’dîl etmiştir.⁷⁰³ Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ö. 83/701) Kûfeli sika ve âlim tâbîilerden biridir. Onlarca sahâbe ile görüşen İbn Ebî Leylâ’nın seması olmadığı gerekçesiyle Hz. Ömer ve birkaç sahâbîden gelen rivâyetleri mürsel sayılmıştır.⁷⁰⁴ Hadisin senedi Muhammed b. Câbir es-Sühaymî’nin zayıf olması nedeniyle zayıf sayılmıştır.⁷⁰⁵ Hadisin isnad şeması şöyle yapılabilir:

⁶⁹⁸ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 5: 155.

⁶⁹⁹ Nâyif b. Salâh, *İrşadü’l-kâsi*, 631.

⁷⁰⁰ Nâyif b. Salâh, *İrşadü’l-kâsi*, 378.

⁷⁰¹ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 1: 98; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 268; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 101; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25: 297-301; Zehebî, *Siyer*, 11: 500-503; İbn Hacer, *Takrîb*, 850.

⁷⁰² Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 1: 53; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 219-220; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 14: 564-569; Zehebî, *Siyer*, 8: 238; İbn Hacer, *Takrîb*, 831.

⁷⁰³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8: 448; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 7: 262-263; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 8: 196; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 395; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 27: 515-518; İbn Hacer, *Takrîb*, 938.

⁷⁰⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 229-233; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 5: 368; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 5: 301; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 100; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 17: 372-377; Zehebî, *Siyer*, 4: 262-267; İbn Hacer, *Takrîb*, 597.

⁷⁰⁵ Heysemî *Mecmeu’z-zevâid*, 7: 107.

Savaşa katılmamayı gerekli kılan özürler, âyetin sebab-i nüzulü olarak kabul edilmiş ve ayet buna göre Tefsir edilmiştir.⁷⁰⁶ Ancak bu âyetin nüzûl gerekçesi olarak burada zikredilen kimseler ile birlikte yemek yemekte ve onların evlerinde, rızâları ve haberleri bulunmak şartıyla yemek yemekte beis yoktur diyerek evlerinde yemek yeme ile ilgili olduğunu belirten rivâyetler de vardır.⁷⁰⁷

2.1.15.6. Nasr Sûresi

Zeyd b. Sâbit'in bizzat aktarmadığı ancak şahitlik yaparak tasdik ettiği bir hadis şöyledir:

58 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي الْبَخَرِيِّ الطَّائِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ: {إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ} [النصر: ١] قَالَ: قَرَأَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى خَتَمَهَا، وَقَالَ: "النَّاسُ حَيْرٌ، وَأَنَا وَأَصْحَابِي حَيْرٌ" وَقَالَ: "لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ، وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ" فَقَالَ لَهُ مَرْوَانُ: كَذَبْتَ. وَعِنْدَهُ رَافِعُ بْنُ خَدِيجٍ، وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، وَهُمَا قَاعِدَانِ مَعَهُ عَلَى السَّرِيرِ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ: لَوْ شَاءَ هَذَا لِحَدَّثَاكَ. فَرَفَعَ عَلَيْهِ مَرْوَانُ الدَّرَّةَ لِيَضْرِبَهُ، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ قَالَ: "صَدَقَ"

Bize Muhammed b. Ca'fer tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Şu'be, Amr b. Mürr'e'den, o, Ebu'l-Bahterî et-Tâî'den, o, Ebû Saîd el-Hudrî'den, o da Rasûlullah'tan şunu nakletti. Dedi ki: "Allah'ın yardımını ve zaferi geldiğinde." (en-Nasr 109/1) ayeti indiğinde Rasûlullah (s.a.v.) sûreyi bitirinceye kadar okuyup şöyle buyurdu: "İnsanlar bir tarafa, ben ve ashabım bir tarafa..." (ayrıca) "Fetihten sonra hicret yoktur. Fakat cihad ve niyet vardır." Bunun üzerine Mervân, Ebû Saîd'e "yalan söylüyorsun" dedi. Râfi' b. Hadîc ve Zeyd b. Sâbit onun yanında bir sergide birlikte oturuyordu. Ebû Saîd "bu ikisi

⁷⁰⁶ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara- DİB yayınları. 2007), 5:73. (Mazeretsiz olarak savaşa katılmamak hukukî, dinî ve ahlâkî bakımdan büyük bir günahdır ve suçtur. Bunu ortaya koyan ifadelerden sonra ve önce, sakatlık, hastalık gibi mazeretlerle savaşa katılmayanların müstesna olduğu, onların maddî ve mânevî müeyyidelere dâhil bulunmadığı açıklanarak bu durumda olanlar rahatlatılmış ve teselli edilmiştir.)

⁷⁰⁷ Buhârî, "Et'ime", 6; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 9: 529.

isteseler sana rivâyet ederler” deyince Mervân vurmak için kırbacını kaldırdı. Bu durumu gören Râfi‘ ve Zeyd “O, doğru söyledi.” dediler.”⁷⁰⁸

Ebû Saîd el-Hudrî’nin hadisleri arasında da geçen bu rivâyetin râvîleri Muhammed b. Ca‘fer hakkında 13. hadis, Şu‘be hakkında 4. Hadiste bilgi verilmişti. Amr b. Mürre (ö.118/735) sika bir râvîdir. İrca görüşünü savunmakla tenkit edilmiştir.⁷⁰⁹ Onun hadisi aldığı râvî Ebu'l-Bahteri et-Tâi’nin, Ebû Saîd el-Hudrî’nin de içinde bulunduğu bir grup sahâbîden seması olmadığı belirtilmiştir. Zehebî ise onun sadece Hz. Ali ve İbn Mes‘ûd’dan yaptığı rivâyetlerin mürsel olduğunu ifade etmiştir.⁷¹⁰ Mizzî de irsâl yaptığı şeyhlerini belirtirken Ebû Saîd el-Hudrî’den irsâl yaptığını söylemez.⁷¹¹ Heysemî, bu rivâyetin râvîlerinin sika olduğunu⁷¹² ifade etse de muttasıl olmadığı için rivâyetin zayıf olduğu söylenmiştir.⁷¹³ Ebû Saîd el-Hudrî hadisleri arasında da yer alan bu rivâyette لَوْ وَلَكِنْ هَذَا يَخَافُ أَنْ تَنْزِعَهُ عَنْ عِرَافَةَ قَوْمِهِ، وَهَذَا يَخْشَى أَنْ تَنْزِعَهُ عَنِ الصَّدَقَةِ فَسَكَّنَا kısmı ziyade olarak bulunmaktadır.

Bu hadisin bulunduğu diğer kaynaklar şunlardır: **Tayâlisî**, hadisi doğrudan Şu‘be’den nakletmiştir.⁷¹⁴ **İbn Ebî Şeybe**, Muhammed b. Ca‘fer > Şu‘be... yoluyla; **Tahâvî**, Bekkâr b. Kuteybe > Tayâlisî yoluyla rivâyete yer vermiştir.⁷¹⁵ **Taberânî**, Osman b. Ömer ve İbrâhim b. Sâlih > Amr b. Merzûk > Şu‘be yoluyla hadisin sadece النَّاسُ حَيْرٌ، وَأَنَا وَأَصْحَابِي حَيْرٌ kısmını tahrir etmiştir.⁷¹⁶ **Hâkim**, Muhammed b. Ya‘kûb > İbrâhim b.

⁷⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 22; 5: 187; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 17: 258-259; 35: 495.

⁷⁰⁹ Zehebî, *Siyer*, 5: 196-200.

⁷¹⁰ Zehebî, *Siyer*, 4: 279-280. Alâî, *Câmiu't-tahsil*, 183.

⁷¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11: 33.

⁷¹² Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 5: 324.

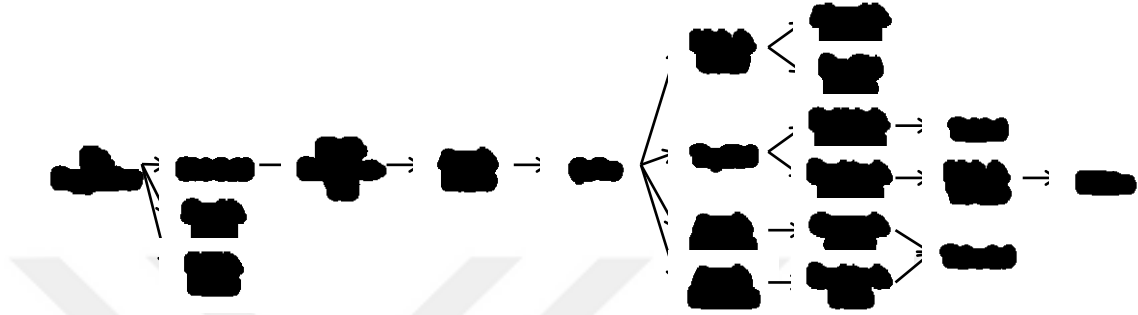
⁷¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 17: 258-259; 35: 495. (Şuayb el-Arnaût, Ebû Hâtim’in Ebu'l-Bahteri et-Tâi’nin, Ebû Saîd el-Hudrî’den seması olmadığı görüşünü alarak hadisi inkita’dan dolayı zayıf kabul eder.)

⁷¹⁴ Tayâlisî, *Müsned*, 1: 494; 2: 271.(Bu rivâyette ‘Mervân, vurmak için kamçısını kaldırdı’ ifadesi yoktur. Ayrıca Ebû Saîd’i tasdik edenin de Râfi‘ olduğu geçmektedir. Bkz. Tayâlisî, *Müsned*, 3:657. Bu rivâyette Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*inde olduğu gibi هَذَا لَوْ شَاءَ هَذَا لَحَدَّثَكَ sözünden sonra Zeyd ve Rafî’nin hadisi neden rivâyet etmediklerini ifade eden şu ziyade vardır: وَلَكِنْ هَذَا يَخْشَى أَنْ تَنْزِعَهُ عَنِ الصَّدَقَةِ وَهَذَا يَخْشَى أَنْ تَنْزِعَهُ عَنِ عِرَافَةِ قَوْمِهِ)

⁷¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7: 407; Tahavi, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 7: 41.

⁷¹⁶ Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebîr*, 4: 286; 5: 115.

Merzûk > Tayâlisî > Şu‘be kanalıyla وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ kısmı ile Râfi‘ b. Hadîc ve Zeyd b. Sâbit’in Ebû Saîd’i tasdik ettiği kısmın bulunmadığı bir metinle tahric etmiştir. Hâkim bu rivâyete sahih demiş, Zehebî de bunu onaylamıştır.⁷¹⁷ Rivâyetin لا هجرة وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.15.7. Kırâatlerle İlgili Hadisler

Mushafın toplanması ve çoğaltılması hususunda aktif görev alan Zeyd b. Sâbit, Kur’ân’ı bizzat Hz. Peygamber’in ağzından öğrenmiş, öğrendiği bazı okuyuş şekillerini öğrencilerine nakletmiştir. Ondan bu konuda gelen birkaç rivâyet şöyledir:

رواه الحاكم حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَافِظُ، أَنبَأَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ مُكْرَمٍ، ثنا نصر بن علي الجهضمي، أنبأ بكار بن عبد الله، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عَمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، حَدَّثَنِي أَبُو الزِّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أَنْزَلَ الْقُرْآنَ بِالتَّفْخِيمِ { كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ } [آل عمران: ٤٩] غُدْرًا وَنُدْرًا، [المرسلات: ٦] وَالصَّدْفَيْنِ، وَ {أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ} [الأعراف: ٥٤] ، وَأَشْبَاهَ هَذَا فِي الْقُرْآنِ.

Hâkim şunu rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize Ebû Ali el-Hasan b. Ali el-Hâfiz anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. el-Hüseyn b. Mükram anlattı. (o) dedi ki: Bize Nasr b. Ali el-Cehdamî anlattı. (o) dedi ki: Bize Bekkâr b. Abdillâh anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Abdilazîz b. Ömer b. Abdurrahman b. Avf anlattı. (o) dedi ki: Bana Ebu’z-Zinâd, Hârice b. Zeyd’den, o da Zeyd b. Sâbit’ten nakletti. Nebî (s.a.v.) “Kur’ân tefhîm ile indirildi.” buyurdu ve el-Âli-imrân Sûresi’nin 49. , el-Mürselât Sûresi’nin 6. ,

⁷¹⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 282.

⁷¹⁸ Buhârî, “Cihâd”, 1,193; Müslim, “Hac”, 445; “Îmâre”, 83.

Sadefeyn (el-Kehf Sûresi'nin 96. âyeti, el-A'raf Sûresi'nin 54. âyetlerini okudu. Bunların benzerleri Kur'ân'da mevcuttur.⁷¹⁹

Hadisi Hâkim'e rivâyet eden hocası Ebû Ali el-Hasan b. Ali el-Hâfız (ö. ?) meçhûl-ı ayn'dır. Onun rivâyeti aldığı Muhammed b. el-Hüseyin b. Mükram (ö. 309/921) Dârekutnî'nin sika saydığı bir râvîdir.⁷²⁰ Nasr b. Ali el-Cehdamî (ö. 250/864) Basralı sika, hafızlardandır.⁷²¹ Bekkâr b. Abdillâh b. Yahyâ (ö. ?) Ebû Hâtim'in bir defa 'leyse bi'l-kavi' şeklinde, diğesinde ise 'şeyh' dediği bir râvîdir.⁷²² Onun hocası Muhammed b. Abdilazîz b. Ömer b. Abdurrahman b. Avf'ın (ö. ?) zayıf, münkeru'l-hadîs bir râvî oluşunda ittifak vardır.⁷²³ Ebu'z-Zinâd ve Hârîce b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Hâkim hadisin sonundaki 'bu hadis sahihu'l-isnâd olmasına rağmen Buhârî ve Müslim bunu eserlerinde tahrîc etmedi' şeklindeki değerlendirmesine Zehebî itiraz eder ve bu değerlendirmeye katılmayarak 'Muhammed b. Abdilazîz'in zayıf, Bekkâr'ın da hadiste ihticâc edilecek biri olmamasından dolayı hadisin vâhi ve münker' olduğunu belirtir.⁷²⁴ Hadisin senedi Zehebî'nin de belirttiği gibi Muhammed b. Abdilazîz ve Bekkâr b. Abdillâh'ın da zayıf olmasından dolayı zayıftır. Beyhâkî de hadisi aynı senedle tahrîc etmiş, tefhîm ve imâle hakkında değerlendirme yapmıştır.⁷²⁵ Suyûtî, *Câmiu's-sağîr*'de hadisin *أُنزِلَ الْقُرْآنُ بِالتَّفْخِيمِ* kısmına sahih rumuzuyla yer vermiştir.⁷²⁶ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁷¹⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2: 252, 264.

⁷²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3: 21; Zehebî, *Siyer*, 14: 186; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 568; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 536-537.

⁷²¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8: 106; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 466; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 750; Zehebî, *Siyer*, 12: 133-137; İbn Hacer, *Takrîb*, 1000.

⁷²² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 341.

⁷²³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 167; İbn Adî, *el-Kâmil*, 7: 478-479; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3: 605; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 599.

⁷²⁴ İfadenin Arapçası şöyledir : «صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَلَمْ يُخَرَّجَاهُ»- لا والله العوفي على ضعفه وبكار ليس بعمدة والحديث واه منكر :

⁷²⁵ Beyhâkî, *Şuabu'l-ıman*, 3: 546.

⁷²⁶ Suyûtî, *Câmiu's-sağîr*, 163; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 3: 56.(Elbânî bunu, Câmi'nin zayıf rivâyetleri arasında saymıştır. Bkz. Elbânî, *Zaifu Câmiu's-sağîr*, 192; Ebû'l-Feyz el-Ğumari, *أُنزِلَ الْقُرْآنُ بِالتَّفْخِيمِ* kısmından sonraki kısmın müdrec olduğunu belirtir. Bkz. Ebû'l-Feyz el-Ğumari, *el-Müdâvi li-ileli'l-Câmi'i's-Sağîr ve şerhi'l-Münâvî*. (Kahire: Daru'l-Kütübî, 1416/1996)

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Hârice → Muh. b. Abdilaziz → Bekkâr b. Abdillâh → Nasr b. Ali el-Cehdamî → Muh. b. el-Huseyin b. Mûtkram → Ebû Ali el-Hasan b. Ali → Hâkim

Kırâat konusunda Hz. Zeyd'den gelen farklı bir rivâyet de şudur:

60 رواه الحاكم حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ يَعْقُوبَ النَّعْفِيُّ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ الْهَسْنَجَانِيُّ، ثنا هِشَامُ بْنُ خَالِدِ الْأَزْرُقِيُّ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ قَيْسٍ،

عَنْ نَافِعِ بْنِ أَبِي نُعَيْمٍ الْقَارِيءِ، حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ، ثنا خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، " أَنَّ رَسُولَ

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ: { كَيْفَ نُنشِرُهَا } [البقرة: ٢٥٩] بِالرَّيِّ

Hâkim şunu rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize Ebû Saîd Ahmed b. Ya'kûb es-Sekafî anlattı. (o) dedi ki: Bize İbrâhim b. Yusuf el-Hisincânî anlattı. (o) dedi ki: Bize Hişâm b. Hâlid el-Ezrak anlattı. (o) dedi ki: Bize İsmâil b. Kays, Nafi' b. Ebî Nuaym el-Kârii'den tahdis etti. (o) dedi ki: Bana İsmâil b. Ebî Hakîm anlattı. (o) dedi ki: Bize Hârice b. Zeyd babası Zeyd b. Sâbit'ten 'Rasûlullah'ın (s.a.v.) Bakara Sûresi'nin 259. âyetindeki } كَيْفَ نُنشِرُهَا kelimesini ze harfiyle okuduğunu' anlattı.⁷²⁷

Hâkim'in hocası Ebû Saîd Ahmed b. Ya'kûb es-Sekafî'yi (ö. 340/941) Zehebî, zâhid ve âbid olarak nitelemiş, cerh-ta'dîl durumu hakkında herhangi bir şey söylememiştir.⁷²⁸

Nâyif b. Salâh ise onu sadûk olarak değerlendirmiştir.⁷²⁹ Onun rivâyeti aldığı şeyhi İbrâhim b. Yusuf el-Hisincânî (ö. 301) Müsned sahibi sika ve hafız bir muhaddistir.⁷³⁰

Zehebî, Hişâm b. Hâlid el-Ezrak'ın (ö. 249/862) Şam bölgesinin sikalarından birisi olduğunu söyler. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır.⁷³¹ Zeyd b. Sâbit'in torunlarından İsmâil b. Kays (ö. ?) zayıf, münkeru'l-hadîs bir râvîdir.⁷³² Onun hocası

Nâfi b. Ebî Nuaym el-Kârii (ö. 169/787) Yahyâ b. Maîn'in sika, Ali b. el-Medini'nin 'la be'se bih' diyerek tevsîk ettiği Medîne kârii'sidir. Ancak Ahmed b. Hanbel 'Kur'ân

⁷²⁷ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 2: 255.

⁷²⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene: 331-350, 187.

⁷²⁹ Nâyif b. Salâh, *er-Ravdu'l-bâsim fî terâcimi şüyûhu'l-Hâkim*. (Riyad: Daru'l-Âsime, 1432/201), 1: 346-347.

⁷³⁰ Zehebî, *Siyer*, 14: 115-117; Zirikli, *el-A'lam*, 1: 81. (Onun Müsnedi'nin yaklaşık 100 cüzlük hacimli bir müsned olduğu söylenmiştir.)

⁷³¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 233; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 30: 198-199; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 298.

⁷³² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 370; İbn Adî, *el-Kamil*, 1: 489-491; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 245-246.

kırâati konusunda güvenilir olsa da hadiste bir şey değildir' sözü ile onu zayıf saymıştır. Nesâî de 'leyse bihi be's' diyerek onun rivâyetlerinin i'tibâr için alınabileceğini söylemiştir. Bu değerlendirmeleri inceleyen İbn Hacer onun sadûk bir râvî olduğunu söylemektedir.⁷³³ İsmâil b. Ebî Hakîm (ö. 130/748) Ömer b. Abdilaziz'in kâtiplerinden, Yahyâ b. Maîn'in sika, pek çok münekkidin ise sâlih ve sadûk şeklinde ta'dîl ettiği bir râvîdir.⁷³⁴ Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verildi. Bu hadisin isnadı, İsmâil b. Kays'ın zayıf, Hâkim'in şeyhinin meçhul oluşu nedeniyle zayıftır.⁷³⁵ Buna rağmen Cumhur bu ayeti küfelilerin okuduğu gibi ze harfi ile okumuştur.⁷³⁶ Hâkim'in rivâyet ettiği bu tariğin dışında Müsedded'in *Müsned*'inde, Müsedded > Yahyâ b. Saîd el-Kattân > Hişâm b. Hassân > Hafsa > Ebû'l-Âliye (Rufey' b. Mihrân) > Zeyd b. Sâbit şeklinde sahih bir tarik de bulunmaktadır. Ancak نَشْرَهَا şeklinde r harfi ile okuyanlar da vardır.⁷³⁷

Zeyd b. Sâbit → Hârice → İsmail b. Ebî Hakîm → Nafi' b. Ebî Nuaym → İsmail b. Kays → Hişâm b. Hâlid → İbrahim b. Yusuf → Ahmed b. Yakûb → Hâkim

Kırâat konusunda Hz. Zeyd'den gelen farklı bir rivâyet de şudur:

رواه الحاكم حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ يَعْقُوبَ التَّمِيمِيُّ، ثنا إبراهيم بن يوسف الهسنجاني، ثنا هشام بن خالد، ثنا إسماعيل بن قيس، عن نافع بن أبي نعيم: «فَرَهُنْ مَقْبُوضَةٌ» ثُمَّ قَالَ نَافِعٌ: أَقْرَأَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ وَقَالَ: أَقْرَأَنِي زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَقَالَ: " أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَرَهُنْ مَقْبُوضَةٌ، بَعِيرِ أَلْفٍ»

Hâkim şunu rivâyet etti: Bize Ebû Saîd Ahmed b. Ya'kûb es-Sekafî anlattı. (o) dedi ki: Bize İbrâhim b. Yusuf el-Hisincânî anlattı. (o) dedi ki: Bize Hişâm b. Hâlid el-Ezrak anlattı. (o) dedi ki: Bize İsmâil b. Kays, Nâfi b. Ebî Nuaym el-Kârii'den 'فَرَهُنْ مَقْبُوضَةٌ' olarak rivâyet etti. Nâfi dedi ki: Bana Hârice b. Zeyd böyle okuttu. Hârice b. Zeyd dedi

⁷³³ Zehebî, *Siyer*, 7: 336-338; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 242; İbn Hacer, *Takrîb*, 995.

⁷³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3: 63-65.

⁷³⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 255.

⁷³⁶ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, 3: 965-969; İbn Hacer, *el-Metalibu'l-âliye*, 14: 471.

⁷³⁷ Mesela, Übey b. Ka'b böyle okumuştur. Bkz. İbn Hacer, *el-Metalibu'l-âliye*, 14: 471.

ki: Bana Zeyd b. Sâbit böyle okuttu. Zeyd b. Sâbit dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) bana فَرُهَنَّ مَقْبُوضَةً şeklinde elifsiz okuttu.⁷³⁸

Bakara Sûresi 282. âyetindeki فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ kısmının farklı bir kırâatı ile ilgili olan bu hadisin râvîleri hakkında bir önceki hadiste bilgi verilmiş, isnadının zayıf olduğu belirtilmişti. Saîd b. Mansûr *Sünen*'inde zayıf bir sened ile İbrâhim en-Nehaî'den böyle okuyuşa yer verir.⁷³⁹

2.1.16. Menâkıb ve Fezâil

2.1.16.1. Medîne'nin Harem Kılınması

Taybe/tabe ismi ile de anılan Hz. Peygamber'in şehri Medîne⁷⁴⁰, Allah'ın yerleri ve gökleri yarattığı gün harem kıldığı Mekke-i Mükerrreme'ye (el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/67) mukâbil Allah Rasulü tarafından harem kılınmıştır.⁷⁴¹ Medîne hakkında vârid olan pek çok hadisten biri de Zeyd b. Sâbit'ten gelen şu hadistir:

حدثنا أبو سعيدٍ، مؤلَّى بني هاشمٍ، ثنا عبدُ الرَّحْمَنِ بنُ أَبِي الرَّجَالِ، عَن شُرْحَيْبِلٍ، قَالَ: أَخَذْتُ نَهْسًا بِالْأَسْوَافِ، فَأَخَذَهُ مِئِّي زَيْدُ بنُ ثَابِتٍ، فَأَرْسَلَهُ، وَقَالَ: "أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّمَ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا "

“Bize Ebû Saîd (Beni Hâşim'in mevlâsı) tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Ebî'r Ricâl, Şurahbîl'den şunu nakletti: Şurahbîl dedi ki: “Esvâf denilen yerde bir kuş yakalamıştım. Zeyd b. Sâbit onu benden alıp saldı ve ‘Sen Rasûlullah'ın (s.a.v.) iki kara taşlık arasını haram kıldığını bilmiyor musun?’ dedi.”⁷⁴²

Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı şeyhi Ebû Saîd'in ismi Abdurrahman b. Abdullah b. Ubeyd'dir.⁷⁴³ (ö. 197/813) Aslen Basralı olup ‘Cerdeka’ lakabı ile de tanınan Ebû Saîd,

⁷³⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 256.

⁷³⁹ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, 3: 1003. (Taberî de kelimenin فَرُهَنَّ مَقْبُوضَةً, فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ ve فَرُهَنَّ مَقْبُوضَةً şeklinde üç farklı okunuşunu örneklerle izah ettikten sonra ilk okunuşun evlâ olduğunu, Hicâz ve Irak kâriîlerinin de bu şekilde okuduğunu belirtir. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6: 96-97.)

⁷⁴⁰ Buhârî, “Fezâilü Medîne”, 1-11.

⁷⁴¹ Buhârî, “Meğâzi”, 53.

⁷⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 181; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 454-455.

⁷⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33: 358.

Mekke'ye yerleşmiş ve orada yaşamış sika bir muhaddistir.⁷⁴⁴ Onun hocası Abdurrahman b. Ebi'r Ricâl, Medîneli tâbiûnun altıncı tabakasından sika, sadûk bir râvîdir.⁷⁴⁵

Zeyd b. Sâbit başta olmak üzere pek çok sahâbîden rivâyette bulunan Şurahbîl b. Sa'd (ö. 123/741) ahir ömründe ihtilata maruz kalması nedeniyle zayıf sayılmış, bu yüzden pek çok hadisi ile ihticâc edilemeyeceği belirtilmiştir. Müttehem olduğunu söyleyenler de vardır. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*'ına almıştır.⁷⁴⁶

Ahmed b. Hanbel'in Zeyd'in hadisleri arasında ilk sırada zikrettiği bu rivâyetin senedi senedi Şurahbîl b. Sa'd'ın zayıf olması nedeniyle zayıftır. Ancak hadîs, farklı tariklerden de rivâyet edildiği için sıhhat bakımından sahih ligayrihî sayılmıştır.⁷⁴⁷

Ahmed b. Hanbel bu rivâyeti *Müsned*'de küçük farklarla Ali b. Abdullah b. Ca'fer > Süfyân > Ziyad b. Sa'd el-Horasânî > Şurahbîl... ve İbrâhim b. Ebi'l- Abbâs > Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd > Şurahbîl... tarikleriyle iki defa daha tekrar etmiştir.⁷⁴⁸ Bu senedlerde yer alan râvîlerden Ziyad b. Sa'd genç yaşta ölümü nedeniyle hadisleri çok fazla yayılmamış hıfz ve itkân sahibi, hüccet ve sika bir râvîdir.⁷⁴⁹ Ondan rivâyeti alan Süfyân b. Uyeyne hakkında 42. hadiste bilgi verildi. Süfyân'ın hadisi naklettiği

⁷⁴⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 5: 316; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 254; Ukaylî, *ed-Duafâ*, 2: 341; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 374; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17: 217-219; İbn Hacer, *Tahrîb*, 4: 76. a.mlf, *Tahrîb*, 586. (Yahyâ b. Maîn onun hakkında 'sika', İbn Ebî Hâtim 'onda bir beis yoktur', Taberânî de 'sikadır, Ahmed b. Hanbel onu övmüş ve ondan rivâyette bulunmuştur' şeklinde ta'dîl etmiştir. Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce ondan rivâyette bulunmuştur. Beğavî ve Dârekutnî'nin de onu tevsik etmesine karşın Ukaylî onu *Duafâ*'sında zikretmiş ve onun hakkında Ahmed b. Hanbel'in 'kesîru'l-hata' ifadesini kullandığını söylemiştir.)

⁷⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 586; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17: 89 -91; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 281-282; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 5: 346; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 91-92; İbn Hacer, *Tahrîb*, 577. (Hadisle meşgul olan pek çok kardeşi vardır. Dedesi Hârîse b. Nu'man, Bedir ehlinden bir sahâbîdir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında 'sikadır' demiş, başka cerh-ta'dîl âlimleri de onun sâlih olduğunu, onda bir beis bulunmadığını ancak bazen hata yaptığını belirtmişlerdir. Zehebî 'meşhurdur, sadûktur', İbn Hacer de 'sadûktur ama bazen hata yapar' ifadesiyle râvi hakkındaki kanaatlerini belirtmişlerdir.)

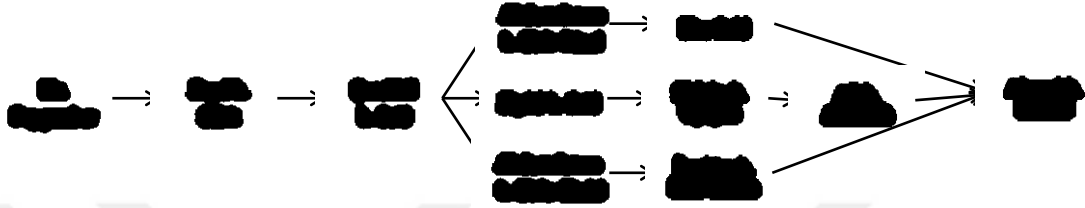
⁷⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 304; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 4: 251; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 338; Ukaylî, *ed-Duafâ* 2: 187-188; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 365; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 413-417; *Zehebî, Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 266-267; İbn Hacer, *Tehrîb*, 3: 148-149.

⁷⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 454-455.

⁷⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 191 -192.

⁷⁴⁹ Zehebî, *Siyer*, 6: 323.

râvî Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. Necîh (ö. 234/850) sika bir âlim ve muhaddistir.⁷⁵⁰ İkinci rivâyetin râvîlerinden İbrâhim b. Ebi'l Abbâs (ö.174/790) -bazı kaynaklarda İbrâhim b. el-Abbâs olarak da geçmektedir⁷⁵¹ - sika, Sâlihu'l hadis bir râvîdir. Ömrünün sonuna doğru ihtilat etmiş ancak ailesi onu evine hapsederek hadis rivâyet etmesine müsâade etmemiştir.⁷⁵² Onun hocası Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Hadisin *Müsned*'de geçen isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **İmam Mâlik**, hadisi, Racul > Zeyd tarikiyle Şurahbîl'in ismini söylemeden eserine almıştır.⁷⁵³ **Abdürrezzâk**, İbn Cüreyc'ten bana Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet edildiğine göre diyerek hadise yer vermiştir.⁷⁵⁴ **İbn Ebî Şeybe**, **Taberânî** ve **Beyhâkî**, Ebû Üsâme > Velîd b. Kesîr > Şurahbîl... tarikiyle;⁷⁵⁵ yine **Taberânî**, İbn Ebî Zi'b > İbn Ebî Şeybe > Şurahbîl... ve İbn Ebi'z-Zinâd > Şurahbîl... tarikleriyle nakletmişlerdir.⁷⁵⁶

Bazı rivâyetlerin metni, “ فَلَطَمَ قَفَايَ ” ve “ فَعَرَكَ أُذُنَهُ وَقَالَ: خَلَّ سَبِيلَهُ لَا أُمَّ لَكَ ” bu ve buna benzer “çok kızdı, bana bağırды, kulağımı çekti, kafama vurdu...” gibi ifadelerle rivâyet edilmiştir. Bu farklılıklardan Zeyd b. Sâbit'in sözlü uyarı ile yetinmeyip bunun yanında fiziksel cezalandırma sayabileceğimiz bazı eylemlerde de bulunduğu anlaşılabilir.

⁷⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 310.

⁷⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 348; İbn Hacer, *Tezhib*, 1: 125.

⁷⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 348; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 309; İbn Hacer, *Tezhib*, 1: 125.

⁷⁵³ Muvatta', “Câmi”, 12.

⁷⁵⁴ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 9: 261.

⁷⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 13: 124; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5: 346; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 5: 150-151.

⁷⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 151.

Hadisi Zeyd b. Sâbit'in yanı sıra Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652), Ebû Saîd el-Hudri ⁷⁵⁷ ve Ebû Hureyre ⁷⁵⁸ rivâyet etmiştir. Ayrıca Enes b. Malik ⁷⁵⁹, Cabir b. Abdullah, Râfi' b. Hâdic, Ubâde b. Sâmit, Ebû Eyyûb el-Ensârî'den de rivâyet edilmiştir. ⁷⁶⁰ Bu rivâyetler genellikle muhtasar olarak aktarılmış, sadece Abdurrahman b. Avf'dan gelen rivâyet hikâyesiyle birlikte anlatılmıştır.

Buhârî ve Müslim'in de aralarında bulunduğu pek çok müellifin eserine aldığı Rasûlullah'ın, Hayber seferinden dönerken, Uhud Dağı'nı gördüğünde söylemiş olduğu "Uhud bizi seven, bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır. Allah'ım! İbrâhim Mekke'yi harem kıldı. Ben de iki kara taşlığın arasını harem kılıyorum." ⁷⁶¹ sözü Zeyd b. Sâbit'ten gelen Medîne'nin harem kılınması hadisini desteklemektedir. Pek çok sahâbî tarafından da rivâyet edilen bu hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

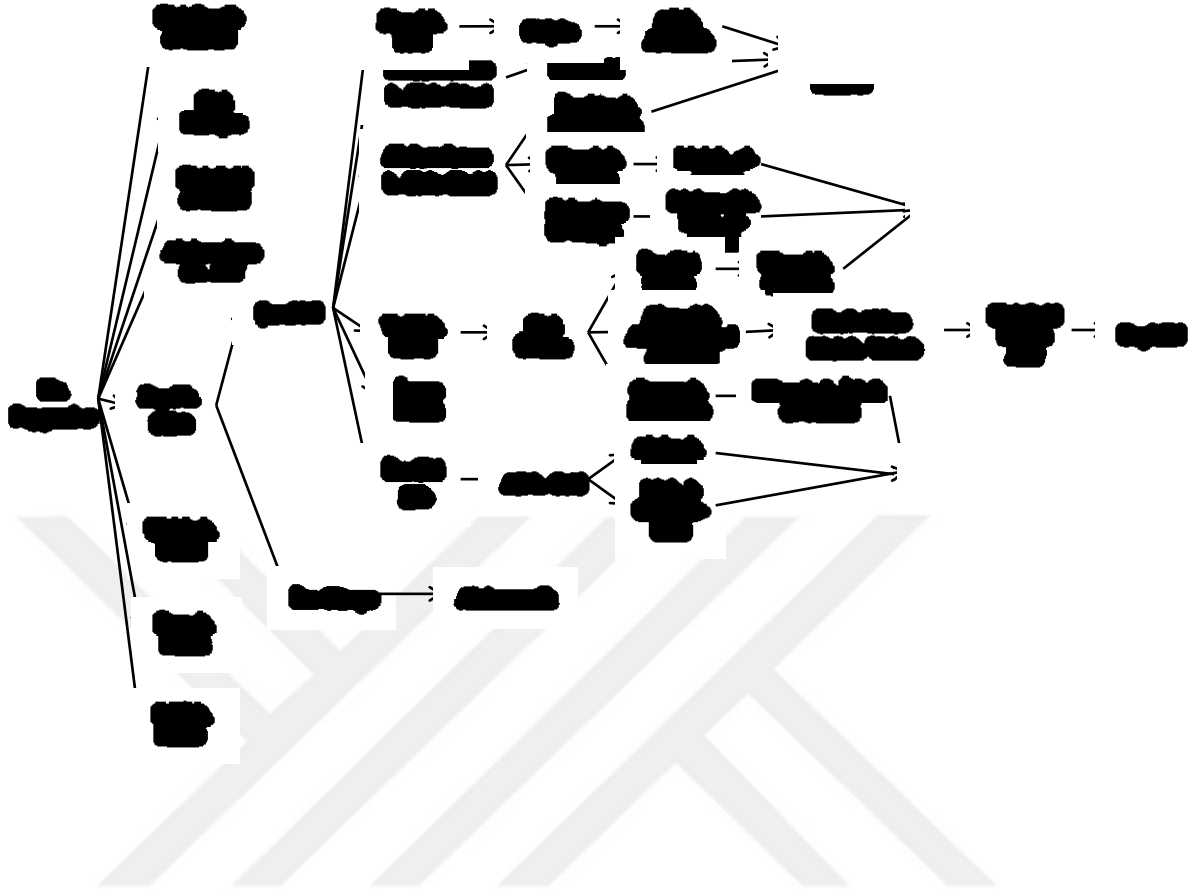
⁷⁵⁷ Muvatta', "Câmi", 12-16.

⁷⁵⁸ Ahmed b Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb. el- Arnaût, 12: 152.

⁷⁵⁹ Saîd b.Mansûr, *Sünen*, 2: 253-254.

⁷⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb. el- Arnaût, 19: 491; 21: 164, 178; 23: 393; 28: 508-9; 37: 381-382; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 6: 369; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 7: 314.

⁷⁶¹ Buhârî, "Enbiya", 10; Müslim, "Hac", 1361; Tirmizî, "Menâkıb", 141; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 4: 257. (Bir şehrin harem kılınması, başka şehirlerde yasak olmayan bazı işlerin orada zaruret dışında işlenmesinin yasak olması demektir. Ağaçlarını kesmek, otlarını koparmak, hayvanlarını avlamak gibi bir takım yasakların varlığı ile diğer şehirlerden özel bir ihtirama tabi tutulacağını gösterir. Ayrıca bu durum o şehrin faziletini gösteren bir husustur. Medîne haremının kuzey-güney sınırı, Ayr/Air dağı ile Uhud dağının arkasında bulunan Sevr dağı arasındaki bölgedir. (Ebû Dâvûd, "Menâsik ", 95-96.) Uhud dağı da haremde sayılmıştır. Doğu – Batı yönü ise iki labe (Günümüzde 'harra' diye bilinen yerler için Bkz: Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, 180.) arasındaki yerdir. Bu da yaklaşık 12 mil mesafedir. Medîne haremının Mekke hareminden farklı olup olmadığı mezhepler arasında ihtilaf konusudur. Üç mezhebe göre Medîne harem de Mekke harem gibi olmakla beraber, Hanefilere göre Medîne'de, Mekke'de olduğu gibi harem bölgesi yoktur. Çünkü Rasûlullah Medîne'yi şehircilik ve çevre açısından korumak, insanların gölgelenmesi ve şehrin güzelliğinin devam etmesi, etrafındaki hayvanların otlaması için 'harem' olduğunu söylemiştir. (Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, 178-182; Yeniçel - Kayapınar, *Şerhu Sünen*, 8: 25-50)

2.1.16.2. Şam'ın Fazîleti

63 حَدَّثَنَا حَسَنٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ هُبَيْرَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ شِمَاسَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: بَيَّنَّمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا حِينَ قَالَ: "طُوبَى لِلشَّامِ، طُوبَى لِلشَّامِ" قُلْتُ: مَا بَالُ الشَّامِ؟ قَالَ: "الْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أجنِحَتِهَا عَلَى الشَّامِ"

Bize Hasen tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İbn Lehîa anlattı. (o) dedi ki: Bize Yezîd b. Ebî Habîb, İbn Şimâse'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten anlattı. Zeyd şöyle dedi: “Bir gün bizler Rasûlullah’ın (s.a.v.) yanında iken ‘Şam’a ne mutlu, Şam’a ne mutlu’ buyurdu. Ben: “Şam’ın özelliği nedir?” diye sordum. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: “ Melekler kanatlarını Şam’ın üzerine gererler.”⁷⁶²

İbn Hanbel’in hocası Hasen b. Mûsâ el-Eşyeb ve onun hadisi aldığı İbn Lehîa hakkında 16. hadiste bilgi verildi. İbn Lehîa’nın hadisi aldığı râvî Yezîd b. Ebî Habîb (ö. 128/745)

⁷⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 184; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 483.

sika bir âlimdir.⁷⁶³ Onun rivâyeti aldığı İbn Şimâse yani Abdurrahman b. Şimâse (ö. 101/719) Zeyd b. Sâbit, Ebû Zer gibi pek çok sahâbîden rivâyeti olan sika bir tâbiîdir.⁷⁶⁴ Bu isnad İbn Lehîa'dan dolayı hasen olarak değerlendirilmiştir. Heysemî de hadisin ricalinin sahih hadis ricali olduğunu belirtir.⁷⁶⁵

Hadis *Müsned*'de Yahyâ b. İshâk > Yahyâ b. Eyyûb > Yezîd b. Ebî Habîb... tarikiyle bir defa daha geçmektedir. Bu tarikte yer alan Yahyâ b. İshâk hakkında 16. hadiste bilgi verilmişti. Yahyâ'nın hadisi aldığı hocası Yahyâ b. Eyyûb'u (ö. 168/786) İbn Sa'd münkeru'l-hadîs şeklinde değerlendirmiştir. Ebû Hâtim onunla ihticâc edilemeyeceğini söylemiş, Nesâî de 'leyse bi'l-kavi' sözü ile onu cerhetmiştir. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*'na almış, İbn Hacer 'sadûk, bazen hata yapabilir' şeklinde değerlendirmiştir. Onun rivâyetlerinin delil olmasa da i'tibâr için alınabileceği ifade edilebilir. Kütüb-i Sitte müellifleri de ona eserlerinde yer vermiştir.⁷⁶⁶ Rivâyetin bu isnadı da Yahyâ b. Eyyûb'den dolayı hasen olarak değerlendirilmiştir.⁷⁶⁷

İkinci tarikin metninde Rasûlullah'ın sahâbe ile bir arada buldukları o esnada yaptıkları şeyin ne olduğunu bildiren “نُؤَلِّفُ الْقُرْآنَ مِنَ الرَّقَاعِ” “biz kumaş parçalarının üzerine Kur'ân (âyetlerini) yazıyorduk” ifadesi bulunmaktadır. Hadisin *Müsned*'deki isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁷⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 520; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 324; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 267; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 546; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32: 102-107; Zehebî, *Siyer*, 6: 31-33; İbn Hacer, *Takrîb*, 1073.

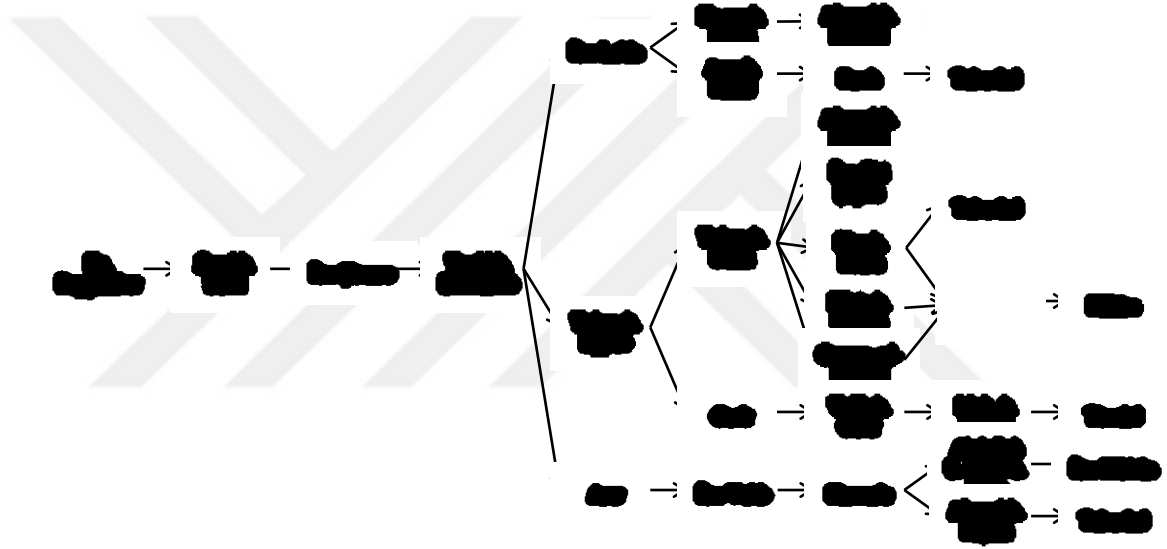
⁷⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 516; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5: 295; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 243; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 96; İbn Mencûye, *Ricalu Sahih-i Müslim*, 407; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17: 172-175; İbn Hacer, *Takrîb*, 582.

⁷⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 483; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 10: 60.

⁷⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 523; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8: 260; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 127; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 600; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 233-238; Zehebî, *Siyer*, 8: 5-10; İbn Hacer, *Takrîb*, 1049.

⁷⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 484.

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **İbn Ebî Şeybe**, Yahyâ b. İshâk > Yahyâ b. Eyyûb... yoluyla⁷⁶⁸; **Tirmîzî**, Muhammed b. Beşşâr > Vehb b. Cerîr > Cerîr > Yahyâ b. Eyyûb... tarikiyle⁷⁶⁹; **İbn Hibbân**, Abdullah b. Muhammed b. Selm > Harmele b. Yahyâ > İbn Vehb > Amr b. el-Hâris...⁷⁷⁰; **Taberânî**, Bişr b. Mûsâ > Yahyâ b. İshâk > Yahyâ b. Eyyûb... ; Ravh b. el-Ferec > Amr b. Hâlid > İbn Lehîa > Yezîd b. Ebî Habîb >... ; Ahmed b. Rışdîn > Harmele b. Yahyâ > İbn Vehb > Amr... tarikleriyle eserine almıştır.⁷⁷¹ **Hâkim**, Ebu'n-Nadr Muhammed b. Muhammed b. Yusuf > Osman ed-Dârimî... ; Bişr b. Mûsâ ve Hâris b. Üsâme > Yahyâ b. İshâk > Yahyâ b. Eyyûb... tarikiyle hadisi tahrir etmiştir.⁷⁷² Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.16.3. Yemen'in Fazileti

64 حَدَّثَنَا سُليْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا عِمْرَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَطَّلَعَ قَبِيلَ

الْيَمَنِ، فَقَالَ: "اللَّهُمَّ أَقْبِلْ بِقُلُوبِهِمْ" وَأَطَّلَعَ مِنْ قَبْلِ كَذَا، فَقَالَ لَنَا اللَّهُمَّ أَقْبِلْ بِقُلُوبِهِمْ، وَتَبَارَكَ لَنَا فِي صَاعِنَا وَمُدَّنَا

⁷⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 218; 6: 409; a.mlf, *Müsned*, 1: 110.

⁷⁶⁹ Tirmîzî, "Menâkıb", 75.

⁷⁷⁰ İbn Hibbân, *Sahih*, 16: 193.

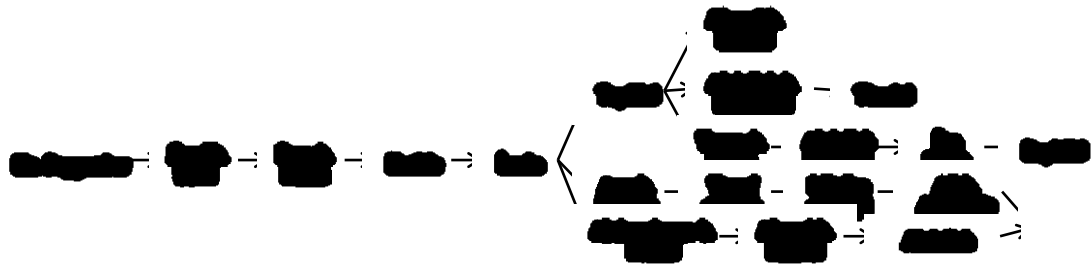
⁷⁷¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 158.

⁷⁷² Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 249.

Bize Süleyman b. Dâvûd tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İmrân, Katâde'den, o, Enes b. Mâlik'ten o da Zeyd b. Sâbit'ten şöyle nakletti. Rasûlullah (s.a.v.) Yemen tarafına yönelerek: “Allah’ım! Onların kalplerini bize yönelt.” buyurdu. Yine Yemen tarafına baktı ve şöyle buyurdu: “Allah’ım! Onların kalplerini bize yönelt, sa’mızı, müdd’ümüzü (ölçeklerimizi) bize bereketli kıl.”⁷⁷³

Bu rivâyetin râvilerinden Süleyman b. Dâvûd yani Ebû Dâvûd et-Tayâlisî hakkında 3. hadiste bilgi verildi. Tayâlisî'nin hadisi aldığı râvî İmran b. Daver el-Ammî, hadisleri i'tibâr için yazılabilen zayıf bir râvîdir. İbn Hibbân ona *es-Sikât*'ında yer verip ‘yuktebû hadisuhû’ şeklinde değerlendirmiştir. 160/778-170/788 yılları arasında öldüğü belirtilmiştir.⁷⁷⁴ Katâde hakkında 17. hadiste bilgi verilmişti. Enes b. Mâlik de meşhur sahâbîdir. Bu isnad İmrân sebebiyle hasen sayılmış, ancak şahitleriyle birlikte sahih liğayrihî olduğu ifade edilmiştir.⁷⁷⁵

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **Tirmîzî**, Abdullah b. Ebî Ziyâd > Tayâlisî... kanalıyla gelen hadisi eserine almıştır. **Beyhâkî** de, Ebû Bekir b. Fûrek > Abdullah b. Ca'fer > Yûnus b. Habîb > Tayâlisî... kanalıyla eserinde tahrir etmiştir. Beyhâkî'nin rivâyetinde Yemen için yapılan bu dua sırasıyla Şam ve Irak için de yapılmaktadır. **Taberânî**, Ali b. Abdülazîz > Ebû Müslim el-Keşşî > Yusuf el-Kâdî > Amr b. Merzûk > İmrân... yoluyla; ayrıca Abdullah b. Ahmed > Ahmed b. Hanbel > Abdurrahman b. Mehdi > İmrân... kanalıyla eserine almıştır.⁷⁷⁶ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁷⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 485-486.

⁷⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 284; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 425; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 297-298; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 243; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22: 328-331; Zehebî, *Siyer*, 7: 280; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 236-237; İbn Hacer, *Takrîb*, 750.

⁷⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 486.

⁷⁷⁶ Tirmîzî, “Menâkıb”, 72; Beyhâkî, *Delâil*, 6: 236-237. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 116.

2.1.16.4. Hz. Osman'ın Fazîleti

65 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ مُحَمَّدٍ السَّمْسَارُ الْوَاسِطِيُّ، ثنا إِبرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدِ الْجَوْهَرِيُّ، ثنا عُثْمَانُ بْنُ خَالِدِ الْعُثْمَانِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ وَهْبٍ، مَوْلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا كَانَ بَيْنَ عُثْمَانَ وَرُقِيَّةَ وَلُوطٍ مِنْ مُهَاجِرٍ» يَعْنِي أَنَّهُمَا أَوَّلُ مَنْ هَاجَرَ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَةِ

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize İsa b. Muhammed es-Simsâr el-Vâsîfî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize İbrâhim b. Saîd el-Cevherî anlattı. (o) dedi ki: Bize Osman b. Hâlid el-Osmanî anlattı. (o) dedi ki: Bize Zeyd b. Sâbit'in mevlası Abdullah b. Amr b. Vehb, babasından, o, Hârice b. Zeyd b. Sâbit'ten, o da babası Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: “Osman ve Rukayye ile Lût arasında muhacir yoktur.” (Yani o ikisi, Habeş yurduna ilk hicret edenlerdir.)⁷⁷⁷

Taberânî'nin hadisi aldığı hocası İsa b. Muhammed es-Simsâr el-Vâsîfî (ö. ?) ‘mechûlu'l hâl’ bir râvîdir.⁷⁷⁸ Onun hadisi aldığı İbrâhim b. Saîd el-Cevherî (ö. 250/864) sika, hafız bir muhaddistir.⁷⁷⁹ Osman b. Hâlid el-Osmânî (ö. ?) ise Dârekutnî'nin ‘zaîfu'l-hadîs’ diye vasfettiği⁷⁸⁰, Nesâî'nin ‘leyse bi sika’ dediği, Buhârî ve Ebû Hâtîm'in ‘münkeru'l-hadîs’ şeklinde değerlendirdiği ‘metrûk’ bir râvîdir.⁷⁸¹ Abdullah b. Amr b. Vehb'in (ö. ?) dedesinin isminin Vüheyb olduğu ve Zeyd b. Sâbit'in mevlası olduğu belirtilmiş ancak ilmî durumu hakkında değerlendirme yapılmamıştır.⁷⁸² Heysemî, bu hadisi Osman b. Hâlid nedeniyle metrûk saymıştır.⁷⁸³ Elbânî ise mevzû

⁷⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 139.

⁷⁷⁸ Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 456.

⁷⁷⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 104; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 83; İbn Mencûye, *Ricalu Sahihi'l-Müslim*, 1: 39; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6: 618-621; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 95-98; Zehebî, *Siyer*, 12: 149-152; İbn Hacer, *Takrîb*, 108. (Pek çok kitap tasnif ettiği hatta büyük bir müsnedi olduğu kaynaklarda belirtilir. Buhârî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri ondan hadis tahrir etmiştir.)

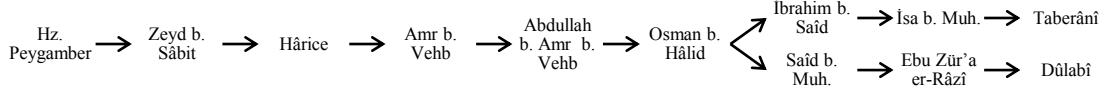
⁷⁸⁰ Mahmud Mehdi v.dğr. , *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 442.

⁷⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 363-365; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3: 32; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 9: 81; İbn Hacer, *Takrîb*, 662.

⁷⁸² Ebû Nu'aym, *Ma'rifetu's-sahâbe*, 3: 1720; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 363.

⁷⁸³ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 9: 81.

hükümünü vermiştir.⁷⁸⁴ Hadisi Taberânî dışında **Dûlabî**, *el-Künâ ve'l-esmâ*'sında Ubeydullah b. Abdülkerîm Ebû Zür'a er-Râzî > Saîd b. Muhammed > Osman b. Hâlid... tarikiyle ve aynı metinle eserine almıştır.⁷⁸⁵ İsnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin Enes b. Mâlik, İbn Abbâs ve Esmâ bt. Ebû Bekir'den farklı lafızlarla gelen şahitleri mevcuttur.⁷⁸⁶

2.1.16.5. Hz. Osman'ın Hayâsı

66 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ الْمَكِّيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْوَسَّاسِيُّ، ثنا صَمْرَةُ بْنُ رَبِيعَةَ، عَنْ رَبِيعَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شُوذَبٍ، عَنْ أَبِي الْجُوَيْرِيَّةِ، عَنْ بَدْرِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: وَقَفَ عَلَيْنَا زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، يَوْمَ الدَّارِ، فَقَالَ: أَلَا تَسْتَحْيُونَ مِمَّنْ تَسْتَحْيِي مِنْهُ الْمَلَائِكَةُ؟ قُلْنَا: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَرَّ بِي عُثْمَانُ وَعِنْدِي مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ، فَقَالَ: شَهِدْتُ يَقْتُلُهُ قَوْمُهُ، إِنَّا لَسْتَحْيِي مِنْهُ" قَالَ بَدْرٌ: «فَانصَرَفْنَا عَنْهُ عِصَابَةً مِنَ النَّاسِ»

Taberânî şunu rivâyet etti. Dedi ki: Bize Ahmed b. Dâvûd el-Mekkî tahdîs etti. (o) dedi ki: Muhammed b. İsmâil el-Vesâvisî anlattı. (o) dedi ki: Damra b. Rebîa, Rebîa'dan, o, Abdullah b. Şevzeb'ten, o, Ebi'l-Cüveyriye'den, o da Bedr b. Hâlid'den nakletti. Bedr şöyle dedi: Zeyd b. Sâbit, Hz. Osman'ın evinin kuşatıldığı günde bize karşı durdu ve şöyle dedi: “Meleklerin kendisinden hayâ ettiği birinden hayâ etmez misiniz?” Biz de “Bu da ne demek/bununla neyi kastediyorsun?” deyince şöyle dedi: Ben Rasûlullah'ı (s.a.v.) şunu söylerken işittim: “Bir melek benim yanımda iken Osman bana uğrayınca melek şöyle dedi: “O, kavminin öldüreceği bir şehittir. Biz ondan hayâ ederiz.” Bunun üzerine Bedr “Biz, bir grup insanla birlikte oradan ayrıldık” dedi.⁷⁸⁷

⁷⁸⁴ Elbânî, *Daîfu Câmiu's-sağîr*, 739. (Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*'inde bu hadis için müellif'in hasen rumuzu koyduğunu ifade etmiştir. Ancak Camiu's-Sağîr'de böyle bir rumuz tesbit edemedik. Bkz. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 5: 462; Ebû'l-Feyz el-Ğumari, *el-Mudâvâ li-İleli'l-Camii'sağîr ve şerhi'l-Münavi*, 5: 347-348.)

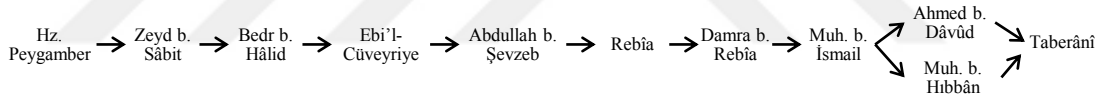
⁷⁸⁵ Dûlabî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, Thk. Ebu Kuteybe Muhammed el-Feryâbi, (Beyrût: Daru İbn Hazm, 1420/2000), 2: 741.

⁷⁸⁶ İbn Manzur, *Muhtasarı Târihu Dimeşk*, 16: 118-119; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 9: 80-81; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 138-139. (Bu şahit rivâyet belirtilen kaynaklarda “Nefsimi kudret elinde tutana yemin ederimki, Hz. İbrâhim ve Lût (as)'dan sonra ilk hicret eden Osman ve Rukayye'dir.” şeklinde geçmektedir.)

⁷⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 159-160.

Taberânî'nin hocası Ahmed b. Dâvûd el-Mekkî (ö. 282/889) sika bir râvîdir.⁷⁸⁸ Muhammed b. İsmâil el-Vesâvisî (ö. ?) zayıf kabul edilen bir râvîdir. Bezzâr onun hadis uydurduğunu belirlemiştir.⁷⁸⁹ Damra b. Rebîa, Ebû Abdullah er-Remli'nin (ö. 202/818) Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî sika olduğunu söylemiştir. Onu 'sâlihu'l-hadis' ve 'biraz vehimleri olan sadûk' bir râvî olarak niteleyen münekkitler de vardır.⁷⁹⁰ Abdullah b. Şevzeb (ö. 156/773) sika ve sadûk bir râvîdir.⁷⁹¹ Ebû'l-Cüveyriye künyesi ile meşhur, Hittân b. Hufaf b. Züheyr (ö. ?) tâbiînden, sika olduğunda ihtilaf olmayan bir muhaddistir.⁷⁹² Bedr b. Hâlid (ö. ?) mechûlu'l-hal bir râvîdir. Onun hakkında Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebir*'inde geçen Kûfelî oluşu dışında herhangi bir mâlûmât bulunmamaktadır.⁷⁹³ Dolayısıyla bu isnad zayıf olmaktadır. Ancak Heysemî bu isnadın senesinde hadis uyduran bir râvî bulunduğu için 'metrûk' bir rivâyet olduğunu söylemiştir.⁷⁹⁴ Hz. Osman'ın hayâ sahibi oluşu ile ilgili sahih rivâyetler bulunmaktadır.⁷⁹⁵

Taberânî bu rivâyeti aynı tarikle hocası Muhammed b. Hibbân'dan da nakletmiştir.⁷⁹⁶ İsnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁷⁸⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene:281-290, 57; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 113.

⁷⁸⁹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 481; Heysemî *Mecmau'z-zevâid*, 9: 82; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 558.

⁷⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 475-476; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 4: 337; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4: 467; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 324-325; Zehebî, *Siyer*, 9: 325-327; İbn Hacer, *Takrîb*, 460.

⁷⁹¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 17-118; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 82-83; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 10; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15: 94-98; Zehebî, *Siyer*, 7: 92-93; İbn Hacer, *Takrîb*, 515.

⁷⁹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 440; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 118; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3: 304; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 189; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6: 560-561; İbn Hacer, *Takrîb*, 256.

⁷⁹³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2: 138.

⁷⁹⁴ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 9: 82.

⁷⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1:71, 73, 74; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 1: 309; Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 36-37. (Ayrıca Hz. Osman ile ilgili rivâyetler için bkz. Ömer Faruk Akpınar, *Hz. Osman'ın Hadis Rivayetindeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011), 347-350.)

⁷⁹⁶ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyin*, 2: 258.

2.1.16.6. Cennetin Kokusu

67 رواه الحاكم حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بِالْوَيْهِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْبَصْرِيُّ، ثنا أَبُو صَالِحٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الطَّوِيلِيُّ، ثنا مَعْنُ بْنُ عَيْسَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَكْرِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ لَطَلَبِ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ، وَقَالَ لِي: "إِنَّ رَأَيْتَهُ فَأَقْرِئْهُ مِنِّي السَّلَامَ، وَقُلْ لَهُ: يَقُولُ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ: كَيْفَ تَجِدُكَ؟" قَالَ: فَجَعَلْتُ أَطُوفُ بَيْنَ الْقَتْلَى فَأَصْبَتُهُ وَهُوَ فِي آخِرِ رَمَقٍ وَبِهِ سَبْعُونَ ضَرْبَةً مَا بَيْنَ طَعْنَةِ بِرْمُحٍ وَضَرْبَةِ بِسِيفٍ وَرَمِيَةِ بِسَهْمٍ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا سَعْدُ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ، وَيَقُولُ لَكَ: «خَبِّرْنِي كَيْفَ تَجِدُكَ؟» قَالَ: عَلَى رَسُولِ اللَّهِ السَّلَامَ، وَعَلَيْكَ السَّلَامُ قُلْ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَجِدُنِي أَجِدُ رِيحَ الْجَنَّةِ، وَقُلْ لِقَوْمِي الْأَنْصَارِ: لَا عُذْرَ لَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْ يَخْلُصَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِيكُمْ شُرٌّ يَطْرُفُ، قَالَ: وَفَاصَتْ نَفْسُهُ رَحْمَةَ اللَّهِ .

Hâkim şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Bâleveyh anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Mûsâ el-Basri anlattı. (o) dedi ki: Bize Ebû Sâlih Abdurrahman b. Abdullah et-Tavîl anlattı. (o) dedi ki: Bize Ma'n b. İsa, Mahreme b. Bükeyr'den, o, babasından, o, Ebû Hâzım'dan, o, Hârice b. Zeyd b. Sâbit'ten, o da babasından nakletti. Zeyd şöyle dedi: "Uhud günü Rasûlullah (s.a.v.) beni Sa'd b. Rebî'yi bulmak için gönderdi ve şöyle dedi: Eğer onu görürsen, benden selam söyle ve ona de ki: 'Rasûlullah sana şunu soruyor: Kendini nasıl buldun? Zeyd dedi ki: Ben ölümler arasında dolaşmaya başladım. Onu ölümüne ramak kalmışken buldum. Vücudunda pek çok mızrak yarası, kılıç darbesi ve ok vardı. Ona dedim ki: 'Ey Sa'd! Rasûlullah sana selam söylüyor ve kendini nasıl bulduğunu haber vermeni istiyor? Sa'd şöyle cevap verdi: Rasûlullah'a ve sana selam olsun! Ona de ki, Ey Allah'ın Rasulü, kendimi cennetin kokusunu alırken buldum. Kavmim Ensâr'a da şunu söyle: Rasûlullah'a (s.a.v.) sizin aranızda iken bir zarar gelmesi durumunda Allah katında mazeretiniz yoktur."⁷⁹⁷

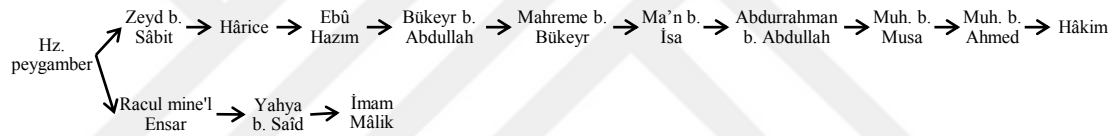
Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Bâleveyh (ö. 340/941) yaşadığı yerin önde gelen sika âlimlerinden bir muhaddistir. 374 yılında öldüğü de söylenmiştir.⁷⁹⁸ Muhammed b.

⁷⁹⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 221. (Hâkim hadisin sonunda "bu isnadı sahih bir hadistir ancak Buhârî ve Müslim eserlerine almamıştır." değerlendirmesini yapmış Zehebî de onun bu değerlendirmesine katılarak hadise 'sahih'demiştir.)

⁷⁹⁸ Zehebî, *Siyer*, 15: 419; Nâyif b. Salâh, *er-Ravdu'l-Bâsim*, 2: 814-816.

Mûsâ el-Basrî (ö. ?) sadûk ⁷⁹⁹; Ebû Sâlih, Abdurrahman b. Abdullah et-Tavîl (ö. ?) zayıf; onun rivâyeti aldığı Ma'n b. İsa (ö. 198/813) İmam Mâlik'in arkadaşlarından sika, sebt ve me'mûn bir muhaddistir.⁸⁰⁰ Mahreme b. Bükeyr (ö. 159/776) Ahmed b. Hanbel'in sika, Yahyâ b. Main'in zayıf dediği, Nesâî'nin rivâyetleri i'tibâr ve ihtibar için alınabilir şeklinde değerlendirdiği sadûk bir râvîdir. Babasından hiçbir şey işitmediği ya da çok az şey işittiği, ondan yaptığı rivâyetlerin babasının kitabından olduğunu kendisi ifade etmiştir.⁸⁰¹ Mahreme'nin babası Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşec (ö. 120/817) tâbiûnun küçüklerinden sika, sebt bir muhaddistir.⁸⁰² Ebû Hâzım ise meçhûl bir râvîdir. Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verildi.

Bu hadisi **İmam Mâlik** Yahyâ b. Saîd'den sahâbî râvîsi mübhem bırakılmış bir şekilde rivâyet etmiştir.⁸⁰³ Beyhakî de hocası Hâkim'den gelen rivâyeti eserine almıştır.⁸⁰⁴ İsnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁷⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 84; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 108; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 528-529; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 50.

⁸⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 615; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7: 390; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 277; Zehebî, *Siyer*, 9: 309-312; İbn Hacer, *Takrîb*, 963.

⁸⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 569; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8:16; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 363; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 510; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27: 324-328; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 80-81; İbn Hacer, *Takrîb*, 926.

⁸⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 504; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2: 113; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 403; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 105-106; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 242-246; Zehebî, *Siyer*, 6: 170-174; İbn Hacer, *Takrîb*, 177.

⁸⁰³ Muvatta', "Cihâd", 41. (İbn Abdilber, "bu hadisi Siyer âlimlerinin eserleri dışında bilmiyorum. Bu hadis Siyer müelliflerinin yanında meşhur olan bir hadistir" şeklinde değerlendirmiştir. Zehebî de rivâyeti *Siyerinde* zikretmiş ve munkatı olduğunu belirtmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyer*, 1: 408-409. Ayrıca Zürcânî şerhinde, İbn Abdilber ve İbnü'l-Esir *Muvatta'*daki rivâyette mübhem bırakılan sahabinin Übey b. Ka'b olduğunu; Vâkıdî ise, Muhammed b. Mesleme olduğunu söylemiştir. Bkz. Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî ala'l-Muvatta'*, 3: 67.)

⁸⁰⁴ Beyhâkî, *Delâil*, 3: 248.

2.1.17. İyilik/Birr

2.1.17.1. Mü'min Kardeşine Yardım Etmek

İslam, sosyal hayattan soyutlanmış, sadece inanıp ibadet eden bir mü'min istemez. Mü'minin inancını ve ibadetlerinden kazandığı güzel hasletleri toplumsal sahada yansıtmasını yani sosyal ahlâka sahip olmasını da ister. Bir mü'minin sahip olması gereken sosyal ahlak unsurlarından en önemlisi insanlara yardım etmek ve onlara iyilik yapmaktır. Bu hususu belirten rivâyetlerden biri de Zeyd b. Sâbit'ten gelen şu rivâyettir:

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأَنْمَاطِيُّ، ثنا مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّبِيعِيُّ، ثنا ابْنُ أَبِي حَارِثٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَزَالُ اللَّهُ فِي حَاجَةِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ» 68

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. el-Huseyn el-Enmâtî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî tahdîs etti. (o) dedi ki: İbn Ebî Hâzim, Abdullah b. Âmir'den, o, el-A'rec'ten, o, Ebû Hureyre'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten, o da Hz. Peygamber'den nakletti. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Bir kul, mü'min kardeşine yardım ettiği müddetçe Allah da o kula yardım etmeye devam eder.”⁸⁰⁵

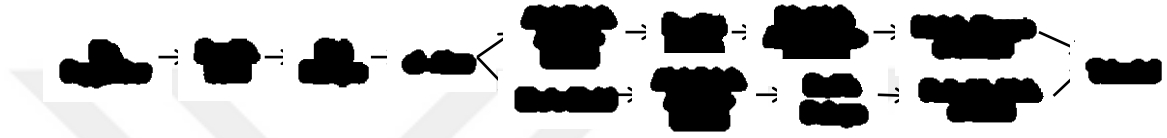
Taberânî'nin hocası Muhammed b. el-Huseyn el-Enmâtî (ö. 293/905) sika, sebt ve sâlih' olarak değerlendirilmiş bir muhaddistir.⁸⁰⁶ Diğer râvîler Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, İbn Ebî Hâzim ve Abdullah b. Âmir el-Eslemî hakkında 23. hadiste bilgi verilmişti. el-A'rec ise (ö. 117/735) tâbiünden çok hadis rivâyeti ile meşhûr, sika muhaddis Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec'tir.⁸⁰⁷ Senedin sahâbe tabakasında Zeyd b. Sâbit ve rivâyeti ondan alan Ebû Hureyre bulunmaktadır.

⁸⁰⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 118.

⁸⁰⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene: 291-300, 260-261; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 535-536.

⁸⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 279; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 360; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 297; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 107; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17: 467-471; Zehebî, *Siyer*, 5: 69-70; İbn Hacer, *Takrîb*, 603.

Taberânî bu hadisin ardından Fudayl b. Muhammed el-Malatî > Ebû Nuaym Fadl b. Dukeyn > Abdullah b. Âmir el-Eslemî > Ebu'z-Zinâd > el-A'rec ... kanalıyla gelen bir isnada daha yer vermiştir. Bu seneddeki râvîlerden Taberânî'nin hadisi aldığı hocası Fudayl b. Muhammed (ö. 284/897) makbûl bir râvîdir.⁸⁰⁸ Onun hadisi aldığı Ebû Nuaym Fazl b. Dukeyn (ö. 219/834) ise, Buhârî'nin ileri gelen şeyhlerinden emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs ünvanı ile anılan sika ve hafız bir muhaddistir.⁸⁰⁹ Ebu'z-Zinâd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Heysemî bu hadisin ricalinin sika olduğunu söylemiştir.⁸¹⁰ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadis, farklı sahâbîlerden de nakledilmiş, sahîhayn başta olmak üzere bir çok eserde tahrir edilmiştir.⁸¹¹

2.1.24.2. Komşuluk İlişkileri

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي الطَّاهِرِ بْنِ السَّرْحِ، ثنا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، ثنا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْطَبٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَقَدْ أَوْصَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِثُهُ» 69

Taberânî şunu rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize Amr b. Ebî't-Tâhir b. es-Serh anlattı. (o) Dedi ki: Bize Yahyâ b. Bükeyr tahdis etti. Dedi ki: Bize Ya'kûb b. Abdirrahman, Amr b. Ebî Amr'dan, o, el-Muttalib b. Abdillâh b. Hantab'tan, o, Zeyd b. Sâbit'ten

⁸⁰⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 76; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene: 281-290, 241; Nâyif b. Salâh, *İrşâdü'l-kâsi*, 466.

⁸⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 523-524; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7: 118; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 61; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 319; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23: 197-220; Zehebî, *Siyer*, 10: 142-157; İbn Hacer, *Takrîb*, 782.

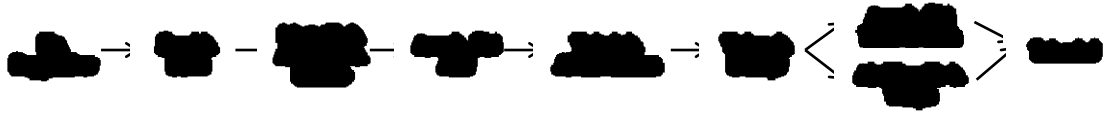
⁸¹⁰ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 8: 193. (Elbânî de hadise Sahih li-ğayrihi hükmünü vermiştir. Bkz. Elbânî, *Sahihu't-Terğîb ve't-Terhîb*, 2: 707.)

⁸¹¹ Buhârî, "Mezâlim", 4; "İkrah", 7; Müslim, "Birr", 58; Ebû Dâvûd, "Edeb", 46; Tirmizî, "Hudûd", 3.

Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletti: “ Cebrâil bana, komşu ile ilgili o kadar çok tavsiyede bulundu ki onu mirasçı kılacak zannettim.”⁸¹²

Taberânî'nin şeyhi Amr b. Ebî't-Tâhir b. Serh (ö. 288/900) sika bir râvîdir.⁸¹³ Onun hadisi aldığı Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'i (ö. 231/846) İbn Hibbân *es-Sikât*'ına almıştır. Ebû Hâtim, onunla ihticâc edilemeyeceğini söylemiş, Nesâî onu zayıf saymıştır. Buhârî ve Müslim ise ondan hadis tahrir etmiştir. Zehebî ise onu sadûk olarak vasıflandırır.⁸¹⁴ Onun hocası Ya'kûb b. Abdurrahman (ö. 181/797) sika bir râvîdir.⁸¹⁵ Muttalib'in mevlası olan Amr b. Ebî Amr'ı (ö. 150/767) İbn Hibbân *es-Sikât*'ına almıştır. Zehebî onu sadûk olarak, İbn Hacer de bazen yanılabilen, vehimleri olan bir sika şeklinde vasıflandırmıştır.⁸¹⁶ Mürsel rivâyetlerinin çok olmasıyla eleştirilen Muttalib b. Abdullah b. Hantab hakkında 2. hadiste bilgi verilmiştir.

Taberânî rivâyeti aynı tarikle hocası Abdülmelik b. Yahyâ kanalıyla da tahrir etmiştir.⁸¹⁷ Abdülmelik b. Yahyâ b. Abdullah (ö. 297/909) meçhûlu'l-hâl bir râvîdir.⁸¹⁸ Heysemî hadisin ricalini sika olarak değerlendirmiş, Muttalib b. Abdullah b. Hantab'ın sika olmasına rağmen biraz zayıflığı olduğunu belirtmiştir.⁸¹⁹ Elbânî ise hadisin sahih olduğunu söylemiştir.⁸²⁰ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁸¹² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 151; a.mlf., *el-Mu'cemu'l-evsat*, 5: 109.

⁸¹³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene: 281-290, 233; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 451.

⁸¹⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 284; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9: 165; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 262; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 401-404; Zehebî, *Siyer*, 10: 612-615; İbn Hacer, *Takrîb*, 1059.

⁸¹⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8: 398; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 644; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32: 348-350; Zehebî, *Kâşif*, 2: 395; İbn Hacer, *Takrîb*, 1088.

⁸¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 520; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 359; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 252-253; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 185; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22: 168-171; Zehebî, *Siyer*, 6: 118-119; İbn Hacer, *Takrîb*, 742.

⁸¹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 5: 109.

⁸¹⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene: 181-190, 198.

⁸¹⁹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 8: 165.

⁸²⁰ Elbânî, *Sahihu Camiu's-Sağîr*, 2: 911.

Hadisin Hz. Aişe, Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr, Ebû Ümâme (ö. 86/705), İbn Ömer gibi sahâbîlerden gelen pek çok şâhidi vardır. Şahit hadislerin metinleri küçük farklılıklar dışında yukarıdaki metinle aynıdır.⁸²¹

2.1.18. Nikâh

2.1.18.1. Mehir

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ، ثنا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنِ الْحُجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ

زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ □ أَنَّ عَلِيًّا دَخَلَ بِفَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَبْلَ أَنْ يُقَطَّعَهَا شَيْئًا □

Taberânî bize şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Abdullah b. Ahmed b. Hanbel anlattı. (o) dedi ki: Muhammed b. Ebî Bekir el-Mukaddemî anlattı. (o) dedi ki: Bize Ömer b. Ali, Haccâc b. Ertat’dan, o, İkrime’den, o, Zeyd b. Sâbit’ten şunu nakletti: “Ali, Fatma ile mehir vermeden zifafa girdi.”⁸²²

Taberânî’nin hadisi aldığı hocası Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/902) sika ve hafız bir muhaddistir.⁸²³ Onun hadisi aldığı Muhammed b. Ebî Bekir el-Mukaddemî (ö. 234/849) sika ve sebt bir muhaddistir.⁸²⁴ Onun şeyhi Ömer b. Ali (ö. 190/806) İbn Sa’d’ın sika, Yahyâ b. Maîn’in ‘la be’sse bih’, Ebû Hâtim’in ise hadisleriyle ihticâc edilmez şeklinde değerlendirdiği aşırı tedlis yapmakla meşhur olan bir muhaddistir. Affân b. Müslim ondan ‘haddesena’ demedikçe hadis almadığını söylemiştir.⁸²⁵ Haccâc b. Ertât (ö. 145/761) çok hata ve tedlis yapan sadûk bir râvî olarak vâsfedilmiştir.⁸²⁶ Onun hadisi aldığı İbn Abbâs’ın mevlâsı Tefsir âlimi İkrime b. Abdillâh el-Berberî (ö. 104/722) sika

⁸²¹ Buhârî, “Edeb”, 28; Müslim, “Birr”, 140-141; İbn Mâce, “Edeb”, 4; Tirmizî, “Birr”, 28. Ayrıca Bkz. Harâitî, *Mekârimu’l-ahlâk ve meâlihe*, Thk. Eymen Abdulcabir el-Buhayri, (Kahire: Daru’l-Âfâki’l-Arabiyye, 1419/1999), 87-101; Taberânî, *Mekârimu’l-Ahlâk*, (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1409/1989), 382-388.

⁸²² Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 5: 150.

⁸²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 5: 7; Zehebî, *Siyer*, 13: 516-526.

⁸²⁴ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 1: 49; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 7: 213; Zehebî, *Siyer*, 10: 660-661.

⁸²⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 292; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 6: 180; Zehebî, *Siyer*, 8: 513-514; İbn Hacer, *Tabakâtü’l-müdeillisîn*, 50-51.

⁸²⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8: 479; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 2: 378; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 3: 154-156; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2: 518-528; Zehebî, *Siyer*, 7: 68-75; İbn Hacer, *Takrib*, 222.

ve sebt bir tâbîdîr.⁸²⁷ Heysemî, senetteki Haccâc b. Ertat'ın müdellis, diğerlerinin ise sika olduğunu, müdellis râvî semasını açıkça beyan etmediği için de isnadın zayıf olduğunu belirtir. Ayrıca buradaki metinde أَنْ يُعْطِيَهَا yerine أَنْ يُفْطِعَهَا ifadesi geçmektedir.⁸²⁸ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Zeyd b. Sâbit → İkrime → Haccâc b. Ertat → Ömer b. Ali → Muh. b. Ebî Bekir → Abdullah b. Ahmed → Taberânî

Bu hadis, Hz. Ali'nin fiilini bildiren Zeyd b. Sâbit'in mevkûf bir rivâyetidir. Rasûlullah zamanındaki bir hadiseyi tasvir ettiği için hükmen merfû sayılabilir. Yeni evlenmiş biri için cinsel ilişkiye girmeden önce mehir vermek gerekli olsaydı Rasûlullah (s.a.v.) buna müdahale ederdi. Ancak bu konuda farklı görüşler vardır.⁸²⁹

2.1.19. Yiyecek ve İçecekler/Et'ime ve Eşribe

2.1.19.1. Yiyecek ve İçeceklere Üflememek

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التُّسْتَرِيُّ، ثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَ أَبُو كُرَيْبٍ قَالَ: ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْيَاسِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دَكْوَانَ أَبِي الرَّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ التَّفْخِ فِي السُّجُودِ، وَعَنِ التَّفْخِ فِي الشَّرَابِ» 71

Taberânî şöyle rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize el-Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî anlattı. (o) dedi ki: Bize Osman b. Ebî Şeybe ve Ebû Kureyb tahdis etti. O ikisi dedi ki: Bize Muâviye b. Hişâm, Hâlid b. İlyas'tan, o, Abdullah b. Zekvân'dan, o, Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. (Zeyd b. Sâbit) şöyle dedi: “Rasûlullah (s.a.v.) secdedeyken üflemeyi, içeceğin içine nefes vermeyi yasakladı.”⁸³⁰

Taberânî'nin şeyhi, Hüseyin b. İshâk (ö. 290/902) hadis hafızlarından sika bir muhaddistir.⁸³¹ Onun hadisi aldığı iki râvîden Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/854) Buhârî

⁸²⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-ta'dil*, 7: 7; Zehebî, *Siyer*, 5: 12-36; İbn Hacer, *Takrib*, 687-688.

⁸²⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 4: 283.

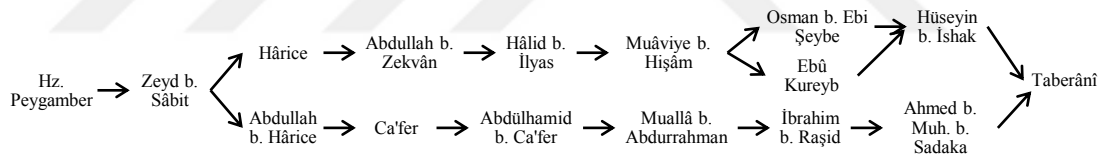
⁸²⁹ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3: 498-499.

⁸³⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 137.

⁸³¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 14: 39-41; Zehebî, *Siyer*, 14: 57; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 280-281.

ve Müslim ricalinden sika, me'mûn ve mutkîn bir râvîdir.⁸³² Diğer râvî Ebû Kureyb (ö. 247/862) künyesiyle meşhur Muhammed b. el-Âlâ b. Kureyb el-Hemedâni'dir. Kütüb-i Sitte'de hadisleri tahrir edilen sika ve hafız bir muhaddistir.⁸³³ Muâviye b. Hişâm (ö. 204/820) 'sadûk, lehu evham' şeklinde hadisleri ile ihticâc olunmayan, i'tibâr için alınan bir râvî olarak değerlendirilmiştir.⁸³⁴ Hâlid b. İlyas ise Yahyâ b. Saîd, Ebû Zür'a gibi kimi münekkidler zayıf sayıp rivâyetlerinin i'tibâr için alınabileceğini söylediği; Ahmed b. Hanbel ve Nesâî gibi kimi münekkid muhaddislerin de 'metrûk', 'münkeru'l-hadîs' diyerek rivâyetlerinin hiç alınmayacağını söylediği bir râvîdir. İbn Hacer'in kanaati de onun metrûk olduğu yönündedir.⁸³⁵ Diğer râvîler Abdullah b. Zekvân ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Heysemî bu rivâyeti, senetteki Hâlid b. İlyas nedeniyle metrûk saymıştır.⁸³⁶

Taberânî rivâyeti Ebû Saîd el-Hudrî'den *عَنِ النَّفَّخِ فِي الطَّعَامِ* yerine *عَنِ النَّفَّخِ فِي الشَّرَابِ* farkı ile *el-Evsat*'ına da almıştır.⁸³⁷ Ancak Heysemî, bu rivâyetin senedinde çok zayıf kabul edilen Muallâ b. Abdurrahman'ın bulunduğunu söylemiş ve hadisin munkatı' olduğunu belirtmiştir.⁸³⁸ İsnad şeması şöyledir:

⁸³² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 250; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 166-167; Kelâbâzî, *Ricalü Sahihi'l-Buhârî*, 2: 522-3; İbn Mencüye, *Ricalü Sahihi Müslim*, 2: 48-49; Zehebî, *Siyer*, 11: 151-154; İbn Hacer, *Takrîb*, 668.

⁸³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 539; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 205; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 52; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 243-248; Zehebî, *Siyer*, 11: 394-8; İbn Hacer, *Takrîb*, 885.

⁸³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 527; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7: 337; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 166; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 218-221; Zehebî, *Kâşif*, 2: 277; İbn Hacer, *Takrîb*, 956.

⁸³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 563; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 140; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 321; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1: 338; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8: 29-33; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 627-628; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 2: 83; İbn Hacer, *Takrîb*, 284.

⁸³⁶ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 2: 83.

⁸³⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 2: 132.

⁸³⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 5: 20. (Heysemî, Muallâ b. Abdurrahman hakkında ed-Dakîkî ve İbn Adî'nin olumlu değerlendirmeleri olduğunu da aktarır.)

Her ne kadar yukarıdaki rivâyet ihticâca uygun olmasa da Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Enes b. Malik ve Ebû Katâde'den su içerken kaba üfleme/yemesi/ nefes vermeyi, yemeğe üfleme ve secde halinde üfleme/yemesi yasaklayan sahih rivâyetler bulunmaktadır.⁸³⁹

2.1.19.2. Yemekten Sonra Parmakların Yalanması

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، ثنا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قُرَّةَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ الْمُثَنَّى، 72
عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أُرْسِلَ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، فَسَأَلَهُ: كَيْفَ يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ؟ قَالَ: أَشْرَبْتُ حَتَّى إِذَا انْقَطَعَ النَّفْسُ رَفَعْتُ
الْإِنَاءَ عَنْ فَمِي، وَإِذَا أَكَلْتُ لَعَقْتُ أَصَابِعِي، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا أَكَلْتَ أَحَدَكُمْ فَلْيَلْعَقْ أَصَابِعَهُ،
فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي فِي أَيِّ طَعَامِهِ تَكُونُ الْبَرَكَةُ»

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ali b. Abdülaziz tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Nuaym anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdüsselam b. Harb, İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve'den, o, Cübeyr b. el-Müsennâ'dan, o da babasından nakletti. Dedi ki: "Abdülmelik b. Mervân, Zeyd b. Sâbit'e gönderdiği bir mektupla/elçiyle ona nasıl yiyip içtiğini sordu." Zeyd ona şöyle cevap verdi: "Kabı ağzımdan uzaklaştırıp nefes alırım, yedikten sonra da parmaklarımı yalarım. Çünkü ben Rasûlullah'ı (s.a.v.) şunu söylerken işittim: "Sizden biri yemek yedikten sonra parmaklarını yalasın. Çünkü o, bereketin yemeğinin neresinde olduğunu bilemez."⁸⁴⁰

Taberânî'nin hocası Ali b. Abdülazîz (ö. 287/898) sika, me'mûn ve hafız bir râvîdir. Ebû Hâtim ise onu sadûk olarak değerlendirmiştir. Rivâyet ettiği hadisler için ücret almasından dolayı eleştirilmiştir. Ancak muhtaç olmasından dolayı ma'zur görülmüştür.⁸⁴¹ Onun hadisi aldığı Ebû Nuaym Fazl b. Dukeyn hakkında 68. hadiste bilgi verilmişti. Ebû Nuaym'ın şeyhi Abdüsselam b. Harb, (ö. 187/803) sika, hafız bir râvîdir.⁸⁴² İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve (ö. 144/760) Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'nin hadis tahrir

⁸³⁹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2:188; Buhârî, "Vudu", 18; Müslim, "Eşribe", 121-123; İbn Mâce, "Et'ime", 18; İbn Hibbân, *Sahih*, 12: 146-147; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 5: 20, 78.

⁸⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 152-153.

⁸⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 196; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 477; Zehebî, *Siyer*, 13: 348-349; İbn Hacer, *Tehzib*, 4: 633.

⁸⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 508; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 6: 66; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 47; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 128; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, 18: 66-70; Zehebî, *Siyer*, 8: 335-336; İbn Hacer, *Takrib*, 608.

ettiği bir râvîdir. Buhârî, Ebû Zür‘a ve pek çok münekkit ise onu ‘terakûhu’ şeklinde cerh etmiştir. İbn Adî, onun hem senedinin hem de metninin mütâbîi olmayan münker rivâyetlerine örnekler vermiştir.⁸⁴³ Hadisin râvîlerinden Cübeyr b. el-Müsennâ ve babası hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Heysemî de onları tanımadığını vurgulamış, hadisin hasen derecesinde olduğunu belirtmiştir.⁸⁴⁴ Bu konuda Câbir, Ebû Hureyre ve Enes’ten sahih rivâyetler nakledilmiştir.⁸⁴⁵

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → el-Müsennâ → Cübeyr b. el-Müsennâ → İshâk b. Abdullah → Abdüsselam b. Harb → Ebû Nuaym → Ali b. Abdülaziz → Taberânî

2.1.19.3. Rasûlullah’ın Hurmayı Ekmeğe Katık Etmesi

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَصِيبِيِّ أَبُو بَكْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ بْنُ مَرْوَانَ الْفَلَسْطِينِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الرَّزَّادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ زَيْدِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ الْخُبْزَ بِالتَّمْرِ، وَيَقُولُ: «هَذَا إِدَامٌ هَذَا» 73

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Bekr Muhammed b. Abde el-Mıssısî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr b. Mervân el-Filistinî anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Ebi’z-Zinâd, babasından, o, Hârice b. Zeyd’dan, o da Zeyd’dan nakletti. Dedi ki: “Rasûlullah (s.a.v.) ekmeğe ve hurma yer; bu, bunun katığıdır.” derdi.⁸⁴⁶

⁸⁴³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7: 523; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 1: 396; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 2: 227-228; İbn Adî, *el-Kamil*, 1: 530-535; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 2: 446-8; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1: 193-194; İbn Hacer, *Takrib*, 130.

⁸⁴⁴ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, 5: 28. Şamile programında جابر بن المثنى ve جُبَيْرُ بْنُ الْمُثَنَّى şeklinde tüm program içinde yaptığımız tarama sonucunda herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

⁸⁴⁵ Dârimî, “Et’ime”, 5; Müslim, “Eşribe”, 135, 137; Tirmizî, “Et’ime”, 10. (Yemekten sonra tavsiye edilen, üç parmağı, yani başparmak, şahadet parmağı ve orta parmağı yalamak, yemek kaşksız olarak elle yendiği zaman söz konusudur. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir hadisinden bunun hikmetinin, yemekte bulunan bereketin kaçırılmaması olduğunu anlamaktayız. Şöyle ki, yemekte bir ‘bereket’ vardır. Bu bereketin, yemeğin yenen kısmında mı, tabağın altında kalanında mı, yoksa parmağa bulaşanında mı olduğu bilinmeyeceği için, tabağın altında yemek bırakmamak, parmakları yalamak suretiyle bu bereketin kaçırılmaması tavsiye edilmektedir. Bunun yanında parmak yalamanın; israfı önleme, el temizliğini kolaylaştırma veya zarûrî hallerde el temizliğini sağlama gibi ekonomik ve sıhhi hikmetlerinden de söz edilebilir. Bkz. Aydın, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, 4: 326-327.)

⁸⁴⁶ Taberânî, *el-Mu‘cemu’s-sağîr*, 2: 118.

Hadisteki râvîlerin durumu hakkında 25. hadiste bilgi verilmişti. Bu tarikten başka bir tarihi tespit edilemeyen hadis, Muhammed b. Abde'nin cehâleti ve Muhammed b. Kesîr ve İbn Ebi'-Zinâd'ın zayıflığı sebebiyle zayıf kabul edilmiştir.⁸⁴⁷ Ancak hadisin Hz. Âişe ve Abdullah b. Selâm'dan (ö. 43/663) gelen şahidleri vardır.⁸⁴⁸

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Hârice → Ebu'z-Zinâd → İbn Ebi'z-Zinâd → Muh. b. Kesîr b. Mervân → Muh. b. Abde el-Missîsi → Taberânî

2.1.19.4. Sarhoşluk Veren Şeylerin Haramlığı

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَرَسِ الْمَرْوَزِيِّ الْمِصْرِيُّ، ثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ الْمَدِينِيُّ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ 74

بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ»

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Abdullah b. Arras el-Mervezî el-Basrî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Yahyâ b. Süleyman el-Medîni anlattı. (o) dedi ki: Bize İsmâil b. Kays, babasından, o, Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. Zeyd dedi ki: “Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır.”⁸⁴⁹

Hadisin râvîlerinden Muhammed b. Abdullah b. Arrâs el-Mervezî (ö. ?) Taberânî'nin, hadislerine çokca yer verdiği bir şeyhidir. Heysemî onu tanımadığını, hakkında bilgisi olmadığını söyler. Mechûlu'l-hâl bir râvî olduğu söylenebilir. Taberânî'nin hocalarını ele aldığı eserinde Nâyif b. Salâh, Taberânî'nin ondan çok rivâyette bulunması ve talebelerinin çokluğunun onun sadûk olduğunu gösterme ihtimaline temas eder.⁸⁵⁰

Yahyâ b. Süleyman el-Medîni (ö. ?) Ebû Hâtim onu hadisleri i'tibâr için yazılabilen bir râvî, Buhârî de münkeru'l-hadîs olarak vassfeder.⁸⁵¹ İsmâil b. Kays b. Sa'd (ö. ?) hakkında 60. hadiste bilgi verilmişti. Babası Kays b. Sa'd b. Zeyd (ö. ?) hakkında

⁸⁴⁷ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 5: 40-41.

⁸⁴⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8: 371-372; Ebû Dâvûd, “Eyman ve'n-Nüzûr”, 10; “Et'ime”, 41; Tirmizî, *eş-Şemâil*, 1: 114; Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, 8: 269. (Abdullah b. Selâm'dan gelen rivâyet şöyledir: Rasûlullah'ı (s.a.v.) hurmayı bir ekmek parçasının üzerine koyup, “Bu (hurma), bunun (ekmeğin) katığıdır.” derken gördüm. Heysemî, Hz. Âişe rivâyetinin senedinde Kezzâb bir râvi olduğunu, Abdullah b. Selâm rivâyetinde de zayıf bir râvinin bulunduğunu söyler. Bkz. Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 5: 40-41.)

⁸⁴⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 139; a.mlf, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 6: 291.

⁸⁵⁰ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 5: 57; Nâyif b. Salâh, *İrşadi'l-kâsi*, 581-582.

⁸⁵¹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 383.

bilgiye ulaşamadık. Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verildi. Rivâyetin İsmâil b. Kays b. Sa'd'dan dolayı çok zayıf olduğu belirtilmiştir.⁸⁵²

Hadisin Hz. Aişe, Ali, Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675), Câbir b. Abdullah, İbn Ömer ve Abdullah b. Amr'dan gelen şahitleri mevcuttur.⁸⁵³

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Hârice → Kays b. Sa'd → İsmail b. Kays → Yahya b. Süleyman → Muh. b. Abdullah → Taberânî

2.1.20. Tıb

2.1.20.1. Tâûn hastalığı hakkında

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا زَكْرِيَّا بْنُ يَحْيَى السَّاجِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْحَرَشِيُّ، ثنا حَاتِمُ بْنُ وَرْدَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: ذَكَرَ الطَّاعُونَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «إِنَّهُ رَجَسٌ أَصَابَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بَيْلِدٍ فَلَا تَدْخُلُوهَا عَلَيْهِ، وَإِذَا وَقَعَ وَأَنْتُمْ بَيْلِدٍ فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ» 75

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Zekeriya b. Yahyâ es-Sâci anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî anlattı. (o) dedi ki: Hâtim b. Verdan, Abdurrahman b. İshâk'tan, o, Zührî'den, o, Âmir b. Sa'd'dan, o da Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Dedi ki: Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında tâûndan bahsedilince şöyle dedi: “O sizden öncekilerin yakalandığı bir kötü bir hastalıktır. Bir yerde onun çıktığını duyduğunuzda oraya girmeyin. Sizin bulunduğunuz yerde çıkarsa hastalıktan kaçmak için oradan çıkmayın.”⁸⁵⁴

Taberânî'nin rivâyeti aldığı şeyhi Zekeriya b. Yahyâ es-Sâci (ö. 307/919) sika, sebt, hafız bir muhaddistir. Farklı konularda yazdığı eserlerin yanısıra özellikle ilel konusundaki eserinin onun hadis ilmindeki derinliğini gösterdiği söylenmektedir.⁸⁵⁵ Onun hadisi aldığı râvî Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî (ö. 248/861) sadûk, şeyh, sâlih,

⁸⁵² Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 5: 57

⁸⁵³ Dârimî, “Eşribe”, 8; İbn Mâce, “Eşribe”, 10; Ebû Davûd, “Eşribe”, 5; Tirmizî, “Eşribe”, 3; Nesâî, “Eşribe”, 25. (Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*'de bu konuda gelen hadisleri tek tek incelemiştir. Bkz. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, 4: 295-312.)

⁸⁵⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 1: 133.

⁸⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3: 601; Zehebî, *Siyer*, 14: 197-198; İbn Hacer, *Takrib*, 339; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-Kâsi*, 315.

leyyin, suveylih şeklinde değerlendirilen, rivâyetleri i'tibâr için alınan bir râvîdir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır.⁸⁵⁶ Hâtim b. Verdân (ö. 184) sika, güvenilir bir râvîdir.⁸⁵⁷ Abdurrahman b. İshâk hakkında 36. hadis, Zührî hakkında ise 6. hadiste bilgi verilmişti. Zührî'nin hadisi aldığı Âmir b. Sa'd (ö. 104/722) ise meşhûr sahâbî Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın oğludur. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer alan sika muhaddislerden biridir.⁸⁵⁸

Taberânî hadise Ahmed b. Muhammed b. Cehm > Ezher b. Cemîl > Hâtim b. Verdân >... tarihiyle de yer vermiştir.⁸⁵⁹ Buradaki râvîlerden Ahmed b. Muhammed b. Cehm (ö. ?) Hatib el-Bağdâdî'nin sadece ismini zikredip ne cerh ne de ta'dîl ettiği meçhûl bir râvîdir.⁸⁶⁰ Ezher b. Cemîl (ö. 251/865) sika bir muhaddistir. Buhârî onun hadislerini tahrir etmiş; Nesâî onun sika olduğunu söylemiş, İbn Hibbân da ona *es-Sikât*'ında yer vermiştir. Ancak İbn Hacer onu garib rivâyetleri olan sadûk bir râvî olarak değerlendirmiştir.⁸⁶¹ Bu ikinci rivâyette, hadisin ilk kısmı bulunmamaktadır. Heysemî hadisin ricâlinin sika olduğunu söylemiş ancak İbn Hacer senedde tedlis yapması ile bilinen Zührî'nin semasını tasrih etmediğine dikkat çekerek rivâyeti tenkit etmiştir.⁸⁶² Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁸⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 85; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 108; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 528-531; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 50; İbn Hacer, *Takrîb*, 900.

⁸⁵⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3: 77; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 260; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 237; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5: 197-99; Zehebî, *Kâşîf*, 1: 304; İbn Hacer, *Takrîb*, 208.

⁸⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 166; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 449; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 321; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 186; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 21; Zehebî, *Siyer*, 4: 349; İbn Hacer, *Takrîb*, 475.

⁸⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 145.

⁸⁶⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VI, 78; Nâyif b. Salâh, *İrşâdü'l-kâsi*, 315

⁸⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 315; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 320-321; Moğoltay b. Kılıç, *İkmalü Tehzîb*, 2: 44; İbn Hacer, *Takrîb*, 122.

⁸⁶² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 2: 315; İbn Hacer, *el-Metâlib*, 11: 141.

Günümüzdeki karantina uygulamasına benzeyen salgın hastalığın olduğu yere giriş-çıkış yasağı ile ilgili hadisler Abdurrahman b. Avf başta olmak üzere Üsâme b. Zeyd, Sa'd b. Ebû Vakkas ve birkaç sahâbî'den daha rivâyet edilmiştir.⁸⁶³

2.1.21. Zühd

2.1.21.1. Dünyanın Tatlı Oluşu

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ الْمُثَنَّى، ثنا عَمِّي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، ثنا أَبِي، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزَّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدِ بْنِ

ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ خُلُوءٌ»

Taberânî şöyle rivâyet etti: Bize Muâz b. el-Müsennâ tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Amcam Ubeydullah b. Muâz anlattı. (o) dedi ki: Bize babam anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd babasından, o, Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. Dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Şüphesiz bu (dünya) mal(ı), çekici ve tatlıdır.”⁸⁶⁴

Hadisin râvîlerinden Muâz b. el-Müsennâ (ö. 288/901) sika, mutkin bir râvîdir.⁸⁶⁵ Amcası Ubeydullah b. Muâz da (ö. 237/852) Buhârî ve Müslim ricalinden, sika, hafız bir muhaddistir.⁸⁶⁶ Onun babası Muâz b. Ebî Muâz (ö. 196/812) rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de tahrir edilen, sika ve mutkin bir râvîdir. Ahmed b. Hanbel, onu “Basra'daki en güvenilir muhaddis” şeklinde en üst seviyede ta'dîl etmiştir.⁸⁶⁷ Diğer râvîler Abdurahman b. Ebi'z-Zinâd, babası Abdullah b. Zekvân ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmiş, İbn Ebi'z-Zinâd'ın zabtı zayıf bir râvî olduğu belirtilmişti.

Taberânî rivâyeti Ebû Zür'a > Süleyman b. Dâvûd el-Hâşimî > İbn Ebi'z-Zinâd... ve Muhammed b. Ali > Yûnus b. Ebî Habîb > Tayâlisî > İbn Ebi'z-Zinâd... şeklinde iki

⁸⁶³ Buhârî, “Tıb”, 29; Tirmizî, “Cenâiz”, 72; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 1: 129-133; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 4: 159.

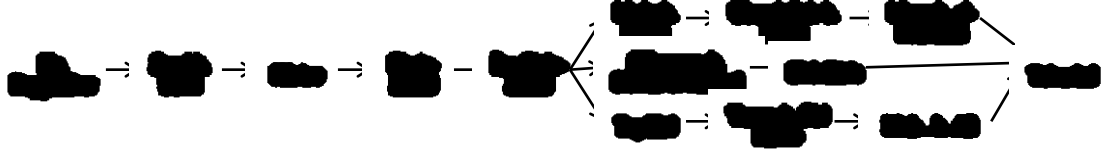
⁸⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 137.

⁸⁶⁵ Zehebî, *Siyer*, 13: 527.

⁸⁶⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5: 401; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 335; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 406; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 158-160; Zehebî, *Siyer*, 11: 384-385; İbn Hacer, *Takrîb*, 645.

⁸⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 293-294; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7: 365; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 248; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 482; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 132-138; Zehebî, *Siyer*, 9: 54-57; İbn Hacer, *Takrîb*, 952.

farklı senetle daha yer vermiştir. Bu senetlerdeki râvîlerden Ebû Zür‘a hakkında 55. hadis, Tayâlisî hakkında 3. hadis, Yûnus b. Ebî Habîb hakkında 63. hadis, Muhammed b. Ali hakkında ise 41. hadiste bilgi verilmişti. Süleyman b. Dâvûd el-Hâşimî (ö. 219/835) de sika, me’mûn bir râvîdir.⁸⁶⁸

Heysemî, senedin İbn Ebi’z-Zinâd’dan dolayı hasen seviyesinde olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶⁹

Rivâyetin Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr, Hz. Aişe, Enes b. Mâlik ve daha pek çok sahâbîden gelen sahih rivâyetlerden dolayı sahih olduğu belirtilmiştir. Kettânî ise bu rivâyete mütevâtir hadisleri topladığı eserinde yer vermiş, 13 farklı sahâbîden geldiğini belirtmiştir. Suyûtî’nin de bu hadisi mütevâtir saydığını ifade etmiştir.⁸⁷⁰

Kanaat sahibi olmak, az da olsa kazandığıyla geçinmenin fazileti; gönül hoşluğu ile verilen ve gönül hoşluğu ile alınan malda bereketin olacağını vurgulandığı⁸⁷¹ bu hadisin bazı tariklerinde vürûd sebebine de yer verilmiştir.⁸⁷²

⁸⁶⁸ Zehebî, *Siyer*, 10: 625.

⁸⁶⁹ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, 3: 99-100; 10: 246-247.

⁸⁷⁰ Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsar*, XII, 394-401; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, III, 188-190; XIX, 339; XXIV, 227; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, III, 99-100; X, 246-247; Kettânî, *Nazmu’l-Mütenâsir*, 183.

⁸⁷¹ Yaşar Kandemir v.dğr., *Riyazü’s-sâlihîn tercüme ve şerh*. (İstanbul: Erkâm yayınları, 1416/1996), 3: 403-404.

⁸⁷² Buhârî, “Zekât”, 48; “Cihâd”, 37; “Rikâk”, 11. Ayrıca Bkz: Müslim, “Küsûf”, 122. (Hadisin vürûd sebebi’nin de bulunduğu Buhârî’nin *Sahih’inde* geçen iki rivâyet şöyledir: İlk rivâyet Ebû Saîd el-Hudrî’den gelmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.), günün birinde minber üzerine oturmuştu; biz de O’nun etrafında oturmuştuk. Bu halde Hz. Peygamber: “Benden sonra dünya çiçeğinden ve dünya zinetlerinden önünüze açılacak nimet bollukları, hayat sahneleri sizin için korkmakta olduğum şeylerdendir” Buyûrdtu. Bunun üzerine sahâbîlerden biri: Ya Rasûlallah! Hiç hayır ve nimet, şer ve mefsedet getirir mi ki korkuyorsunuz? diye sordu. Peygamber (vahiy bekleyerek bir müddet) sükût etti. O soran kimseye sahâbîler tarafından: “Senin şanın nedir ki Peygamber’e soru soruyorsun? Hâlbuki O, sana kelâm söylemiyor ” denildi. O sırada biz, Peygamber’in üzerine vahiy indirilmekte olduğunu gördük. Râvî Ebû Saîd dedi ki: Peygamber, dökmekte olduğu bol teri alnından sildi ve soru soran kimseyi över bir tavır ile: “Soran nerededir?” diye sordu. Ve sonra şöyle Buyûrdtu: “Hakikaten hayır ve nimet, şer ve mefsedet getirmez fakat sebep olabilir. Baharın bitirdiği otlardan zehirli bir kısmı vardır ki, o yiyeceği öldürür yahut ölüme yaklaştırır. Lakin yeşil ot böyle değildir. Onu otlayan hayvan, ölüm tehlikesinden korunmuştur. Bu

2.1.21.2. Cennet ve Cehennemliklerin Sıfatları

77 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَمَالِيُّ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا أَبُو يُوسُفَ الْعَلَوِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ غَالِبِ الْعَبَّادِيُّ، ثنا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مَعْبُدِ بْنِ خَالِدِ الْحَزَائِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِيِّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أُخِيرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ؟» قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٌ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَهُ، أَلَا أُخِيرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ؟» قَالَ: «كُلُّ عُتْلٍ جَوَاطٌ»

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ahmed b. Muhammed el-Cemâl el-İsbahânî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Yusuf el-Alevî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Abdullah b. Gâlib el-Abbâdânî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Hişâm b. Abdirrahman, Ma‘bed b. Hâlid el-Huzâî’den, o, Ebû Abdillâh el-Cedelî’den, o da Zeyd b. Sâbit’ten nakletti. Dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Size cennetlik olanları haber vereyim mi? Onlar ‘Evet’ ya Rasûlullah! dediler. Şöyle buyurdu: “Zayıf olup (toplum nazarında) zayıf görülen her mü’min kimse. Böyle bir kimse Allah'a yemin (veya duâ) ederse Allah onun yemininin (veya duasının) gereğini (keremiyle) yerine getirir.” Sonra size cehennemlik olanları haber vereyim mi? dedi ve şöyle buyurdu: “Katı yürekli, mal biriktirmeye çok düşkün olup hayırda harcamamak için çok cimrilik eden ve ululuk taslayan kimsedir.”⁸⁷³

Taberânî’nin hocası Ahmed b. Muhammed el-Cemâl el-İsbahânî, Horasan ve İsfahân’ın hadis âlimi olarak bilinen mutkin bir râvîdir. 301 senesinde hacca giderken vefat etmiştir.⁸⁷⁴ Onun hadisi aldığı hocası Ebû Yusuf el-Alevî, Ya‘kûb b. İshâk b. Ziyâd’dır.

hayvan, o yeşil otu yer, iki böğrünü şişirince bahar güneşini karşılar. Kolayca fişkınsını çıkarır, bevleder, genişler. Yine bol bol yer. İşte bu dünya malı da yeşil ot gibi çekicidir, tatlıdır. Bu nimetten miskine, yetime, vatanından ayrı düşmüş yolculara sadaka veren zengin müslüman ne hayırlı kişidir!” (Râvî ihtiyat ederek:) Yahut Peygamber’in Buyûrduğu gibidir: “Şu muhakkak ki haksız; haram mal toplayan hırslı kimse de daima yiyen, bir türlü doymayan obur gibidir. Kıyamet gününde bu mal, kendi sahibinin cimrilğine şahit olacaktır.) Diğer rivâyette ise kendisinden mal isteyen bir sahâbî’ye verdiği öğüt içinde geçmektedir: “Hakîm b. Hızâm şöyle demiştir: Rasûlullah’tan atıyye istedim, o da bana istediğimi verdi. Sonra yine istedim, bana yine verdi. Sonra üçüncü defa yine istedim, bu defa da bana verdi. Bundan sonra şöyle Buyûrdu: - “Ey Hakîm! Gerçekten şu mal çekici ve tatlıdır. Kim onu hırs göstermeksizin alırsa, o malda kendisine bereket verilir. Kim de ona göz dikerek hırs ile alırsa, o malın bereketi olmaz. Böylesi kişi, yiyip yiyip de bir türlü doymayan obur gibidir. Üstteki (veren) el, alttaki (alan) elden daha hayırlıdır.” Hakîm diyor ki, bunun üzerine ben: - Ey Allah’ın Resûlü! Seni hak din ile gönderen Allah’a yemin ederim ki, yaşadığım sürece senden başka kimseden bir şey kabul etmeyeceğim, dedim.” şeklindedir. Bu rivâyet için bkz. Buhârî, “Vasâya”, 9; “Cihâd”, 27; “Zekât”, 47, 50; “Humus”, 19; “Rikâk”, 7, 11; Müslim, “Zekât”, 96; Tirmizî, “Fiten”, 26; “Zühd”, 41; Nesâî, “Zekât”, 50, 80, 93; İbn Mâce, “Fiten”, 19.

⁸⁷³ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebir*, 5: 156.

⁸⁷⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5: 42; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, sene: 301-310, 53; Nâyif b. Salâh, *İrşadü’l-kâsi*, 170.

(ö. 271/885) Onun sika ve hafız olduğu, kadılık görevlerinde bulunduğu söylenmiştir.⁸⁷⁵ Abdullah b. Gâlib el-Abbâdîni'yi İbn Hacer "mestur" diyerek taz'îf eder. Onun rivâyetlerine Kütüb-ü Sitte müelliflerinden sadece İbn Mâce yer vermiştir.⁸⁷⁶ Hişâm b. Abdirrahman, pek çok âlimin sika olarak değerlendirmesine karşın onun için sadûk diyen ve hadisleri ile ihticâc edilmeyeceğini söyleyen âlimler vardır.⁸⁷⁷ Ma'bed b. Hâlid el-Huzâî (ö. 118/735) ise güvenilir bir râvîdir.⁸⁷⁸ Ebû Abdillâh el-Cedelî (ö. ?) teşeyyu' ile itham edilmiş sika bir râvîdir.⁸⁷⁹

Hadisin isnadı mestûr râvî sebebiyle zayıf olmaktadır. Ancak Heysemî hasen olarak değerlendirmiştir.⁸⁸⁰ Bu konuda pek çok sahâbîden bu ve buna benzer lafızlarla gelen hadisler bulunmaktadır.⁸⁸¹

2.1.21.3. Mâlâyânî Şeyleri Terk Etmek

Kişinin dinî ve dünyevî hayatı bakımından kendisine fayda sağlamayan gereksiz söz ve davranışları ifade eden mâlâyânî⁸⁸² hakkında Zeyd b. Sâbit'ten gelen rivâyet şöyledir:

⁸⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16: 416; Zehebî, *Siyer*, 12: 631.

⁸⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15: 423

⁸⁷⁷ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 130; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7: 155-160; İbn Hacer, *Takrîb*, 264.

⁸⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, 5: 205.

⁸⁷⁹ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 4: 544; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34: 24-26; Âlâî, *Câmiu't-tahsîl*, 231.

⁸⁸⁰ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 10: 265.

⁸⁸¹ Buhârî, "Tefsir, Kalem Sûresi", 1; "Eyman", 9; Müslim, "Cennet", 46, 47; İbn Mâce, "Zühd", 4; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 10: 264-265. (Hadîs-i şerîf İnsanları dış görünüşleriyle ele almak, onları giyimlerine kuşamlarına göre değerlendirmenin ne kadar yanlış ve yanıltıcı olduğuna, insanları kabuğa ve kalıba göre değil, kalb ve gönül zenginliklerine göre değerlendirmenin gereğine işaret etmektedir. Hadiste sözü edilen cehennemliklere gelince Peygamber Efendimiz cehennemlik olanların en önemli özelliklerini katı kalblilik, kabalık, cimrilik ve kurularak yürümek diye belirtmiştir. Bunlar kendilerini diğer insanlardan farklı gören, halkı aşağılayan, onlara sevgiyi, ilgiyi ve sahip oldukları maddî ve mânevî şeyleri lâıyk görmeyen kimselerdir. Büyüklük ve ayrıcalık hastalığı onları toplumdan koparmıştır. Allah'ın kibir, gurur ve kendini beğenme gibi cehennemliklerin özellikleri olan bu huylara sahip olanları sevmediği de anlaşılmaktadır. Kandemir v.dğr., *Riyazü's-sâlihîn*, 2: 330; 3: 678.)

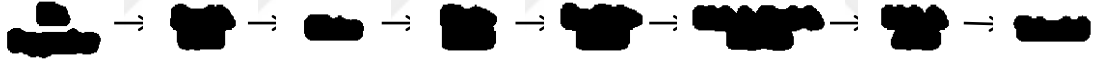
⁸⁸² Çağrııcı, Mustafa. "Mâlâyânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2003), 27: 480-481.

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمُصِيبِيِّ أَبُو بَكْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ بْنُ مَرْوَانَ الْفَلَسْطِينِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الرَّزَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ نَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَسَنَ إِسْلَامَ الْمَرْءِ تَرَكَهُ مَا لَا يَغْنِيهِ»

Taberânî şunu nakletti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Abde el-Missîsî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr b. Mervân el-Filistînî anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd, babasından, o Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. (Zeyd) Dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kendisini ilgilendirmeyen şeyi terk etmesi, kişinin iyi Müslüman oluşundandır.”⁸⁸³

Hadisin râvîleri Muhammed b. Abde el- Missîsî ve Muhammed b. Kesîr b. Mervân hakkında 25. hadis, diğer râvîleri hakkında ise 3. hadiste bilgi verilmişti. Hadis Muhammed b. Kesîr'in ve İbn Ebi'z-Zinâd'dan dolayı zayıf sayılmıştır.⁸⁸⁴

Bazı âlimlerin Medâr-ı dîn'den (dinin temeli olan hadisler) saydığı bu hadisin⁸⁸⁵ Hasen li-gayrihi olduğu belirtilmiştir.⁸⁸⁶ Hz. Ali ve Ebû Hureyre'den aynı lafızla gelen sahih tarikleri mevcuttur.⁸⁸⁷ Rivâyetin isnad şeması şöyledir:

⁸⁸³ Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, 2: 118.

⁸⁸⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 8: 18.

⁸⁸⁵ İbn Receb, *Camîu'l-ulûm ve'l-hikem*, 32. (Bu konuda Ali b. Huseyn'den mürsel olarak gelen rivâyetin sahih olduğu ve hadisin farklı tarikleri ile ilgili değerlendirmeler için adı geçen kaynağa bakılabilir.)

⁸⁸⁶ İbn Mâce, *Sünen*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 5: 191. (İbn Hibbân ise sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Sahih*, 1: 466.)

⁸⁸⁷ Muvatta', "Hüsnü'l-Huluk", 3; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 11: 307; Ahmed b. Hanbel, 1: 201; İbn Mâce, "Fiten", 12; Tirmîzî, "Zühd", 11; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 8: 18. (Mâlâyânî ile meşgul olmak, lüzumları ihmal etmeye götürür. Çünkü gerekli-gereksiz her şeyle meşgul olmak insanı, kolayı tercihe sevkeder. Bütün bunlar ise, sonuçta müslümanı fuzûlî işlerin adamı durumuna düşürür. Bu bakımdan hadis, fevkalâde önemli bir tesbit yapmakta, iyi müslüman olabilmek için her şeyden önce kendisini ilgilendirmeyen fuzûlî işlerle meşgul olmamak gerektiğine dikkat çekmektedir. Çünkü ömür kısadır ve hızla geçmektedir. Kandemir v.dğr., *Riyazü's-sâlihîn*, 1: 400.)

2.1.21.4. Çıplaklığın Hoş Karşılanmaması

79 رواه البيهقي أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ بْنُ بَشْرَانَ، أَنَا أَبُو سَهْلٍ بْنُ زِيَادِ الْقَطَّانُ، نَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ الْأَبَّازِ، نَا سُلَيْمَانُ بْنُ التُّعْمَانِ، نَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ، نَا لَيْثٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَلَمْ أَنْهَكُمُ عَنِ التَّعْرِي، إِنَّ مَعَكُمْ مَنْ لَا يُفَارِقُكُمْ فِي نَوْمٍ وَلَا يَقْطَعُ إِلَّا حِينَ يَأْتِي أَحَدَكُمْ أَهْلُهُ أَوْ حِينَ يَأْتِي خَلَاءُهُ، أَلَا فَاسْتَحْيُوهَا، أَلَا فَافْكُرْمُوهَا "

Beyhâkî şunu rivâyet etti. Dedi ki: Bize Ebû'l- Huseyin b. Büşrân bildirdi. (o) dedi ki: Bize Ebû Sehl b. Ziyâd el-Kattân bildirdi. (o) dedi ki: Bize Ahmed b. Ali el-Ebbâr tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Süleyman b. en-Nu'mân anlattı. (o) dedi ki: Bize el-Hasen b. Ebî Ca'fer anlattı dedi ki: Bize Leys, Muhammed b. Amr'dan, o, babasından, o da Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Zeyd dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Size çıplak durmayı yasaklamadım mı? Çünkü eşinizle ilişki ve helâ ihtiyacınızı karşıladığınız haller hariç uyku ve uyanıklık durumunuzda sizinle beraber olup yanınızdan ayrılmayan (melekler) vardır. Dikkat edin, onlara karşı hayâli olun, onlara ikram edin." ⁸⁸⁸

Beyhakî'nin tahrir ettiği bu hadisin râvîlerinden *Emâlî* sahibi Ebû'l- Huseyn b. Büşrân (ö. 430/1028) hakkında Hatîb el-Bağdâdî sika, sebt ve sâlih şeklinde değerlendirme yapmıştır. ⁸⁸⁹ Ebû Sehl b. Ziyâd el- Kattân (ö. 357/956) teşeyyu' eğilimi ve fazla şaka yapmakla eleştirilerek sadûk olduğu söylenmiştir. ⁸⁹⁰ Ahmed b. Ali el-Ebbâr (ö. 290/902) sika, hafız ve mutkin bir muhaddistir. ⁸⁹¹ Süleyman b. Nu'mân (ö. ?) 'şeyh' şeklinde değerlendirilmiş, hadisinin yazılabileceği ifade edilmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. ⁸⁹² Onun rivâyeti aldığı râvî el-Hasen b. Ebî Ca'fer (ö. 167/785) Buhârî'nin munkeru'l-hadîs dediği zayıf bir râvîdir. ⁸⁹³ Onun şeyhi Leys b. Ebî Süleym (ö. 148/764) sadûk olup ihtilata maruz kaldığı söylenmiş ve sû-i hıfzı cihetinden eleştirilip zayıf

⁸⁸⁸ Beyhâkî, *Şuabu'l-iman*, 10: 178; İbn Büşrân, *el-Emâlî*, 1: 310.

⁸⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 12: 188-189; Zehebî, *Siyer*, 17: 450-452.

⁸⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 6: 194-195; Zehebî, *Siyer*, 15: 521; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 1: 89. (Dârekutnî ise onun sika olduğunu söylemiştir.)

⁸⁹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târih-u Bağdâd*, 5: 501-502; Zehebî, *Siyer*, 13: 443-444; Zirikli, *el-A'lâm*, 1:170; Halil b. Muhammed, *el-Ferâid ala Mecmai'z-Zevâid*, 1: 390.

⁸⁹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4: 147; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 276.

⁸⁹³ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 2: 288; İbn Adî, *el-Kamil*, 3: 133; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 482.

Kudâî'nin hadisi aldığı şeyhi Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ömer el-Muaddil⁸⁹⁸ (ö. 396/1004) ve onun hadisi aldığı Ahmed b. Abdullah b. Hasan el-Adevî (ö. 374'den sonra) sika bir râvîdir.⁸⁹⁹ Ali b. Saîd b. Beşîr (ö. 299/911) Dârekutni'ye göre rivâyetleri i'tibâr için yazılabilen 'leyse bi zâke' râvîdir. Birçok rivâyette teferrüd etmesi ona yöneltilen eleştirilerden biridir.⁹⁰⁰ Bişr b. Hâlid el-Askerî (ö. 255/869) Nesâî'nin 'sika' dediği, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ına aldığı bir râvîdir.⁹⁰¹ Abdurrahman b. Yahyâ b. Saîd (ö. ?) münker hadisler rivâyet eden bir râvîdir.⁹⁰² Diğer râvîler'den Mâlik b. Enes hakkında 35. hadis, Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti.

Hadisin senedi Abdurrahman b. Yahyâ b. Saîd'in zayıf olması ve Alî b. Saîd'in teferrüdü sebebiyle zayıf sayılmıştır.⁹⁰³

Başka hiçbir kaynakta geçmeyen bu rivâyetin bazı bölümleri birkaç kaynakta bulunmaktadır: Abdullah b. el-Mübârek, hadisin ilk kısmını ziyadeli olarak tahrir etmiştir.⁹⁰⁴ Abdurrezzâk, el-En'am sûresi 60-61. âyetlerin izahı sadedinde, ölüm meleğinin kişiyi günde iki defa yokladığını belirten bir hadis serdetmiştir.⁹⁰⁵ İbn Ebî Şeybe de hadisin ilk kısmını 'إِنَّكَ لَوْ تَرَى الْأَجَلَ وَمَسِيرَهُ لَأَبْغَضْتَ الْأَمَلَ وَغُرُورَهُ' şeklinde zikretmiştir.⁹⁰⁶ Kudâî ayrıca "لَوْ رَأَيْتُمُ الْأَجَلَ وَمَسِيرَهُ لَأَبْغَضْتُمُ الْأَمَلَ وَغُرُورَهُ" kısmını İbn Ömer'den gelen bir senetle eserine almıştır.⁹⁰⁷

⁸⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdi, *Târihu Bağdâd*, 11: 608-609.

⁸⁹⁹ Hatîb el-Bağdâdi, *Târihu Bağdâd*, 11: 38.

⁹⁰⁰ Zehebî, *Siyer*, 14: 145-146; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 131.

⁹⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 117-118.

⁹⁰² İbn Adî, *el-Kâmil*, 5: 506; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 597.

⁹⁰³ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zaiife*, 9: 349.

⁹⁰⁴ Abdullah b. el-Mübârek, *Zühd ve Rekâik*, 1: 4. (Rivâyet şu şekildedir: «كَمْ مِنْ مُسْتَقْبَلٍ يَوْمًا لَا يَسْتَكْمِلُهُ، وَمُنْتَظِرٍ غَدًا لَا يَبْلُغُهُ، لَوْ تَنْظُرُونَ إِلَى الْأَجَلِ وَمَسِيرِهِ لَأَبْغَضْتُمُ الْأَمَلَ وَغُرُورَهُ»)

⁹⁰⁵ Abdurrezzâk *Tefsir*, 1: 210. (Rivâyet şu şekildedir: "عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: مَا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ شَعْرٍ، وَلَا مَدْرٍ إِلَّا وَمَلَكَ" şeklinde.)

⁹⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7: 159.

⁹⁰⁷ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 2: 314, Ayrıca yine İbn Ömer'den bu kısmın da içinde olduğu farklı bir hadise de eserinde yer vermiştir. Bkz. Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, 1: 345.

2.1.22. Duâ ve Zikir

2.1.22.1. Tekbîr, Tehlîl, Tesbîh ve Zikir

81 حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، حَدَّثَنَا صَمْرَةُ بْنُ حَبِيبٍ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَهُ دُعَاءً، وَأَمَرَهُ أَنْ يَتَعَاهَدَ بِهِ أَهْلَهُ كُلَّ يَوْمٍ، قَالَ: "قُلْ حِينَ تُصْبِحُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ وَمِنْكَ وَبِكَ وَإِلَيْكَ، اللَّهُمَّ مَا قُلْتُ مِنْ قَوْلٍ، أَوْ نَذَرْتُ مِنْ نَذْرٍ، أَوْ حَلَفْتُ مِنْ حَلْفٍ، فَمَشِيتُكَ بَيْنَ يَدَيْهِ، مَا شِئْتَ كَانَ، وَمَا لَمْ تَشَأْ لَمْ يَكُنْ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ، إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ وَمَا صَلَّيْتُ مِنْ صَلَاةٍ، فَعَلَى مَنْ صَلَّيْتُ، وَمَا لَعَنْتُ مِنْ لَعْنَةٍ، فَعَلَى مَنْ لَعَنْتُ، إِنَّكَ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، تَوْفِيي مُسْلِمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ. أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ الرَّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ، وَبَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَمَاتِ، وَلَدَّةَ نَظَرٍ إِلَى وَجْهِكَ، وَشَوْقًا إِلَى لِقَائِكَ، مِنْ غَيْرِ صَرَاءٍ مُضِرَّةٍ، وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ. أَعُوذُ بِكَ اللَّهُمَّ أَنْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَعْتَدِي أَوْ يُعْتَدَى عَلَيَّ، أَوْ أَكْتَسِبَ حَظِيئَةً مُخِطَةً، أَوْ ذَنْبًا لَا يُغْفَرُ. اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، فَإِنِّي أَعْهَدُ إِلَيْكَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَأَشْهَدُكَ وَكَفَى بِكَ شَهِيدًا، أَنِّي أَشْهَدُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، لَكَ الْمُلْكُ، وَلَكَ الْحَمْدُ، وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، وَأَشْهَدُ أَنَّ وَعْدَكَ حَقٌّ، وَلِقَاءَكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةَ حَقٌّ، وَالسَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا، وَأَنْتَ تَبْعُثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ إِنْ تَكَلَّمْتَنِي إِلَى نَفْسِي، تَكَلَّمْتَنِي إِلَى صَنِيعَةٍ وَعَوْرَةٍ وَذَنْبٍ وَخَطِيئَةٍ، وَإِنِّي لَا أَتَّقِي إِلَّا بِرَحْمَتِكَ، فَاعْفُرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، وَتُبَّ عَلَيَّ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ "

Bize Ebu'l-Muğîre tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Bekir tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Damra b. Habib b. Süheyb, Ebû'd-Derdâ'dan, o, Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Rasûlullah (s.a.v.) Zeyd'e bir dua öğretip onu ailesine her gün yaptırmasını emrederek şöyle buyurmuştur: "Sabaha erdiğinde şöyle de: Buyur Allah'ım buyur, emrindeyim. Hayır senin elindedir, sendendir, seninledir ve sanadır. Allah'ım! Ben bir söz söylemeyeyim, bir adakta bulunmayayım ve bir yemin etmeyeyim ki önünde senin meşîetin bulunmasın. Ne dilerse o olur, dilemediğin şey olmaz. Senden başka güç ve kudret sahibi yoktur. Sen her şeye kadîrsin. Allah'ım! Senin salât ettiğine salât, lanet ettiğine lanet ettim. Dünyada ve ahirette yardımcım sensin. Beni Müslüman olarak öldür ve sâlihlerin arasına ilhak et. Allah'ım! Kâza'dan sonra rızanı isterim. Ölümünden sonra kolay bir yaşam, yüzüne bakmanın lezzeti, herhangi bir zarara uğramadan ve bir fitneye düşmeden sana kavuşma şevki isterim. Allah'ım! Zulmetmekten ve zulme uğramaktan, düşmanlık yapmaktan ya da düşmanlığa maruz kalmaktan, ameli boşa çıkaran bir hata yapmaktan, affedilmeyen bir günah işlemekten sana sığınırım. Göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi aşikârı bilen, celal ve ikram sahibi olan Allah'ım! Ben bu dünya

hayatında sana ahd verdim. Seni şahid tutarak - ki senin şahitliğin kâfidir – diyorum ki senden başka ilah yoktur. Senin ortağın yoktur. Mülk senindir, hamd sanadır. Senin her şeye gücün yeter. Yine şahitlik ederim ki, Muhammed senin kulun ve resûlüdür. Şahitlik ederim ki va'din haktır. Sana kavuşmak hak, cennet haktır. Kıyamet şüphesiz gerçekleşecektir. Kabirdekileri diriltecek olan sensin. Şahitlik ederim ki, beni nefsimle yalnız bırakırsan, beni hataya, günaha, kaybetmeye bırakmış olursun. Rahmetinden başka bir şeye güvenmiyorum. Bütün günahlarımı bağışla. Çünkü senden başka günahları bağışlayan yoktur. Tövbemi kabul et. Çünkü sen tövbeleri çok kabul eden ve bağışlayansın.”⁹⁰⁸

Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı şeyhi Ebû'l-Muğîre Abdülkuddûs b. Haccâc el-Havlânî Şamlı sika bir muhaddistir. 212/827 yılında vefat etmiştir.⁹⁰⁹ Hadisi ondan alan Ebû Bekir b. Ebî Meryem (ö. 156/773) hafızasının zayıflığı cihetinden eleştirilmiş bir râvîdir. İbn Adî, hadislerinin ihticâca uygun olmadığını belirterek 'sâlihu'l-hadîs' değerlendirmesi yapar. İbn Hibbân onun hafızasının terkini gerektirecek kadar kötü olduğunu ifade etmiştir. Hadislerinin hasen seviyesine ulaşmadığı münekkitler tarafından belirtilmiştir. Kendisinden Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce ondan hadis tahrir etmiştir.⁹¹⁰ Damra b. Habîb (ö. 130/748) Yahyâ b. Maîn ve İbn Hacer'in 'tâbiînden sika biridir' dediği bir râvîdir. İbn Sa'd onu 'sikatün inşaallah' diyerek hadislerinin i'tibâr için alınacağını ifade etmiştir. Onun sahâbîden Şeddâd b. Evs ve Ebû Ümâme'den hadis duyduğu vâkidir ancak Ebu'd Derdâ'dan hadis duyduğuna dair herhangi bilgi bulunmamaktadır.⁹¹¹ Ebû'd Derdâ h. 31 ya da 32 senesinde⁹¹² vefat etmiştir. Damra'nın vefatı ise h. 130 yılıdır. Aradaki bir asırlık zaman onların görüşme ihtimalini zayıflatmaktadır. Şuayb el-Arnâvût, Damra'nın Ebu'd Derdâ arasında sema

⁹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 191; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 520-521.

⁹⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 477; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 120-1; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 56; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 419; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 237-240; Zehebî, *Siyer*, 10: 223-5; a.mlf, *Tezkiratü'l-huffâz*, 1: 386; İbn Hacer, *Takrîb*, 618.

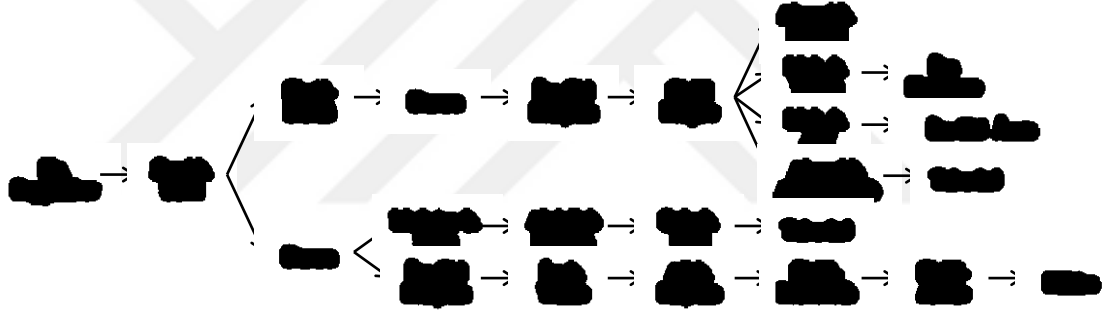
⁹¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 471-472; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 404-405; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2: 207; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33: 108-111; Zehebî, *Siyer*, 7: 64-66; İbn Hacer, *Takrîb*, 1116.

⁹¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 469; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 337; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 467; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 388; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13: 314-5; Zehebî, *Kâşif*, 1: 510; İbn Hacer, *Takrîb*, 460.

⁹¹² Zehebî, *Siyer*, 2: 353.

olmadığı gerekçesiyle bu hadisin isnadının munkatı' olduğunu, Ebû Bekir b. Ebî Meryem'in de zayıf bir râvî olduğunu belirtmiştir.⁹¹³

Müsned'de bir defa geçen bu rivâyetin muhtasar ya da mufassal olarak bulunduğu diğer kaynaklar şunlardır: **Nesâî**, Ebu Ya'la > Muhammed b. Abdülmelik > Ebu'l-Muğîre... yoluyla muhtasar olarak eserine almıştır.⁹¹⁴ **İbn Huzeyme**, Muhammed b. Yahyâ > Ebu'l-Muğîre... ; **İbn Ebî Âsım**, Muhammed b. Avf > Ebu'l-Muğîre... ; **Taberânî**, Ahmed b. Abdulvehhâb > Ebu'l-Muğîre... tarikiyle; ayrıca, Bekr b. Sehl > Abdullah b. Sâlih > Muâviye b. Sâlih > Damra b. Habîb > Zeyd tarikiyle; **Hâkim**, Ebu'l-Abbâs Kâsım b. el-Kâsım > Ebu'l-Müveccih > Ali b. Haşram > İsa b. Yûnus > İbn Ebî Meryem > Damra > Zeyd tarikiyle eserlerine almışlardır.⁹¹⁵ Damra'nın Zeyd'den semâsı hakkında da herhangi bilgi bulunmamaktadır. Bu tarihin de munkatı' olması muhtemeldir. Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.22.2. 'La Havle ve La Kuvvete İlla Billâh' Sözü'nün Fazileti

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَلَطِيُّ، ثنا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، 82

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: «أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ تُكْتَبُونَ مِنْ قَوْلٍ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Fudayl b. Muhammed el-Malatî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Nuaym tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Abdullah b. Âmir, Ebu'z-Zinâd'dan, o, Saîd b. el-Müseyyeb'ten, o da Zeyd b. Sâbit'ten anlattı. Rasûlullah (s.a.v.)

⁹¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 561; es-Sâatî, *Fethu'r-rabbâni*, 14: 292-293.

⁹¹⁴ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 47.

⁹¹⁵ İbn Huzeyme, *Tevhid*, 1: 33-34; İbn Ebî Âsım, *Sünnet*, 1: 181; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 119,157; a.mlf, *Dua*, 121; a.mlf, *Müsnedü's-şâmiyyîn*, 2: 351; 3: 170; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 697.

şöyle derdi: “ Size cennet hazinelerinden birini işaret edeyim mi? La havle ve la kuvvete illa billâh sözünü çok söyleyiniz.”⁹¹⁶

Taberânî'nin hadisi aldığı hocası Fudayl b. Muhammed (ö. 284/896) hakkında 68. Hadis, Buhârî'nin önde gelen şeyhlerinden Ebû Nuaym Fadl b. Dukeyn hakkında 72. hadiste, zayıf bir râvî sayılan Abdullah b. Âmir el-Eslemî hakkında da 23. hadiste, Ebu'z-Zinâd, Abdullah b. Zekvân hakkında 3. hadiste, Medîne'nin meşhur yedi fakihinden biri olan tâbiî Saîd b. el-Müseyyeb hakkında ise 7. hadiste bilgi verilmişti.

Heysemî rivâyetin isnadının Abdullah b. Âmir nedeniyle zayıf olduğunu söylemiştir.⁹¹⁷ İsnad bakımından zayıf olmakla birlikte fezâil konusunda zayıf hadisle amel edilebileceği genel kabul gördüğünden hadisle amel edilmesine engel bir durumun bulunmadığı ifade edilebilir.⁹¹⁸

Hadisin mütâbîleri de bulunmaktadır. Nitekim Taberânî hadisi, Zekeriya b. Yahyâ > Muhammed b. Abdülmelik > Ebû Sadaka, Âmir el-Eslemî > Ebu'z-Zinâd > Saîd b. Yesâr > Hârice b. Zeyd...; Fudayl b. Muhammed > Fadl b. Dukeyn > Âmir el-Eslemî > Ebu'z-Zinâd > Saîd b. Süleyman > Hârice...; Mûsâ b. Hârûn > Ebû Mûsâ > Enes b. İyâz > Âmir el-Eslemî > Ebu'z-Zinâd > Saîd b. Süleyman > Hârice.... tarikleriyle tahrir etmiştir.⁹¹⁹

Ayrıca **İbn Ebî Şeybe** ve **Abd b. Humeyd**, Fadl b. Dukeyn > Âmir el-Eslemî > Ebu'z-Zinâd > Saîd b. Süleyman > Zeyd b. Sâbit tarihiyle rivâyete yer vermişlerdir.⁹²⁰ Bu rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

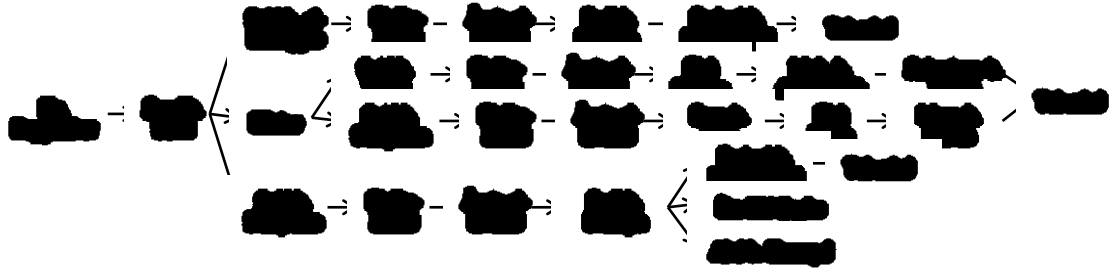
⁹¹⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 121.

⁹¹⁷ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 10: 98.

⁹¹⁸ Polat, Selahattin, *Hadis Araştırmaları*, (İstanbul: İnsan yayınları, 1432/2011), 127-156; Ayşe Esra Şahyar, “Zayıf Hadisle Fezâil Konusunda Amel Edilebilirlik Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003): 31-49.

⁹¹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 140-141.

⁹²⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7: 194; a.mlf, *Müsned*, 1: 109; Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 218.

‘Güç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük olan Allah’ın yardımıyla elde edilir’ manasına gelen bu zikri çok yapmanın fazileti ile ilgili farklı sahâbîlerden de rivâyetler gelmiştir. Heysemî, “La havle ve la kuvvete illa billâh hakkındaki rivâyetler” babı altında, Hz. Muâz, Ebû Eyyûb, İbn Ömer, Ebû Hureyre, Zeyd b. İshâk, Muâviye b. Hayde, Kays b. Sa’d b. Ubâde’den gelen 14 rivâyete yer vermiştir. Buhârî, Deâvât ve Kader kitaplarında bu konuyu bab başlığı yapmış ve her ikisinde de Ebu Mûsâ el-Eşâ’rî’den gelen bir rivâyete yer vermiştir. Kettânî eserinde hadisi rivâyet eden 14 sahâbî adı saymıştır.⁹²¹

2.1.22.3. Uykusuzluk Halinde Okunacak Dua

83 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ عِمْرَانَ السَّدُوسِيُّ، ثنا عَمْرُو بْنُ الْحُصَيْنِ الْعَمِيلِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلَانَةَ، ثنا نَوْزُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: أَصَابَنِي أَرْقُ اللَّيْلِ، فَشَكَوْتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ «قُلِ اللَّهُمَّ غَارَتِ النَّجُومُ، وَهَدَّاتِ الْعُيُونُ، وَأَنْتَ حَيٌّ قَيُّومٌ، يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ أَنْمِ عَيْنِي وَأَهْدِنِي لَيْلِي» فَقُلْتُهَا فَأَذْهَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنِّي مَا مَا كُنْتُ أَجِدُ .

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Haccâc b. İmrân es-Sedûsî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Amr b. el-Husayn el-Ukaylî anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Abdillâh b. Ulâse anlattı. (o) dedi ki: Bize Sevr b. Yezîd, Hâlid b. Ma’dân’ın şöyle dediğini nakletti: Abdülmelik b. Mervân, babasından, o da Zeyd b. Sâbit’ten şöyle naklediyordu. Zeyd dedi ki: Bana uykusuzluk isabet etti. Bunu Rasûlullah’a (s.a.v.) şikâyet ettim. Şöyle buyurdu: “ De ki: Allah’ım! Yıldızlar battı. Gözler uykuya daldı. Sen Hayy’sın, Kayyûm’sun. Ey Hayy ve Kayyûm (olan Allah’ım!) gözlerime uyku ver.

⁹²¹ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, 10: 97-98. Bkz. Buhârî, “Kader”, 7; “Deâvât”, 67; Kettânî, *Nazmu’l-Mütenâsir*, 175.

Gecemi sakinleştir.” Ben bunları söyledim ve Allah çektiğim uykusuzluğu benden giderdi.⁹²²

Taberânî'nin hocası Haccâc b. İmran es-Sedûsî (ö. 285/897) sika bir râvîdir.⁹²³ Onun hadisi aldığı Amr b. Husayn el-Ukaylî (ö. 230/845) sadece İbn Mâce'nin kendisinden rivâyette bulunduğu ‘zâhibu'l-hadis’, ‘metrûk’, ‘vâhi’ şeklinde değerlendirmelerin bulunduğu bir râvîdir. Zehebî, kırk hadis ezberlemeyle alakalı hadisi bu şahsın uydurduğunu öne sürmüştür.⁹²⁴ İbn Adî ise onun bu hadiste teferrüd ettiğini, sika râvîlerden münker olmayan rivâyetlerinin de olduğunu söyleyerek yukarıdaki hadisi buna örnek olarak göstermiştir.⁹²⁵ Muhammed b. Abdullah b. Ulase (ö. 168/786) hakkında sika ve metrûk şeklinde farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte hafızası yönünden eleştirilen ve bazen hata yapan sadûk biri olduğu da ifade edilmiştir.⁹²⁶ Sevr b. Yezîd (ö. 153/769) sika, sebt ve hafız bir muhaddistir. 150/763 ya da 155/771 yıllarında öldüğünü söyleyenler de vardır.⁹²⁷ Onun hadisi aldığı hocası Hâlid b. Ma'dân (ö. 103/721) Kütüb-i Sitte'de rivâyetlerine yer verilen sika ve sebt râvîlerdendir. Aynı zamanda fakihtir. Ancak sahâbeden yaptığı rivâyetlerin çoğunun mürsel olduğu iddia edilmiştir. Vefat tarihinde ihtilaf edilmiş; onun 104/722, 105/723 ve 108/726 yıllarında öldüğü söylenmiştir.⁹²⁸ Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) altıncı Emevî halifesidir. İbn Hibbân da ‘sika olmayanlara daha çok benziyor’ kaydıyla *es-Sikât*'ında yer vermiştir. Buhârî onun rivâyetlerini *el-Edebü'l-müfred*'ine almıştır.⁹²⁹ Babası Mervân b. el-Hakem

⁹²² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 124.

⁹²³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene: 281-290, 149; İbn Kutluboğa, *es-Sikât*, 3: 301; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 249.

⁹²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21: 587-589; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 252-253.

⁹²⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6: 256-257.

⁹²⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 132-133; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7: 302; Zehebî, *Siyer*, 7: 308-309; İbn Hacer, *Takrîb*, 864; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 589.

⁹²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 471; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2: 181; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2: 468-469; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 129; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 418-428; Zehebî, *Siyer*, 6: 344-345; İbn Hacer, *Takrîb*, 190.

⁹²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 458; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 176; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3: 351; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 196-197; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8: 167-174; Zehebî, *Siyer*, 4: 536-541; İbn Hacer, *Takrîb*, 291.

⁹²⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5: 429; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 119; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18: 408-414; Zehebî, *Siyer*, 4: 246-249; İbn Hacer, *Takrîb*, 627. (İbn Hibbân'ın ifadesi şöyledir: “وَهُوَ يَغَيِّرُ النَّقَاتِ أَشْبَهَهُ”)

hakkında 15. hadiste bilgi verildi. Bu değerlendirmelere göre rivâyetin isnadı çok zayıf olmaktadır. Hatta İbn Hibbân Muhammed b. Ulase'yi sika râvîlerden uydurma hadis rivâyet eden biri olarak değerlendirerek bu rivâyeti de örnek olarak zikretmiştir.⁹³⁰ Heysemî ise hadisin Amr b. Husayn dolayısıyla zayıf olduğunu belirtmiştir.⁹³¹ Rivâyetin isnad şeması şu şekildedir:

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Mervân → Abdülmelik b. Mervân → Hâlid b. Ma'den → Sevr b. Yezid → Muh. b. Abdullah → Amr b. el-Husayn → Haccâc b. İmrân → Taberânî

Hadisin İbn Ebî Âsım > Racul > Cerîr > Hâlid > Enes tarikiyle gelen bir şahidi olduğu belirtilmiş, ancak isnadda bulunan mübhem râvî sebebiyle bu tarik de tenkit edilmiştir.⁹³² Ayrıca hadis, 'munkatı' bir isnadla Muâz b. Cebel'in gece teheccüd namazına kalktığına okuduğu bir dua şeklinde farklı lafızlarla da nakledilmiştir.⁹³³

□2.1.22.4. Yatarken Okunacak Dua

84 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا أَبُو مَسْعُودٍ أَحْمَدُ بْنُ الْفُرَاتِ الرَّازِيُّ، ثنا أَبُو الْهَيْثَمِ خَالِدُ بْنُ الْقَاسِمِ، ثنا يُونُسُ بْنُ يَرِيدَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ حِينَ يَضْطَجِعُ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَنِّي الْأَهْلَ وَالْمَوْلَى، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ تَدْعُو عَلَيَّ رَحِمَ فُطَعْنَهَا»

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Abdullah b. Muhammed b. el-Abbâs el-Esbahânî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Furât er-Râzi anlattı. (o) dedi ki: Bize Ebû'l-Heysem Hâlid b. el-Kâsım anlattı. (o) dedi ki: Bize Yûnus b. Yezid, Zührî'den, o, Hârice b. Zeyd'den, o, babasından, yattığı zaman şöyle dua ettiğini anlattı: "Allah'ım! Senden aile ve mevlâ zenginliği isterim. Sılai rahmi kestiğim bir yakınımın aleyhime dua etmesinden de sana sığınırım"⁹³⁴

⁹³⁰ İbn Hibbân, *el-Mecruhîn*, 2: 289-290. (İbn Hibbân ondan rivâyetin bu kusuru söylemedikçe helal olmayacağını ve hadislerinin yazılmayacağını belirtir.)

⁹³¹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 10: 128.

⁹³² İbn Hacer, *el-Metâlib*, 13: 889. (İbn Hacer hadisteki mübhem râvî eğer Muhammed b. Humeyd er-Râzi ise onun hakkında ihtilaf olduğunu diğer râvîlerde herhangi bir problem olmadığını söyler.)

⁹³³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 20: 34; Heysemî *Mecmeu'z-zevâid*, 10: 185.

⁹³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 131.

Sözleri Zeyd b. Sâbit'e ait olan bu duanın râvilerinden Taberânî'nin hocası Abdullah b. Muhammed b. el-Abbâs el-İsbahânî (ö. 296/908) sadûk bir râvîdir.⁹³⁵ Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Furât er-Râzi (ö. 258/871) sika ve hüccet bir muhaddistir.⁹³⁶ Ebû'l-Heysem Hâlid b. el-Kâsım (ö. 211/825) rivâyetleri terkedilen zayıf, metrûk bir kimsedir. Yahyâ b. Maîn ondan yazdığı hadisleri yaktığını ifade etmiştir.⁹³⁷ Onun hadisi aldığı Yûnus b. Yezîd (ö. 159/775) hakkında 46., diğer râvilerden Zührî hakkında 6., Hârice hakkında ise 3. hadiste bilgi verilmişti.

Heysemî, bu rivâyetin senedinin ceyyid olduğunu öne sürmüştü;⁹³⁸ ancak Elbânî buna itiraz ederek Ebu'l-Heysem sebebiyle isnadın çok zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁹³⁹ Başka bir tariki tespit edilemeyen bu rivâyetin isnad şemasını şu şekilde göstermek mümkündür:

Zeyd b. Sâbit → Hârice → Zührî → Yunus b. Yezîd → Ebû'l-Heysem Hâlid b. el-Kâsım → Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Furât → Abdullah b. Muh. → Taberânî

2.1.22.5. Unutulmayan İlim Talebi

85 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ قَالَ: نا مُحَمَّدُ بْنُ صُدْرَانَ قَالَ: نا الْفَضْلُ بْنُ الْعَلَاءِ، عَنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ أَبِيهِ، أَنَّ رَجُلًا جَاءَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ، فَقَالَ لَهُ زَيْدٌ: عَلَيْكَ بِأَبِي هُرَيْرَةَ فَإِنِّي بَيْنَمَا أَنَا وَأَبُو هُرَيْرَةَ وَقُلَانِ ذَاتَ يَوْمٍ فِي الْمَسْجِدِ، نَدَعُو وَنَذْكُرُ رَبَّنَا عَزَّ وَجَلَّ، إِذْ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى جَلَسَ إِلَيْنَا، فَسَكَتْنَا، فَقَالَ: «عُودُوا لِلَّذِي كُنْتُمْ فِيهِ». قَالَ زَيْدٌ: فَدَعَوْتُ أَنَا وَصَاحِبِي قَبْلَ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْمِنُ عَلَيَّ دُعَانَا، ثُمَّ دَعَا أَبُو هُرَيْرَةَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِثْلَ مَا سَأَلْتَ صَاحِبِي، وَأَسْأَلُكَ عِلْمًا لَا يُنْسَى. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «آمِينَ» فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَحْنُ نَسْأَلُ اللَّهَ عِلْمًا لَا يُنْسَى. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَبَقَكُمْ بِهَا الْغُلَامُ الدَّوْسِيُّ»

⁹³⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene: 291-300, 183; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 389; Halil b. Muhammed, *el-Ferâid ala Mecmeu'z-zevâid*, 159.

⁹³⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 67; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 36; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1: 422-425; Zehebî, *Siyer*, 12: 480-488; İbn Hacer, *Takrîb*, 96. (Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe'nin dünyada gördüğüm üç büyük hafızdan biri şeklinde övdüğü bu büyük hadis hafızının müsnedi ve pek çok eseri vardır.)

⁹³⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3: 167; İbn Adî, *el-Kâmil*, 3: 422; Zehebî, *Mizân*, 1: 637-638; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 1: 237.

⁹³⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 10: 125.

⁹³⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zaîfe*, 6: 458-459. (İfadesi şöyledir: «وهذا إسناد ضعيف جدا إن لم يكن موضوعا؛ قلت: وقد وهم الهيثمي وهما فاحشا فقال في حديث زيد بن ثابت: "رواه الطبراني، وإسناده جيد!"

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ahmed anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Sudrân tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize el-Fadl b. el-Alâ, İsmâil b. Ümeyye'den, o, Muhammed b. Kays'dan, o da babasından şunu rivâyet etti: Bir adam Zeyd b. Sâbit'e gelip bir şey sordu. Zeyd ona şöyle dedi: Ebû Hûreyre'ye danış. Çünkü ben, Ebû Hûreyre ve filan kişi bir gün mescidde oturmuş Allah'a dua ediyor, Rabbimizi zikrediyorduk. Rasûlullah (s.a.v.) yanımıza gelip oturunca biz de sustuk. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) 'yaptığınız şeye devam edin' dedi. Zeyd dedi ki: Ben ve arkadaşım Ebû Hureyre'den önce dua ettik. Rasûlullah(s.a.v.) duamıza âmin diyordu. Ebû Hûreyre ise şöyle dua etti: "Allah'ım senden bu iki arkadaşımın istediğini isterim bir de unutulmayan bir ilim isterim." Rasûlullah (s.a.v.) bu duaya âmin deyince, biz 'Ey Allah'ın Rasulü, biz de unutulmayan ilim istiyoruz" dedik. Bunun üzerine "Şu Devsli oğlan sizden önce davrandı" buyurdu.⁹⁴⁰

Taberânî'nin hadisi aldığı râvî Ahmed b. Abdurrahman b. Yezîd'dir (ö. 300/912). Hadisleri i'tibâr için yazılabilecek zayıf bir râvîdir.⁹⁴¹ Onun hadisi aldığı Muhammed b. İbrâhim b. Sudrân (ö. 247/860) Nesâî'nin 'la be'se bih' olarak değerlendirdiği, Ebû Hâtim'in ise 'sadûk' diyerek ihticâc edilebileceğini söylediği bir muhaddistir.⁹⁴² el-Fadl b. el-Alâ (ö. 203/819) hadisleri i'tibâr için yazılan bir râvî olan el-Fadl'ın 197 senesinde öldüğü de söylenmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır.⁹⁴³ İsmâil b. Ümeyye (ö. 144/760) sika ve sebt bir râvîdir. 139 yılında öldüğü de söylenmiştir.⁹⁴⁴ Muhammed b. Kays (ö. ?) Müslim ricalinden sika, kesîru'l-hadîs bir râvî olarak değerlendirilmiştir.⁹⁴⁵

⁹⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 2: 54. (Bu rivâyeti İsmâil b. Ümeyye'den sadece Fadl b. el-Alâ rivâyet etmiştir. Zeyd b. Sâbit'ten de sadece bu senetle nakledilmiştir.)

⁹⁴¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1: 334; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 116; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 126.

⁹⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25: 392-393.

⁹⁴³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7: 117; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 318; Kelebâzi, *Ricalu Sahihi'l-Buhârî*, 2: 866; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23: 243-244; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 519

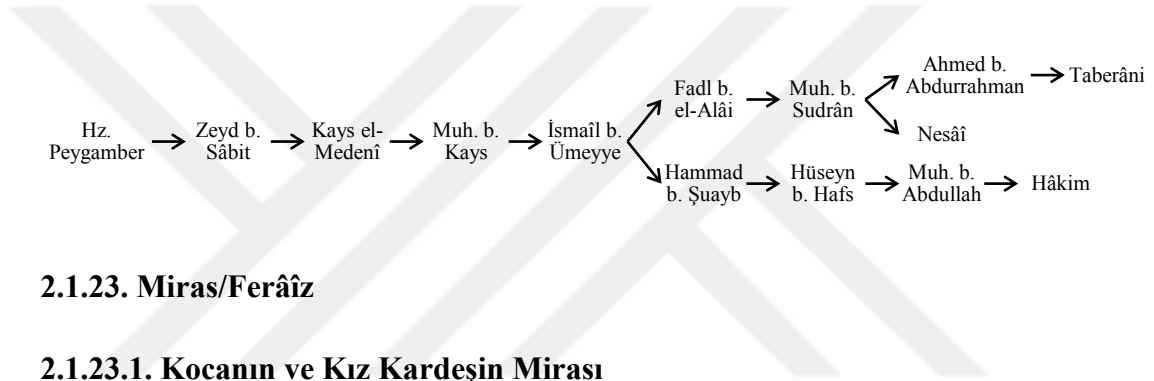
⁹⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 454; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 345; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3: 45-49; İbn Hacer, *Takrîb*, 137.

⁹⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 511; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 212-213; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 63; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 360; 7: 393; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 323-326; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 16; İbn Hacer, *Takrîb*, 890.

Onun babası Kays el-Medenî (ö. ?) ise kendisinden sadece oğlu Muhammed'in rivâyette bulunduğu meçhul bir râvîdir.⁹⁴⁶

Heysemî, bu hadisi meçhûl râvî Kays sebebiyle zayıf saymış, diğer râvîlerinin sika olduğunu belirtmiştir.⁹⁴⁷ Ancak râvilerden Ahmed'in de zayıflığına işaret edilmiştir.

Hadisi **Nesâî**, Muhammed b. İbrâhim b. Sudrân > el-Fadl b. el-Alâ >... tarikiyle tahrir etmiştir.⁹⁴⁸ Ayrıca **Hâkim**, Muhammed b. Abdullah el-İsbahânî > Hüseyin b. Hafs > Hammâd b. Şuayb > İsmâil b. Ümeyye >... tarikiyle yer vermiştir. Zehebî, burada Hâkim'in yaptığı 'sahîhu'l-İsnâd' değerlendirmesine katılmayıp Hammâd b. Şuayb'ın zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁹⁴⁹ Rivâyetin isnad şeması şu şekildedir:

2.1.23. Miras/Ferâiz

2.1.23.1. Kocanın ve Kız Kardeşin Mirası

86 حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مَكْحُولٍ، وَ عَطِيَّةَ، وَ صَمْرَةَ، وَ رَاشِدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ زَوْجٍ، وَأُخْتٍ لِأُمِّ وَأَبٍ " فَأَعْطَى الزَّوْجَ النِّصْفَ، وَالْأُخْتَ النِّصْفَ "، فَكَلَّمَ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: " حَضَرَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِذَلِكَ "

Bize Hakem b. Nâfi tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ebû Bekir b. Abdullah, Mekhûl, Atıyye, Damra ve Râşid'ten, onlar da Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Zeyd'e koca ile anne-babası bir olan kız kardeşe düşen miras soruldu. O kocaya yarısını, kız kardeşe de

⁹⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 93-94; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 398; İbn Hacer, *Takrîb*, 806.

⁹⁴⁷ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 9: 361.

⁹⁴⁸ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5: 374.

⁹⁴⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 582. (Bu konuda Ebû Hureyre'nin ridasını yayıp Rasulullah'nın (s.a.v.) duasını aldığı ve ondan sonra hiçbir şeyi unutmadım dediği sahih bir rivâyet de mevcuttur. Bkz. Buhârî, "İlim", 43.)

yarısını verdi. Bu konuda eleştirilince: “Rasûlullah’a (s.a.v.) geldim. O da aynı şekilde hüküm verdi.” dedi.⁹⁵⁰

Ahmed b. Hanbel’in hocası olan Ebû'l-Yemân Hakem b. Nafi' (ö. 222/837) hakkında 6. hadiste bilgi verildi. Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebî Meryem (ö. 156/773) hakkında 81. hadiste bilgi verilmişti. Onun hadisi aldığı dört hocasından, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin'den yaptığı irsâllerle meşhur Mekhûl ed-Dımeşkî'yi (ö. 112/729) sadûk sayanlar olsa da münekkidlerin çoğu onu sika kabul etmiştir.⁹⁵¹ Atıyye b. Kays el-Kılâbî (ö. 121/738) sika râvîlerden biridir. Übey b. Ka'b ve Ebû'd-Derdâ'dan mürsel rivâyetleri vardır.⁹⁵² Damra b. Habîb (ö. 130/748) hakkında 81. hadiste bilgi verilmişti. Râşid b. Sa'd el-Mekrâî (ö. 108/726, 113/731) sika, güvenilir bir tâbîndir. İrsal yapmakla da eleştirilmiştir.⁹⁵³ Şuayb el-Arnaût, bu rivâyeti Ebû Bekir b. Abdullah'ın zayıflığı ve Zeyd b. Sâbit ile ondan hadisi alanlar arasındaki inkıtâ' nedeniyle zayıf saymıştır.⁹⁵⁴ İbn Hacer de rivâyeti Mekhûl > Zeyd b. Sâbit şeklinde verdikten sonra Ahmed b. Hanbel'in senedini zikreder ve Mekhûl, Atıyye, Damra ve Râşid'in Zeyd b. Sâbit'ten hadis işitmediklerini belirtir.⁹⁵⁵

Hadis zayıf olsa da bu durum için verilen fetvanın Nisa Sûresi'nin 12. âyeti “Eğer onların çocukları yoksa eşlerinizin terekesinden yarısı sizindir.” ile 176. âyeti, “Erkek ya da kız çocuğu olmayan bir koca ölürse, terekesinin yarısı eşinindir.” göz önüne alınarak doğru olduğu belirtilmiştir.⁹⁵⁶ Rivâyetin isnad şeması şu şekildedir:

⁹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 188; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 501.

⁹⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 456-457; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 8: 21; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 408; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 446; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 464-475; Zehebî, *Siyer*, 5: 155-165; İbn Hacer, *Takrîb*, 969; Âlâî, *Câmiu't-tahsil*, 285.

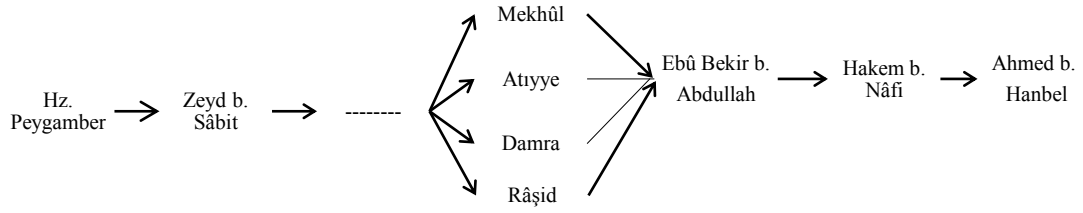
⁹⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 464; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 7: 9; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 383; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 260; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 153-157; Zehebî, *Siyer*, 5: 324-326; İbn Hacer, *Takrîb*, 681; Âlâî, *Câmiu't-tahsil*, 239.

⁹⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 458; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 3: 292; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 483; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 233; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9: 8-12; Zehebî, *Siyer*, 4: 490-491; İbn Hacer, *Takrîb*, 315.

⁹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 501.

⁹⁵⁵ İbn Hacer, *İthâfu'l-Mehere*, 4: 656.

⁹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 501.

2.1.23.2. Dedenin Mirastaki Payı

87 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو يَزِيدَ الْقُرَاطِيُّ، وَ يَحْيَى بْنُ أُيُوبَ الْعَلَّافُ، قَالَا: ثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، ثنا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّهُ أَخَذَ هَذِهِ الرِّسَالَةَ مِنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لِعَبْدِ اللَّهِ مُعَاوِيَةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ «سَلَامٌ عَلَيْكَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَإِنِّي أَحْمَدُ إِلَيْكَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ أَمَا بَعْدُ فَإِنَّكَ كَتَبْتَ تَسْأَلُنِي عَنْ مِيرَاثِ الْجَدِّ وَالْأُخُوَّةِ وَإِنَّ الْكَلَالََةَ وَكَثِيرًا مِمَّا يُقْضَى بِهِ فِي هَذِهِ الْمَوَارِيثِ لَا يَعْلَمُ مَبْلَغُهَا إِلَّا اللَّهُ وَقَدْ كُنَّا نَحْضُرُ مِنْ ذَلِكَ أُمُورًا عِنْدَ الْخُلَفَاءِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَعَيْنَا مِنْهَا مَا شِئْنَا أَنْ نَعِيَ فَتَحْنُ نُنْفِي بِهِ بَعْدَ مَنْ اسْتَفْتَانَا فِي الْمَوَارِيثِ»

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ebu Yezîd el-Karâtîsî ve Yahyâ b. Eyyûb el-Allâf tahdis etti. (O ikisi) Dedi ki: Bize Saîd b. Ebî Meryem anlattı. (o) dedi ki: Bize İbn Ebî'z-Zinâd anlattı. (o) dedi ki: Bana babam şu mektubu Hârice b. Zeyd'den aldığımı anlattı. “Bismillahirrahmanirrahim, Zeyd b. Sâbit'ten Allah'ın kulu ve mü'minlerin emiri Muâviye'ye, Selâm ve Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun ey mü'minlerin emiri! Ben kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Bana dede ve kardeşlerin mirası hakkında sormuşsun. Hiç şüphesiz Kelâle⁹⁵⁷ ve miras paylaşımında karar verilen şeylerin (payların) hükmünü Allah bilir. Biz Rasûlullah'tan sonra halifelerin yanında bu konularda bazı şeylerle karşılaştık da dilediğimizi ezberledik. Bizden miras konusunda fetva isteyenlere bunlarla fetva verirdik.”⁹⁵⁸

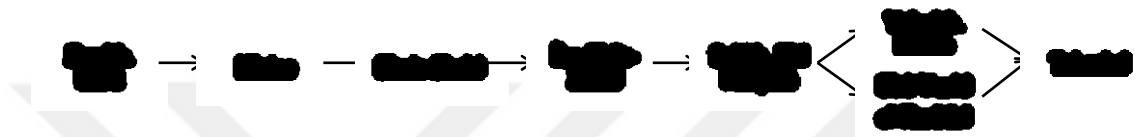
Taberânî'nin hadisi aldığı ilk şeyhi Ebû Yezîd el-Karâtîsî, Yusuf b. Yezîd b. Kamil (ö. 287/899) sika ve sadûk olarak değerlendirilen bir asır yaşamış uzun ömürlü güvenilir bir râvîdir. Nesâî'nin kendisinden rivâyette bulunduğu söylenmiştir.⁹⁵⁹ Taberânî'nin hadisi aldığı ikinci şeyhi Yahyâ b. Eyyûb el-Allâf (ö. 289/901) Nesâî'nin 'sâlih, la be'se bih'

⁹⁵⁷ Kelâle, ölüp geride baba ve oğul bırakmayan kimsedir. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 303.

⁹⁵⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 134.

⁹⁵⁹ Zehebî, *Siyer*, 13: 455-456; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 32: 476-477; İbn Hacer, *Takrib*, 1097.

ifadeleri ile değerlendirdiği ve rivâyetlerini tahric ettiği sadûk bir muhaddistir.⁹⁶⁰ Bu iki şeyhin rivâyeti aldığı râvî Saîd b. Ebî Meryem (ö. 224/840) ise Saîd b. el-Hakem b. Muhammed'dir. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de tahric edilen sika, sebt ve hafız oluşunda cerh-ta'dîl âlimlerinin ittifak ettiği güvenilir bir muhaddistir.⁹⁶¹ Diğer râvîler İbn Ebî'z-Zinâd, babası Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Heysemî, Taberânî'nin bu hadisi Vicâde⁹⁶² yoluyla rivâyet ettiğini belirttikten sonra senesinde münekkitlerin çoğunun zayıf saydığı İbn Ebî Zinâd'ın bulunduğunu ifade etmiştir.⁹⁶³ Rivâyetin isnad şeması şu şekildedir:

2.1.24. Hadler/Hudûd

2.1.24.1. Recm Cezası

88 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ: كَانَ سَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ وَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ يَكْتُبَانِ الْمَصَاحِفَ، فَمَرُّوا عَلَى هَذِهِ الْآيَةِ، فَقَالَ زَيْدٌ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَانَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ"، فَقَالَ عُمَرُ: لَمَّا أُنزِلَتْ أُتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعُلْتُ: أَكْتَنِبُهَا، قَالَ شُعْبَةُ: فَكَأَنَّهُ كَرِهَ ذَلِكَ، فَقَالَ عُمَرُ: أَلَا تَرَى أَنَّ الشَّيْخَ إِذَا لَمْ يُحْصَنْ جُلِدَ، وَأَنَّ الشَّابَّ إِذَا زَنَى وَقَدْ أُحْصِنَ رُجِمَ

Bize Muhammed b. Ca'fer tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Şu'be, Katâde'den, o, Yûnus b. Cübeyr'den, o da Kesîr b. es-Salt'tan nakletti. Dedi ki: Saîd b. el-As ve Zeyd b. Sâbit mushafları yazıyordu. Bu ayete gelince Zeyd şöyle dedi: Rasûlullah'ı şöyle derken işittim: "Şeyh ve şeyha zina ettikleri zaman, her ikisini de muhakkak recmediniz."

⁹⁶⁰ Zehebî, *Siyer*, 13: 453-454; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 231-232; İbn Hacer, *Takrîb*, 1049.

⁹⁶¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3: 465; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 13-14; Zehebî, *Siyer*, 10: 327-330; İbn Hacer, *Takrîb*, 375.

⁹⁶² Vicade, bir kimsenin bir hocanın kendi el yazısıyla yazılmış veya rivâyet hakkına sahip olduğu bir hadis kitabını/ bazı yazılı hadisleri bulması, elde etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. Aydın, *Hadis İstılahları*, 330.

⁹⁶³ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 4: 224. (Konunun izahı ve farklı görüşler için Bkz. İbn Rüşd, Kadı Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, (İstanbul: Beyan Yayınları, ts.), 4: 138-141.

Bunun üzerine Ömer dedi ki, “ Bu ayet indirildiği zaman Rasûlullah’a geldim ve dedim ki, “Onu bana yazdır” (Şu‘be dedi ki, o sanki bunu hoş karşılamadı) Bunun üzerine Ömer dedi ki: “Ne dersin, şeyh muhsan olmadığı zaman celde vuruluyor. Muhsan genç olursa, recmediliyor .”⁹⁶⁴

Ahmed b. Hanbel’in hocası Muhammed b. Ca‘fer hakkında 13. hadis, Şu‘be hakkında 4. hadis, Katâde hakkında 17. hadiste bilgi verildi. Diğer râvîlerden Yûnus b. Cübeyr (ö. 90/708’den sonra) sika, sebt bir muhaddistir.⁹⁶⁵ Hadisi Zeyd b. Sâbit’ten alan Kesîr b. es-Salt (ö. ?) ise İbn Hibbân’ın *es-Sikât*’ında yer verdiği tâbiûndan güvenilir bir fakihtir. Rasûlullah (s.a.v.) zamanında doğmuştur. Sahâbî olduğu iddia edilse de İbn Hacer bunun vehim olduğunu belirtir.⁹⁶⁶ Hadisin isnadının râvîlerinin sika olması nedeniyle sahih olduğu belirtilmiştir.⁹⁶⁷

Bu rivâyetin bulunduğu diğer kaynaklar ise şunlardır: **Tayâlisî**, rivâyeti Şu‘be’den nakleder. **Nesâî**, Muhammed b. Müsennâ > Muhammed b. Ca‘fer > Şu‘be...yoluyla; **Hâkim**, Muhammed b. Sâlih > Husayn b. Muhammed > Muhammed b. Müsennâ > Muhammed b. Ca‘fer > Şu‘be...tarikiyle rivâyete yer vermiştir. **Nesâî** ayrıca, İsmâil b. Mes‘ûd > Hâlid b. el-Hâris > İbn Avn > Muhammed b. Sîrîn > Kesîr b. es-Salt... yoluyla gelen bir rivâyeti de eserine almıştır.⁹⁶⁸

Ayrıca **Dârimî**, Muhammed b. Yezîd > el-Akadî > Şu‘be... yoluyla; **İbn Kâni**, Bişr b. Mûsâ > Amr b. Hakkâm > Şu‘be...tarikiyle; **Hâkim**, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed > Muhammed b. Gâlib > Abdullah b. Humrân > Şu‘be...yoluyla; **Beyhâkî**, Ebû Bekir b. Fûrek > Abdullah b. Ca‘fer > Yûnus b. Habîb > Tayâlisî...yoluyla gelen rivâyeti Hz.

⁹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 183; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 472.

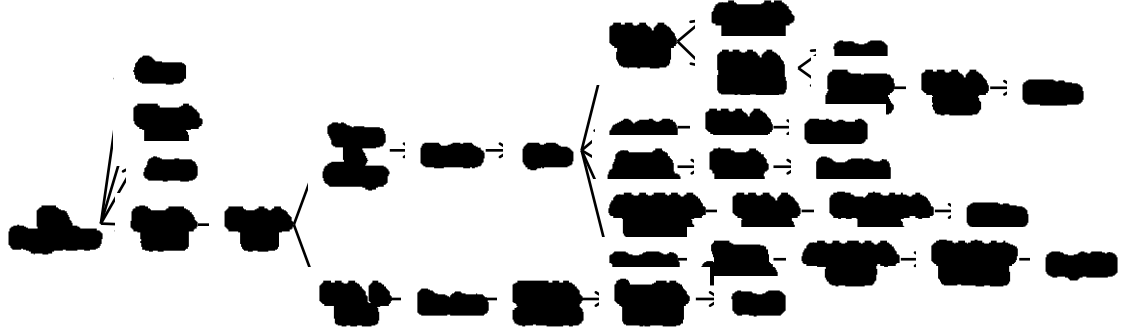
⁹⁶⁵ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 153; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 8: 401-2; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9: 236-237; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 554; Kelabazi, *Ricalu sahihi’l-Buhârî*, 2: 817; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 32: 498-500; Zehebî, *Kâşif*, 2: 402; İbn Hacer, *Takrîb*, 1098.

⁹⁶⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 7: 14; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7: 205; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 7: 153; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 330; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 24: 127-131; Zehebî, *Kâşif*, 2: 144; İbn Hacer, *Takrîb*, 808. (Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Nesâî bir rivâyetini tahrir etmiştir. Bkz. Nesâî, “Salâtü’l-ıydeyn”, 27.)

⁹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 473.

⁹⁶⁸ Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 6: 406-407; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4: 400.

Ömer'in anlattığı olay olmadan muhtasar bir şekilde eserlerine almıştır.⁹⁶⁹ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.24.2. Ta'zîr cezasının mürüvvet sahibi kişilere uygulanmaması

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَصِيبِيِّ أَبُو بَكْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ بْنُ مَرْوَانَ الْفَلَسْطِينِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الرَّزَّادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «تَجَافُوا عَنْ عُقُوبَةِ ذِي الْمُرْوءَةِ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ» 89

Taberânî bize şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Abde el-Mıssîsî tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr b. Mervân anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd, babasından, o Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Mürüvvet sahibi kişilerden had dışındaki cezaları kaldırınız.”⁹⁷⁰

⁹⁶⁹ Dârimî, “Hudud”, 16; İbn Kâni, *Mu'cemu's-sahabe*, 1: 229; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4: 401; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8: 367. Selçuk Coşkun, Hadise bütüncül bakış adlı eserinde Recm hadisini örnek hadis olarak ele almış, hadislerin bütünlük içinde nasıl değerlendirileceğini göstermiştir. Coşkun, Recm hadisinin dört ayrı sahabiden geldiğini tesbitten sonra bu senetlerin teknik incelemesini yapmıştır. Sened tahkikinin sonuç kısmında şunları söylemektedir: “ hadisin asgari müstereği olan ‘ الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا رَنَيْتَا ‘ kısmı bütün rivâyetlerde ortaktır. Dolayısıyla rivâyetler arasında şuzûz yoktur. Râvî sayısı açısından, gerek hadisçiler ve gerekse Hanefî fakihlerin taksimine göre meşhurdur. Hadis, adalet ve zabt sahibi râvîler tarafından, muttasıl bir senedle, şaz olmayarak rivâyet edilmiştir. Sıhhat için gerekli olan beş şartın dördünü taşımaktadır. Beşinci şart muallel olmama ise ancak metin tenkidinden sonra vuzuha kavuşabilir.” Rivâyetin metinlerini ele aldığı ‘metin tenkidinde bütünlük’ bölümünün değerlendirmesinde de şunları söyler : “Metin tenkidi değerlendirmelerinde, söz konusu hadisin, Kur’ân’a ve diğer hadislere, Târîhi bilgilere ve bazılarınca akla aykırı olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Elde edilen bu sonuçların sened tenkidi sonuçlarıyla birleştirilmesi halinde, söz konusu hadisin Hz. Peygamber’e nisbetinin sahih olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bkz. Selçuk Coşkun, *Hadise Bütüncül Bakış*, (İstanbul: İFAV yayımları, 2014), 180-181; 264-265.

⁹⁷⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, 2: 118.

Hadisin râvîleri Muhammed b. Abde el-Mıssîsî ve Muhammed b. Kesîr b. Mervân hakkında 25. hadiste, diğer râvîler hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Heysemî isnadı, Muhammed b. Abde'nin meçhul, Muhammed b. Kesîr ve İbn Ebî'z-Zinâd'ın da zayıf oluşundan dolayı çok zayıf saymıştır.⁹⁷¹

Sadece *el-Mu'cemu's-sağîr'de* tespit edilebilen bu hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Hârice → Ebu'z-Zinâd → İbn Ebî'z-Zinâd → Muh. b. Kesîr b. Mervân → Muh. b. Abde el-Mıssîsî → Taberânî

Kıyas, had ve diyet dışında kalan cezaları ifade etmek için kullanılan ta'zîr⁹⁷² cezasının toplumda belli bir yeri olan kişilere uygulanmamasını tavsiye eden bu hadisin Hz. Aişe, Abdullah b. Mes'ûd ve İbn Ömer'den şahid rivâyetleri bulunmaktadır.⁹⁷³

2.1.25. Diyetler

“İslam hukukunda adam öldürme ve yaralamalarda mağdur tarafa ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal”⁹⁷⁴ şeklinde tanımlanan diyet ile alakalı Zeyd b. Sâbit'in pek çok fetvâsı vardır.⁹⁷⁵ Ondan gelen merfû bir rivâyet ise şöyledir:

90 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، ثنا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ الْقَوَارِيرِيُّ، ح وَحَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَسَنِ الْعَطَّارِ، ثنا أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ، قَالَ: ثنا أَبُو أُمَيَّةَ بْنُ يَعْلَى، حَدَّثَنِي أَبُو الزَّنَادِ، عَنْ عُمَرُو بْنِ وَهَبٍ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: «لَمْ يَقْضِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا ثَلَاثَ قَضِيَّاتٍ فِي الْأَمَّةِ وَالْمُنْقَلَةِ وَالْمَوْصِحَةِ، فِي الْأَمَّةِ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَفِي الْمُنْقَلَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ، وَفِي الْمَوْصِحَةِ خَمْسًا، وَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عَيْنِ الدَّابَّةِ رُبْعَ ثَمَنِهَا»

⁹⁷¹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 6: 282.

⁹⁷² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 551. Ayrıca Bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhu*, 7: 481-485.

⁹⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42: 300-306; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 165; Müslim, “*Fezâil*”, 176. ; Ebû Dâvûd, “*Hudud*”, 4; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 6:142-155. Şuayb el- Arnavût, İbn Ömer rivâyetinin hasen, diğerlerinin zayıf olduğunu söyler. İbn Hacer ise rivâyetlerin birbirini takviye ettiğini belirtir. Hadisin açıklaması için bkz. Münâvî, *Fezû'l-kadir*, 3: 228; Yeniçel-Kayapınar, *Şerhu sünen*, 15: 44-45.

⁹⁷⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, 107; Ali Bardakoğlu, “*Diyet*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 1994), 9:473-479

⁹⁷⁵ Mevkûf rivâyetlerinin konu başlıkları için tezin ekler kısmındaki ilgili tabloya bakılabilir.

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Abdullah b. Ahmed b. Hanbel tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ubeydullah b. Ömer el-Kavâriiri anlattı. (Ayrıca Taberânî dedi ki: Bize Süleyman b. Hasan el-Attâr tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ebu Kâmil el-Cahderî anlattı.) O ikisi (Ubeydullah b. Ömer ve Ebu Kâmil el-Cahderi) dedi ki: Bize Ebû Ümeyye b. Ya'la tahdis etti. (o) dedi ki: Bana Ebu'z-Zinâd, Amr b. Vehb'ten, o, Hârice b. Zeyd'den şöyle nakletti. (o) dedi ki: Zeyd b. Sâbit'ten şöyle dedi: “Rasûlullah (s.a.v.) Âmme, Münakkîle ve Mûdiha meseleleri hariç hüküm vermedi. Âmmede (Beyne ulaşan yaralamalarda) otuz üç, Münakkîlede (baş ve yüzde meydana getirilen kemiğin kırılıp ufalandığı yaralamalarda) on beş, Mûdihada (kemiği açığa çıkaran yaralamalarda) ise beş deve (diyet) vardır. Rasûlullah (s.a.v.) ayrıca bineğin gözü (nün diyeti) için değerinin dörtte biri ile hüküm verdi.⁹⁷⁶

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel hakkında 47. hadiste bilgi verilmişti. Ubeydullah b. Ömer el-Kavâriiri (ö. 235/850) Buhârî ve Müslim ricalinden sika ve hafız bir muhaddistir.⁹⁷⁷ Süleyman b. Hasan el-Attâr'ın (ö. ?) hadislerini İbn Hibbân *Sahih*'ine almış, Dârekutnî de onu 'la be'se bih' olarak değerlendirmiştir.⁹⁷⁸ Ebu Kâmil el-Cahderî (ö. 237/852) sika, hafız bir muhaddistir.⁹⁷⁹ Ebû Ümeyye b. Ya'lâ, İbn Hibbân ve Dârekutnî'nin zayıf saydığı bir râvidir.⁹⁸⁰ Hadisi Hârice'den alan Amr b. Vehb⁹⁸¹, Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Senedi Ebû Ümeyye b. Ya'lâ'nın zayıflığından dolayı zayıf sayılan⁹⁸² bu hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

⁹⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 138.

⁹⁷⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5: 395-396; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 327-328; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 405-406; Zehebî, *Siyer*, 12: 442-446; İbn Hacer, *Takrîb*, 643. (İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ında ölüm Târîhi 233 yılı olarak geçmektedir.)

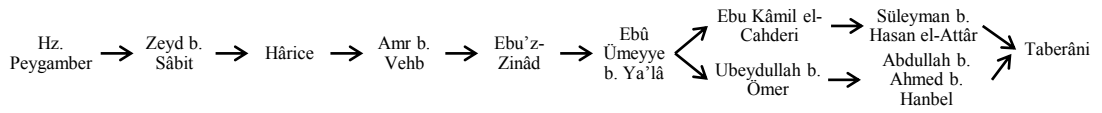
⁹⁷⁸ İbn Hibbân, *Sahih*, 14:199, 207, 275; Nâyif b. Salâh, *İrşâdü'l-kâsi*, 325-326

⁹⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7: 71-72; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 10; Zehebî, *Siyer*, 11: 111.

⁹⁸⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 493.

⁹⁸¹ Amr b. Vehb ismini ne Hârice b. Zeyd'den hadis alanlar arasında ne de Ebu'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân'ın hocaları arasında tesbit edemedik. Ancak Hârice'den hadis alanlar arasında Zeyd b. Sâbit'in mevlâsı da olan Ömer b. Vüheyb isimli bir râvî bulunmaktadır. Hata sonucu Ömer isminin Amr, Vüheyb'in de Vehb olarak yazılmış olması ihtimal dahilindedir. Ömer b. Vüheyb ise, irsâl yapmakla eleştirilmiş mechûl bir râvidir. Bkz. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 212; İbn Hacer, *Takrîb*, 446.

⁹⁸² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 6: 336.

Bu merfû rivâyet, mevkuf ve takti‘ yapılmış bir şekilde Hz. Zeyd’in fetvası olarak farklı kaynaklarda bulunmaktadır. Diyetlerle ilgili verilen bu hükümler başka sahâbîler tarafından da aynı şekilde nakledilmiştir.⁹⁸³

2.1.26. Hükümler/Ahkâm

2.1.26.1. Şahit ve Yeminle Karar Vermek

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُهَاجِرِ الْمِصْرِيِّ، ثنا حَزْمَلَةُ، ثنا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عُثْمَانُ بْنُ الْحَكَمِ الْجَدَامِيُّ، حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ

مُحَمَّدٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِالْيَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ»

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize İsmâil b. Muhammed b. el-Muhacir el-Mısrî anlattı. (o) dedi ki: Bize Harmele tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize İbn Vehb anlattı. (o) dedi ki: Bana Osman b. Hakem el-Cüzâmî haber verdi. (o) dedi ki: Bana Züheyr b. Muhammed, Süheyl b. Ebî Sâlih’ten, o babasından, o da Zeyd b. Sâbit’ten “Rasûlullah’ın (s.a.v.) yemin ve bir şahid ile hüküm verdiğini” anlattı.⁹⁸⁴

Hadisin râvîlerinden Taberânî’nin şeyhi İsmâil b. Muhammed b. Muhacir (ö. ?) mechûlu’l-hâl bir râvîdir.⁹⁸⁵ Onun hadisi aldığı Harmele b. Yahyâ b. Abdullah’ın (ö. 244/860) kendisinden pek çok nakilde bulunduğu İbnVehb’in hadisinde insanların en iyisi olduğu belirtilmiştir.⁹⁸⁶ Abdullah b. Vehb b. Müslim (ö. 197/813) sika, hafız ve önde gelen fakih-muhaddislerden biridir.⁹⁸⁷ Osman b. el-Hakem el-Cüzâmî (ö. 163/781)

⁹⁸³ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 9: 77, 305, 307, 310; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5: 349-353,402; Dârimî, “Diyât”, 12, 16; Ebû Dâvûd, “Diyât”,18; Tirmizî, “Diyât”, 3.

⁹⁸⁴ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebir*, 5: 150.

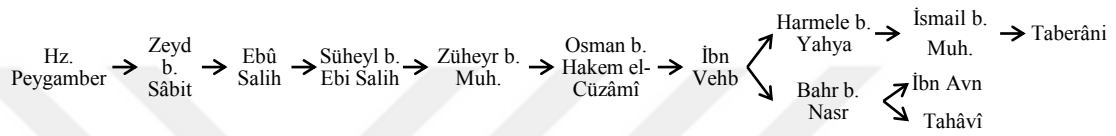
⁹⁸⁵ Nâyif b. Salâh, *İrşadü’l-kâsi*, 217.

⁹⁸⁶ Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, 3: 69; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 3: 274; İbn Mencûye, *Ricalu sahihi Müslim*, 1: 137; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 5: 548-552; Zehebî, *Siyer*, 11: 389-391; İbn Hacer, *Takrîb*, 229. (Ebû Hâtim, onun hadislerinin i’tibâr için yazılabileceğini, ihticâc edilemeyeceğini söyler. Ukaylî de ‘sikatün inşallah’ şeklinde onu tevsik etmiştir. Onun Müslim ricalinden ‘sadûk’ bir râvî olduğu söylenebilir.)

⁹⁸⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9: 526; Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, 5: 218; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 5: 189-190; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 346; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16: 277-287; Zehebî, *Siyer*, 9: 223-234; İbn Hacer, *Takrîb*, 556. (İbn Sa’d onu ‘kesîru’l-ilm, sika’ diye tevsik ettikten sonra tedlîs yaptığını da söyler.)

hata yapan sadûk biridir. Rivâyetleri i'tibâr için alınabilen bir râvîdir.⁹⁸⁸ Onun hocası Züheyr b. Muhammed (ö. 162/780) ise sika bir râvîdir.⁹⁸⁹ Süheyl b. Ebû Sâlih⁹⁹⁰ (ö. 138/758) ve babası Ebû Sâlih es-Semmân Zekvân b. Abdullah (ö. 101/719) sika, sebt râvîlerdendir.⁹⁹¹ Heysemî, seneddeki râvîlerle ilgili şunları söylemektedir: Osman b. Hakem el-Cüzâmî dışındaki râvîler sikadır. Osman'ı da Ebû Hâtim leyse mutkin şeklinde vasıflandırmıştır.⁹⁹²

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar ise şunlardır: **Ebû Avâne** ve **Tahâvî**, Bahr b. Nasr > İbn Vehb... yoluyla gelen rivâyeti eserlerine almıştır.⁹⁹³ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Bu hadisin İbn Abbâs, Ebû Hureyre, Câbir b. Abdullah, Sa'd b. Ubâde başta olmak üzere pek çok sahâbîden gelen şahidleri bulunmaktadır. Bu rivâyet özellikle fakihler nezdinde meşhur bir rivâyettir.⁹⁹⁴

⁹⁸⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 218; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 148; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 452; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 352-354; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 32; İbn Hacer, *Takrîb*, 661.(Ebû Hâtim onu 'leyse mutkin' şeklinde değerlendirmiştir. Ebû Dâvûd ve Nesâî hadislerini tahrir etmiştir)

⁹⁸⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3: 427-428; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 589; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 337; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9: 414-418; Zehebî, *Siyer*, 8: 187-191; İbn Hacer, *Takrîb*, 342.

⁹⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 521; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 104; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 246; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 223-230; Zehebî, *Siyer*, 5: 458-462; İbn Hacer, *Takrîb*, 421.

⁹⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 296-297; 8: 346; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3: 260; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 450; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 221-222; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8: 513-517; Zehebî, *Siyer*, 5: 36-37; İbn Hacer, *Takrîb*, 313.

⁹⁹² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 4: 261-262. (Ta'dîl'in 6. derecesini ifade eden bu tabirden, onun hadislerinin i'tibar için yazılabileceği anlaşılır. Bu durum hadisin isnadının en azından hasen olmasına engel teşkil etmemektedir.)

⁹⁹³ Ebû Avane, *Müstahrec*, 4: 57; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 4: 144-145. (Tahâvî, Zeyd b. Sâbit rivâyetinin, Ebû Sâlih'in Zeyd'den rivâyetinin olmaması nedeniyle münker olduğunu belirtir.)

⁹⁹⁴ Muvatta', "Akdiye", 5; Şâfiî, *Müsned*, 1: 149-150; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 4: 98; 5: 120; 22: 181; 37: 125; 29: 473; Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 253-254; İbn Mâce, "Ahkâm", 31; Ebû Dâvûd, "Akdiye", 21; Tirmîzî, "Ahkâm", 13; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5: 435-436; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 4: 102, 144-148; Kettânî, *Nazmu'l-Mütenâsir*, 168. (Şahit rivâyetlerden Abd b. Humeyd'in *Müsned*indeki rivâyetin sonunda فِي الْحَقِّقِ ifadesi bulunmaktadır. (Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 253.) Tirmîzî'nin rivâyetinde مَعَ الشَّاهِدِ الْوَاحِدِ şeklinde vahid kelimesi ziyadedir. (Tirmîzî, "Ahkâm", 13.) Sahihaynda şahid kelimesi olmaksızın İbn Abbâs'tan gelen أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِالْيَمِينِ عَلَى الْمُدْعَى rivâyeti de mevcuttur. (Buhârî, "Şehadât", 20; Müslim, "Akdiye", 1.) Ancak rivâyet İbn Abbâs'tan قَضَى بَيْنِي وَبَيْنَ شَاهِدٍ şeklinde de gelmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 5: 120; Müslim, "Akdiye", 3; Ebû Dâvûd, "Akdiye", 21) İmam Malik'e yemin ve şahid ile hüküm vermenin talak hakkında da geçerli olup olmadığı sorulunca, bunun alışveriş ve buna benzeyen şeylerde geçerli olduğunu

2.1.26.2. Davacının Delilinin Olmadığı Zaman Davalının Yemin Etmesi

92 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التُّسْتَرِي، ثنا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَعْرَاءَ، ح وَحَدَّثَنَا، عُثَيْدُ بْنُ عَنَامٍ، ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ح وَحَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التُّسْتَرِي، ثنا عُثْمَانُ قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرِ، قَالَ: ثنا حَجَّاجُ الصَّوَّافِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ طَلَبَ عِنْدَ أَخِيهِ طَلِبَةً بَعِيرَ بَيْتِهِ فَاَلْمَطْلُوبُ أَوْلَى بِالْيَمِينِ»

Taberânî şunu nakletti. (o) dedi ki: Bize el-Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî anlattı. (o) dedi ki: Bize Ali b. Bahr tahdis etti. (o) dedi ki: Abdurrahman b. Mağrâ anlattı.(Taberânî dedi ki: Ayrıca bize Ubeyd b. Ganm tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ebu Bekir İbn Ebî Şeybe anlattı.) (Taberânî dedi ki: Ayrıca Bize el-Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî anlattı. (o) dedi ki: Bize Osman b. Ebî Şeybe anlattı.) Ebu Bekir ve Osman dediler ki: Muhammed b. Bişr bize tahdis etti. Muhammed b. Bişr ve Abdurrahman b. Mağrâ dedi ki: Bize Haccâc es-Savvâf, Humeyd b. Hilâl'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten anlattı. Zeyd dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Kim kardeşinin yanındaki bir şeyi delilsiz isterse, istenen kişinin yemin etmesi evlâdır.”⁹⁹⁵

Taberânî'nin üç ayrı isnadla zikrettiği bu hadisin râvîlerinden Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî ve Osman b. Ebî Şeybe hakkında 71. hadiste bilgi verildi. Ali b. Bahr (ö. 234/848) sika, mutkin bir hafızdır.⁹⁹⁶ Abdurrahman b. Mağrâ (ö.197/813) sadûk bir râvîdir.⁹⁹⁷ Ebu Bekir İbn Ebî Şeybe⁹⁹⁸ (ö. 235/849), Muhammed b. Bişr el-Abdî⁹⁹⁹ (ö.

belirtmiştir.(Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 4: 261) İbn Ebî Şeybe de Zeyd b. Sâbit'ten merfu olarak gelen farklı bir isnadla قَضَى بِالْيَمِينِ عَلَى الْمَطْلُوبِ metniyle almıştır. (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 340) Maliki, Hanbelî ve Şâfiîîlerin içinde bulunduğu cumhur ulema bu hadisleri delil olarak bir şahit ve davacının yemin etmesiyle hak isbatının meşru olacağı görüşünü benimsemiştir. Hanefiler ise bir şahit ve davacının yemin etmesiyle yargılamanın meşru olmadığı görüşünü kabul etmişlerdir. Hanefiler görüşlerine “İki erkek şahit bulunmadığı zaman bir erkek iki kadın...” (el-Bakara, 2/282.) âyetini; “...yemin etmek davalıya aittir.” (Buhârî, “Rehin”, 6; Müslim, “Akdiye”, 1) hadisini delil göstermiştir. Ayrıca cumhurun gösterdiği delilleri de sened ve metin açısından eleştirmişlerdir. (Tahavi, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 4: 144-148; İtr, *İ'lamu'l-Enâm*, 4: 425-428. (İtr burada mesele hakkında uzun tartışmaların olduğunu, konunun özünün ise ‘nassa ziyade yapmanın nesh mi tahsis mi’ konusuyla ilgili olduğunu ifade etmektedir.)

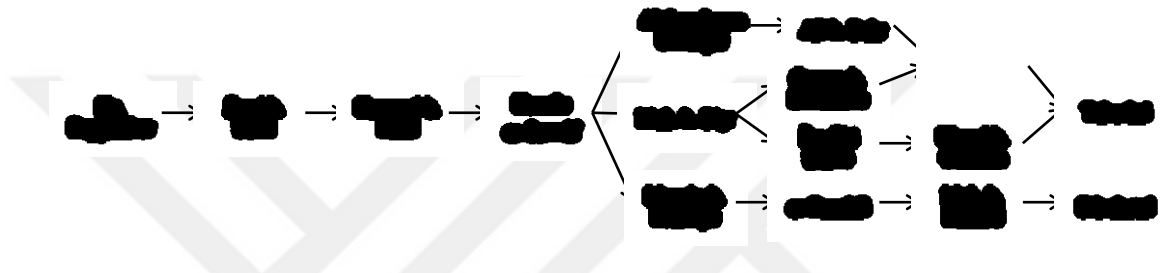
⁹⁹⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 159.

⁹⁹⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 263; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 176; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 468; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 325-328; Zehebî, *Siyer*, 21: 12; İbn Hacer, *Takrîb*, 690.

⁹⁹⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5: 355; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 290; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 92; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5: 471; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27: 418-422; Zehebî, *Siyer*, 9: 300-301; İbn Hacer, *Takrîb*, 600. (Ebu Zür'a onu sadûk olarak değerlendirmiş, İbn Adî ise ‘hadisleri i'tibâr için alınabilen zayıf râvîlerdendir’ diyerek A‘meş'ten yaptığı rivâyetlerin mütâbiif olmadığını belirtmiştir.)

⁹⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 538; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 160; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 358; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16: 34-42; Zehebî, *Siyer*, 11: 122-128; İbn Hacer, *Takrîb*, 540.

203/819), Haccâc es-Savvaf¹⁰⁰⁰ (ö. 143/759) ve Humejd b. Hilâl¹⁰⁰¹ (ö. ?) sika, sebt ve hafız olarak nitelenen güvenilir bir râvîlerdir. Bu değerlendirmeler neticesinde hadisin senedi sahih olmaktadır.¹⁰⁰² Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **İbn Ebî Şeybe**, rivâyete *Musannef*'inde yer vermiştir. **Dârekutnî**, Muhammed b. Mahled > er-Ramâdî > Mervân b. Muâviye > Haccâc es-Savvâf >... tarikiyle gelen rivâyeti eserine almıştır.¹⁰⁰³ Hadisi Zeyd b. Sâbit dışında Hz. Ali, İbn Ömer, İbn Abbâs, Abdullah b. Amr da rivâyet etmiştir. Kettânî, eserinde sekiz sahâbî ismi sayarak hadisin mütevatir olduğunu söyler.¹⁰⁰⁴ Zeyd rivâyetinin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.26.3. Kan Akıtan Bir Şeyle Hayvanı Kesmek

93 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ حَاضِرَ بْنَ الْمُهَاجِرِ الْبَاهِلِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ، يُحَدِّثُ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: "أَنَّ ذُبَابًا نَبَبَ فِي شَاةٍ، فَذَبَّحُوهَا بِمَرْوَةَ، فَرَخَّصَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَكْلِهَا "

⁹⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 516; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 1: 45; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 210; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 441; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 520-523; Zehebî, *Siyer*, 9: 265-7; İbn Hacer, *Takrîb*, 828.

¹⁰⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 269; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 2: 375; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 167-168; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 202; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5: 443-445; Zehebî, *Siyer*, 7: 75; İbn Hacer, *Takrîb*, 224.

¹⁰⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 230; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 2: 346-347; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 230; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 147; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7: 403-406; Zehebî, *Siyer*, 5: 309-311; İbn Hacer, *Takrîb*, 276. (İbn Hibbân, onun Hâlid b. Velid'in Irak valiliği döneminde öldüğünü söyler.)

¹⁰⁰² İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, X, 208.

¹⁰⁰³ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 1: 111; Dârekutnî, *Sünen*, 5: 391.

¹⁰⁰⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 8: 271; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 266, 381, 390; Buhârî, "Rehin", 3; "Şehâdât", 3; Müslim, "Akdiye", 5; Dârekutnî, *Sünen*, 5: 381,390; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10: 433. Kettânî, *Nazmu'l-Mütenâsir*, 169-170. (Beyyine (delil) davacının; yemin ise, davacının delilinin olmadığı yerde davalının delili sayılmıştır. Cumhurun görüşü budur. Hanefiler ise, 'yemin davalıya aittir' ifadesinin umumi olduğu, davacının sadece tek şahidinin olduğu durumları kapsadığı görüşünü benimsemiştir. Tek şahit ve davacının yemini ile karar verilmesini caiz görmemişlerdir. (Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 4: 144-148; Itr, *İ'lâmu'l-enâm*, 4: 429-430.)

Bize Muhammed b. Ca'fer tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Şu'be rivâyet etti. (o) dedi ki: Ben Hadır b. el-Muhâcir el-Bâhilî'den işittim. (o) dedi ki: Süleymân b. Yesâr'ı Zeyd b. Sâbit'ten şunu rivâyet ederken duydum: “Bir kurt bir koyunu ısırmişti, (koyunun sahipleri) onu merve (denilen bıçak gibi keskin, beyaz taş) ile boğazladılar. Rasûlullah (s.a.v.) onlara, o hayvanın etini yemeleri için izin verdi.”¹⁰⁰⁵

Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî hakkında 13. hadiste, Şu'be hakkında ise 4. hadiste bilgi verildi. Şu'be'nin hadisi aldığı râvî Hâdır b. el-Muhâcir el-Bâhilî, sadece Süleymân b. Yesâr'dan hadis rivâyet eden, kendisinden de sadece Şu'be'nin rivâyette bulunduğu meçhûl bir râvîdir.¹⁰⁰⁶ Süleyman b. Yesâr (ö.107/725) ise Fukahâ-i Seb'a'dan sika ve kesîru'l hadîs bir râvîdir.¹⁰⁰⁷ Rivâyetin senedi Ebû İsâ el-Bâhilî sebebiyle zayıftır. Ancak bu konuda gelen diğer rivâyetlerden hareketle hadisin sahîh li-ğayrihî olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁰⁸

Hadisin yer aldığı diğer kaynaklar şunlardır: **İbn Mâce**, Bekir b. Halef > Muhammed b. Ca'fer ... tarikiyle; **Nesâî**, Muhammed b. Beşşâr > Muhammed b. Ca'fer... tarikiyle; **İbn Hibbân**, **Taberânî**, **Hâkim** ve **Beyhâkî**, rivâyeti Ahmed b. Hanbel'in tarikiyle eserlerine almışlardır. Ayrıca **Hâkim**, Ebû Bekir b. İshâk > Muhammed b. Gâlib > Müslim b İbrâhim > Şu'be ... yoluyla gelen bir tarik daha verir. **Beyhâkî** de Ebû Tâhir el-Fakih > Muhammed b. Huseyn > Sehl b. Ammâr > Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî > Rebîa b. Osman > Zeyd b. Ebî Attâb > Süleyman b. Yesâr > Zeyd b. Sâbit şeklinde farklı bir tarikle rivâyeti eserine almıştır. Bu rivâyetin metninde “بِهَا حَيَاةٌ” “yaşam (belirtisi) olan” ziyade kısmı bulunmaktadır.¹⁰⁰⁹ Hadiste geçen ‘merve’ kelimesi ‘parlak

¹⁰⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 184; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 486.

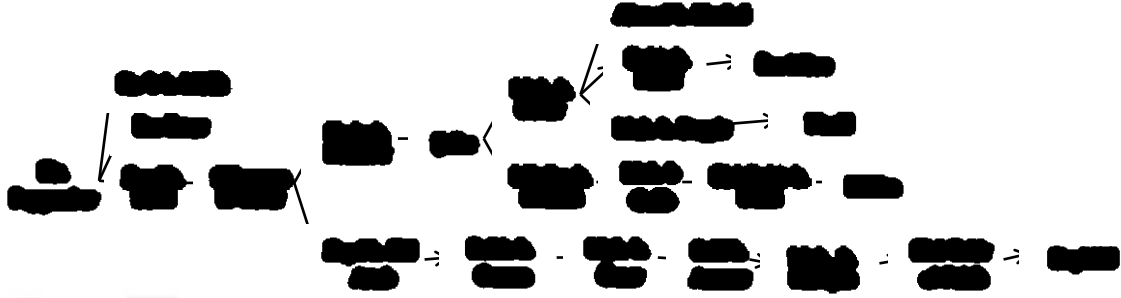
¹⁰⁰⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3: 132; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 317; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 248; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5: 321-323; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 447; İbn Hacer, *Takrîb*, 216. (İbn Mâce ve Nesâî onun birer hadisini tahrir etmiştir. İbn Hibbân ona sika demiş, İbn Hacer de ‘mâkûl’ olduğunu söylemiştir.)

¹⁰⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 330; 7: 172-173; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4: 41; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 643; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 301; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22: 100-105; Zehebî, *Siyer*, 4: 444-448; İbn Hacer, *Takrîb*, 414. (Onu Saîd b. el-Müseyyeb'den daha üstün görenler de vardır. Saîd b. el-Müseyyeb ile kıyaslanması bile onun değerini göstermektedir.)

¹⁰⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 476.

¹⁰⁰⁹ İbn Mâce, “Zebâih”, 5; Nesâî, “Dahâya”, 17, 23; İbn Hibbân, *Sahih*, 13: 200; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 127; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4: 127; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9: 420. (Hâkim bu hadis için ‘sahihu'l-isnad’ değerlendirmesini yapar, Zehebî de onun bu değerlendirmesiye katılır.)

beyaz bir taş' şeklinde izah edilmiştir.¹⁰¹⁰ İslam'a uygun kesimin kanı akıtacak keskin bir aletle yapılması şarttır. Bu alet ister demir, ister cam, isterse taş ya da kamış olsun fark etmez kesim sahih olur.¹⁰¹¹ Hadisin İbn Ömer'den ve Ka'b b. Mâlik'ten gelen şahitleri vardır.¹⁰¹² Hadisin isnad şeması şu şekilde gösterilebilir:

2.1.26.4. Mümini Öldürmenin Büyük Günah Olması

94 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ قَالَا: ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ زِيَادٍ سَبَلَانُ، ثنا عَبَّادُ بْنُ عَبَّادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: " نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ الَّتِي فِي سُورَةِ النَّسَاءِ {وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَةُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا} [النساء: ٩٣] بَعْدَ الْآيَاتِ الَّتِي فِي سُورَةِ الْفُرْقَانِ {وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا} [الفرقان: ٦٨] بِسِتَّةِ أَشْهُرٍ "

Taberânî şunu nakletti. (o) dedi ki: Bize Ali b. Abdülaziz ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel anlattı. O ikisi dedi ki: Bize İbrahîm b. Ziyâd Sebelân tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Abbâd b. Abbâd, Muhammed b. Amr'dan, o, Mûsâ b. Ukbe'den, o, Ebu'z-Zinâd'dan, o, Hârice b. Zeyd'den, o da babasından nakletti. (Zeyd b. Sâbit) şöyle dedi: "Nisa Sûresi'nde bulunan "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır." (en-Nisa 4/93) âyet-i kerîmesi, Furkan Sûresi'ndeki "Yine onlar ki,

¹⁰¹⁰ İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, 4: 323.

¹⁰¹¹ Itr, *İ'lâmu'l-enâm*, 4: 312-313.

¹⁰¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 8: 201-204; Buhârî, "Vekalet", 4; "Zebâih", 18, 19.

Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur..." (el-Furkân 25/68-70) ayetlerinden altı ay sonra inmiştir.¹⁰¹³

Taberânî'nin hocası Ali b. Abdülazîz hakkında 72. hadis, diğer şeyhi Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/902) hakkında 70. hadiste bilgi verilmişti. Onların hadisi aldığı râvî İbrâhîm b. Ziyâd Sebelân (ö. 228/842) sika bir muhaddistir.¹⁰¹⁴ Abbâd b. Abbâd (ö. 180/796) bazı vehimleri olan sika bir muhaddistir. İbn Sa'd onun sika olduğunu söylemekle birlikte hadis ilminde kuvvetli olmadığını, Ebû Hâtim ise ihticâca uygun olmadığını ifade etmiştir. Zehebî, Ebû Hâtim'in bu değerlendirmesinin doğru olmadığını belirtir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'a almıştır.¹⁰¹⁵ Muhammed b. Amr ve Mûsâ b. Ukbe hakkında 10. hadis, Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında ise 3. hadiste bilgi verildi.

Taberânî hadisi, Ravh b. el-Ferec > Yahyâ b. Bükeyr > Leys b. Sa'd, Hâlid b. Yezîd > Saîd b. Ebî Hilâl > Cehm b. Ebî Cehm > Ebu'z-Zinâd > Hârice ... yoluyla; Ebû Yezîd el-Karâtîsî ve Yahyâ b. Eyyûb > Saîd b. Ebî Meryem > Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd > Ebu'z-Zinâd > Avf b. Mücâlid > Hârice kanalıyla da tahrir etmiştir.¹⁰¹⁶ **Taberânî** hadisi *el-Evsat*'ında Muhammed b. Osman > Müslim b. İbrâhîm > Hammâd b. Zeyd > Abdurrahman b. İshâk > Ebu'z-Zinâd > Mücâlid b. Avf > Hârice yoluyla tahrir etmiştir.¹⁰¹⁷ Avf b. Mücâlid tarihinde şu ziyade bulunmamaktadır:

فَنَجِدُ لَهُ فِي إِحْدَاهُمَا تَوْبَةً وَفِي الْأُخْرَى مُسْجَلَةً، فَقَالَ زَيْدُ بْنُ نَابِتٍ: «هَذِهِ الْغَلِيظَةُ بَعْدَ هَذِهِ اللَّيْنَةِ بِسِنَّةٍ أَشْهُرٍ، فَتَسَخَّتِ الْغَلِيظَةُ اللَّيْنَةَ

¹⁰¹³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 136.

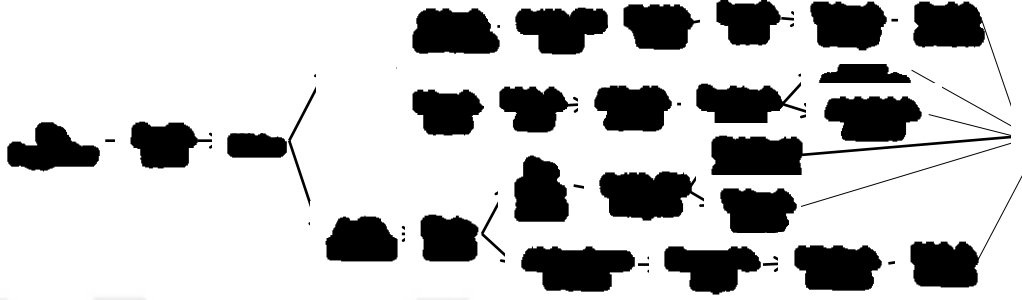
¹⁰¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 85-87; İbn Hacer, *Takrîb*, 107. (Onun 253 yılında öldüğü de söylenmiştir ancak İbn Hacer, bunun baskıdan ya da istinsah edenden kaynaklanan bir hata olduğunu söyler.)

¹⁰¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 291, 329; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 40; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 82-83; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 161; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 128-132; Zehebî, *Siyer*, 8: 294-296; İbn Hacer, *Takrîb*, 481. (Ebû Hâtim'in ihticâca uygun olmadığını belirten ifadesi "kile" ile aktarılmıştır. Zira Ebû Hâtim bu sözünün öncesinde Abbâd hakkında 'sadûk' ve 'la be'se bih' şeklinde bir değerlendirme yapar.)

¹⁰¹⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 136,149.

¹⁰¹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 6: 157.

“Biz birinde (Furkan Sûresi’nde cana kıymanın karşılığı olarak) tevbeyi bulurken diğerinde (Nisa Sûresi’nde) kayıtlı bir ceza buluyoruz sözüne karşılık Zeyd şöyle cevap verdi: Bu ağır durum, kolay/hafif olandan altı ay sonra nazil olmuştur. Ağır olan, hafif olanı neshetmiştir.”¹⁰¹⁸ Taberânî’deki rivâyetlerin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

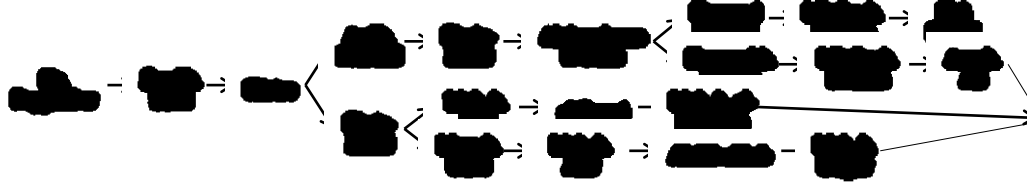

Hadisin geçtiği diğer kaynaklar şunlardır: **Ebû Dâvûd**, hadisi Müslim b. İbrâhim > Hammâd b. Zeyd > Abdurrahman b. İshâk > Ebu’z-Zinâd > Mücâlid b. Avf > Hârice... yoluyla tahrir etmiştir.¹⁰¹⁹ **Nesâî**, hadisi Amr b. Ali > Müslim b. İbrâhim > Hammâd b. Seleme >... tarikiyle; Muhammed b. el-Müsennâ > el-Ensârî > Muhammed b. Amr > Ebu’z-Zinâd > Hârice... yoluyla; Muhammed b. Beşşâr > Abdülvehhâb > Muhammed b. Amr > Mûsâ b. Ukbe > Ebu’z-Zinâd > Hârice yoluyla olmak üzere üç farklı tarikle

¹⁰¹⁸ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 5: 149.

¹⁰¹⁹ Ebû Davûd, “Fiten ve Melâhim”, 6. (Bu hadiste, Zeyd b. Sâbit, Nisa Sûresi’nin 93. âyetinin, Fûrkan sûresinin 68. ayetinden altı ay sonra nazil olduğunu, dolayısıyla onu neshettiğini bildirmektedir. Fûrkan Sûresi’nin 68, 69, 70. âyetlerin mealleri de şu şekildedir. “Onlar Allah’ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar. Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler, bunları yapan, günaha girmiş olur; kıyamet günü azabı kat kat olur. Orada alçaltılarak temelli kalır. Ancak tövbe eden, inanıp yararlı iş işleyenler müstesna. Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder.” Görüldüğü gibi bu âyetlerde; Allah’ın kullarının, haksız yere adam öldürmeyecekleri, zina etmeyecekleri; şayet bunları yaparlarsa büyük günah işlemiş sayılacakları, kıyamet günü azaplarının katlanacağı, ama tövbe edip hayırlı işler yapanların affedileceği ve kötülüklerinin iyiliklere çevrilecekleri beyân edilmektedir. Allah’ın, adam öldüren kişinin tövbesini kabul edeceğine işaret edilmektedir. Nisa Sûresi’nin 93. âyetinde ise, haksız yere adam öldürenin cezasının cehennem olduğu ve orada sürekli kalacağı ifade edilmektedir. Bu durumda âyetler arasında bir çelişkinin varlığı söz konusu olmaktadır. Zeyd b. Sâbit, haksız yere adam öldürenin ebediyen cehennemde kalacağını bildiren Nisa Sûresi’nin 93. âyetinin, tövbenin kabul edileceğini işaret eden Fûrkan Sûresi’ndeki âyetten daha sonra indiğini, dolayısıyla onun hükmünü ortadan kaldırdığını söylemiştir. Ancak âlimlerin çoğu, bu âyeti Kerîmelerin haber niteliğinde olduğunu, haberde ise neshin caiz olmadığını ve Nisa Sûresi’ndeki âyette anılmamış olsa da bir istisnanın olduğunu söylemişlerdir. Buna göre, Nisa Sûresi’nin 93. âyetinin mânâsı: “Kasden bir mü’mini öldürenin cezası, içerisinde devamlı kalacağı cehennemdir. Ama tövbe edip, pişmanlık duyanlar müstesna” şeklinde anlaşılacaktır. O zaman, iki âyet arasında bir çelişki söz konusu olmaz. Dolayısıyla neshin varlığını söylemeye de ihtiyaç kalmaz. Bkz. Seharenfurî, *Bezlü’l-mechûd*, 17: 175-183; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 6: 325-332; Yeniçel- Kayapınar, *Şerhu Sünen*, 14: 381-390.)

daha eserine almıştır. Muhammed b. Amr'ın Ebu'z-Zinâd'dan seması olmaması nedeniyle ikinci tarik munkatı'dır.¹⁰²⁰ İsnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.26.5. Babasından Başkasına Babalık Nisbet etmek

95 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّبَرِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أُيُوبَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، أَوْ عَمِّهِ أَنَّ مَمْلُوكًا كَانَ يُقَالُ لَهُ كَيْسَانُ، فَسَمَّى نَفْسَهُ قَيْسًا وَادَّعَى إِلَى مَوْلَاهُ وَلِحَقِّ بِالْكُوفَةِ فَرَكِبَ أَبُوهُ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ابْنِي وُلِدَ عَلَيَّ فِرَاشِي، ثُمَّ رَغِبَ عَنِّي وَادَّعَى إِلَى مَوْلَاهُ، وَمَوْلَايَ، وَقَالَ عُمَرُ لِيَزِيدَ بْنِ ثَابِتٍ: أَمَا تَعْلَمُ إِنَّا كُنَّا نَقْرَأُ لَا تَرْحَبُوا عَنْ آبَائِكُمْ فَإِنَّهُ كُفِّرَ بِكُمْ، فَقَالَ زَيْدٌ: بَلَى، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: «انْطَلِقْ فَأَقْرِنِ ابْنَكَ إِلَى بَعِيرِكَ، فَانْطَلِقْ فَاصْرِبْ بِبَعِيرِكَ سَوْطًا وَابْنَكَ سَوْطًا حَتَّى تَأْتِيَ بِهِ أَهْلَكَ»

Taberânî şunu nakletti. (o) dedi ki: Bize İshâk b. İbrâhim ed-Deberî, Abdurrezzâk'tan, o, Ma'mer'den, o, Eyyûb'den, o, Adî b. Adî'den, o, babası ya da amcasından tahdis etti. Dedi ki: Keysân denilen bir köle kendisini Kays olarak isimlendirdi. Efendisinin, babası olduğunu iddia etti ve Kûfe'ye gitti. Babası (durumu şikayet için) Hz. Ömer'e geldi ve şöyle dedi: Ey Mü'minlerin emiri! Şu benim oğlum yatağımda doğdu. Sonra benden yüz çevirdi (babası olmadığımı) ve onun da benim de efendim olan kişini(n babası olduğunu) iddia etti. Hz. Ömer (orada bulunan) Zeyd b. Sâbit'e "Babalarınızdan yüz çevirmeyin çünkü bu sizin için küfürdür" ifadesini okuduğumuzu hatırlıyor musun?" dedi. Zeyd, "Elbette" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer adama "Yürü, oğlunu devene bindir ve yola koyul. Onu ailene götürünceye kadar bir kamçı devene bir kamçı oğluna vur!" dedi.¹⁰²¹

Taberânî'nin şeyhi İshâk b. İbrâhim ed-Deberî (ö. 287/899) sadûk bir râvîdir. Gözlerini kaybetmesinden sonra Abdurrezzâk'tan nakilde bulunduğu için ondan yaptığı

¹⁰²⁰ Nesâî, "Tahrimu'd-dem (Muhârahe)", 2.

¹⁰²¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 121.

rivâyetlerde teferrüd ile eleştirilmiştir.¹⁰²² Abdurrezzâk ve Ma‘mer hakkında 6. hadis, Eyyûb es-Sahtiyânî hakkında 35. hadiste bilgi verilmiştir.¹⁰²³ Adî b. Adî b. Âmira el-Kindi (ö. 120/738) güvenilir bir râvîdir. Her ikisi de sahâbî olan babası ve amcasından yaptığı rivâyetlerin mürsel olduğu da söylenmiştir.¹⁰²⁴ Babası Adî b. Âmira el-Kindi (ö. 40/660) rivâyetleri pek çok kaynakta yer alan Ebû Zürâre künyesiyle bilinen meşhur sahâbîdir.¹⁰²⁵ Amcası Urs b. Âmira el-Kindi de sahâbîdir.¹⁰²⁶

Hadis **Abdurrezzâk**'ın *Musannef*'inde yer almakta ise de diğer kaynaklarda tespit edilememiştir.¹⁰²⁷ Heysemî, bu senedin ricalinin güvenilir olması nedeniyle sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁰²⁸ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hadisin Hz. Ali, Ebû Hureyre, Ebû Bekre (ö. 51/671), Sa‘d b. Ebî Vakkas ve Ebû Zer’den gelen bazısında iddia sahibini küfürle (nankörlükle) vasıflandıran, bir kısmında da “başkasına, babası olmadığını bile bile babalık nisbet eden cehennemdeki yerine hazırlansın, beşyüz yıllık mesafeden duyulan cennetin kokusunu duyamaz ya da

¹⁰²² İbn Adî, *el-Kâmil*, 1:560-561; Zehebî, *Siyer*, 13: 416-418; a.mlf, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1: 181-182; Nâyif b. Salâh, *İrşadi’l-kâsi*, 205-206. Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 1: 108.

¹⁰²³ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, 1: 97-98. (Heysemî’nin bu senette geçen Eyyûb’un, Eyyûb b. Adî olduğunu söylemesi hatadır. Heysemî ‘Eyyûb an Adî an Ebîhi’ ifadesini sehven Eyyûb b. Adî şeklinde okumuş olmalıdır. (Bkz. Halil b. Muhammed, *el-Ferâid alâ Mecmai’z-Zevâid*, 53.) Ayrıca Ma‘mer’in hocaları arasında Eyyûb es-Sahtiyânî dışında Eyyûb isimli bir râvî de yoktur.

¹⁰²⁴ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 485; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7: 44; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 7: 3; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 270; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 19: 534-549; İbn Hacer, *Takrîb*, 672; Âlâi, *Câmiu’t-tahsil*, 235.

¹⁰²⁵ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 8: 178, 9: 481; Ebû Nu‘aym, *Ma‘rifetü’s-sahâbe*, 2193-2194; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1018.

¹⁰²⁶ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7: 87; Ebû Nu‘aym, *Ma‘rifetü’s-sahâbe*, 2193-2194; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 19: 552; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1018.

¹⁰²⁷ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 9: 59.

¹⁰²⁸ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, 1: 97-98.

Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun” şeklinde ağır ifadelerin yer aldığı şahitleri vardır.¹⁰²⁹

2.1.26.6. Cana Kıyma Günahının Büyüklüğü

96 رواه أبو نعيم حَدَّثَنَا شَافِعُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي عَوَانَةَ الْإِسْفَرَايِينِيِّ، قَالَ: ثنا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْجَوْهَرِيُّ، قَالَ: ثنا عَلِيُّ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى بْنِ الْمَدِينِيِّ، قَالَ: ثنا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعِظُنَا وَيُحَدِّثُنَا وَيَقُولُ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا عَمِلَ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ أَحَدٌ قَطُّ عَمَلًا أَعْظَمَ عِنْدَ اللَّهِ بَعْدَ الشَّرْكِ مِنْ سَفْكِ دَمٍ حَرَامٍ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ الْأَرْضَ لَتَعُجُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ ذَلِكَ عَجِيجًا تَسْتَأْذِنُهُ فَيَمْنُ عَمَلٌ ذَلِكَ عَلَى ظَهْرِهَا لِتُخَسِفَ بِهِ»

Ebû Nuaym şunu nakletti: (o) dedi ki: Bize Şâfi‘ b. Muhammed, Ebû Avâne el-İsferayînî’den tahdis etti. (o) dedi ki: Bize Ahmed b. Abdülazîz el-Cevherî anlattı. (o) dedi ki: Bize Ali b. Harb anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdülazîz b. Yahyâ el-Medenî anlattı. (o) dedi ki: Bize Mâlik b. Enes, Ebu’z-Zinâd’dan, o, Hârice b. Zeyd’den, o da Zeyd b. Sâbit’ten nakletti. Zeyd dedi ki: “Rasûlullah (s.a.v.) bize vaaz eder şöyle derdi: Nefsimi kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, yeryüzünde şirkten sonra Allah indinde ondan daha büyük günahın olmadığı iş haram bir kanı akıtmaktır. Nefsimi kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, yeryüzü Allah’a şikâyette bulunarak üzerinde bu işi yapanı yere batırmak için izin ister.”¹⁰³⁰

Rivâyetin râvîlerinden Şâfi‘ b. Muhammed (ö. 378/979) Ebû Avâne’nin torunudur. Tahâvî’den hadis rivâyet etmiş, ondan da Ebû Nuaym ve Hâkim rivâyette bulunmuştur.

¹⁰²⁹ Buhârî, “Ferâiz”, 29; Müslim, “İman”, 113-115; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 109-110; İbni Mâce, “Hudûd”, 36; M. Fuâd Abdülbâki, *el-Lü’lu ve’l-Mercân*, 13. (Gerçek babasını inkâr ederek, soyundan gelmediği bir kimsenin mirasına konmak gibi çıkar hesapları yüzünden onun oğlu veya kızı olduğunu ileri sürmek Resûl-i Ekrem Efendimiz tarafından şiddetle yasaklanmıştır. Birinin oğlu veya kızı olduğunu iddia etmeyi dinin yasakladığını, haram kıldığını bildiği halde, menfaatini her şeyin üstünde tutarak bu hareketi helâl görenler işte böylesine ağır ifadelerle tehdit edilmiştir. Çünkü O, bu tutumuyla sadece babasına değil, aynı zamanda Allah’a da nankörlük etmiş olur. Ebû Hureyre rivâyeti, “Babalarınızdan yüz çevirip onları inkâr etmeyiniz. Her kim kendi babasını bırakıp bir başkasına baba derse, nankörlük etmiş olur.” şeklinde; Sa’d b. Ebî Vakkâs rivâyeti “Bir kimse kendi babası olmadığını kesinlikle bildiği birinin soyundan geldiğini ileri sürerse, ona cennet haramdır.” şeklinde, Hz. Ali rivâyeti farklı konuların yer aldığı uzunca bir rivâyetteki şu bölümdür. “...Her kim kendi babası olmadığını kesinlikle bildiği birinin soyundan geldiğini ileri sürerse veya kendi efendisi olmayan birini efendi olarak kabul etmeye kalkarsa Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun.” Bu şekilde beddua edilmesi, söz konusu günahın büyüklüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır.’ Bkz. Kandemir v.dğr., *Riyazü’s-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, 7: 285-290.)

¹⁰³⁰ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 2: 190. (Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*’da bu rivâyete yer vermiş, herhangi bir sıhhat değerlendirmesi yapmamıştır. (Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, 2: 312)

Zehebî onu hafızlar arasında zikretmiştir.¹⁰³¹ Dedesi Ebû Avâne el-İsferâyînî (ö. 316/928) Müslim'in sahihi üzerine yaptığı *Müstahreç* çalışması ile bilinen tanınmış muhaddistir.¹⁰³² Onun rivâyeti aldığı râvî Ahmed b. Abdülazîz el-Cevherî (ö. 301/913) hakkında Dârekutnî, 'la be'se bih' demiş, Zehebî de sika olduğunu söylemiştir.¹⁰³³ Ali b. Harb (ö. 265/879) kimi münekkitlerin sadûk; kimilerinin de sika olarak vasıflandırdığı bir râvîdir.¹⁰³⁴ Onun hocası Abdülazîz b. Yahyâ el-Medenî (ö. ?) 'sika' bir râvîdir.¹⁰³⁵ Mâlik b. Enes hakkında 35. hadis; Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında ise 3. hadiste bilgi verildi.

Sadece Ebû Nuaym'ın tahrir ettiği bu hadisin senedinin, Ali b. Harb'in sadûk olduğu dikkate alınırsa en azından hasen seviyesinde olduğu söylenebilir. Haksız yere bir cana kıymayı yasaklayan âyetlere (en-Nisâ 4/93; el-Mâide 5/32; el-İsrâ 17/33) ilave olarak, öldürme işini Allah'a şirk koştuktan sonra büyük günahlardan sayan sahih rivâyetler mevcuttur.¹⁰³⁶

Hiz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Hârice → Ebu'z-Zinâd → Mâlik b. Enes → Abdülazîz b. Yahya → Ali b. Harb → Ahmed b. Abdülazîz → Ebû Avâne → Şafi' b. Muh. → Ebû Nuaym

2.1.26.7. Haramlık oluşturmeyen emzirme

رواه الدارقطني نا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْكَاتِبِ , نا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانَ , نا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ تَمَّامٍ , نا حَنْظَلَةُ , نا سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ , عَنِ ابْنِ

عُمَرَ , عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ , قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُحَرِّمِ الرِّضْعَةَ وَلَا الرِّضْعَةَ

Dârekutnî şöyle nakletti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim el-Kâtib anlattı. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Sinân anlattı. (o) dedi ki: Bize Ubeydullah b. Temmâm anlattı. (o) dedi ki: bize Hanzala anlattı. (o) dedi ki: Bize Sâlim b. Abdillâh,

¹⁰³¹ Zehebî, *Siyer*, 16: 388.

¹⁰³² Zirikli, *el-A'lâm*, 8:196.

¹⁰³³ Zehebî, *Siyer*, 14: 148; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-Kâsi*, 168-169.

¹⁰³⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6:183; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 471; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 361-365; Zehebî, *Siyer*, 12: 251-253.

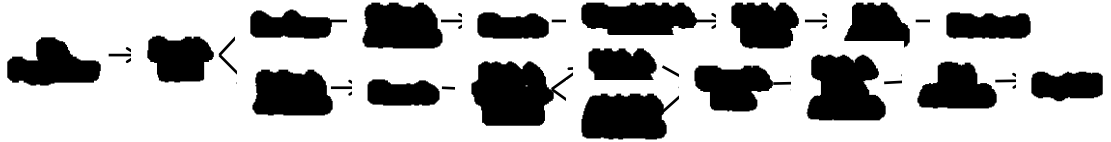
¹⁰³⁵ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 6: 13; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 387; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 396; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18: 160-163; Zehebî, *Siyer*, 10: 389; İbn Hacer, *Takrîb*, 613; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i-Dârekutnî*, 2: 416.

¹⁰³⁶ Buhârî, "İlim", 37; "Vesâyâ", 23; "Tıb", 48; "Hacc", 132; "Hudûd", 9; Müslim, "İman", 144, "Hacc", 147; Tirmizî, "Fiten", 6.

İbn Ömer'den, o, Zeyd b. Sâbit'ten nakletti. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Bir ya da iki defa emme haramlık oluşturmaz.”¹⁰³⁷

Hadisin râvîlerinden Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim el-Kâtib'in (ö. 336/937) sika olduğu ancak münker rivâyetlerinin olduğu belirtilmiştir. Hatîb el-Bağdadî ise, onun hadislerini araştırdığını ve münker rivâyetlerini çok az bulduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁸ Onun hocası Muhammed b. Sinân (ö. 271/884) ise yalancılıkla itham edilmiştir. Sika olduğu da söylenen bu râvî için Dârekutnî 'la be'se bih' tabirini kullanmıştır.¹⁰³⁹ Ubeydullah b. Temmâm (ö. ?) zayıf sayılan bir râvîdir.¹⁰⁴⁰ Hanzala b. Ebî Süfyân (ö. 151/768) meşhur sika, hüccet bir râvîdir.¹⁰⁴¹ İbn Ömer'in oğlu Salim hakkında 38. hadiste bilgi verildi. Merfû olarak sadece Dârekutnî'nin tahrir ettiği bu riayetın senedi çok zayıftır.

Hadisin yer aldığı diğer bir kaynak olan Beyhâkî ise rivâyete mevkûf olarak وَالثَّلَاثُ لَا ziyadesiyle tahrir etmiştir. Rivâyetin senedi Hanzala b. Ebî Süfyân'da birleşir ancak bu senette İbn Ömer yoktur. Sâlim doğrudan Zeyd b. Sâbit'ten tahdîs etmiştir. Burada Nikâhı haram kılan süt akrabalığının gerçekleşmesi için en az 5 kere emmek gerektiği düşüncesinde olanların Hz. Aişe, Hafsa, Abdullah b. Zübeyr ve Zeyd b. Sâbit olduğu da belirtilmiştir. Şuayb el-Arnâvut, Ebû Dâvûd'un sünenine yaptığı tahkikte Zeyd'den وَالثَّلَاثُ ziyadesiyle gelen bu mevkûf rivâyetin sahih olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴²

¹⁰³⁷ Dârekutnî, *Sünen*, 5: 305.

¹⁰³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 2: 85-88; Zehebî, *Siyer*, 15: 304; Nâyif b. Salâh, *ed-Delilü 'l-muğni*, 331-332. (Nâyif b. Salâh Dârekutnî'nin şeyhlerini incelediği bu kitabında onun sika biri olduğunu ancak hocalarından rivayetlerde seçici olmayanlardan olduğunu, münker rivâyetlerinin bulunduğunu ve bunların sorumluluğunun da başkasının üzerinde olduğunu söyler. İfadenin arapçası şöyledir: هو في نفسه ثقة، لكنه (يروى مناكير، والعهدة فيها على غيره، فهو ممن لا ينتقي في شيوخه)

¹⁰³⁹ Zehebî, *Mizânü 'l-i'tidâl*, 3: 575.

¹⁰⁴⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5: 535; Zehebî, *Mizânü 'l-i'tidâl*, 3: 4.

¹⁰⁴¹ Buhârî, *et-Târihu 'l-kebîr*, 3: 44; Zehebî, *Siyer*, 6: 336-338.

¹⁰⁴² Beyhâkî, *es-Sünenü 's-sağîr*, 3: 176; a.mlf., *es-Sünenü 'l-kübrâ*; VII, 753. (İbn Hacer de sahih demiştir. İbn Hacer, *Fethu 'l-Bâri*, 9: 147.)

Hadisin sahih senetlerle Hz. Aişe, Ümmü Süleym'den gelen şahitleri vardır. Bunların bazısında الرَضْعَانُ وَلَا الرَضْعَةُ yerine الرَضْعَةُ أَوْ الرَضْعَانُ ifadeleri kullanılmıştır.¹⁰⁴³ Süt hısımlığı oluşması için kaç defa emmenin gerektiği hususunda ilim ehli farklı görüşler serdetmiştir.¹⁰⁴⁴

2.1.27. Kitap ve Sünnete Sarılmak/İ'tisâm

2.1.27.1. Kitaba Sarılmak ve Ehl-i Beyt'in İzini Takip Etmek

98 حَدَّثَنَا الْأَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الرَّكْبِيِّ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

"إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ خَلِيفَتَيْنِ: كِتَابُ اللَّهِ، حَبْلٌ مَمْدُودٌ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، أَوْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ، وَعَثْرَتِي أَهْلُ بَيْتِي، وَإِنَّهُمَا لَنْ يَنْفَرَقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ"

Bize el-Esved b. Âmir anlattı. (o) dedi ki: Bize Şerîk, Rukeyn'den, o, Kâsım b. Hassân'dan, o da Zeyd b. Sâbit'ten tahdîs etti. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Size iki halife bırakıyorum: Gökyüzü ile yeryüzü arasında uzatılmış ip olan Allah'ın Kitabı ve İtrem olan Ehl-i Beyt'im. İkisi Havz'da bana ulaşmıncaya kadar birbirlerinden ayrılmayacaktır."¹⁰⁴⁵

Ahmed b. Hanbel'in hadisi aldığı hocası Şâzan lakabı ile bilinen Esved b. Âmir Ebû Abdurrahman eş-Şâmî (ö. 208/824) sika bir muhaddistir.¹⁰⁴⁶ Şâzan'ın hadisi aldığı Şerik b. Abdullah en-Nehâî, Rukeyn el-Fezârî ve Kâsım b. Hassân hakkında 12. hadiste bilgi verilmişti. Hadis sahih olsa da bu isnad Şerik'in hafızasının zayıf olmasından dolayı zayıf sayılmıştır.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴³ Dârimî, "Nikâh", 49; Müslim, "Rada", 20; İbn Mâce, "Nikâh", 35; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 11.

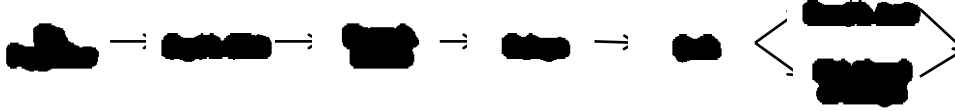
¹⁰⁴⁴ Hz. Aişe'den gelen (Müslim, "Rada", 20) hadisinde belirtilen en az beş defa emmenin haramlık oluşturacağı görüşünü Şâfîiler ve Hanbelîler tercih etmiştir. Hanefî, Mâlikî, bir kavlinde Ahmed b. Hanbel, sahâbenin ve sonra gelen âlimlerin çoğunluğu ise emmenin azıda çoğu da haram kılar görüşünü benimsemiş ve buna Kur'ân, Sünnet ve Kıyas'tan deliller göstermişlerdir. Ayrıntı için Bkz. Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 11: 480-501; Aydınlı, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, 5: 76-87; Yeniçel- Kayapınar, *Şerhu Sünen*, 8:101-108; İtr, *İ'lâmu'l-enâm*, 3: 596-601.

⁹³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 456.

¹⁰⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9: 338; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 1: 448; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 294; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 130; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3: 226; Zehebî, *Siyer*, 10: 112; a.mlf, *Tezkiratü'l-huffâz*, 1: 269; İbn Hacer, *Takrib*, 146.

¹⁰⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût, 35: 456.

Hadis *Müsned*'de Ahmed b. Hanbel'in hocasının değiştiği ikinci bir tarikte daha yer almıştır. İbn Hanbel'in bu tarikteki hocası Ebû Ahmed ez-Zübeyrî hakkında 2. hadiste bilgi verilmişti. Bu ikinci rivâyetin sonunda جَمِيعًا ifadesi ziyadedir. *Müsned*'deki bu iki tariğin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

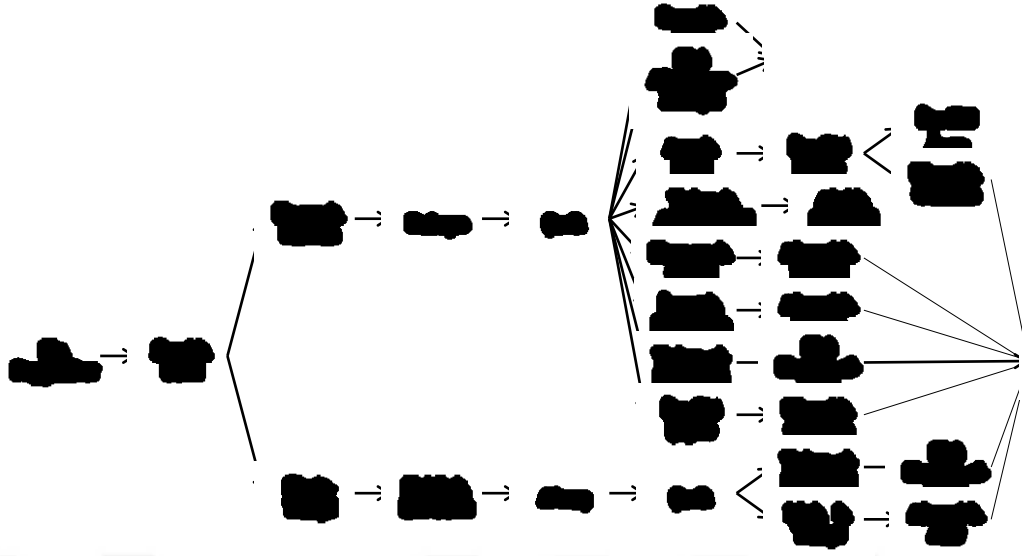
Hadisin geçtiği diğer kaynaklar ise şunlardır: Hadisi, **İbn Ebî Şeybe**, Amr b. Sa'd > Şerîk... tarikiyle eserine almıştır. Burada da خَلِيفَتَيْنِ kelimesinden sonra كَامِلَتَيْنِ ifadesi bulunmakta, حَبْلٌ مَمْدُودٌ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، أَوْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ kısmı ise yer almamaktadır.¹⁰⁴⁸ **Abd b. Humeyd**, Yahyâ b. Abdülhamîd > Şerîk... kanalıyla eserine almıştır. Bu rivâyette خَلِيفَتَيْنِ kelimesinden sonra مَا إِنَّ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَنْ تَضِلُّوا ifadesi bulunmakta, حَبْلٌ مَمْدُودٌ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، أَوْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ kısmı ise yer almamaktadır.¹⁰⁴⁹ **İbn Ebî Âsım**, İbn Ebî Şeybe > Amr b. Sa'd > Şerîk ... tarikiyle eserine almıştır. Burada da خَلِيفَتَيْنِ kelimesinden sonra مِنْ بَعْدِي ifadesi bulunmakta, حَبْلٌ مَمْدُودٌ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، أَوْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ kısmı ise bulunmamaktadır.¹⁰⁵⁰ **Taberânî**, ilki, Ahmed b. Mes'ûd > Heysem b. Cemîl... ; ikincisi, Ahmed b. Kasım > İsmet b. Süleymân... ; üçüncüsü Ebû Husayn el-Kâdi > Yahyâ el-Himmânî... ; dördüncüsü, Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe... ; beşincisi, Ubeyd b. Ganm > İbn Ebî Şeybe > Amr b. Sa'd... tarikleriyle Şerîk'ten gelen rivâyeti eserine almıştır. Ayrıca **Taberânî** hadisi, Ahmed b. Amr > Muhammed b. Tufeyl > Şerîk > A'meş > Habîb b. Ebî Sâbit > Ebu't-Tufeyl > Zeyd b. Sâbit... ve Ebu Husayn el-Kâdi > Yahyâ el-Himmânî > Şerîk > A'meş > Habîb b. Ebî Sâbit > Ebu't-Tufeyl > Zeyd b. Sâbit tarikiyle de eserinde tahrir etmiştir.¹⁰⁵¹ Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

¹⁰⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 1: 106; a.mlf, *el-Musannef*, 6: 309.

¹⁰⁴⁹ Abd b. Humeyd, *Müsned*, 1: 214.

¹⁰⁵⁰ İbn Ebî Âsım, *Kitabu's-sünne*, 2: 351.

¹⁰⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 153-154, 166.

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel *Fedâilü's-sahâbe*, İbn Ebî Âsım *Kitâbu's-sünne*, Taberânî *el- Mu'cemu'l- evsat*, Beğavî, *Şerhu's-sünne*'de Ebû Saîd el-Hudri' den مَا إِن أَخَذْتُمْ بِهِ لَنْ وَاجِدُ مِنْهُمَا أَكْبَرَ مِنَ الْآخَرِ، النَّقْلَيْنِ، تَضَلُّوا بَعْدِي: ilavesiyle rivâyet etmiştir. Beğavî hadis için 'hasen-garib' ifadesini kullanmıştır. Tirmizî, "Ebvâbu'l-Menâkıb"ta Câbir b. Abdullah'tan gelen rivâyeti hasen-garib olarak değerlendirmiş, bu konuda Ebû Zer, Ebû Saîd, Zeyd b. Erkâm (ö. 68/688), Huzeyfe b. Esîd rivâyetlerinin de olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵² Hadisi Zeyd b. Erkâm kanalıyla, Bezzâr *Müsned*'e, Taberânî *Mu'cem*'e, Hâkim, *Müstedrek*'e almıştır. Hâkim, حَبْلٌ مَمْدُودٌ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، أَوْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ kısmı olmadan aldığı bu hadise Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhu'l isnâd demiş, Zehebî de bunu onaylamıştır.¹⁰⁵³

¹⁰⁵² Tirmizî, "Menâkıb", 105; Ahmet b. Hanbel, *Fedâilü's-sahâbe*, 2: 585; İbn Ebî Âsım, *Kitabu's-sünne*, 2: 643; Taberânî, *el- Mu'cemu'l- evsat*, 3: 374; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14: 119.

¹⁰⁵³ Bezzâr, *Müsned*, 10: 232; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 169; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 160. (Bu hadisin değerlendirilmesi için Bkz. Adil Yavuz, "Ehl-i Sünnet'e göre Ehl-i Beyt'in konumu Sekaleyn Hadisi üzerine bir Değerlendirme", *Marife Dergisi Ehl-i Sünnet Özel Sayısı 5/3* (2005): 333-360. Yavuz, bu makalesinde Zeyd'den gelen iki tarikin de zayıf olup ihticâc edilemeyeceğini söyler. Ayrıca hadisteki "İkisi Havz'da bana ulaşmaya kadar birbirlerinden ayrılmayacaktır." kısmının şaz olduğu; 'kitaba sarılmak' ifadesinin manevi mütevatir; 'sünnete bağlılık ya da Ehl-i beyt'e saygılı olup vakarlarını korumak' ifadelerinin de sahîh birer haber-i vahid olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Bkz. Bünyamin, Erul, "Hz. Peygamber'in bize bıraktığı miras "Kitab ve Sünnet" Bırakıldığını ifade Eden Rivayetlerin Tetkiki". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 7/1* (2007): 9-33.

2.1.28. Nübüvvet Alâmetleri/Alâmâtü'n-Nübüvve

2.1.28.1. Rasûlullah'a Vahiy İndiği Esnadaki Hali

Allah Rasûlü'nün vahiy esnasındaki hallerini bildiren pek çok rivâyet mevcuttur. Vahiy aldığı esnada vücudu titrer, yüzünün rengi değişirdi. En soğuk günlerde bile alını terler, nefes alırken horultuya benzer bir ses çıkarırdı. O'nun yanında bulunanlar bile vahyin etkisi altında kalırlardı.¹⁰⁵⁴ Bu etkiyi anlatan rivâyetlerden biri de Zeyd b. Sâbit'ten gelen şu hadistir:

99 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا عُثْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ مَرْثَدَةَ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: ثنا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، يَقُولُ: «كَانَ إِذَا أَنْزَلَ الْوَحْيَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقَلَّ لِذَلِكَ وَيَحْدُرُ جَبِينُهُ عَرَقًا كَأَنَّهُ الْجَمَانُ وَإِنْ كَانَ فِي الْبُرْدِ»

Taberânî şöyle rivâyet etti: (o) dedi ki: Bize Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Ukbe b. Mükrem rivâyet etti. (Taberânî) Ayrıca Bize Muhammed b. Yahyâ b. Mende el-Esbahânî anlattı. (o) dedi ki: Bize Ebû Kureyb anlattı. O ikisi (Ukbe b. Mükrem ve Ebû Kureyb) dedi ki: Bize Yûnus b. Bükeyr, Osman b. Abdirrahman'dan, o ez-Zührî'den, o da Sehl b. Sa'd'dan şunu nakletti: Dedi ki: Zeyd b. Sâbit'i şöyle derken işittim: “ Rasûlullah'a (s.a.v.) vahiy indirildiğinde bu durum ona çok ağır gelir, soğuk bile olsa alını inci taneleri gibi ter damlaları ile dolardı.”¹⁰⁵⁵

Taberânî'nin hadisi aldığı hocası Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe'yi (ö. 297/909) sika olarak değerlendirenler olmakla birlikte içinde Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu bir grup âlim onun hadis uydurduğunu öne sürmüştür. İbn Adî 'onun münker hadisinin olmadığını' ifade etmiş Zehebî de onu hafızlardan biri kabul etmiştir.¹⁰⁵⁶ Ukbe b. Mükrem ed-Dabbî el-Kûfî (ö. 234/849) sadûk bir râvîdir.¹⁰⁵⁷ Yûnus b. Bükeyr b. Vâsıl el-Kûfî (ö.199/815) bazen hata yapan sika ve sadûk bir râvîdir.

¹⁰⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 190-1; Buhârî, “Bed'ü'l-Vahy”, 1; “Fezâilü'l-Kur'ân”, 2; Müslim, “Hac”, 1; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 20; Tirmîzî, “Tefsir”, 24.

¹⁰⁵⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 115.

¹⁰⁵⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7: 556-557; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 155; Zehebî, *Siyer*, 14: 21-23; a.mlf, *Tezkire*, 2: 661-662; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 7: 340-343.

¹⁰⁵⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 6: 440; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 317; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 226-227; İbn Hacer, *Takrîb*, 685.

Buhârî onun hadislerini ta'liklerinde, Müslim ise asıllarında tahrir etmiştir.¹⁰⁵⁸ Yûnus'un hadisi aldığı Osman b. Abdurrahman'ı Yahyâ b. Ma'în, yalancılıkla itham etmiştir. Buhârî, onun metrûk olduğunu söylemiş; Tirmizî, 'leyse bi'l kavi' olarak vasıflandırıp hadisini *Süneninde* tahrir etmiştir. Hârûn Reşid'in halifelik yıllarında (170/786 -193/809) vefat ettiği söylenmiştir.¹⁰⁵⁹ İbn Şihâb ez-Zührî hakkında 6. hadiste bilgi verilmişti.

Taberânî, hadisi Muhammed b. Yahyâ > Ebû Kurayb > Yûnus b. Bükeyr... tarikiyle tekrar verir. Bu isnadda geçen Muhammed b. Yahyâ b. Mende el-İsbahânî (ö. 301/913) münekkidlerin sika, hafız ve sebt olarak vasıflandırdığı güvenilir bir muhaddistir.¹⁰⁶⁰ Ebû Kurayb (ö. 247/860) künyesiyle meşhur Muhammed b. el-Âlâ hakkında 71. hadiste bilgi verilmişti. Elbânî bu rivâyeti de seneddeki metrûk râvî nedeniyle çok zayıf saymıştır.¹⁰⁶¹ Ancak Heysemî ve Suyûti hadise sahih hükmünü vermişlerdir.¹⁰⁶² Hadisin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Taberânî hadisi buna yakın lafızlarla Ahmed b. Muhammed b. Nâfi > Ebû Tahir b. Serh > Abdülhamid > Ukayl b. Hâlid > Zührî... ve Ca'fer b. Muhammed > Abdurrahman b. İbrâhim > Abdullah b. Yahyâ > Nâfi b. Yezîd > Ukayl b. Hâlid > Zührî > İbn Süleyman > Süleyman b. Zeyd > Zeyd b. Sâbit tarikleriyle tekrar vermiştir.¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8: 522; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 8: 411; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 336; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 651; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32: 493-497; Zehebî, *Siyer*, 9: 245-249; İbn Hacer, *Takrîb*, 1098. (Nesâî' ise bu râvîyi 'zayıf, leyse bi'l-kavi' olarak değerlendirdiği için hadislerine eserinde yer vermeyen tek Kütüb-i Sitte müellifidir.)

¹⁰⁵⁹ Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 6: 238; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 157; İbn Adî, *el-Kamil*, 6: 271-273; İbn Hibbân, *el-Mecrûhin*, 2: 98; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 425-428; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3: 43-5; İbn Hacer, *Takrîb*, 666.

¹⁰⁶⁰ Zehebî, *Siyer*, 14: 188-193; Nâyif b. Salâh, *İrşadü'l-kâsi*, 629-630.

¹⁰⁶¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, 5: 124-125.

¹⁰⁶² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 8: 328-329; Suyûti, *Câmiu's-sağîr*, 422; Münâvi, *Feyzu'l-kadîr*, 5: 163.

¹⁰⁶³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 142.

2.1.28.2. Rasûlullah'ın Cömertliği

100 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مَنْصُورٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَحْيَى الْعَدَوِيُّ، ثنا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: " جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَرَبِ فَسَأَلَهُ أَرْضًا بَيْنَ جَبَلَيْنِ، فَكَتَبَ لَهُ بِهَا، فَأَسْلَمَ، ثُمَّ أَتَى قَوْمَهُ، فَقَالَ لَهُمْ: أَسْلِمُوا، فَقَدْ جِئْتُكُمْ مِنْ عِنْدِ رَجُلٍ يُعْطِي عَطِيَّةً مَنْ لَا يَخَافُ الْفَاقَةَ "

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Ahmed b. İbrâhim et-Tüsterî anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Muhammed b. Mansûr anlattı. (o) dedi ki: Bize Abdurrahman b. Yahyâ el-Adevî anlattı. (o) dedi ki: Bize Mâlik, Ebu'z-Zinâd'dan, o, Hârice b. Zeyd'den, o, babasından nakletti. Zeyd şöyle dedi: "Bedevîlerden bir adam Rasûlullah'a (s.a.v.) geldi ve iki dağ arasındaki bir araziyi ondan istedi. Rasûlullah ona bu yeri verdi. Bunun üzerine adam İslam'a girdi. Kavmine geri döndü. Onlara şöyle dedi: "İslam'a girin, ben öyle bir adamın yanından geliyorum ki o, yoksulluktan korkmayan biri gibi atıyye veriyor."¹⁰⁶⁴

Ahmed b. İbrâhim et-Tüsterî (ö. ?) tanınmayan , meçhûl bir kimsedir. Onun hadisi aldığı râvî Abdurrahman b. Muhammed b. Mansûr (ö. 271/885) 'Kürbüzân' lakabı ile bilinen Dârekutnî ve daha başka münekkitlerin 'leyse bi'l-kavi' şeklinde nitelendirdiği rivâyetleri i'tibâr için alınan zayıf bir râvîdir.¹⁰⁶⁵ Abdurrahman b. Yahyâ Mâlik'ten garib haberler rivâyet eden bir râvîdir. Ukaylî onun meçhul olduğunu söyleyerek rivâyetlerine bir kaç örnek verdikten sonra 'Mâlik ve başkasından rivâyet ettiği bu haberlerin aslı yoktur' der. Dârekutnî, bu hadisi hoş karşılamaz ve bu râvînin Malik'ten yaptığı bu rivâyette teferrüd ettiğini ve zayıf olduğunu belirtir. Onun hadisi ile ihticâc edilemeyeceği ve metrûk olduğu da söylenmiştir.¹⁰⁶⁶ İmam Mâlik hakkında 35. hadis, Ebu'z-Zinâd ve Hârice b. Zeyd hakkında ise 3. hadiste bilgi verilmişti. Sadece *el-Mu'cemu'l-kebîr*'de geçen bu rivâyetin İmam Mâlik'in hadislerinde aslı olmadığı ifade

¹⁰⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 138.

¹⁰⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5: 514-515; Zehebî, *Siyer*, 13: 138; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 587; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 405.

¹⁰⁶⁶ Ukaylî, *Duafâ*, 2: 762-763; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 597; Heysemî *Mecmau'z-zevâid*, 9: 13; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 5: 147; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 2: 408.

edilmiştir.¹⁰⁶⁷ Heysemî de bu hadisteki Abdurrahman b. Yahyâ'ya mechûl, geri kalan râvîlere güvenilir denildiğini söyler.¹⁰⁶⁸ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

Hz. Peygamber → Zeyd b. Sâbit → Hârice → Ebû'z-Zinâd → Mâlik → Abdurrahman b. Yahya → Abdurrahman b. Muh. → Ahmed b. İbrahim → Taberânî

2.1.28.3. Rasûlullah'ın Ahlâkı ve Tabiîliği

رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا مُطَّلِبُ بْنُ شُعَيْبٍ الْأَزْدِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، 101

عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّهُ قَالَ: دَخَلَ نَفَرٌ عَلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، فَقَالُوا: حَدَّثَنَا بِبَعْضِ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: وَمَا أَحَدْتُمْ؟ كُنْتُ جَارَهُ، «فَكَانَ إِذَا نَزَلَ الْوَحْيُ أَرْسَلَ إِلَيَّ، فَكَتَبْتُ الْوَحْيَ، وَكَانَ إِذَا ذَكَرْنَا الْآخِرَةَ ذَكَرَهَا مَعَنَا، وَإِذَا ذَكَرْنَا الدُّنْيَا ذَكَرَهَا مَعَنَا، وَإِذَا ذَكَرْنَا الطَّعَامَ ذَكَرَهُ مَعَنَا»، فَكُلُّ هَذَا أَحَدْتُمْ عَنْهُ

Taberânî şunu rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Muttalib b. Şuayb el-Ezdî tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Abdullah b. Sâlih anlattı. (o) dedi ki: Bana el-Leys, el-Velîd b. Ebî'l-Velîd'den, o, Süleyman b. Hârice b. Zeyd'den, o, Hârice b. Zeyd'den onun şöyle dediğini nakletti: Bir grup Zeyd b. Sâbit'in yanına girip 'Bize Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadislerinden rivâyet et' deyince Zeyd şöyle dedi: "Size ne rivâyet edeyim. Ben onun komşusuydum. Vahiy indiğinde bana haber gönderirdi ben de vahyi yazardım. Biz ahiretten bahsedince, bizimle beraber ahireti anar, dünyadan bahsedince dünyadan, yemekten/yiyeceklerden bahsedince de bizimle birlikte onlardan bahsederdi. Tüm bunlar onun hakkında size anlattıklarımıdır."¹⁰⁶⁹

Hadisin râvîlerinden Muttalib b. Şuayb el-Ezdî (ö. 282/895) münker hadisi bulunması ile tenkit edilmiş, sika, sadûk bir râvîdir.¹⁰⁷⁰ Abdullah b. Sâlih (ö. 222/838) bazı münekkidler tarafından zabtı cihetinden tenkit edilmişse de diğer bir kısmı onun sika bir râvî olduğunu belirtmişlerdir. Yazdığı hadisleri rivâyetinde sebt olduğu ifade edilmiştir. Hayatının sonlarına doğru hafızasının zayıflaması sebebiyle tenkide uğramıştır. Bundan

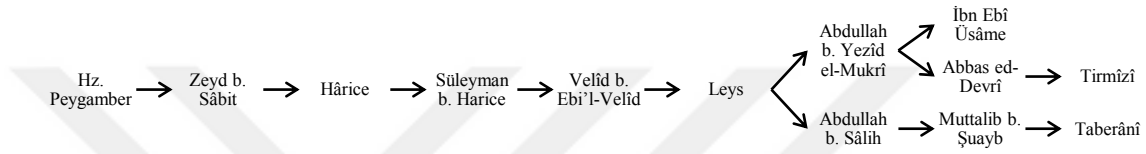
¹⁰⁶⁷ Ukaylî, *Duafâ*, 2: 763.

¹⁰⁶⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 9: 13.

¹⁰⁶⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 140; a.mlf, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 8: 301; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7: 83.

¹⁰⁷⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, 8: 225-226; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, sene: 281-290, 307; a.mlf, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 128.

dolayı onun kanalıyla gelen rivâyetler hasen olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁷¹ Leys b. Sa‘d hakkında 6. hadis, Velîd b. Ebu'l-Velîd hakkında 36. hadiste bilgi verilmişti. Zeyd b. Sâbit'in torunu Süleyman b. Hârice (ö. ?) makbûl olarak değerlendirilmiş bir râvîdir.¹⁰⁷² Babası Hârice hakkında 3. hadiste bilgi verilmişti. Heysemî, bu isnadı hasen olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁷³ Rasûlullah'ın sahâbe ile kurduğu ilişkinin doğal ve samimi olduğunu¹⁰⁷⁴ gösteren bu hadisi **Tirmîzî**, *Şemâil*'de Ebû Abdurahman el-Mukrî > el-Leys... tarikiyle; **İbn Ebî Üsâme** (ö. 282/894) de aynı tarikle *Müsned*'ine almıştır.¹⁰⁷⁵ Rivâyetin isnad şeması şöyle gösterilebilir:

2.1.25.4. Hz. Peygamber'in Bazı Mucizeleri

102 رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ الشُّشْتَرِيُّ، ثنا فَرْوَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَمَةَ الْأَنْصَارِيُّ، بِالْأَنْبَاءِ، ثنا هَارُونَ بْنُ يَحْيَى الْحَاطِطِيُّ، ثنا زَكْرِيَّا بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَمِّهِ سُلَيْمَانَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: غَدَوْنَا يَوْمًا غَدْوَةً مِنَ الْغَدَوَاتِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى كُنَّا فِي مَجْمَعِ طُرُقِ الْمَدِينَةِ، فَبَصُرْنَا بِأَعْرَابِيٍّ أَخَذَ بِخِطَامِ بَعِيرِهِ حَتَّى وَقَفَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ حَوْلَهُ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، فَرَدَّ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «كَيْفَ أَصْبَحْتَ؟» قَالَ: وَرَعَا الْبَعِيرُ، وَجَاءَ رَجُلٌ كَأَنَّهُ حَرَسِيٌّ، فَقَالَ الْحَرَسِيُّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا الْأَعْرَابِيُّ سَرَقَ الْبَعِيرَ، فَرَعَا الْبَعِيرُ سَاعَةً وَحَنًّا، فَأَنْصَتَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْمَعُ رُعَاءَهُ وَحَنِينَهُ، فَلَمَّا هَدَأَ الْبَعِيرُ أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْحَرَسِيِّ فَقَالَ: «انصرفت عنه فإنَّ البعير شهد عليك أنك كاذب» فأنصرف الحرسيُّ، وأقبل النبيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

¹⁰⁷¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 9: 526; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 5: 121; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5: 86-87; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15: 98-109; Zehebî, *Siyer*, 10: 405-416; İbn Hacer, *Takrîb*, 515. (Onu, Ebu Zür'a, 'hasenü'l-hadis', İbn Adî 'müstakimü'l-hadis', İbn Hacer 'sadük, kesîru'l-galat', Zehebî, 'sahibu'l hadis, biraz gevşeklik vardır' şeklinde değerlendirmişlerdir. Buhârî, onun rivâyetlerine *el-Edebü'l-müfred*'inde yer vermiştir.)

¹⁰⁷² Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 4: 9; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 200; İbn Hacer, *Takrîb*, 406. (Zehebî 'Velîd b. Ebi'l-Velîd'den başkasının ondan rivâyette bulunduğunu bilmiyorum' der. Onun rivâyetlerini sadece Tirmîzî *Şemâil*'ine almıştır. İbn Hacer onun 'makbûl' bir râvî olduğunu söyler.)

¹⁰⁷³ Heysemî *Mecmeu'z-zevâid*, 9: 17.

¹⁰⁷⁴ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnnet Anlayışı*. 7. Baskı. (Ankara: TDV yayınları 1433/2012), 90.

¹⁰⁷⁵ Tirmîzî, *Şemâil*, 195; İbn Ebî Üsâme, *Buğyetu'l-Bâhis*, 2: 882-883.

عَلَى الْأَعْرَابِيِّ فَقَالَ: «أَيُّ شَيْءٍ قُلْتَ حِينَ جِئْتَنِي؟» قَالَ: قُلْتُ: يَا أَبِي أَنْتَ وَأُمِّي اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لَا تَبْقَى صَلَاةٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لَا تَبْقَى بَرَكَةٌ، اللَّهُمَّ سَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى لَا يَبْقَى سَلَامٌ، اللَّهُمَّ وَارْحَمْ مُحَمَّدًا حَتَّى لَا تَبْقَى رَحْمَةٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ أَنْبَدَاهَا لِي وَالْبَعِيرُ يَنْطِقُ بِغَدْرِهِ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ قَدْ سَدُّوا الْأَفُقَ»

Taberânî şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize el-Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî anlattı. (o) dedi ki: Bize Ferve b. Abdillâh b. Seleme el-Ensârî, Ebva'da tahdîs etti. (o) dedi ki: Bize Hârûn b. Yahyâ el-Hâtîbî anlattı. (o) dedi ki: Bize Zekerîya b. İsmâîl b. Ya'kûb b. İsmâîl b. Zeyd b. Sâbit, babası İsmâîl'den, o da amcası Süleyman b. Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet etti. Dedi ki: Zeyd b. Sâbit şöyle dedi: “Biz bir sabah Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Medîne yollarının kesiştiği bir kavşakta iken devesinin yularından tutmuş bir bedevî gördük. Bedevî, Rasûlullah'ın yanına gelince Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun diyerek selam verdi. Rasûlullah (s.a.v.) onun selamını alıp ‘Nasıl sabahladın?’ diye sordu. Bu sırada deve böğürdü ve bekçiye benzer bir adam çıkageldi. Dedi ki: Ey Allah'ın Rasulü! Bu bedevi deveyi çaldı. Deve bir süre böğürüp inledi. Rasûlullah onun böğürttü ve iniltisini dinleyerek onu susturdu. Deve sakinleşince Rasûlullah bekçiye yönelip şöyle dedi: “Deveden uzak dur. Çünkü o senin yalancı olduğuna şahitlik yaptı.” Bunun üzerine bekçi ayrılıp gitti. Rasûlullah bedevîye dönerek “yanıma geldiğinde söylediğin şey neydi?” diye sordu. Bedevî -anam babam üzerine yemin olsun ki- ben şunu söylemiştim dedi: “Allah'ım! Muhammed'e hiç salât (mağfîret) kalmamacasına salât (mağfîret) et. Allah'ım! Muhammed'e hiç bereket kalmayınca dek bereket ihsan eyle. Allah'ım! Muhammed'e hiç esenlik kalmayana kadar esenlik ver. Allah'ım! Muhammed'e hiç rahmet kalmayana dek rahmet et. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: “Şüphesiz ki Allah, deve bana şikayetini söylerken onu (rahmetini) bana gösterdi. Melekler de ufku kaplamışlardı.”¹⁰⁷⁶

Taberânî'nin hocası Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî hakkında 71. hadiste bilgi verilmişti. Onun rivâyeti aldığı Ferve b. Abdillâh b. Seleme el-Ensârî (ö. ?) mechûl bir râvîdir. Onun hadisi aldığı Hârûn b. Yahyâ el-Hâtîbî (ö. ?) mutâbiî olmayan münker hadisler rivâyet eden Medîneli zayıf bir râvîdir.¹⁰⁷⁷ Zekerîyya b. İsmâîl b. Ya'kûb (ö. ?) ve babası İsmâîl b. Ya'kûb (ö. ?) da mechûl râvîlerdir. İsmâîl b. Ya'kûb'un amcası

¹⁰⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5: 141; a.mlf, *Dua*, 321.

¹⁰⁷⁷ Ukayli, *ed-Duafâ*, 4: 361; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 8: 314-315.

Süleyman b. Zeyd b. Sâbit (ö. ?) tabîinden makbûl olarak değerlendirilmiş bir râvîdir.¹⁰⁷⁸

Sadece Taberânî'nin rivâyet ettiği, Heysemî'nin de senesinde tanımadığım râvîler var dediği bu hadisin isnadı çok zayıftır. İbn Hacer de Hârûn b. Yahyâ el-Hâtîbî'nin tercemesini anlattığı yerde rivâyeti münker olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁷⁹

Her ne kadar yukardaki rivâyet zayıf olsa da Rasûlullah'ın (s.a.v.) ağaç, taş ve hayvanlar üzerinde gerçekleşen hissî mucizelerini anlatan sahih rivâyetler bulunmaktadır.¹⁰⁸⁰

2.1.25.5. Rasûlullah'ın Dünyaya Değer Vermemesi

103 رَوَاهُ أَبُو نَعِيمٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْيَمُطِيَّيْنِ، ثنا أَبُو الطَّيِّبِ الرَّسَعِيُّ، ثنا سَعِيدُ بْنُ زُرَيْقٍ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مِسْعَرٍ، وَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْحَافِظُ ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقُرَاطِيُّ ، ثنا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زُرَيْقٍ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَحْيَى التَّيْمِيُّ، ثنا مِسْعَرٌ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، قَالَ: " نَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حَصِيرٍ ، فَأَثَرَ فِي جَنْبِهِ ، فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ، هَذَا كِسْرَى ، وَقِصْرٌ فِي مُلْكٍ عَظِيمٍ ، وَأَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ لَا شَيْءَ لَكَ تَنَامُ عَلَى الْخَصِيرِ ، وَتَلْبَسُ الثَّوْبَ الرَّدِيءَ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَائِشَةُ لَوْ شِئْتُ أَنْ تَسِيرَ مَعِيَ الْجِبَالُ ذَهَبًا لَسَارَتْ ، وَلَقَدْ آتَانِي جِبْرِيْلُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الدُّنْيَا ، فَلَمْ أُرِدْهَا ، ارْقِعِي الْخَصِيرَ » ، فَرَفَعْتُهُ ، فَإِذَا تَحْتَ كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا قَصِيْبٌ مِنْ ذَهَبٍ مَا يَحْمِلُهُ الرَّجُلُ ، فَقَالَ: «انظري إِلَيْهَا يَا عَائِشَةُ ، إِنَّ الدُّنْيَا لَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْخَيْرِ قَدْرَ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ» ، ثُمَّ غَارَتْ الْقُضْبَانُ.

Ebû Nuaym şöyle rivâyet etti. (o) dedi ki: Bize Muhammed b. el-Huseyin el-Yaktînî anlattı. (o) dedi ki: Bize Ebu't-Tayyib er-Rusğânî anlattı. (o) dedi ki: Bize Saîd b. Ruzeyk anlattı. (o) dedi ki: Bize İsmâil b. Yahyâ, Mis'ar'dan anlattı. (Ebû Nuaym) Ayrıca Bize Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Hafız anlattı. (o) dedi ki: Bize Ebu'l-

¹⁰⁷⁸ İbn Hacer, *Takrib*, 285.

¹⁰⁷⁹ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 8: 314-315.

¹⁰⁸⁰ Bu konudaki rivâyetler ve değerlendirmeleri için Bkz. Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, (Ankara: DİB yayınları, 1432/2011.), 204-284.

Abbâs İbrâhim b. Muhammed el-Ferâzi anlattı. (o dedi ki: Bize Saîd b. Muhammed b. Ruzeyk anlattı.) Dedi ki: bize İsmâil b. Yahyâ et-Teymî, Mis‘ar’dan tahdis etti. Dedi ki: Mis‘ar, Kâsım b. Abdirrahman’dan, o, Saîd b. el-Müseyyeb’ten, o da Zeyd b. Sâbit’ten rivâyet etti. Zeyd dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) bir hasırın üzerinde uyudu. (Kalktığında) Yan tarafına hasırın izi çıkmıştı. Hz. Aîşe, bunun üzerine şöyle dedi: “Ya Rasulallah ! Kisra, Kayser büyük bir saltanat içinde. Sen Allah’ın elçisi olduğun halde hiçbir şeyin yok, bir hasırın üzerinde uyuyor ve sıradan elbiseler giyiyorsun ? Rasûlullah (s.a.v.) ona şöyle cevap verdi: Ya Aîşe! Eğer ben dağların benimle birlikte altın olarak yürümelerini dileseydim yürürlerdi. Cibril bana dünya hazinelerinin anahtarlarını getirdi de ben onları istemedim.” (Rasûlullah, Aîşe’ye) hasırı kaldırı (dedi). (Hz. Aîşe) Hasırı kaldırıncaya bir de ne göreyim, her köşesinde bir adamın taşıyacağı (ya da taşıyamayacağı) altın külçeler! (Rasûlullah, Aîşe’ye) “Bak onlara Aîşe! Allah katında dünya, sinek kanadı kadar bir hayra (bile) eşit değildir.” dedi. Sonra altınlar kayboldu.¹⁰⁸¹

Bu rivâyet, râvîlerinden İsmâil b. Yahyâ’nın, Sevrî, Şu‘be ve Mis‘ar gibi sikalardan asılsız rivâyetler nakleden biri olması sebebiyle reddedilmiştir. Dârekutnî onun kezzâb ve metrûk olduğunu söyler. Zehebî de terkinde icmâ olduğunu belirtir.¹⁰⁸²

Allah Rasulü’nün hasır üzerinde uyduğu ve hasırın izinin yüzüne çıkmasına dair sahih rivâyetler bulunmaktadır. Bunlardan birinde Rasûlullah kendisine, yatmak için yumuşak bir yaygı serilmesi teklifini “ben dünyada bir ağacın altında dinlenip yoluna devam eden bir yolcu gibiyim.” diyerek reddeder.¹⁰⁸³

Hadisin sonunda yer alan “Allah katında dünya, sinek kanadı kadar bir hayra (bile) eşit değildir” kısmı ise farklı rivâyetlerde “dünyanın Allah katında sinek kanadı kadar bir değeri olsaydı hiçbir kâfire bir içimlik su bile vermezdi.” şeklinde yukarıdaki manayı destekleyici şekilde gelmiştir.¹⁰⁸⁴ Allah Rasulü’nün sade yaşantısına dikkat çeken sahih rivâyetler bulunmaktadır.

¹⁰⁸¹ Ebû Nu‘aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 7: 262.

¹⁰⁸² İbn Adî, *el-Kâmil*, 1: 491-501; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1: 253-254; Mahmud Mehdi v.dğr., *Mevsuât-ı akvâl-i Dârekutnî*, 1:134.

¹⁰⁸³ İbn Mâce, “Zühd”, 3; Tirmizî, “Zühd”, 44; Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 9: 195-196.

¹⁰⁸⁴ Tirmizî, “Zühd”, 13; İbn Mâce, “Zühd”, 3.

2.2. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Bu bölümde müctehid ve fakih sahâbî Zeyd b. Sâbit'in¹⁰⁸⁵ rivâyetlerinin kaynağı, sayısı, kendisinden hadis aldığı kişiler, talebeleri ile tahammül ve edâ usûlü ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Medîne dönemi boyunca Hz. Peygamberin yanından hiç ayrılmayan Zeyd b. Sâbit'in rivâyetleri fazla değildir. Bunun sebebi olarak özellikle devlet işlerindeki idarî görevlerinin verdiği meşguliyet/yoğunluk başta olmak üzere, uzun yaşamaması, Medîne dışına çıkmaması gibi etkenler gösterilebilir.

2.2.1. Rivâyetlerin Kaynak ve Konu Dağılımı

Ondan nakledilen rivâyetler bir önceki bölümün taksiminde de görüldüğü üzere İman, İlim, Temizlik/Tahâret, Namaz/Salât, Mescidler/Mesâcid, Cenâze/Cenâiz, Zekât, Hac, Oruç/Savm, Sıyam, Alışveriş/Buyû', Hibe, Cihâd, Fezâilü'l-Kur'ân, Hilafet ve Emirlik/İmâre, Tefsir, Menâkıb, İyilik/Birr, Nikâh, Yiyecek-İçecekler/Et'ime-Eşribe, Tıb, Zühd ve Edeb, Dua ve Zikir, Miras/Ferâiz, Hadler/Hudûd, Diyetler, Hükümler/Ahkâm, Kitap ve Sünnete Bağlılık/İ'tisâm, Nübüvvet Alâmetleri/Alâmâtü'n-Nübüvve adıyla 28 konuda ele alınmıştır. Zeyd, her ne kadar belli hususiyetler ile öne çıksa da onun rivâyetlerinin çeşitli konularda olması ilgi alanının genişliğini de göstermektedir. Ayrıca onun rivâyetlerinin yer aldığı kaynaklar tablo halinde ele alınacaktır.

2.2.1.1. İmam Mâlik (179/795)

İmam Mâlik, *Muvatta'da* Zeyd b. Sâbit'in arâyâ satışı ile ilgili olan 1 merfû rivâyetine ve farklı konularda 27 mevkûf rivâyet ve uygulamasına yer vermiştir.¹⁰⁸⁶

2.2.1.2. Ahmed b. Hanbel (241/855)

Ale'r-ricâl tasnîf sistemiyle yazılan türün en meşhûr eseri olan *Müsned*'de Ahmed b. Hanbel onun ismine tahsîs ettiği kısımda tekrarsız 41, mükerrerleri ile birlikte 96 rivâyete yer vermiştir.¹⁰⁸⁷ Bu rivâyetlerin sıhhat durumları ikinci bölümde her hadisin

¹⁰⁸⁵ Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, 45.

¹⁰⁸⁶ Muvatta', "Tahâret", 74; "Vukûtü's-salât", 17; "Salâtü'l-cemâa", 4, 27; "Kasru's-salât", 64; "Kur'ân", 4; "Zebâih", 7; "Sayd", 12; "Ferâiz", 1, 3; "Nikâh", 10, 13, 22, 30; "Talâk", 12, 47, 49, 56, 99; "Buyû'", 13, 14, 44, 81; "Akdiye", 12; "Hudûd", 34; "Ukûl", 8, "Câmi", 13.

¹⁰⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 182-196; a.mlf, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 454-524.

râvî incelemesinin ardından verilmiştir. Bunların dışında Hz. Ebu Bekir'in hadislerine tahsis edilen kısımda Kur'ân'ın toplanması ile ilgili sürecin anlatıldığı rivâyet¹⁰⁸⁸; Hayızlı kadının tavaf yapıp yapamayacağı konusundaki İbn Abbâs'ın farklı fetvasını kaynağından tahkik edişini anlatan rivâyet hem İbn Abbâs hem Ümmü Süleym kısmında yer almaktadır.¹⁰⁸⁹ İbn Ömer'in hadisleri arasında arâyâ satışı ile ilgili rivâyet¹⁰⁹⁰; Ebû Saîd el-Hudrî'nin hadislerinde Mervân b. Hakem ile yaşanan bir olay üzerine söylenen rivâyete şahidlik yapması istenince tasdik ettiği bir rivâyet¹⁰⁹¹ yer almıştır. Enes b. Malik'ten Zeyd'in Rasûlullah'la birlikte sahur yaptığını bildiren rivâyet; ayrıca Zeyd'in hususi özelliklerinin belirtildiği (Ferâîzi en iyi bilen, Kur'ân'ı ezbere bilen dört kişiden biri oluşu) rivâyetler¹⁰⁹²; Rıfâa b. Râfi'nin hadisleri arasında cima edip de inzâl olamayan ile ilgili Hz. Ömer'le yaşanan olayın anlatıldığı bir rivâyet¹⁰⁹³; Üsâme b. Zeyd kısmında orta namazı ile ilgili görüşünün alındığı rivâyet¹⁰⁹⁴ yer almıştır. Ebû Humejd es-Sâidî'nin kamu malını zimmetine geçirmeye çalışan bir devlet görevlisine Rasûlullah'ın verdiği sert tepkiyi aktarıp Zeyd b. Sâbit'i de şahit gösterdiği bir rivâyet¹⁰⁹⁵ bulunmaktadır.

2.2.1.3. Dârimî (255/868)

Dârimî, Zeyd b. Sâbit'ten nakledilen 28 rivâyeti *Sünen*'ine almıştır. Bunların bir tanesi mükerrer olmak üzere 11'i merfûdur. Diğerleri ise Ferâîz meselelerinde verdiği fetvalardır.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 1: 224, 238.

¹⁰⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 3: 448, V, 305, XLV, 415-418.

¹⁰⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 8: 75, 142.

¹⁰⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 17: 258.

¹⁰⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 20: 152, 252, 334, XXI, 114, 125, 379, 406.

¹⁰⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 35: 22.

¹⁰⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 36: 126-127.

¹⁰⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaût, 39: 7.

¹⁰⁹⁶ Dârimî, "Mukaddime", 18, 24, 42; "Tahâret", 51; "Salât", 90, 96, 164; "Zekât", 31 (Bu rivâyette olayı nakleden sahâbî Zeyd'i şahit göstermiş ancak ondan tasdik belirtisi olabilecek herhangi bir kayıt düşülmemiştir. Bu rivâyet için ayrıca Bkz. Dârimî, "Siyer", 52; "Savm", 8; "Menâsik", 6; "Hudûd", 16; "Buyû", 24; "Ferâîz", 3, 4, 8, 16, 17, 23, 24, 31, 37 ve 52.

2.2.1.4. Buhârî (256/869)

Buhârî, *Sahih*'inde onun mükerreren 42, tekrarsız 22 rivâyetine yer vermiştir. Bunların 13 tanesi merfû¹⁰⁹⁷ (mükerrer 27 tane), diğerleri de tercemede (bab başlığı) yer alan muallâk mevkûf¹⁰⁹⁸ rivâyetlerdir. Bu mevkûflardan ikisini tercemeden hemen sonra serdettiği asıl hadislerindedir.¹⁰⁹⁹ Ayrıca bir özelliğinin övüldüğü,¹¹⁰⁰ bir olay üzerine hazır bulunduğu,¹¹⁰¹ şahit gösterildiği¹¹⁰² tekrarsız 5 rivâyet bulunmaktadır.

2.2.1.5. Müslim (261/875)

Müslim, *Sahih*'inde Zeyd'den gelen rivâyetlerden mükerrer olarak 15 merfû,¹¹⁰³ 1 mevkûf¹¹⁰⁴ rivâyete yer vermiştir. Ayrıca onunla ilgili, Kur'ân ilmindeki üstün özelliğini belirten iki rivâyet¹¹⁰⁵ ile devlet görevlilerinin hediye almasını yeren ve bu yergiye Zeyd'in şahit gösterildiğini belirten bir rivâyete¹¹⁰⁶ de yer vermiştir.

2.2.1.6. İbn Mâce (273/886)

İbn Mâce, Zeyd b. Sâbit'in 9 tane merfû rivâyetine yer vermiştir.¹¹⁰⁷ Ayrıca Ferâiz bilgisini öven bir rivâyet¹¹⁰⁸ ile miras olayında şahit olarak yazıldığını bildiren bir rivâyete¹¹⁰⁹ de yer vermiştir.

¹⁰⁹⁷ Buhârî, “Mevâkıtü's-salât”, 27; “Ezân”, 8, 98; “Sücûdü'l-Kur'ân”, 6; “Teheccüd”, 8, “Fezâilü'l-Medîne”, 11; “Savm”, 19; “Buyû”, 75, 82, 84, 85; “Musâkât”, 17; “Cihâd”, 12, 31; “Meğâzi”, 17; “Tefsir” (Nisa sûresi, 15,18; Tevbe sûresi, 20; Ahzab sûresi,3); “Edeb”, 75; “Ahkâm”, 40; “İ'tisâm”, 3; “Tevhid”, 22.

¹⁰⁹⁸ Buhârî, “Salât”, 12, 102; “Cenâiz”, 58; “Mükâteb”, 4; “Şehâdet”, 23; “Ferâiz”, 5.

¹⁰⁹⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 3; “Fezâilü'l-Kur'ân”, 3; “Ahkâm”, 37.

¹¹⁰⁰ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 8

¹¹⁰¹ Buhârî, “Cenâiz”,33; Tıb, 26

¹¹⁰² Buhârî, “Eymân”, 3; “Ahkâm”,24

¹¹⁰³ Müslim, “Tahâret”, 90; “Mesâcid”, 106; “Salâtü'l-müsâfirîn”, 213, 214; “Sıyam”, 47; “Hac”, 490; “Buyû”, 57, 59, 60, 61, 63, 64; “İmâre”, 141; “Sıfâtü'l-münâfikîn”, 6; “Cennet”, 67.

¹¹⁰⁴ Müslim, “Hac”, 381.

¹¹⁰⁵ Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 119,120.)

¹¹⁰⁶ Müslim, “İmâre”, 28.

¹¹⁰⁷ İbn Mâce, “Mukaddime”, 10, 18; “Sıyam”, 23; “Ticârât”, 55; “Hibât”, 3; “Rühûn”, 10; “Zebâih”, 5; “Zühd”, 2.

2.2.1.7. Ebû Dâvûd (275/888)

Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde Zeyd'den gelen 19 merfû,¹¹¹⁰ 3 tane mevkûf rivâyete¹¹¹¹ yer vermiştir. Ayrıca eserde miras olayında şahit olarak yazıldığını bildiren bir rivâyet¹¹¹² daha bulunmaktadır.

2.2.1.8. Tirmizî (279/892)

Tirmizî, Zeyd'in 11 merfû¹¹¹³ 1 tane mevkûf rivâyetine¹¹¹⁴ yer vermiş, ayrıca “bu babta şu sahâbîlerden de rivâyet gelmiştir” dediği 23 rivâyete¹¹¹⁵ Zeyd'in ismi geçmektedir.

2.2.1.9. Nesâî (303/915)

Nesâî, tekrarsız 18 merfû rivâyet¹¹¹⁶ ile birlikte Zeyd'in isminin geçtiği üç rivâyete¹¹¹⁷ yer vermiştir.

¹¹⁰⁸ İbn Mâce, “Mukaddime”, 11.

¹¹⁰⁹ İbn Mâce, “Ferâiz”, 7.

¹¹¹⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 5, 131, 204, 285, 327, 344; “Cihâd”, 19; “Buyû”, 20, 23, 31, 34, 67, 89; “İlim”, 2, 3, 10; “Hurûf”, 1; “Sünne”, 17.

¹¹¹¹ Ebû Dâvûd, “Fiten”, 6; “Diyet”, 18.

¹¹¹² Ebû Dâvûd, “Ferâiz”, 12.

¹¹¹³ Tirmizî, “Sefer”, 14; “Savm”, 14; “Hac”, 16; “Buyû”, 62; “İlim”, 7; “İsti'zân”, 21, 22; “Tefsir”, 5, 10; “Menâkıb”, 145, 148.

¹¹¹⁴ Tirmizî, “Ferâiz”, 12.

¹¹¹⁵ Tirmizî, “Tahâret”, 53 (Müslim, “Cennet”, 67; Bu tez, 24. hadis), 58 (Dârimî, “Tahâret”, 51; Bu tez, 6. hadis), “Salât”, 5, 20 (Muvatta', “Salâtü'l-cemaa”, 27; Bu tez, 13. hadis), 21 (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 185; Bu tez, 16. hadis), 114 (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5:182; Bu tez, 9. hadis), 115 (Buhârî, “Ezan”, 88; Bu tez, 15. hadis), 129 (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1:107; Bu tez, 18. hadis), 187 (Dârimî, “Salât”, 90; Bu tez, 14. hadis); “Sefer”, 8 (Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2: 520; Bu tez, 12. hadis), 9 (Buhârî, “Sücûdü'l-Kur'ân”, 6; Bu tez, 11. hadis); “Cenâiz”, 71 (Müslim, “Cennet”, 67; Bu tez, 24. hadis); “Buyû”, 14 (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 507; Bu tez, 37. hadis), 15 (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5:190; Bu tez, 38. hadis); “Ahkâm”, 15 (İbn Mâce, “Hibât” 3; Bu tez, 42. hadis), 41 (Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 8:97; Bu tez, 36. hadis); “Cihâd”, 1 (Buhârî, “Cihad”, 32; Bu tez, 54. hadis), 5 (Tirmizî, *el-İlelü'l-kebîr*, 275; Bu tez, 44. hadis); “Fiten”, 26 (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4: 218; Bu tez, 63. hadis); “Tefsir”, 3 (Muvatta', “Salâtü'l-cemaa”, 27; Bu tez, 13. hadis), 5 (Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2: 520; Bu tez, 12. hadis); “Deâvât”, 25 (Dârimî, “Salât”, 90; Bu tez, 14. hadis); “Menâkıb”, 141 (Muvatta', “Câmi”, 12; Bu tez, 62. hadis).

¹¹¹⁶ Nesâî, “Tahâret”, 122; “İftitâh”, 50, 67; “Sehv”, 92; “Salâtü'l-havf”, 1; “Kıyâmu'l-leyl”, 1; “Sıyâm”, 21; “Cihâd”, 4; “Rukbâ”, 1; “Umrâ”, 1; “Muzâra”, 45; “Tahrîmu'd-dem”, 2; “Dahâyâ”, 18, 24; “Buyû”, 32, 33, 34, 35.

¹¹¹⁷ Nesâî, “Cenâiz”, 22; “Sıyâm”, 28; “Zînet”, 10.

2.2.2. Hadis Aldığı Sahâbîler

Zeyd b. Sâbit rivâyetlerinin ilk kaynağı tabiatıyla Hz. Peygamber'dir. O, savaşta-barışta, hazarda-seferde her durumda Hz. Peygamber'in yanında bulunup hadis ve sünnete doğrudan şahit olmuş, rivayetlerinin büyük bölümünü doğrudan Hz. Peygamber'den almakla birlikte Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'dan hadis rivâyet etmiştir.¹¹¹⁸

2.2.3. Talebeleri

Hz. Peygamber'den sonra yaklaşık 35 yıl daha yaşayan Zeyd b. Sâbit'ten pek çok sahâbi ve tâbiî hadis rivâyet etmiştir.

Sahâbeden; Abdullah b. Ömer, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hüreyre, Ebu'd-Derdâ, Enes b. Mâlik, Sehl b. Huneyf, Sehl b. Ebî Hasme, Sehl b. Sa'd es-Sâidî, Abdullah b. Yezîd el-Hatmî ondan ilim almış, rivâyette bulunmuşlardır.¹¹¹⁹

Tâbiûndan; Saîd b. el-Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Kâsım b. Muhammed, Süleyman b. Yesâr, Atâ b. Yesâr, Muhammed b. Sîrîn, Ebân b. Osman, Büsr b. Saîd, Kabîsa b. Züeyb, Ubeyd b. es-Sebbâk, Mervân b. el-Hakem, Hucr el-Mederî, Sâbit b. el-Haccâc, Zibrikân b. Amr, Tâvûs b. Keysân, Abbâd b. Sinân, Yahyâ b. Abbâd el-Ensârî, Abdullah b. Feyrûz ed-Deylemî, Aclân, Kâsım b. Hassân, Muhammed b. Kays ve babası Kays el-Medenî, Kesîr b. Eflah, Kesîr b. es-Salt, Şurabhîl b. Sa'd, Damra b. Habîb, Muttalib b. Abdullah el-Hantab, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Abdurrahman, Bedr b. Hâlid, Sâbit b. Ubeyd, Humejd b. Hilâl, Abdurrahman b. Şümâse, Humejd el-Harrât, Abdurrahman b. Ebî Leyla, Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân, Umeyra b. Adî, Muhammed b. İkrime, Ebu'l-Bahterî et-Tâî, Ebû Sâlih es-Semmân, Ebû Abdullah el-Cedelî, Ebû Nadre, Âmir b. Sa'd, Abbâd b. Şeybân ve Zeyd'in iki oğlu, Hârice ile Süleyman kendisinden rivâyette bulunmuştur.¹¹²⁰ Yukarıdaki isimlerden de anlaşılacağı gibi ondan rivâyette bulunanların hemen hepsi

¹¹¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 315, 7: 258; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 295-296; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 25; Zehebî, *Siyer*, 2: 427; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 510-511.

¹¹¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 315, 7: 258; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 3: 1152; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 295-296; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 25-26; Zehebî, *Siyer*, 2: 427; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 510.

¹¹²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 315, VII, 258; Ali b. el-Medîni, *el-İlel*, 44-45, 47-49; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 3: 1152; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 5: 106-163; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimeşk*, 19: 328; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 25-26; Zehebî, *Siyer*, 2: 427; İbn Kesîr, *Camiu'l-mesânîd ve's-sünen*, 3: 110-174; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 510.

erkektir. Kadınlardan ise kızı olduğu da söylenen Ümmü Sa'd ondan rivâyette bulunmuştur.¹¹²¹

2.2.4. Tahammül ve Edâ Usûlü

Zeyd b. Sâbit'ten nakledilen hadislere bakıldığında genel olarak sema ifade eden lafızların kullanıldığı görülmektedir. O, Hz. Peygamber'den rivâyet ederken genellikle 'kâle Rasûlullah' ya da 'semi'tu Rasulellah' lafızlarını kullanmıştır. Ondan nakledilen bir kısım rivâyet de muanan (an harfi kullanılarak nakledilen rivayet) bir şekilde nakledilmiştir.

Bu bölümde ele alınan hadiste geçtiği üzere Mervân b. Hakem ile yaşanan olaydan Zeyd'in hadislerin yazılmasına karşı olduğu anlaşılmaktadır. O, yazılanları imha ettirme şeklinde ortaya çıkan tepkisine "Rasûlullah bize bir şey yazmamayı emretti."¹¹²² şeklinde gerekçe göstermiş ve yazılanları imha etmiştir.

2.2.5. Genel Değerlendirme

Çalışmaya esas alınan kaynaklarda tekrarlar hariç Zeyd b. Sâbit'in 103 rivâyeti yer almaktadır. Bunlardan 41 tanesi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve diğer kaynaklarda bulunmaktadır. Bu 41 rivâyetin 39 tanesi merfû iki tanesi mevkûftur. Mevkûf rivâyetlerin her ikisi de sahihtir. 39 merfû rivâyetin 20'si sahih, 9'u hasen, 10 tanesi de zayıftır. Müsned dışındaki rivâyetlerin yer aldığı farklı kaynaklar ise şunlardır: Sadece Taberânî'nin eserlerinde yer alan 49 rivâyetin 6'sı sahih 7'si hasen, 23'ü zayıf, 12'si çok zayıf, biri mevzu olarak değerlendirilmiştir. Çalışmaya esas teşkil eden bu iki kaynak dışında sadece Abd b. Humeyd'in *Müsned*'inde yer alan bir rivâyet çok zayıf; Dârekutnî'nin eserlerinde yer alan 4 rivâyetin 2'si zayıf, 2'si çok zayıf olarak değerlendirilmiştir. Sadece Bezzâr'ın *Müsnedi*'nde bulunan 1 rivâyet hasendir. Beyhâkî'deki bir rivâyete zayıf hükmü verilmiştir. Hâkim'in *Müstedrek*'inde bulunan 4 rivâyetin tamamı zayıf kabul edilmiştir. Ebû Nu'aym'ın *Hilye*'sindeki iki rivâyetin biri hasen diğeri mevzu sayılmıştır. Kudâî'nin *Müsned*'inde yer alan bir rivâyet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada yer alan rivâyetlerin sıhhat tablosu şöyle gösterilebilir:

¹¹²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10: 26.

¹¹²² Ebû Davûd, "İlim", 3.

	Sahih	Hasen	Zayıf	Çok zayıf	Mevzû	Toplam
Ahmed b. Hanbel	22	9	10	-	-	41
Taberânî	6	7	23	12	1	49
Abd b. Humejd				1		1
Bezzâr		1				1
Dârekutnî			2	2		4
Hâkim			4			4
Ebû Nuaym		1			1	2
Beyhâkî			1			1
Kudâî			1			1
Toplam	28	18	41	15	2	104

SONUÇ

İsmi neredeyse Kur'ân ile özdeşleşmiş olan Zeyd b. Sâbit'in hadis rivâyetindeki yerinin ele alındığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- 1- Hz. Peygamber'in hayatında onun yanından ayrılmayan Zeyd b. Sâbit, Dört Halife döneminde de Medîne'den neredeyse hiç ayrılmamış, orada yaşamış idarî ve ilmî pek çok görev ifa etmiştir. Hz. Peygamber Medîne'ye gelmeden İslam'a girmiş ve 17 sûre ezberlemiştir. Rasûlullah Medîne'ye geldikten sonra ise ölümüne kadar onun yanından ayrılmamıştır. Tüm bunlar Zeyd b. Sâbit'in İslam tarihindeki müstesna yerini ve Müslümanlar nezdindeki önemini göstermektedir.
- 2- Gerek sahâbe gerekse tâbiûndan pek çok talebesi/râvîsi olan Zeyd b. Sâbit'in rivayetlerinin, İman, İlim, Temizlik/Tahâret, Namaz/Salât, Mescidler/Mesâcid, Cenâze, Zekât, Hac, Oruç/Savm, Sıyam, Alışveriş/Buyû', Hibe, Cihad, Fezâilü'l-Kur'ân, Hilâfet ve Emirlik/İmâre, Tefsir, Menâkıb, İyilik/Birr, Nikâh, Yiyecek-İçecekler/Et'ime-Eşribe, Tıb, Zühd ve Edeb, Dua ve Zikir, Mîras/Ferâiz, Hadler/Hudûd, Diyetler, Hükümler/Ahkâm, Kitap ve Sünnete Bağlılık/İ'tisâm, Nübüvvet Alâmetleri/Alâmâtü'n-Nübüvve gibi geniş bir yelpazede 28 ana konuda ve pek çok alt başlıkta olduğu tesbit edilmiştir. Zeyd b. Sâbit'in hemen her konu başlığında bir rivâyeti olmakla beraber ibâdet, muâmelât ve ahkâm ile ilgili rivâyetlerinin biraz daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.
- 3- Onun Hz. Peygamber'den doğrudan aldığı rivayetlerin yanısıra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'dan hadis rivâyet ettiği; ayrıca kendisinden de sahâbeden Ebû Hureyre ve İbn Ömer; tâbiûndan İbn Sîrîn, Süleyman b. Yesâr ve oğlu Hârîce başta olmak üzere pek çok kişinin hadis aldığı tesbit edilmiştir.
- 4- Çalışmada incelenen 104 rivâyetin 28 tanesinin sahih, 18'inin hasen, 41 tanesinin zayıf, 15'inin çok zayıf, 2 tanesinin de mevzû olarak değerlendirildiği görülmüştür. Sadece merfû rivâyetleri inceleme amacıyla yapılan bu çalışmada ondan nakledilen tüm rivâyetler ele alınmamıştır. Zeyd b. Sâbit'in, mevzû rivâyetlerine/fetvâlarına çalışmanın hacmini iki belki de üç katına çıkaracağı için yer verilmemiştir. Zira Zeyd b. Sâbit'in Ferâiz ve Diyetler konusunun hemen her başlığında; Nikâh ve Talâk konularının da pek çok yerinde bir fetvasını bulmak mümkündür. Bunun için Abdurrezâk'ın ve İbn Ebî Şeybe'nin *Musanneflerine* bakmak kâfidir. Ayrıca bu çalışmada ele alınan hadislerin şerh ve izah edilip

- günümüze verdiği mesajlar değerlendirilebilirdi. Ancak tezin hacmini artıracakları için çok kısa açıklayıcı bilgiler dışında şerh yapılmamıştır.
- 5- Vahiy katibi oluşu ile Kur'ân'ın tamamını ezberleyen beş – altı ensardan biri olması ona Kur'ân'ın cemi ve istinsâhı ile ilgili faaliyetlerde görev verilmesinin başlıca sebebi olmuştur.
 - 6- Hz. Peygamberin vahiy kâtipliğini yapmıştır. Rasûlullah, Übey b. Ka'b'ın bulunmadığı zamanlarda vahyi yazması için Zeyd b. Sâbit'i çağdırtmıştır.
 - 7- Rasûlullah'ın isteği ile çok kısa sürede İbrânice ve Süryanice öğrenmiş gelen mektupları okuyup, gönderilecek olanları da yazmıştır. Bu iki dil dışında Farsça, Habeşce, Kıptîce ve Rumca dillerini bilmesi ona devletin diplomatik işlerini yürütmede ön sırada olmasını sağlamıştır.
 - 8- Rasûlullah'ın vefat etmesinin ardından dört halife döneminde halife vekilliği, kâtiplik, divan üyeliği ve beytü'l-mâl sorumluluğu vazîfeleri ile devlette pek çok idârî görevde vazîfe yapmıştır. Sadece idârî görevler değil Medîne fetva sorumlusu, kaza/yargı işleri, Ferâiz ve ganimet taksiminde sorumluluklar yüklenerek ilmî olarak da vazîfe deruhte etmiştir.
 - 9- Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân'ın bir mushafta toplaması görevini ifâ etmiştir. Hz. Ömer döneminde Kur'ân'ın ta'limi ile meşgul olmuş. Hz. Osman döneminde Kur'ân'ın istinsahı/çoğaltılması komisyonunda görev almıştır.
 - 10- Vahiy kâtipli olmasının da etkisiyle Kur'ân kırâatında ve Tefsir, Fıkıh, Ferâiz ilimlerindeki geniş bilgisi. Özellikle Ferâiz ilmi başta olmak üzere, diyetler, nikâh, talak gibi fikhî hususlarda daha Rasûlullah zamanında fetva sorulan bir sahâbîdir. Hz. Ömer'de de görülen gerçekleşmemiş/farazî olaylara fetva vermemesi özelliği daha sonra hicâz ekolü diye isimlendirilecek fıkıh ekolünün temel hususiyetlerinden biri olmuştur.
 - 11- Onun Yahûdi kökenli olduğu yönünde iddialar bulunmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in onu vahiy kâtipli olarak yanında bulundurması, ona diplomatik mektupları yazma ve okuma sorumluluğu verebilmek için “bu dili öğren” şeklinde tâlimat vermesi ve bunun gerekçesi olarak Yahûdilere güvenmeyişi ifade etmesi; Hz. Ebû Bekir'in ona Kur'ân'ın bir mushafta toplanması vazifesini vermesi ve onu “sen, itham etmediğimiz bir gençsin” sözünü övmesi ve onu danışma meclisine alması, Hz. Ömer'in onu beş defa yerine halife vekili olarak bırakmasının yanı sıra devlet kademelerinde pek çok idârî ve ilmî vazîfeler

vermesi, Hz. Osman'ın da aynı şekilde kendi döneminde onu çeşitli görevlerde istihdam etmesi göz önüne alındığında bu iddiaların asılsız olduğu sonucu açık olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 12 cilt. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm es-San'ânî. *Tefsiru'l-Kur'an*. thk. Dr. Mustafa Müslim Muhammed. 1. Baskı. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî. *el-Müntehâb min Müsnedi Abd b. Humeyd (Müsned)*. Thk. Suphi es-Samarrâi ve v.dğr. 2 cilt. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408/1988
- Abdülbâki, M. Fuâd b. Sâlih b. Muhammed. *el-Lü'lû ve'l-mercân fima't-tefeka aleyhi's-Şeyhân*. Kahire: Daru ihyai'l-kütüb, 1406/1986.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfu'l-hafa ve müzilu'l-ilbâs amme's-tehera mine'l-ehadis ala elsineti'n-nas*. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1390/1971.
- Ahatlı, Erdinç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*. Ankara: DİB yayınları, 1432/2011.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-imam Ahmed ve bihâmişihî müntehabi Kenzi'l-Ummâl*. nşr. Nasıruddin el-Elbâni, 6 cilt. 2. Baskı. by: y.y. 1398/1978.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnâvût v.dğr. 50 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Trc. Rıfat Oral - Süleyman Sarı, 6 cilt. Konya: Ensâr Yayınları, 1422/2002.
- Ahmed b. Hanbel. *Kitâbu Fezâili's-sahâbe*. Thk. Vasıyyullâh b. Muhammed Abbâs, 2 cilt. Mekke: 1403/1983.
- Alâî, Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. *Câmiu't-tahsil fî ahkâmi'l-merâsîl*. Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1406/1986.
- Aliyyü'l-Kâri, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkati'l-Mesâbih*. 11 cilt. Beyrût: Daru'l-Fikr, 1422/2002.
- Aşık, Nevzat. *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*. İzmir: Akyol Neşriyat, 1401/1981.
- Aydınlı, Abdullah. "Hadis Rivâyetinde Yazının Kullanımı ve Güvenilirliği". *Hadis Yazıları*. 37-50. İstanbul: İFAV yayınları. 1434/2014.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV yayınları, 1428/2008
- Aydınlı, Abdullah. *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*. 6 cilt. İstanbul: Madve Yayınları, 1416/1996.

- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Abdullâh Mahmûd Muhammed Ömer, 25 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *Vahyedilişinden Derlenişine KUR'ÂN TARİHİ Eski ve Yeni Ahit ile Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Trc. Ömer Türker - Fatih Serenli. İstanbul: İz yayıncılık, 1435/2014.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Cabir b. Dâvûd. *Futûhu'l-buldân*. Beyrût: Daru'l-Hilal, 1408/1988.
- Belhî, Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed. *Kabulu'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*. Thk. Ebu Amr el-Huseyni b. Ömer b. Abdurrahim. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdülkadîr Atâ. 10 cilt. Mekke: Mektebetü Dâri'l-Bâz, 1414/1994.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *es-Sünenü's-suğrâ*. el-Minnetü'l kübrâ hâmişinde Thk. Muhammed Dıyâürrahmân el-A'zamî. 9 cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2001.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *Şuabü'l-îmân*. Thk. Muhammed b. Saîd Besyûnî Zağlûl. 10 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2003.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sahibi's-şerîa*. nşr. Abdülmütî kalacî. 7 cilt. Beyrût: y.y, 1405/1985.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*. Thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 15 cilt. Dımaşk: Dâru Kuteybe, 1411/1991.
- Beğavî, Muhyis-Sünne Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud. *Şerhu's-sünne*. Thk. Şuayb el-Arnâvûd, 15 cilt. Beyrût: Mektebetü'l-İslami, 1403/1983.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Ömer. *el-Bahrü'z-zehhâr/el-Müsned*. Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah. 13 cilt. Medîne: 1408/1988.
- Bilmen, Ö. Nasuhî. *Hukuku İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen yayınları, ts.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîh*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu'l-kebîr*. 8 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu'l-evsat*. Thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1406/1986.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Edebü'l-müfred*. Nşr. Muhammed Abdülkadîr Atâ. Beyrût: 1410/1990.

- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Cüz'ü'l-kirâe halfe'l-imâm*. Thk. Fadlurrahmân es-Sevrî. Lahor: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1400/1980.
- Coşkun, Selçuk. *Hadise Bütüncül Bakış*. 2. Baskı. İstanbul: İFAV yayınları, 1435/2014.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Thk. Şuayb el-Arnâvût v.dğr. 6 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer Ali b. Ömer. *el-İlelü'l-vâride fî ehâdisi'n-nebeviyye*. Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefî. 11 cilt. Riyad: 1405/1985.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer. *Suâlâtü'l-Hâkim en-nisaburi li'd-Dârekutnî*. Thk. Muvafik Abdullah b. Abdülkadir. Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1404/1984.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*. Thk. Muvafik Abdullah b. Abdülkadir. Riyad: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1406/1986.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân es-Semerkandî. *Müsnedü'd-Dârimî bi ma'ruf sünenü'd-Dârimî*. 1. Baskı. Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 cilt. Riyad: Dâru'l-muğnî, 1420/2000.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi*. İstanbul: İFAV yayınları, 1436/2015
- Dûlabî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd. *el-Künâ ve'l-esmâ*. Thk. Ebu Kuteybe Muhammed el-Feryabi. Beyrût: Daru İbn Hazm, 1420/ 2000.
- Ebû Avâne, Ya'kûb. b. İshâk el-İsferâinî. *Müsnedü Ebî Avâne (Müstahrec)*. Thk. Eymen b. Ârif ed- Dimeşkî. 5 cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1418 /1998
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. nşr. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2005.
- Ebû Huzeyfe, Nebil b. Mansur b. Ya'kûb b. Sultan el-Kuveytî. *Enîsü's-sâri fî tahrici ve tahkiki'l-ehadisi elleti zekeraha'l-hafiz İbn Hacer fî Fethi'l-bâri*. 11 cilt. Beyrût: Müessesetü's-semaha, 1425/2005.
- Ebu'l-Feyz el-Gumâri, Ahmed b. Muhammed b. Siddik b. Ahmed. *el-Müdâvi li-ileli'l-Camii's-Sağir ve şerhi'l-Münâvi*. 6 cilt. Kahire: Daru'l-Kütübî, 1416/1996.
- Ebû Nuaym el-İsbehâni, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-İsbehâni. *Ma'rifetü's-sahâbe*. Thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî, Riyad: Dâru'l-vatan, 1418 /1998.
- Ebû Nuaym el-İsbehâni. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-aşfiyâ*. 10 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1988.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. Thk. Hüseyin Selim Esed, 14 cilt. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1404/1984.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Sahihu Camiu's-sağir ve ziyâdatühü*. 2 cilt. Beyrût: Mektebetü'l-İslami, 1408/1988.

- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Daîfu Câmiu's-sağır ve ziyâdatühü. 3 cilt.* Beyrût: Mektebetü'l-İslami, 1408/1988.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Zaîfu Ebû Dâvûd*, Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1418/1998.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Sahihu't-terğib ve't-terhib*, 3 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1420/2000.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*. Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 1413/1993.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar yayınları 1434/2013.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı. 7. Baskı.* Ankara: TDV yayınları 1433/2012.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân. *el-Ma'rife ve't-târih*. Thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Medîne: Mektebetü'd-Dâr, 1410/1990.
- Hâkim, en-Nisâbûrî, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. thk: Mustafa Abdülkâdir Ata. 5. Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Halil b. Muhammed el-Arabî. *el-Ferâid ala Mecmeu'z-Zevâid. (tercümetü'r-ruvat ellezine lem ye'rifhum el-hafız el-Heysemî)*. Duha/Katar: Daru'l İmami'l-Buhârî, 1428/2008.
- Hammâd Nezhî. *İktisadi Fıkıh Terimleri*. Trc. Recep Ulusoy. İstanbul: İz yayınları 1416/1996.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Trc. Sâlih Tuğ. 2 cilt. Ankara: Yeni Şafak kültür, 1423/2003.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. Trc. Abdülaziz Hatip-Mahmud kanık. İstanbul: Beyan yayınları, 1437/2016.
- Harâitî, Ebu Bekir Muhammed b.Cafer. *Mekârimu'l-ahlâk ve meâlîhe*. Thk. Eymen abdulcabir el-Buhayri. Kahire: Daru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1419/1999.
- Hatîb el-Bağdâdî. Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Târihu Bağdâd*. 14 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî. *Takyidü'l-ilm*. Beyrût: İhyau's-sünneti'n-nebeviyye, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü ashâbi'l-hadîs*. Thk. Mehmed Saîd Hatîboğlu. Ankara: DİB yayınları 1411/ 1991.
- Hatîb el-Bağdâdî. *el-Fakih ve'l-mütefakkih*. Thk. Ebu Abdurrahman Adil b. Yusuf el-Ğazarî. Suud: Daru İbnü'l-Cevzi, 1421/2001.

- Hatiboğlu, Haydar. *Sünen-i İbn Mace Tercümesi ve Şerhi*. 10 cilt. İstanbul: Kahraman yayınları, 1402/1982.
- Heysemî, Nureddin b. Ali b. Ebu Bekir b. Süleyman el-Heysemî. *Mecmeü'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*. Thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Ata. 12 cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l ilmiyye, 1421/2001
- Heysemî, Nureddin b. Ali b. Ebu Bekir b. Süleyman. *Keşfu'l-estâr an zevâidi'l-Bezzâr ale'l-Kütübi's-Sitte*. Thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 5 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1399/1979.
- Hıdır, Özcan. *Yahûdi Kültürü ve Hadisler (İsrailiyyât-Hadis ilişkisi)*. İstanbul: İnsan yayınları, 2018.
- Iclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Kûfî. *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadis ve mine'd-duafâ ve zikri mezâhibihim ve ahbârihim*. Thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. 2 cilt. Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1404/1984.
- Itr, Nûruddîn. *İlamu'l-enâm şerhu Buluğı'l-Meram min ehadisi'l-ahkam*. 4 cilt. Dimaşk: Daru'l-farfur, 1419/1999.
- İbn Abdürabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*. nşr. Abdülmecîd et-Terhînî. Beyrût: y.y, 1404/1983.
- İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdilber el-Kurtubi en-Nemeri. *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb*. Thk: Âdil Mürşid. b.y.: Dâru'l A'lam, 1423/2002.
- İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdilber el-Kurtubi en-Nemeri. *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlihi*. nşr. Mâhir Şemlâvî - Hasen Şelbî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1436/2015.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, Thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr. 9 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Asâkîr, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen eş-Şâfî. *Târîhu medîneti Dimaşk*. Thk. Muhibbuddîn Ebû Saîd Ömer b. Ğarâme el-Amrî. 70 cilt. B.y: Dâru'l-Fikr, 1415-1420 / 1995-2000.
- İbn Bûşrân, Ebu'l-Kâsım, Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah. *el-Emâlî*. Riyad: Daru'l-Vatan, 1417/1997.
- İbn Ca'd, Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Cevheri. *Müsned*. Thk. Amir Ahmed Haydar. Beyrût: Müessesetü nadir, 1410/1990.
- İbn Ebî Âsim, Ebû Bekr Amr b. Ebî Âsim ed-Dahhâk b. Mahled. *el-Âhâd ve'l-mesânî*. Thk. Bâsim Faysal Ahmed. 6 cilt. Riyâd: Dâru'r-Râye, 1411/1991.
- İbn Ebî Âsim, Ebû Bekr Amr b. Ebî Âsim ed-Dahhâk b. Mahled. *es-Sünne*. Thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. 2 cilt. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980.
- İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekir b. Ebî Dâvud Abdullah b. Süleyman. *Kitabu'l- Mesâhif*. Thk. Muhammed b. Abde. Kahire: el-Farûkû'l-Hadâse, 1422/2002.

- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. 9 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1373/1953.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Mûsânef*. Thk. Muhammed Avvâme. 26 cilt. Cidde: Dâru'l-Kıble, 1426/2006.
- İbn Ebî Şeybe. *Mûsnedü İbn Ebî Şeybe*. Thk. Âdil b. Yûsuf el-Gazzâvî-Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 2 cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1417/1998.
- İbn Ebî Üsâme, Ebu Muhammed el-Haris b. Muhammed b. Dahir et-Temimi. *Buğyetü'l-bâhis an zevaidi mûsnedi'l-Haris*. Thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bakiri. Medîne: Merkezü Hidmeti's-Sünne, 1412/1992.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*. 1. Baskı. Beyrût: Mektebetü'l-Asriye, 1433/2012.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 17 cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 1426/2005.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz. 7 cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l ilmiyye, 1424/2004
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Takrîbü't-tehzîb*. nşr. Âdil Mürşid. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1428/2007.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-mîzân*. nşr. Abdülfettâh Ebû Ğudde. 10 cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Tabakâtü'l-Müde'llisin*. Thk. Âsım b. Abdullah el-Karyutî. Amman: Mektebetü'l-menar, 1404/1983.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *ed-Dirâye fi tahrîci ehadîsi Hidaye*. Thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemanî. 2 cilt. Beyrût: Daru'l-Marife, ts.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-Metalîbu'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*. Thk. Sa'd b. Nasr eş-Şetri. 19 cilt. Riyad: Daru'l-Âsime, 1419/1998
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *İthafu'l-mehere bi'l-fevâidi'l-mübtékera min etrafi'l-aşere*. 19 cilt. Riyad: Merkezü Hidmeti's-Sünne, 1415/1994.
- İbn Hayr el-İşbîlî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr. *Fehresetü İbn Hayr*. nşr. Muhammed Fuâd Mansûr. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*. Thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi, 2 cilt. Riyâd, Dâru's-Sumey'î, 1421/2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî. *es-Sikât*. 10 cilt. Haydarâbâd: Meclisü Dâireti'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1394/1973.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm. *es-Siretü'n nebeviyye*. Beyrût: Dar-ı İbn Hazm, 1430/2009.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. *es-Sahîh*. Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 cilt. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1401/1980.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. *et-Tevhîd*. Thk. Abdülazîz b. İbrâhîm eş-Şevhân. 2 cilt. , Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1415/1994.
- İbn Kâni, Ebu'l-Hüseyin Abdülbâkî b. Kanî. *Mu'cemu's-sahâbe*. Thk. Ebû Abdirrahmân Salâh b. Sâlim. 3 cilt. B.y.: Mektebetü'l-Ğurabâ el-Eseriye, ts.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l Fedâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Dr. Abdullah b. Abdü'l-muhsin et-Türkî. 21 cilt. B.y.: Dâru'l-Hicr, ts.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l Fedâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî. *Camîu'l-mesânid ve's-sünen*. thk: Abdülmelik b. Düheş. Beyrût: Daru Hadir, 1419/1998.
- İbn Kuteybe. Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Meârif*. Thk. Dr. Servet Ukkaşe. Kahire: Dâru'l Meârif, ts.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddin Kâsım. *es-Sikât mimmen lem yeka' fi'l-kütübi's-Sitte*. Thk: Şadi b. Muhammed b. Salim. 9 cilt. B.y: Daru'n-Nu'man, 1432/2010.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Beyrût: Müessesetü'r-risale, 1434/2013.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükram b. Ali. *Muhtasarı tarihi Dimeşk*. Thk. Ruhayya en-Nuhas v.dğr. 29 cilt. Dımaşk: Daru'l-fikr, 1404/1983.
- İbn Mencûye, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrâhîm. *Ricalu sahihi Müslim*. Thk. Abdullah el-Leysî. 2 cilt. Beyrût: Daru'l-Marife, 1407/1986.
- İbn Receb, Zeynüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed el-Hanbelî. *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1408/1987.
- İbn Rüşd, Kadı Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Hafîd. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*. İstanbul: Beyan Yayınları, ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*. Thk. Dr. Ali Muhammed Ömer. 11 cilt. Kahire: Mektebetü'l Hânci, 1421/2001.
- İbnü'l-Cârûd, Ebu Muhammed Abdullah b. Ali. *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsned*. Thk. Abdullah Ömer el-Barudî. Beyrût: Müessesetü's-Sekafıyye, 1408/1988.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâleddin Ebu'l-Ferec. *Sıfatü's-safve*. Thk. Muhammed Ravvas Kal'acî. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1405/1985.

- İbnü'l-Cevzî, Cemâleddin Ebu'l-Ferec. *el-Muntazam fi tarihi'l-ümem ve'l-mülük*. thk: Muhammed ve Mustafa Abdulkadir Ata. 19 cilt. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâleddin Ebu'l-Ferec. *Keşfü'l-müşkil min hadisi's-sahihayn*. 4 cilt. Thk. Ali Hüseyin el-Bevvab. Riyad: Daru'l-vatan, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l Hüseyin Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrût: Dâru ibn Hazm, 1433/2012
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l Hüseyin Ali b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadîs*. Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî – Mahmûd Muhammed. 5 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsil'l-Arabî, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l Hüseyin Ali b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kamil fi't-Târih*. Thk. Ömer Abdusselam Tedmurî. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-arabî, 1418/1998.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd el-Akerî el-Hanbelî Ebu'l-Fellâh. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. thk: Mahmud el-Arnaût- Abdülkâdir el- el-Arnaût. 11 cilt. Beyrût: Daru ibni Kesîr, 1406/1986.
- İbnü'l-Medînî, Alî b. Abdillâh b. Ca'fer. *el-İlel*. Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980.
- İbnü'l-Mübârek, Abdullâh el-Mervezî, *Kitabu'z-Zühed*. Thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.
- İbnü'l-Mülakkin, Sirâcüddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed. *et-Tavdih li şerhi'l Camii's-Sahih*. Nşr. Dımaşk: Daru'n-nevâdir, 1428/2008.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. Thk. Rızâ Teceddüd el-Mâzenderânî. b.y: y.y, ts.
- İsmâil b. Ca'fer. *Hadisu Ali b. Hucr es-Sa'dî an İsmâil b. Cafer el-Medeni*. Thk. Ömer b. Rafud. Riyad:Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1998.
- Kandemir, Yaşar – Küçük, Raşit – Çakan, İ.Lütfü. *Riyazü's-Sâlihîn tercüme ve şerh*. 8 cilt. İstanbul: Erkâm yayınları, 1416/1996.
- Karaman, Hayrettin v.dğr. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 cilt. Ankara: DİB yayınları, 1427/2007.
- Kelâbâzî, Ahmed b.Muhammed b.el-Huseyn. *Ricalu sahihi Buhârî*. Thk. Abdullah el-Leysî. Beyrût: Daru'l-marife, 1407/1987.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şah. *Feyzu'l-bâri ala sahihi'l-Buhârî*. Thk. Muhammed Bedr. 6 cilt. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425/2005.
- Kettâni, Ebu Abdullah Muhammed b. Ca'fer. *Nazmu'l-mütenâsir minel hadisi'l-mütevâtir*. Thk. Şeref Hıcazi. Mısır: Daru'l-kütübi's-Selefiye, ts.

- Koçyiğit, Talat. *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*. 4. Baskı. Ankara: TDV yayınları, 1410/1989.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. 7. Baskı. Ankara: TDV yayınları. 1430/2010.
- Koçyiğit, Talat. *Hadislerin Toplanması ve Yazı İle Tesbiti*. Konya: Hüner yayınları 1410/1990.
- Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer. *Müsnedü's-Şihâb*. Thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986.
- Mahmûd, Muhammed Halil v.dğr. *Mevsûatu akvâli'd-Darekutnî fî ricâli'l-hadîs ve ilelihi*. 2 cilt. B.y.: Alemü'l-kütüb, ts.
- Mahmûd b. Muhammed, Ebu Abdurrahman el-Mellah. *el-Ehadisü'z-zaife ve'l-mevdua elleti hakeme aleyha el-hafız İbn Kesîr fî Tefsirihi*. Medîne: Mektebetü'l-ulum ve'l-hikem, 1431/2010.
- Makdisî, Ziyaüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulvahid el-Makdisi. *el-Ehâdisü'l-muhtâre / el-Müstahrec mine'l-ehâdisi'l-muhtâre mimma lem yehruchu'l Buhârî ve Müslim fî sahihayhime*. Thk. Dr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehiş. 13 cilt. Beyrût: Daru Hadır. 1420/2000
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1417/1997.
- Ma'mer b. Râşid. *el-Câmi*. (Abdurrazzak b. Hemmâm, es-Sanani'nin, *el-Mûsânefinin* XI. ve XII. cildleriyle birlikte). Thk. Habiburrahman el-A'zami. Beyrût: Mektebetül İslami, 1403/1983.
- Mes'ûdî. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. nşr. Abdullah İsmâil es-Sâvî. Kahire: y.y., 1357/1938.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud. *el-İhtiyar li-ta'lili'l-muhtar*. 2 cilt. İstanbul: Çağrı yayınları, 1411/1991.
- Mizzî, Cemaleddin Ebu'l Haccâc Yusuf b. Zeki el-Mizzî. *Tehzibü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 35 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1403/1983.
- Moğoltay b. Kılıç, b. Abdullah el- Bekcerî. *İkmalü Tehzibi'l-kemal fî Esmâi'r-ricâl*. Thk. Ebu Abdurrahman Adil b. Muhammed. 12 cilt. B.y: el-Farükü'l-Hadâse, 1421/2001.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmii's-Sağîr*. 6 cilt. Beyrût: Dâru'l-Mârife, 1392/1972.
- Müslim b. el-Haccâc Ebu'l-Hüseyin. *Sahîhu Müslim*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 cilt. B.y: Daru'l-hadis, 1411/1991.
- Nâyif b. Salâh, b. Ali el-Mansûrî. *er-Ravdu'l-bâsim fî terâcimi şüyûhu'l-Hâkim*. 2 cilt. Riyad: Daru'l-Âsime, 1432/2011.

- Nâyif b. Salâh, b. Ali el-Mansurî. *İrşadü'l-kâsi ve'd-dâni ila terâcîmi şüyûhu't-Taberânî*. Riyad: Daru'l-Kiyan, 1426/2006.
- Nâyif b. Salâh, b. Ali el-Mansurî. *Delilü'l-Muğni lişüyûhu'l-imam ebi'l-Hasen ed-Darekutni*. Riyad: Daru'l-Kiyan, Riyad, 1427/2007.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. Thk. Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-meârif, ts.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972.
- Polat, Selahattin. *Hadis Araştırmaları*. İstanbul: İnsan yayınları, 1432/2011.
- Râmehurmûzî, Hasan b. Abdurrahman. *el-Muhaddisu'l-fasıl beyne'r-ravi ve'l-vai*. Thk. Muhammed Accac el-Hatib. Beyrût: Daru'l-fikr, 1391/1971.
- Sâatî, Ahmed Abdurrahman el-Bennâ. *el-Fethu'r-rabbânî li tertîbi'l-Müsnedi İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî ve meahû kitâbu Bülûğu'l-Emânî min esrâri'l-Fethi'r-Rabbânî*. 24 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, ts.
- Saîd b. Mansûr. *Sünen*. Thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdilaziz-Âli humeyyid. 5 cilt. Riyad: Daru's-samiî, 1413/1993.
- Safvân, Adnan Dâvûdî, *Zeyd b. Sâbit katibu'l vahyi ve câmiu'l Kur'ân*. 2. Baskı. Dımaşk: Daru'l Kalem, 1419/1999.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed. *Bezlü'l-Mechûd fi halli ebi Dâvûd*. 20 cilt. Beyrût: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Sehâvî, Ali b. Muhammed b. Abdü's-Samed el-Hemedânî Alemü'd-Din. *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-Ekrâ*. Thk. Mervân Atıyye-Muhsin Harâbe. Beyrût: Dâru'l-Me'mûn, 1418/1997.
- Sezgin, Fuat. *Tarihu't-Turasi'l-Arabî*, 10 cilt. Riyad: Camiatu imam b. Muhammed b. Suud, 1411/1991.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-Tefsiri bi'l-me'sûr*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Kahire: y.y., 1423/2003.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed ebu'l-Fadl İbrâhim. Mısır: Hey'etü'l-Mısıryye, 1395/1974.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Câmiu's-sağîr fi ehâdisi'l-beşîr ve'n-nezîr*. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1424/2004.

- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. 3. Baskı. Beyrût: Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye, 1435/2014.
- Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh b. Ahmed. *er-Ravdü'l-ünf fi şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*. Thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî, Beyrût: Daru ihyai't-Turas, 1420/2000.
- Şâfî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Thk. Rifat Fevzi Abdülmetin. 11 cilt. b.y: Daru'l-Vefa, 1421/2001.
- Şâfî, Muhammed b. İdris. *Müsned*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. Thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî. 15 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *Müsnedü'ş-Şamiyyin*. Thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî. 4 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risale, 1409/1989.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-evsat*. Thk. Târik b. İvadillâh - Abdülmuhsin el-Hüseynî. 10 cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu's-sağir*. Thk. Muhammed Şekûr Mahmûd. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, 1405/1985.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *ed-Duâ*. Thk. Mustafa Abdülkadîr Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, 1413/1993.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *Mekârimu'l-Ahlâk*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, 1409/1989.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 16 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu meâni'l-âsâr*. Thk. Muhammed Zehra en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câde'l-Hak. 5 cilt. Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd. *el-Müsned*. Thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî. 4 cilt. b.y: Mektebetü Hicr, 1419/1999.
- Temmâm, b. Muhammed er-Râzî. *el-Fevâid*. Thk. Hamdî Abdilmecîd es-Selefî. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1412/1992.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *el-İlelü'l-kebîr*. Thk. Seyyid Subhi v.dğr. Beyrût: Mektebetü Nehdatü'l-Arabiyye, 1409/1989.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Şemâil-i Şerîf*. Trc. Prof. Dr. Yaşar Kandemir, 3 cilt. İstanbul: Tahlil yayınları, 1436/2015.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*. trc. Osman Zeki Mollamehmedoğlu. 6 cilt. İstanbul: Yûnus Emre Yayınları, ts.
- Ukaylî, Ebu Cafer Muhammed b. Amr. *Kitâbu'd-duafâ*. Thk. Hamdî b. Abdülmecîd b. İsmâil es-Selefi. 4 cilt. Riyad: Daru's-Samiî, 1420/2000.
- Vâkidî, Muhammed b. Amr Ebû Abdullah. *el-Meğâzî*. Thk. Marsden Johannes. 2 cilt. Beyrût: Daru'l-Alemi, 1409/1989.
- Yeniî Necati- Kayapınar Hüseyin. *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*. İstanbul: Şamil yayınları, 1423/2003.
- Yıldırım, Celal. *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*. 4 cilt. İstanbul: Uysal Kitabevi, ts.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 25 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânü'l-i'tidâl*. Thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 7 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târihu'l-islâm ve vefayâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lam*. thk: Dr. Ömer Abdusselam ed-Tedmuri. 53 cilt. Beyrût: Daru'l-Kitabu'l-Arabi, 1410/1990.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Ma'rifetü'l-kurrai'l-kibâri ale't-tabakâti ve'l-âsar*. Thk. Ş. el-Arnâvut v.dğr. 2 cilt. Beyrût-y.y., 1404/1984
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*. Thk. Muhammed Avvame. Cidde: Daru'l-Kıble li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1412/1992.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim. 4 cilt. Kahire: Daru't-Türas, ts.
- Zeylaî, Cemâluddîn Abdullâh b. Yûsuf. *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*. Thk. Muhammed Avvâme. 4 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, 1417/1997.
- Zirikli, Hayreddin b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Zirikli ed-Dımeşki. *el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâli ve'n-nisâ mine'l arabi ve'l müste'rabîn ve'l müsteşrikîn*. 8 cilt. Beyrût: Dâru'l-ilm, 1422/2002.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*. Trc. Beşir Eryarsoy v.dğr. 10 cilt. İstanbul: Risale yayınları, 1414/1994.

Zürkâni, Muhammed b. Abdulkadir b. Yusuf. *Şerhu'z-Zürkâni ala Muvattâi'l imam Mâlik*. Thk. Taha Abdurrauf Sa'd. 4 cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1423/2003.

6•U H O L < D \ Ö Q O D U

Akpınar, Ömer Fârûk. "Fezâilü'l-Kur'ân Edebiyatı". *İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 17, (2011): 177-194.

Ateş, Süleyman. "Zeyd b. Sâbit". *İslam Medeniyeti Dergisi* 1/4 (1967): 22-23

Erul, Bünyamin. "Ma'mer b. Râşid'in el-Câmiî Hakkında Gereksiz Tereddütler Gerekli Tespitler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2003): 91-109.

Erul, Bünyamin. "Hz. Peygamber'in bize bıraktığı miras "Kitab ve Sünnet" Bırakıldığını ifade Eden Rivâyetlerin Tetkiki". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/1 (2007): 9-33.

Koçinkağ, Mansur. "Zeyd b. Sâbit'in Ferâiz Risalesi ve Ebu'z-Zinâd şerhi". *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/1 (2018): 329-353.

Kutluay, İbrâhim. "Zeyd b. Sâbit'e Yahûdi Yazısını/Dilini Öğrenme Talimatı Verilmesi İle İlgili Rivâyetler Üzerine" *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7/ 2 (2009): 129-157.

Nuh, Savaş. "Kur'ân'da es-Salâtü'l-Vüstâ". *Usûl Dergisi*, 15/1 (2011): 31-52.

Özdemir, Veysel. "Kabir azabı ile ilgili bazı hadislerin isnadları üzerine bir inceleme". *Ekev Akademi Dergisi* 13/59 (2014): 265-330.

Özdemir, Veysel. "Kabir azabı ile ilgili bazı hadislerin metin ve içerikler üzerine inceleme". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2014): 55-123.

Taşçı, İbrâhim. "Zeyd Bin Sâbit (r.a.)'in Tefsir Anlayışı ve Tefsirinden Bazı Örnekler". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2000): 315-336.

Topgül, M. Enes. "Bir cerh sebebi olarak teşeyyu' kavramına tarihsel bir bakış". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42/1 (2012): 47-76.

Şahyar, Ayşe Esra. "Zayıf Hadisle Fezâil Konusunda Amel Edilebilirlik Fikrinin Doğuşu ve Gelişimi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003): 31-49.

Yavuz, Adil, "Ehl-i Sünnet'e göre Ehl-i Beyt'in konumu Sekaleyn Hadisi üzerine bir Değerlendirme". *Marife Dergisi Ehl-i Sünnet Özel Sayısı* 5/3 (2005): 333-360.

Yücel, Ahmet. "Hadislerin yazılması ile ilgili rivâyetlerin tenkit ve değerlendirilmesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16-17 (1998-1999): 91-121.

'L ÷ H U < D \ Ö Q O D U

- Akpınar, Ömer Faruk. *Hz. Osman'ın Hadis Rivâyetindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.
- Atçeken, İsmâil Hakkı. "Velîd II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43:31-33 Ankara: TDV yayınları, 2013.
- Bardakoğlu, Ali. "Diyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9: 473-479. Ankara: TDV yayınları, 1994.
- Boynukalın, Mehmet. "Umre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 150-152. Ankara: TDV yayınları, 2012.
- Bozkurt, Nebi. "Mektep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 5-6. Ankara: TDV yayınları, 2004.
- Bozkurt, Nebi. "Tercüman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 489-490. Ankara: TDV yayınları, 2011.
- Çağatay, Neşet. "Zeyd b. Sâbit". *İslam Ansiklopedisi*. 13:548-549. Ankara: MEB yayınları, 1963.
- Çağrıçı, Mustafa. "Mâlâyânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 480-481. Ankara: TDV yayınları, 2003.
- Dalgın, Nihat. "İbn Lehia". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 158-159. Ankara: TDV yayınları, 2000.
- Dayhan, Ahmet Tahir. *Hadislerde Tashif ve Tahrif*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2005.
- Dönmez, İ, Kâfi. "Şuf'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 248-252. Ankara: TDV yayınları, 2010.
- Erul, Bünyamin. "Zeyd b. Sâbit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 44:321-322. Ankara: TDV yayınları, 2013.
- Fayda, Mustafa. "Bedir Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5: 325-327. Ankara: TDV yayınları, 1992.
- Fayda, Mustafa. "Yermük Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 485-486. Ankara: TDV yayınları, 2013.
- Günay, H.Mehmet. "Rukbâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 218-219. Ankara: TDV yayınları, 2008.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Harre Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 245-247. Ankara: TDV yayınları, 1997.

Özkuyumcu, Nadir, “Hişâm b. Abdülmelik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18: 148-150, Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Özdemir, Kemalettin. *Abd b. Humeyd ve Müntehab Müsnedi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1980.

Pusmaz, Durak. *Zeyd b. Sâbit ve Kur’ân İlimlerindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1986.

Taşçı, İbrâhim. *Zeyd b. Sâbit ve Kur’ân-ı Kerîm’e Hizmeti*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999.

EKLER

EK 1: HADİSLERDE GEÇEN SAHÂBE DIŞINDAKİ RÂVİLER LİSTESİ

	Râvî İsimleri	Hadis No
1	Abbâd b. Abbâd (ö. 180/796)	94
2	Abbâd b. Zekeriyya es-Suraymî (ö. ?)	27
3	Abbâs b. el-Fadl el-Esfâtî (ö. 283/791)	45
4	Abdullah b. Feyrûz, İbnü'd- Deylemî (ö. ?)	1
5	Abdullah b. Zekvân (Ebu'z-Zinâd) (ö. 130/748)	3
6	Abdullah b. Abdurrahman (ö. ?)	5
7	Abdullah b. Hübeyra (ö. 126/744)	16
8	Abdullah b. Gâlib el-Abbâdâni (ö. ?)	77
9	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/903)	70
10	Abdullah b. el-Hâris b. Abdülmelik (ö. ?)	42
11	Abdullah b. Âmir el-Eslemî (ö. 151/768)	23
12	Abdullah b. Amr b. Vehb (ö. ?)	65
13	Abdullah b. Şevzeb (ö. 156/771)	66
14	Abdullah b. Muhammed b. el-Abbâs (ö. 269/909)	84
15	Abdullah b. Sâlih (ö. 222/838)	101
16	Abdullah b. Vehb b. Müslim (ö. 197/813)	91
17	Abdullah b. Yezîd el-Hatmî (ö. 70/689)	26
18	Abdullah b. es-Sabbah el-İsbahânî (ö. 294/907)	57
19	Abdülcebbar b. Saîd el- Mesâhikî (ö. 226/842)	45
20	Abdurrahman b. Abdullah b. Zekvân (ö. 174/790)	3
21	Abdurrahman b. Ebân (ö. ?)	4
22	Abdurrahman b. Selm (ö. 291/904)	19
23	Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/814)	35
24	Abdurrahman b. Muhammed b. Mansûr (ö. ?)	100
25	Abdurrahman b. İshâk (ö. ?)	36
26	Abdurrahman b. Mağrâ (ö. 197/813)	92
27	Abdurrahman b. Ebi'r-Ricâl (ö. ?)	62
28	Abdurrahman b. Ebû Leyla (ö. 83/701)	57

29	Abdurrahman b. İshâk el-Medenî (ö. ?)	47
30	Abdurrahman b. Yahyâ b. Saîd (ö. ?)	80
31	Abdurrahman b. Yahyâ el-Adevî (ö. ?)	100
32	Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. ?)	6
33	Abdula'la b. Abdula'la es-Sâmî (ö. ?)	6
34	Abdülaziz b. Yahyâ el-Medenî (ö. ?)	96
35	Abdümün'im b. Beşîr (ö. ?)	20
36	Abdülmelik b. Yahyâ b. Abdullah (ö. 297/907)	69
37	Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705)	83
38	Abdülmelik b. Ebî Bekir b. Abdurrahman (ö. 105/723-125/743)	6
39	Abdüsselâm b. Harb (ö. ?)	72
40	Abdüssamed b. Süleyman el-Ezrak (ö. ?)	26
41	Adiy b. Adiy b. Amira el-Kindi (ö. 120/738)	95
42	Adî b. Sâbit (ö. 116/734)	53
43	Âdem b. Ebû İyas (ö. 220/836)	55
44	Affân b. Müslim (ö. 220/836)	10
45	Ahmed b. Abdülazîz el-Cevherî (ö. 301/913)	96
46	Ahmed b. Abdullah b. Hasan el-Adevî (ö. ?)	80
47	Ahmed b. Abdurrahman b. Yezîd (ö. 300/912)	85
48	Ahmed b. Ali el-Ebbâr (ö. 290/900)	79
49	Ahmed b. Rişdîn (ö. 292/902)	20
50	Ahmed b. el-Abbâs el-Beğavî (ö. 322/932)	27
51	Ahmed b. İbrâhim b. Anber (ö. ?)	28
52	Ahmed b. İbrâhim et-Tüsterî (ö. ?)	100
53	Ahmed b. Muhammed b. Cehm (ö. ?)	75
54	Ahmed b. Muhammed el-Cemal el-İsbahâni (ö. 301/913)	77
55	Ahmed b. Muhammed el-Cevârî el-Vasîfî (ö. ?)	34
56	Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî (ö. 296/906)	23
57	Ahmed b. Dâvûd el-Mekkî (ö. 282/896)	66
58	Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid b. Hayyan (ö. 294/904)	46
59	Ahmed b. Zür'a (ö. ?)	41
60	Alâî b. Abdurrahman b. Ya'kûb (ö. 138/756)	52

61	Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. Necîh (ö. 234/849)	62
62	Ali b. Abdülazîz (ö. 287/897)	72
63	Ali b. Bahr (ö. 234/849)	92
64	Ali b. Hasan b. Rüstüm (ö. ?)	29
65	Ali b. Harb (ö. 265/879)	96
66	Ali b. Urve (ö. ?)	46
67	Ali b. Müslim et-Tûsî (ö. 253/867)	5
68	Ali b. Nasr b. Ali (ö. 250/864)	26
69	Ali b. Saîd b. Beşîr (ö. 299/911)	80
70	A'rec, Abdurrahman b. Hürmûz el-A'rec (ö. 117/735)	68
71	A'meş, Süleyman b. Mihrân el-Kâhîlî (ö. 147/762)	3
72	Âmir b. Sa'd (ö. 104/722)	75
73	Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249/863)	8
74	Amr b. Ebî Hakîm (ö. ?)	13
75	Amr b. Dînâr (ö. 126/744)	42
76	Amr b. Mürre (ö. 118/736)	58
77	Amr b. Vehb (ö. ?)	90
78	Amr b. Husayn el-Ukaylî (ö. 230/846)	83
79	Amr b. Ebî Tâhir b. Serh (ö. 288/898)	69
80	Amr b. Ebî Amr (ö. 150/767)	69
81	Atâ b. Yesâr (ö. 104/722)	11
82	Atâ b. Ebî Müslim el-Horasânî (ö. 135/753)	7
83	Atıyye b. Kays el-Kılâbî (ö.121/739)	86
84	Bakiyye b. Velîd b. Saîd (ö. 197/813)	52
85	Bedr b. Hâlid (ö. ?)	66
86	Behz b. Esed el-Ammi Ebû'l-Esved (ö. 197/813)	53
87	Bekkâr b. Abdullah b. Yahyâ (ö. ?)	59
88	Büsr b. Saîd (ö. 100/718)	10
89	Bükeyr b. Abdullah el-Eşec (ö. 120/737)	67
90	Bişr b. Hâlid el-Askerî (ö. 255/869)	80
91	Câbir b. Yezîd b. el-Hâris el-Cu'fi (ö. 127/744)	55
92	Ca'fer b. Bürkân (ö. 154/771)	39

93	Cerîr b. Abdülhamîd ed-Dabbî (ö. 188/803)	3
94	Curayrî, Saîd b. İyâs (ö.109/716)	19
95	Cübeyr b. el-Müsennâ (ö. ?)	72
96	Dahhâk b. Nibrâs (ö. ?)	18
97	Damra b. Habîb (ö. 130/748)	81
98	Damra b. Rebîa, Ebû Abdullah er-Remlî (ö. 202/818)	66
99	Dâvûd b. Ebî Hind Dînâr b. Uzâfir (ö. ?)	49
100	Ebân b. Osmân (ö. ?)	4
101	Ebû Abdullah el-Cedelî (ö. ?)	77
102	Ebû Ahmed, Muhammed b. Abdullah ez- Zübeyrî (ö. 203/819)	2
103	Ebû Ali el-Hasan b. Ali (ö. ?)	59
104	Ebû Amir, Abdulmelik b. Amr (ö.205/821)	6
105	Ebû Avâne el-İsferayânî (ö. 316/928)	96
106	Ebû Bilâl el-Eş'arî (ö. 222/838)	33
107	Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe (ö. 235/851)	92
108	Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebî Meryem (ö. 156/773)	81
109	Ebû Bedr, Abbâd b. Velîd (ö. 258/872)	27
110	Ebû Ferve el-Cühenî, Müslim b. Sâlim en-Nehdî (ö. ?)	57
111	Ebû Gâziyye, Muhammed b. Mûsâ (ö. 207/823)	28
112	Ebû Hind, Abdullah b. Saîd (ö. 147/763)	10
113	Ebû Hilâl, Muhammed b. Süleym er-Râsîbî (ö. 167/785)	31
114	Ebû Huzeyfe, Mûsâ b. Mes'ûd en-Nehdî (ö. 220/836)	50
115	Ebû Kâmil el-Cahderî (ö. 237/853)	90
116	Ebû Kâmil, Muzaffer b. Müdrik (ö. 207/823)	51
117	Ebû Kureyb, Muhammed b. el-Alâ (ö. 247/764)	71
118	Ebû Muhammed, Abdurrahman b. Ömer (ö. 396/1007)	80
119	Ebû Mevdûd, Abdulaziz b. Ebî Süleyman (ö. 159/776-168/785)	20
120	Ebû Mes'ûd, Ahmed b. el-Furât er-Râzi (ö. 258/872)	84
121	Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn (ö. 219/835)	68
122	Ebû Nadre, Münzir b. Mâlik (ö. 109/716)	19
123	Ebû Saîd, Abdurrahman b. Abdullah b. Ubeyd (ö. 197/813)	62
124	Ebû Saîd, Ahmed b. Yâ'kûb es-Sekafî (ö. 340/941)	60

125	Ebû Sâlih es-Semmân Zekvân b. Abdullah (ö. 101/719)	91
126	Ebû Sâlih Abdurrahman b. Abdullah et-Tavîl (ö. ?)	67
127	Ebû Sahr, Humeyd b. Ziyâd (ö. 189/805)	20
128	Ebû Sehl Ziyad b. el-Kattân (ö. 357/955)	79
129	Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr (ö. ?)	36
130	Ebû Ümeyye b. Ya'la (ö. ?)	90
131	Ebû Yezîd el-Karâtîsî, Yusuf b. Yezîd b. Kamil (ö. 287/895)	87
132	Ebû Yusuf el-Alevî, Ya'kûb b. İshâk b. Ziyâd (ö. 271/879)	77
133	Ebû Zür'a ed-Dimeşkî, Abdurrahman b. Amr (ö. 281/889)	55
134	Ebu'l-Buhterî et-Tâî, Saîd b. Feyrûz (ö. ?)	58
135	Ebu'l-Cüveyriye, Hittân b. Hufâf b. Züheyr (ö. ?)	66
136	Ebu'l-Heyssem Hâlid b. el-Kâsım (ö. 211/829)	84
137	Ebu'l-Huseyn el-Kâdî (ö. 296/910)	32
138	Ebu'l-Huseyn b. Bişrân (ö. 430/1027)	79
139	Ebu'l-Muğîre, Abdülkuddûs b. Haccâc el-Havlânî (ö. 212/830)	81
140	Ebu'n-Nadr, Sâlim b. Ebî Ümeyye (ö. 129/747)	10
141	Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi' (ö. 222/838)	6
142	Esved b. Âmir , Ebû Abdurrahman eş-Şâmî (Şâzân) (ö. 208/826)	98
143	Evzâî (ö. 157/774)	35
144	Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749)	35
145	Ezher b. Cemîl (ö. 251/864)	75
146	Fedâle b. Mufaddal b. Fedâle (ö. 226/842)	44
147	Ferve b. Abdullah b. Seleme el-Ensârî (ö. ?)	102
148	Feyyâz b. Muhammed er-Rakkî (ö. 200/818)	39
149	Fudayl b. Muhammed el-Malatî (ö. 284/892)	68
150	Füleyh b. Süleyman (ö. 168/784)	8
151	Fadl b. el-Alâ (ö. 203/819)	85
152	Haccâc b. Ertât (ö. 145/762)	70
153	Haccâc b. Muhammed el-Missîsî (ö. 206/822)	6
154	Haccâc es-Savvâf (ö. 143/760)	92
155	Haccâc b. İmrân es-Sedûsî (ö. 285/893)	83
156	Hâdir b. Muhâcir el-Bâhılı (ö. ?)	93

157	Hafs b. Ömer (ö. 280/888)	50
158	Hâlid b. İlyas (ö. ?)	71
159	Hâlid b. Ma'dân (ö. 103/721)	83
160	Hâlid b. Hayyân (ö. 191/808)	46
161	Hâlid b. Abdullah el-Vâsıtî (ö. 182/799)	47
162	Hârîce b. Zeyd (ö. 100/718)	3
163	Hârûn b. Yahyâ el-Hâtîbî (ö. ?)	102
164	Harmele b. Yahyâ b. Abdullah (ö. 244/860)	91
165	Hanzala b. Ebî Süfyân (ö. 151/767)	97
166	Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb (ö. 210/825)	16
167	Hasan b. Ebî Ca'fer (ö. 167/783)	79
168	Hasan b. Müslim (ö. 100/718)	30
169	Hâtim b. Verdân (ö. 184/801)	75
170	Hemmâm b. Yahyâ el-Avzî (ö. 164/782)	17
171	Hişâm b. Hassân el-Kurdûsî (ö. 147/763)	14
172	Hişâm b. Hâlid el-Ezrak (ö. 249/863)	60
173	Hişâm b. Urve (ö. 146/762)	15
174	Hişâm b. Ebû Abdullah ed-Destuvâî (ö. ?)	31
175	Hişâm b. Abdurrahman (ö. ?)	77
176	Hucr el-Mederî (ö. ?)	42
177	Humejd b. Hilâl (ö. ?)	92
178	Hüseyn b. İshâk et-Tüsterî (ö. 290/900)	71
179	İbrâhim b. Münzir el-Hızâmî (ö. 236/850)	28
180	İbrâhim b. Sa'd (ö. 183/800)	37
181	İbrahim b. Saîd el-Cevherî (ö. 250/864)	65
182	İbrâhim b. Ziyâd Sebelân (ö. 228/844)	94
183	İbrâhim b. Hâlid b. Ubeyd el-Kureşî (ö. 200/818)	43
184	İbrâhim b. Ebî'l-Abbâs (ö. 174/790)	62
185	İbrâhim b. Muhammed b. Irk el-Hımsî (ö. ?)	52
186	İbrâhim b. Yusuf el-Hısincâî (ö. 301/913)	60
187	İbn Ebî Füdeyk, Muhammed b. İsmâil b. Müslim (ö. 200/818)	5
188	İbn Mevheb, Ubeydullah b. Abdurrahman (ö. 154/770)	5

189	İbn Ebî Zi'b, Muhammed b. Abdurrahman (ö. 159/775)	6
190	İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/744)	6
191	İbn Cüreyc, Abdümelik b. Abdulazîz b. Cüreyc (ö.150/767)	15
192	İbn Ebî Müleyke, Abdullah b. Ubeydullah (ö. 117/735)	15
193	İbn İshâk, Muhammed İbn İshâk (ö. 151/768)	35
194	İbn Ebî Necîh, Abdullah b. Yesâr (ö. 131/749)	42
195	İbn Lehîa, Abdullah b. Lehîa (ö. 174/790)	16
196	İbn Ebî Hazım, Seleme b. Dînâr (ö. 184/801)	23
197	İbn Sevbân, Abdurrahman b. Sâbit el-Ansî (ö. 165/783)	52
198	İbn Şimâse, Abdurrahman b. Şimâse (ö. 101/719)	63
199	İkrime b. Abdullah el-Berberî (ö. 104/722)	70
200	İmrân b. Da'ver el-Ammî (ö. 160/778-170/788)	64
201	İsa b. Muhammed es-Simsâr el-Vâsîfî (ö. ?)	65
202	İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve (ö. 144/761)	72
203	İshâk b. Ebî İshâk es-Saffâr (ö. ?)	7
204	İshâk b. İsa b. Necîh (ö. 215/831)	22
205	İshâk b. İbrâhim ed-Deberî (ö. 287/897)	95
206	İshâk b. Süleyman (ö. 200/815)	1
207	İsmâil b. Kays b. Sa'd (ö. ?)	74
208	İsmâil b. Muhammed b. Muhâcir (ö. ?)	91
209	İsmâil b. Uleyye (ö. 183/800,193/810)	35
210	İsmâil b. Ümeyye (ö. 144/761)	85
211	İsmâil b. Ömer el-Vâsîfî (ö. 200/815'den sonra)	6
212	İsmâil b. Hârûn b. Merdenşah (ö. ?)	7
213	İsmâil b. Müslim (ö. ?)	29
214	İsmâil b. Ebî Hakîm (ö. 130/748)	60
215	İsmâil b. Yahyâ (ö. ?)	103
216	İsmâil b. Ya'kûb (ö. ?)	102
217	Kabîsa b. Züeyb (ö. 87/706)	16
218	Kâsım b. Hassân (ö. ?)	12
219	Kâsım b. Muhammed (ö. 106/724)	32
220	Katâde b. Diâme (ö. 117/735)	17

221	Kays b. Sa'd b. Zeyd (ö. ?)	74
222	Kays el-Medenî (ö. ?)	85
223	Kesîr b. Eflah el-Medenî (ö. ?)	14
224	Kesîr b. Hişâm er-Rakkî (ö. 207/823)	39
225	Kesîr b. es-Salt (ö. ?)	88
226	Kesîr b. Zeyd (ö. 158/773)	2
227	Kurrân b. Temmâm (ö. 181/795)	1
228	Leys b. Sa'd (ö. 175/791)	6
229	Leys b. Ebî Süleym (ö. 148/764)	79
230	Muhammed b. Abdülazîz b. Ömer b. Abdurrahman (ö. ?)	59
231	Muhammed b. Abdullah b. Ulâse (ö. 168/783)	83
232	Muhammed b. Abdullah b. Arrâs el-Mervezî (ö. ?)	74
233	Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân (ö. ?)	21
234	Muhammed b. Abde el-Missîsî (ö. 288/896)	25
235	Muhammed b. Ahmed b. Baleveyh (ö. 340/950)	67
236	Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim (ö. 336/947)	97
237	Muhammed b. Ali el-Mervezî (ö. 306/918)	41
238	Muhammed b. Aclân (ö. 148/764)	44
239	Muhammed b. Amr (ö. 145/761)	10
240	Muhammed b. Bekr el-Bursânî (ö. 204/820)	15
241	Muhammed b. Bişr el-Abdî (ö. 203/819)	92
242	Muhammed b. Bişr (ö. ?)	10
243	Muhammed b. Ca'fer el-Huzelî (ö. 194/810)	13
244	Muhammed b. Câbir es-Sühaymî (ö. 170/786)	57
245	Muhammed b. Ebî Bekir el-Mukaddemî (ö. 234/849)	70
246	Muhammed b. Huseyn el-Enmâtî (ö. 293/905)	68
247	Muhammed b. el-Hüseyn b. Mükram (ö. 309/921)	59
248	Muhammed b. İbrâhim b. Sudrân (ö. 247/861)	85
249	Muhammed b. İsmâil el-Vesâvisî (ö. ?)	66
250	Muhammed b. Kays (ö. ?)	85
251	Muhammed b. Kesîr b. el-Kûfî (ö. ?)	29
252	Muhammed b. Kesîr b. Mervân (ö. 230/845)	25

253	Muhammed b. Mahled (ö. 331/942)	7
254	Muhammed b. Muhammed el-Cezûî (ö. 291/903)	26
255	Muhammed b. Mûsâffâ (ö. 246/860)	52
256	Muhammed b. Mus'ab b. Sadaka el-Karkasânî (ö. 208/824)	35
257	Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî (ö.248/861)	75
258	Muhammed b. Mûsâ el-Basrî (ö. ?)	67
259	Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252/866)	8
260	Muhammed b. Ubeyd (ö. 204/820)	35
261	Muhammed b. Sâlih b. Velîd (ö. ?)	18
262	Muhammed b. Sâbit el-Bünânî (ö. ?)	18
263	Muhammed b. Saîd, Ebû Yahyâ el-Attâr (ö. 261/875)	29
264	Muhammed b. Sinân (ö. 271/885)	97
265	Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/728)	14
266	Muhammed b. Süleyman Lüveyn (ö. 245/859)	57
267	Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe (ö. 297/909)	99
268	Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (ö. 207/823)	7
269	Muhammed b. Yahyâ b. Mende el-Esbahânî (ö.301/913)	99
270	Muhammed b. Yahyâ b. Sehl el-Askerî (ö. ?)	57
271	Muhammed b. Yezîd (ö. 190/807)	38
272	Muhammed b. Zeyd b. el-Muhâcir b. Kunfuz (ö. ?)	47
273	Mahmûd b. Muhammed el-Vâstî (ö. 307/919)	47
274	Mahreme b. Bükeyr (ö. 159/774)	67
275	Mâlik b. Enes (ö. 179/795)	35
276	Ma'bed b. Hâlid el-Huzâî (ö. 118/809)	77
277	Ma'mer b. Râşid (ö. 152/768)	6
278	Ma'n b. İsa (ö. 198/814)	67
279	Meryem bt. Sa'd (ö. ?)	48
280	Mervân b. Hakem (ö. 65/685)	15
281	Mekhûl ed-Dimeşkî (ö. 112/730)	86
282	Mekkî b. İbrâhim (ö. 215/831)	10
283	Muâviye b. Hişâm (ö. 204/820)	71
284	Muâz b. el-Müsennâ (ö. 288/901)	76

285	Muâz b. Ebî Muâz (ö. 196/812)	76
286	Muâz b. Muhammed el-Ensârî (ö. ?)	7
287	Mufaddal b. Fedâle (ö. 181/797)	44
288	Mûsâ b. Hârûn (ö. 294/907)	5
289	Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/757)	10
290	Mus‘ab b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 236/851)	23
291	Muttalib b. Abdullah b. Hantab (ö. 120/742’den sonra)	2
292	Muttalib b. Şuayb el-Ezdî (ö. 282/892)	101
293	Nâfî (ö. 117/735)	35
294	Nâfî b. Ebî Nuaym (ö. 169/785)	60
295	Nasr b. Ali el-Cehdamî (ö. 250/864)	59
296	Osmân b. Abdurrahman (ö. 170/786-193/809)	99
297	Osmân b. Ebî Şeybe (ö. 239/854)	71
298	Osmân b. Hakem el-Cüzamî (ö. 163/779)	91
299	Osmân b. Hâlid el-Osmânî (ö. ?)	65
300	Osmân b. Ömer (ö. 208/824)	8
301	Osmân b. el-Yemân (ö. ?)	26
302	Ömer b. Ali (ö. 190/806)	70
303	Ömer b. Habîb (ö. ?)	43
304	Ömer b. Hafs es-Sedûsî (ö. ?)	33
305	Ömer b. Süleyman (ö. ?)	4
306	Rabah b. Zeyd es-San‘anî (ö. 187/804)	43
307	Râşid b. Sa‘d el-Mekrâî (ö. 113/731)	86
308	Ravh b. Ubâde el-Basrî (ö. 207/823)	14
309	Rebî‘ b. Bedr (ö. 178/793)	19
310	Rukeyn b. Rebî el-Fezârî (ö. 125/743)	12
311	Sâbit el-Bünânî (ö. ?)	18
312	Sâbit b. el-Haccâc (ö. ?)	39
313	Sâbit b. Ubeyd (ö. ?)	3
314	Saîd b. Ebî Meryem, Saîd b. Hakem b. Muhammed (ö. 224/843)	87
315	Saîd b. Sinân (Ebû Sinân) (ö. ?)	1
316	Saîd b. el-Hâris (ö.120/738)	8

317	Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/712)	7
318	Sâlih b. Keysân (ö. ?)	54
319	Sâlim b. Abdullah b. Ömer (ö. 106/724)	38
320	Sehl b. Osmân (ö. 235/849)	19
321	Selît b. Yesâr b. Selît (ö. ?)	48
322	Sevr b. Yezîd (ö. 153/769)	83
323	Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778)	1
324	Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814)	42
325	Süheyl b. Ebî Sâlih (ö. 138/754)	91
326	Süreyç b. Nûman b. Mervân (ö. 217/833)	3
327	Süleyman b. Hârice (ö. ?)	101
328	Süleyman b. Hasan el-Attâr (ö. ?)	90
329	Süleyman b. Nûman (ö. ?)	79
330	Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725)	93
331	Süleyman b. Dâvûd el-Hâşimî (ö. 219/835)	76
332	Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)	3
333	Süleyman b. Erkâm (ö. ?)	27
334	Süleyman b. Zeyd b. Sâbit (ö. ?)	102
335	Şa‘bî, Âmir eş-Şa‘bî (ö. 104/722)	55
336	Şâfi‘ b. Muhammed (ö. 378/980)	96
337	Şerîk b. Abdullah en-Nehâî (ö. 178/794)	12
338	Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemr (ö. 140/756)	50
339	Şeybân b. Abdurrahman et-Temîmî (ö. 164/780)	55
340	Şibl b. Abbâd el-Mekkî (ö. 148/764)	42
341	Şuayb b. Ebî Hamza (ö. ?)	6
342	Şu‘be b. Haccâc (ö. 160/776)	4
343	Şurahbîl b. Sa‘d (ö. 123/741)	62
344	Tâvûs b. Keysân (ö. 106/724)	30
345	Ubeyd b. Huneyn (ö. 105/723)	40
346	Ubeyd b. Sebbâk (ö. ?)	51
347	Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî (ö. 235/851)	90
348	Ubeydullah b. Muâz (ö. 237/853)	76

349	Ubeydullah b. Temmâm (ö. ?)	97
350	Urve b. Zübeyr (ö. 94/712)	13
351	Ukayl b. Hâlid (ö. ?)	6
352	Ukbe b. Abdurrahman (ö. ?)	21
353	Ukbe b. Mükrem ed-Dabbî el-Kûfî (ö. 234/849)	99
354	Ümmü Sa'd bt. Sa'd b. Rebî (ö. ?)	48
355	Vehb b. Bakiyye (ö. 239/854)	47
356	Vehb b. Hâlid (ö. ?)	1
357	Veki' b. Cerrâh (ö. 197/813)	10
358	Velîd b. Ebû'l-Velîd (ö. ?)	36
359	Vüheyb b. Hâlid (ö. 165/783)	10
360	Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr (ö. 231/846)	69
361	Yahyâ b. Abdulhamîd (ö. ?)	26
362	Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî (ö. 168/786)	63
363	Yahyâ b. Eyyûb el-Allâf (ö. 289/897)	87
364	Yahyâ b. İshâk (ö. 210/825)	16
365	Yahyâ b. Hâlid b. Hayyân (ö. ?)	46
366	Yahyâ el-Himmânî (ö. 228/843)	32
367	Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/814)	1
368	Yahyâ b. Süleyman el-Medîni (ö. ?)	74
369	Yahyâ b. Osmân b. Sâlih (ö. 282/896)	44
370	Ya'kûb b. Abdurrahman (ö. 181/797)	69
371	Ya'kûb b. İbrâhim b. Sa'd (ö. 208/824)	37
372	Yezîd b. Hârûn (ö. 206/822)	11
373	Yezîd b. Kuseyd (ö. 122/740)	11
374	Yezîd b. Ebî Habîb (ö. 128/746)	63
375	Yûnus b. Bükeyr b. Vâsıl el-Kûfî (ö.199/ 815)	99
376	Yûnus b. Cübeyr (ö. 90/709)	88
377	Yûnus b. Muhammed (ö. 207/823)	38
378	Yûnus b. Yezîd (ö. 159/775)	46
379	Zekeriya b. İsmâil b. Ya'kûb (ö. ?)	101
380	Zekeriya b. Yahyâ es-Sâcî (ö. 307/919)	75

381	Zeyd b. Ehram (ö. 257/871)	34
382	Zibrikân, İbn Amr b. Ümeyye ed-Damrî (ö. ?)	13
383	Ziyad b.Sa‘d el-Horasânî (ö. ?)	62
384	Züheyr b. Muhammed (ö. 162/778)	91

EK 2: MEVKÛF RİVÂYETLERİN KONU BAŞLIKLARI

<p style="text-align: center;">1- TEMİZLİK/TAHÂRET</p> <p>1- Cinsi münasebette gusül ne zaman vacip olur?</p> <p>2- Namaz ve abdestin günahlara kefareti oluşu</p> <p>3- Ayakta bevletmek</p> <p>4- Kadın ve erkeğin bir kaptan gusül alması</p> <p style="text-align: center;">2- NAMAZ/SALÂT</p> <p>1- Rükû halinde iken yürüyerek safa ulaşmak</p> <p>2- İmama rükû halinde yetişen kaç tekbir alır?</p> <p>3- İmamın arkasında kırâat</p> <p>4- Cumaya cemaat ayrıldıktan sonra gelmek</p> <p>5- Hasır üzerinde namaz kılmak</p> <p>6- Teşrik tekbirleri</p> <p>7- Vitir kaç rekâttır?</p> <p>8- Namaza koşarak gitmek</p> <p>9- Namaz esnasında ıslaklık hissetmek</p>	<p style="text-align: center;">3-HAC</p> <p>1- Umrenin farz olduğu görüşü</p> <p style="text-align: center;">4-CENÂZE</p> <p>1- Ölüye dua yapmak</p> <p>2- Cenaze namazında tekbir kaç tanedir?</p> <p>3- Cenazenin peşinden mezarlığa kadar gitmek gerekir mi?</p> <p>4- Kabirler açılır mı?</p> <p style="text-align: center;">5-NİKÂH</p> <p>1- Mehir gereken-gerekmeyen durumlar</p> <p>2- Zifaf odasında baş başa kalmakla mehir gerekir mi?</p> <p>3- Boşanılan kadının annesi ile evlenme yasağı</p> <p>4- Boşadığı karısına cariye olarak mâlik olmak</p> <p>5- İddet bitmeden nikâh yapılabilir mi?</p> <p>6- Cariyesini iki talakla boşayan onu satın alsa evlenebilir mi?</p> <p>7- Süt emzirmeden doğan haramlık</p> <p>8- Kocasını ölen hamile kadının iddeti</p>
---	---

6- BOŞANMA/TALÂK

- 1- Kadın hayız halinde iken yapılan boşama
- 2- Akra' ve hayız kavramları
- 3- Kocanın karısına seni ailene hibe ettim demesi
- 4- Kocanın karısına sen bana haramsın demesi
- 5- Kadına verilen boşama hakkı kaç talak sayılır
- 6- Hürün boşanması
- 7- Kölenin boşanması
- 8- Boşadıktan sonra cariyeyi satın alma
- 9- Azil yapmak caiz midir?
- 10- Dört hanımlı biri bir hanımı boşayınca iddeti bitmeden evlenmeyi kerih görenler
- 11- Hamile bir kadının kocasının ölümünden kısa bir süre sonra doğum yaptığında evlenebileceğini söyleyenler
- 12- Mehri tayin etmeden evlenip ilişkiye girmeden ölen kişi
- 13- Kadının kendisini serbest bırakan adamı ya da ailesini seçmesi
- 14- Talak-ı bette
- 15- Beriyye ne demektir?

- 16- Bâin talâk
- 17- Talâk erkeğe, iddet kadına göredir
- 18- Cariyenin satışı talak sayılır görüşünde olanlar
- 19- Boşanmış kadının başka bir adamla evlenip boşanması ve ilk kocasına dönmesi, ilk kocanın kaç talak hakkı kalmıştır?
- 20- Îlâ' dan sonra ne kadar zaman geçince talak sayılır?
- 21- Lohusa halinde boşanan kadının lohusalığı iddetten sayılır mı?
- 22- Ümmü veledin iddeti
- 23- Kocasını ölmüş kadının iddeti evinde beklemesi gerekir diyenler
- 24- Boşadığı karısı üçüncü hayzı görünürken kocası ona dönemez diyenler
- 25- Boşanan kadının hayızdan kesilmesi
- 26- Emzirme bedeli erkeklere aittir

7- HADLER

- 1- Zina eden kölesine sahibi had uygulayabilir mi?
- 2- El kesmeyi gerektirmeyen şeyler
- 3- Kişinin karısına 'bakire çıkmadın' demesi
- 4- Bir şeyi birisinden zorla almada el kesme var mıdır ?

8- DİYETLER

1- Diyet yüz devedir.	21- Kırıldıktan sonra iyileşen el ve ayağın diyeti
2- Hatayla öldürmenin diyeti	22- Kararan ve çürüyen tırnağın diyeti
3- Şibhi amd öldürmenin diyeti	23- Kırılan kaburgaların diyeti
4- Kulağın diyeti	24- Hayâların diyeti
5- Burun delikleri ve arasındaki perdenin diyeti	25- Mesanenin yırtılması
6- Kaşların diyeti	26- Belin diyeti
7- Tekrar çıkmayan saçın diyeti	27- Memelerin diyeti
8- Kirpiklerin diyeti	28- Aklın diyeti
9- Görme ve işitme yetisini kaybetmenin diyeti	29- Erkek ve kadınlarda yaralamalar
10- Aldığı darbeyle işitme duyusunu kaybettiği iddiası	30- Dirsek kemiğinin diyeti
11- Sesin gitmesinin diyeti	31- Müslüman ile zimmi arasında kısas olur mu?
12- Yüz ve boyunda çarpıklığın diyeti	32- Zorla ilişkiye girilen kadının cinsel organının yırtılması
13- Dudakların diyeti	33- Fazladan olan dişte diyet
14- Parmakların diyeti	34- Kulak memesinin diyeti
15- Darbe alan ve çürüyen dişin diyeti	
16- Kırılan dişin diyeti	
17- Gözbebeği sağlam ama görmeyen gözün diyeti	
18- Ayağın diyeti	
19- Câifenin diyeti	
20- Vücut organlarında câife	

<p style="text-align: center;">9- ALIŞVERİŞ</p> <p>1-Meyveyi olgunlaşmadan satmak/ meyve ne zaman satılır?</p> <p>2- İyne yoluyla satış</p> <p>3-Alacağının miktarını düşürüp ödemeyi erken almak</p> <p>4-Satışta hayvanın bir parçasını şart koşmak</p> <p>5-Malını satana kişinin sorumluluk kabul etmeyeceğini söylemesi geçerli midir?</p> <p>6-Ağacın üzerindeki hurmayı satın alıp toplamadan başkasına satmak</p> <p>7-Mal teslim alınmadan satılmaz görüşü</p> <p>8-Satışta şartlara bağlı kalmak</p>	<p>11- Davalaşan iki kişiden kim yemin eder ?</p> <p>12-Tecessüs</p> <p style="text-align: center;">11- FERÂİZ</p> <p>1-Anne, baba ve hanımın miras payları</p> <p>2-Anne, baba ve kocanın payları</p> <p>3-Anne-baba bir iki kızkardeş, baba bir erkek ve kızkardeşlerin payı ya da kız çocuğu oğlun kızları ve oğlun oğlunun payı</p> <p>4-İki kız çocuğu, oğlun kızı, oğlun erkek torunu</p> <p>5-Biri ölenin anne bir kardeşi olan amcaoğullarının payları</p> <p>6- Biri ölenin kocası olan amcaoğullarının payları</p> <p>7- Biri ölenin amcası oğlu olan anne bir iki kardeşin mirası</p> <p>8-Biri ölen kadının anne bir kardeşi olmak üzere amcaların payı</p> <p>9- İki kız çocuğu, oğlun erkek ve kız çocuklarının payları</p> <p>10-Koca, anne, anne-baba bir erkek ve kızkardeşler ile anne bir kız kardeşleri mirasa ortak kılanlar</p> <p>11- Anne-baba bir erkek ve kızkardeşler ile anne bir kız kardeşleri mirasa ortak kılmayıp bu payı ana baba bir kardeşlere verenler</p>
<p style="text-align: center;">10- AHKÂM</p> <p>1- Kur'ân kaç günde hatmedilir?</p> <p>2- Hareket etmediği halde kesilen hayvan murdar olur mu?</p> <p>3- Deniz avı</p> <p>4 -Dalak yemek</p> <p>5- Yemin kefareti</p> <p>6- Kelerin öldürülmesi</p> <p>7- Mükâteb köle ile ilgili hususlar</p> <p>8- Müdebber köle satılabilir mi?</p> <p>8- Mevlanın mirasçı olması</p> <p>9-Devletin verdiği gıda çeklerini satmak</p> <p>10- Peygamber minberinin yanında yemin</p>	

12- Köle ve ehli kitaptan olanlar kısmen ya da tamamen kişiyi mirastan düşüremez ve pay alamaz diyenler	30- Dede, anne-baba bir kız kardeş, baba bir erkek kardeş payı
13- Ridde ve bu konudaki ihtilaflar	31- Anne, dede, anne-baba bir kız kardeş, baba bir erkek kardeş
14- Koca, anne bir kardeşler, Hristiyan oğlun payı	32- Koca, anne, baba bir 4 erkek kardeş ile dede'nin payları
15- Koca, anne bir kardeşler, köle bir oğlun payı	33- Dede, erkek ve kız kardeşler ile ilgili meseleler (8 mesele)
16- Avl meselesi	34- Dedenin mirastaki payı hakkında zeyd'in görüşünün açıklaması
17- Kadından geriye kalan anne bir kız kardeş ile annenin payı	35- Hangi nineler mirasçı olur?
18- Kadından geriye kalan anne bir kız kardeş ile baba bir kız kardeşin payı	36- Birçok nine olursa miras en yakın olanındır diyenler
19- Asabesi olmayan kadından geriye kalan kız çocuğu, oğlun kızı ve annenin mirası	37- Oğul hayattayken nineyi mirasçı kılmayanlar
20- Dedeyi baba konumunda kabul edenler	38- Mülâane çocuğundan kalan miras kime verilir?
21- Kardeşler ile dedenin mirası	39- Müslüman kâfire mirasçı olamaz
22- Anne-baba bir erkek ya da kız kardeş ile dedenin mirası	40- Velâdan dolayı kadının miras durumu
23- Erkek kardeşin oğlu ile dedenin mirası	41- Ölen adamdan geriye, bir erkek çocuk, baba, azatlı köle, kölenin de mal bırakarak ölmesi
24- Dede, anne-baba bir erkek kardeş, baba bir erkek kardeş	42- Özgür bir kadınla evli bir köleden (köle sonra azat edilse) doğan çocuğun velâ hakkı kimindir?
25- Dede, anne bir erkek kardeşin payları	43- Velâ hakkı ölüye en yakın olana aittir diyenler
26- Ekderiyye (koca, anne, kız kardeş ve dede) payları	44- Değişik meseleler (16 mesele)
27- Anne, ana-baba bir kızkardeş ile dede'nin payları	45- Zü'l-karâbe'nin mirası
28- Koca, anne, baba bir erkek kardeş ile dedenin payları	46- Boğulanın mirası
29- Anne-baba bir kız kardeş ile dedenin payı	

ÖZGEÇMİŞ

Abdullah AYDIN, 1981 yılında Kars'ta doğdu. Aslen Artvinli olmakla birlikte babasının işi gereği ilkokul, ortaokul ve liseyi Dursunbey-Balıkesir'de bitirdi. Dursunbey İmam Hatip Lisesinden 1999, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2003 yılında mezun oldu. 2006 yılında Bitlis- Adilcevaz Çok Programlı Lisesi'nde İHL Meslek dersleri öğretmeni olarak başladığı meslek hayatını Kastamonu- İnebolu İmam Hatip Lisesi'nde 1 yıl, Düzce Akçakoca Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde 5 yıl çalışarak sürdürdü. Halen Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim dalında öğrenimini sürdürmektedir. 2015 yılından itibaren Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olan Aydın, Arapça bilmektedir.